T.C.

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

(YÖK 100/2000 GÖÇ ÇALIŞMALARI PROGRAMI)

KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA GÖÇ: DEĞERLER ve ÇIKARLAR İKİLEMİNDE AB ve TÜRKİYE GÖÇ POLİTİKALARININ SURİYELİ GÖÇMENLER ÜZERİNDEN ANALİZİ

DOKTORA TEZİ

BAŞAK KAYA

DANIŞMAN

PROF. DR. ZAFER AKBAŞ

DÜZCE - 2023

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Göç Çalışmaları Programında oy birliği/oy çokluğu ile DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Ali ERTUĞRUL (İmza)

Üye: Prof. Dr. Zafer AKBAŞ (İmza)

Üye: Prof. Dr. Mehmet DALAR (İmza)

Üye: Doç. Dr. İlhan SAĞSEN (İmza)

Üye: Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Hüsrev ÇELİK (İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

25/07/2023

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Enstitü Müdürü

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

07/2023

BAŞAK KAYA

TEŞEKKÜR

Tez çalışmama değer ve katkıda bulunan Prof. Dr. Zafer Akbaş başta olmak üzere Prof. Dr. Mehmet Dalar, Prof. Dr. Ali Ertuğrul, Doç. Dr. İlhan Sağsen ve Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Hüsrev Çelik Hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Doktora sürecimin başlarında kaybettiğim, her daim okuma yolunda en büyük destekçim ve başarılarımın arkasındaki görünmez kahramanım, manevi rehberim, fedakar annem Nuran Kaya'ya şükranlarımı sunuyorum ve bu tezi annemin ruhuna armağan ediyorum. Akademik kariyerim boyunca gösterdiğim yoğun çalışma temposu içinde yeterli vaktimi ayıramadığım aileme bana gönül koymadıkları ve her daim destekledikleri için vefa borcu olarak bu tezimi sunmaktan mutluluk duyuyorum. Babama ve abime tez çalışmam süresince gösterdikleri anlayış ve desteklerden ötürü teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, benim için değerli olan samimi doslarıma ve çalışma arkadaşlarıma manevi desteklerinden ötürü teşekkür ederim.

Temmuz, 2023

Başak KAYA

İÇİNDEKİLER

KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA GÖÇ: DEĞERLER VE ÇIKARLAR İKİLEMİNDE AB VE TÜRKİYE GÖÇ POLİTİKALARININ SURİYELİ GÖÇMENLER ÜZERİNDEN ANALİZİ

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI II

BEYAN III

TEŞEKKÜR IV

İÇİNDEKİLER V

ŞEKİLLER XII

TABLOLAR XIII

KISALTMALAR XIV

ÖZET XVI

ABSTRACT XVIII

EXENTED ABSTRACT XX

GİRİŞ 1

1.1. Araştırmanın Konusu 1

1.2. Araştırmanın Amacı 4

1.3. Araştırmanın Önemi 5

1.4. Araştırmanın Sorunsalı 11

1.4. Araştırmanın Yöntemi 12

I. BÖLÜM 14

1.KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA GÖÇ OLGUSUNU ANLAMAK 14

1.1. Küreselleşmenin Kavramsal Çerçevesi 14
1.1.1. Küreselleşme Tanımı ve Anlamı 14
1.1.2. Küreselleşmeye Dair Yaklaşımlar 18
1.1.2.1. Aşırı Küreselleşmeciler 19
1.1.2.2. Kuşkucular 23
1.1.2.3. Dönüşümcüler 25
1.1.3. Küreselleşmenin Etkileri 28
1.1.3.1. Olumsuz Etkileri 28
1.1.3.2. Olumlu Etkileri 34
1.1.4. Küreselleşmenin Boyutları 36
1.1.4.1. Ekonomik Boyutu 36
1.1.4.2. Siyasi Boyutu 40
1.1.4.3. Dini Boyutu 45
1.1.4.4. Sosyo-Kültürel Boyutu 47
1.1.4.5. İdeolojik ve Mekansal Boyutu 53
1.1.4.6. Teknolojik, Ekolojik ve Sağlık Boyutu 58
1.1.5. Küreselleşme Aşamaları 63
1.1.5.1. Geleneksel Dönem 64
1.1.5.2. Modernizm 65
1.1.5.3. Postmodernizm 70

1.2. Küreselleşme Çağında Göçün Çeşitli Yönleriyle İncelenmesi 71
1.2.1. Göçün Tanımı ve Göçe İlişkin Temel Kavramlar 71
1.2.1.1. Göçmen 74
1.2.1.2. Mülteci 75
1.2.1.3. Sığınmacı 78
1.2.1.4. Şartlı Mülteci, İkincil Koruma ve Geçici Koruma 79
1.2.1.5. Ülke içinde Yerinden Edilen Kişiler 82
1.2.2. Göç Çeşitleri 83
1.2.2.1. Ülke Sınırları Esasına Göre Göç 83
1.2.2.1.1. İç Göç 83
1.2.2.1.2. Dış Göç 85
1.2.2.1.3. Uluslararası Göç 86
1.2.2.2. İrade esasına göre Göç 87
1.2.2.2.1. Gönüllü Göç 87
1.2.2.2.2. Zorunlu Göç 88
1.2.2.3. Düzenli ve Düzensiz Göç 91
1.2.2.3.1. Düzenli Göç 91
1.2.2.3.2. Düzensiz Göç 91
1.2.2.4. Göçün Yoğunluğu Esasına göre Göç 94
1.2.2.4.1. Bireysel Göç 94
1.2.2.4.2. Kitlesel Göç 94
1.2.2.4.3. Zincirleme Göç 94

1.2.2.5. Nitelikli Göç ve Niteliksiz Göç 95
1.2.2.6. Yerleşme Süreleri Esasına Göre Göç 95
1.2.2.6.1. Geçici Göç 95
1.2.2.6.2. Sürekli Göç 95
1.2.3. Göç Nedenleri 96
1.2.3.1. Doğal Nedenler 96
1.2.3.2. Ekonomik Nedenler 96
1.2.3.3. Siyasi Nedenler 97
1.2.3.4. Sosyo-Kültürel Nedenler 99
1.2.3.5. Çevresel Nedenler 100
1.2.4. Göç Kuramları 100
1.2.4.1. Ravenstein'in Göç Kanunları 100
1.2.4.2. İtme-Çekme Kuramı 103
1.2.4.3. Neo-Klasik Kuram 105
1.2.4.3.1.Neo-klasik Ekonominin Makro Kuramı 105
1.2.4.3.2. Neo-klasik Ekonominin Mikro Kuramı 106
1.2.4.4. Dünya Sistemleri Kuramı ve Yeni Ekonomi Kuramı 108
1.2.4.5. İlişkiler Ağı Kuramı ve Göç Sistemleri Kuramı 114
12.4.6. Kesişen Fırsatlar Kuramı ve Merkez Çevre Kuramı 117
1.2.4.7. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı 118
1.2.4.8. Kurumsal Kuram ve Birikimli Nedensellik Kuramı 122
1.2.3. Göçün Etkileşim Süreci 123
1.2.3.1. Adaptasyon 123
1.2.3.2. Entegrasyon 124
1.2.3.3. Asimilasyon 127
1.2.3.4. Çok kültürlülük 129
1.2.4. Göçün Ayrıksı Halleri 131
1.2.4.1. Getto 131
1.2.4.2. Diaspora 132
1.2.4.3. Etnisite (Etnik Köken) 135
1.2.5. Göçü Teşvik Edici Unsurlar 137
1.2.5.1. Göçmen Havaleleri 137
1.2.5.2. Göç Ağları 139
1.2.5.3. Ulus-ötesi Topluluklar 142
1.2.6. Göçün Olumlu ve Olumsuz Etkileri 144

1.3. Küreselleşme Çağında Göçün Yapısı ve Özellikleri 145
1.3.1. Küreselleşme ve Göç İlişkisinin Tarihsel Devinimi 145
1.3.1.1. Küresel Bilincin Doğuşu 146
1.3.1.2. Küreselleşmenin İlk Dalgası: 1870-1914 148
1.3.1.3. Küreselleşmenin İkinci Dalgası: 1945-1980 152
1.3.1.4. Küreselleşmenin Üçüncü Dalgası: 1980 sonrası 155
1.3.2. Küreselleşme, Ulus-Devlet ve Göç İlişkisi 157
1.3.3. Küreselleşme Çağında Göç ve Özellikleri 163

II. BÖLÜM 173

2. İDEALİST VE REALİST TEORİLER BAĞLAMINDA DEĞERLER-ÇIKARLAR İKİLEMİNDE AB VE TÜRKİYE GÖÇ POLİTİKALARI 173

2.1. İdealizm Olgusu ve Teorisi..... 173
2.1.1. İdealizm..... 173
2.1.2. İdealizmin Küresel Uluslararası Sistemdeki Yeri ve Önemi..... 174
2.1.3. İdealizmin Tarihsel Gelişimi..... 177
2.1.4. İdealizmin Temel İlkeleri..... 178
3.1.4.1. Aydınlanma ve Modernizm..... 178
3.1.4.2. Bireycilik, Özgürlük ve İşbirliği..... 179
3.1.4.3. Evrenselcilik, Çoğulculuk ve Demokrasi..... 180
3.1.4.4. İnsan Hakları, Eşitlik, Adalet ve Hoşgörü..... 181
3.1.4.5. Serbest Ticaret..... 182
2.1.5. İdealizmde Birey- Toplum-Devlet Sarmalı..... 182
2.1.6. İdealizmde Değer ve Çıkar Kavramının Değerlendirilmesi..... 183

2.2. Realizm Olgusu ve Teorisi..... 187
3.2.1.Realist Teorinin Küresel Sistemdeki Yeri ve Önemi..... 188
3.2.2. Realist Teorinin Tarihsel Gelişimi..... 189
3.2.3. Realist Teorinin Temel İlkeleri..... 190
3.2.3.1. Güç ve Çıkar Mücadelesi..... 190
3.2.3.2. Kimlik ve Kültür..... 193
3.2.3.3. Anarşi ve Güvenlik..... 195
3.2.3.4. Devlet ve Egemenlik..... 197
3.2.4. Realizmde Birey-Toplum-Devlet Sarmalı..... 197
3.2.5. Realizmde Değer ve Çıkar Kavramının Yorumlanması..... 199

2.3. İdealist-Realist Politikalar Açısından Değer ve Çıkarların Göç Olgusu Üzerinden Değerlendirilmesi..... 203
2.3.1. İdealizmde Değerler ve Çıkarların Kapsamı, Yorumlanması ve AB Göç Politikaları Üzerindeki Etkisi..... 208
2.3.1.1. İdealizmde Değerler ve Çıkarların Kapsamı ve Yorumlanması..... 208
2.3.1.1.2. Hümanist, Evrensel veya Küresel Değerler..... 212
2.3.1.1.3. Kapitalist veya Liberal Değerler..... 214
2.3.1.1.4. Toplumsal veya Ahlaki Değerler..... 215
2.3.1.2. AB'nin İdealist Değer ve Çıkarlara Dayalı Göç Politikası..... 215
2.3.2. Realizmde Değer ve Çıkarların Kapsamı, Yorumlanması ve AB Göç Politikaları Üzerindeki Etkisi..... 222
2.3.2.1. Realizmde Değer ve Çıkarların Kapsamı, Yorumlanması..... 222
2.3.2.1.1. Politik Çıkarlar..... 224
2.3.2.1.2. Ekonomik Çıkarlar..... 226
2.3.2.1.3. Toplumsal ve Güvenlik Çıkarları..... 227
2.3.2.1.4. Dini Çıkarlar..... 229
2.3.2.2. AB'nin Realist Değer ve Çıkarlarına Dayalı Göç Politikasının Dayandığı Temelller 231
2.3.2.2.1. AB Kimliksel Ve Kültürel Çıkarı..... 231
2.3.2.2.2. Ekonomi- Politik Değer ve Çıkar İkileminde AB..... 234
2.3.2.2.3. Kurumsal Çıkarı..... 240
2.3.2.2.4. Sosyal ve Kamusal Çıkarı..... 242
2.3.2.2.5. Sınır Güvenliğinin Korunması Çıkarı..... 242
2.3.3. Değerlerin Evrenselliği Çıkarların Yerselliği Çatışması ve Göç..... 243
2.3.4. Küreselleşme Çağında Göçün İdeal Teori Bağlamında Teorik Çerçevesinin Çizilmesi..... 247

2.4. Çıkarların Uyumu ve Değerlerin Çatışması..... 250
2.4.1.1. AB Çıkarlarının Göç Politikaları Üzerinde Uyumu ve Çatışması..... 253

2.4.1.2. AB'nin İdealist Değerleri ve Realist Çıkarları Kullanmadaki İşlevselliği 257
2.4.2. Batı Değerlerinin Evrenselliği ve Avrupa Merkezli Çıkarların Çatışması 261

2.5. Küresel Göç Akışları Üzerinden AB ve Türkiye'nin Değerler ve Çıkarlar İkileminin Değerlendirilmesi 266

III. BÖLÜM 271

3. AB VE TÜRKİYE GÖÇ POLİTİKALARININ GELİŞİMİ VE DÜZENLEMELER 271

3.1. AB ve Türkiye Göç Politikalarının Gelişim Süreci ve Etkileyen Düzenlemeler 271
3.1.1. AB Göç Politikasının Gelişim Süreci ve Göç Politikasını Etkileyen Düzenlemeler 271
3.1.1.1. AB Göç Politikasının Gelişim Süreci 273
3.1.1.1.1. 1945 Öncesi Dönem 273
3.1.1.1.2. Açık Kapı Dönemi (1945-1970) 276
3.1.1.1.3. Aile Birleşmeleri Dönemi (1970-1990) 281
3.1.1.1.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönem (1990-2000) 288
3.1.1.1.5. 2000 Sonrası Dönem 292
3.1.1.2. AB Göç Politikasını Etkileyen Düzenlemeler 295
3.1.1.2.1. 1951 Paris Antlaşması ve 1957 Roma Antlaşması 295
3.1.1.2.2. 1985 Schengen Antlaşması 297
3.1.1.2.3. 1986 Avrupa Tek Senedi 300
3.1.1.2.4. 1990 Dublin Sözleşmesi 302
3.1.1.2.5. 1992 Maastricht Antlaşması 304
3.1.1.2.6. 1997 Amsterdam Anlaşması 308
3.1.1.2.7. Nice Anlaşması, 1999 Tampere Zirvesi ve 2004 Hague (Lahey) Programı 311
3.1.1.2.8. 2009 Lizbon Antlaşması ve Sonrası 313
3.1.2. Türkiye Göç Politikaları Gelişim Süreçleri ve Göç Politikalarını Etkileyen Düzenlemeler 317
3.1.2.1. Türkiye Göç Politikaları Gelişim Süreçleri 317
3.1.2.1.1. 1923-1950 Dönemi 318
3.1.2.1.2. 1950-1980 Dönemi 319
3.1.2.1.3. 1980-2010 Dönemi 321
3.1.2.2. Türkiye Göç Politikasını Etkileyen Düzenlemeler 326
3.1.2.2.1. Ankara Anlaşması ve İskan Kanunu 327
3.1.2.2.2. 1951 Cenevre Sözleşmesi 327
3.1.2.2.3. 1994 İltica Yönetmeliği ve 2005 İltica ve Göç Alanındaki Türkiye Ulusal Eylem Planı 328

3.2. Değerler ve Çıkarlar İkileminde AB ve Türkiye Göç Politikalarının Suriyeli Göçmenler Üzerinden Analizi 330
3.2.1. AB'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Göç Politikası ve "Çıkar" Odaklı Politikasının Temel Mekanizmaları 330
3.2.1.1. Değerler ve Çıkarlar İkileminde AB Göç Politikası 330
3.2.1.1.1. Düzenli Göçün Kontrolü 332
3.2.1.1.1.1. Küresel Göç Yaklaşımı 332
3.2.1.1.1.2. Komşuluk Politikası 333
3.2.1.1.1.3. Mavi Kart 334
3.2.1.1.1.4. Tek İzin Direktifi ve REFIT 335

3.2.1.1.2. AB'nin Düzensiz Göçle Mücadele Politikası 336
3.2.1.1.3. Ortak Göç Politikası 339
3.2.1.2. AB'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik "Çıkar" Odaklı Göç Politikası ve Temel Mekanizmaları 340
3.2.1.2.1. Göçün Dışsallaştırılması 340
3.2.1.2.2. Göç Külfetinin Paylaşılması 342
3.2.1.2.3. Dağıtım ve Kota Sistemi ile Yeniden Yerleştirme 343
3.2.1.2.4. Schengen Güvenliği ve Kale Avrupa 346
3.2.1.2.4.1. FRONTEX 350
3.2.1.2.4.2. EURODAC 352
3.2.1.2.4.3. EUROSUR 354
3.2.1.3. AB'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Uluslararası Normlara ve Hukuka Aykırı Çıkar Odaklı Göç Politikasının Pratikteki Yansımaları 355
3.2.3.1. Duvar ve Çitlerin Örülmesi 356
3.2.3.2. Geri Gönderme ve Sınır dışı etme 359
3.2.3.3. Botların Batırılması Ve Geri İtmeler 363
3.2.3.4. Denizde Boğulmalar ve Arama Kurtarma 367
3.2.3.5. Sınırda Yaşanan Hak İhlalleri 375
3.2.2. Türkiye'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Göç Politikası ve "Değer" ve Çıkar Odaklı Politikasının Temel Mekanizmaları 377
3.2.2.1. Türkiye'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Değer Odaklı Göç Politikası 378
3.2.2.1.1. Açık Kapı Politikası ve "Misafirperverlik" 378
3.2.2.1.2. Geri Kabul Anlaşması ve Güvenli Üçüncü Ülke ve Vize Serbestliği Diyaloğu 380
3.2.2.1.3. Geçici Koruma Rejimi 386
3.2.2.1.4. Türkiye Katılım Ortaklığı belgesi ve Ortak Göç Eylem Planı 387
3.2.2.1.5. 18 Mart Mutabakatı ve Geri Göndermeme İlkesi 388
3.2.2.2. Türkiye'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Çıkar Odaklı Göç Politikası 391
3.2.2.2.1. Göçün Araçsallaştırılması 391
3.2.2.2.2. Uydu Kent Uygulaması 394
3.2.2.2.3. Gönüllü Geri Dönüş Politikası 395
3.2.2.3. Değer ve Çıkarlar İkileminde AB ve Türkiye'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Değer Odaklı Uygulamaları 396
3.2.2.3.1. Eğitim 399
3.2.2.3.1.1. Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Teşvik Edilmesi Projesi (PIKTES) 403
3.2.2.3.1.2. Geçiçi Eğitim Merkezleri (GEM) 405
3.2.2.3.1.3. Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY), Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardım (YŞEY) Programı ve Hızlandırılmış Eğitim Programı (HEP) 406
3.2.2.3.2. Sağlık 408
3.2.2.3.2.1. SIHHAT 411
3.2.2.3.2.2. Göçmen Sağlığı Merkezleri 413
3.2.2.3.2.3. Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele ve Aşılama Faaliyetleri 415
3.2.2.3.3. Piyasa-İstihdam 415
3.2.2.3.4. Sosyo-Kültürel 425
3.2.2.3.4.1. SUY (Sosyal Uyum Yardımı) 426
3.2.2.3.4.2. Acil Sosyal Güvenlik Ağı (ESSN) 427
3.2.2.3.5. Barınma ve Temel İhtiyaçlar 429
3.2.2.3.5.1. Barınma 429
3.2.2.3.5.2. Kamplar 432
3.2.2.3.5.3. Geçici Barınma Merkezleri 434

3.2.2.3.6. Yardımlar 435
3.2.2.3.6.1. AB Mali Yardım Aracı –FRİT (The EU Facility for Refugees in Turkey).... 437
3.2.2.3.6.2. Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı 3RP 439
3.2.3. Değerler ve Çıkarlar İkileminde AB ve Türkiye'nin İdealist ve Realist Bağlamda Suriyeli Göçmenlere Yönelik Politikalarının Analizi 440
3.2.2.1. AB ve Türkiye'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik İkilemlerinin Karşılaştırılması..... 450

SONUÇ VE ÖNERİLER 452

KAYNAKLAR 472

ŞEKİLLER

Şekil 1. Göçmenlerin Tipolojisi
Şekil 2. Küreselleşme ve Modernitenin Etkileri

Şekil 3. Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Şekil 4. Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı

Şekil 5. Küresel Alanda Etkileşimler ve Oluşumlar

Şekil 6. Avrupa Birliği Öz İmajları

Şekil 7. 2022 yılı itibariyle dünyadaki Suriyeli göçmen nüfusunun dağılımı tablosu

Şekil 8. Türkiye'nin Suriyeli Çocuklara Sunduğu Eğitim Hizmetleri

Şekil 9. 2012-2019 Yılları Arası Dünya Sağlık Örgütü'nün Türkiye'ye Yaptığı Yardımların Sayısı

TABLOLAR

Tablo 1: Küreselleşmenin Kavramlaştırılması: Üç Eğilim
Tablo 2: AB ve Türkiye'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Göçmen Politikalarının Karşılaştırılması

KISALTMALAR

AKÇT: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

AB: Avrupa Birliği

AT: Avrupa Topluluğu

ATS: Avrupa Tek Senedi

ENP: Avrupa Komşuluk Politikası

BM: Birleşmiş Milletler

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

GKA: Geri Kabul Anlaşması

GEM: Geçici Eğitim Merkezleri

İHEB: Avrupa İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

UNHCR: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

BMMYK: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

GİGM: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

IOM: Uluslararası Göç Örgütü

SIHHAT Projesi: Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sağlık Statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi Projesi

PICTES: Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Teşvik Edilmesi Projesi

ŞEY: Şartlı Eğitim Yardımı

YŞEY: Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı

HEP: Hızlandırılmış Eğitim Programı

GKaS: Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler

GSM: Göçmen Sağlığı Merkezleri

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

ICMPD: Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi

ECHO: Avrupa Birliği Sivil Koruma ve İnsani Yardım Ofisi

ESSN: Acil Durum Sosyal Güvenlik Ağı

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

SIS: Schengen Bilgi Sistemi

VIS: Vize Bilgi Sistemi

EURODAC: Avrupa Daktiloskopi

EUROSUR: Avrupa Sınır Gözetim Sistemi

FRONTEX: Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı

ABİDA: AB İşleyişine Dair Anlaşma

YUKK: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

GAMM: Göç ve Hareketlilik için Küresel Yaklaşım

REFIT: AB Düzenleyici Uyum ve Performans Programı

3RP: Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı

AFAD: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

UNICEF: Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu

FRIT: AB Mali Yardım Aracı

ÖZET

KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA GÖÇ: DEĞERLER VE ÇIKARLAR İKİLEMİNDE AB VE TÜRKİYE GÖÇ POLİTİKALARININ SURİYELİ MÜLTECİLER ÜZERİNDEN ANALİZİ

KAYA, Başak

Doktora Tarih Anabilim Dalı, Göç Çalışmaları Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zafer Akbaş

Temmuz 2023, XXVII+ 470 sayfa

Küreselleşme çağında göç hareketlerinin hızlandığı, amacı ve kapsamının genişlediği, çok yönlü göç hareketlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Göç, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. İnsanlar tarih boyunca çeşitli amaçlarla sürekli yer değiştirmektedir. 2011 yılında Suriye'de meydana gelen olaylar neticesinde uluslararası sistem en önemli göç dalgalarından birine sahne olmuştur. Suriye'deki çatışmalar sonucunda yaşanan göç dalgasından en çok etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Türkiye ve AB'nin Suriyeli göçmenlere yönelik politikası değerler ve çıkarlar ikileminde kıyaslanarak ele alınmıştır. Bu kıyasın amacı günümüzdeki göçmen krizinin nedenlerini, sonuçlarını, hukuki boyutlarını, gelişim sürecini ve çözümünü tartışarak bu sorunun çözülebilmesine katkı sunabilmektir. Türkiye, Suriye'den gelen göçmenlere yönelik ilk başta açık kapı politikası izleyerek dini ve tarihsel bağlarından dolayı değer odaklı bir tutum içinde olmasına rağmen zamanla sorunun git gide büyüyerek kalıcı hale gelmesi ve ülke içinde yaşanan hoşnutsuzlardan dolayı zamanla çıkarlarını önceleyen bir tutum içine girmeye başlamıştır. AB ise ilk baştan beri Suriyeli göçmenleri etnik, kültürel kimlik ve dini

sebeplerden dolayı kabul etmeyerek göçü dışsallaştırma politikası gütmüştür. AB'nin değerlerle örüntülü kurulmuş bir örgüt olması üye devlet çıkarlarından bağımsız olduğu anlamına gelmemektedir. AB, insani ve evrensel değerleri çıkarları uğruna meşrulaştırarak değerleri çıkarlarına ulaşmada bir araç olarak kullanmaktadır.

Bu çalışmada tezin kuramsal çatısını oluşturan İdealizm ve Realizm teorileri temelinde göç politikalarının nasıl inşa edildiği incelenmiştir. Yine Küreselleşme ve Ulus-devletler, İdealizm ve Realizm, değerler ve çıkarlar, Türkiye ve AB gibi ikili varyasyonlar üzerinden diyalektik yöntemle tümevarım usulüyle küresel çağda mülteci sorununun anlaşılmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu diyalektik analizler yapılırken somut veriler sunulması amacıyla Suriyeli göçmenler örneği üzerinden hareket edilmiştir. Suriyeli göçmenler ile ilgili istatistikler, raporlar, haber kaynakları kullanılarak ekonomi, siyasi, din, dil, sosyo-kültürel, unsurlar üzerinden göç politikaları ile ilgili ikircikli tutumun nedenleri araştırılmıştır. Bu çalışmada yapılan araştırma sürecinde geniş kapsamlı bir literatür taraması yapılarak birbiriyle ilişkili kavramlar neden-sonuç ilişkisi içinde değerlendirilmiştir. Özellikle birincil kaynaklar esas alınmış olup istatistiki veriler, raporlar, gazete haberleri, telif ve tetkik eserler dikkate alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Değer-Çıkar, İdealizm, Küreselleşme, Mülteci, Realizm.

ABSTRACT

In the era of globalization, it is observed that migration movements have accelerated, their purpose and scope have expanded, and multifaceted migration movements have emerged. Migration is a phenomenon as old as human history. People have been constantly changing places for various purposes throughout history. As a result of the events that took place in Syria in 2011, the international system became the scene of one of the most important migration waves. Turkey is one of the countries most affected by the migration wave experienced as a result of the conflicts in Syria. The policy of Turkey and the EU towards Syrian immigrants has been discussed by comparing them in the dilemma of values and interests. The purpose of this comparison is to contribute to the solution of this problem by discussing the causes, consequences, legal dimensions, development process and solution of the current migrant crisis. Although Turkey took a value-oriented attitude towards migrants from Syria by following an open-door policy at first due to its religious and historical ties, over time the problem has become permanent by growing more and more and due to the discontents experienced within the country, it has started to take an attitude that prioritizes its interests over time. The EU, on the other hand, has pursued a policy of externalizing migration by not accepting Syrian migrants for ethnic, cultural identity and religious reasons from the very beginning. The fact that the EU is an organization established in a pattern with values does not mean that it is independent of the interests of the member state. The EU uses values as a tool to achieve its interests by legitimizing humanitarian and universal values for the sake of its interests.

In this study, it is examined how migration policies are constructed on the basis of Idealism and Realism theories, which constitute the theoretical framework of the thesis. Again, through Globalization and Nation-states, Idealism and Realism, values and interests, bilateral variations such as Turkey and the EU, it is aimed to

contribute to the understanding of the refugee problem in the global era through the dialectical method of induction. While these dialectical analyses were carried out, we acted on the example of Syrian migrants in order to present concrete data. The reasons for the ambivalent attitude about migration policies through economic, political, religious, language, socio-cultural, and elements have been investigated using statistics, reports, and news sources related to Syrian immigrants. During the research process conducted in this study, a wide-ranging literature review was conducted and the concepts related to each other were evaluated in the cause-effect relationship. In particular, primary sources such as statistical data, reports, newspaper news, copyright and audit works have been taken into consideration.

Keywords: Value-Interest, Idealism, Globalization, Refugee, Realism.

EXENTED ABSTRACT

This study consists of three parts. In the first part, the concepts of globalization and migration under the title of migration in the age of globalization are discussed separately and their relationship with each other is examined. Then, in the second chapter, the theories of Idealism and Realism, which constitute the theoretical framework of the thesis, are emphasized, and it is aimed to establish the relationship with migration by interpreting the concepts of value and interest through these theories.In the third part of the study, the development processes of the migration policies of Turkey and the EU and the regulations that affect the migration policies are included and the policies implemented through the example of Syrian refugees are connected with the theories.It is questioned how the EU and Turkey use values and interests in an Idealist and Realist context in their policies towards Syrian refugees. The conflict and harmony of values and interests, which values are effective in the formation of these policies, are discussed in this context.

Literature Review

Globalization is a process of increasing interdependence and resulting change with the increase in communication, transportation and interaction opportunities. Globalization brings an open society and free market economy.It has been put forward that the power of nation-states has weakened with globalization. However, although nation states have undergone a transformation in some areas with globalization, they still remain active in issues such as border protection and migration. In the global age, while nation-states advocate the liberalization of goods and capital, they advocate the prevention of unqualified migration. Migration is the voluntary or forced movement of people from one place to another. In some cases, people are forced to migrate due to events occurring within the country. The concept of refugee, which is one of these types of forced migration, is defined in the 1951 Geneva Convention. Although Türkiye is a party to this convention, it has made a geographical limitation reservation. According to this reservation, forced migrations

to Turkey from outside Europe are not considered within the scope of refugee status. Today, people who have migrated to our country forcibly due to the events taking place in Syria are therefore accepted in the Temporary Protection Status. However, in this study, according to the definition of refugee in the 1951 Geneva Convention, which is among the basic regulations of international law in the field of migration, the concept of refugee related to people migrating from Syria has been used.

Idealism is the theory that explains people's desire to achieve better on the basis of values and norms. It includes principles such as individualism, freedom, pluralism, democracy and universalism. Idealism argues that it is possible for people to live together in peace. Liberal states attach importance to cooperation in order to regulate the international economy and to provide a safe environment for trade, rather than resorting to traditional military tools in order to maintain their national interests (Oğuzlu, 2013: 42). Realism, on the other hand, claims that conflicts and wars are inevitable, based on the struggle for power and interest. In the field of international politics, values can be taken into account as long as they do not weaken the power and interest of the state. If the state is strong, it can protect its sovereignty, independence, interests, peace and stability (Gözen, 2008: 212). Norms can be reflections of both interests and power distribution to the extent that they are shaped by the preferences of powerful states (Thomas, 2001: 13). The fact that his idealism is generally based on moral values and norms does not mean that he ignores wars and conflicts, but he claims that peace and cooperation are possible despite these. He predicts that this can be achieved by keeping a balance between morality and politics on the basis of values and norms (Çakır, 2014: 264). While realists argue that cooperation can be achieved through the establishment of interest-oriented alliances, liberals argue that peace can be achieved by establishing peaceful cooperation with liberal states that are trying to realize their own goals (Gismondi, 2008: 20).

The EU's immigration policy has three pillars. First of all, in the regular migration policy, the necessary legal procedures are adopted for the regular and controlled implementation of a qualified and selective migration. Secondly, it is to introduce measures and regulations to prevent irregular migration, and finally to establish a common migration policy both among member states and in their

relations with other states. The main purpose of the EU's migration policy is to combat irregular migration and make migration a legal and developmental provider (Keskin Ata, 2013: 91). Since the immigration of the EU is seen as a security threat, the immigration policies have been tried to be implemented based on the settlement of the immigrants before they enter the EU borders. The externalization of migration shows that the EU, which was built on the basis of humanitarian values, moves away from these values and acts on the basis of security (Tuncel, 2017: 986 and 987).

EU immigration policy cannot be formed independently of ethical values. The ethics here is to focus on means and behavior rather than foreign policy goals. The EU tries to use ethics depending on a set of tools such as persuasion, negotiation and dialogue. As an ethical force, the EU seeks to pursue its interests through multilateralism and by convincing others to adopt its own norms and values. It can be argued that the EU is ethical to the extent that it does not look after its own interests (Aggestam, 2008: 9). From a realist perspective, a country can accept those who are connected to it in terms of factors such as language and religion and exclude others. Even basic human values can become debatable when it comes to the personal interest of a state. In addition, refugees' requests for help and states' demands to protect their own interests and sovereignty may cause a dilemma between two legitimate moral claims (Parekh, 2020: 87). While the EU values are evaluated within the framework of the principles of liberalism within the scope of international law and human rights regulations and EU legislation, its interests can be expressed as spreading EU values and mission in the international arena. In this sense, the tools used by the EU to spread its interests are evaluated within the framework of Externalization, Burden Sharing, Fortress Europe approach, Selective Migration Policy and Quota System. In addition, some of the EU member states have taken security measures at their land and sea borders to prevent refugees from entering the Schengen Area. Turkey's value-oriented practices towards Syrian refugees are its works such as SIHHAT, PICTES, GEM, SHAPE. Turkey's interest-oriented practices towards Syrian refugees include instrumentalization of migration, voluntary return policy, and the creation of a Satellite-City. While the EU and Turkey are forming their political, economic, socio-cultural, migration policies, they remain in a dilemma of values and interests from both sides, globalization and nation-state.

However, although these two important actors have emphasized values in their speeches and legislation, it is seen that they give priority to their interests in their policies and practices. That is, values are used as a tool to achieve interests.

Methodology

In this study, the qualitative research method, which is widely used in the field of social sciences, was used. This research method is one of the most preferred methods in social sciences, especially in international relations and political science, in terms of subjects that are difficult to measure or prove with quantitative elements. While the importance of quantitative research is more when the migration, which is an international issue, is examined locally, the importance of qualitative research comes to the fore when it is examined in terms of international relations and politics. In addition, for the first time, the underlying causes of the relationship between theory and practice regarding the migrant crisis and how it should be resolved were questioned.

The qualitative research methods used in the study and a deep and comprehensive literature review were made and a connection was established between the concepts in order to better analyze the subject. In addition, the accuracy of the hypotheses has been tried to be proven by including international agreements, reports, newspaper news, projects and studies and statistical information. In addition, the applicability of the study has increased by analyzing the practical counterpart of the policies in which the states are in a dilemma of value and interest with the case study method based on Syrian immigrants. In line with the case study method, this study examines a process that is reduced from the universe of migration to the sample of Syrian immigrants in Turkey and the EU in the era of globalization from the whole to the parts, through value and interest. Unlike studies in this field, it offers a deep perspective on the problem of migration with a value and interest-oriented perspective. In addition, the study has contributed to science, unlike previous studies on the migrant crisis, by making a dialectical analysis over elements such as globalization/nation-state, value and interest, Idealism and Realism, Turkey and the EU, theory and practice, law and policy. Comparative research offers an in-depth and versatile perspective. With this method, which is widely used especially in the field

of social sciences, the dimensions, same and different aspects of the relationship between two variables are revealed through a case study (Tekeli, 2008: 5). In the comparative analysis, first of all, two variables are defined separately and their properties are included, and then a holistic approach is adopted based on these. In the global age, especially due to the development of international and multidimensional relations, the comparative analysis made by considering the characteristics of this age will provide a better understanding of the subject.

Findings and Discussion

Opinions are put forward that the effectiveness of nation-states has decreased with the internationalism feature of globalization and the emergence of many international organizations. However, it may be more accurate to make a distinction in terms of areas where power is effective. In the global age, fed by the liberal market economy in the economic sense, it can be said that the nation-states have decreased their economic efficiency, but they have increased their power in the political field, especially in terms of protecting their borders and sovereignty. In particular, with regard to the field of migration, states are following a migration policy based on more restrictive and preventive controls and controls than before.

The migration of Syrians, which is seen as one of the most important migration movements today, is of particular interest to the EU and Turkey. Because Turkey, which was exposed to an intense wave of immigration due to its geographical location and historical ties with Syria, initially pursued a value-oriented policy, but then it shifted to an interest-oriented policy due to the burden of migration and the economic-political problems it experienced. The EU, on the other hand, opposes the waves of migration, especially through Turkey, by pursuing a policy based on interest from the very beginning. It is seen that these value and interest-oriented policies vary according to time and place. States can use values and norms as tools to justify their interests. It is observed that both Turkey and the EU have changed their policies from time to time and are in a dilemma regarding Syrian refugees. This dilemma may be caused by the type, nature, ethnic and cultural ties of the Syrian immigrants, and the structure of the country they come from. However, if immigrants are treated in accordance with basic human rights and international law,

immigration policies can stabilize in terms of values. However, in the global age, states are not independent of realist interests. Therefore, states need to harmonize their values and interests on migration. Otherwise, the conflict of values and interests may cause an imbalance in immigration policies and a violation of immigrant rights.

Especially in the Syrian migrant crisis, the EU needs to develop this mediator image in order to harmonize the wishes of the member states to reduce the threat at their national borders. Immigration and asylum policies created by the EU on the axis of security can yield successful results if they are formed on the axis of "European values" and human dignity oriented policies. The EU's policies to put the burden of migration on Turkey do not contribute to Turkey's progress towards EU membership. This situation causes damage to the membership relations with Turkey for the sake of the short-term interests of the EU (Demir and Soyipek, 2015: 34).

Results and Recommendations

Within the scope of idealist values, states must attain the status of citizenship, regardless of their status. However, although the probability of such a situation not to occur in accordance with national and global interests is low, the aim of protecting this status should become the main duty of the state. In such a situation, there is a dilemma between the values that states defend to achieve ideality and the policies they use to protect immigrants and their interests. In order for this dilemma to meet, reaching from the ideal person to the ideal state, from there to the ideal community and ideal global system should become the main goal.

In the conclusion part of this work, it is mentioned what should be the solution proposals and cooperation efforts for the refugee problem of the EU and Turkey, which determine their policies towards refugees by staying in the dilemma of value and interest. On the other hand, the rights and laws of refugees should be taken into account when making decisions regarding the refugee problem between countries. It should be ensured that they are able to lead a dignified life and earn an economic livelihood in other countries, in accordance with their fundamental human rights.

In this study, in which the migration policies of the EU and Turkey are analyzed in the dilemma of values and interests, it is stated that the migration policies of the countries are carried out depending on values and interests, however, value-oriented practices can be avoided due to the priority of state interests, legal rules and principles can be used as a tool for the benefit of the state, especially in migration. It has been mentioned that migration cannot be prevented in the era of migration, but that it must be managed. It was stated that the approach of seeing refugees as a problem that states should deal with should be moved away from and that these immigrants should be integrated into the society in order to contribute to the economic development of the country they are in. In addition, since migration in the global age cannot be prevented by border controls and controls, and even more so due to the structure of the capitalist system based on a central-environment dependency relationship, the problem cannot be solved by the specific practices of each of the states, and even this may cause more extremist movements based on discrimination, and social peace and tranquility may occur. It should be taken into account that it may affect the deterioration of stability. On the other hand, the resolution of the migrant crisis should not be imposed on certain states. This crisis should be resolved through international law and organizations and every state should be brought to bear the same burden. For example, Turkey saw the Syrian immigrants as a temporary problem with its open-door policy, which was initially based on hospitality. As the problem became permanent over time, it started to implement appropriate interest-oriented policies.

Another solution to the migration problem is the establishment of migration cities and the creation of a basis for the immigrants to provide all kinds of opportunities in these cities. Because in these cities, immigrants will be able to contribute to the economy by producing their own needs. However, these cities will be established in rural areas far from metropolises and developed big cities in order to increase production and consumption and to ensure economic growth. Internal migration stems from the need for labor and the attractiveness of urbanization. If the development of rural areas can be achieved through migration and agriculture and animal husbandry are restored to the old level of subsistence in the modern world,

the balance between rural and urban areas will be achieved through migration. Thus, the congestion and saturation of the city will be reduced.

The leaders who are necessary for an ideal social order to be established especially in migration cities can be listed as follows:

1. Emotions such as tolerance, solidarity and cooperation in Islam should be revived to immigrants and people in mosques, masjids and places of science through Religious Leaders, and the importance and benefits of unity and solidarity should be explained to people.
2. Information and records of people who migrated to a neighborhood through Local Leaders should be kept and a list of needs in that neighborhood should be created. Immigrants who are suitable for that list of needs should be placed in that neighborhood.
3. Adaptation problems of immigrant children should be tried to be solved through Education Leaders.
4. It should be ensured that the order and stability of the neighborhood is ensured by the guards and the disputes between the immigrants and the local people should be resolved. Here, public order and security should be ensured by the neighborhood watchman creating a sincere and peaceful environment. At the first stage, not every problem should be taken to the police station. In the meantime, friendly assemblies should be established, as this will increase the hostility, and the problems should be consulted.
5. In addition, it should be converted into coffee houses and coffee houses, where conversation and dialogue between local people and immigrants should be increased.

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu, küreselleşme çağında Türkiye ve AB göç politikalarının değerler ve çıkarlar bağlamında Suriyeli göçmenler örneği üzerinden incelenmesidir. Küreselleşme çağının özellikleri günümüz göç hareketlerinin ve göç politikalarının anlaşılmasında önem arz etmektedir. Küreselleşme ve göç olguları birbirlerinin hem nedeni hem sonucudur. Hem küreselleşme getirdiği gelişmeler ve etkileşim hızı ile göçü tetiklemekte hem de göç hareketleri küreselleşmenin kapasitesini ve kapsamını genişletmektedir. Küreselleşme ile birlikte ulaşım ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen değişikliklere bağlı olarak mekan algısı ve mekanın tasavvuru değişikliğe uğramıştır. İnsanlar arasında etkileşim artmış ve göç edebilme eskiye nazaran daha kolay ve hızlı şekilde gerçekleşmeye başlamıştır. Ancak küresel çağda devletlerin engellemeye çalıştığı göç türü zorunlu göçtür. Çünkü zorunlu olarak göç eden insanlar hem kitleler halinde hem de düzensiz ve dengesiz olarak göç etmektedir. Yani bu insanların temel amacı gidecekleri ülkede yaşamlarını sürdürebilmektir ve gittikleri ülkede ilk aşamada bakıma ve korunmaya muhtaçlardır. Günümüzde, genellikle göç güneydeki az gelişmiş ve teokratik ülkelerden kuzeydeki gelişmiş ve demokratik ülkelere doğru yapılmaktadır. Yani bu insanlar sadece külfet olarak görülmekle kalmayıp aynı zamanda gidecekleri ülkelerin değer ve normlarına, sosyo-kültürel yapısına, siyasi istikrarını tehdit edici bir unsur olarak da görülmektedir.

Küreselleşme kavramı birçok açıdan tanımlanabilen bir kavram olmakla birlikte genel bir kanı olarak günümüz dünyasında kapitalizm ile özdeşleştirilmektedir. Nitekim Oran, (2009: 4) küreselleşmeyi, Batının altyapısı olan uluslararası kapitalizm ve üstyapısı olan rasyonalizm modellerinin tüm dünyaya hakimiyetini ilan etmesi olarak tanımlamaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında küreselleşme, sınırların kalkması ve liberalleşmenin, devletlerarasındaki etkileşimi artırması ve uluslararası sermaye akışını kolaylaştırması sonucunda gelişmiş ülkelerin emeği sömürerek sermaye karlarını artırmasına bağlı olarak ortaya çıkan adaletsiz sınıf çatışmalarının görülmesi süreci olarak değerlendirilebilir. Bauman'a

(2005: 151) göre ise küreselleşme, "dünya işlerinin izlemekte olduğu rotalarda onların esas olarak sınırların ve denetimin ötesinde oluşuna, neredeyse ilkel, plansız, beklenmedik, kendiliğinden ve olumsal bir nitelik kazanmasına ilişkin bir doğallaştırmayı işaret eder". Küreselleşme, uluslararasılaşma, liberalleşme, evrenselleşme ve batılılaşma gibi birçok kavramın yerine kullanılmaktaysa da onlardan ayrılan yönü, insanlar arasındaki iletişimi artırması ve ülkeler arasındaki sınırları aşındırması nedeniyle ortaya çıkan "alansızlaşma (deterritorialization)" özelliğine sahip olmasıdır (Scholte, 2008: 108). Uluslararası Göç Örgütü'nün tanımına göre göç, kişinin genellikle yaşadığı bir yerden ya devlet içinde başka bir yere ya da uluslararası bir sınırın ötesine hareketidir (International Organization for Migration, 2019: 137).

Uluslararası ilişkiler disiplininde liberal enternasyonalizm, moralizm, ütopyacılık, devrimcilik ve moralist legalist yaklaşım gibi anlamlarla da ifade edilebilen idealizm, iki savaş arası döneme damgasını vuran ve özellikle moralite kavramı üzerinde duran bir teoridir (M. F. Çakır, 2014: 263). Etik sistemde göç, toplumsal bazda ele alındığında doğal bir olgudur ve toplumsal dönüşümün öncülüğünü yapmaktadır. Hukuki sistemde ise devlet bazında ele alındığında göç, yapay bir olgudur ve devletin güvenliğini ve istikrarını bozmaktadır. O zaman hukuk sistemi içine yerleştirilmiş değerler ve normlar dizisi iktidar ve egemenlik unsurlarının çıkarlarından bağımsız düşünülememektedir. O yüzden, değerler dizisinin iktidar tarafından pratiğe dönüştürülmesinde çatışmalar yaşanmaktadır. Bu yüzden etik ve hukuki yönü itibariyle idealizmin işlerliği iktidarın politik gücünü kullanma kabiliyetine bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında idealizmin pratik yönünde de realist unsurlardan tamamen bağımsız olmadığı görülmektedir. Nihayetinde, hukuki değerlerin varolmasını sağlayan ve uluslararası normlara uygun uluslararası sistemin inşasını amaçlayan kanun koyucu tamamıyla çıkarlarından soyutlanmış değildir. Hukuki sistem, öncesinde bir etik sistemin varlığına dayanmaktadır. Doğal yollarla oluşan bu etik sistemde politik araçlar kullanarak iktidarın egemenliğinde yeni bir değerler sistemi inşa eden hukuki sistemdir. Realistler, uluslararası politikayı, devletlerin çıkarlarına göre dış dünya ile bağlantı kurdukları bir alan olarak görmektedir (Kardaş, 2019: 125).

Normlar, durumların ve diğer grupların ne olduğu, nereye ait oldukları ve oynadıkları rol türlerinin ifadeleri olarak tanımlanabilir. Yani normlar, kurallar ve kurumlar tarafından oynanan çoklu rolleri tanımaktır. Normlar, seçimleri kısıtlamak amacıyla tasarlanmış düzenleyici kurallar veya bireysel ajanların kendi tercihlerini takip ettiği parametrelerdir. Kurumlar, aktörlerin çıkarlarını, tercihlerini, planlarını ve teşviklerinin inşa edilmesini sağlamaktadır. Ayrıca normlar ve kurumlar, gücün istikrara kavuşturulması ve meşrulaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Buna göre güç ve çıkarlar değiştikçe baskın kurumsallaşma kalıpları da otomatik olarak değişecektir. Neo-realistler, güçlü devletlerin daha fazla seçeneğe sahip olacağını, piyasa mekanizması ile resmi devlet kuruluşları arasındaki görev ayrımını netleştirmeyi, devletin güç ve yetkilerini kısıtlayıcı kurumlardan uzaklaşması gerektiğini belirtmektedir. Kurumlar, ortak sorunları çözmek ve değerleri yaymak gibi liberal amaçlardan çok güçlü devletlerin çıkarlarını yansıtan ve sağlamlaştıran bir alan olarak görülmektedir (Hurrell, 2007: 38 ve 39).

Devletler, hem çıkarlarını hem de değerlerini korumakla sorumlu olduklarından göç ile ilgili politikalar oluştururken ikilemde kalabilmektedirler. Devletlerin idealist değerleri ve realist çıkarları bulunmaktadır. Öncelikle, İdealizm, varolan durumdan uzaklaşarak olması gereken ile ilgilenen bir yaklaşımdır. Ancak liberal enternasyonalizm, moralizm, ütopyacılık, devrimcilik ve moralist legalist yaklaşım gibi anlamlarla da özdeşleşen idealizmde olması gereken durum ulaşılabilir görülerek hedefe konmakta ve o hedefe ulaşabilmek adına çeşitli alternatifler ve stratejiler üretilmektedir (M. F. Çakır, 2014: 263). AB, göçmen sorunu ile mücadeleyi birlik çıkarlarını dikkate alarak güvenlik ve koruma yöntemleriyle sürdürmesi, Avrupa kimliğini oluşturan hukukun üstünlüğü, insan hakları, hukuk devleti, hoşgörü ve çok kültürlülük gibi temel değerlerle çelişmektedir. Göç ile ilgili sorunlarda üye devletler dışındaki ülkelere karşı insan haklarının savunuculuğunu yapması ve Avrupa değerlerin vurgu yapması ancak söz konusu üye devletler olunca dışsallaştırma ve ötekileştirme çıkarlarına vurgu yaparak insan hakları ihlalleri karşısında sessiz kalması ikircikli bir tutum içinde olduğunu göstermektedir (Aldırmaz, 2017: 99 ve 100). AB'nin göç politikasına güvenlik odaklı yaklaşımı ve koruyucu tedbirler alması kayıtdışı göçmen sayısının artmasını da beraberinde getirmiştir. AB'nin göçmen sorununu "dışsallaştırma" ve göç külfetini üçüncü

ülkelere yükleme politikası birlik çıkarlarının temel değerlere üstün tutulduğunun en net kanıtlarından birisidir (Güleç, 2015: 91). Türkiye ilk başta Suriyeli göçmenler ile ilgili yardımseverlik ve misafirperverlik gibi değerler eşliğinde politikalar yürütmekteyken zamanla göç külfetinin artması ve uluslararası kamuoyundan yeterli destek alamaması sonucu çıkarlarını öncelleyen politikalar benimsemeye başlamıştır. Ancak, Türkiye, dünyada en yoğun göç dalgasıyla karşılaşan ülke olmasına rağmen göç külfetini karşılama noktasında eşi benzeri görülmemiş bir fedakarlık ve özveride bulunmuştur. Ulus-devletlerin varlık gayeleri olan sınırlar, etnik-kimlik ve toplumsal hafızaya rağmen Türkiye, Suriyeli göçmenleri dışlayıcı veya engelleyici zoraki tedbirlere başvurmamış aksine uluslararası hukuka ve insan haklarına uygun şekilde tedbirler almıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın genel amacı, değer ve normlar üzerine inşa edilen devletlerin çıkarlarını koruyarak varlıklarını sürdürebilme isteğine bağlı olarak teorik olarak kabul edilen ilkelerin pratikte tamamen karşılığının olmayabileceğini vurgulamaktır. Ayrıca devletlerin gerek uluslararası mevzuatta gerekse kendi ulusal mevzuatlarında kabul ettikleri etik ilkelerin uygulanması noktasında ikilemde kaldıkları görülmektedir. Devletlerin ne değerlerinden ne de çıkarlarından vazgeçemeyeceği aşikardır. Ancak önemli olan barış ve işbirliği temelinde ortak bir anlayış geliştirmektir. Bu çalışmada değer ve çıkarların birbiri ile uyumu veya çatışmasına yer verilerek devletlerin ikilemlerinin altında yatan nedenler anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, günümüz küresel dünyasının en büyük mülteci krizlerinden biri olarak görülen Suriyeli göçmenler örneği ele alınarak AB ve Türkiye göç politikalarının değer ve çıkar odaklı varyasyonları ortaya konulmuştur. Ayrıca Suriyeli göçmenler konusunda Kale Avrupa olarak nitelendirilen AB'nin Schengen alanı dışında göçmenlerle ilgili değer odaklı söylemlere başvurmasına ve değerlerin öncülüğünü yapmasına rağmen Schengen alanında ise çıkar odaklı uygulamalara başvurduğu görülmektedir. Diğer taraftan daha Cenevre Sözleşmesi'ne bile koyduğu mülteci çekincesi uluslararası kamuoyu tarafından tepki çeken ve ulus-devlet kimliği öne çıkan Türkiye'nin ise Suriyeli mülteci krizi konusunda dünyaya örnek olan insancıl yaklaşımı ile değer odaklılığına vurgu yapılmıştır. Elbette, Türkiye de göç külfetini senelerdir tek başına omuzlamaya çalışan ve uluslararası

alandan yeterince destek görmeyen bir ülke olarak zaman zaman çıkarlarını korumaya yönelik uygulamalarda bulunsa da insan hak ve hukukuna dayalı anlayışının dışına çıkmamıştır.

Bu çalışmanın temel amacı Küreselleşme çağında göç özelliklerini ve dinamiklerini açıklayarak günümüzde en önemli göç dalgaları arasında yer alan Suriyeli göçmen sorununu Türkiye ve AB'nin göç politikalarının temsil ettiği değer ve çıkarlar yönünden İdealist ve Realist politikalar bağlamında incelenmiştir. Bunun sonucunda devletlerin politikalarının değer ve çıkarlardan bağımsız şekilde oluşturulamayacağı ve günümüz küreselleşen dünyasında ulus-devletlerin mülteci sorununun çözümünde değer ve çıkarlar ikileminde kalarak bu problemin çözümünde uzlaşarak herhangi bir ilerleme kaydedemedikleri görülmüştür. Sonuç bölümünde bu sorunun çözülmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu çalışmada realist ve idealist teorilerin çeşitlerine ve ayrıntılarına yer verilmemiş ve çalışmanın amacına uygun olarak değer ve çıkar ikilemi üzerinden bu iki teorinin bütünleyici özelliğinden yararlanılmıştır. Liberal görüşe göre, devletlerin kimliksel kültürel ve sosyal özellikleri, ideolojileri ve kendilerine atfettikleri değerleri dış politikalarını şekillendirmektedir. Her devlet kendi değerlerini ve ideolojilerini diğer devletlere dayatarak dönüştürmeye çalışmaktadır. Yani sadece maddi koşullar değil devletlerin benimsedikleri değerlere göre işbirliği olanakları oluşturulması gerekmektedir (Oğuzlu, 2013: 42). Liberal devletler, ulusal çıkarlarını devam ettirebilmek adına geleneksel askeri araçlara başvurmaktansa uluslararası ekonomiyi düzenlemek ve özellikle ticaretle ilgili güvenli ortam sağlayabilmek için işbirliğine önem vermektedirler (Hollifield, 1998: 634). Realizme göre devletlerin amacı idealler veya etik değerleri savunmak değil ekonomik ve askeri güç elde etmektir. Devletler, çıkarlarını maksimize etmeye çalışmakta ve işbirliğine yanaşmamaktadır (Şöhret, 2012: 296). Uluslararası siyaset alanında değerler, devletin güç ve çıkarını zaafiyete uğratmadığı sürece göz önünde bulundurulabilir. Eğer devlet güçlüyse, egemenliğini, bağımsızlığını, çıkarlarını, huzur ve istikrarını koruyabilmektedir (Gözen, 2008: 212). Devlet, ulusal çıkarları doğrultusunda toprağının, nüfusunun ve toplumun değerlerini korumakla mükelleftir (M. Aydın,

2004: 42). Realizm, idealizmden farklı olarak etik değerlerin politik araç olarak kullanılmasını kabul etmemiştir (Varlık ve Sertif, 2013: 4). Bunun yerine diplomasi, sosyal düzenin koşullarını desteklemesi ve siyasi müzarekenin gerçekleşmesine izin verecek kurumsal bir çerçeve sağlaması açısından uluslararası toplumda onun yerine kullanılmıştır (Hurrell, 2007: 37). Realistlere göre, devletler ancak çıkarların hayati derece önemli olmadığı durumlarda devlet dışındaki diğer aktörlerin farklı tutum ve davranışlar içinde olmasına mani olmazlar. Realistlere göre, devletler, ulusal çıkarları doğrultusunda uluslararası sorumluluklarını görmezden gelebilirler (M. Aydın, 2004: 41 ve 42). Diğer taraftan her ne kadar bazı devlet dışı aktörler çıkarlarını büyük ölçüde devletlerin doğrudan kontrolü dışında geliştirebilse de devletler, çıkarları yönlendirme noktasında daha belirleyici bir rol oynamaktadır (Kegley ve Raymond, 2014: 155). içinde belirli grupların çıkarlarını gözetebilirler (Özpek, 2017: 144).

Küresel çağda, değerler denildiğinde temel insan hakları, demokrasi, özgürlük, adalet gibi normlar akla gelmektedir. Bu değerler, uluslararası hukuk kapsamında korunmuştur. Günümüzde bu değerlerin öncülüğünü ve inşasını sağlayan medeniyet Batı medeniyeti olarak öne çıkarılarak doğunun ötekileştirildiği ve geri kalmışlığının kabullenildiği bir düzen inşa edilmiştir. Nitekim Calligaro ise AB değerlerini demokrasi, özgürlük, hoşgörü, dayanışma, hukukun üstünlüğü, insan hakları, eşitlik, insan onuruna saygı, adalet, kadın erkek eşitliği, adalet, özgürlük konuşma, güvenlik, bireylere saygı, iyi yönetişim ve kültür olarak sıralamaktadır (Calligaro vd., 2016: 14 ve 15). Avrupa değerleri, Avrupa kültürel kimliği üzerinde din, dil, etnik köken, ortak geçmiş ve tarihsel miras gibi kültürel unsurlar ile demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi siyasi unsurlara dayanan evrensel ilkelerdir (Saatçioğlu, 2017: 216). Westfalya sistemi kurulana kadar Avrupalı kimliği, İslamiyet ve Türk tehdidi karşısında inşa edilmiştir. Bu tehditler karşısında Avrupalı olarak konumlandıran topluluklar kendilerini köklü bir uygarlığa sahip olan Yunan medeniyetinin ardılı olarak hissederek bu medeniyet etrafında şekillenen bir kimlik oluşturmuşlardır (Kedikli ve Akça, 2017: 64). Ancak her ne kadar İslam ve Türk kimliği tehdit olarak görülse de bu değerler, Batı'da uygulanmaya geçmeden evvel İslamiyet'te olması gereken ilkelerdi. Batı sömürge imparatorlukları kurarken ve kendi aralarında bile yüzyıllık savaşları yaşarken Osmanlı İmparatorluğu

İslamiyet çatısı altında bu değerleri yaymaya çalışmaktaydı. Nitekim günümüzde de hala Hıristiyanlık kimliği ile yoğrulan Batı medeniyetini temsilen AB hala göç konusunda bu yaklaşımını sürdürmektedir. Yine Türkiye Osmanlı İmparatorluğu'nun bir ardılı olarak İslamiyet ile yoğrulan kimliği altında inşa ettiği insancıl değerlerle göç politikasını yürütmektedir. AB kimliksel açıdan değerlendirildiğinde çoğulculuk anlayışının yüksek olduğu bir ortamda İslam ve Avrupalı kimliklerinin birbirlerine ters bir yapıya sahip olmadıkları bilhassa Türk veya İslam kimliğine sahip olanların ise kendilerine has ulus aşırı modern bir kimlik oluşturdukları söylenebilir (A. Kaya, 2008: 88).

Küresel çağda kapitalist değerler, serbest piyasa ekonomisi ve ticarete dayanmaktadır. Kapitalist ekonomi, ekonomik faaliyetlerin bir bölgeden diğerine kaymasına, ekonomik sektörlerin büyümesine ve ulusal ekonomilerin entegrasyonunun artması ile dış güçlerin iç refah üzerinde etkili olmasına neden olmaktadır. Bu eşitsiz büyüme süreci, devletlerin ve güçlü grupların çıkarlarına göre hareket edilmesinden kaynaklanmaktadır (Gilpin, 1987: 116). Güç ve çıkar araçsal ve egoist kaygılarla ilişkilendirilme eğilimindedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana AB'nin dış politika eylemlerinde değerler ve çıkarların ilişkisine bakıldığında etik kaygıların daha fazla öne çıkarılarak çıkarlardan ziyade "değerlerin savunması" şeklinde bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Burada önemli olan güç ve çıkarların ne ölçüde birbirine yakınlaştığı ve etiği belirlediğidir. Avrupa çıkarlarına hizmet eden etiğin politikaları meşrulaştırmak ve desteklemek için araçsal nedenlere başvurularak ne ölçüde kullanıldığı önemlidir (Aggestam, 2008: 8). AB, mülteci sorunu ile mücadeleyi birlik çıkarlarını dikkate alarak güvenlik ve koruma yöntemleriyle sürdürmesi, Avrupa kimliğini oluşturan hukukun üstünlüğü, insan hakları, hukuk devleti, hoşgörü ve çok kültürlülük gibi temel değerlerle çelişmektedir. Göç ile ilgili sorunlarda üye devletler dışındaki ülkelere karşı insan haklarının savunuculuğunu yapması ve Avrupa değerlerin vurgu yapması ancak söz konusu üye devletler olunca dışsallaştırma ve ötekileştirme çıkarlarına vurgu yaparak insan hakları ihlalleri karşısında sessiz kalması ikircikli bir tutum içinde olduğunu göstermektedir (Aldırmaz, 2017: 99 ve 100).

Hukuki düzenlemeler, değer ve normları esas almaktayken politik uygulamalar ise değer alanında kendini sınırlandırarak ürettiği çıkarlarını esas almaktadır. Bu değer ve normları çıkar esaslı olarak kullanabilme yetisi iktidarın gücünü göstermektedir. Bu bölümde uluslararası ve ulusal hukukta yer alan norm ve değerleri koruma altına alan hukuki düzenlemeler ile hakların dayanakları ve ideal haline değinilerek olması gereken değer odaklı uygulamalara yer verilecektir. Türkiye'nin bu değerleri ve hakları esas alarak belirlemiş olduğu çıkarlarını gözeterek uyguladığı politikaların idealitesine bakıldığında insan haklarına yakınlığı AB'nin ise aksine uzaklığı dikkat çekmektedir. AB, çok kültürlü ve federatif yapısı ve uluslararası hukukun temsilcisi olarak kendini göstermesine rağmen bölgesel bir alanda devlet benzeri bir yapılanma olarak sınır güvenliğini bölgesel çıkar olarak ön plana alması küresel ve bölgesel olarak bir ikilem ile karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan Avrupa uluslararası hukuk ve insan haklarının öncülüğünü yaptığı değerleri politik düzlemde kullanma yetisinden yoksundur. Bu yüzden varlığını oluşturan insan hakları değerleri ile sınır güvenliği, Avrupa kültürü veya ırkı, Hıristiyanlık dini kapsamında benimsediği değerlerin tehdit edildiği durumlarda bu değerleri hiçe sayarak üye devletlerin ulusal çıkarlarına yönelik kararlar alırken yine ikilemde kalmaktadır. Ancak AB dışındaki bir alanda bu değerlerin tehdit edilme ihtimali söz konusu olduğunda AB tüm uluslararası mekanizmaları devreye sokmakta ve diğer devletlerin ulusal alanlarına müdahale ederek cezalandırıcı veya teşvik edici uygulamalar benimsemektedir. Bu yüzden AB'nin politik tutumu uluslararası toplumda güven zedeleyici ve meşruiyetini yitirici bir görünüm arz etmektedir. Hukuki düzenlemeler, değer ve normları esas almaktayken politik uygulamalar ise değer alanında kendini sınırlandırarak ürettiği çıkarlarını esas almaktadır. Bu değer ve normları çıkar esaslı olarak kullanabilme yetisi iktidarın gücünü göstermektedir. Bu bölümde uluslararası ve ulusal hukukta yer alan norm ve değerleri koruma altına alan hukuki düzenlemeler ile hakların dayanakları ve ideal haline değinilerek olması gereken değer odaklı uygulamalara yer verilecektir. Türkiye'nin bu değerleri ve hakları esas alarak belirlemiş olduğu çıkarlarını gözeterek uyguladığı politikaların idealitesine bakıldığında insan haklarına yakınlığı AB'nin ise aksine uzaklığı dikkat çekmektedir. AB, çok kültürlü ve federatif yapısı ve uluslararası hukukun temsilcisi olarak kendini göstermesine rağmen bölgesel bir

alanda devlet benzeri bir yapılanma olarak sınır güvenliğini bölgesel çıkar olarak ön plana alması küresel ve bölgesel olarak bir ikilem ile karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan Avrupa uluslararası hukuk ve insan haklarının öncülüğünü yaptığı değerleri politik düzlemde kullanma yetisinden yoksundur.

Bu çalışmanın sınırlılığı kapsamında Suriyeli göçmenler üzerinden yukarıda anlatılan değer ve norm dikotomisine bağlı olarak uygulanan devlet politikalarının idealist değerler ve realist çıkarlar ikilemleri üzerinden analizi yapılmıştır. İnsan hakları gibi idealist değerler üzerinde inşa edilen AB'nin, göç alanında oldukça realist ve çıkar öncelikli politika ve uygulamalar geliştirdiği söylenebilir. AB, göç olgusuna temelde üye ülkelerin ekonomilerine katkı ve güvenlik boyutuna odaklanmaktadır. Ekonomik olarak göç hareketliliğinden faydalanmak istemekte ve bunun için özellikle ekonomik olarak nitelikli işgücü göçüne rıza göstermektedir. Diğer taraftan AB, göçün ve özellikle düzensiz göçün güvenlik ve istikrar üzerindeki etkilerini önleme noktasında da çıkarcı ve realist davranmaktadır. Bu yaklaşım düzenli ve düzensiz göçün kontrolü, göçün sınıra gelmeden engellenmesi, sıkı sınır kontrolleri gibi uygulamalarla ortaya çıkmaktadır. Suriyeli göçmenlerin kendi ülkelerinde hayati tehlikeye uğrama ihtimalleri olduğu halde AB alanından sık sık geri gönderildiklerine şahit olunmaktadır. Geri göndermede en haklı şekilde meşrulaştırılan nedenlerden birisi AB tarafından İslam'ın terörle bağlantısı kurularak göçmenlere terörist yaftası yapıştırılmasıdır. Ayrıca Avrupa olarak tahayyül edilen Batılı gelişmiş ülkeler dışından gelen kişilerin Avrupa medeniyetine, kültür ve değerlerine zarar verebileceği veya bozacağı endişesi de etkili olmaktadır. Diğer taraftan bu bireylerin Avrupa'ya ekonomik anlamda külfet olacağı ve gelişimine katkıda bulunmayacağı düşünülmektedir. Türkiye ise ulusal devlet olarak kimliğini, sınırlarını, ırkını, kültürünü ev dinini koruyucu olarak varlığını tehdit edici bir tehdit gördüğünde ulusal çıkarlarını esas almaktadır. Ancak ulusal çıkarlarını esas alırken gösterdiği politik tutumu ve uygulamaları ile insan haklarına ve uluslararası hukuka uygun şekilde davranmaktadır. Türkiye'nin de her ne kadar ulusal kimliği ve ulusal sınırlarına olan tehdide karşılık verme noktasında insancıl bir politika gütmüş olsa da yaşamsal çıkarlarını gözetmek adına aldığı önlemler de bulunmaktadır. Bu durum da Türkiye'nin kaldığı ikilemi anlamak için önem arz etmektedir.

Çalışmanın ana argümanı, çıkarlar ve değerler ikilemi kapsamında gerek Avrupa Birliği'nin gerekse Türkiye'nin Suriyeli göçmenlerle ilgili politikalarında her ne kadar değerlerden hareket ettiklerini ileri sürseler de uygulamada çıkarlar temelli bir trend izlendiği, her iki tarafın değerleri meşrulaştırma aracı olarak kullandıkları, bazen birbirleriyle çelişkili politikalar izlediklerini ileri sürmektedir. Çalışmanın sınırlılığı göz önüne alındığında AB'nin özellikle Suriyeli göçmenler ile ilgili politikasında uluslararası hukuk tarafından korunan evrensel ve insani değerler ile kurucu değerlerden uzaklaştırğı görülmektedir. Yani AB dış politikasını değerler üzerine inşa etmesine rağmen çıkarlarına uygun şekilde politik tutum ve davranışlar sergilemektedir. Bu anlamda AB, özellikle Suriye göçüne münhasır olacak şekilde kısıtlayıcı ve sınırlayıcı tedbirler almakta ve göçü dışsallaştırmaktadır. AB'nin Ukrayna göçünde ise Suriyeli göçmenler ile ilgili tutumundan bağımsız şekilde daha serbest ve esnek politika güttüğü görülmektedir. Yani AB'nin göç ile ilgili politik tutum ve davranışları göçmenlerin etnik ve kültürel kimliği tarafından farklılık göstermektedir. Burada AB'nin göçmenlere yönelik politikasının göçün yapısı, türü, kökeni, göçmenin ırkı ve kimliğine göre değişkenlik gösterdiği görülmektedir.

Yani gerek AB'nin gerekse Türkiye'nin sadece değer veya sadece çıkarlara yönelik bir politika benimzemesi realiteden uzaktır. Çünkü uluslararası sistemde aktörler değerler ve çıkarlarla örüntülü bir işleyiş mekanizmasına sahiptir. Bu anlamda öznenin konumu ve nevi devletlerin politik tutum ve davranışlarını belirlemesinde önem arz etmektedir. Uluslararası sistemde aktörler özellikle göç ile ilgili konularda değer ve çıkarlar ikileminde kalmaktadır. Değer ve çıkar ikileminde kalan aktörler zamana ve koşullara uygun şekilde iç ve dış politik gelişmeleri dikkate alarak değer ve çıkar dengesinden uzaklaşarak dönem dönem değer odaklı veya çıkar odaklı politikalar geliştirebilmektedirler. Örneğin Türkiye ilk başta Suriyeli göçmenler ile ilgili tarihsel ve dini bağlar dolayısıyla ensar-muhacir ilişkisi içinde açık kapı politikası izlemiştir. Yani Suriyeli göçmenlere yardımseverlik ve misafirlik değerleri üzerine inşa edilmiş geçici politikalar benimsenmiştir. Ancak daha sonra göçmenlerin kalıcı hale gelmesi ve yoğunluğunun artmasının yanı sıra ülke içinde enflasyon ve işsizlik seviyesinin artmasına bağlı olarak yaşanan ekonomik zorluklar, göçmenler ile yerli halk arasında kardeşlik değerinden nefret söylemine doğru kayan yaklaşımlara bağlı ortaya çıkan uyuzmazlıklar sonucunda Türkiye'de politik tutum

ve davranışlarında değişikliğe gitmiştir. Özellikle Suriye göçünün ilk yıllarında daha esnek ve serbest politika güden Türkiye, son zamanlarda "gönüllü geri dönüş" politikasını yoğun bir şekilde devreye sokarak Suriye'de güvenli alanlar oluşturmaya ve Suriyelilerin bu güvenli alanlara yerleştirilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Bunun için Türkiye, Suriye'nin kuzeyinde iletişim, ulaşım, sağlık gibi alt-yapı çalışmaları yaparak bir milyon nüfuslu yerleşim alanları oluşturmaktadır (T.C İletişim Başkanlığı, 2020: 110). Ancak Türkiye'nin değer çıkar dengesinde çıkar odaklı politikalara yönelmesi Türkiye'nin uluslararası hukuka ve insan haklarına aykırı şekilde hareket ettiğini göstermemektedir. Türkiye gönüllü geri dönüş politikasından anlaşıldığı gibi Suriyeli göçmenlerin yurtlarına dönmesi ve güvenli alanlarda yaşamasını teşvik ederek kamuoyunda oluşan rahatsızlıkları ve uzun vadede göç külfetinin getirdiği olumsuzlukları gidermeye çalışmaktadır.

1.4. Araştırmanın Sorunsalı

Bu çalışmanın temel sorunsalı, Suriyeli göçmenlerin küresel göç akışının kontrolünün sağlanmasını engelleyen göç politikalarının dinamik ve ikilemlerinin neler olduğudur. Aslında, devletlerin mülteci krizinin çözümünde bu değer ve çıkar ikileminden nasıl kurtulabileceğidir. Bununla ilgili çözüm önerilerine çalışmanın sonuç kısmında yer verilmiştir. Bu çalışmada aşağıda yer alan sorulara cevap aranılmıştır:

1. Uluslararası sistemde var olan ve on yılı aşkın bir süredir çözülemeyen göçmen krizinin çözülmesini engelleyen ülke çıkarları karşısında evrensel değerler ve bunları koruyan uluslararası anlaşmalar ve hatta uluslararası örgütler olmasına rağmen neden hala çatışmaktadır ve çıkarlar nasıl uyumlu hale getirilebilir?
2. Türkiye ve AB'nin Suriyeli göçmenlere yönelik tutum ve davranışlarını belirleyen değerler ve çıkarlar nelerdir? Bu değer ve çıkarlar, İslam ve Ortadoğu kimliğine sahip Suriyeli göçmenlerin korunma talep edebilme ile insan hak ve özgürlüklerinin korunmasını isteme gibi göçmen haklarına erişebilmesi önünde engel teşkil edebilir mi?
3. Küresel çağda devletlerin kimlikleri ile değer ve normlarından bağımsız evrensel ilkeleri temel alan küresel bir mülteci rejimi kurulabilir mi?

4. İdealist görünümlü Realist bir AB ve Realist görünümlü İdealist bir Türkiye'den bahsedilebilir mi?
5. Ulus-devlet politikalarında etik ilkeler çıkarları meşrulaştırıcı bir araç olarak kullanılabilir mi? Etik ilkeler doğrultusunda etik olmayan veya etik olan uygulamalar söz konusu olabilir mi?
6. Devletlerin değer ve çıkar ikilemi sona erer mi veya süreklilik taşır mı? Özellikle Suriyeli göçmenlerin kimliği ve kültürü ile Ortadoğu medeniyetinin karakteristik özelliğini taşımaları devletlerin veya uluslararası örgütlerin politik karar alma ve uygulama sürecini etkileyebilir mi? AB, değerleri ve normları göz önünde bulundurulduğunda bunlardan bağımsız şekilde evrensel ilkelere dayalı insan hakları temelinde politika oluşturabilmesi mümkün müdür?
7. Suriyelilerin göçünün, uluslararası sistemin yapısından kaynaklandığına dair kuramsal temellendirme nasıl açıklanabilir? Bu göç, İdealist ve Realist politikalar bağlamında nasıl gerçekleşir? Ulus-devletin varolma amacı olan yaşamsal çıkarını koruma ihtiyacı Türkiye'de ve AB'de özellikle göç konusunda nasıl tezahür etmektedir? Devletler özellikle göç konusunda, değer çıkar ikileminde kaldıklarında çıkarlarının öncelliğini mi savunmaktadırlar
8. Küresel çağda ulus-devletlerin güçlerinin azalması durumu söz konusu mudur? Yoksa, ulus-devletler farklı alanlarda farklı çıkar ve değerlere sahip olduğundan güçlerinin etkinliği de değer ve çıkarlara bağlı olarak değişkenlik mi arz etmektedir?

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada sosyal bilimler alanında yaygın şekilde kullanılan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırma yöntemi nicel unsurlarla ölçülmesi veya kanıtlanması zor olan konular açısından sosyal bilimlerde özellikle uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi alanında en çok tercih edilen yöntemlerden biridir. Özellikle uluslararası bir konu olan göç yerel olarak incelendiğinde nicel araştırmaların önemi daha fazlayken uluslararası ilişkiler ve siyaset açısından incelendiğinde nitel araştırmaların önemi ön plana çıkmaktadır. Hem göçün küreselleşme ile hem de devletlerle ilişkisinde içerik analizi yapılarak Ayrıca

göçmen krizi ile ilgili ilk kez teori ve pratik arasındaki ilişkinin altında yatan nedenlerin neler olduğu ve nasıl çözümlenmesi gerektiği sorgulanmıştır.

Çalışmada kullanılan nitel araştırma yöntemleri ile derin ve kapsamlı bir literatür taraması yapılarak konunun daha iyi analiz edilebilmesi için kavramlar arasında bağlantı kurulmuştur. Bunun yanı sıra, uluslararası anlaşmalar, raporlar, gazete haberleri, proje ve çalışmalar ile istatistiki bilgilere yer verilerek hipotezlerin doğruluğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Suriyeli göçmenler baz alınarak vaka çalışması yöntemi ile devletlerin değer ve çıkar ikileminde kaldığı politikaların pratikteki karşılığı analiz edilerek çalışmanın uygulanabilirliği artmıştır. Bu çalışma, vaka çalışması yöntemi doğrultusunda bütünden parçaya doğru küreselleşme çağında göç evreninden Türkiye ve AB'nin Suriyeli göçmenler örneklemine indirgenen bir süreci değer ve çıkar üzerinden incelenmektedir. Bu çalışma alanında yapılan çalışmalardan farklı olarak göç sorununa değer ve çıkar odaklı bakış açısıyla derin bir perspektif sunmaktadır. Ayrıca çalışmada küreselleşme/ulus-devlet, değer ve çıkar, İdealizm ve Realizm, Türkiye ve AB, teori ve pratik, hukuk ve politika gibi unsurlar üzerinden diyalektik yöntemle analiz yapılarak göçmen krizi ile ilgili daha önce yapılan çalışmalardan farklı olarak bilime katkı sunmuştur. Karşılaştırmalı araştırmalar derinlemesine ve çok yönlü bir bir perspektif sunmaktadır. Özellikle sosyal bilimler alanında yaygın bir şekilde başvurulan bu yöntem ile örnek vaka çalışması üzerinden iki değişken arasındaki ilişkinin boyutları, aynı ve farklı yönleri ortaya konmaktadır (Tekeli, 2008: 5). Karşılaştırmalı analizde öncelikle iki değişkenin ayrı ayrı tanımlanmasına ve özelliklerine yer verilmekte ve daha sonra bunlardan yola çıkarak bütüncül bir yaklaşım benimsenmektedir. Küresel çağda özellikle uluslararası ve çok boyutlu ilişkilerin geliştirilmesine bağlı olarak bu çağın getirdiği özellikler göz önünde bulundurularak yapılan karşılaştırmalı analiz konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

I. BÖLÜM

1.KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA GÖÇ OLGUSUNU ANLAMAK

1.1. Küreselleşmenin Kavramsal Çerçevesi

1.1.1. Küreselleşme Tanımı ve Anlamı

Uluslararası ilişkiler ve buna bağlı olarak uluslararası sistem tarih boyunca savaş, devrim, ekonomik kriz, göç, kıtlık, salgın gibi çeşitli olaylardan veya durumlardan etkilenerek pek çok aşamadan geçerek günümüzdeki halini almıştır. Buna bağlı olarak küreselleşme de uluslararası sistemin günümüzdeki koşullarına uygun şekilde kendini evrimleştirerek varlığını devam ettiren bir süreçtir. Genellikle, kapitalist uluslararası sistemin yapısal özellikleri ile özdeşleşen küreselleşme kavramı, aslında sadece ekonomik değil çok boyutlu ilişkileri kapsayan ağlardan oluşan karmaşık bir bütün olarak düşünülebilir.

Küreselleşme kavramının zemininde yatan ekonomik, politik, kültürel, sosyolojik unsurlara dair farklı bakış açılarının gündeme gelmesi, farklı tanımların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu yüzden küreselleşmenin tek bir tanımının yapılması tam olarak anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Küreselleşme tanımları da küreselleşme yaklaşımlarına ve bakış açılarına göre değişkenlik arz etmektedir. Küreselleşme, muayyen yapıda kültür, ekonomi ya da siyasete ait temel ilke ve değer yargılarının ya da kurumsal yapının evrensel bir nitelik kazanarak “tektipleşmesine” neden olan bir olgudur (Çapcıoğlu, 2017: 248). Bu tanımda, küreselleşmenin belli ve baskın olan birtakım ilkelerinin tüm dünyaya yayılarak dünyanın benzeşmesine yol açmasına, daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, küreselleşmenin “homojenize” etme niteliğine vurgu yapılmaktadır. Burada, Batı ekonomik sisteminin, kültür ve medeniyetinin tüm dünyaya yayılması ve tek tip bir Batı anlayışının evrensel çapta kabul görmesi anlayışı söz konusudur. Batıya özgü bakış açısının, Batı düşünce sisteminin ve yapısının, Batıya ait ilkeler, kurallar, yargılar, norm ve değerlerin bütünü olarak ifade edilen Batılılaşma ve bununla özdeşleştirilen medeniyetleştirme,

uygarlaştırma, çağdaşlaştırma gibi kavramlar homojenize edebilmenin en meşru araçsal söylemleri arasındadır.

Küreselleşme, uluslararasılaşma, liberalleşme, evrenselleşme ve batılılaşma gibi birçok kavramın yerine kullanılmaktaysa da onlardan ayrılan yönü, insanlar arasındaki iletişimi artırması ve ülkeler arasındaki sınırları aşındırması nedeniyle ortaya çıkan "alansızlaşma (deterritorialization)" özelliğine sahip olmasıdır (Scholte, 2008: 108). Küreselleşmenin "alansızlık" niteliğinde, mekan algısının daha da soyutlaşmaya başlaması ile birlikte insanların belli somut bir mekanda yaşamalarına rağmen aslında birden fazla mekanda aynı anda bulunuyormuş gibi hissetmeleri durumu söz konusudur. Teknolojinin ve buna bağlı olarak iletişim ve ulaşım olanaklarının gelişmesi ile insanlar yaşadığı yer dışında diğer yerler hakkında bilgi sahibi olmakta ve o yerlerdeki olaylardan etkilenmektedir. Şöyle ki, önceden telgraf ve mektuplarla sağlanan iletişim, uzun bir zaman gerektirmekteyken günümüzde, internet teknolojisi ile birlikte dünyanın bir ucundan diğerine anında iletişim kurulabilmektedir. Ayrıca insanlar artık mekanlar arasındaki mesafelerin kısalması ile birlikte hızlı ulaşım sayesinde, aynı gün içinde dünyanın bir ucundan diğer ucuna gidip gelebilmektedir.

Bauman'a (2005: 151) göre, küreselleşme, "dünya işlerinin izlemekte olduğu rotalarda onların esas olarak sınırların ve denetimin ötesinde oluşuna, neredeyse ilkel, plansız, beklenmedik, kendiliğinden ve olumsal bir nitelik kazanmasına ilişkin bir doğallaştırmayı işaret eder". Yani bu açıdan bakıldığında küreselleşmenin "yönlendirilememe" özelliğine vurgu yapılmaktadır. Küreselleşme, daha çok kontrolsüz bir biçimde yayılarak genişleyen rastgele olaylar silsilesinin ortaya çıkardığı doğal bir oluşumdur. Ayrıca yönlendirilememe özelliğine sahip olan küresellik, aslında dokunduğu her şeye etki edebilen yönlendirici bir mekanizmadır.

Küreselleşme, bir taraftan ticaret ve finans, diğer taraftan yerel, ulusal, bölgesel yapılanmalar arasındaki akışkanlığın sağlanmasıdır (D. Held et al., 2008: 89). Bu tanımda, küreselleşmenin "akışkanlık" niteliğine vurgu yapılmaktadır. Küreselleşmeyi ifade edebilecek kavramlar arasında kullanılan akışkanlık tabiri, zaman ve mekanlar arasındaki bağlantıların sürekliliği anlamında kullanılarak önemli bir yer edinebilmiştir. Yani akışkanlık ile zaman ve mekandan kopuk olma şeklinde

süreklilik arz eden bir süreç kastedilmektedir. Bu akışkanlık özelliği ulaşım, iletişim ve etkileşimin artmasıyla mümkün olabilmiştir.

Steger (2006: 25), küreselleşmeyi, yaşadığımız topluma ait ilişkilerin küresel bir hale bürünmesini açıklayan eylemler dizisi olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre, küreselleşmenin toplumsal ilişkilerin geniş çapta yayılmasına neden olan birbirine bağlı olaylardan meydana gelen "dinamik" bir özellik taşıdığına vurgu yapılmaktadır. Aslında, küreselleşmenin ayırt edici yönünü oluşturan alansızlık, homojenize, akışkanlık, küresellik gibi nitelikler birbirine bağlı ve ilişkilidir. Çünkü küresellik, alansızlaşmayı da beraberinde getirmekte ve bu durumda akışkanlık daha iyi sağlanabilmektedir. Bunun sonucunda homojenize hale gelmiş küresel ilişkiler karmaşası bütünleşik bir uluslararası sistemi oluşturmaktadır.

Küreselleşmeye genel ve çok boyutlu perspektiften bakanlar bulunmaktayken özel ve tek bir perspektiften bakanlar da bulunmaktadır. Küreselleşme, ekonomik perspektiften bakanlar için üretim ağlarının ve finansal piyasaların uluslararasılaşması, siyasal perspektiften bakanlar için ulus-devlet egemenliğinin ve sınırlarının varlığını yitirmesi, sosyo-kültürel açıdan bakanlar için ise normlar ve kültürel kodların evrensel alanda yaygın hale gelmesi olarak tanımlanabilmektedir. (Risse, 2007: 126). Kurumsal perspektiften küreselleşme ise küresele dair olan kurumsal yapıları, alanları ve kültürel biçimleri düzenleyen bir kavramdır. Bu bakış açısına göre, sömürge yönetimleri, ulusaşırı şirketler, dünya bankacılığı, işçi örgütleri, Hristiyanlık ve İslam gibi uluslararası dini yapılar, medya şirketleri gibi yerellikten sıyrılan kurumlar yoluyla iletişim ve etkileşim artmaktadır (Turner, 1996: 91). Küreselleşmenin yayılmasında bu kurumların katkısı görmezden gelinemez. Ayrıca günümüzde varaolan Dünya Bankası, IMF, BM, AB, DTÖ gibi uluslararası kuruluşlar kurumlar yoluyla küreselleşmenin en güzel örnekleri arasındadır.

Küreselleşme kavramından bahsedilirken genellikle, genel ve kapsayıcı nitelikte olan makro ifadeler kullanılmaktadır. Ancak İstenççi (voluntaristic) kurama göre, küreselleşmenin, ilk bakışta küresel faktörlerle bağlantılı yapısından dolayı makro ölçekli unsurları içerdiği düşünülse de mikro ölçekli unsurları da içerdiği düşünülmektedir (R. Robertson, 1999: 103). Buna göre sadece, devlet ve uluslararası kuruluşların bağlantıları değil aynı zamanda bireyin bağlantıları da önemli hale

gelmektedir. Birey veya insan topluluklarının küresel olaylarla ilişkisi ve sınır aşan faaliyetlere katılma süreci ya da hak ve özgürlükler edinme mücadelesi, küresellik niteliğini artırmaktadır. Ayrıca insanların davranışlarını etkileyen unsurlar ve devlet liderlerinin vasfı, ulusal piyasaların özellikleri, topluma has özellikler küreselleşme sürecinde etkili olan mikro faktörler arasında yer almaktadır.

İnsanlar arasındaki iletişim ve etkileşimin kapsamı ile hızı aslında küreselleşmenin günümüzdeki anlamını kazanmasını sağlamıştır. Bu anlamda küreselleşme, kültürler, bireyler, ekonomiler ve ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığın artmasının bir sonucu olarak görülebilmektedir (Kar ve Taban, 2016: 230). Genellikle, küreselleşme tanımı yapılırken "karşılıklı bağımlılık" vurgusu ön plana çıkmaktadır. Karşılıklı bağımlılık perspektifinden küreselleşme, siyasetin, piyasanın ve toplumların ulusal niteliğini kaybetmesi ile bağımlılık ilişkilerinin artması ve bunun sonucunda ortak değer, yaklaşım, tavır benimsetilmesi süreci olarak değerlendirilebilir (Polat, 2012: 29). Bu karşılıklı bağımlılık unsuru, uzak mesafeleri birbirine bağlayan çok taraflı ilişkilerin kurulmasını sağlamaktadır (Keohane ve Nye, 2008: 97-98). Ayrıca çok taraflı ilişkilerin de karşılıklı bağımlılığa yol açması değişim ve dönüşümün yaşanmasını beraberinde getirmektedir. Bu yüzden karşılıklı bağımlılığa neden olan bireylerin, toplumların hatta devletlerin bu ikilemde yaşadıkları bir değişim veya dönüşümü süreci söz konusu olabilmektedir.

Bütüncül bir perspektiften küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve serbest ticaret anlayışı ile ulusal sınırların aşılması sonucunda, uluslararası bağlantıların ve ekonomik bağımlılığın artmasına bağlı olarak ortaya çıkan sosyal, ekonomik ve siyasal unsurların değişimi sürecidir (Şahin, 2007: 38). Bu tanımda, küreselleşmenin "değişim ve dönüşüm" niteliğine dolayısıyla sürekli devinim halinde işleyen bir süreç olmasına vurgu yapılmıştır. İnsanlar, devletler, toplumlar, kurumlar veya diğer aktörler iletişim ve etkileşim halinde oldukça değişim ve dönüşüm de kaçınılmaz olacaktır.

"Küreselleşme çağı" olarak adlandırılan bu sürecin günümüz özelliğini yansıtacak şekilde kullanılması ilk kez 1962 yılında Marshall McLuhan'ın "Küresel Köy" ifadesi ile mümkün olmuştur (Cebeci, 2011: 361). Küresel köy ifadesi teknoloji, iletişim ve ulaşımın gelişmesi ile birlikte insanlar, uluslar, devletler ve

diğer birimler arasındaki etkileşim ve ilişkilerin yoğunlaşmasına bağlı olarak dünyanın gitgide küçülen bir yer haline gelmesi anlamına gelmektedir. Buna göre uzak mesafeler birbirine yakın hale gelmekte ve bir yerde meydana gelen bir olay tüm dünyaya aynı anda yayılıp etki doğurabilmektedir.

Küreselleşmenin ortaya çıkış şekline göre de farklı tanımlamalar yapılabilmektedir. Falk (2001: 174), küreselleşmenin tepeden küreselleşme ve aşağıdan küreselleşme olmak üzere iki şekilde gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Tepeden küreselleşme, ulus-aşırı piyasa ve devletlerin politikalarını şekillendirebilme yeteneğini ifade ederken aşağıdan küreselleşme toplumsal hareketlerle bilginin politize edilmesini ifade etmektedir. Aşağıdan küreselleşme, şiddetin azaltılması, refahın artırılması, sosyal ve siyasi adaletin gerçekleştirilmesi, çevrenin korunması gibi insan haklarına dayalı bir sistemin inşa edilmesini içermektedir (Touraine, 1994: 175). Yani Tepeden küreselleşme, yönetici kesimin kapitalist sistemin gereklerini yerine getirebilmek için yaptığı düzenlemeler iken aşağıdan küreselleşme bu düzenlemelere yönetilen kesim tarafından verilen bir tepkiyi ifade etmektedir.

Küreselleşme kavramı birçok açıdan tanımlanabilen bir kavram olmakla birlikte genel bir kanı olarak günümüz dünyasında kapitalizm ile özdeşleştirilmektedir. Nitekim Oran (2009: 4), küreselleşmeyi, Batının altyapısı olan uluslararası kapitalizm ve üstyapısı olan rasyonalizm modellerinin tüm dünyaya hakimiyetini ilan etmesi olarak tanımlamaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında küreselleşme, sınırların kalkması ve liberalleşmenin, devletler arasındaki etkileşimi artırması ve uluslararası sermaye akışını kolaylaştırması sonucunda gelişmiş ülkelerin emeği sömürerek sermaye karlarını artırmasına bağlı olarak ortaya çıkan adaletsiz sınıf çatışmalarının görülmesi süreci olarak değerlendirilebilir.

1.1.2. Küreselleşmeye Dair Yaklaşımlar

Küreselleşmeye dair 3 yaklaşım üzerinden hareket edilmektedir. Bunlar; aşırı küreselleşmeciler (Hiper-Globalleştiriciler), küreselleşme karşıtları (şüpheciler) ve dönüşümcülerdir (Şahin, 2007: 58). Aşırı küreselleşmeciler, küreselleşme taraftarı olan ve küreselleşmenin yeni bir dönem olarak ele alınması gerektiğini savunan

kesimdir. Şüpheciler, küreselleşmeye karşı çıkan ve küreselleşmenin yeni ortaya çıkan bir durum olmadığını aksine tarih boyunca pek çok şekilde tezahür ettiğini dile getiren kesimdir. Dönüşümcüler ise bu iki kesimin ortasında sıkışmış bir şekilde, küreselleşme ile beraber yaşanan değişim ve dönüşümlerin görmezden gelinemeyeceğine vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşımların ulus-devletin devamlılığına ilişkin görüşleri de farklılık göstermektedir. Birinci grup; küreselleşme ile birlikte ulus-devlet kavramının önemini yitireceğini, ikinci grup; küreselleşmenin eskiden beri devam eden bir süreç olduğunu ve ulus devletin hala önemli bir aktör olduğunu, üçüncü grup; ulus-devlet de dahil olmak üzere birtakım önemli dönüşümler meydana geleceğini savunmaktadırlar. (Betts, 2017: 218-219).

1.1.2.1. Aşırı Küreselleşmeciler

Aşırı-küreselleşmeciler (hiper-küreselleşmeciler/hyperglobalists), küreselleşme ile birlikte ulus-devlet egemenliğinin arka planda kaldığını bunun yerine küresel kapitalizm, küresel yönetim ve küresel sivil toplum gibi kavramların ön plana çıktığını savunmaktadır (Kartal, 2016: 310). Küresel kapitalizmin oluşması için serbest piyasa ortamının sağlanabilmesi gerekmektedir. Küresel kapitalizmin temelini oluşturan liberal ideoloji kurallarının uygulanabilmesi, devletlerin ve siyasi iktidarın yapısına, piyasayı etkileyen diğer ulusal ve uluslararası aktörlerin davranışlarına bağlıdır. Bazı durumlarda, bu aktörler ulus-devlet çıkarları gereği politikalarını yönlendirirken aynı zamanda liberal piyasayı teşvik edici serbestleştirici politikalar yerine engelleyici politikalar benimseyebilmektedir. Aşırı küreselleşmeciler, ulus-devletin serbest ticareti engelleyici bu politikalarının küresel sermaye güçleri tarafından etkisiz hale getirildiğini savunmaktadır. (Steger, 2006: 89). Yani bu açıdan bakıldığında, küreselleşme, ulus-devletlerin güçlerini yitirmesine ve sınırlarını muhafaza edememesine neden olmaktadır (Hablemitoğlu, 2004: 19-20).

Aşırı küreselleşmeciler, ekonomik küreselleşmenin uluslararası üretim, ticaret ve finans ağlarının kurulmasına yol açarak ulusal ekonomilerin işlevini yitirmesine neden olduğunu iddia etmektedirler. Böylece, ulusal hükümetler, uluslar üstü yapılanmalar arasında bir aracı konumunda varlıklarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar (Cebeci, 2011: 369). Yani Uluslarüstü Örgütler, Çok Uluslu Şirketler gibi yapılanmalar küresel piyasayı belirleyici kararlar almakta ve bu

kararların uygulanması için gerekli ortamın sağlanmasını hükümetlerden istemektedirler. Ulus-devletin döviz hareketlerini düzenleme ve ülke parasını koruma gibi piyasaya gerektiğinde müdahalede edebileceği kendine has görevleri bulunmaktadır. Aşırı küreselleşmeciler, küresel sermayedarların ulus-devletin bu görevlerini dahi yapmasını engelleyici tutumlarının onu daha kırılgan bir hale getireceğini düşünmektedir (Steger, 2006: 89). Ulus-devletler, kendi çıkarlarına uygun politikalar üretmek yerine küresel sermayedarların çıkarlarına öncelik verilen politikalar üretmektedir.

Aşırı Küreselleşmeciler, siyasi çıkarlardan daha çok ekonomik çıkarlar üzerinde durmaktadır. Çünkü asıl önemli olan piyasa ekonomisinin işlerliğinin devamlılığının sağlanabilmesi için gerekenlerin yapılması ve engellerin kaldırılmasıdır. Burada, piyasa ekonomisinin uygulanmasına bir tehdit görülen ulus-devletin egemenliğinin sınırlandırılması çabası söz konusudur. Aşırı küreselleşmeciler, ulus devletin önemini yitirmesiyle uluslararası piyasaların siyasetten daha fazla ön plana çıktığını iddia etmektedirler. Bunun nedenini siyasetin, ulus-devlet sınırları içerisinde kayda değer bir etki alanına sahip olmasına karşılık uluslararası ekonomik faaliyetlerin gücünü belirleyebilecek derecede bir etki alanına sahip olamamasında aramaktadırlar (Kartal, 2016: 310). Ekonominin bu bağımsız niteliği, uluslararası ekonomi ile bütünleşerek sınırları aşabilmesine neden olmuştur. Bu sınırları aşan ekonomik yapının kurulması, teknolojinin piyasa ile bütünleşmesi sayesinde sağlanmış olacaktır. Serbest piyasanın geniş alanlara yayılımını sağlayan teknolojik gelişme, kapitalizmin tüketim çılgınlığının kitlelere aşılanmasında en belirleyici ve etkili güçlerden biri olmuştur. Teknoloji ve kapitalizmin birbirini tamamlayıcı özelliği, küreselleşmenin hakimiyet alanını genişletmesine neden olmuş ve hiyerarşik yapılanmalar gücünü yitirmiştir (Kartal, 2016: 310).

Uluslararası ekonomik faaliyetlerin yönlendirici gücü olarak görülen piyasaların ekonomik faaliyetleri belirleyici niteliğinden dolayı ulus-devleti geri planda bırakması, yerel/bölgesel otoritelerin yaygınlaşmasına, dünya toplumunun oluşmasına ve yeni toplumsal örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (B. Şener, 2014: 6). Şöyle ki, ulus-devlet, belirli bir alanda hakimiyetini ilan etmiş olan ve tektipleştirilmiş ulus inşa etmeye çalışan bir siyasi aktör olarak

düşünüldüğünde, ulus-devlet bünyesinde daima inşa edilmeye çalışılan profile zıt görüşlerin türeyebileceği görülecektir. Ulus-devlet içinde, onun egemenliğini tehdit eden farklı kimlik, etnik, dinsel otoritelerin türeyebilmesi için en gerekli koşullardan birisi ulus-devletin güç zaafiyetine uğramasıdır. Örneğin Osmanlı Devleti birçok ulusu, kimliği, dini yaklaşımları bünyesinde barındıran güçlü bir imparatorluktu. Ekonomik ve siyasi açıdan çok güçlü olduğu zamanlarda sınırlarını genişletmeyi başarabilmişse de çeşitli nedenlerle zayıflaması ile birlikte topraklarında yaşayan birçok ulus bağımsızlığını kazanarak yeni devletler kurmuştur. Diğer taraftan zayıfladığı zamanlarda, devlet içinde isyanlar artarken aynı zamanda savaşlar da artmış ve bunun sonucunda toprak kaybetmiş en sonunda da yıkılmıştır. Günümüzde ise ulus-devletin zayıflamasına neden olan çeşitli yeni argümanlar ortaya çıkmıştır. Artık, savaşların şekli değişmiş ve "vekalet savaşları" adı altında ulusal çıkarlar uluslararası arenada yürütülmeye başlanmıştır. Savaşlar, devletlerarası olma niteliğinden sıyrılarak kapalı kapılar arkasında devletlerin piyasaya sunduğu çeşitli aktörler ile gövde gösterisine dönüşmüştür. Örneğin yakın zamanda ortaya çıkan Arap Baharı ve beraberinde getirdiği çatışmalar, belirsizlik ve karmaşa ortamı, bu aktörlerin piyasaya sunulmasına zemin hazırlamıştır. Örneğin IŞID terör örgütü, Arap Baharı ile birlikte otoriter devlet yapılarının yıkılması sonucunda meydana gelen siyasi otorite boşluğundan yararlanarak ve Ortadoğu'ya dair birtakım çıkarlar benimseyen güç odaklarından yardımlar alarak güçlenmiştir.

Radikaller olarak da adlandırılan aşırı küreselleşmeciler, küreselleşmenin, ulus-devlet sınırlarını aşarak daha fazla refah ve özgürlüğe ulaşabilmesini mümkün kılan küresel bir uygarlığın oluşmasına neden olabileceğini savunmaktadırlar (Şahin, 2007: 58). Ayrıca özgürlük ve refah ortamının oluşmasını temel alan liberal değerlerin yayılması için ulus-devletten ziyade kozmopolit bir ortamın gerekli olduğuna dikkat çekmektedirler (Betts, 2017: 226). Neo-liberal yaklaşım üzerinden küreselleşmeyi açıklamaya çalışan radikaller, kozmopolit bir ortamda küresel bir medeniyetin doğuşunun ancak ülkeler arasındaki işbirliği ve iletişim olanaklarının gelişmesi ile mümkün olabileceğini savunmaktadırlar. Çünkü iletişimle birlikte toplulukların etkileşim haline girmesi, küresel ekonominin yükselmesine, küresel düzeyde kültürel karışımın artmasına, küresel yayılma ile küresel yönetişimin ortaya

çıkmasına ve bunların sonucu olarak da küresel bir medeniyetin doğmasına neden olacaktır (B. Şener, 2014: 7).

Hiper-küreselleşmeciler ise kendi aralarında olumlu ve olumsuz küreselleşmeciler olarak iki gruba ayrılmaktadır. Neo-liberal perspektiften bakan olumlu küreselleşmeciler, insanların kendi irade ve tercihleri ile hür bir şekilde karar verebilmesi ve refah seviyesinin yükselebilmesi için gerekli ortamın liberalleşme ile sağlanabileceğini savunmaktadır. Neo-Marksist perspektiften bakan olumsuz küreselleşmeciler ise medya ve hareketliliğin sınırları aşmasının transnasyonel güçlerin hakimiyet alanını genişletmesine neden olacağını iddia etmektedir. Bunun sonucunda da işsizlik, sosyal dışlanma, çarpık büyüme, çevre sorunları gibi pek çok sorun ortaya çıkacak ve bu da belirsizlik, çatışma ve bölünme ortamının oluşmasına neden olacaktır (Zengingönül, 2007: 18).

Radikaller, küreselleşmenin çok kültürlü bir ortama zemin hazırlayacağını belirtirken kuşkucular, çok kültürlülüğün güçlü ekonomiler tarafından kendi yararına kullanılacağından bahisle postmodernizme uygun düşmeyeceğini belirtmektedirler (Şahin, 2007: 91). Başka bir deyişle, Hiper Küreselleşmeciler, küreselleşme ile birlikte kültürel çeşitliliğin artacağını iddia etseler de aslında farklı kültürlerin tek bir Batı kültürün etkisi altında kalarak zamanla Batılılaşacağına dair önemli görüşler de ortaya atılmaktadır (Steger, 2006: 101). Kültürel çeşitliliğin görüldüğü bu nokta, Batı kültürü yayılmacılığının başka kültürlerle etkileşime girerek harmanlanması ile oluşan aşamasıdır. Fakat daha sonra bu kültürel alaşım, Batı kültürünün üstün gelebilme kabiliyeti sonucu homojen bir yapı haline gelecek küreselleşme de bunu destekleyen katalizör görevi görecektir. Ancak yine de küreselleşme ile baskın gelen hakim kültür dışında kültürel heterojenik bir ortamın oluşması da kaçınılmazdır.

Hiper-küreselleşmeciler, küreselleşmenin uluslararası düzende ekonomik, siyasi ve sosyal olarak birtakım değişimlere yol açtığını düşünmektedirler (Betts, 2017: 226). Ayrıca hiper-küreselleşmeciler bu değişimlerin batılı devletlerin çıkarlarını yansıtmasının yanı sıra modern toplum için gerekli olan yapısal dönüşümü de beraberinde getireceğini savunmaktadır (Dumanlı Kürkçü, 2013: 6). Hiper-küreselleşmecilerin bu bakış açısı şüpheciler tarafından eleştirilmektedir. Şüphecilere

göre, aslında küreselleşme ile meydana gelen herhangi bir değişim veya dönüşüm söz konusu değildir. Çünkü tarih boyunca toplumlar, sınıf çatışmaları şeklinde örgütlenmiştir. Emek ve sermaye arasındaki ilişki, tarih boyunca sermayenin emeğin artı değerine sahip olma mücadelesi şeklinde devam etmiştir. Bu bir nebze doğru olsa bile küreselleşme çağındaki devrim niteliğindeki gelişmelerin insanlık üzerindeki etkisi yadsınamaz. Hiper-Küreselleşmeciler, merkez-çevre teorisyenlerinin kuzey-güney ilişkilerine atfettiği keskin ayrımdan farklı olarak anlaşmazlık ve işbirliği olanaklarının bir arada bulunabileceğine dikkat çekmektedir (B. Şener, 2014: 6). Ancak genellikle işbirlikleri dahi merkez ülkelerin çıkarlarına uygun şekilde kurulmaktadır. Küreselleşme ile birlikte merkez ve çevre ülkeler arasında merkeze bağımlı ve çevre aleyhine işleyen bir ilişkinin kurulduğu görülmektedir. Buna göre merkez, çevre ülkelerin kaynaklarından faydalanarak ucuz maliyet ve yüksek kazanç fırsatları oluşmasının yollarını aramaktadır. Merkez, çevre ülkelerin yetki alanlarındaki kaynaklardan maksimum fayda sağlayabilmek için bu yetki alanlarına müdahale etmektedir. Örneğin Ortadoğu ülkelerinden petrol alan merkez ülkeler, bunu kendi silah teknolojilerinde kullanmakta ve "geri besleme" etkisi ile çatışmaları tetikledikleri bu ülkelere tekrar geri satmaktadırlar.

1.1.2.2. Kuşkucular

Radikal küreselleşmecilerin karşısında yer alan bir grup olarak kuşkucular, küreselleşmenin beraberinde getirdiği değişikliklerin yeni ortaya çıkmış bir durum olmadığını hatta 19. yüzyılda dahi bu denli büyük para ve mal akışlarının yaşanmış olduğunu iddia etmektedirler (B. Şener, 2014: 7). Şüpheciler, marksist yaklaşımlardan hareketle kapitalizmin sömürgeciliğin güncel hali olduğunu savunmaktadırlar (Şahin, 2007: 59). Yani küreselleşme ve beraberinde meydana getirdiği değişiklikler emperyal politikaların yayılmasından beri süregelmektedir. Hatta, tarihte görülen ticaret yollarının güvenliğinin sağlanmasına yönelik uygulamalar da küreselleşmenin çok uzun zaman öncesinde oluştuğuna dair emareleri arasındadır (Erdoğan, 2000: 267). Ayrıca sınırları aşan mal ve sermaye akışlarının yanı sıra kişilerin, kültürlerin, hizmetlerin akışı da eskiden beri süregelmektedir (Betts, 2017: 226). Kuşkucuların, küreselleşmenin varlığına dair emarelerin tarih boyunca çeşitli dönemlerde görüldüğüne dair yaklaşımlarının doğruluk payı içerme ihtimalleri düşüktür. Nitekim sanayi devrimi zamanında

görülen buharlı makineler, otomobil, telefon, radyo, fiber optik gibi teknolojik gelişmeler ve enerji kaynaklarındaki dönüşüm, insanlık açısından evrensel çapta önemli etkiler ortaya çıkarmıştır. Bu buluşlar, günümüzdeki görünümüyle küreselleşme olgusuna giden süreci hızlandırmıştır. Ayrıca insanlararası ilişkiler açısından bakıldığında, Balkan Savaşları ve Dünya Savaşları gibi savaşların ve iç çatışmaların meydana gelmesi de kitlesel göçlerin yaşanmasına ve büyük dönüşümlerin oluşmasına neden olmuştur. Ancak günümüzdeki küreselleşme algısı, her ne kadar geçmişten izler barındırsa da hem dönüşümün hızı bakımından hem de daha fazla insanı ve alanı etkilemesi bakımından farklı bir görünüm arz etmektedir. Eskiden, devletlerin sömürgeleri bulunmaktaydı ve açık bir şekilde sömürgecilik faaliyetleri yapılmaktaydı. Günümüzde ise sermaye sahipleri ve güçlü devletlerin sömürüsü farklı birtakım araçlarla sağlanmaktadır. İnternet başta olmak üzere teknolojik gelişmeler ve üstünlükler, ekonomik sistemler, politik kararlar gibi çeşitli araçlarla Batının kültürü, ideolojisi, dini, yaşam tarzı tüm dünyaya benimsetilmek istenmektedir.

Şüpheciler, radikalcilerin homojenize edilmiş küresel bir medeniyetin doğmasına yönelik yaklaşımından farklı olarak küreselleşmenin, çatışmalar, farklılıklar ve parçalanmaları da beraberinde getireceğini bu yüzden küresel bir uygarlığın doğuşunun mümkün olamayacağını savunmaktadır (Hablemitoğlu, 2004: 23). Yani kuşkucular, küreselleşmenin günümüz dünyasında bütünsellikten ziyade farklılıklar ve yerelliğe doğru kaymalara, çatışmalara ve eşitsizliğe zemin hazırlayacağını öngörmektedirler (Dumanlı Kürkçü, 2013: 8). Kuşkuculara göre, bu parçalanmalar sonucu oluşan bölgeselleşme çabaları küreselleşmenin bir aşaması değil aksine zıt kutbudur. Bu yüzden küreselleşmenin dünya toplumuna giden bir süreç olarak değerlendirilmesi yerine farklı kültürler, uygarlıklar ya da bölgeler arasında parçalanmalara neden olan bir süreç olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca yine Şüpheciler, bu parçalı ilişki ve yapılanmaların din ve milliyetçilik duygularını körüklediğini savunmaktadır (B. Şener, 2014: 8). Yani ulus-devlete sadakat ve bağlılıkları ile ulusal değerlere dair duygu ve düşünceleri yoğun seviyede olan insanlar, ulus-devletin işlevini yitirmesi sonucunda yabancı güçlerin devletin bağımsızlığına bir tehdit oluşturacağını, zengin ve yoksul

arasındaki gelir düzeyi farkının açılmasına neden olacağını düşünerek küreselleşmeye şüpheyle yaklaşmaktadırlar (M. Kaya, 2009: 9).

Kuşkuculara göre, ulus devletler hala günümüzde en önemli aktördür. Özellikle günümüzde, ABD, Japonya, Batı Avrupa başta olmak üzere ulus-devletlerin hala etkili bir aktör olarak varlıklarını devam ettirdikleri görülmektedir (Zengingönül, 2007: 19). Küresel sermayenin hareket özgürlüğüne sahip olmasında en belirleyici güç devletlerin politikalarıdır. Ayrıca 1980 ve 1990'larda devletler neo-liberal politikalara dönüş sağlamasaydı küresel ekonomik ve teknolojik faaliyetler bugünkü konumunda olamazdı (Steger, 2006: 90). Yani devletlerin uyguladıkları politikalar küresel faaliyetler üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Şüpheciler, küreselleşmeye daha çok ekonomik bir anlam yüklemektedirler. Küreselleşme ile birlikte, uluslararası ticaret, yatırım ve işgücünün aşırı yoğunluğunun inkar edilemeyeceğini ancak bunların hepsinin şimdiye kadar görülen uluslararası ekonomik entegrasyon modellerinden herhangi bir farkının olmadığını ileri sürmektedir. Şüpheciler ayrıca uluslararası ticaret hacminin büyük bir kısmının OECD ülkeleri arasında yoğunlaştığını ve az gelişmiş ülkelerin bu sürece dahil olamadığını Bu yüzden küreselleşme yerine "uluslararasılaşma" kavramının kullanılmasının daha doğru olacağını ifade etmektedirler.

1.1.2.3. Dönüşümcüler

Dönüşümcüler, küreselleşmeyi ekonomik, kültürel, sosyal ve politik değişimlerin temel nedeni olarak görmektedir. Dönüşümcülere göre, küreselleşme, teknoloji, ekonomik faaliyet, yönetim ve iletişim alanlarındaki etkileşimlerin bir bütünü olarak değerlendirilmektedir. Dönüşümcülere göre, sınırlar arası ticaret, yatırım, göç, kültürel değişim, çevresel faktör akışı gibi olguların artışı, devletleri gitgide artan bir şekilde küresel sisteme dahil etmekte ve bu durum da sosyal dönüşümün sağlanmasına neden olmaktadır. Ancak Dönüşümcüler, Hiper-Küreselleşmecilerden farklı olarak bu olgulardaki artışın dünya toplumunu ortaya çıkaracak kadar geniş çaplı bir etkiye yol açmayacağını düşünmektedirler (Zengingönül, 2007: 19).

Dönüşümcüler, küreselleşmeyi, evrensel çapta değişimlere neden olabilecek sosyal, siyasal ve ekonomik hareketler bütünü olarak tanımlamakla beraber uluslararası piyasalar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan para ve mal akışının, önceki zamanlardan daha fazla genişleyerek bütünleştiğini iddia etmektedirler. Nitekim iletişim ve ulaşım imkanlarının artması sonucunda, geçmişe ait olgular, değerler, normlar, gelenek ve görenekler ile kültürler, tehdit edici başka durumlarla karşılaşarak etkileşim içine girmiştir (Kartal, 2016: 312). Özellikle iletişim ve ulaşım imkanlarının hızlı bir şekilde artması ile artan bu etkileşim, farklı düzenlemeler ve yeniliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Hablemitoğlu, 2004: 23). Yani küreselleşme, daha çok olgular arasındaki ilişkilerin şiddetinin artması şeklinde görülmektedir. Elbette tarih boyunca kısmen de olsa küresel niteliğe sahip olan ilişkiler görülmüştür. Ancak hiçbirisi günümüz küreselleşme çağında görüldüğü kadar evrensel, derin, hızlı bir etkiye sahip olmamıştır. Bu açıdan bakıldığında, günümüz küresel çağı tarihte görülmemiş derecede tüm dünyayı etkileyecek dinamiklere sahip bir nitelik arz etmektedir.

Dönüşümcüler, kendini çağın koşullarına göre yeniden yapılandıran ulus-devletin egemenlik yapısında bir dönüşümün gerçekleştiğini görmezden gelememekte ancak aşırı küreselleşmecilerin ulus-devlet egemenliğinin sonu olduğuna dair düşünceleri ile kuşkucuların küreselleşmenin herhangi bir değişim ve dönüşüme neden olmadığına dair düşüncelerini reddetmektedirler (B. Şener, 2014: 8). Dönüşümcüler için küreselleşme ne aşırı küreselleşmecilerin dediği gibi devletin sonu ne de şüphecilerin dediği gibi liberalleşmenin zaferidir. Burada, asıl önemli olan sosyal ilişkilerin küreselleşme ile birlikte olan dönüşümüdür (Betts, 2017: 226). Sosyal ilişkilerin dönüşüm süreci çeşitli unsurlara bağlı olarak gelişmektedir. Nasıl teknolojik değişiklikler, insanların daha fazla sosyalleşmesine katkıda bulunmaktaysa sosyalleşme düzeyinin artması da kültürel etkileşimin artmasına katkıda bulunmaktadır. Bu şekilde devam eden bir ilişkiler silsilesi küresel karakter taşıyan ilişki ağlarını ortaya çıkarmaktadır.

Yani dönüşümcüler, ulus-devletin bazı alanlardaki yetkilerini serbest piyasaya ve uluslararası kuruluşlara bırakarak bir dönüşüm geçirdiğini ancak hala askeri, diplomasi, siyasi ve güvenlik gibi alanlarda yetkilerini kullanabildiğini

düşünmektedir. Ulus-devlet, küreselleşmenin geçirdiği dönüşümlerden etkilenerek yeni bir hale bürünmektedir. Bu dönüşümde, küresel nitelik taşıyan ilişki ağlarının ulus-devletin diğer aktörlerle ilişkilerinde belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir.

Tablo 1: Küreselleşmenin Kavramlaştırılması: Üç Eğilim

	Hiper-küreselciler	**Kuşkucular**	**Dönüşümcüler**
Yeni olan ne?	Küresel bir çağ	Ticaret blokları Geçmiş dönemlerden daha zayıf jeo-yönetişim	Tarihsel olarak eşi görülmedik düzeyde küresel karşılıklı bağlılık
Hâkim özellikler	Küresel kapitalizm Küresel yönetişim Küresel sivil toplum	Dünya 1890'larda olduğundan daha az karşılık bağlı.	Yoğun ve derin küreselleşme.
Ulusal hükümetlerin gücü	Geriliyor ve aşınıyor	Güçleniyor ve çoğalıyor	Yeniden inşa ediliyor Yeniden yapılanıyor.
Küreselleşmenin itici gücü	Kapitalizm ve teknoloji	Devlet ve piyasalar	Modernitenin birleştirici güçleri
Tabakalaşma kalıpları	Eski hiyerarşilerin aşınması	Giderek artan bir şekilde Güney'in marjinalleşmesi	Dünya düzeninin yeni mimarisi
Hâkim motif	McDonalds, Madonna, vs.	Ulusal çıkar	Siyasal topluluğun dönüşümü
Küreselleşmenin kavramlaştırılması	İnsani eylemin çerçevesinin yeniden düzenlenmesiyle	Uluslararasılaşma ve bölgeselleşmeyle	Belli bir mesafedeki eylemlerin ve bölgeler arası ilişkilerin yeniden düzenlenmesiyle
Tarihsel yörünge	Küresel Uygarlık	Bölgesel bloklar Uygarlıklar çatışması	Karşılıklı bağımlılık: küresel bütünleşme ve parçalanma
Özet	Ulus devletin sonu	Uluslararasılaşma devletin kabulü ve desteğine bağlı	Küreselleşme devletin gücünü ve dünya siyasetini dönüştürüyor.

Kaynak: (Held, D., Anthony, M., Goldblatt, D. ve Perraton, J. (2008). Küreselleşmeyi Yeniden Düşünmek. (Editörler: David Held ve Anthony McGrew), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. (Çev. Mehmet Celil Çelebi). Ankara: Phoenix Yayınları, 117).

1.1.3. Küreselleşmenin Etkileri

Küreselleşme, hem olumlu hem de olumsuz etkilere sahip olan çift yönlü bir süreçtir. Küreselleşmenin bu çift taraflı özelliği, onun kapsamının, alanının, boyutlarının, etkileme kapasitesinin özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

1.1.3.1. Olumsuz Etkileri

Küreselleşme, birey, toplum, devlet, uluslararası ve uluslar-üstü yapılanmalar açısından değerlendirildiğinde farklı şekillerde etkiler ortaya çıkarabilmektedir. Küreselleşme sürecinin olumsuz etkisi, fayda ve çıkar sağlayamayan genellikle razı ve boyun eğme davranışları sergileyenler açısından ortaya çıkmaktadır. Özellikle geri kalmış ülkeler ve bu ülkelerde yaşayan insanlar, gelişmiş ülkelerde yaşayan yoksul insanlar, daha daraltılırsa bazı etnik ve azınlık olarak nitelendirilen gruplar, göçmen, mülteci, sığınmacı gibi tam olarak vatandaş kapsamına girmeyen insanlar ve bunlara benzer nitelikte olanlar küreselleşme nemalarından yararlanamamaktadırlar.

İlk öncelikle, bireyler açısından küreselleşmenin olumsuz etkisinde göze çarpan unsur, bireylerin haklarının eşit ve adil bir şekilde sağlanamamasından kaynaklanan dengesizliklerdir. Bireyler, çok fazla emek harcadıkları halde, hak ettikleri ücretleri alamamakta onların verimliliklerindeki artışlar sonucu sağlanan karlar şirketlere akıtılmaktadır. Yine bazı devletlerde bireyler, devletlerin üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmemesi sonucunda sunmuş olduğu birtakım hizmetlere ve ekonomik avantajlara erişememektedir. Ayrıca adil gelir dağılımının sağlanamaması ve ücret dengesizliği veya düşük ücret gibi zorlu ekonomik koşullarda çalışma, küreselleşmenin birey üzerinde bıraktığı olumsuz etkilerdendir. Bu durumun küreselleşme ile ortaya çıkması, başka birçok faktörün yanı sıra, özellikle firmaların işçi çalıştırırken düşük ücret verip yüksek kar elde etme odaklı hareket etmesi sonucunda söz konusu olmuştur.

Küreselleşmenin birey açısından olumsuz etkilerine bakıldığında, bireylerin göç etmesine zemin hazırlayıcı ortamları oluşturduğu görülebilir. Çünkü küreselleşme beraberinde getirmiş olduğu eşitlik ve adalet duygusu temelinde içinde bulunduğu şartları eleştirerek daha iyiye erişmeye çalışan ve bu yolda hakkını arayan insanların toplumsal hareketler sergilemesine ve çatışmaların yaşanmasına sebep

olabilir. Bu toplumsal hareketlerin çıkışına bağlı olarak toplumda küreselleşme, karmaşık ve güvenli olmayan sürekli bir çatışma ortamının oluşmasına neden olduğu için böyle bir ortamda yaşamak istemeyen insanlar başka yerlere göç etmek zorunda kalmaktadır. Ancak bireyler, gittikleri yerlerde hem temel hak ve özgürlüklere ulaşma noktasında sıkıntılar yaşamakta hem de gittikleri ülkelerin sosyo-ekonomik yapısında sıkışıklık oluşturmaktadır (Kartal, 2016: 316). Bu durum, göçmenlerin göç ettikleri ülkede istenmemesine ve dışlanmasına neden olmaktadır. Yani göç ederek başka ülkede vatandaşlık statüsü kazanamayan insanlar hem birtakım haklardan mahrum kalmakta hem de dışlanmaktadır.

Küreselleşmenin birey üzerindeki olumsuz etkilerinden biri de özellikle gençlerin yakınlık ve uzaklık hislerini aynı anda yaşamasına yol açmasıdır. Yani küreselleşme ile özellikle gençler, dünyanın her yerinden farklı kimliklerde insanlarla arkadaşlık edinerek onlara yakınlık hissi duymakta ancak kendi yakın çevresini oluşturan aile, akraba, dostlarıyla zaman geçirememesinden dolayı onlara uzaklaşmaktadır. Böylece, kendi varlığından ve öz benliğinden de koparak yabancılaşan bireyler, çevrelerine de yabancılaşmaktadır (M. Korkmaz ve Osmanoğlu, 2019: 980).

Toplum açısından değerlendirildiğinde, homojen ve hegemonik kültürel kimliğin dayatılarak tek-tip bir ulusun inşa edilmeye çalışıldığı toplumlar bu süreçten olumsuz etkilenmektedir. Çünkü toplumlar bir arada yaşayabilme deneyimine sahiptirler. Bu deneyimin bozulması sonucunda toplumda bazı kesimler dışlanarak ayrıştırılmaktadır. Ayrıca haksızlıklara maruz kalan bu kesimler dinsel, etnik, kültürel değerlere atfettikleri anlamları derinleştirerek radikalleştirmektedir. Toplumların bu şekilde ayrıştırılmasında küreselleşmenin rolü, Batı kültürüne ait imgelerin üstünlüğünü kabul etmek istemeyen Batı dışı toplumların veya grupların buna mecbur bırakılması ve varoluş özlerinden ayrılmasıdır. Bu yüzden küresel karşıtı olan bu gruplar yeniden özlerine dönerek canlanmakta ve radikalleşme eğiliminde bulunmaktadır. Hatta, aşırıcı grupların, azınlıkların ayaklanması toplumsal kargaşayı da beraberinde getirmekte ve toplumsal düzeni tehdit eden terör sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda küreselleşme yerelleşme ve radikalleşmeye

neden olurken aynı zamanda terör olaylarının artmasına da uygun bir zemin hazırlayabilecek potansiyele sahiptir.

Küreselleşmenin toplumsal açıdan olumsuz etkilerinden bir diğeri ise toplumların kendi kimlik ve değerlerinden ayrılarak Batılılaşma eğilimi göstermesi ve toplumsal tabakalaşmanın derinleşmesidir. Diğer taraftan toplumun kendi içinde yoksul ve zengin şeklinde ayrımının daha da derinleşmesi ve toplumsal düzlemde çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca küreselleşme, toplumsal ilişkilerde kopukluk yaşanması sonucunda toplumsal yardımlaşma ve dayanışmanın azalmasına da yol açmaktadır. Birey ile toplum arasındaki ilişkilerde de bir kopukluk yaşanmaktadır. Bu kopukluk, bireyselleşen insanın vatandaşlık bilinci taşıyıp taşımaması ikileminde ortaya çıkmaktadır. Birey, vatandaşlık kimliğinden sıyrılarak küresel vatandaşlık kimliğine doğru kaymaktadır (Hoffman, 2008: 137). Bu da toplumun değer yargılarından, öğrenilmiş ve dogmatik alışkanlıklardan uzaklaşmasına neden olarak toplumun bütünleşmesi önünde engel oluşturmaktadır. Ayrıca bireyin yalnızlaşarak yaşadığı topluma entegre olamaması toplumsal yozlaşmayı da beraberinde getirmektedir.

Küreselleşmenin toplum üzerindeki diğer bir etkisi, küreselleşme karşıtı Marksist teorisyenlere göre, kapitalizm ve emparyalizmin bir uzantısı olarak sömürüye dayalı bir sistemin oluşmasına neden olmasıdır (Polat, 2012: 33). Küreselleşme, emperyalizmin farklı bir versiyonu olarak düşünülürse, Batı ekonomik düzeni olan kapitalizmin pazar gereksinimini karşılamak için uyguladığı yayılmacı politikası, az gelişmiş ülkeler aleyhine eşitsiz dağılımın oluşmasına yol açmaktadır (Oran, 2009: 2). Bununla birlikte, küreselleşme, toplumda zengin fakir arasındaki gelir farklılığını artırarak gelir dağılımında adaletsizliklerin daha fazla artmasına neden olmaktadır. Örneğin 1965'te dünya nüfusunun en zengin ülkeler sınıflamasına dahil olan %20'sinin ortalama kişisel geliri, 1990'da en yoksullar sınıflamasına dahil olan %20'lik kesimin ortalama kişisel gelirinin iki katına çıkmıştır (Kar ve Taban, 2016: 251). Bunun sonucunda, zengin daha da zenginleşirken yoksul daha da yoksullaşmakta ve gelir dağılımı tersine dönmekte, eşitsizlik artmaktadır.

Devletler açısından küreselleşmenin olumsuz etkileri değerlendirildiğinde, bir yandan devlet egemenliğinin zayıflaması ile devlet içinde isyanların ve bağımsızlık

taleplerinin, terör eylemlerinin artmasına bir yandan da istikrar ve düzenin sağlanamamasının getirdiği belirsizlik ve karmaşa ortamının ortaya çıkmasına zemin hazırladığı öngörülebilir. Ayrıca siyasi otorite kaybı sonucu küresel sermayeye hizmet eden sosyal devlet ilkesinden uzak olan ve kendi vatandaşının ve halkının yararına değil de başka saiklerle hareket eden kukla hükümetlerin kurulmasına elverişli şartlar oluşturarak devlet ve toplum düzeninin bozulmasına neden olabilir. Böylece, hem devletin meşruiyeti zarar görmekte ve siyasi istikrarsızlıklar ortaya çıkmakta hem de devlet ekonomisi zarar görmekte ve kamu düzeni bozulmaktadır. Diğer taraftan devletin en önemli kaynağını oluşturan vergi gelirleri de küreselleşmeden olumsuz etkilenmektedir. Çünkü küreselleşmeyle beraber küçük ülkelerin ekonomik kalkınmasını sağlayabilmek için oluşturulan vergi cennetleri, ulus-devletlerin vergi gelirlerinin azalmasına ve devlet ekonomisinin zarara uğramasına neden olmaktadır (Şenatalar, 2008: 137).

Küreselleşmenin devlet üzerindeki etkisine gelindiğinde, küresel çağda demokrasi ve insan haklarına olan talep artmakta ancak Batılı ülkeler tarafından bu kavramlar az gelişmiş ülke kaynaklarından yararlanmak ve ulus-devleti zayıflatarak çıkarlarına uygun politikalarla ilgili kararlar alınmasını sağlamak için kullanılmaktadır (Oran, 2009: 4). Yani az gelişmiş ülkelerde gerçek anlamda bir demokrasi ve insan haklarının sağlanması bu durumda mümkün olmamaktadır. Çünkü bu ülkeler gelişmiş ülkelerin sömürüsüne maruz kalarak sürekli kaosa sürüklenmektedir. Küreselleşme, devletlerin ekonomik yapısının bozulmasına ve istikrarsız hale gelmesine neden olmaktadır. Eğer, devlet, dışa bağımlı, dış ticaret açığı veren, üretken olmayan, uluslararası ticaretten kazançlı çıkmayan bir devletse küreselleşmenin olumsuz etkilerine olan duyarlılığı daha fazla olacaktır. Bunun yanında küreselleşmeye bağlı olarak güçlü devletlerin yayılmacı politikalarına karşı bir başkaldırı niteliğinde fikri ve dini akımların türemesi, terör olaylarının daha fazla alana yayılmasına ve destekçi bulmasına hatta ulus-devletlerin ekonomilerinin zarar görmesine yol açabilir (Kartal, 2016: 316). Özellikle küresel sermayenin dışında tutulanlar ve ayrımcılığa maruz kalanlar veya böyle sananlar, kendilerini yalnız hissetmemek ve intikam alabilmek için günümüzde iletişimin yaygınlaşması sonucu etkisini geniş alanlarda hissettiren terörizme başvurmaktadırlar (Hoffman, 2008: 138). Yani bir devlet entegrasyon politikalarını ne kadar etkin ve verimli şekilde

kullanılır ve göçmen veya mültecilerin entegre olma derecesini ne kadar artırırsa o kadar istikrarlı bir ortam sağlayabilecektir.

Uluslararası ticaret açısından küreselleşmenin olumsuz etkisine bakıldığında, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülke aleyhine kar olanaklarını artırdıkları görülmektedir. Bu durumda, az gelişmiş ülkeler dış ticaretten kazançlı çıkmamakta ve uluslararası rekabet gücü kazanamamaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında önemli olan bir husus dış ticaretten kazançlı çıkan gelişmiş ülkelerin oluşturduğu tekelleşmelerin gelişmekte olan ülkelerin rekabet gücünü kısıtlaması ve ekonomik kalkınmalarını engellemesidir (B. Şener, 2014: 19). Dış ticarette büyük şirketler karşısında rekabet edemeyen şirketler iflasa sürüklenmekte ve bu da az gelişmiş ülkelerde üretim düzeyinin düşük olmasına dolayısıyla kalkınma olanaklarından yararlanamamasına neden olmaktadır. Yine ülke içindeki ticarette de dengesizlikler meydana gelmektedir. Küreselleşme ile birlikte küçük esnaf ve işletmeler, mahalle bakkalları büyük işletmeler karşısında rekabet edecek kapasiteye sahip olmadıklarından zamanla yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Küreselleşmenin kalkınma üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde, küreselleşmenin, gelişmiş ülkelerin uluslararası barışı ve demokrasiyi sağlama yönündeki sözde girişimlerinin bir sonucu olarak az gelişmiş ülkelerde yerel çatışmalar ve ayaklanmaların ortaya çıkmasına neden olduğu bunun da kalkınmayı engelleyici bir rol oynadığı görülmektedir (Polat, 2012: 171). Çünkü belirsizlik ve karışıklıkların olduğu ülkelerde yatırım risk olarak görülmekte ve yabancı yatırımcılar böyle ülkelere yatırım yapmaktan kaçınmaktadır. Riskli yatırımdan kaçınan yabancı sermayeden döviz sağlanamadığından aynı zamanda döviz kıtlığı yaşanacak ve ülke enflasyon sarmalına girmiş olacaktır. Bazı durumlarda, küreselleşme az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına ve istihdamına katkı sağlamış olsa bile küresel sermayenin karlı çıkmasına yönelik ekonomik temel üzerine kurulu bir düzende sosyal, çevresel, insancıl problemlerin geri plana atılması topyekün kalkınmanın sağlanamamasına neden olmaktadır (Falk, 2001: 173). Yani kalkınma yalnızca bazı kesimlerde görülen bir refah artışı değil de toplumun her tabakasından insanın refahındaki olumlu iyileşme olarak düşünülürse gerçek anlamda bir kalkınmanın sağlanamadığı söylenebilir. Birtakım ekonomik göstergelerde meydana

gelen olumlu gelişmeler belli sektörlerde belli kesimlerin elinde toplanıyorsa bu kalkınma gerçek anlamda bir ilerleme ve gelişmeye neden olmamış demektir.

Diğer taraftan küreselleşmenin bilgiye ve teknolojiye erişim olanaklarını artırarak ülkelerin kalkınmasına katkı sağladığı düşünülmektedir. Ancak yoksul ülkelere sağladığı katkının otuz kat fazlasını zengin ülkelere sağladığından küreselleşme, gerçek anlamda ülkelerin refah seviyelerini yükseltememektedir. Gelişmiş ülkelerin daha fazla kalkınmasında etkili olan unsur, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden ihtiyaç duyduğu işgücü ve doğal kaynakları hazır olarak almaları ve üretim sürecine dahil ederek yatırımlarını artırmalarıdır. Bu durum, kaynakları sömürülen az gelişmiş ülkelerin daha fazla yoksullaşmasına neden olmakta ve gelişmiş ülkelere doğru bir göç akımı başlamaktadır. Ancak göç veren yerde beşeri sermayenin azalması tekrar bir yoksulluk meydana getirmektedir (Polat, 2012: 173-176). Beşeri sermayenin kazanımının uzun bir zaman alacağı ve ciddi maliyetler doğuracağı göz önüne alınırsa, gelişmiş ülkelerin yetişmiş ve nitelikli insan gücüne dayalı göçü teşvik edici politikaları ekonomik büyüme olanaklarını daha artırmaktadır. Ancak bunun sonucunda az gelişmiş ülkelerin beşeri sermaye stokundaki azalma yatırımlarına ve dolayısıyla kalkınmalarına engel olmaktadır.

Küreselleşmenin olumsuz etkilerinden bir tanesi de savaş, ticaret, göç gibi yollarla bulaşıcı hastalıkların yayılmasını hızlandırmasıdır. Örneğin ilk büyük veba salgını 1331'de Çin'de ortaya çıkmış ve 1338'de Orta Asya'ya Nasturi tüccarları aracılığı ile ulaşmıştır.1347'de Avrupa'ya, 1350'de Moskova'ya yayılmış ve hemen hemen bulaştığı yerlerde nüfusun üçte ikiye yakın kısmını öldürmüştür. O zamanlar veba salgınının yayılması Avrasya ticaret yollarını takip etmiştir (Ponting, 2011: 420 ve 465). Günümüzde ise Covid-19 salgını çok kısa sürede tüm dünyaya yayılarak pandemi haline gelmiştir. 7 Ocak'ta Çin'de ortaya çıkan hastalık, kısa zaman içinde Çin sınırları dışına çıkarak Tayland'a daha sonra Japonya'ya sıçramış, Nepal ve Kanada'da, Almanya'da, ABD'de ilk koronavirüs vakası görülmüştür. Eskiden aylar, seneler sonra başka ülkelere sıçrayan virüs küresel çağın hızıyla bir anda tüm dünyayı etkisi altına almayı başarmıştır. Bu salgını önlemek amacıyla uygulanan karantina kararları ile birçok işletme kapatılmış veya iflasa sürüklenmiş, üretim azalmış ve enflasyon artmış böylece piyasalar olumsuz yönde etkilenmiştir.

Küreselleşmenin olumsuz etkileri ile mücadele edebilme direnci düşük olan ülkelerin desteklenmesi için uluslararası örgütlerle devletlerin işbirliğine dayalı ortak çözüm üretmesi gerekmektedir. Çünkü az gelişmişlik ve beraberinde getirdiği sorunlar günümüz dünyasında küresel düzenin istikrarını, kaynaklarını, ekonomisini bir bütün olarak etkilemektedir. Bu yüzden sorunların kaynağının az gelişmişlikten kurtulamayan yoksul ülkeler paradigması olarak değil de uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan bir bozukluk olarak görülmesi gerekmektedir. Çünkü küresel düzen, sermayenin emeği veya merkezin çevreyi sömürmesine dayalı olarak devam ettiği müddetçe ekonomik, siyasi, ekolojik ve çevresel, sosyolojik, insani sorunlar da varlığını sürdürmeye devam edecektir. Eğer sorunun kaynağını oluşturan eşitsizliğe dayalı sermaye birikimine dayalı düzen değiştirilmezse insanoğlu ne ekonomik krizlerden, ne savaş ve çatışmalardan, ne iç karışıklık kargaşa ortamından, ne salgın hastalıklardan, çevresel felaketlerden ve canlı türlerin nesillerinin kaybolmasından ne de göçten kaynaklanan sorunlardan kurtulabilecektir.

1.1.3.2. Olumlu Etkileri

Küreselleşmeye dair olumlu bir yaklaşım sergileyenler birey, toplum, devlet, ekonomi-politik, sistem, kalkınma, çevre, açısından ele alınırsa daha iyi bir çerçeve çizilebilir. Küreselleşmenin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisi ele alındığında, küreselleşme ile bireyler ve dolayısıyla toplumlar daha çok özgür hale gelmeye başlamış, demokrasi ve egemenlik gibi uluslararası hukukun temel kavramlarına daha çok önem verilmeye başlanmıştır. Ayrıca bilimsel ve teknolojik, iletişim ve ulaşım alanında meydana gelen yenilikler ile birlikte insan hayatını hızlandırıcı ve kolaylaştırıcı imkanlar daha fazla yaygın hale gelmeye başlamıştır (Bülbül, 2009: 14-18). Küreselleşmenin getirdiği imkanlar sayesinde demokrasinin yanı sıra insan hak ve özgürlükleri kavramları dünyanın her yerine ulaşmıştır. Ayrıca küreselleşme kamuoyunun şeffaflığını artırarak doğru bilgiye ulaşılmasını olanaklı kılmıştır (Oran, 2009: 2). Üstelik insanlar küresel bilinç elde edinerek küresel olaylara kayıtsız kalamamakta ve daha doğru kararlar alabilmektedir.

Küreselleşmenin kalkınma üzerindeki olumlu etkilerine bakıldığında, bilgi ve teknolojiye ulaşabilme imkanlarının artırılmasına, ARGE çalışmalarının desteklenmesine, ulaşım ve iletişim teknolojisinin hızlanmasına katkı sağladığı

görülecektir. Küreselleşme koşullarından her ülkenin eşit derecede yararlanarak ekonomik kalkınma sağlayacağını öngören yakınsama yaklaşımları, teknolojiden her ülkenin eşit ve bedel ödemeye gerek olmadan yararlandığını belirtmektedir (Polat, 2012: 173). Ancak böyle bir durumun ortaya çıkması günümüz koşullarında söz konusu değildir. Her ülkenin teknolojik imkanlardan yararlanma kapasitesi farklı olduğu gibi kalkınma koşulları da farklılık göstermektedir. Ekonomik kalkınmanın bir ülkede gerçekleşebilmesinin ön koşulu o ülkenin sanayileşme aşamalarını tamamlayarak ülkenin yapısına özgü bir kalkınma modeli geliştirebilmesidir. Nitekim günümüzde ülkeler kalkınma planları ve sanayileşme stratejileri oluşturarak kalkınma aşamalarını izleyebilmektedir. O yüzden, gelişmiş ülkelerin önerdiği kalkınma planları ve sanayileşme stratejileri başarısız olabilmektedir. Bu yüzden her ülkenin kendine özgü bir model geliştirebilmesi ve bağımlılık ilişkisinden kurtulabilmesi halinde o ülkede ekonomik büyüme ve kalkınma artacaktır.

Uluslararası ticaret açısından küreselleşme, ülkelerin uluslararası ticarete eklemlenmeleri için uluslararası alanda rekabet edebilir hale gelmesini sağlamakta ve bu da firmaların verimliğini artırıcı bir rol oynamaktadır. Ayrıca bu durum ülkelerin dış ticaretten kazançlı çıkmasına ve ihracat gelirlerinin artmasına neden olmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre, 1990'larda az gelişmiş ülkelerde ortalama olarak %3-4 arası olan ihracat artış oranları 2000'li yıllardan itibaren %8-9 seviyelerine çıkmıştır. Yine çok uluslu şirketlerin ekonomik verimliliklerini ve rekabet edebilirlik derecelerini artırmaları sonucunda az gelişmiş ülkelerde yaptıkları yatırım, az gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümesini artırıcı bir unsur olarak görülmektedir. Dünya Bankası verilerine göre, 1960'lardan 2000'li yıllara kadar ortalama olarak %3 seviyelerinde olan büyüme oranları, 2011 yılından itibaren hemen hemen iki katına çıkmıştır (Kar ve Taban, 2016: 244-250). Serbest ticaretin yayılması ülkeleri birbirine bağımlı hale getirmekle birlikte müreffeh seviyeye ulaşabilmelerine zemin hazırlamaktadır (B. Şener, 2014: 19). Bu verilerden anlaşılacağı üzere, küreselleşme serbest ticaretin gelişmesine katkıda bulunarak ülkelerin gelişimlerine olumlu katkıda bulunmaktadır. Aslında, küresel kapitalizmin yayılması ile az gelişmiş ülkeler aleyhine bir zenginleşmenin gerçekleşmesi her ne kadar olumsuz bir etki olarak görülse de buralara yapılan yatırımlar doğrultusunda bu ülkeler de istihdam

artacak ve zenginleşmeden payını alacaktır. Topyekun olarak düşünüldüğünde toplam refaha pozitif yönde bir katkı sunduğu düşünülmektedir.

1.1.4. Küreselleşmenin Boyutları

Günümüzdeki anlamıyla küreselleşmeyi anlayabilmek için küreselleşmenin çok boyutlu bir analizinin yapılması gerekmektedir. Bu yüzden küreselleşmenin ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel, dini, ideolojik, mekânsal, teknolojik, ekolojik ve çevresel, boyutları ele alınacaktır. Her ne kadar küreselleşmenin farklı boyutları ayrı başlıklar altında değerlendirilecek olsa da bu boyutlar keskin çizgilerle birbirinden ayrılamaz şekilde iç içe geçmiş bir bütün olarak küreselleşmeyi oluşturan unsurlardır.

1.1.4.1. Ekonomik Boyutu

Küreselleşmenin ekonomik boyutunu bireyler, devletler, şirketler, kurum ve kuruluşlar arasındaki ekonomik ilişkilerin yoğunlaşma faaliyetleri oluşturmaktadır. Özellikle küreselleşmenin ekonomik boyutunun temeli serbest piyasa ekonomisine dayanmaktadır. Serbest piyasa ekonomisi ile devletler veya diğer aktörler arasındaki ticari ilişkilerde uygulanan engelleyici, sınırlayıcı kontrol ve denetimlerin kaldırılması söz konusudur. Serbest piyasa, küreselleşmenin özünde yer alan akışkanlık özelliğinin ortaya çıkmasında en etkili unsurlardan birisidir. Böylece, ticari ağlarla birbirine bağlanmış dünya pazarının ortaya çıkması mümkün hale gelmiştir.

Küresel ekonomik düzenin ortaya çıkması, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Bretton Woods sisteminin ve buna bağlı olarak IMF, DB, GATT gibi örgütlerin kurulması ile olmuştur (Steger, 2006: 62). Bu kuruluşlar, uluslararası ekonomik düzenin temelini atabilmek, genel makro-ekonomik dengeyi sağlayabilmek ve uluslararası ticareti kazançlı hale getirebilmek amacıyla kurulmuştur. 1980'li yıllarla birlikte, ticaret anlaşmalarının, AB, EFTA, NAFTA, Karadeniz Ekonomik İşbirliği gibi bölgesel ekonomik işbirliği çabalarının ve şirketler arası ilişkilerin artması sonucu oluşan ekonomik bütünleşme faaliyetleri küreselleşmenin de hızını artırmıştır (Erdinç, 1999: 3). Özellikle 1980 sonrasında, bilgi teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte finans piyasalarının da yasal engelleri aşarak küresel piyasalarla bütünleşmesi sonucu sermayenin küresel hale gelmesi sağlanmıştır (M. Castells, 2008: 122-123). 1980 sonrası sermayenin küreselleşmesi neo-liberal ekonomik

düzenin kurulmasına neden olmuştur. Neo-liberal ekonomik düzen, özellikle uluslararası ticaret, faiz ve kredi oranlarının serbest bırakılması ve özelleştirme araçları ile kurulmuştur (Steger, 2006 : 67). Ayrıca doğrudan yatırım, şirket payı satın alma gibi yatırım faaliyetleri de sermayenin küreselleşmesini sağlayan neoliberal unsurlardır (Kazgan, 2005: 53).

Sermayenin küreselleşmesi, gelişmiş ülkelerin ve sermaye kesiminin az gelişmiş ülkeler ve emek kesimi üzerindeki nüfuz edebilme mücadelesi olarak görülebilir (Şenses, 2009: 242). Bu açıdan bakıldığında, sermaye sahiplerinin en az maliyet koşulları altında üretim yapmak istemesi ekonomik küreselleşmeyi artıran önemli bir yoldur (Keohane ve Nye, 2008: 98). Çünkü önemli olan ticareti karlı hale getiren serbest piyasa kurallarının uygulanabileceği bir pazar oluşmasını sağlamaktır. Bunun için de malın en ucuz şekilde üretilip piyasaya maliyetinin üzerine katılacak en yüksek karla satışa sunulması sağlanacaktır. Üretimin en hızlı ve ucuz şekilde sağlanabilmesinin yollarını arayan küresel kapitalist güçler, az gelişmiş ülke piyasalarındaki ucuz işgücünden, yatırım ve vergi olanaklarından yararlanabilmek için buralarda ticari faaliyetlerde ve yatırımlarda bulunmaktadır. Örneğin küresel pazarda en çok yayılım gösteren Nıke spor ayakkabının önde gelen üretim yerleri, Çin, Tayland, Vietnam, Endonezya gibi az gelişmiş ülkelerdir. Yine Nokia, Finlandiya ekonomisinde 22.000 Finliye iş imkanı sağlamakta ve Finlandiya vergi gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Steger, 2006 : 77).

Ekonomik küreselleşmenin önemli bir yönünü de, üretimin teknik bilgi ve donanımına sahip olan merkez ülkelerin gelişmiş teknoloji patentlerini kendi hakimiyetinde tutmak istemeleri oluşturmaktadır. Çünkü bir mal veya hizmetin üretilmesi için temel şart gerekli olan teknik bilgi ve donanımın merkez ülkeden alınmasıdır. Dolayısıyla merkez devletler, tüketim kalıplarının değiştirilmesini sağlarken aynı zamanda üretimin tüketime dönüştürülmesini de sağlamaktadır. Merkez ülkeler, tüketim kalıpları veya üretimin tüketime dönüştürülmesi sağlanıncaya kadar eskiyen teknolojik gelişmeleri diğer ülkelere pazarlayarak yeni teknolojiyi bir süre elinde tutmakta ve böylece diğer ülkelerin piyasada takipçi rolünde olmasını sağlamaktadır (Kazgan, 2005: 40 ve 42). Küresel çağda üretilen bir ürünün piyasada kalma süresi gitgide daha da kısalmakta ve sürekli ufak

değişikliklerle daha hızlı ve kullanışlı bir üst modeli çıkmaktadır. Mesela, Apple telefon alan birey en fazla bir yıl sonra telefonunu yeni çıkan versiyonundan almak suretiyle değiştirmek istemektedir. Bu bir yandan gereksiz tüketimin bir yandan israfın bir yandan var olan birikimin boş tüketime harcanmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan üretim yerine kazancın sürekli tüketime yatırılması birikimin ve dolayısıyla yatırımın olmamasına ve genel anlamda kalkınmanın sağlanamamasına neden olmaktadır. Ayrıca üretimin dışa bağımlı olduğu bir ülkede yerli malın yerine ithal malların daha çok tercih edilmesi döviz kıtlığına ve buna bağlı olarak paranın değer kaybetmesine neden olacaktır.

Ekonomik küreselleşme, tüm piyasaların bütünleşerek dünyanın tek bir liberal pazara dönüşmesini sağlamaktadır. Serbest piyasa sisteminin kolaylıkla işleyebilmesi için gerekli olan teknoloji ve özellikle internet, mobil uygulamalar, e-ticaret gibi çeşitli araçlar piyasaların gitgide bütünleşmesini sağlamaktadır. Dünya ticaretinin hacmi 1947'de 57 milyar dolarken 1990'larda 6 trilyon dolara ulaşmıştır (Steger, 2006 : 66). 2018 yılında 13.41 trilyon dolarlık GSMH'ye sahip olan Çin'de, firmadan tüketiciye doğru 634 milyar dolarlık e-ticaret yapılmıştır. Buna karşılık, GSMH'sı 20,49 trilyon dolar olan Amerika Birleşik Devletleri'nde ise bu rakam 504 milyar dolardır. Türkiye'nin GSMH'sı 0,766 trilyon dolar olup 6,1 milyar ABD doları e-ticaret işlemi gerçekleştirilmektedir (TÜSİAD ve Deloitte Digital, 2019: 34). 2020 yılında global olarak 4.206 trilyon dolar olan perakende e-ticaret satışlarının, 2021 yılında 4.927 trilyon dolara, 2022 yılında 5.695 trilyon dolara ve 2023'te 6.542 trilyon dolara ulaşabileceği tahmin edilmektedir (E-Ticaret Bilgi Platformu, 15.10.2020).

Ekonomik küreselleşme ile birlikte bölgeselleşme, liberalleşme, özelleştirme, gönüllüleştirme, zenginleşme ve yoksullaşma gibi olgular da ön plana çıkmaya başlamıştır. Ekonomik küreselleşme ile birlikte ekonomik yönden ülkeler ve bireyler arasında derin uçurumlar meydana gelmekte ve zengin-fakir arasındaki dengesizlik daha da artmaktadır. Örneğin dünyanın en fakir 736 milyon insanının 368 milyonundan daha fazlası sadece Hindistan, Nijerya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya ve Bangladaşte yaşamaktadır (The World Bank, 20.10.2020). İngiltere düşünce kuruluşu OXFAM'ın yaptığı bir araştırmadan elde edilen verilere

göre, dünyadaki 2 bin 153 zenginin servetinin dünyanın en yoksul 4,6 milyar insanının toplam servetine eşit olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Euronews, 20.01.2020). OXFAM'ın araştırmasına göre, dünyanın en zengin %1'i 6.9 milyar insanın iki katından daha fazla bir servete sahiptir. Yine dünya nüfusunun yaklaşık yarısı bir gününü 5.5 dolardan daha az bir para ile geçirmektedir (OXFAM International, 10.11.2022). Bu veriler, az gelişmiş ülkelerde yaşayan insanların yoksulluk seviyelerinin ne denli yüksek olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu verilere bakıldığında ekonomik küreselleşmenin her alanda ilerlemesi ve devletlerin birbirlerine daha bağımlı hale gelmesi sonucunda gelişmiş ülkelerin refahları artarken diğer ülkelerin de yoksulluk seviyeleri artış göstermiştir. Yani dünyada sermayenin ve kaynakların eşitsiz dağılımı zengin ile fakir arasındaki uçurumu derinleştirmiş ve gelir dağılımında adaletsizliğe neden olmuştur. Az gelişmiş ülke sarmalı olarak bahsedilen varsayım gereğince bu ülkede yaşayan insanlar daha iyi koşullarda yaşamak ve gelir seviyelerini artırmak için gelişmiş ülkelere doğru göç etmek zorunda kalmaktadırlar. İşte ekonomik küreselleşmenin en önemli etkilerinden birisi güneyden-kuzeye, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru göçün yaşanmasıdır.

Ekonomik küreselleşmenin yayılım alanını genişletebilmesi, toplum kurallarının piyasa kurallarına uygun hale getirilebilmesine bağlıdır (Polanyi, 1986: 90). Örneğin Suudi Arabistan'da kadınlara araba kullanma yasağının kaldırılması üzerine, Ford'un çarşaflı bir kadın yüzünü temsil eden reklam afişi kullanması Ortadoğu'daki rekabet gücünü ve talebi artırmasında etkisi olan bir unsurdur. Ayrıca İslam inancını benimseyen ülkelerde, ramazan ayında oruç ile ilgili reklamlar yapılması yine dinin ve toplumsal yaşam biçiminin piyasa üzerinde belirleyici olduğunu gösteren ticari bir yoldur. Yani insanların inanç ve görüşleri, gelenek ve görenekleri, kültürel kimlikleri ve değerleri ekonomik kararlarını etkilemektedir. Hatta, muhafazakar görüşlü insanların tatil mekanlarını değerlendirirken dini hassasiyetlere göre ayarlanmış turistik mekanları tercih etmesi de yine tüketici tercihlerinin piyasayı şekillendirici etkilerinden biridir. Nitekim Robertson da Giddens, Wallerstein gibi düşünürlerin küreselleşme çağını, kültürü geri planda tutarak sadece ekonomik varsayımlarla yorumlamaya çalışmasını ve kültür siyaset, kültürel sermaye, kültürel farklılık, kültürel türdeşlik, kültürel ayrışıklık, etnisite ve

milliyetçilik, ırk, toplumsal cinsiyet gibi birçok problemi görmezden gelmesini eleştirmektedir (R. Robertson, 1999: 236). Ekonomik küreselleşmenin başarılı olabilmesi ideolojik, bilişsel, zihinsel, kültürel küreselleşme yoluyla mümkün olmaktadır. Ekonomik küreselleşmenin altında yatan bu unsurlarla meşru hale getirilmesi ve dil ve düşünce yapısını etkileyerek hakimiyetini ilan etmesi, küresel kapitalizmin gelişmesini sağlamaktadır (Erdoğan, 2000: 267).

1.1.4.2. Siyasi Boyutu

Küreselleşmenin siyasi boyutunu açıklarken bilinmesi gereken en önemli noktalardan birisi siyasi mekanizmaların, küreselleşmenin amacına uygun olarak hareket ettirilmesini sağlamadaki rolüdür. Küreselleşmenin siyasi boyutu, genel anlamda liberal piyasa ekonomisi kurallarının siyasi mekanizmalar yoluyla uygulanmasının sağlanması olarak değerlendirilebilir. Küreselleşmenin siyasi boyutunu oluşturan mekanizmalar arasında en başta siyasi iktidar, egemenlik ve demokrasi gelmektedir (Şahin, 2007: 93). Bu siyasi mekanizmalar, adem-i merkeziyetçilik, bürokrasinin azaltılması, özelleştirme, yapısal düzenlemeler, deregülasyon, gümrüklerin kaldırılması, uluslararası şirketlere verilen teminatlar ve teşvikler, sermayenin karının artırılmasına yönelik yasal düzenlemeler gibi liberal piyasaya dair ekonomi politik kararların alınmasını sağlamaktadır (Erdoğan, 2000: 267).

Siyasi küreselleşmeye yol açan unsurların başında yerelleştirme ve sivilleşme olguları gelmektedir (Aktan, 2015: 77). Küreselleşme ve beraberinde getirdiği yerelleşme olgusu, azınlık ve milliyetçilik hareketlerinin de güçlenmesine neden olmaktadır. Bunun nedeni, küreselleşme ile birlikte ulus-devletin zayıflaması ve ulusal hareketlerin zayıflayan ulus-devletin içişlerine müdahale edebilmenin bir yolu olarak görülmesidir (Oran, 2009: 63). Ulus-devlet güçsüz hale geldikçe sermaye tarafından yönlendirilmesi daha kolay hale gelecek ve sermaye bu yönlendirmeyi yaparken ekonomik olarak serbest piyasa ve siyasi olarak demokrasi araçlarını kullanabilecektir (Kazgan, 2005: 39).

Siyasal küreselleşmenin oluşmasında en başat unsurlardan biri uluslararası sistemde yer alan ulus-devletlerin egemenlik dönüşümleridir. Politik küreselleşme, egemenliği artan uluslararası politik kurumsallaşmadan oluşmaktadır. Yani önceden,

dünya sistemi çok merkezli ve tek hegemonik güç arasında el değiştirme sürecine sahip olmuşken daha sonra oluşan Avrupa merkezli sistem, devletlerin anlaşma ve çatışmasına dayalı devletlerarası bir sistemin oluşmasına neden olmuştur. Avrupa merkezli sistem, hegemonik güçlü devletin yükselişi ve düşüşüne dayanan politik merkezileşme ve yerelleşme arasında alternatif bir dönüşüm olarak doğmuştur. Günümüz, modern dünya sistemi ise malların karlı satışı ve karına dayalı birikim şeklini temel alması nedeniyle çok merkezli olarak kalmıştır (C. Chase Dunn, 2006: 85). Avrupa merkezli sistem genellikle, AB, BM, gibi uluslararası örgütler aracılığıyla Avrupa güdümlü küreselleşmein öncülerindendir. Bu örgütler vasıtasıyla Avrupa çıkarına dayalı küresel politikalar uluslararası sistemin diğer alanlarına yayılmaktadır. Siyasi küreselleşme yoluyla Avrupa değer ve normlarına uygun iktidar biçimleri ve ekonomi politik modelleri diğer ülkelere transfer edilerek küresel sistemin işleyişinin devamlılığı sağlanmaktadır.

Küreselleşme, ulus-devlet egemenliğinin zayıflamasına yol açmakla kalmamakta aynı zamanda zayıflayan ulus-devletlerin bölünerek parçalı devletler oluşturmasına da neden olmaktadır. Yani ulus-devletler grup devletler veya parçalı devletler olarak kapitalist çıkarların yerine getirilmesinin sağlandığı bir yapıya dönüştürülmektedir. Böl-parçala-yönet politikası misali parçalanan ulus-devletler, yönetilmesi kolaylaştırılan uydulara dönüştürülmekte ve birçok aktör tarafından yönlendirilmektedir. Bu aktörlerden bazıları uluslararası ve bölgesel kuruluşlar, uluslar-üstü örgütlerdir. Özellikle 1950'lerden beri ekonomik bütünleşmesini tamamlayan Avrupa Birliği'nin ulus-devletlerin yetkisini devretmesi ile uluslar-üstü örgüt haline gelmesi, küreselleşmenin siyasi boyutuna örnek teşkil etmektedir (B. Şener, 2014: 5). Siyasi Küreselleşme, dünya sisteminde ulus devletler ve diğer yerel politik örgütlenmelere nispeten Dünya Bankası gibi küresel, bölgelerarası hükümetsel ve hükümetsel olmayan askeri ve siyasi kurumlardan oluşmaktadır (C. Chase Dunn, 2006). Daha özele inildiğinde, uluslararası örgütler, ulus-ötesi kuruluşlar, belediye ve bölge yönetimleri, bölgesel bloklar, ulusal ve uluslararası özel sektör birliklerini de içeren bu kurumlar aynı zamanda küresel yönetişimi sağlamaya çalışan birbirine bağımlı güç odaklarıdır (Steger, 2006: 93).

Ulus-devlet egemenliğinin zayıflaması ile ortaya çıkan ulus-aşırı aktörler arasında askeri ve siyasal ittifaklar, kültürel örgütler, medya, diplomatik kuruluşlar ve yardım örgütleri de yer almaktadır. Bu aktörler, diplomatlar, uluslararası kuruluşların temsilcileri, basın ve medya kültürel elitleri gibi aracılarla küresel kimliklere dayalı küresel bir tabaka oluşmasına neden olmaktadır (Turner, 1996: 97). Nitekim Castells da günümüz küreselleşme çağında, ulus-devlet egemenliğinin zayıflaması ile küresel sistemi kapsayan yeni bir yapılanmanın devreye girdiğini ileri sürmüştür. Castells'a (2006: 461) göre, bu aktör "Küreselleşmiş dünyada siyasi yönetimin fiili yürütme birimi ulus-devletler, uluslararası kurumlar, ulus-devletlerin birlikleri, bölgesel ve yerel hükümetler ve hükümetdışı örgütlerden oluşan bir ağ devletidir". Castless, devletlerin ve devlet dışı aktörlerin artık küresel çağda sürekli bir bağlantı halinde olması nedeniyle "ağ devleti" kavramını ortaya atmıştır. Ağ devleti, küresel piyasadaki aktörlerin, çeşitli amaçlar ve nedenler etrafında birbirini kuşatan ağlar yoluyla gelişmesini sağlamaktadır. Yani küreselleşme çağının aktörlerinden biri olan ağ devleti, ulusal ve uluslararası bağlantıların ekonomi politik bir zeminde birleşmesini sağlayıcı bir rol üstlenmektedir.

Siyasi küreselleşmenin gerçekleşmesini sağlayan siyasi mekanizmalardan bir diğeri demokrasidir. Küreselleşme ile birlikte, demokratik hak özgürlüklere olan talebin artması, temel hak ve özgürlüklerin anayasal güvence altına alınması, devleti sınırlandırıcı mekanizmaların işlevselliği gibi unsurların benimsenmesi demokrasinin hakimiyetini güçlendirmiştir (Eşki Uğuz ve Saygılı, 2016: 139). Küreselleşmenin ihtiyaç duyduğu düzenin kurulabilmesi için devlet, mevzuattaki açıklardan yararlanmak suretiyle istenilen doğrultuda kararların alınmasını sağlamakta ve kararların bilişsel yöntemlerle zihinlere aşılanmasında demokrasiyi bir araç olarak kullanmaktadır (Risse, 2007: 139). Özellikle serbest piyasa ekonomisini sağlamlaştıran ve yayılmasını sağlayan önemli bir araç olarak görülen liberal demokrasi, demokratik çoğulculuğu benimseyen ülkelerde önemli siyasi partilerce desteklenerek kapitalist ilkelerin yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Nitekim Falk'a (2001: 176) göre, küreselleşme çağında, öncül siyasi partilerin programları liberal ekonomik düzeni destekleyici tarzda oluşturulmuştur. Bununla birlikte, Falk, hükümetlerin benimsediği birtakım düzenlemelerin küresel sermaye çıkarlarına ters düşebileceği ihtimalinden dolayı liberal ekonominin ekonomi politik zemine

oturtulduğu takdirde daha etkili olabileceğini savunmaktadır. Bunun sonucu olarak, siyasi partilerin ekonomik programları küresel sermaye ile entegre olacak şekilde tektipleştirilmişken ideolojik programları ise etnik, dinsel, kültürel açıdan heterojenikleştirilmiştir (Kazgan, 2005: 18).

Siyasi küreselleşmenin oluşmasını sağlayan mekanizmalardan biri de siyasi iktidardır. Küreselleşme ile birlikte küresel ilkelerüstü olan iktidar ve yerel olan siyaset arasındaki uçurum derinleşmiştir (Bauman, 2005: 247). Bu yüzden hükümetler, serbest piyasa işleyişini teşvik edici ekonomi politik kararlar alınması yönünde sermaye sahipleri tarafından baskılanmaktadır. Özelikle, bu politik baskılardan en önemlilerinden birisi de şirketlerin, yatırım yaptıkları ülkelerden yatırımlarını çekeceğine dair bir söylemde bulunarak hükümetlere gözdağı vermesi şeklinde gerçekleşmektedir (Brecher vd., 2002: 28). Küresel sistemin düzenlemelerine ve uluslararası serbest piyasanın işleyişine uygun olmayan içe dönük politikalar uygulayan iktidar, küresel güçler tarafından desteklenmemektedir. Ayrıca uluslararası kamuoyu tarafından sürekli eleştirilere uğramakta, meşruiyeti tehlikeye atılmakta ve kur savaşları gibi yöntemlerle ekonomik olarak zayıflatılarak iç kamuoyunda istikrarsızlıklar oluşturulmaktadır. Eğer bir ülkenin ekonomik rafah seviyesi yüksek ise siyasi iktidarın ulusal politikaları ve yönlendirilmesi zor olmaktadır. Ancak ekonomik refah seviyesi düşük olan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde siyasi iktidarın küreselleşme karşıtı politikaları piyasaya eklemlenlenmesini ve küreselleşmenin siyasi yollarla gerçekleşmesini engellemektedir.

Küreselleşmenin amacına uygun hareket etmesini sağlayan mekanizmalardan biri de uluslararası anlaşmalardır. Bir ülkenin değerlerini, kültürünü, ekonomisini etkileyebilmek için siyasi pazarlıklar önem arz etmektedir. Siyasi anlaşmaların hem uzlaşma ve işbirliği koşullarını hem de tarafların çıkarlarını dikkate alarak kurulması, pek çok amaca ulaşmada etkili bir yol olarak görülmektedir. Küresel kapitalizmin siyasi hakimiyetinin dünya çapında sağlanabilmesi için gerekli ortamın oluşturulmasında da anlaşmalar önem kazanmaktadır. Zira, kapitalist güçlerin anlaşmalar yoluyla çıkarlarını uyumlu hale getirememeleri savaş ve çatışma ortamına zemin hazırlamaktadır. Ancak bu ortamın belirsizliğinden de yine paylarını alan

güçlü çıkar grupları bulunmaktadır. Küresel sermayenin anlaşmalar yoluyla çıkarlarını benimsetmesinin en güzel örneklerinden birini oluşturan "MAİ (Multilateral AgreEment of Investment)- Çok Taraflı Yatırım Anlaşması" küreselleşmeninin kurucu anlaşması olarak görülmektedir. Çünkü MAİ, devletlere, Çok Uluslu Şirketlerin zararlarını karşılayarak yayılımını destekleyici ve ticaretini serbest hale getirici kararlar alınması yönünde sorumluluklar yüklemektedir (Oran, 2009: 35 ve 37). OECD üyeleri tarafından kabul edilen bu anlaşma, daha önceleri ekonomi-politik zemine oturtulan küresel sermayenin hukuksal koruma altına da alınmış olması açısından büyük önem taşımaktadır. Uluslararası toplumda söz sahibi olmak isteyen bir devlet uluslararası sistemi düzenleyen ilkelerin yer aldığı uluslararası anlaşmalara taraf olmak zorunda kalmaktadır. Mesela; Türkiye insan hakları ve uluslararası hukukun temel metinleri arasında yer alan 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olmuştur. Ancak mülteci ile ilgili coğrafi kısıtlama konusunda koyduğu çekinceden dolayı uluslararası kamuoyu tarafında sık sık eleştirilere uğramaktadır.

Siyasal anlamda küreselleşmenin oluşmasında etkili unsurlardan birisi de toplumsal hareketlerdir. Ancak toplumsal hareketler ulus-devlet karşıtı olabileceği gibi küreselleşme karşıtı da olabilmektedir. Günümüzde bir amaç uğruna birleşen insan toplulukları dünya çapında etkili bir şekilde seslerini duyurarak kamuoyunda baskı oluşturmaktadır. Toplumsal hareketler, bir yandan insan, ulus ve devlet arasındaki ilişkiye yön vermekte bir yandan da ulus-devlete karşı demokratik mekanizmaların işletilmesini sağlamaktadır (B. Şener, 2014: 5). Küreselleşmenin olumsuz etkilerini nötralize edebilmek için ortaya çıkan toplumsal hareketler, insan ve çevre haklarını savunan uluslar üstü örgütlerin daha da güçlenmesine neden olmaktadır. Bu durumda şirketler, toplumsal hareketlerin bu baskısı ile güçlenen uluslararası örgütler tarafından kendi sosyal sorumluluklarına özgü değerlerini çevre ve insan hakları ile ilgili küresel değerlerle özdeşleştirmeye zorlanmaktadır (Risse, 2007: 135). Örneğin uluslararası alanda karbon ayak izine dikkat çeken Apple, Google, Inditex Group gibi dünyaca ünlü şirketler geri dönüştürülebilir malzemelerden yaptıkları ürünlerini ve ambalajları ile çevre dostu tutum sergilemektedirler. Hatta Greenpeace ile ortak girişimlerde bulunarak toplumsal

hareketlerin ekonomik ve siyasi olarak etkin bir şekilde kullanılmasının en güzel örneklerinden birini sergilemektedir.

1.1.4.3. Dini Boyutu

Küreselleşme ile birlikte çok kültürlü, demokratik, insan haklarına dayalı ve farklı inançlara saygılı bir düzenin inşası mümkün hale gelmiştir. Bu yönüyle hoşgörü ve saygı ortamında birçok farklı dini inanışın, inanç veya ritüelin türemesine zemin hazırlamıştır. Diğer taraftan küresel kapitalizmin dini inanç ve değerleri yok etmeye ve Batı tarzı düşünce yapısını yaymaya yönelik yapısına bir başkaldırı niteliğinde varolan inanış biçimleri daha da radikalleşerek görünür hale gelmeye başlamıştır. Siyasi küreselleşmenin sağlanmasında dinin siyasallaşması ve laikleşme olguları etkin bir rol oynamaktadır (Aktan, 2015: 79). Dinler, tarih boyunca özü itibariyle daha fazla insana yayılma amacı taşımaktadır. Özellikle Hristiyanlığın misyonerlik faaliyetleri ile İslamiyet'in cihad anlayışı dinin küreselleşmesinde büyük önem taşımaktadır. Ayrıca dini kurumların, cemaat, tarikat gibi yapılanmaların dünyanın her yerinde örgütlenerek yayılma çabaları sonucunda dinsel küresel bağlantılar ortaya çıkmaktadır. Küresel ağlardan biri olan din, insanlar, toplumlar, devletler ve çeşitli ulusal ve uluslararası kuruluşlar arasında bağlantı sağlanmasına neden olmaktadır.

Küresel kapitalizmin dini temelini Evangelik Protestanlık oluşturmaktadır. Dini inançlar, küresel politikaları şekillendirmektedir. Nitekim Evenjelist Hristiyanlar için kutsal sayılan Kudüs'ün kontrolünü sağlayabilmek için ABD ve AB Ortadoğu'da varlıklarını göstermektedirler. Özellikle 11 Eylül'den sonra İslamofobi anlayışının artması ile İslam'ın terör dini olarak gösterilmesi de bölgede demokrasinin tesis edilmesini sağlama hareketi olarak gösterilen Arap Baharı yoluyla bölgede etkin bir şekilde var olma stratejilerinden biridir. Ancak siyasi küreselleşmeye katkı sunan dini inanış, Avrupa merkezli sistemde Hristiyanlık inanç ve geleneğinin üzerine oturtulmuştur. Örneğin yabancı ülkelerde kurulan İslami dernekler veya partiler, bu ülkelerin devlet politikalarında dini kısıtlayıcı kararlar almasını engellemeye çalışmaktadırlar.

Genel olarak dinlere bakıldığında, dinin örgütsel bir yapıya sahip olması çoğu zaman dinin siyasallaşması algılamasına neden olmuştur (Çapcıoğlu, 2017: 259).

Özellikle günümüzde din daha çok iktidarların başarısızlıklarını örtmeye yarayan yollardan biri olarak görülmüştür. Bazen hükümetin yanlış politikalarının sorumlusu da öteki ilan edilen bir din olarak gösterilebilmektedir. Örneğin İslamofobinin Avrupa'da yükselme nedenlerinden biri de Fransa gibi ülkelerde aşırı sağ hükümetin ırkçı ve muhafazakar tutumları sonucu uygulanan yanlış politikalarından kaynaklanmaktadır. Din, kapitalist sistemin aksaklıklarını üstlenen bir günah keçisi olarak ilan edilmektedir. Ekonomik krizler, siyasal çalkantılar, toplumsal suçlar ve sorunlar adeta dini oluşumlara yönelik siyasi söylemlerle geri plana atılmakta ve halkın dikkati başka yöne çevrilmektedir.

Küreselleşmenin İslam inancına hem olumlu hem de olumsuz yönde katkıları olmuştur. Küreselleşmenin İslam inancına olumlu etkilerinden biri neo-liberal ekonomi politikaları (özelleştirme, sermaye akışı ve mali yapının serbestleşmesi gibi) ile Müslüman girişimciler güçlü bir ekonomik direnç kazanmasıdır. Ayrıca neo-liberal ekonomi, İslami moda, İslami tatil konsepti, helal gıda gibi çeşitli yollarla İslami tüketimi artırmıştır. Bunların yanı sıra, Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası örgütlerin neo-liberal politikalarının yetersizliğinin ortaya çıkması ile İslam ekonomisi güçlü bir yapıya sahip olmuştur (Arpacı, 2018: 165 ve 166). Küreselleşmenin İslam'a olumsuz etkilerinden biri, İslamofobi anlayışının ortaya çıkması ve Müslümanlara terörist damgası vurulmasıdır. Bu damgadan dolayı politik meşruiyet kazanan devletler tarafından Müslümanlar, yaşadıkları topraklarda yerlerinden sürgün edilmekte, asimilasyona uğramakta ve kendi topraklarında işgalci konumunda gösterilmektedir. Ayrıca Müslümanlar çeşitli işkencelere, soykırım politikalarına maruz kalmaktadırlar. Örneğin Arakan'da, Doğu Türkistan'da, Filistin'de Müslümanlar sürekli çatışma ve huzursuzluk ortamında ya yaşamını yitirmekte ya asimile edilerek sindirilmekte ya da zorunlu olarak göç etmek zorunda kalmaktadırlar.

Küreselleşen çağda, dinin yenileyici bir nitelik kazanarak çağın gereklerine göre kendini güncellemesi ve farklı yaşam tarzlarına ayak uydurması diğer yandan küreselin yerelliği tehdit etmesi veya belirsizliğe karşı statükoyu koruma çabası muhafazakarlığın yükselişini de beraberinde getirmiştir (Şahin, 2007: 50). Küreselleşmeyle birlikte belirli inanç ritüellerine sahip olan insanların bir araya

gelerek cemaat ve tarikat gibi yapılanmalar meydana getirmesi daha mümkün hale gelmiştir. Çünkü teknolojik ilerlemeler insanların iletişimini ve gruplaşmalarını daha da kolaylaştırmıştır. Ayrıca insanlar çok hızlı bir şekilde bir inanış biçimini tanıyarak o gruba bir şekilde dahil olmaktadır. Yine küresel çağda yalnızlığa itilmiş veya modern dünyanın getirdiği ilkelerle yalnızlığı benimsemiş insanlar da sosyalleşmek için dini grupları kullanabilmektedir.

Dinin küreselleşme üzerindeki etkisi hem iticidir hem de engelleyicidir. Küreselleşme, dinin evrensellik niteliğinden yararlanmaktadır. Ancak küreselleşme ve dinin evrensellik anlayışı farklılık arz etmektedir. Din, bazen küresellik niteliğinin bir taşıyıcısı konumunda rol üstenmekte bazen de belli bir grubu temsil eden küreselleşmeye karşı kendi savunma mekanizmalarını üretmekte ve onun önünde engel teşkil etmektedir. Din, küresel ilkelerin faaliyete dönüştürülmesini sağlayan politikayla eşgüdüm içerisinde hareket ettikçe bir değer üretebilmektedir (Macit, 2015: 93-110). Hak dinler arasında özellikle İslam'ın cihad anlayışı ve Hristiyanlık'ın misyonerlik faaliyetleri gibi yayılmacı politikalar, insanların farklı yerlere göç edip farklı insanlarla etkileşime girmesine neden olmuş ve küresel hareket olarak ele alınmıştır. Bunun sonucunda farklı toplumsal özelliklere sahip olan insanlar, aynı dine inanmaları sebebiyle İslam medeniyeti ve Yahudi medeniyeti gibi ortak medeniyet çatısı altında birleşebilmişlerdir. (Yüksel, 2014: 132).

1.1.4.4. Sosyo-Kültürel Boyutu

İnsanlar, toplum içinde yaşamanın bir gereği olarak bulundukları toplumun hayat tarzından, yaşayış biçiminden, giyim-kuşam ve yeme-içme şekillerinden, inanış, gelenek-görenek ile değer yargılarından etkilenmektedir. Ayrıca insanlar sürekli bir iletişim halinde olduklarından birbirlerini de etkileyebilmekte hatta bazen toplumda büyük değişikliklerin oluşmasına neden olabilmektedirler. Geçmiş zamanlarda ticaret ve savaş gibi olayların hem toplumların etkileşimlerine sebebiyet verdiği hem de büyük dönüşümleri başlattığı görülmüştür. Genellikle, insanlar veya toplumlar birbirlerinden etkilenirken bazen bir toplumun mekanizmalarının diğer toplum tarafından benimsenmesine de şahit olunmaktadır. Bir toplumun uygulamaları ve kurumlarının başka toplum tarafından aynen benimsenmesi anlamında olan bu durum "izomorfizm" olarak adlandırılmaktadır (Keohane ve Nye,

2008: 99). Aslında, gelişmiş toplum mekanizmalarının az gelişmiş toplum tarafından kabul edilmesi bir toplumun diğerine benzemeye çalıştığının bir göstergesidir. Bu anlayış da genellikle bir toplumun diğeri üzerinde hakimiyet kurması sonucunda gerçekleşmektedir.

Robertson (1999: 110-126), Marksist kuramların ekonomi odaklı ve kültürü geri planda bırakan bakış açısını eleştirel bir yaklaşımla analiz etmektedir. Ona göre, ekonominin önemi inkar edilememekle birlikte kültür de günümüz dünyasında ekonomi kadar önemlidir ve ikisi sıralı ilişki olarak sunulamayan birbirine bağlı bir bütündür. Küreselleşmenin sosyo-kültürel boyutu, din ve bilimsel bilginin yayılması gibi fikir, inanç, bilgi ve insan davranışları toplamından oluşmaktadır (Keohane ve Nye, 2008: 99). Ekonomi ve kültürü küresel olay ve ilişkilerde birbirinden kesin çizgilerle ayırmak doğru değildir. Çünkü ikisi birbirini tamamlayıcı şekilde hareket etmektedir. Bu anlamlı ilişkinin en güzel örneklerinden birisini küresel medya oligopolü oluşturmaktadır. 2000 yılında sadece 10 büyük medya şirketi, iletişim sektörünün kazandığı yaklaşık 275 milyar dolarlık yıllık gelirin yarısından fazlasına sahip olmuştur (Steger, 2006 : 107-108). Bunun nedenlerinden biri medyanın reklam, dizi, film gibi sektörel birimlerinin kültürel aktarımda önemli bir rol oynamasıdır.

Küreselleşme, moda kisvesi altında insanları tek-tipleştiren ve kendini daha özgüvende hissettiren popüler kültürün ve buna bağlı olarak ortaya çıkan tüketim çılgınlığının bir sonucu olarak doyumsuzluk güdüsü artan bireylerin, küresel sermayeye daha fazla ekonomik kazanç sağlamalarına neden olmaktadır (Eşki Uğuz ve Saygılı, 2016: 141). Buna göre küresel sermaye sahipleri popüler kültürün yayılımını sağlayarak aynı zamanda kar olanaklarını da artırmaktadırlar. Örneğin “fastfood” olarak adlandırılan hızlı ve kolay yeme-içme kültürünün yayılması, Mc Donalds gibi yeme-içme yerlerinin dünyanın çoğu yerinde şube açmasına ve tüketici kitlesinin artmasına neden olmaktadır. Yine Sturbucks kahveleri, tüketicinin zevk ve tercihlerine uygun şekilde kişiselleştirilerek tüketiciye alternatifler sunmakta ve böylece tüketici sayısı gitgide artmaktadır. Küresel pazarlarda sunulan tüketim mallarına olan talebin belirleyiciliği kültürel tecrübelere göre şekillenebilmektedir. Kültürel tecrübeler, hayatın her alanında birtakım kararların alınmasında ve uygulanmasında belirleyici bir faktördür. İnsanların yeme-içme, yüzme, oruç tutma,

yaşayış biçimleri ve hayat tarzları, edindiği kültürel kodlara göre şekillenmekte ve yapma-yapmama edimini belirlemektedir (Tomlinson, 2008: 150 ve 151). Mesela, Avrupa'dan Türkiye'ye gelen göçmenler güvenli bir mekan seçmek istedikleri takdirde aşina oldukları ve daha önce tecrübe ettikleri bir yerde yemek yemeyi tercih edeceklerdir. Yani genellikle Türk mutfağına özgü yöresel yemekler yerine, McDonalds, Burger King, Sturbucks gibi küresel mekanları tercih edeceklerdir. Bu anlamda, popüler kültürün mekanı bütünleştiren etkisi, insanları kendisine cazip hale getirecektir. Diğer taraftan popüler kültürün bir yansıması olarak statüleşme daha da belirgin hale gelecektir. Küresel kapitalizmin simgelerinden biri olan Sturbucks'ın özellikle gençler tarafından çok fazla tercih edilmesinin nedenlerinden birisi de gençlerin, onu kapitalist sistemin içine dahil olabilmesinin, sosyalleşmesinin, kabul görmesinin, dışlanmamasının bir yolu olarak görmesidir. Ayrıca bu popüler kültür mekanı insanların kendilerini daha elit ve zengin hissetmelerine ve dolayısıyla sosyal statülerinin yükselmesi hissine kapılmalarına neden olacaktır. Bu hisse kapılmalarına neden olan en önemli etken, sosyo-kültürel olarak geri kalmışlığın verdiği özgüven eksikliğini, Avrupai ve modern görünebilme arzusuna kapılıp yok etme çabasıdır. Bu şekilde psikolojik bir baskı oluşturularak popüler kültürün benimsetilmesi anlayışı ile küreselleşme, insan psikolojisinde çok önemli etkiler doğurmaktadır. Yine Batı kültürünün benimsetilmesinde etkili olan medya üyelik platformu "Netflix", Batı değerlerine ve anlayışına göre yetişen bir neslin oluşmasına neden olmaktadır. Türkiye'de dahi 2 milyona yakın abonesi bulunan bu şirket, özellikle İslamofobik içeriklerle en başta İslam dinini küçük düşürerek dini ve manevi hissiyata zarar vermekte, eşcinsellik, pedofili gibi İslam ahlakına uymayan yayınları ile toplum ahlakını bozmakta ve materyalist değerlerle toplumu zehirlemektedir.

İnsan bilincinin medya yoluyla şekillendirilerek üreticilere açık hale getirilmesi veya medyanın etkisi ile olayların farklı şekillerde topluma sunulması hem ekonomiyi hem de bilinçleri etkilemektedir (Tabb, 2001: 92). Küresel kültürel akışların oluşmasını sağlayan küresel medya aktörleri, kapitalist değerlerin insanlara aşılanması yoluyla gizli mesajlarını yayabilmek için insanları kendi kimliklerinden kopararak istedikleri kalıba sokabilmektedirler (Steger, 2006: 107). Böylece, insanlar kendi öz değerlerinden uzaklaşarak küresel değerleri benimseyecek ve geleneksel değerlerin yitirilişi ahlaki yozlaşmayı da beraberinde getirecektir. Ayrıca küresel

kapitalizm, insanların tarihsel olarak edindiği gelenek ve kültürleri, bir toplumun temel yapıtaşı olan aile gibi toplum statükosunu koruyan unsurları yıkmayı amaçlamaktadır (Hablemitoğlu, 2004: 33). Çünkü bir insanın değişimi önünde en büyük engellerden birisi de yaşamı boyunca, ailesi ve çevresi başta olmak üzere edindiği deneyimlerdir. Bu deneyimlerin yıkılması bir anda zordur. Bu zamanla yavaş yavaş aile ve din gibi başat deneyim unsurlarının yıkılması ile mümkün hale gelebilir. O yüzden, ilk öncelikle değişimin başlaması bu kurumların yıkılmasına veya yozlaşmasına bağlıdır. Aksi takdirde tepkilerle karşılaşılmakta ve bunlar küresel değerlere tehdit oluşturmaktadır. Bu yüzden günümüz dünyasında cinsiyet ilişkilerinde özgürlük ve reformist bir yapının kurulması ve aile kurmaksızın ilişki tarzlarının benimsenmesi, farklı dini yapıların ortaya çıkartılarak dinsizliğin marjinallik kisvesi altında özendirilmesi, manevi değerlere darbe vurulması sonucunda maddi doyumsuz bireylerin yetiştirilmesi, küreselleşmenin sosyo-kültürel boyutunun verdiği zararları gözler önüne sermektedir. Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan sosyo-kültürel değişimlerden biri olarak göç olgusu da önemli hale gelmeye başlamıştır. İnsanlar, memleketlerinden, ailelerinden, üretim yerlerinden koparak büyük şehirlere veya gelişmiş yerlere göç etmektedirler. Bu göç sonucunda, insanlar tek başına ailelerinden uzak şekilde yaşamaya alışmakta, memleket bağlarından uzaklaşmakta, daha fazla tüketim bütçesi ayırmaya başlamaktadır. Kazanılan para artık şehir hayatında yaşamak için yeterli olmayacaktır. Şehrin tüketime yönlendirici eğlence ve sosyo-kültürel yaşamı insanların şehre göç etmesi ile de tatmin olamamasına neden olacaktır. Eğitim ve kültürel seviyeleri veya bilinçlilik düzeyi, toplumsal sorumluluğu artan bireyler daha fazla refah sağlayacakları yerlere göç ederek daha fazla para kazanmanın yollarını arayacaklardır

Küreselleşme ile birlikte yerelleşme kavramı da önem kazanmaya başlamıştır. Küresel ve yerel unsurların birbiriyle etkileşimi ve kesişmesi sonucunda 3 tür tepki ortaya çıkmaktadır. Küresel kültür, Batının değerlerinin yayılmacılığını benimsemesi nedeniyle ya reddedilmekte veya yerel kültürle karışması engellenmekte veyahut yerel kültürle uyumlaştırılması sağlanmaktadır (Şahin, 2007: 87). İlk olarak, küreselin yerel ile kesiştiği alanda ortaya çıkmaktadır. Küresel kültür ile yerel kültürün iç içe girmesi anlamına gelen “deterritorialization (yersiz-yurtsuzlaşma)”

bilhassa “küresel kent”lerde yerelliğin kaybolmasına ve medya ve iletişim araçlarının etkisi ile farklı mekanlarda meydana gelen olaylara daha fazla tepki gösterilmesine neden olmaktadır (Tomlinson, 2008: 152 ve 153). Bu duruma günümüzde başta İngilizce olmak üzere yaygın olarak kullanılan dillerin dünyanın her yerine yayılması sonucuna bağlı olarak dil çeşitliliğinin git gide azalmasını örnek verebiliriz. Dünyada konuşulan dillerin sayısı 1500’lerde hemen hemen 14.500 iken 2000’de ise bu sayının yarısından daha azına düşmüştür (Steger, 2006 : 118). Yani sosyo-kültürel entegrasyonun en önemli araçlarından biri olarak dil, küreselleşme ile birlikte yerellikten uluslararasılığa doğru kaymaktadır. Aksi takdirde bireyler, küresel sisteme entegre olamayacak ve tüketim kalıplarına ve popüler kültüre ayak uyduramayacaktır. Bu durum, ekonomik anlamda da gelişiminin önünde engel oluşturacaktır

Kültürel küreselleşmenin farklı modernite kalıpları sunması ve buna bağlı olarak kültürel kimliğin de yeniden üretilmesini sağlaması yerel hareketlerin oluşmasına neden olmaktadır. (Özbudun ve Keyman, 2003: 303). Yerelleşme kapsamındaki milliyetçilik ya da dini değerlere dönüş hareketleri, milli kimliklerin korunmasına ve güçlenmesine katkıda bulunmaktadır (Şahin, 2007: 90). Artık, yerel topluluklar, dini ve milli kimliklerindeki yükseliş nedeniyle idaresi altında bulundukları devletlerden ayrılma çabası içine girmektedirler. Belçika’da Flamanlar ile Volanlar arasındaki mücadele bunun bir örneğidir. Ayrıca ekonomik ve siyasi bağımsızlığa sahip olmasına rağmen yerel hareketlerde meydana gelen yükseliş “aşiretçiliğin” yaygınlaşmasına da neden olmaktadır. İspanya’da her geçen gün Catalan, Bask, Galician, Andalusian dillerinin yaygınlaşması buna örnektir. Aşiretçilik, transnasyonelliğin bir uzantısı olarak görülmektedir. Örneğin Amerikalı Yahudiler kendi dinlerinden olmayan insanlarla, Sırplar, Hırvatlarla ya da Bosnalı Müslümanlarla evlilik yapmaya başlamıştır. Ancak bununla birlikte kimliklerinin de daha fanatik savunucusu haline gelmişlerdir. Günümüz dünyası transnasyonal hale geldikçe aşiretçilik de bir o kadar artmaktadır. Bu da ulus-devletin siyasal ve ekonomik işlevinden sıyrılarak idari bir mekanizma haline gelmesine neden olacaktır (Drucker, 1993. 216-220).

Sosyo-kültürel küreselleşmenin üç boyutu vardır. İlki; kültürel birleşme ve karışma, ikincisi; kültürel karşılaşma ve etkileşim, üçüncüsü ise muhafazakar yapının korunmasını amaçlayarak kendi benliğini ortaya çıkaran küresel bütünleşmedir (Robins, 2008: 292). Kültürel karışmada, kültürler kendi özkimliklerinden birtakım tavizler vererek farklı bir melez kültürün doğmasına sebebiyet verebilir. Kültürel karşılaşmada ise kültürler birbirleriyle karşılaştıklarında kendi özbenliklerini koruyarak diğer kültürlerden birtakım değerler edinmektedir. Diğer taraftan farklı kültürlerin evrensel bir kültür altında birleşmeleri de küresel bütünleşme olarak değerlendirilmektedir. Küresel çağda toplum kendine has değerlere sahip olan aidiyet hissi taşıdığı bir ağ etrafında kimliğini inşa etmekte ve akabinde kimliklerin inşası ağ ile benlik arasında bir kopukluğa neden olmaktadır (M. Castells, 2008: 4). Ağ ile benlik arasında meydana gelen bu kopukluk insanın bulunduğu topluma yabancılaşmasına ve yalnızlaşmasına yani bireyselleşmesine neden olmaktadır. Günümüzde sanayileşme ve modernleşmeyle ortaya çıkan kentleşme olgusu, bireyselleşen insanların manevi değerlerine yabancılaşmasına ve bunun sonucu olarak toplumsal anlamda bir dönüşüm yaşanmasına neden olmaktadır (Aktan, 2015: 79). İnsanlar önce kendi öz-benliğine sonra topluma yabancılaştıkça aidiyet hissi taşımadıkları için küresel bilince sahip olmaları kolaylaşacaktır.

Küresel ve yerelin uyumluluğunu gösteren üç belirti vardır. İlk olarak farklı kimliğe sahip insanların tüketim kalıplarının benzeşmesidir. (Özbudun ve Keyman, 2003:325). Yani küreselleşmenin sosyo-kültürel boyutunun temelinde yer alan kimlikler, değerler, inanç ve yaşam tarzı ekonomik tüketim kalıplarını etkilemektedir. Küreselleşme çağında, bireylerin iletişim ve etkileşim alanlarının kesişmesi yeni ortak kültürel mekanların doğmasına neden olmaktadır. Mesela, ABD rap müziğinden etkilenen Cartel gibi Türk-Alman rap grubu kültürel çeşitliliğin bir sonucu olarak var olabilmiştir (Robins, 2008: 288). Japon geleneksel kültürü giysisi "kimono"nun Türkiye'de satışının yapılması ve giyilmesi, Afrika etnik desenlerinin ünlü giyim markalarının kıyafetlerinde kullanılması da buna örnektir.

Küreselin yerel ile karşılaşmasında kültürel uyumluluk görülebilir. Aynı zamanda, kültürel çatışma da görülebilir Kültürel uyumluluk kültürel benzeşmeye kültürel çatışma ise kültürel farklılığa neden olmaktadır. Yani küreselleşmenin hem

küresel bir kültüre doğru gidilmesini sağlayacak derecede kültürel benzerlik hem de yerelliğin ön plana çıkmasını sağlayacak derecede kültürel farklılık ortaya çıkardığı ileri sürülebilir (Şahin, 2007: 87). Kültürel küreselleşmenin kültürel benzeşmeye neden olan etkisi olumlu ve olumsuz şekilde gerçekleşebilmektedir. Kültürel benzeşme, küresel çağda meydana gelen demokrasi, savaş, çevre, insan hakları gibi tüm insanlığı ilgilendiren sorunlara karşı daha duyarlı hale gelinmesine neden olabilmektedir (B. Şener, 2014: 5). İnsanlar ortak küresel değerler etrafında bütünleşerek kapitalist güçlerin çıkarlarına meydan okuyabilecek güce sahip olabilmektedirler. Diğer taraftan kültürel benzeşmenin Batılılaşma anlamında gerçekleşmesinin olumsuz yansımaları olmaktadır. Batılı kapitalist düzen, aynı şeyleri tüketen, aynı şeyleri giyen standart hale getirilmiş insanların üretkenliğini ve insancıl özelliklerini yok eden yapısı ile bir nevi manevi değerlerinden soyutlanmış robotik insan oluşturmaktadır (Steger, 2006 : 102).

1.1.4.5. İdeolojik ve Mekansal Boyutu

İdeoloji, genel olarak paylaşılan fikirler, inançlar, yol gösterici normlar ve değerler ile belli bir grup insan tarafından kabul edilmiş ideallerdir (Steger, 2006 : 127). Küreselleşmenin arkasında yatan ideoloji olan neo-liberalizm, piyasaların serbest şekilde kontrolüne gerek kalmadan kendi kendini yönetebilmesini ifade eden bir yapının dışavurumudur. Bu ideolojik yapılanma siyasi alanda özelleştirme, deregülasyon, açık pazarlar, denk bütçe, deflasyonist kemer sıkma politikaları ve sosyal devletten uzaklaşma gibi etkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Brecher vd., 2002: 21). Neo-liberal kapitalizm, serbest piyasanın işleyişinin sağlanması için gerekli ortamın, devlet tarafından oluşturulan hukuksal rejim ile tesis edileceğini savunmaktadır. Ayrıca sosyal amaçlar ve harcamalar da gerektiğinde bu ortamın sağlanması için kullanılmaktadır (Ölmezoğulları, 2008: 78). Neo-liberalizm, serbest piyasanın işletilebilmesi için kamusal alanın küçültülerek özel sektörün payının artırılması ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte dünyanın tek bir mekan haline gelmesini benimseyen kurallar bütününden oluşmaktadır (Şahin, 2007: 49).

Küreselleşme, serbest piyasa ve kısıtlamaların kaldırılmasına bağlı olarak neo-liberal söyleme dayalı olarak inşa edilmiştir. Ancak son zamanlarda, küreselleşme, ulus-ötesi hareketler şeklinde oluşan küreselleşme karşıtı hareketlerin

de etkisi ile parasal ve neo-liberal odaklı bakış açısından hak, adalet ve hukuk odaklı bakış açısına doğru kaydırılmaktadır (Rise, 2007: 138). Yani önceden ekonomik zemine oturtulan neo-liberal söyleme dayalı küreselleşme, günümüzde daha çok hukuksal zemine oturtularak sistemsel kuralların işleyişi güvence altına alınmaktadır. Burada hukuk, ekonomik amaçlara ulaşmada bir meşruluk aracı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca insanlar, küresel bilince sahip oldukça ve dünyanın her tarafından insanlarla insan hakları temelinde buluşarak seslerini yükselttikçe küresel kapitalizm bunlara uygun bir argüman geliştirmek zorunda kalmaktadır. Bu yüzden insan hakları, demokrasi, adalet kavramlarının savunuculuğunu yaptıklarını söyleyen küresel güçler aslında içi boşaltılmış bir hukuksal düzenin inşasını sağlamakta ve dünya çapında adaletsizlik hem ülke içinde hem de ülkeler arasında artmaktadır.

Küreselleşmenin ideolojik boyutunun altında yatan beş unsur bulunmaktadır. İlk olarak, küresel piyasaların liberalleştirilmesi ve bütünleştirilmesi unsuru söz konusudur. Piyasanın serbestliği ve bütünleşmesine dair yapısının devamlılığı için yapılan algı operasyonu, siyasi projeler aracılığı ile kamu gücü kullanılarak oluşturulmuştur. Bu yüzden piyasa serbestliğinin sağlanabilmesi yolunda atılacak adımlarda devlet müdahalesi belirleyici olmuştur. Devlet, siyasi mekanizmalar yoluyla liberal ekonomik kararlar alınmasını sağlamaktadır. İkinci olarak, ideolojik boyutun altında yatan bir başka unsur, küreselleşmeyi kabul etmekten başka bir çare olmadığı anlayışıdır. Neo-liberal politikaların uygulanmasından başka seçenek olmadığı yönünde bilinçli bir yönlendirme ve kabullendirme politikası yapılmaktadır. Mesela, az gelişmiş ülkeler ve buralarda yaşayan halklar, küresel güçlere karşı çaresiz bir kabulleniş içine sokulmakta ne yaparlarsa yapsınlar kapitalist sistemin mahkum ettiği az gelişmişlik döngüsünden kurtulamayacaklarını düşünmektedirler. Ancak çoğu toplumsal dönüşümler, halkların demokratik talepleri karşısında yaşanmıştır. Günümüzde, sosyal medyanın ve sivilleşme hareketlerinin yaygınlaşması insanların örgütlenme kapasitesini ve seslerini duyurma olanaklarını artırmaktadır. İdeolojik boyutun altında yatan diğer faktör, küreselleşmeyi yönlendiren kuvvetin insanlar değil de teknoloji ve piyasalar olduğu inancıdır (Steger, 2006: 133 ve 137). Bu durum da, küresel kapitalizmin sistematik ve yapısal bir durum olduğunun göstergesi olarak düşünülebilir. Teknoloji ve piyasaları belirleyen insanlar bunların kendileri üzerindeki hakimiyetlerine engel

olamamaktadırlar. Eğer, bu ikisi kapitalist sistem adına değil de insanlık adına kullanılabilirse işte o zaman gerçek bir dönüşümden söz edilebilir. Bir başka unsur, küreselleşmenin insanlığa yararlı bir süreç olduğu görüşüdür. Ancak küreselleşmenin adaletsiz gelir dağılımına neden olduğu görülmektedir. Küreselleşme, belli küresel güç odaklarına yarar sağlayan ve güçlü olanın lehine olacak şekilde adalet dağıtan bir süreçtir. İNSAMER'in 2018'de yayınladığı "Küresel Adaletsizlik Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik Raporu"na göre, dünyadaki en zengin 42 kişinin malvarlığı dünya nüfusunun yarısını oluşturan 3.6 milyar insanın malvarlığına eşittir. Yine en zengin 10 ülkenin geliri, en fakir 10 ülkenin gelirinin 77 katıdır (Vatandaş, 2018: 1). İdeolojik boyutun bir diğer unsuru, küreselleşmenin yayılmasının demokrasinin yayılmasını da beraberinde getireceği düşüncesidir (Steger, 2006: 149). Küreselleşmenin ilerleyebilmesi için gerekli görülen demokrasi mefhumundan söz edilmektedir. Ancak demokrasi küresel kapitalist güçlerin çıkarları uğrunda istediklerini alabilmek için politikalarını meşrulaştırdıkları bir yol olarak kullanılmaktadır. Genellikle, Ortadoğu'ya demokrasi götürme talebinin arkasındaki nedenlerden birisi de küresel güçlerin doğal kaynaklara erişebilme ve bunları kontrol edebilme arzusudur.

Küreselleşme ile birlikte dünyada ve uluslararası sistemin yapısında meydana gelen dönüşüm sonucunda, liberal ekonomik düzenin tesis edilmesinin sağlanabilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Aslında, burada küreselleşmenin mi liberal ekonomik düzene neden olduğu yoksa liberal ekonomik düzenin mi küreselleşmeye neden olduğuna dair bir ikilem doğmaktadır. Ancak her ikisi de birbirini doğuran ve destekleyen yapısal özelliklere sahiptir. Küreselleşmenin dayandığı esaslar liberal düzenin tesis edilmesini gerekli kılmıştır. Bir nevi küreselleşmenin ideolojik zeminini oluşturan liberal teori, aynı zamanda küreselleşmenin birçok boyutunu da etkileyebilme özelliğine sahiptir. Küreselleşme ile birlikte tek bir ideolojinin hakim konuma gelmesi uluslararası düzenin istikrarlı olmasını sağlayacaktır (Oran, 2009: 2). Önceden, liberalizmin öncüsü ABD ve sosyalizmin öncüsü Sovyet Rusya'nın çatışması ideolojik temellere dayanmaktaydı. Bu da uluslararası sistemde sürekli bir çatışma ve gerginlik ortamının çıkmasına neden olmaktaydı. Sovyet Rusya yıkıldıktan sonra ABD öncülüğünde küresel

kapitalizmin hakim ideolojisi olan liberalleşmenin yükselişe geçmesi ile ortak kararlarda uyumluluk, sistemin yapısının muhafaza edilmesine katkı sağlamıştır.

Küreselleşmenin mekânsal boyutu, belli bir alanı kapsayan yerleşim yeri olarak düşünülebilir. Ancak somut olarak yapılan bu tanım dar anlamlıdır. Daha geniş çerçeveden bakılacak olursa, mekan, insanların ortak görüş ve düşüncelerini, deneyimlerini, değerlerini, kimliklerini, kültürlerini ister fiziksel isterse fiziksel olmayan şekilde aktarımda bulundukları yerdir. Günümüzde küreselleşme ile birlikte mekanın anlamı da değişime uğramış ve çeşitli mekanlar ortaya çıkmıştır. Yani mekan günümüzde soyut bir nitelik kazanarak belirli bir alanla ifade edilemeyecek kadar genişlemiştir. Küreselleşme ile birlikte mekanın farklı bir nitelik kazanması sonucu küresel mekan, toplumsal mekan, kentsel mekan, sanal mekan gibi çeşitli mekan biçimleri ortaya çıkmıştır. Küresel mekan, kültürel değerler, toplumlar ve toplumsal gruplar, uluslararası kuruluşlar gibi unsurların, insanları çeşitli yönlerden etkilerken aynı zamanda kendilerinin de etkilendiği bir düzeni temsil eden soyutlaştırılmış bir mekandır. Ayrıca küresel mekan, kültürlerin, ulusal, ulus-içi ve uluslararası birimlerin ve örgütlerin, etnik ve toplum içi grupların, bir taraftan bireylerin üzerinde hakimiyet kurduğu bir taraftan da kendi gelişimlerinin desteklendiği toplumsal-kültürel bir sistemdir (Robertson, 1999: 103).

Küresel mekanda yer alan bazı kentlerin küresel bağlantılarının ve gelişme hızının daha yüksek olması onu diğer kentlerden ayırarak küresel bir nitelik kazandırmaktadır. Castells, küresel mekanı “küresel kent” olarak adlandırmıştır. Küresel kent, hizmetlerin üretim ve tüketim merkezleri vasıtasıyla yerel ve küresel arasında kurulacak küresel bir bağ ile aktarımı ile oluşan soyutsallaştırılmış bir mekandır. Dünyanın en kalabalık kentleri olarak adlandırılan bu mega kentlerin esas dikkat çekici özellikleri küresel ekonominin merkezi konumunda olmasıdır. Küresel kent, üst düzey üretim ve yönetim görevlerini üstlenen, medya kontrolüne sahip, her türlü iletişim ve teknolojinin merkez üssü ve bağlantı noktası, dünya siyasetinin belirleyicisi unvanlarına sahip akış noktasıdır (M. Castells, 2008: 517-545).

Küresel mekanın ortaya çıkmasında etkili olan birtakım faktörler bulunmaktadır. Bunlar, özellikle küresel çağın oluşmasında önemli etkileri olan yeniliklerdir. Uydu televizyonu, internet, finans piyasaları gibi yenilikler

mekanlarüstü bir özellik sergilemektedir (Scholte, 2008: 108). Mekanlarüstü özellik taşıyan bu yenilikler farklı mekanları birbirine bağlamakta ve dünyayı tek bir küresel mekan haline getirmektedir. Bu yenilikler ile zihinsel anlamda tasavvur edilerek mekanda yolculuk yapılmakta veya dünyanın herhangi bir yeri ile iletişim ve etkileşimde bulunulmaktadır. Birçok değişkenden etkilenen zihinsel algı ile ilgili olan bu durum, insanın yaşadıklarına mana vermesi sonucunda ihtiyaç duyduğu şeyleri tamamlayabilme güdüsü ile ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda mekan, insanların zihinlerinde algıladıkları, analiz ettikleri, biçimlendirdikleri şeylerin tezahürüdür (M. Z. Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2011: 848). Yani bu özelliği ile alansız hale gelen bir mekandan bahsedilebilir. Mekanın belli bir alanı temsil etme özelliğinden kopuşunu göstermek anlamında kullanılan alansızlaşma, küresel mekanın temel özelliğidir. Buna göre küreselleşmenin diğer aşamalardan ayrılmasını sağlayan en önemli özelliğinden biri olarak görülen alansızlaşma, belirli bir mekana bağlı olmayan ve aynı anda bir çok mekanda bulunabilme niteliğine sahip olan bir durumu ifade etmektedir (Scholte, 2008: 108).

Küresel mekanın toplumlar üzerindeki etkisi, toplumların "akışkanlık" özelliğine sahip olan ağlarla birbirine bağlanması ve birtakım değişimler meydana getirmesidir. Küresel mekan ile birlikte insanlar ve oluşturdukları toplum da küresel hale gelmeye başlamıştır. Castells, küreselleşen toplumu "ağ toplumu" kavramı ile ifade etmektedir. Ağ toplumu, maddi ve fiziki olarak sınırlı bir mekandan soyutlanmış sermaye akışı, bilgi akışı, teknoloji akışı, iletişim akışı, sembollerin akışı gibi bağlantı noktaları ile birbirine bağlanmış unsurlardan oluşmaktadır (M. Castells, 2008: 547). Ağ toplumları, küresel dünyada birbirlerine bağlandıkça ortak duygular, düşünceler ve gelecek üretmede işbirliği içinde olmaktadırlar. O zaman, toplumların ortak kaygıları, toplumsal özelliklerinin kaybolmadan yeni bir dünyaya evrilirken yaşanan değişmeler karşısında çıkarların uyumlulaştırılması ve işbirliği olanaklarının geliştirilmesidir.

Küresel mekanın insanlar üzerinde en etkili olduğu nokta göç olgusunun yaşanmasıdır. Ağ toplumunun en önemli özelliğinden biri de küresel bir topluluğu oluşturan ve küresel mekanda yaşayan insanların göç etme isteğindeki artıştır. İnsanlar, hiç görmedikleri yerler hakkında edindikleri bilgilere göre bir

değerlendirme yapmakta ve en sonunda göç etme kararı alabilmektedirler. Burada göç etme kararını şekillendiren dürtü, küresel mekanın zihinde bıraktığı izlenimdir. Bu izlenim, ekonomi, kültür, siyasi, çevre, din gibi çeşitli unsurlardan kaynaklanıyor olabilir. Ancak bir tanesi veya daha fazlası baskın bir şekilde yaşanılan yerden daha iyi olma ümidi taşımaktaysa bu bireyin göç kararı vermesinde tetikleyici rol oynamaktadır. O zaman zihinde tasarlanan imge "daha iyi" olma imajıdır. Ayrıca göç, insanların farklı mekanlar arasında dolaşarak kendi deneyimlerini aktararak farklı mekanları birbirine bağlamasına veya farklı topluluklar oluşturmasına neden olmaktadır. Çünkü bu toplulukların birbirlerini etkilemelerinde en önemli unsur sosyo-kültürel davranışları ve özellikleridir. Özellikle kültürel küreselleşmenin mekana ait parçalar üzerindeki etkisi hem vatandaşlarda hem de göçmenler üzerinde değişikliklere neden olabilmektedir (Tomlinson, 2008: 152). Eskiden uzun süren mesafelerden dolayı değişimin az olduğu kültürleşme süreci, günümüzde zaman ve mekanın birleşmesi ile tüm dünyaya yayılmıştır. Örneğin Kenya'nın yeşil fasülyesi, Kaliforniya'nın Kerevizi ve avakadosu, Şili üzümünü İngiliz süpermarketinde bir arada bulmak mümkün hale gelmiştir (Harvey, 1997: 334-335).

1.1.4.6. Teknolojik, Ekolojik ve Sağlık Boyutu

Küreselleşme, teknolojik gelişmenin bir ürünü olarak ortaya çıkan süreç olarak değerlendirilebilir. Çünkü teknolojinin mekânsal uzaklıkları yakınlaştırma özelliği, dünyanın küçülmesini sağlamakta önemli bir rol oynamaktadır. Küresel çağda teknoloji, küreselleşmenin hızını ve kapsamını artırmaktadır. Küreselleşmenin teknolojik boyutunun en önemli unsurları; bilgisayarlaşma, hızlı haberleşme, robotlaşma, nükleer enerji, uzay ve havacılık teknolojisi, biyo-teknoloji ve gen mühendisliği, gelişmiş malzeme teknolojileri gibi yeniliklerden oluşmaktadır. Teknolojik gelişmelerin temelini oluşturan bilgi, icat ve yeniliklerin artması ile insanın beşeri ve entelektüel sermayesi daha değerli hale gelmiştir (Aktan, 2015: 79). Yine günümüzde beşeri sermayenin bir ürünü olan robotik aletler ve yapay zeka teknolojisi ile hızlı, pratik ve verimli makineler üretilmektedir. Bunlardan biri de "Cyborg" denilen yarı-mekanik ve yönlendirilme özelliğine sahip insansı robottur (Hablemitoğlu, 2004: 141).

Özellikle iletişim teknolojileri alanında yaşanan gelişmeler küreselleşmenin teknolojik boyutunda çok önemli bir yer teşkil etmektedir. İletişimin küresel hale gelmesinde önemli gelişmeler 19. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır. Avrupa sömürgeci güçleri tarafından su altı kablo sistemlerinin kullanılmaya başlaması, uluslararası haber ajanslarının ve elektro manyetik ile ilgili çalışmalarda bulunan uluslararası kuruluşların ortaya çıkması bu önemli gelişmelerden bazılarıdır (Thompson, 2008: 296). Daha sonra, iletişimin daha hızlı ve kolay gerçekleşebilmesi için bakır kablolardan daha ucuza mal olan fiber optik sistemlerin geliştirilmesi sonucunda ince bir kablo ile tek seferde 30 bin telefon görüşmesi yapılabilmesi sağlanmıştır (Şahin, 2007: 41). 1980'de bakır telefon telleri ile saniyede bir sayfa bilgi taşınmaktayken ince fiber optik tellerin keşfedilmesi ile saniyede 90 bin cilt bilgi taşınır hale gelmiştir. 1980'de bir gigabaytlık bellek bir odayı doldurabilir bir alan kaplamaktaydı (Nye ve Welch, 2010: 382). Günümüzde 1 terabaytlık harddiskler elle taşınabilecek kadar portatiftir. Artık, cep telefonları ve internet gibi iletişim araçlarının gelişmesi ile iletişim daha da kısa sürede yapılmaktadır. Günümüzde, internet ve telefon başta olmak üzere iletişim teknolojisindeki gelişmeler insanların hayatını daha kolay ve hızlı yaşamalarına imkan tanımaktadır. Örneğin Getir adlı bir uygulama ile insanlar evlerinden çıkmadan internet üzerinden market alışverişi yapmakta, Yemek sepeti denilen yeme-içme programı ile evlerine hazır yemek siparişi vermekte, Trendyol adlı uygulama ile çeşitli ihtiyaçlarını internetten sipariş edebilmektedirler. Bu uygulamaların sıklıkla kullanılmasının başında insanların metropollerde ulaşım ve çalışma zamanlarının uzun sürmesi dolayısıyla boş vakit, eğlence, öz ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yeterince vakit ayıramamaları gelmektedir.

Kültürlerin birbirleriyle etkileşim süreçleri ve yayılım göstermesi çeşitli yollarla olmaktadır. Eskiden, kültürlerin etkileşiminde temel olarak ticaret, fetih, savaş, göç gibi yollar yer almaktayken günümüzde ise eskiye nazaran daha da ön plana çıktığı görülen teknolojik gelişmeler yer almaktadır. Teknolojik gelişmelerin artması ve hızlanmasıyla orantılı olarak toplumların etkileşim hızı da artmaktadır. Günümüzdeki teknolojik gelişmelerden en önemlilerinden biri de kültürün yayılımını sağlayan kitle iletişim araçlarıdır. Bunlar içinde televizyon ve internet en yaygın olarak kullanılanlar arasındadır. Örneğin ABD'de radyonun 60 milyon insan

tarafından kullanılması 30 yılda, TV'de 15 yılda, internette ise 3 yılda gerçekleşmiştir (M. Castells, 2008: 451 ve 471). İnternet kısa zamanda kullanıcı sayısını artırarak insanların etkileşim sağlamasında en önemli iletişim yöntemi haline gelmiştir. 1993'te web sitesi sayısı 50 iken 2000'li yıllara yaklaşıldığında bu sayı 5 milyonu geçmiştir. Ayrıca 2000 ile 2005 yılları arasında küresel internet kullanımı %170 artmıştır (Nye ve Welch, 2010: 382). 2020 yılı itibariyle, dünyanın toplam nüfusu 7.81 milyardır. Dünya çapında internet kullanıcı sayısı ise 4.66 milyardır. Yani toplam dünya nüfusunun %59.66'sı internet kullanmaktadır (We are Social, 25.10.2020).

Enformasyon teknolojisi, enformasyonu temel alan ve tüm insanlığı etkileme özelliğine sahip olan, ağ kurma mantığı ile hareket eden, esnek ve sürekli değişebilen kuralsız bir yapıyı benimseyen, birbirleri ile kopuk olmayan bütünleşmiş bir teknolojik sisteme verilen addır. Enformasyonel teknolojinin gelişiminin altında yatan neden kapitalist sistemin kurallarının uygulanabilmesi ve kar olanaklarının artırılmasıdır (M. Castells, 2008: 89-119). Yani artık şirketler tek bir mekanda faaliyetlerini gerçekleştirmemekte internet ortamında da faaliyetlerini sürdürmektedirler. Böylece, internet kapitalist şirketlerin daha fazla kesime ulaşabilmesini ve daha fazla kazanç sağlamasını kolaylaştırıcı bir araç haline gelmektedir. Teknolojik gelişmelerin topluma yansımasından bahsetmek gerekirse, bir toplumda yararlı teknolojilerin ortaya çıkması, diğer toplumlar tarafından görmezden gelinemeyen bir durumdur. Çin'deki ilk teknolojik gelişmelerin Avrupalılar tarafından kopyalanması buna örnek olarak gösterilebilir. Birikim, zeka ve tecrübeye dayanan teknolojinin başarılı olması için talebi karşılaması gereklidir. Her teknoloji her topluma uygun düşmemekte ya da teknolojinin doyum noktası ülkelere göre farklılık göstermektedir. Yani bazı ülkelerin altyapısı en son teknolojik gelişmeleri kaldıramamaktadır. Bu yüzden genellikle teknolojik gelişimler aşama aşama gerçekleşmektedir. Ayrıca teknoloji bir toplumda sosyal çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Mesela, Japonların kendi ordularında kullanmak üzere 1543'te Portekizlerden aldıkları ilk silah, Japonya'nın feodal elit kültürü olan Samurayları dışladığı ve Samuraylar ile ordunun arasının açılmasına neden olduğu gerekçesi ile yasaklanmıştır (Robbie Robertson, 2003: 68 ve 69).

Küreselleşmenin ekolojik boyutuna bakıldığında çevre kirliliği, global ısınma ve soğuma gibi olayların neden olduğu doğal afetler, erozyon ve çölleşme gibi önemli ekolojik değişikliklerin ortaya çıktığı görülmektedir (Aktan, 2015: 80). Küresel çağın getirdiği gelişmelerin bir yansıması olarak görülen küresel ısınma, en önemli çevresel sorunlardan birisidir. Sanayi devriminden itibaren gitgide daha da yoğun miktarda fosil yakıtların yakılması, ormansızlaşma ve sanayileşme gibi faaliyetler sonucunda meydana gelen sera gazlarının, atmosferde hızlı bir şekilde birikmesi ve şehirleşmenin de etkisi ile yeryüzü ve atmosferin alt bölümlerinde meydana gelen sıcaklık artışına "küresel ısınma" denir. Küresel ısınma, iklim değişikliği ve endüstriyel gelişime bağlı olarak karbon, metan, nitrik asit gibi sera gazlarının artması ile ortaya çıkmaktadır. Küresel ısınmaya sebep olan sera gazları, fosil yakıtların yakılması, sanayi, ulaştırma, arazi kullanımı değişikliği, katı atık yönetimi ve tarımsal etkinliklere bağlı olarak meydana gelmektedir (Türkeş, 2006: 3). Daha da indirgendiğinde, karbondioksit, metan, azot, kükürtoksit, kloroflorokarbonlar gibi zararlı elementlerin oranındaki artış küresel ısınmaya yol açan sera etkisinin ortaya çıkmasına neden olduğu görülebilir (Steger, 2006: 119).

Günümüzde küresel ısınmanın gitgide artması, önemli çevresel sorunları da beraberinde getirmektedir. Dünya Meteoroloji Örgütü, küresel ortalama sıcaklığın 1880'den beri 1°C yükseldiğini ve bu durumun ortalama sıcaklık değerinde tehlikeli eşik değeri olan 1.5°C'ye doğru yaklaştığını bildirmektedir (Hürriyet, 10.07.2020). Küresel ısınmaya bağlı olarak deniz seviyesi ortalamanın üzerine çıkar, toprak erozyonu görülür, değişik hastalık türleri ortaya çıkar ve türlerin yokoluşu artar. Yine küresel ısınma ile birlikte biyolojik çeşitliliğin kaybolması sorunu, 20. yy ortalarından itibaren görülen asid yağmurları, nükleer silahlar, atom bombaları gibi nükleer aktivitelerden dolayı artmıştır. Diğer taraftan 20. yy'ın ikinci yarısından itibaren yağmur ormanları, biomasın yoğunlaşması ve dünyada temel fotosentez alanlarının azalmasıyla yok olmaya başlamıştır (Scholte, 2000: 83-84). Sanayi ve teknolojide meydana gelen gelişmeler, aynı zamanda enerji tüketiminin ve çevre kirliliğinin artmasına da neden olmuştur. Ayrıca insan sağlığını olumsuz yönde etkileyen biyo-kimyasal maddelerin yayılması ve bununla ilişkili olarak ozon tabakasının incelmesi sorunları da ortaya çıkmıştır (Keohane ve Nye, 2008: 99).

Endüstriyel kimyasalların üretimindeki artış kimyasal zehirlenmeleri de beraberinde getirmiştir. Örneğin Hindistan'da Bhopal'da metil isosiyanatın açığa çıkması, 10 bin kişinin ölümüne ve 20 bin kişinin sakatlanmasına neden olmuştur. 1980'lere gelindiğinde endüstrileşmiş ülkelerde, sülfürdioksit oranının olması gerekenden 7 kat daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Mesela, Çekoslavakya'daki Most civarında ölçülen sülfürdioksit oranı Dünya Sağlık Örgütü'nün verdiği aralığı aşmış ve bunun olumsuz etkileri sonucunda çocuklar portatif solunum cihazlarına gereksinim duymuştur. Asit yağmurunun temel sebebi olan sülfürdioksitin küresel çapta salınımı 1890'larda 45 milyon ton iken 1990'larda 170 milyon tona çıkmıştır. Diğer taraftan 1920'lerde CFC (kloroflorokarbonlar) olarak tanımlanan sentetik kimyasalların gelişmesi, ozon tabakasının önemli ölçüde zarar görmesine neden olmuştur. Bir CFC molekülünden salınan bir klor atomunun hemen hemen 100 bin ozon molekülünü silip süpüreceği 1970'lerde keşfedilmiş ancak sermaye şirketlerinin çıkarlarına aykırı olduğu için siyasi çatışmalara sahne olmuştur. 1980'lerin sonuna doğru Antartika üzerindeki ozon tabakasının yarısı erimiş ve Birleşik Devletlerin kıta büyüklüğüne denk olacak şekilde bir delik açıldığı görülmüştür (Ponting, 2011: 775-778).

Küreselleşme ile birlikte meydana gelen bir sorun da karbondioksit salınımlarının artması tehlikesidir. Günümüzde, havadaki CO^2 oranı her yıl %0.5 artmaktadır. Yani CO^2 konsantrasyonu yaklaşık 350 ppm olmasına rağmen her yıl % 0.5 oranında artmaya devam ederse, 2050 yılına kadar 450 ppm'ye erişebileceği öngörülmektedir. Bu oranın sanayi devri öncesi ile kıyaslandığında 1,5 kat daha fazla arttığı görülmektedir (Aksay vd., 2005: 33). Karbondioksit seviyesi her 10 yılda %4 oranında arttığı için şuan 200 yıl öncekinden %31 daha fazladır. Her yıl çevre kirliliğine neden olan 5.5 milyonun üzerinde fosil yakıtlar atmosferde serbest bırakılmaktadır (Robbie Robertson, 2003: 242-246). Ayrıca 1990'dan bu yana tarımsal ürün ve hayvanlardaki genetik çeşitliliğin üçte ikisinin yok olması da çevresel dejenerasyonun bir yansımasıdır (Steger, 2006: 125). Ancak küreselleşmenin özünde yer alan neoliberal politikalar, şirketlerin faaliyet alanının genişlemesi uğruna çevre ile ilgili hukuki düzenlemeler yapılmasının önüne geçmektedir (Brecher vd., 2002: 29). Çevre kirliliğine neden olan firmalara yaptırım uygulanması rekabet gücünü etkeleyeceğinden genellikle bunun faturası çevre

ülkelere yüklenmektedir (Kazgan, 2005: 267). Yine sağlık alanında da insan haklarına dayalı düzenlemeler yerine kar odaklı düzenlemeler yürütülmektedir. Örneğin Sahra Afrika'sı başta olmak üzere dünya genelinde 200 milyondan fazla insanda görülen "bilharzia hastalığı"nın tedavisinde kullanılan antiviral bir ilacın üretimi, getirisinin düştüğü gerekçesi ile 1979'dan beri yapılmamaktadır (Steger, 2006: 148).

Küreselleşme çağında sağlık alanında meydana gelen gelişmeler, nüfusun artmasına ve bunun sonucunda ekolojik dengenin bozulmasına neden olmaktadır. Ekolojik bozulmanın, nüfusun ve nüfus baskısının artmasının önemi, toplumlar arasında ekonomik yoğunlaşma ve hiyerarşik yapılanmanın ortaya çıkmasını tetikleyici etkisidir (Jorgenson, 2006: 177). Nüfusa bağlı ortaya çıkan çevresel değişiklikler ile su kaynaklarının tükenmesi tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Nüfusun artması ile gıda üretiminde ihtiyaç duyulan su miktarında da artış ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir kg buğday üretmek için 900 lt, bir kg pirinç üretmek için 1900 lt, bir kg sığır beslenme sistemi için 100 bin lt suya gereksinim duyulmaktadır (Robbie Robertson, 2003: 242-246).

Küreselleştikçe artan etkileşim ve nüfus hareketleri, tarih boyunca salgın hastalıkların yayılmasını da beraberinde getirmiştir. Örneğin 14. yy veba salgını ile Çin, Ortadoğu ve Avrupa nüfusunun üçte biri yok olmuştur (Steger, 2006 : 48). İlk çiçek salgını M.Ö. 1350'de Mısır'da ortaya çıktıktan sonra M.S. 49'da Çin'e, 150 yıl sonra Avrupa'ya, 1520'de Amerika'ya ve 1789'da ise Avustralya'ya yayılmıştır (Nye ve Welch, 2010: 343). Ancak günümüzde küreselleşme hızının artması ile salgın hastalıkların da yayılma hızı artmıştır. Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 salgını hızla tüm dünyaya yayılmıştır ve hemen hemen üç ay sonra Dünya Sağlık Örgütü tarafından "küresel salgın (Pandemi)" olarak duyurulmuştur.

1.1.5. Küreselleşme Aşamaları

Tarihsel olaylar birbirine bağlı neden-sonuç silsilesi şeklinde oluşmaktadır. O yüzden geçmişte yaşanan olayların dinamikleri, özneleri, yapıtaşları, tezleri veya antitezleri gelecekteki olayların inşasında önemli bir etki doğurmaktadır. Küreselleşme, uzun bir tarihsel aralığı kapsayan tam olarak başlangıç tarihi belirsizlik gösterse de belirli dönemlerde yoğunlaştığı inkar edilemeyen bir süreçtir.

Küreselleşme sürecinin günümüzdeki şekline gelene kadar geçtiği pek çok aşama, küreselleşmenin temel niteliklerinin oluşmasına katkı sağlamıştır.

1.1.5.1. Geleneksel Dönem

Geleneksel Dönemde, bireyler arasındaki ilişkiler daha çok sosyal boyutlu olarak ön plana çıkmaktadır. Bu dönemde, aile, klan, topluluk gibi sosyal bütünleşmeler önemli bir yer tutmaktadır. Ataerkil aile yapısı, toplumsal yaşamın hemen hemen her alanında kendini hissettirmiştir. İnsanlar, el emeği, tarım, avcılık, toplayıcılıkla hayatlarını idame ettirmişlerdir. Teknolojik olanaksızlıklar yüzünden iletişim ve ulaşım dar alanları kapsamaktadır. Ancak yine de insanlar doğal olaylar, kıtlık, savaş gibi durumlardan etkilenerek uzun süreli yolculuklarla uzak yerlere göç edebilmişlerdir. Bu dönemde, gelenek ve göreneklerin, değer yargılarının, kültür ve kimliklerin insanlar üzerinde belirleyici bir rolü bulunmaktadır. Sosyal ilişkiler güçlü bir bağlılık ve aidiyet duygusu içermektedir. Toplumsal örgütlenmelerde hiyerarşik bir yapılanma mevcuttur. Yine ekonomik yapı tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır.

Geleneksel dönemde, küreselleşmenin gelişimi ile ilgili farklı görüşler ortaya atılmaktadır. Bunlardan en eski tarihi varsayım, insanlar arası iletişimin ilk örneklerinden sayılan Neanternal insanının çakmaktaşı ticareti yapmasına kadar dayanmaktadır. Bir başka varsayıma göre, küreselleşmenin başlangıcı ilk insanın Afrika'dan dünyanın her yerine yayılmasıdır (Zengingönül, 2007: 21). Diğer taraftan küreselleşme süreci, tarım toplumlarının yerleşik yaşama geçerek avcılık toplayıcılıktan kurtulma sürecine kadar uzanmaktadır. Kırsal alanda yaşayan toplulukların birleşmesi ile devletler oluşmuştur. Nüfusun artmasıyla kıt kaynaklar için mücadele eden bu topluluklar, daha iyi yaşayabilmek için devlet oluşumları sergilemiştir. Toplumun gelişim düzeyini temsil eden üretimin artırılmasının aracı olan sulama ile gıda üretiminin artması, toplumsal tabakalaşmayı da beraberinde getirmiştir (Robbie Robertson, 2003b: 50 ve 51) Bunun yanı sıra, tekerlek ve yazının icadı başta olmak üzere yapılan icatlar da toplumsal ilişkilerin organize edilmesine ve büyük devletlerin kurulmasına yol açmıştır. Özellikle Çin İmparatorluğunun yaptığı saban, sulama sistemleri, matbaa, ölçüm sistemleri gibi buluşlar, tarımsal verimliliğin, ticaret ve piyasanın gelişmesine neden olmuştur (Steger, 2006 : 44 ve 46).

Geleneksel dönemde üretimde merkezileşmiş bir yapılanma mevcuttu. Mal ve hizmetlerin toplanması, depolanması ve yeniden dağıtılmasına dayalı bir düzende avcıların topladığı av, kabile şefi tarafından yeniden dağıtılırdı. Ancak üretimin kapsamı ve çeşitliliği genişledikçe işbölümü yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Geleneksel dönemde ticari ilişki türleri, macera, korsanlık, av, savaş, gibi unsurlara dayalı olarak oluşmaktaydı. Piyasa türleri ise konaklama yerleri, limanlar, nehir kaynakları, panayırlar gibi yerlerden oluşmaktaydı. Dış ticaret, İngiliz yünü ve Portekiz şarabının karşılıklı ticaretinde olduğu gibi yerel ürünlerle sınırlıydı (Polanyi, 1986: 71-81).

Geleneksel dönemde, avcılık ve toplayıcılıkla geçimini sağlayan göçebelerin yerleşik hayata geçmesi ile tarımsal faaliyetlerde bulunulmuş ve cadde, sokak, yol gibi kentsel unsurlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Yolların gelişmesi, gıda ihtiyacını karşılayabilmek için taşımacılık faaliyetlerinin gelişmesini hızlandırmıştır. Taşımacılık faaliyetleri ise farklı yerler arasında ticari, kültürel ve sosyal etkileşim meydana gelmesine neden olmuştur. Bu taşımacılık ve ticari faaliyetler, küreselleşmenin ilk bulguları olarak değerlendirilebilmektedir. Ayrıca ticaretin yapılabilmesi için gerekli olan resmi para yürürlüğe girmiş, federal devletlerin, imparatorlukların ve kölelik sisteminin temelleri bu dönemde atılmıştır (Yüksel, 2014: 133). Yolların ve buna bağlı olarak taşımacılık faaliyetlerinin gelişimine bağlı olarak ticaretin gelişmesi insanların bir yerde başka bir yere kolay bir şekilde göç etmesine neden olmuştur. Daha sonra kırsal kesimde tarımsal faaliyetlerle uğraşan insanlar kent alanlarına göç ederek kentleşmenin temellerini atmış olacaktır.

1.1.5.2. Modernizm

Modernleşme, daha çok eski ile bağlarını koparmadan, onun devamı niteliğinde görülen eskiden yeniye doğru bir geçişi temsil etmektedir. Bu yüzden geniş anlamlı ve kapsamlı olarak kullanılmaktadır. Buna karşın modernite kavramı, modernizm olarak addedilen kuramın güncel halidir. Modernite, eskiden yeniye doğru devam eden geçiş sürecinin günümüze uyarlanması için gerekli altyapı mekanizmalarının güncelleştirilmesi ve dönüştürülmesidir. Bunun için yeni kurum ve düzenlemelere duyulan ihtiyaçtan beslenmektedir. Mesela, moderniteden önce de varolan cinsiyet, din, etnik ve ırkçılık, milliyetçilik gibi farklılıklar modernite ile

birlikte yeniden düzenlenmiş ve kurumlaştırılmıştır (Tomlinson, 2008: 162). Yani modernite, insanların yaşamını düzenleyen yeni standartlar getirmekten ziyade eskiden varolan birtakım ilişkilerin Aydınlanma düşüncesi, Rönesans, Fransız Devriminin temel dayanağı olan ilkeler ile birlikte harmanlanan reformasyonun ürünüdür.

1750'lerle birlikte geleneksel dönemden, küreselleşmenin aşamalarından biri olarak değerlendirilen modern döneme geçilmiştir. Robertson, modernite ve küreselleşme arasındaki ilişkiyi, bir neden-sonuç ilişkisi olarak görmemekte ondan ziyade birbirine takip eden süreçler bütünü olarak görmektedir. Yani modernite, küreselleşmeye giden yolda dünyanın dönüşümüne katkı sağlayan bir dönemdir (Robbie Robertson, 1999: 57). Ayrıca Robertson, Giddens'ın küreselleşmeyi modernitenin sonucu olarak gören tanımlamasına karşı çıkarak bu analizin kültürel farklılıkların oluşturabileceği küresel yapıyı anlamayı zorlaştırabileceğinden bahsetmektedir (Robbie Robertson, 1999: 231-236). Çünkü küreselleşme, moderniteden önce de vardı ancak modern dönemdeki kadar yoğun değildi. O yüzden, neden-sonuç ilişkisinden ziyade azlık-çokluk ilişkisi küreselleşmenin anlamlandırılmasında daha net bulgular ortaya koymaktadır.

Modern dönem ile birlikte pek çok değişim ve dönüşüm meydana gelmiştir. Bunlar arasında ulus-devletlerin güçlenmesi ve ulaşım teknolojisinin gelişmesi de yer almaktadır. Ayrıca bu dönemde Avrupa burjuvazisi ortaya çıkmış ve Coca-Cola, Singer gibi markalı ürünler ilk kez piyasaya sürülmüştür. Yine modern dönem, ahlak, hukuk ve aklın, din ve siyasi baskılardan kurtularak özgürleşmesini temsil eden çağ olmuş ve liberal düşüncenin temelleri atılmıştır. Ticaret ortaklıkları geliştirilerek şirketler kurulmuş ve bunun sonucunda sömürgecilik yayılmıştır. Ulaşım ve teknolojik olanakların gelişmesine bağlı olarak insanların göç etmesi daha kolay hale gelmiştir. Önemli oranda göç hareketleri, gelirin dağılımında görülen adaletsizliğe bağlı olarak ortaya çıkan işçi hareketlerinin yanı sıra milliyetçi akımların da yükselmesi, dünya savaşlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Steger, 2006: 50-57). Modern dönem, geleneksel ve dini değerlerin yerini seküler değerlerin alacağı beklentisinin gerçekleştiği dönemdir (Keskin, 2014: 155 ve 149). Yani modern dönem, bilim ve aklın ön plana çıktığı, sanayileşme ve enerji tüketiminin

arttığı, ticaretin liberalleştiği, dünyanın verimli kaynaklarının kapitalist ülkelere akması ile baş gösteren eşitsizlik durumuna bağlı olarak toplumsal tepkilerin arttığı, ulaşım maliyetlerinin düştüğü, karşılıklı bağımlılıkların arttığı, telgraf, telefon, radyo gibi iletişim teknolojisinde önemli gelişmelerin ortaya çıkması ile bilgi akışının hız kazandığı bir dönem olarak anlamlandırılabilir (Cebeci, 2011: 377). Modern dönemde ortaya çıkan gelişmelerin ve dönüşümün ortak adı olarak anılan modernleşme, kentleşme, sanayileşme ile sekülerleşme, kitle iletişim araçlarının, bürokrasi ve ulus devletin yayılması ve sosyo-ekonomik değişimin ortaya çıkmasını sağlayan dinamiklerdir (M. Kaya, 2009: 13). Modernleşme, bir yandan ekonomik olanakların modern-öncesi toplumsal yapılar ve değerler üzerindeki etkisini açıklamak için kullanırken diğer yandan sanayileşme, bilimsel-teknolojik ilerleme, modern ulus-devlet, kapitalist ekonomi, kentleşme ve diğer toplumsal gelişme seviyelerini anlatmak için kullanılmaktadır (Featherstone, 1996: 26).

Modernitede önemli olan insanlararası ilişkileri düzenleyen kuralların artık kurumsallaştırılarak düzenlenmesidir. Bu açıdan bakıldığında modernite, yaşamsal deneyimlerinin temellendirebilmesi için gerekli olan kurumsal mekanizmalar aracılığı ile kültürel kimliğin kazanılmasında ve güçlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Tomlinson, 2008: 324). Çünkü kurumsallaşma ilişkilerin daha sağlam temellere oturtulmasını sağlamaktadır. Örgütsel hale gelen bağlar ve kurallar, insanlar arası ilişkileri düzenleyici, güçlendirici, tamamlayıcı niteliklere sahiptir. Örneğin dernekleşme faaliyetleri, o derneğe üye olan insanları bir arada tutan amacın etrafında kenetlenen bir topluluğun oluşmasını sağlamaktadır. Bu insanlar derneğe özgü amacı gerçekleştirebilmek adına kendilerini o amaca ulaştıracak yeni bir kimlik kazandırırlar. Yani modernitenin ilke ve kuralları kurumsallaştırma özelliği sonucunda bireyler, kimliklerini güçlendirerek gruplaşmış kimlikleri oluşturacak ve ekonomik, sosyal, kültürel ihtiyaçları karşılayabilmek için daha güçlü kimliklerle mücadeleye girişeceklerdir.

Modernite, eskiden kopuş olarak değerlendirilmesine rağmen bazı durumlarda çıkarları gereği eski uygulamalara farklı nitelik kazandırarak yeni yapısını oluşturmuştur. Bu anlamda modernite, çıkarlarını gerçekleştirebilmek uğruna değerlerle özümseyerek geleneksel ve moderni (eski ve yeniyi) yapısında

barındırma ihtiyacı hissetmiştir. Böylece, belli kalıplara ve değerlere bağlı olarak üretilen modernite, iktidarın amaçlarına uygun düşecek politik bir araç olarak kullanılan gelenek ve görenek kavramına vurgu yapmıştır (Giddens, 2000: 54). Gelenek ve görenekler, insanların yaşadıkları deneyimlerin ürünü olarak ortaya çıkan kurallardır. Bu kurallar insanların yaşadıkları topluma bağlarını kuvvetlendirmekte ve o topluluğa özgü kimliklerin benimsenmesine neden olmaktadır. Bu topluluk kimlikleri, o topluluğu ayakta tutacak yegane güç olarak görülebilir. Modernite, kendi çıkarları uğruna birtakım kimlikler ortaya çıkarmıştır. Yani modern bir toplumun oluşması için kendine özgü modern bir kimliğin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bunu yaparken de geçmişe ait aidiyet ve deneyimlerinden vazgeçemeyen insanların bağlarını kullanmıştır. Ulusal bilincin yerleştirilmesi ve ulus-devletin kurulmasını sağlayan modern kimlik bu şekilde güçlenmiştir. Ancak zamanla geleneksel kimlikten modern kimliğe geçildiği gibi modern kimlikten de küresel kimliğe doğru bir dönüşüm ortaya çıkmaya başlamıştır. Küresel kimlik tehdidi karşısında ulusal kimlik daha da güçlü bir hale gelmeye başlamış hatta radikalleşme eğilimi göstermiştir. Modernitenin en başat kimlik rolü olan ulusal kimliğin kendisini yıkıcı bir güç olarak algıladığı küreselleşme ile mücadelesi sonucunda etnik-dini çatışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylelikle, ulusal çatışmaların yanında dini çatışmalar da gitgide artmaya başlamıştır. Mesela, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Kosova'da meydana gelen çatışmalar komünist değerlerin benimsenmesi temelinde tek-tip bir kimlik oluşturmak isteyen iktidarlar karşısında Müslümanlar tarafından verilen kültürel kimlik mücadeleleridir (Tomlinson, 2008: 326). Modernizm ile kimlik ilişkisinde, modern öncesi dönemin din odaklı bakış açısı modernizmin doğuşu ile birlikte insan odaklı bakış açısını gerekli kılarak akla ve bilime vurgu yapmıştır (Larrain, 1995: 198). Modern kimlik, aynı zamanda bilime ve akla önem veren dini geri planda bırakan oluşumuyla dinsel kimliklerin de yükselişine sahne olmuştur.

Şekil 2. Küreselleşme ve Modernitenin Etkileri

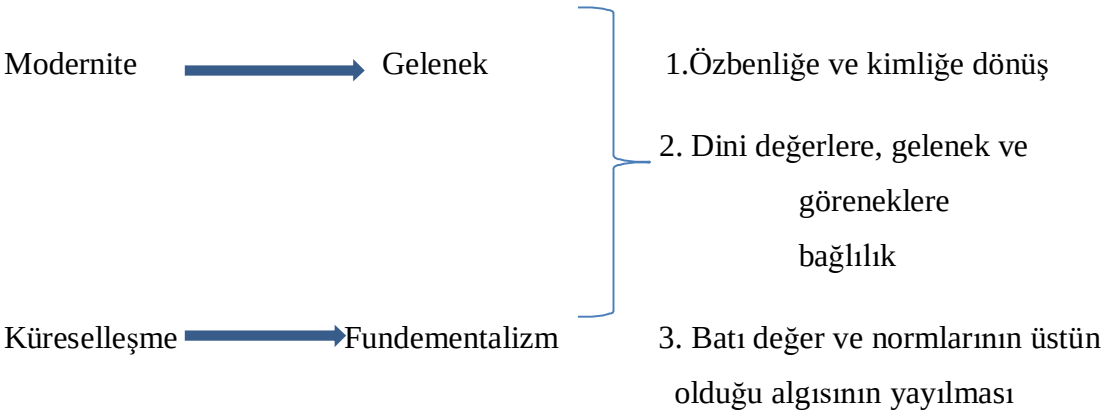

Kaynak: Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. İstanbul: Alfa/Aktüel Kitabevleri, 62.

Nasıl modernite gelenek ve göreneklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamışsa küreselleşme de fundamentalizmin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Fakat, bu demek değildir ki bu ilişki tek yönlü ilerlemektedir. Fundamentaller de yayılım alanlarını genişletmek ve güç kazanabilmek adına küreselleşmenin sunduğu imkanlardan nemalanmışlardır (Giddens, 2000: 62). Hem modernitenin hem de küreselleşmenin kesiştiği iki alan bulunmaktadır. İlki, değerler ve kimliklere yani özbenliğe dönüştür. Diğer kesişim alanı ise Batı değer ve normlarının üstün olduğuna dair inancın yayılması ve benimsenmesidir. Bunun için küreselleşme ile modernitenin kurumsallaşan mekanizmalarına, Batı kültürel kimliğinin diğer kültürler üzerinde baskın hale gelmesi amacına yönelik düzenlemeler getirilmiştir. Küreselleşmenin aynı zamanda modernleşme ile ortak olan özelliklerinden birisi teknoloji ve siyasi kararların etkisi ile sınır ötesi yeni toplumsal ağların ve faaliyetlerin hacminin artmasını sağlamasıdır (Cebeci, 2011: 366). Bu anlamda Tomlinson, modernitenin küreselleşmesi görüşü ile kimliğin kendi öznelliğinden sıyrılıp tek bir mekandan koparak mekanlar arası yolculuk yapmasını ve kültürel gerçeklikle buluşmasını açıklamaya çalışmaktadır (Tomlinson, 2008: 324- 325).

1.1.5.3. Postmodernizm

Postmodernizm, modernizm ilkelerinin eleştirel bir bakış açısıyla mercek altına alınarak yeniden sorgulanması, anlamlandırılması ve inşası süreci olarak düşünülebilir. Featherstone ise Post-modernizmin, moderniteden koparak ona meydan okuma anlamına gelebileceğini düşünmektedir (Featherstone, 1996: 21). Ancak postmodernitenin modernitenin eleştirel bir ürünü olduğunu iddia edenlerle birlikte modernitenin ileri seviyesi olarak iddia edenler de bulunmaktadır. Nitekim Robertson Giddens'in postmoderniteye dair yaklaşımının moderniteden ayrık bir şekilde oluşmadığı aksine daha da derinleşmiş şekilde oluştuğunu belirtmektedir. Ayrıca Robertson, Giddens'ın modernitenin toplumsal düzeyden küresel düzeye doğru yayılması ile kastettiği küreselleşme görüşüne, Batı odaklılığı ve kültürü geri planda bıraktığı düşüncesiyle karşı çıkmaktadır. Diğer taraftan Robertson, Giddens'ın modernitenin genişlemesi sonucu oluşan küresel dünyada ötekinin yok olacağına ilişkin tekdüze bakış açısını eleştirerek bu görüşün, günümüzdeki birliğin ve farklılığın bir arada bulunduğu küresel düzeni anlama konusunda eksik kalacağını belirtmektedir (Robbie Robertson, 1999: 228- 235).

Postmodern kültür, ırksal, cinsel ve kültürel anlamda ayrımcılığa karşı çıkmaktadır. Postmodernizm, farklılıkları kutsallaştırıcı ve çoğulcu karakteri gereği, her türlü gelenek, fikir, din, inanış ve anlayışı bünyesinde barındırmayı vaat etmektedir. Postmodern anlayışa göre, küresel dünya farklı insan, kültür, inancı bir araya getirerek birlikte yaşayabilmeyi sağlamaktadır. Postmodernlere göre din ve geleneğin yükselme eğilimi söz konusudur. Postmodernitenin meta anlatılara karşı keskin tutumu İslam ile sert çatışmalara sahne olmaktadır (Keskin, 2014: 145-161). Postmodernlik, dini inanışı tehdit eden metalaşmanın artmasına, kitle tüketiminin yoğunlaşmasına, yüksek ve aşağı kültür arasındaki ayrımın belirsizleşmesine yol açacaktır. Ayrıca postmodernlik, metalaşmanın artmasına, kitle tüketiminin yoğunlaşmasına, yüksek ve aşağı kültür arasındaki ayrımın belirsiz hale gelmesine neden olmaktadır (Turner, 1996: 43).

Postmodernite ve küreselleşme birbirine bağlı olarak gelişmektedir. Küreselleşmenin bütüncül yaklaşım ve politikaları aşındıran ekonomik gelişmelere, sınırları kaldıran digitalleşmeye, göç, cemaatleşme ve gettolaşmalara sahne olması

postmodernizmi teşvik ederken postmodernizmin de bireyselliği, yerelliği ve evrenselliği vurgulaması küreselleşmeyi teşvik etmektedir. Postmodernizm, modernizmin tek ve bütüncül homojen bir yapı oluşturulmasına dair yaklaşımını reddederek faklılıkların bir arada olduğu çoğulcu yaklaşımı savunmaktadır. Postmodernitenin bu çoğulcu yapısı, ulus-devletlerin ulusal kültür ve kimlik bilincini oluşturması önünde bir engel teşkil etmektedir. Postmodern yaklaşımın içinde barındırdığı çok-kültürlülük, yerel kimliklerin güçlenmesini sağlayarak mikro-ulusların ortaya çıkmasına zemin hazırlayacak kaotik bir ortamın oluşmasına neden olacaktır (Şahin, 2007: 54-88).

1980'li yıllarda kapitalizm ile özdeşleşen postmodernizm, endüstriyel modernleşme aşamasından sanayileşme sonrası aşamaya geçildiği bir aşamadır. Modern toplumda varolan sınıf çatışmaları, postmodern toplumda yerini birey, yaş, cinsiyet, grup, kültür gibi ayrışmalara bırakmıştır. Kitle tüketimi olarak adlandırılan Fordizmden, taşeronlar gibi küçük firmaların tüketimi olarak adlandırılan Postfordizme geçilmiştir. Modern toplumlarda ekonomi politik alanda görülen müdahalecilik, Postmodernizmde yerini serbest piyasa anlayışına bırakmıştır. Postmodernizmde, kamu kurumları özelleştirilerek devletin faaliyet alanı daraltılmıştır. Modernlikte, Protestan iş kültürünü benimseyen birey ve ulus-devlet inşa etmeye odaklanılırken postmodernlikte, küresel sermayenin taleplerine göre bir düzen inşa etmeye odaklanılır (Erdoğan, 2000: 217 ve 255).

1.2. Küreselleşme Çağında Göçün Çeşitli Yönleriyle İncelenmesi

1.2.1. Göçün Tanımı ve Göçe İlişkin Temel Kavramlar

Göçün başlangıcı insanlığın başlangıcı kadar eski bir olgudur. İnsanlık tarihine damgasını vuran önemli gelişmeler aynı zamanda göç hareketlerini de şekillendirici bir rol oynamıştır. Denizciliğin gelişimi, coğrafi keşifler, dinlerin yayılması, fetih hareketleri, sanayi devrimi, kentleşme, Dünya Savaşları gibi olaylar insanların göç etmesine neden olmuştur (Battır, 2020: 11). Göç, hem başka bir coğrafyaya hem de başka bir topluma geçiş süreci olarak değerlendirilebilir. Göç, bireysel, çevresel, ekonomik, politik nedenlerle bulunulan yerden farklı bir yere doğru gerçekleşen nüfus hareketinin, kısa veya uzun süreli coğrafi, toplumsal ve kültürel değişimi de beraberinde getirmesidir (Yaman, 2019: 20). Ancak değişimle

birlikte bir taraftan mekan, zaman ve kültürleri diğer taraftan emek ve sermayeyi karşı karşıya getiren bir hayatta kalma savaşıdır (Atasü Topcuoğlu, 2016: 6).

Göç tanımlarında genellikle en temelde göçün "yer değiştirme hareketi" olduğu vurgusu yapılmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü'nün tanımına göre göç, kişinin genellikle yaşadığı bir yerden ya devlet içinde başka bir yere ya da uluslararası bir sınırın ötesine geçme hareketidir (International Organization for Migration, 2019: 137). Uluslararası Göç Örgütü'nün göç tanımında "süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dâhildir" şeklinde ifade geçmektedir (Göç Terimleri Sözlüğü, 2013: 35 ve 36). Yalçın'a (2004: 12) göre, göç "ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle bir yerden başka bir yere yapılan kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafi, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir". Başka bir tanımda ise göç, "sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel ve ekolojik nedenlerle bireysel veya kitlesel olarak bir yerden başka bir yere yapılan geçici veya kalıcı yer değiştirme hareketi" olarak tanımlanmıştır (Bulut ve Bimay, 2020: 11). Lee'ye (1966: 49) göre göç, genel olarak kalıcı veya yarı kalıcı olarak yer değişikliğidir. Burada hareketin mesafesi, hareketin gönüllü veya gönülsüz olması, iç göç ve dış göç arasında herhangi bir sınırlama yoktur. Bu tanıma benzer şekilde Öberg de göçü "nispeten kalıcı" yer değişiklikleri olarak ifade etmiştir (Öberg, 1996: 363).

Temelde yer değiştirme hareketi olarak algılansa da aslında bu hareketin bilinmedik bir ortama doğru gerçekleşmesi göç sürecinin belirsiz bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir (Yalçın, 2004: 12). Elbette, göç etmeden önce göç edilen yere gitme ve orada kalma ile ilgili birtakım bilgiler edinilebilir. Ama, bu her zaman mümkün olmayabilir. Bazen zorunlu hareketler, eksik bilgi veya iletişim kopukluğu gibi nedenlerle göç belirsiz bir hal alabilir. Tüm bunlar olmasa dahi bir insanın alışkanlık kazandığı veya tanıdığı bir yerden ayrılması her ne kadar gideceği yeri tanısa bile onda statükosu bozulduğu için bir korku ortaya çıkarabilir ve uyum sağlama konusunda zorluklarla karşılaşmasına neden olabilir. Bu açıdan göçün en

önemli özelliklerinden biri belirsizlik olmakla birlikte bu bilinmeyenin insan üzerinde oluşturduğu etki de önemlidir.

AB Göç Portalı'na göre genel kapsamda göç, daha iyi bir yaşam aramak için bir ülkeden veya bölgeden ayrılarak herhangi bir yere göç eden kişi hareketidir (European Commission, 01.12.2020). Avrupa Komisyonu'nun tanımına göre göç, önceden genellikle başka bir AB üye devletinde veya üçüncü bir ülkede yaşayan en az 12 aylık bir süre olması öngörülen bir süre boyunca bir AB üye devlet topraklarında ikametini kuran veya yine aynı sürede AB üyesi devlette var olan ikametini başka bir ülkeye giderek sonlandıran kişiyi ifade etmektedir (European Commission, 27.12.2020). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda (YUKK) göç "Yabancıların, yasal yollar Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını ve Türkiye'den çıkışını ifade eden düzenli göç ile yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını, Türkiye'den çıkışını ve Türkiye'de izinsiz çalışmasını ifade eden düzensiz göçü ve uluslararası korumayı" ifade etmektedir (YUKK, m.3).

Göç ile ilgili yapılan bu tanımlamalar göçü genel ve basit düzeyde anlatmaktadır. Ancak göç eden kişilerin göç etme nedenlerine veya yasal mevzuatlara göre farklı statülere girmesi hasebiyle farklı tanımlamalar yapılabilmektedir. Göç, insanlık varolduğu müddetçe yaşanan bir eylemdir. Yapısı gereği statikliği değil dinamikliği içermektedir. Göç etmenin zorlukları ile mücadele etmek için göç koşullarına katlanacak özelliklere sahip olmak gerekmektedir. Göç etmenin yapısı ve karakteri gereğince genel olarak yer değiştirme hareketini gerçekleştiren bireylere göçmen denilmekle birlikte bir takım koşulların meydana gelmesiyle göç eden kişi, göçmenlik sıfatından mülteci veya sığınmacı gibi başka sıfatlara doğru kayabilmektedir. Her mülteci göçmendir fakat her göçmen mülteci değildir. Her mülteci sığınmacıdır fakat her sığınmacı mülteci değildir. İşte bu kavramlar arasındaki ayrımın netleşmesi göç etme eylemini gerçekleştiren kişinin göç etme nedeni ve koşullarına bağlı olarak kazandığı sıfatlar aşağıda incelenecektir.

Şekil 1: Göçmenlerin Tipolojisi

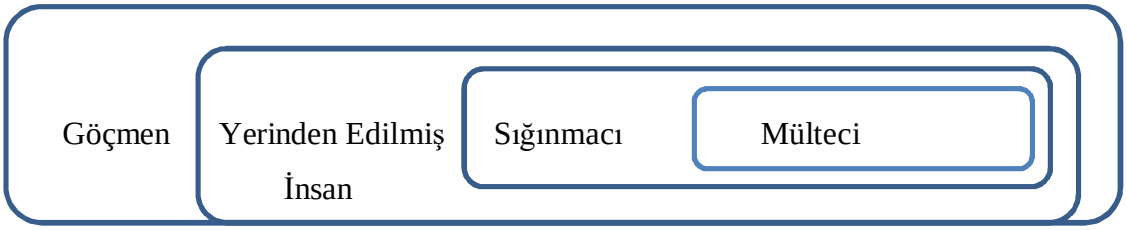

Kaynak: (Michelini, E. (2023). *Sport, Forced Migration, and the "Refugee Crisis"*. London and New York : Routledge.s.15).

1.2.1.1. Göçmen

Göçmen kavramının farklı şekillerde tanımlarının ortaya çıktığı görülmektedir. Göç terimleri sözlüğüne göre göçmen "maddi ve sosyal koşullarını iyileştirmek, kendilerine ve ailelerine ilişkin beklentilerini geliştirmek amacıyla başka bir ülkeye veya bölgeye hareket eden kişiler ve aile fertleri" şeklinde tanımlanmıştır (Göç Terimleri Sözlüğü, 2013: 37). Avrupa Komisyonu, küresel bağlamda göçmeni, düzenli veya düzensiz gönüllü veya gönülsüz araçlarına ve nedenlerine bakılmaksızın bir yıldan daha fazla bir süredir yabancı bir ülkede yaşayan ve vatandaşı veya vatandaşı olduğu ülke toprakları dışında yaşayan kişi olarak tanımlamaktadır (European Commission, 16.12.2020).

Göçmen, genel olarak herhangi bir sınırlamaya veya şarta bağlı olmadan göç eylemini gerçekleştiren kişidir. Ayrıca göçmen, başta ekonomik faktörler olmak üzere yaşam standartlarını yükseltebilmek için bulunduğu ülkeden gelişmiş ülkelere doğru kendi iradesi ile göç etme eyleminde bulunan kişidir. Göçmenlik başvurulan ülkenin mevzuatına göre düzenlenerek kazanılan bir statüdür. Günümüzde, ulus-devletlerin sınırları gereği göçmen olmak için dahi eski çağlardan farklı olarak bazı prosedürlerin arandığı görülmektedir. Ancak yine de göçmen, diğer göç eden insanlara verilen farklı tanımlamalardan en geniş anlama sahip olanıdır. Göçmenlik statüsüne sahip olan bir birey, ekonomi ve iradi sebeplere bağlı olarak göç etmektedir. Zorunlu nedenlerle göç eden birey ise mülteci olarak adlandırılmaktadır (Yıldırım Mat, 2020: 23).

Küreselleşmenin artması ile birlikte göçmenlerin köken ülke ve hedef ülke arasında daha hızlı ve sık hareket edebilmesi ve köklerinden kopmaması ulus-ötesi göçmen kavramının meydana gelmesine neden olmuştur. Ulus-ötesi göçmen iki veya daha fazla devletin sınırlarını aşarak toplumsal, ailevi, siyasal, ekonomik ya da dinsel örgütler kurma özelliğiyle ön plana çıkmaktadır. Ulus-ötesi topluluklar da yine sınırları aşarak kurulan ticari, siyasi, kültürel ve sosyal gruplardır. Bunlar, hemen hemen her alanda mevcut diasporalarla bağlantı kurarak devlet içinde baskı ve yaptırım gücü haline gelmektedirler. Dil ve kültür aktarımı, iş bulma bağlantıları, maddi ve sosyal destek sağlama gibi işlevlere sahiptirler (Yönlü, 2018: 63 ve 64).

Göçmenlik özel bir şart veya mevzuata tabi olması gerekmeden herkesin kazanabildiği doğal bir olgudur. Aslında buradaki sorunsal şudur ki göç etme eylemini gerçekleştiren kişilerin kategorize edilmesi uluslararası hukuka ve insan haklarına uygunluğunun denetimidir. Her ülke kendi ulusal mevzuatına ve diğer sosyo-politik unsurlara göre statüleri konumlandırırsa göçmenin hak ve hukukunun ihlal edilmesi durumu ortaya çıkabilmektedir. Burada statülerin belirleyiciliğinin uluslararası hukuk ve insan haklarının temel metinlerine göre yapılması temel hak ve özgürlüklerin korunması gerekmektedir. Bu insan hakları değer ve normlarının korunması uluslararası toplumun bir sorumluluğudur. Çünkü her insan bir gün göç etme fiilinin öznelerinden biri haline gelebilir.

1.2.1.2. Mülteci

Mülteci kavramı, göçmen kavramından daha dar kapsamlı ve sınırlı şartlara haiz bir nitelik arz etmektedir. Mülteci, göçmenlerden farklı olarak gideceği ülkeyi seçebilme konusunda özgür değildir. Genellikle, göç etme maliyetini göz önünde bulundurarak ayrıldıkları ülkelere komşu veya yakın sınırlara sahip bölgelere göç etmek zorunda kalmaktadır. Ayrıca mülteciler, gideceği yer hakkında göçmenler kadar bilgi sahibi değildirler. Göçmenler, göç etmeden önce gidecekleri yer hakkında karar verebilmek için uzun bir araştırma yapabilir fakat mülteciler gidecekleri en kolay yere hızlı bir şekilde hareket etmek zorundadırlar. Diğer taraftan göçmenlerden farkı, uluslararası sınırı göçmenler gibi isteğe bağlı olarak değil de zorunlu unsurlardan dolayı geçmeleri ve yine göçmenler gibi vatandaşı oldukları ülkenin korumasına değil de uluslararası korumaya ihtiyaç duymalarıdır (Özdal, 2018: 18).

Ayrıca mülteciler yasadışı yollarla başka bir ülkenin sınırına girerek düzensiz göçe neden olmakta göçmenler ise yasal yollardan hatta bazen de göç almak isteyen ülkelerin talepleri doğrultusunda başka bir ülke sınırına giriş yaparak düzenli göçe neden olmaktadır.

Mültecilik, mevcut bir ulus-devlet yurttaşlığı ile ilişkilerini koparmayı, başka bir ulus-devlet sınırı içinde yurttaşlık ile örtüşmeyen bir statüyü kabullenmeyi gerektirir. Modern toplumlarda kişinin kendini ifade etmesi kamusal alanın varlığına bağlıdır. Kamusal alan mültecilik statüsünü dışlayıcı bir özellik gösterir. Bunun yansıması olarak ortaya çıkan mültecileşen yurttaşlık kavramı ise bireyin kendini bulunduğu yere ait hissetmeme durumu ile bu yerin kurallar ve değerlerinden bütünüyle uzaklaşmasını ifade etmektedir (Tol-Göktürk, 2006: 164 ve 165). Yani mültecilik, daha baştan göç ettiği ülke vatandaşlarından farklı olarak yaşamayı kabullenmek için yapılan koruma başvurusudur.

Mülteci bir sorun olarak I. Dünya Savaşı ile birlikte ortaya çıkmış, II. Dünya Savaşı ile belirgin hale gelmeye başlamış, Soğuk Savaş sonrası ise mülteci sayısı yoğun bir şekilde artış göstermiştir. II. Dünya Savaşı boyunca uluslararası alanda yaşanan insan hakları ihlalleri, evrensel çapta bir mülteci tanımının yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda 1951 Cenevre Sözleşmesi ile uluslararası hukukta mülteci statüsünü belirleyen mülteci kavramı benimsenmiştir (Yıldırım Mat, 2020: 32 ve 33). Mültecinin tanımı, devletlerin mevzuatlarında ve uluslararası mevzuatta farklılık göstermektedir. Cenevre Sözleşmesi'nde mülteci, *"ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişidir"* şeklinde tanımlanmaktadır (Cenevre Sözleşmesi, m.1)

Günümüzdeki mülteci tanımı 1967 Ek protolokü gereğince 1984 yılında kabul edilen Cartagena Bildirisi ile mülteci tanımı daha geniş bir şekilde tanımlanmıştır. Cartagena Bildirgesi'ndeki mülteci tanımı *"tavsiye edilen mülteci*

tanımı ya da kavramı, 1951 Sözleşmesinin ve 1967 Protokolünün öğelerini içerdiği gibi, bunun yanı sıra, yaygın şiddet, dış saldırı, iç çatışmalar, yaygın insan hakkı ihlalleri, ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan diğer durumlardan dolayı hayatları, güvenlikleri, ya da özgürlükleri tehdit altında olduğu için ülkelerinden kaçan kişileri de kapsayacaktır" şeklinde ifade edilmektedir (Cartagena Mülteci Bildirgesi, m.3). Ancak bu bildirgedeki mülteci kavramı, Cenevre Sözleşmesindeki tanımından daha geniş anlamda açıklanmış olsa da Orta Amerika, Meksika ve Panama'daki Mültecileri kapsayacak şekilde kabul edildiğinden bölgesel sınırlılığa sahiptir. Günümüze değin süregelen en geniş ve kapsamlı mülteci tanımının yapıldığı uluslararası hukukun temel metinlerinden birisi 1951 Cenevre Sözleşmesidir.

BMMYK verilerine göre 2022 yılı ortası itibariyle dünya üzerinde toplamda 32,5 milyon mülteci barınmaktadır. Mültecilerin %72'si Suriye, Venezuala, Ukrayna, Afganistan ve Güney Sudan'dan gelmektedir. Bu mültecilerin %36'sı Türkiye, Kolombiya, Almanya, Pakistan, Uganda'da yaşamaktadır. Türkiye, yaklaşık olarak 4 milyondan fazla mülteciye kapılarını açarak en çok mültecinin yaşadığı ülke olarak anılmaktadır (UNHCR, 03.06.2023). Bu yoğun mülteci akımı karşısında Türkiye çözüm ve stratejiler üreterek kendine has mülteci politikaları ve mevzuatı geliştirmiştir. Ülkemizin bu yolda attığı en önemli adımlardan birisi de Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun kabul edilmesidir. YUKK'ye göre, *"Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir"* (YUKK, m.61). Türkiye'nin benimsediği bu tanım, 1951 Cenevre Sözleşmesinde geçen "1951 öncesinde Avrupa'da veya başka bir yerde meydana gelen olaylar" ibaresi çıkarılarak kabul edilmiştir. Ayrıca 1967 Protokolü ile 1951 Cenevre Sözleşmesinde yer alan yer ve zaman kısıtlamaları kaldırılarak eşit statüde herkesi kapsayan bir tanım haline getirilmiştir. Türkiye Cenevere Sözleşmesi'ne koyduğu çekince ile coğrafi kısıtlamayı devam ettirmiştir. Yani Türkiye sadece Avrupa'dan

gelenleri mülteci olarak kabul etmekte ve bunun dışındakileri sığınmacı olarak kabul etmektedir. Türkiye'nin bu çekinceyi koyması çoğu zaman uluslararası toplum tarafından eleştiri yapılmasına neden olduysa da bu hakkı kabul etmediğinden dolayı mültecilerin hak ve hukukunu hiçbir zman ihlal etmemiştir. Bu çekinceyi koyması Türkiye'nin hassas bir coğrafyada olması tabiiyetiyle ulusal güvenliğinin ve ulusal çıkarlarının gereğidir. Ancak Türkiye bu çekinceyi koymasına rağmen mülteci haklarını gözeten, koruyan ve hatta mültecilere pozitif haklar tanıyan nadir ülkelerden birisidir. Uluslararası alanda insan haklarının temel metinlerine taraf olan çoğu devlet, hakkın özü itibariyle uygulanması noktasında Türkiye'nin gösterdiği özveriyi göstermemektedir. Türkiye, uluslararası hukukun yanı sıra kendi ulusal mevzuatında ilk kez mülteciliği farklı şekilde koruma altında alarak günümüzde yaşanan en büyük mülteci kitlesel akını olan Suriyeli göçmenlerle ilgili geçici koruma statüsünü benimsemiştir.

1.2.1.3. Sığınmacı

Sığınmacı, mülteci başvurusunun sonuçlanmasına kadar uluslararası hukukta güvence altına alınan geri göndermeme ilkesinden ve diğer insancıl haklardan yararlanan kişidir (Özgöker ve Doğan, 2019: 10). Sığınmacı olma talebinde bulunan insanların bu taleplerinin değerlendirilmesi süreci, bazı yasalar ve kurallara bağlı olarak uzayabilmektedir. Bunun sonucunda, genellikle sığınmacı olma talepleri olumsuz sonuçlansa da geri gönderilemeyeceği için bu ülkelerde zor şartlarda özellikle enformel sektörlerde yaşamaya devam etmektedirler (Castles, 2003: 14). Sığınmacılık, mülteciliğe ulaşma yolunda bir bekleme istasyonu gibidir. Mültecilik statüsüne erişmek iken sığınmacıların bu yolda uzun yıllar bekletildiği, zor şartlarda yaşadığı ve haklarının korunmadığı görülmektedir. Devletler, bu şekilde korunmaya ihtiyacı olan kişilerin insan hakları gereğince korunmasını sağlarken haklarını koruma ve gözetleme yükümlülüğünü yerine getirmelidir.

Avrupa Komisyonuna göre, genel bağlamda sığınmacı, kendi ülkesi dışında başka bir ülkede zulüm veya ciddi zarara karşı koruma arayan ve ilgili ulusal ve uluslararası belgeler kapsamında mülteci statüsü başvurusu hakkında karar bekleyen kişidir. AB Komisyonu'na göre, AB kapsamında sığınmacı, Cenevre Mülteci Sözleşmesi ve Protokolü kapsamında koruma başvurusunda bulunan ancak

başvuruları henüz nihai bir karara varmamış olan üçüncü ülke vatandaşı veya vatansız kişiye denir (European Commission, 23.12.2020). BMMYK verilerine göre 2022 yılı ortası itibariyle dünya üzerinde 4.9 milyon sığınmacı bulunmaktadır (UNHCR, 03.06.2023).

Türkiye göç mevzuatında, sığınmacı kavramına kanunda açıkça yer verilmemiştir. Ancak uluslararası mevzuattaki temel metinler ve 1994 yönetmeliği bu konuda boşluğu gidermiştir. Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'e (m.3) göre sığınmacı *"ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancıyı"* ifade etmektedir.

1.2.1.4. Şartlı Mülteci, İkincil Koruma ve Geçici Koruma

Şartlı mülteci, ülkemizin göç sürecinde karşılaştığı durumlara bağlı olarak ortaya çıkan ve göç mevzuatımıza dahil edilen bir kavramdır. Şartlı mülteci, temelde mülteci özelliklerine sahip olmakla birlikte mülteci tanımının coğrafi tanımındaki sınırlama gereği bu statüye giremeyen mültecilerin güvenli ülkelere gönderilene kadar Türkiye'de geçici ikamet izni almak sureti ile kalabilmesine imkan veren bir statüdür (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1035). YUKK'na göre üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye'de kalması kabul edilen şartlı mülteci statüsü *"Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku*

nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında" verilmektedir (YUKK, m.62).

YUKK'na göre ikincil koruma ise *"Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayrım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında"* verilmektedir (YUKK, m. 63). İkincil Koruma, tamamlayıcı niteliğiyle Geçici Koruma statüsünden ayrılmaktadır (Bozkurt ve Eur., 2018: 63).

Uluslararası Göç Örgütü, Geçici Koruma tanımını *"Menşe ülkelerine dönemeyen üçüncü ülke kişilerinden kaynaklanan kitlesel bir akının meydana gelmesi ya da derhal meydana gelebilecek olması durumunda, özellikle söz konusu kişilerin ya da koruma gerektiren diğer kişilerin yararına olarak, sığınma sisteminin etkin işleyişi üzerinde olumsuz etki yaratmadan sığınma sisteminin işletilememesi riski varsa, bu kişilere acil ve geçici koruma sağlamak amacıyla sağlanan istisnai özellikteki prosedür"* şeklinde yapmıştır (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009: 19). Türkiye Göç Hukuku'nda ise geçici koruma sığınmacı kavramının olmaması nedeniyle oluşan boşluğun doldurulması için ortaya atılmıştır. Bu kapsamda, Suriye'de yaşanan iç savaş sonucunda ülkemize sığınmak zorunda kalan mülteciler, geçici koruma statüsü altında korunmaktadır (Bulut ve Bimay, 2020: 14). Acil ve geçici koruma gerektiren durumlarda kitlesel olarak bir ülkeye sığınmak zorunda kalan insanlara verilen statü geçici koruma statüsüdür. Geçici koruma statüsünün mülteci statüsünden farkı, belirli bir süreyle sınırlı olmasıdır (Yıldırım Mat, 2020: 23). Geçici Koruma statüsü ancak "kitlesel sığınma" durumunun ortaya çıkması ile uygulama imkanı bulabilir. Buradaki kitlesel sığınma ifadesinin kapsamı geniş yorumlandığından oldukça önem taşımaktadır. Kitlesel sığınma durumuna çatışma, şiddet, savaş, çeşitli şekillerde uygulanan ambargolar, doğal felaketler, kıtlık, iklim

değişikliği, salgın hastalıklar gibi insanları kitleler halinde göç etmeye zorlayan sebeplerin tamamı girmektedir. Ancak "Geri Gönderilmeme" ilkesi bu statüye istisna teşkil etmektedir (Bozkurt ve Eur., 2018: 68).

Şekil 2. Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

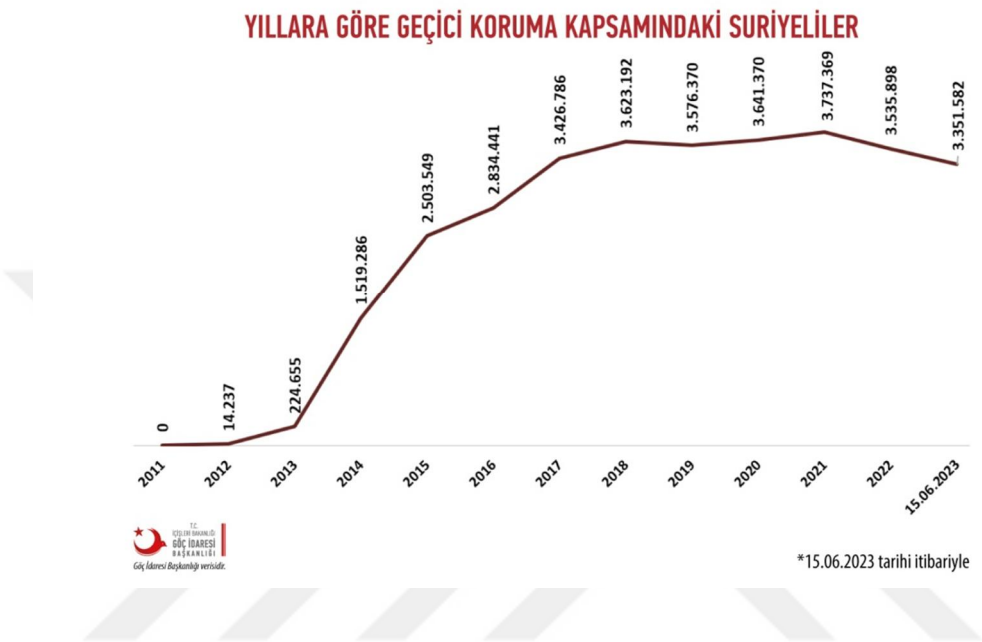

Kaynak: (Göç İdaresi Başkanlığı. https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638, 16.06.2023).

Yukarıdaki grafiğe göre, Suriyeli göçmenlerin sayısı 8 Haziran 2023 itibariyle 2021 yılına göre 3.737,369 bin kişiden %10 civarında azalarak 3.358.813 bin kişiye düşmüştür. İlk başlarda Suriye'de meydana gelen olaylarda ilk uğrak noktası olan Türkiye'nin ani bir mülteci yoğunluyla karşı karşıya kaldığı ancak daha sonra göç kontrolü kapsamında alınan tedbirler doğrultusunda yavaş yavaş azalış trendine geçtiği görülebilmektedir.

Türkiye, Suriye'de 2011'de meydana gelen olaylar neticesinde kitlesel göç akını ile karşı karşıya kalmıştır. Bu göç akınları karşısında mevzuatta bu kadar insanın nasıl koruma altına alınacağına dair birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda 13 Ekim 2014 tarihinde kabul edilen Geçici Koruma Yönetmeliği'nde geçici korumanın tanımı yapılmıştır. Buna göre geçici koruma, *"ülkesinden*

ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılardan haklarında bireysel olarak uluslararası koruma statüsü belirleme işlemi yapılamayan yabancılara" uygulanmaktadır (Geçici Koruma Yönetmeliği, m.3). Geçici koruma, 1951 Sözleşmesi'nde belirtilen şartları taşımadığı için sığınmacı olma statüsüne giremeyen belirli bir topluluğa verilen geniş kapsamlı koruma statüsüdür (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1043 ve 1038).

1.2.1.5. Ülke içinde Yerinden Edilen Kişiler

Dünya çapında yaklaşık olarak 103 milyon insan ülke içinde zorla yerinden edilmiştir. Bunların içinden 2022 yılı başları itibariyle 53.2 milyon kişi ülke içinde yerinden edilmiştir (UNHCR, 03.06.2023). Ülke içinde yerinden edilmenin birçok nedeni bulunmaktadır. Kuraklık, kirlilik gibi çevresel felaketler, deprem, sel, heyelan gibi doğal afetler veya insan yapımı felaketler nedeniyle yerlerinden edilmiş insanlar bulunmaktadır. Ayrıca bir ülkede dini, etnik, kültürel ve diğer nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan çatışmalardan veya farklı uluslar veya hükümetin belirli gruplara yaptığı baskılardan dolayı yer değiştirmek zorunda kalan insanlar da bulunmaktadır. Bosna, Kosova, Ruanda, Sudan gibi yerlerde yaşanan çatışmalardan dolayı çok sayıda insan yerinden edilmiştir. Kalkınma bölgelerinde gerçekleştirilen geniş çaplı projelerden dolayı bulundukları yerlerden ayrılmak durumunda kalan insanlar da yerinden edilmiş insanlar statüsüne girmektedir. Çünkü bu insanların yer değiştirmesi, onları gecekondularda yaşamak ve hatta ülke dışına çıkmak zorunda bırakabilmektedir (Castles, 2003: 14). Savaş ve çatışmalar ile çevresel felaketlerin yanı sıra değişim, kalkınma, kentleşme, ekonomik bunalım ve tehdit gibi nedenler ile kişiler ülke içinde yerinden edilebilir. Yerinden edilme, herhangi bir insanın bulunduğu ülke sınırları içerisinde mevcut yerleşim yerinden başka bir yerleşim alanına doğru hareket etmek zorunda kalmalarıdır. Bu kişiler, mülteci kavramı gibi yasal bir statü taşımaz ve mülteciler gibi kendi ülkesinin korumasını da kaybetmez. Ancak uluslararası toplum, bu insanların hükümetleri tarafından korunmasına ve vatandaşlık hakları verilmesine şüpheyle yaklaşmaktadır (Bartram vd., 2017: 119 ve 123).

Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler Klavuzu'nda belirtildiği şekliyle ülke içinde yerinden edilmiş kişiler, bulundukları yerlerden doğal

ya da insani nedenlerden kaynaklanan çatışma veya hak ihlallerinden dolayı zorunlu şekilde ülke sınırı içinde yer değiştiren kişi veya grupları ifade etmektedir (Kalin, 2005: 1). Bu tanımdan anlaşılacağı üzere, mülteci olma koşullarının ortaya çıkmasına rağmen bu kişilerin mülteci statüsü yerine ülke içinden yerinden edilme statüsü kazanmasının nedeni, göç hareketinin ülke sınırlarını aşacak şekilde oluşmamasıdır (Bulut ve Bimay, 2020: 16).

1.2.2. Göç Çeşitleri

1.2.2.1. Ülke Sınırları Esasına Göre Göç

Sınır esasına göre göçler "iç göçler" ve "dış göçler" olmak üzere iki grupta toplanabilir. İç göçler "mevsimlik göçler, sürekli göçler, emek göçleri ve zorunlu – gönüllü göçler" olmak üzere alt kategorilere ayrılırken dış göçler de "beyin göçleri, işçi göçleri ve mübadele göçleri" olmak üzere sınıflandırılabilir (Koçak ve Terzi, 2012: 169)

1.2.2.1.1. İç Göç

Bir ülkenin kendi ulusal sınırları içinde yapılan göç hareketlerine iç göç denilmektedir. İç göçler, genellikle kırsal alanlardan gelişmiş kentsel alanlara doğru olmaktadır. Az gelişmiş alanlardan gelişmiş metropol kentlere doğru gerçekleşen bu göç çeşidinin birçok nedeni bulunmaktadır. Aslında, genel olarak göç hareketi ister iç göç olsun ister dış göç olsun hemen hemen aynı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Buradaki temel ayrım, coğrafi olarak sınırların kapsamıdır. Nasıl uluslararası göçler, ülkeler arasındaki ekonomik gelişmişlik düzeyinin farklılığından kaynaklanıyorsa iç göçler de genellikle bölgeler arasındaki ekonomik gelişmişlik düzeyinin farklılığından kaynaklanabilmektedir.

İç göç, uluslararası sınırları geçme eylemini gerektirmeyen göç çeşididir. Bu yüzden uluslararası göçmenlerin karşılaştığı yasal engeller, kültür ve dil gibi sorunlar ile karşılaşma ihtimali düşüktür. Ancak bazen uluslararası göçün niteliklerini taşıyabilir. Mesela, uluslararası göç sürecinde önemli bir role sahip olan göç ağları, iç göç sürecinde de önemli rol oynayabilmektedir. Özellikle kırdan kente göç eden insanlar, genellikle aile ve akrabalarının ya da dostlarının bulundukları yerlere göç etmek istemektedirler. Böylece, göçün birtakım maliyetlerinden kurtulabilmekte,

ekonomik yönden daha iyi fırsatlar edinebilmekte ve adaptasyon sürecini daha kolay yaşayabilmektedir. İç göç, çoğunlukla, bir devletin sınırları içerisinde meydana gelen uzun vadeli sosyo-ekonomik dönüşümlerle bağlantılıdır. Örneğin Avrupa'da 19. yy. sanayileşmeye bağlı olarak kentlerdeki istihdam olanaklarının yükselişi iç göçü itici bir özellik göstermiştir. Kentleşme süreci sonrası yaşanan dönüşümün tarımsal sektördeki istihdam olanaklarını azaltması olası göçleri teşvik etmiştir (Bartram vd., 2017: 192-193). Genellikle, iç göçte ülkemizde ekonomik faktörler başta gelmektedir. Eski zamanlarda insanlar tarım, hayvancılık gibi geçimini sürdürebilme ihtiyacından dolayı ülke içinde başka bir yere göç etmekteyken günümüzde sanayileşme ve kalkınmanın etkisiyle sanayileşmiş büyük kentlerde çalışmak amacıyla göç etmektedir.

Todaro, kentlerde kentsel işsizliğin yüksek olmasına rağmen kentlere göçün artmasının nedenini rasyonel ekonomik hesaplamalara dayandıran bir model ileri sürmüştür. Bu modele göre, göç, gerçek kazançlardan ziyade beklenen kentsel-kırsal farklılıklara bir tepki olarak varlığını devam ettirmektedir. Temel öncül, karar vericiler olarak göçmenlerin alternatif işgücü piyasası olanaklarına sahip kırsal ve kentsel sektörler arasında, göçten "beklenen" kazanımlarını en üst düzeye çıkaracak olanı seçmeleridir. Beklenen kazançlar, kırsal ve kentsel çalışma fırsatları arasındaki gerçek gelir farkı ve yeni bir göçmenin kentsel bir iş edinme olasılığı ile ölçülür (Todaro, 1980: 364). Yani her ne kadar kentte birçok ekonomik problemle karşı karşıya kalma tehlikesi göz önüne alınsa da yeni ekonomik fırsatlar edinme beklentisi burada göçün itici faktörü olmuştur. Todaro modeli, iç göçü özellikle ekonomik faktörlere dayandırarak analiz etmektedir. Ancak bunun yanı sıra diğer sosyo-kültürel faktörler de göz ardı edilmemelidir. Nitekim bunlar arasında eğitim, evlilik, sosyalleşme, toplumsal baskı unsuru taşıyan gelenek ve görenekler gibi pek çok faktör sayılabilir. Ülkemizde, üniversite sayısının artması ve buna bağlı olarak eğitim seviyesinin artmasından kaynaklı olarak eğitim amaçlı göç iç göç nedenlerinin başında gelmektedir. TÜİK verilerine göre 2021 yılında iller arasında eğitim amacıyla göç edenlerin oranı %24.7 olarak ölçülmüştür (TÜİK, 28.12.2022).

Kırdan kente göç, göç hareketleri içerisinde en çok toplumsal dönüşüme yol açan yani toplumun bulunduğu konumdan farklı bir konuma evrilmesine neden olan

etkisi açısından diğer göç türlerinden ayrılmaktadır (Erder, 2006: 24). Şöyle ki kırdan kente göç eden insanlar, gitgide kent kültürünün etkisi altına girmektedirler. Mesela, kır kültüründe kadını geri planda tutan bir yaklaşım kentin geçim şartlarının zorluğuyla mücadele edebilmek için kadınların da iş hayatına atılmasına neden olarak ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda kadının toplumdaki rolü değişmekte, toplumun temel yapıtaşı olan ailenin yapısı değişmekte ve böylece toplumsal yapı da değişmektedir.

1.2.2.1.2. Dış Göç

Dış göç, bir devletin sınırını aşarak başka bir devletin sınırına giren ve burada en az bir yıl kalma niyetinde olan insanların göçüdür (Özdal, 2018: 34). Dış göç bazı bakımlardan iç göçten ayrılmaktadır. İç göçte, devlet vatandaşlarına bazı politik durumlar dışında genellikle serbestlik tanınmaktayken dış göçte seçicilik özelliğine bağlı olarak sınırlamalar ve kısıtlamalar getirilmektedir. İç göç, devletin ulusal bir sorunu olarak görülürken dış göç uluslararası bir sorun olarak görülmektedir. İç göçte, vatandaşlık kimliği aynı kalırken dış göçte bulunduğu ülkenin göçmen statüsünü kazanmakta veya vatandaşlık hakkı elde etmekte veya kabul edilmezse düzensiz göçmen konumunda değerlendirilmektedir (Özgür Baklacıoğlu, 2010: 131). Ayrıca iç göçte devlet kendi politikalarına göre göçü yönlendirebilmekteyken dış göçte ise göç alan devletlerin göçmenlerde aradığı özellikler, belirli sürelerle göç kabulü, belirli iş sahalarında veya yerlerde çalıştırılması gibi özellikleri belirleyebildiği görülmektedir. Bu anlamda dış göç daha çok göç alan devletin politikalarına ve belirleyiciliğine göre şekil alabilmektedir.

Dış göç, içinde en önemli göç türlerinin başında beyin göçü gelmektedir. Beyin göçü, genellikle herhangi bir alanda uzmanlığı olan ve öğrenim gören insanlar arasında yaygındır (Özdal, 2018: 37). Dış göç rejimleri ve politikaları dışında ücretlerin düşüklüğü, kapasite ve olanakların eksikliği, ekonomik bozukluk ve istikrarsızlık, bilimsel ve teknolojik altyapının yetersiz olması, çatışma ve istikrarsız içeren bir ortamın varolması gibi unsurlar da beyin göçüne neden olmaktadır. Beyin göçü, eğitim yatırımlarının ve vergi gelirlerinin de kaybı olarak düşünülür çünkü nitelikli kişiler beyin göçü yoluyla donanım ve yetkinliklerini başka ülkelere transfer etmiş olurlar (Bartram vd., 2017: 57). Beyin göçünün ülkemize en önemli katkısı

beyin göçünün dönüşü ile gerçekleşmektedir. Beyin göçünün geri dönüşü sonucu edinilen sosyal ve beşeri sermaye uzun vadede ülkenin kalkınmasını ve gelişmesini desteklemektedir. Ayrıca nitelikli ve yetişmiş insan gücü verimli üretimin temel unsurları arasında görüldüğünden uzun vadede yatırıma olumlu katkı sağlayacaktır.

Bazı göçler, aynı anda birçok göç türünü bir arada barındırabilmektedir. Örneğin Çin'in Doğu Türkistan Müslümanlarını Doğu Türkistan topraklarını terk etmeye zorlaması veya Han Çinlileri Doğu Türkistan topraklarına yerleştirme politikası hem iç göç hem zorunlu göç ve hatta dış göç olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda, Sincan Uygur Özerk Bölgesi olarak Çin tarafından tanınan Doğu Türkistan Bölgesi'ne yapılan göçler Çin açısından iç göç olarak değerlendirilmekteyse de Doğu Türkistan'ın ezelden beri ayrı bir devlet olarak varlığını sürdürmesi gereği buraya yapılan göçler dış göç olarak değerlendirilebilir. Yani bazı durumlarda bir devletin özerklik veya devlet olma statüsünün tanınmaması dolayısıyla oluşan belirsizlikten dolayı iç göç ve dış göç ayrımının belirlenmesinde karışıklık olabilmektedir.

1.2.2.1.3. Uluslararası Göç

Uluslararası göç, kişilerin bulundukları ülke sınırlarını aşarak başka ülke sınırlarına geçmeleri sürecini ifade etmektedir. Küreselleşme ile birlikte uluslararası göçün hızı, kapsamı ve yoğunluğu daha da artmıştır. Özellikle iletişim ve ulaşım hızının artması ve bunların göç ağlarının oluşması üzerindeki olumlu etkisi göçü teşvik edici bir rol oynamıştır. Diğer taraftan uluslararası göç daha çok güneyden kuzeye veya az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru gerçekleşmektedir. Bu durumdan günümüzdeki uluslararası göç nedeninin daha çok ekonomik nedenlere dayalı olarak ortaya çıktığı çıkarımı yapılabilir. Günümüzde, en çok göç alan yerlerin ABD, Batı Avrupa, Kanada, Avustralya, petrol üreten Arap ülkelerinin gelmesi tesadüf değildir. Bu ülkelerin kişi başına düşen milli hasılatının 10.000$'ı aşması buralara göç etmeyi cazip kılan özelliklerin başında gelmektedir. Ayrıca göç veren ülkelerdeki ekonomik bunalım ve işsizlik gibi durumlar yine ekonomik kaynaklı göçün itici faktörlerindendir (Mutluer, 2003: 12). Ayrıca uluslararası göç, dış göçten farklı olarak devlet politikalarından ziyade piyasa sistemi tarafından yönlendirilebilmektedir. Özellikle 1990'lardan sonra işsizlik, ekonomik ve etnik

problemlerin artması ile birlikte zorunlu göç hareketlerinin de artması sonucu devletlerin belirlediği dış göç politikaları yerini uluslararası sistem tarafından belirlenen uluslararası göç politikalarına bırakmıştır (Özgür Baklacıoğlu, 2010: 133).

Dış göç, düzenli ve sistemli devlet politikalarına, devletle arasında yapılan ikili veya çok taraflı anlaşmalara göre yürütülen ve daha çok devletler arasında işletilen bir göç sürecini yansıtırken uluslararası göç ise uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan ve bilhassa uluslararası örgütler tarafından yönlendirilen karmaşık ve düzensiz bir göç sürecini ifade etmektedir. Yine dış göç, genellikle siyasi unsurun uluslararası göç ise ekonomik unsurun ağır bastığı bir göç sürecidir. Bazen iç göç, uluslararası göçü tetikleyici bir rol oynayabilir. Kırdan kente göçün artması ile birlikte kentleşme ve sanayileşmenin artması refah seviyesinin ve sermaye birikiminin de artmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda uluslararası göç, ekonomik bakımdan daha tercih edilebilir duruma gelebilmiştir. Ayrıca yine iç göç sonucunda kent kültürünün kır kültürüne baskın gelmesi üzerine sosyo-kültürel açıdan da bir dönüşüm yaşanmaya başlanmış ve bu durum özellikle kadınların geleneksel rollerinden sıyrılıp çalışma hayatına ve göç sürecine daha yoğun bir şekilde katılmalarına neden olmuştur. Diğer taraftan kentsel alanlarda eğitim, çeşitli iş olanakları, uluslararası firmalar, farklı etnik kökenli insanlar, bazı kurum ve kuruluşlar yoluyla göç ağlarının artması da uluslararası göçün artması üzerinde olumlu bir etki oluşturmuştur.

1.2.2.2. İrade esasına göre Göç

1.2.2.2.1. Gönüllü Göç

Gönüllü göç, bireyin göç etme kararını kendi tercihlerine bağlı olarak vermesi sonucunda meydana gelen göç türüdür. Gönüllü göç, eğitim, dil, evlilik, emeklilik, statü ve servet edinme gibi iradi nedenlerden kaynaklanabilmektedir (Özgür Baklacıoğlu, 2010: 135). Gönüllü göçte, göçmen maliyet-fayda analizi yaparak hareket eder ve buna göre göç etme kararı değişikliğe uğrayabilir (Battır, 2020: 83).

Her ne kadar gönüllü ve zorunlu göç arasındaki ayrım belirsiz gibi görünse de göçmenlerin karar verebilme gücüne sahip olup olmamaları bu ayrımı keskinleştirmektedir. Yani göçmenlerin mevcut konumlarını terk etmeleri kendi

iradelerine bağlı ise gönüllü göç, bu iradeye sahip olmadıklarında zorunlu göç olarak ayırmak mümkündür (Petersen, 1958: 260). Gönüllü ve zorunlu göçmenlerin göç etme dürtüleri de farklılık göstermektedir. Gönüllü göçmenler, kendilerinin ve ailelerinin ekonomik anlamda daha kazançlı çıkacakları yerlere belirledikleri herhangi bir zamanda göç etmeyi tercih ederken zorunlu göçmenler, hayati tehlike ile karşı karşıya kaldıkları için hızlı bir şekilde hem yakın hem de güvenilir yerlere göç etmek zorunda kalmaktadırlar. Bundan dolayıdır ki zorunlu göçmenler, gönüllü göçmenlere göre daha fazla maddi ve manevi kayıplar yaşayıp daha dezavantajlı yerlere doğru göç etmektedirler. Genellikle, gönüllü göçmenlere nazaran zorunlu göçmenlerin adaptasyon süreci daha zor gerçekleşebilmektedir (Dadush ve Niebuhr, 2016: 2). Çünkü gönüllü göçmenler gidecekleri yer ile ilgili ön bilgi edinip bir plan dahilinde göç etme kararı almışken zorunlu göçmenler ise plansız ve kararsız şekilde göçmen ağlarının izin verdiği şekilde yakın mesafeli, düşük maliyet gerektiren ve hızlı şekilde geçiş yapabilecekleri yerlere gitmektedirler. Zorunlu göçün gönüllü göçten farkı daha kötü koşullara doğru bir kaçıştır. Gönüllü göç kararının alınmasında birtakım yeni koşullar göçmenin içinde bulunduğu koşullardan daha cazip gelmesi etkili olmuşken zorunlu göçte göçmenin yaşamını idame ettirebilmek için artık göç etmekten başka şansı kalmaması etkili olmuştur. Burada bir karar verişten ziyade herhangi bir devlet tarafından sürgün etme veya sürgüne zorlanma durumu söz konusudur.

1.2.2.2.2. Zorunlu Göç

Zorunlu göç, bireyin göç etme kararını, kendi iradesi dışında gerçekleşen nedenlere bağlı olarak vermesi veya karar verme olanağının olmaması durumunda gerçekleşen göç türüdür. Zorunlu göçlerde birey ya kendisi baskıdan kurtulmak için yer değiştirir ya da dışardan bir otorite denetiminde göç etmeye zorlanır (Yalçın, 2004: 17). Zorunlu göç, doğal afet, savaş gibi olağanüstü durumlarda ortaya çıkan nedenlerden kaynaklanabilmektedir (Yıldırım Mat, 2020: 22). Diğer taraftan zorunlu göç, şiddet ve çatışma durumlarından ekonomik bozukluklara kadar çok çeşitli durumlarda ortaya çıkarak kişinin yaşamı veya mutluluğu üzerinde oluşan baskı veya tehdit unsurlarının derecesine göre ortaya çıkmaktadır (Bartram vd., 2017: 151). Aile birleşmeleri ve ekonomik nedenlerden kaynaklanan göçler gönüllü sayılırken savaş, doğal afet ya da siyasi baskıdan kaynaklanan göçler zorunlu göçler arasında

sayılmaktadır (Özdal, 2018: 34 ve 35). Zorunlu göç edenler arasında mülteci, sığınmacı, ülke içinde yerinden edilmiş insanlar, insan ticareti ve kaçakçılığına maruz kalanlar sayılabilir. Yine küreselleşen dünyada son zamanlarda küresel ısınmanın etkisi ile daha fazla görünür hale gelmeye başlayan iklim mültecileri de zorunlu göç eden insanlar arasında sayılabilir.

Zorunlu göç, kuraklık ya da çekirge saldırısı gibi çeşitli afetlerden ötürü aniden ya da artan nüfusun sınırlı alan ve ekili topraklarda Malthusyen bir nüfus baskısı oluşturmasına neden olmaktadır. Günümüzde, kentlere yapılan göçün nedenlerinden biri de bu nüfus baskısıdır. Örneğin Büyük Kıtlığı izleyen on yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'ne gelen İrlandalı göçmenler, Homestead Yasasını ve toprak edinmeye yönelik diğer teşvikleri görmezden gelerek büyük oranda şehirlere taşındılar ve orada yaşamlarını devam ettirmek istediler. Nasıl ilkel göçlerde harekete geçiren etken ekolojik baskı ise, zorunlu göçlerde ise devlet veya onunla aynı fonksiyonel özelliklere sahip bir sosyal kurumdur (Petersen, 1958: 260). Zorunlu göç genellikle "yaşamsal güvenlik tehdidi" durumunda ortaya çıkmaktadır. Bir yerden ayrılmak zorunda olan insanlar sürekli kendilerini varolan tehlikeden uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Bu insanlar, ya şiddet ve çatışma ortamında insani yaşamın tehlike altında olmasından veya olumsuz iklim şartlarından ya da çoğu zaman iklime bağlı olarak ortaya çıkan kıtlık ve susuzluk tehlikesinden kurtulmak için harekete geçmektedir. Zorunlu göç sadece yaşamsal tehlike altında olmasından kaynaklanmaz aynı zamanda bir insanın bir yerde normal insani şartlar ve haklar altında yaşayamamasından da kaynaklanmaktadır. Günümüzde Filistinliler'in İsrail devletinin Doğu Türkistanlıların ise Çin'in yaptığı siyasi baskı ve zulümler karşısında vatanlarını terk etmeye zorlanmaları ile Arap Baharı sonrası Suriye'de yaşanan mezalimden kaçmaya çalışan insanlar zorunlu göçün en önemli örnekleri arasındadır.

Gönüllü göç durumunda ise göçmen her ne kadar keyfi bir karar verme özgürlüğüne sahip olsa da bazı durumlarda içinde bulunduğu koşullar gönüllü olarak göç etmek zorunda bırakmış olabilir. Örneğin az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde yazılım, mühendislik gibi alanlardan mezun olan bir öğrenci yaşadığı ülkede mesleğini icra edeceği bir alan bulamaması ve işsizlik sorunuyla karşılaşması

durumunda gelişmiş ülkelere göç etme kararı alabilir. Ancak burada göçmen her ne kadar iradi bir karar vermiş olsa da ekonomik durumu gereği göç etmesi zorunlu hale gelmiştir. Burada, mesleğini icra edemeyen birçok insanın göç edememesi durumunda yaşadığı ülkede düşük ücret alarak her türlü vasıfsız işi yapmayı kabulleniyor olması insani yaşam koşullarının altında yaşamaya çalışması demektir. Yine eğitim ve sağlık alanında çok geri kalmış bir ülkede bu hizmetleri alamıyor olmak insanların refah seviyesi yüksek ülkelere göç etmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca din ve ırk olarak azınlık nüfus içinde sayılabilecek bir insanın ırksal ve dinsel anlamda kendini özdeşleştirebileceği çoğunluğa sahip bir yere doğru göç etmesi de içinde zorunluluk barındırmaktadır. Mesela, yaklaşık olarak %90 üzerinde Müslüman nüfusa sahip Türkiye'de Hinduizme inanan bir Hindunun dini ritüellerini (Öküze tapınma, ölen insanın yakılıp küllerinin Ganj nehrine atılması gibi) yerine getirmesi bakımından kendini kısıtlı görmesi onu Hindistan'a doğru göç etmeye zorlayabilir. Yine bazı ülkelerde insanların başta kendi vücudu başta olmak üzere yaşamsal alanına, fizyolojisine, psikolojisine, zarar veren yanlış inanışlar, gelenek ve görenekler, batıl inançların örf ve adet hatta yasa olarak kabul edilmesi ve uygulanmasının zaruri olması insanlara o ülkeden kaçmaktan başka çare bırakmamaktadır. Özellikle Mısır, Sudan, Somali başta olmak üzere Afrika ve Ortadoğu ülkelerinden bazılarında görülen kadınların sünnet edilmesi geleneği gibi yanlış inanışlar insanların bu ülkelerde yaşamak istememesine neden olabilir.

Şurası hakikattir ki savaşlar, doğal afetler, siyasi baskılar herkes için zorunluluk unsuru barındırmaktadır. Ancak bazı göçler ne tamamen zorunlu ne de tamamen gönüllü göç olarak adlandırılabilir. Göçün içinde barındırdığı sübjektif kimyası gereği bireyden bireye değişiklik gösterebildiği durumlar da söz konusu olabilir. Böyle durumlar da "zorunluluk güdümlü gönüllü göç" olarak göçün çift karakterli bir yapıya sahip olduğu çıkarımı yapılabilir. Yani göçün irade boyutuna dair sınıflandırmada, göz önünde bulundurulması gereken bir husus da asıl göçü tetikleyici olan unsurun zorunluluk esasına dayanması ile birlikte gönüllü görünüme sahip olan göçlerin de varlığını her geçen gün artarak sürdürmesidir. O zaman burada göç kavramına farklı bir boyuttan bakılacak olunursa her göç, ekonomik, sosyolojik, psikolojik, fizyolojik olarak içinde bir nebze de olsa zorunluluk unsuru barındırabilmektedir denilebilir.

1.2.2.3. Düzenli ve Düzensiz Göç

1.2.2.3.1. Düzenli Göç

Göçler, göç alan ülkenin belirlediği şartlara uygun olarak yasal yollarla planlı şekilde gerçekleştirilmektedir. Hatta ülkeler göç mevzuatı oluşturmakta ve göç planlaması yaparak belli bir hükümet politikası oluşturmaktadır. Göçün düzenli veya düzensiz şekilde ayrımı genellikle hükümetlerin sert ve önleyici göç politikaları uygulamaları sonucu anlam kazanmaktadır. Göçü engellemeye yönelik politikaların şiddeti ile düzensiz göç arasında doğru orantı vardır. Yani bir ülkenin göçü engellemeye yönelik politikaları ne kadar sert ve katı ise düzensiz göç de o derece artmaktadır.

Ancak bazen hükümetler, düzensiz göç hareketine göz yumarak kendi vatandaşlarının çalışmak istemediği düşük nitelikli sektörler için gerekli olan işgücü kaynağını göçmenler yoluyla doldurabilmektedir. Bu şekilde, hükümetlerin sosyal devlet olma yolunda katlanılması gereken yükümlülüklerini piyasaya sistemine yıkması mümkün hale gelmektedir. Düzenli göç bireyin ve devletin göç etme kararında karşılıklı uyum ve uzlaşma sağladığı durumlarda ortaya çıkarken düzensiz göç ise birey ve devletin göç etme kararında çatışma yaşadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır.

1.2.2.3.2. Düzensiz Göç

Düzensiz göç, gerekli olan belge ve izinler alınmadan, sahte belgelerle veya yasadışı yollarla genellikle iş sahibi olma kaygısı ile bir ülkeye girmeye çalışan insanların oluşturduğu göç çeşitidir (Özdal, 2018: 10). Ayrıca düzensiz göç, ülkelerin politik amaçları doğrultusunda ulusal mevzuatlarında göçmenlik statüsüne uygun olmayanlar için belirlediği kategorik bir düzenlemedir (Yıldırım Mat, 2020: 24). Çünkü düzensiz göç, göç etme hareketini düzenleyen bu mevzuat kuralları ile fiilen uygulama kısmının birbiriyle çelişmesine bağlı olarak meydana gelmektedir (Atasü-Topçuoğlu, 2016: 503). Ayrıca düzensiz göç, gidilecek ülkeye legal veya illegal şekilde girerek bu ülke üzerinden transit geçiş yaparak başka ülkelere doğru gerçekleşen göç hareketini de kapsamaktadır (Özdal, 2018: 89).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki savaşlar, çatışmalar ve istikrarsızlıklar ile yetersiz koşullar önem verilen değerlerin eksikliği nedeniyle göç arzının yoğunluğu, Avrupa'daki göç talebi karşısında kısıtlamaların oluşmasına zemin hazırlayarak düzensiz göçü ortaya çıkarmıştır. Ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmesinin yanı sıra az gelişmiş ülkelerin alayhine gelişen refah dağılımında adaletsizlik ve dengesizlik göç oranının artmasına neden olmaktadır (A. Yılmaz, 2014: 1689). Aynı zamanda, gelişmiş ülkelerin ihtiyaç duyduğu düşük nitelikli işçilere, yerel işçiler tarafından tercih edilmeyen alanlarda ihtiyaç duyulmaktadır. Bundan dolayı, zengin ülkelerin göçmenlik düzenlemeleri özellikle düşük vasıflı işçiler için kısıtlayıcı olduğundan yasal giriş fırsatları oldukça sınırlı kalmaktadır. Karşılanmayan işgücü talebi için tercih edilen bu düşük nitelikli göçmenler, güvencesiz yasal statüleri nedeniyle istihdam edilmesi ucuz ve uysal olduklarından düzensiz kanallara doğru itilmektedirler. Eğer zengin ve yoksul ülkeler arasındaki reel ücret farkları arasındaki açık azaltılırsa potansiyel düşük vasıflı göçmenler için zengin ülkelerin işgücü piyasalarının göreli çekiciliğinin azalması da beklenebilir. Bu gerçekleştiği ölçüde, Güney'den gelen düzensiz göçün baskısı da azaltacaktır (Ghosh, 2013: 261).

Düzensiz göç, siyasi, yasadışılık, statükoyu bozma tehdidi gibi anlamlar yüklemesi hasebiyle koşullara uygun şekilde kullanılan siyasi bir araç haline dönüştürülebilmektedir (Atasü Topcuoğlu, 2016: 9). Özellikle bulunduğu coğrafi konum nedeniyle yoğun bir düzensiz akımına maruz kalan Türkiye gibi devletler için düzensiz göç, bir güvenlik tehdidi olarak görülmektedir. Ortadoğu Bölgesi'nde yaşanan çatışma ve istikrarsızlıklar ve özellikle Suriye'deki iç çatışmadan kaynaklı olarak Türkiye'nin güvenliği ve istikrarını bozmak için düzensiz göç aracını kullanmaya çalışan güç odakları bulunmaktadır. Diğer taraftan ülkemizin istikrarını ve huzurunu bozmaya çalışan siyasi güç odakları terör eylemleri gerçekleştirmek için düzensiz göç yolunu kullanabilmektedir. Bu göç türü, daha çok insan ticareti veya göçmen kaçakçılığı şeklinde gerçekleşmektedir (Battır, 2020: 81). Göç etmek isteyen insanların çeşitli umutlar vaadedilerek göçü teşvik edici bağlantılar yoluyla gerçekleştirdikleri bu yolculuk çoğu zaman pişmanlık, çaresizlik ve hatta ölümle sonuçlanmaktadır. Ancak bunun sonucunda düzensiz göçmenlerin geri dönme

olanağı bulunmasına rağmen mültecilerin böyle bir olanağı bulunmamaktadır (Özgür Baklacıoğlu, 2010: 84).

Şekil 3. Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı

Kaynak: (Göç İdaresi Başkanlığı, https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler, 04.06.2023).

Göç İdaresi Başkanlığı'ndan edinilen istatistiklere göre Türkiye'de 25 Mayıs 2023 itibariyle 55.927 düzensiz göçmenin yakalandığı görülmektedir. Yine bu tarih itibariyle yakalanan düzensiz göçmenler arasında Afganistan 17.938 kişi ile ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra 10.592 ile Suriye ve 3.579 kişi ile Filistin gelmektedir (Göç İdaresi Başkanlığı, 04.06.2023). Yukarıdaki tabloda 2019 yılında düzensiz göç sayısının pik yaptığı görülmektedir. Bunun nedeni Covid-19 tedbirlerinden dolayı sınırların kapatılması ve sınır geçişlerine izin verilmemesi olarak yorumlanabilir. Bir devlet göçü ne kadar sınırlar veya kontrol altına alırsa resmi olmayan yollardan göç o kadar artmaktadır.

1.2.2.4. Göçün Yoğunluğu Esasına göre Göç

1.2.2.4.1. Bireysel Göç

Göç etme biçimi açısından göçler, bireysel, kitlesel ve zincirleme göçlerdir. Bireysel göçte bireyler, gidecekleri göç ile ilgili bilgili ve donanımlı olarak karar alabilme özgürlüğüne sahiptir (Kaygalak, 2009: 12 ve 13). Yani bireyin gideceği yer hakkında fikir sahibi olduğu için mantıklı karar vereceği düşünülür (Yaman, 2019: 22). Bireysel göçler genellikle, eğitim, turizm, para kazanma, emeklilik gibi nedenlere bağlı olarak gerçekleşebilmektedir.

1.2.2.4.2. Kitlesel Göç

Kitlesel göç, siyasi ve sosyo-ekonomik nedenlerden ötürü kitleler halinde insanların zorunlu yer değiştirme hareketidir (Yaman, 2019: 22). Suriye'de meydana gelen iç çatışmalar sonrası birçok Suriyeli göçmenin yakın ülkelere göç etmek zorunda kalması kitlesel göçe örnektir. Genellikle bireysel göçlerde isteklilik daha ağır basarken kitlesel göçlerde ise zorunluluk ve sürgün unsuru daha ağır basmaktadır. Yine bireysel göçte mesafe çok önem taşımayabilir ancak kitlesel göçte mesafenin yakın olması göç edilebilirliği artırmaktadır.

1.2.2.4.3. Zincirleme Göç

Zincirleme göç, göçmenlerin, yakın akrabalarının ve tanıdıklarının göç etme kabiliyetini artırmasına bağlı olarak bazen belirli bir alanda ikamet eden insanların tümüyle başka bir alana göç etmesine bile neden olan göç çeşitidir. Zincirleme göç, yasal veya yasal olmayan yollarla gerçekleşebilmektedir (Bartram vd., 2017: 63 ve 64). Göç kararının verilmesinde aile, akraba gibi grupsal ilişkilerin etkili olduğu göçler, genellikle yasal olarak gerçekleşmektedir (Kaygalak, 2009: 12 ve 13). Diğer taraftan bireyin yakın ilişkiler içinde olduğu kişilerle temas kurarak göç sürecine katılması şeklinde gerçekleşen göçler de yasa dışı şekilde gerçekleşmektedir (Yaman, 2019: 22). İlk göç hareketinin bireysel olarak düşük yoğunluk gösterdiği zincirleme göç süreci, daha sonra temas çevrelerinin de bu halkaya dahil olmasıyla kurulan ağlar yoluyla genişleyerek yoğunluk derecesini artırmaktadır (Yalçın, 2004: 18).

1.2.2.5. Nitelikli Göç ve Niteliksiz Göç

Nitelikli göç, göç eden kişinin eğitim, kariyer, uzmanlık, mesleki ve teknik bilgi ve donanımlarının yüksek olmasıyla ilişkilendirilebilir. Niteliksiz göç ise herhangi bir eğitim ve kariyer olanağına sahip olmadan vasıfsız işlerde çalışabilen göçmenlerin yaptığı göç çeşitidir.Gelişmiş kentsel alanlarda yoğunlaşan göçmenler vasıflı olmadıklarından resmi prosedürlerin kendilerini dışlamayacağı inşaat, hamallık, seyyar satıcılık gibi enformel piyasalarda istihdam edilmek zorunda kalmaktadırlar (Kaygalak, 2009: 21). Aslında, göçmenlerin enformel piyasalarda çalışmak zorunda kalmasında önemli bir unsur da işverenlerin yerli halkın çalışmak istemediği veya ucuza çalışmaya razı olmadıkları bu alanlardaki açığı kapatmak istemeleridir. Genellikle, işverenler, göçmenleri enformel alanlarda sigortasız şekilde ve daha ucuza çalıştırdıklarından göçmenleri tercih etmektedirler.

1.2.2.6. Yerleşme Süreleri Esasına Göre Göç

1.2.2.6.1. Geçici Göç

Geçici göç, bireylerin geri dönme niyetiyle bir yerden bir yere geçici süreliğine hareket etmeleridir. Geçici göçler, mevsimlik göç, askerlik hizmeti veya öğrenim amacıyla göçleri içermektedir (Yalçın, 2004: 20). Ayrıca tayin veya işgücü nedeniyle yapılan göçler ile emek göçleri de geçici göç niteliğindedir. Diğer taraftan geçici göç olarak pamuk, fındık toplama gibi belirli alanlara özgü emek göçlerinden daha da kısa sürebilen mevsimlik göçler de bulunmaktadır (Koçak ve Terzi, 2012: 171).

1.2.2.6.2. Sürekli Göç

Sürekli göç, bireylerin gidecekleri yerde uzun vadeli olarak kalmayı düşündükleri göç türüdür. Sürekli göç, genellikle ekonomik amaçlı olan işgücü göçü şeklinde gerçekleşmektedir. İşgücü göçünün eski zamanlarda ilk ortaya çıkma biçimleri fethedilen yerdeki insanların sömürülmesi ve köleleştirilmesi şeklindeydi (Tol-Göktürk, 2006: 212). İlk başta geçici olarak düşünülen pek çok işgücü göçü daha sonra sürekli hale gelmiştir. Bunun en güzel örneğini Türkiye ve Almanya arasında imzalanan ikili anlaşmalar oluşturmaktadır. İlk başta Almanya'nın işgücü ihtiyacını karşılamak için alınan Türk işçiler, daha sonra kalıcı hale gelerek yaşamlarını burada sürdürmeye devam etmişlerdir. İşsizlikten kurtulmak amacıyla

yapılan tüm göçlere işgücü göçü denir. Uluslararası işgücü göçü, nüfus artış oranı, nüfus yoğunluğu, bağımlılık oranı gibi demografik göstergelerde değişikliklere neden olmaktadır. İşgücü göçü alan yerlerde mal ve hizmet talebinin artması fiyatlarda artışa, fiyat artışı da ücret artışları yönünde baskıya ve sabit sermaye masraflarının artmasına neden olmaktadır (Özdal, 2018: 38-40). İşgücü göçü, işçilerin gittikleri refah seviyesi yüksek ülkelerde o ülke vatandaşlarının tercih etmediği ucuz ve niteliksiz işlerde çalışmak için yapılan göçü de kapsamaktadır (Bartram vd., 2017: 198).

1.2.3. Göç Nedenleri

Göçün sebepleri, doğal sebepler deprem, sel, kuraklık, kıtlık gibi doğal afetler ve çevresel bozulmalar, dini, ailevi gibi sosyal sebepler, ekonomik sebepler ve mübadele, terör, devrim, işgal gibi siyasi sebepler olmak üzere dörde ayrılabilir (Özdal, 2018: 31-33).

1.2.3.1. Doğal Nedenler

Deprem, sel, kuraklık, kıtlık gibi doğal afetlere bağlı olarak ortaya çıkan doğal etmenlere dayalı göçler genellikle kitlesel ve kalıcı bir özellik taşımaktadır (Özdal, 2018: 31). Doğal göçler, insanların afetler ile mücadele etmekte zorlanması ve daha rahat yaşam olanakları bulunan mekanlara doğru göç etmesi ile meydana gelmektedir.

1.2.3.2. Ekonomik Nedenler

Kapitalist üretim tarzının etkisi ile merkez ve çevre ülkeler arasında meydana gelen eşitsizliğe bağlı olarak gelir dağılımında dengesizlik ve adaletsizlik sonucu ortaya çıkan göçler ekonomik kaynaklıdır. Göç, ekonomik olarak göçmenler ve yerleşikler açısından farklı sonuçlar doğurmaktadır. Yani göç ile birlikte ekonomi canlılık kazanmakta ancak bu ekonomik kazanç belirli bir grubun üstünlüğünü sağlarken göçmenlerin aleyhine işleyen bir düzenin de devam etmesini sağlamaktadır (Ekici ve Tuncel, 2015: 11). Göç veren ülke dinamik, kalifiye ve üretken işgücünü yitirmesinden negatif yönde etkilenir. Ayrıca nüfusun gelişmiş alanlara doğru kayması diğer alanların geri kalmasına ve mekanlar arasındaki dengesizliklerin daha da artmasına neden olmaktadır (Kaygalak, 2009: 18). Göç alan ülkelerde, yerleşiklerin işsiz kalma pahasına tercih etmediği sektörler, çoğunlukla göçmenler

tarafından doldurulmaktadır. Örneğin genellikle, ev içi bakım hizmeti sektöründe daha uygun ücretlerle ve hayat güvencesi olmaksızın çalışmaya razı olan göçmenler tercih edilmektedir.

Göçmenlerin, gittikleri ülkelerde yaşadıkları mekanları belirleyen temel faktör, genellikle kendi becerilerine ve niteliklerine uygun bir işte çalışabilme arzusudur. Yani göçmenler çalışabileceklerini düşündükleri yerlere veya iş sahalarına doğru göç etmeye meyillidirler (Erder, 2006: 34). Göçmenlerin bulundukları ülkelerde belli alanlarda yaşamalarında, ekonomik etkilerin önde olduğu görülmektedir. Tabi ki toplumsal yapı, eğitim olanakları, toplumsal kabul, yasal düzenlemeler gibi diğer faktörler de etkili olmaktadır. Ancak ilk tercihte veya zorunlu olarak tercih etmek durumunda kalmada ekonomik geçim düzeyi belirleyici rol oynamaktadır. Hatta, bazen ülkelerinden zorla ayrılmak zorunda kalan göçmenlerin bazı ülkelerde kalmaları, geçinmeleri veya kabulü daha kolay gerçekleşmekte ise de nihai olarak daha gelişmiş ülkelere yasal olmayan şekilde ölmek pahasına gitmeye çalıştıkları görülmektedir.

1.2.3.3. Siyasi Nedenler

Herhangi bir kaynak ülkede ikamet eden bireyler, orada kalma veya başka ülkeye göç etme kararını verirken çeşitli alternatiflerin değerlerini ve uluslararası göç sürecini düzenleyen mali ve hukuki kısıtlamaları göz önüne alarak kendilerine en uygun seçeneği seçerek göç kararını vermektedirler. Göçmenler, bu kısıtlamalar karşısında sadece mali kaynaklarını değil, aynı zamanda hem gönderen hem de alan ülkeler tarafından dayatılan yasal ortamı da göz önünde bulundurmak zorundadırlar. Diğer taraftan ev sahibi ülkeler göçmen politikalarını, göçmenlerin becerilerine, servetine, mesleğine, siyasi geçmişine veya ev sahibi ülkenin sakinleriyle aile ilişkilerine dayalı olarak yasallaştırmaktadır. Bu göç politikalarına dayanarak geliştirilen çeşitli kanunlar, farklı bireyler arasında veya farklı ülkelerden gelen bireyler arasında göç maliyetlerinde de farklılıklara yol açmaktadır (Borjas, 1989: 460). Yani göç politikaları, yasalar ve göçmen davranışları arasında kimi zaman göçmen lehine kimi zaman aleyhine bir korelasyonel ilişkiye göre belirlenmektedir. Göç politikaları, yasalara göre şekillenirken aynı zamanda göç kararının alınmasında da etkili olmaktadır. Her ülke kendi çıkarlarına uygun şekilde göç politikalarını

oluşturmaktadır ancak uluslararası hukuku ilgilendiren kitlesel göçlerde çok taraflı ve geniş kapsamlı göç politikaları oluşturulması gerekmektedir (Battır, 2020: 97). Bunun için de ülkeler kendi mevzuatlarını uluslararası göç mevzuatına uyumlu hale getirerek uluslararası göç sorunlarına ortak çözüm yolları geliştirmektedir.

Politik nedenlere bağlı göçler, savaşlar ve iç çatışmalardan, zorla yerinden edilerek mülteci niteliği kazananlar, terör ve şiddet olaylarından kaçanlar, etnik dışlanmaya maruz kalanlar, ideolojik kaynaklı sorunlar, belli hükümet politikalarına dayalı olarak alınan kararlar doğrultusunda yapılan anlaşmalara bağlı olarak gerçekleşen mübadeleler, bazı siyasi amaçlarla demografik yapının dönüştürülmesi için zorla yer değiştirme hareketi, inanç veya mezhepsel yönden farklı olanların baskıya maruz kalması sonucu yaptıkları göçler olarak sayılabilir (Battır, 2020: 71). Körfez Savaşı, İran'da rejim değişikliği, 1979 Sovyetlerin Afganistan'ı işgali gibi siyasi olaylar, doğal olaylar ve çevresel bozulmalar, devletler arasında göç ile ilgili uluslararası anlaşmalar da göçe neden olan siyasi unsurlar arasında görülebilir (Mutluer, 2003: 14-17).

Göç, bazen devletlerin ileriye dönük planlarını gerçekleştirebilmesinin bir aracı olarak görülebilir. Etnik problemler yaşayan bir devlet, düzenli göç politikası güdebilir. Örneğin yoğun Türk nüfusuna sahip Bulgaristan'da komünist iktidar tarafından Müslüman-Türk nüfusun belirli aralıklarla self-determinasyon hakkının engellenebilmesi için Türkiye'ye yollanması etnik yapının korunması için geliştirilen bir göç politikasıdır (Özgür Baklacıoğlu, 2010: 67). Özellikle metropol şehirler başta olmak üzere gelişmiş bölgelerin nüfusunun artmasına neden olan göçler, farklılıkların belirli alanlarda yoğunlaşmasına bağlı olarak çatışmacı ve dışlayıcı bir ortamın oluşmasının sonucu olarak siyasi eğilimlerin de artmasına neden olabilir (Ekici ve Tuncel, 2015: 12). Bu durumu önlemek için göçmenlerin, adaptasyon sürecine yardımcı olacak politikalar üretilmeli ve bunun yanında kendilerini temsil edecek ve haklarını savunacak düzenlemeler ve kuruluşlar oluşturulmalıdır (Battır, 2020: 99).

1.2.3.4. Sosyo-Kültürel Nedenler

Göç, toplumun yapısını etkileme veya değiştirme özelliği sayesinde göçmenler zamanla içinde bulundukları toplum değerleri ile özdeşleşmektedir. Göçün toplumdaki niteliği de bulunduğu toplumun gelişmişlik düzeyine bağlı olarak değişmektedir. Bazen göç, bireylerin toplum içindeki konumunun da değişmesine neden olmaktadır. Göçmenlere karşı olumsuz bakış açısı, göçmenlerin toplumda ayrımcı tavırlarla karşılanmasına ve kendilerini toplumdan soyutlaştırmalarına ve hatta gettoların oluşmasına sebep olmuştur (Battır, 2020: 73 ve 100). Ayrıca göçmenler ile yerli halk arasında ayrımcılık oluşmasına ve göçmenlerin kendi aralarında birlikler kurarak hak arayışına gitmelerine neden olmaktadır. Böylelikle, ekonomik ve sosyo-kültürel olarak başlayan göçe bağlı değişim, gitgide siyasi alana da taşınmaya başlamıştır (Ekici ve Tuncel, 2015: 19). Örneğin Yahudilerin vadedilmiş toprak olarak inandığı yerlere göç etmesi, günümüzde bir türlü çözüme varılamayan ve uluslararası boyuta taşınan Filistin sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sosyo-kültürel göçler, genellikle dinsel veya ailevi kaynaklı unsurlara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca nüfus artışı ve kırdan kente göç akışı da sosyo-kültürel göçler arasında yer almaktadır (Battır, 2020: 75). Din, genellikle bir kimliğin belirlenmesini sağladığından kaçınılmaz olarak çok kültürlü ve çok inançlı olan küresel göçlerin şekillendirdiği modern toplumlarda kamusal ve özel arasında varolan bu basit ayrımı sürdürmek zordur. Ayrıca din tarafından tanımlanan kimlikler tipik olarak ulusötesidir ve bu nedenle vatandaşlık ve devletin ulusal sınırları içinde tutulamazlar. Dinlerin kamusal alana dahil olması ile özellikle çok kültürlü ve çok inançlı ortama sahip liberal olmayan demokrasilerde devlet, dini kurallarla yönetilebilir. Sosyal alanda dinin hem ticarileşmesi hem de demokratikleşmesi, onu tüketim toplumunun yaşam tarzları ve uygulamalarıyla giderek daha uyumlu hale getirmektedir. Dini tüketimin seküler bir uygulama olduğunu din ile dünya arasındaki gerilimin büyük ölçüde ortadan kalktığını ya da en azından aşındığını söylemek mümkündür (Turner, 2012: 1065). Tarih boyunca yaşanan önemli dinsel kaynaklı göçler, Mekke'den Medine'ye hicret, Yahudilerin zorunlu göçü, Avrupa mezhep savaşları sonrasında ortaya çıkan göçler ve Haçlı Seferleri sırasında yaşanan göçler olarak sayılabilir (Özdal, 2018: 32).

1.2.3.5. Çevresel Nedenler

Küresel ısınma gibi doğa koşulları, iklimsel değişimler, deprem, sel başta olmak üzere doğal afetler, insanların bulundukları ortamı terk etmelerine neden olabilmektedir. Göç Terimleri Sözlüğü'nde, çevresel göçmenler olarak da adlandırılan iklim mültecilerinin çevresel değişikliklerden olumsuz şekilde etkilenen kişi veya grupların bulundukları yerlerden süreli veya süresiz şekilde ayrılmak durumunda kalmaları tanımı yapılmıştır. Bu kişi veya gruplar hem kendi ülkeleri içinde hem de ülkeleri dışında bir yere göç edebilir (Göç Terimleri Sözlüğü, 2013). Ancak bu mülteciler, 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında mülteci olarak nitelendirilememektedir. Cenevre Sözleşmesi kapsamına giren mültecilerde ülke dışına çıkma durumu söz konusuyken iklim mültecileri ülke içinde de yer değiştirebilmektedir. Diğer taraftan Cenevre Sözleşmesi kapsamındaki mültecilerde beşeri nedenlerden kaynaklı bir tehdit durumu söz konusuyken iklim mültecilerinde doğal nedenlerden kaynaklı bir tehdit durumu söz konusudur (Ekşi, 2016: 22).

1.2.4. Göç Kuramları

Göç kuramları, batı tarzı bakış açısıyla batının göç ile alakalı problemleri dikkate alınarak oluşturulmuştur ve bu yüzden zorunlu göçler üzerinde pek durulmamıştır (Mutluer, 2003: 22). Çünkü zorunlu göçün öznesi genellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin olumsuz şartlarından etkilenen bireylerdir. Diğer taraftan göç kuramları, göç türlerinin ortaya atıldığı zamanda geçerli olan tek bir nedene dayandırmaktadır. Ancak göç olgusu tek bir nedene dayandırarak açıklanabilecek tekdüze bir kavram olmadığından eleştirel bir tarzda göç teorilerini ele almak göç olgusunun karmaşık yapısını daha iyi analiz edebilmek için gerekli bir unsurdur.

1.2.4.1. Ravenstein'in Göç Kanunları

Rawenstein, göçü değişmez nitelikli bazı yasal kurallara bağlayarak açıklamaktadır. Bu göç kanunları, günümüzde dahi pek çok göç olgusunu açıklayabilmek için kullanılan bir özelliğe sahiptir. Ravenstein'ın göç kanunları yedi maddeden oluşmaktadır. Bunlardan ilki; göçmenler, genellikle yakın mesafelere göç etmektedir. Bunun sonucunda, göçmenleri içine çeken büyük ticaret ve sanayi merkezlerine doğru göç akımları üretecek şekilde nüfus değişmeye devam etmektedir

(Ravenstein, 1885: 198). Burada göç mesafe ilişkisi sadece ekonomik nedenli göçte değil zorunlu göçlerde de dikkate alınan bir varyasyondur. Her ne kadar günümüzde ulaşım teknolojisindeki gelişmeler ve küresel dünyanın getirdiği olanaklar uzak mesafelere göçü teşvik edici olsa da yine de tarih boyunca yakın mesafelere göç önemini korumuştur. Günümüzde zorunlu göç niteliğinde olan Suriye göçü, maddi olanaksızlık, plansızlık, kaçış niteliğinde olduğundan ilk etapta komşu ülkelerde daha fazla yoğunlaşmıştır (Battır, 2020: 19 ve 20). Ravenstein'in göç hareketine bakış açısı genellikle, insanların yakın yerlere göç etmesi şeklindedir ancak ticaret ve sanayinin gelişmesi sonucu uzak yerlere göç hareketinin arttığı görülmektedir. Buradan hareketle, ekonomik durumun iyileştirilmesi göç hareketinin yönlendirici gücünü oluşturmaktadır (Abadan-Unat, 2017: 52).

Diğer bir göç yasasına göre, gelişmiş alanlara doğru göç eden yerleşiklerin, kırsal alanlarda bıraktığı boşluklar, uzak yerlerden gelen göçmenler tarafından doldurulmaktadır (Ravenstein, 1885: 199). Bu göçmenler, sanayileşme ve kentleşme olanaklarının arttığı yerlere doğru hareket ettikçe yerlerine daha kırsal ve şehre uzak yerlerde ve daha elverişsiz şartlarda yaşayan göçmenler geçmektedir. Uzak yerlerden gelen bu göçmenler yerine de daha yakın mesafelerden gelenler geçmektedir. Bu şekilde aşama aşama göç dalgaları genişleyerek ülkenin tümüne yayılmakta ve kent merkezine doğru yoğunlaşmaktadır (Battır, 2020: 21). Bu göç kanunu kısmen de olsa ülkemizde devam etmektedir. Kırdan kente göç ülkemizde yoğun bir şekilde devam etmekte ancak kırsal alanlardaki boşluğu doldurabilecek bir göç akımı gerçekleşmemektedir. Yani göç kentlerde yoğunlaşmakta ve kırsal alanlarda ise nüfus azalmaktadır. Bu kanunun gerçekleşmesi için günümüzde yoğun bir şekilde gerçekleşen Suriye göçünün, kırsal alanlarda da yoğunlaşması gerekmektedir. Ancak günümüzde ülkemize doğru yapılan en önemli mülteci akını olan Suriyeli göçmenlerin sanayileşmiş kentlere doğru göç ettiği görülmektedir. 25 Mayıs 2023 itibariyle Göç İdaresi Başkanlığı'ndan edinilen verilere göre en yüksek Suriyeli göçmennın yaşadığı şehir 531.227 kişi ile İstanbul'dur. Ravenstein göç kanunu kapsamında kırsal alanlardaki kalkınmanın gerçekleşmesi ve kır-kent arasındaki dengesizlik ve farklılıkların giderilmesi için mülteci nüfusunun buralarda yerleştirilerek tarımsal üretime katkı sunması gerekmektedir.

Göç kanunlarından bir diğeri, göçün yayılma ve kendine çekme sürecinin birbirine ters şekilde hareket etmekle birlikte benzer özellikler gösterdiğidir (Ravenstein, 1885: 199). Göç, hem nüfusun belirli bir yerde toplanmasını hem de belirli bir yerden ayrılmasını beraberinde getirmektedir. Hem göç veren kırsal kesim hem de göç alan kentsel kesim her ne kadar birbirine tezatlık teşkil etse de aslında göç sürecinin bütünleyici parçalarını oluşturmaktadır (Battır, 2020: 22). Kırsal kesimin itici gücü ne kadar artarsa kentsel kesimin de çekici gücü o derece artmaktadır. Bu yüzden birbirine ters özellikler barındırsalar da göç mekanizmasının aynı yöne doğru işlemesini sağlamaktadırlar. Yine bununla bağlantılı bir başka göç kanunu her bir göç akımının dengeleyici zıt akımı doğurmasını açıklamaktadır (Ravenstein, 1885: 199). Yani göç alan yerlerin kapasitesini aşarak zamanla çekici özelliğini kaybetmeye başlamasıyla göç vermeye başlayacağı öngörülmektedir (Battır, 2020: 22). Bu tersine göç türü, aynı zamanda, uzak yerlere göç eden insanların genellikle büyük kentleri tercih ettiğini öne süren beşinci göç kanunuyla da ilişkilidir. Göçmenlerin ekonomik açıdan gelişmiş alanlara doğru hareket etmesi o piyasadaki boşlukları doldurmasına ve kapasite fazlalığının diğer eksik alanlara doğru hareket etmesine neden olacaktır. Altıncı göç kanunu ile Ravenstein, kırsal alanlarda yaşayanların kent merkezlerinde yaşayanlara göre daha fazla göç etmeye meyilli olduğunu ileri sürmektedir. Kırsal alanda işsizlik seviyesinin yüksek olması, tarımsal arazilerin miras yoluyla parçalanmasına ve genç nüfusun eğitim seviyesinin yükselmesine bağlı olarak tarımsal üretimin azalması kırdaki insanların göç etmesine neden olmaktadır. Ancak küresel çağda kırın göç verici yapısının yanı sıra önemli olan göç ağlarına ve göç ile ilgili bağlantılara veya göç ile ilgili gerekli bilgiye erişebilme veyahut göç maliyetini karşılayabilme derecesidir. Son göç kanunu ise kadınların erkeklere nazaran daha fazla göç etmeye meyilli olmakla beraber bu göçün genellikle yakın yerlere olduğunu belirtmektedir (Ravenstein, 1885: 199). Günümüzde de göçün kadınlaşması kavramından anlaşılacağı üzere Ravenstein'ın, kadınların göç etmeye daha meyilli olduğu yönündeki hipotezi çeşitli açılardan kanıtlanmıştır. Burada en önemli faktör kadınların erkeklerden daha ucuza ve sağlık güvencesi olmadan çalışmayı kabullenmesidir. Mesela, ülkemiz özellikle Orta Asya'dan gelen kadınlar ev içi hizmet sektöründe düşük ücretli ve sigortasız şekilde çalıştırılmak için tercih edilmektedir.

1.2.4.2. İtme-Çekme Kuramı

İnsanları bir yerden bir yere iten veya çeken sayısız faktör bulunmaktadır. Bazı faktörler insanların geneli için aynı tepkiyi doğururken bazıları da kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Mesela iklim şartları genellikle insanları aynı yönde etkilemekte ancak çocuğu olan biri için iyi bir eğitim sistemi çekici unsur sayılabilmekte veya çocuğu olmayan biri ise duruma kayıtsız kalabilmektedir (Lee, 1966: 50). Yine orta yaş üzeri göçmenler için çekici faktör, refah sisteminin ve sosyal güvencelerin fazla olduğu yerler iken genç göçmenler için girişim ve istihdam olanaklarının fazla olduğu yerlerdir. Burada itici ve çekici faktörlerin fazlalığı matematiksel olarak hesaplanıp karar verebilecek kadar basit değildir (Yaman, 2019: 42 ve 43). Diğer taraftan nesnel ve öznel itici ve çekici faktörler bulunmaktadır. Ekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek olan bir ülke herkes için nesnel çekici faktörken bu ülkede Müslüman karşıtlığının yüksekliği sadece Müslümanlar açısından öznel itici faktör sayılabilir. Ancak burada genellikle itici ve çekici faktörler, kişilerin öncelik sıralamasına göre belirlenip bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Örneğin zenci insanlara karşı ırkçılığın yüksek olduğu Amerika'da zenci nüfusun yüksek olması veya İslamofobik davranışlar sergileyen Avrupa ülkelerine Müslümanların göç etmesi, ekonomik faktörlerin itici-çekici etkisinin daha baskın olduğunun göstergesidir. Yani insanların göç kararı alırken daha çok nesnel itme-çekme unsurlarına göre hareket ettiği görülmektedir.

İtme-çekme kuramında dikkat edilmesi gereken bir husus da itici ve çekici unsurların her birey açısından yaş, cinsiyet, eğitim, sağlık gibi alanlarda farklı kombinasyonlara sahip olmasıdır (Battır, 2020: 30). Öberg de itme-çekme kuramını daha da derinleştirerek analiz etmiştir. Buna göre sert itici faktörler savaş, kıtlık, çevresel felaketler, yumuşak itici faktörler ise yoksulluk, sosyal dışlanma ve işsizlik olarak ikiye ayrılmıştır. Öberg, Ayrıca gıda ve diğer kaynaklar üzerindeki etkileri ile birlikte hızlı küresel nüfus artışı gibi yapısal itici faktörlerin de üzerinde durmaktadır. Nüfus artışı, en çok, bireyler için yiyecek satın almanın zaten büyük bir sorun olduğu yoksul ülkelerde, daha şiddetli etkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Öberg, nüfus artışının dışında başka bir yapısal neden olarak kuzey ile güney arasındaki refah açığını göstermektedir. Ayrıca farklı yapısal nedenler de bulunabilir ancak bunların tümünün bir nedensel yapı içinde bir şekilde içsel olarak birbiriyle ilişkili

olduğu görülmektedir (Öberg, 1996: 371). Bu yüzden, kaynak ülkede ve hedef ülkedeki itme çekme faktörlerinin toplu olarak değerlendirilmesi daha anlamlı sonuçlara ulaşılmasını sağlamaktadır (Çağlayan, 2006: 73).

Kaynak ve hedef ülke arasında bağlantılı faktörlerde önemli farklılıklar vardır. Uzun süre bilindik bir bölgede yaşayan insanlar, bu bölgeyle alakalı ani kararlar verebilirler. Ancak gidilecek yer ile ilgili verilen kararlar için bu doğru olmayabilir. Çünkü gidilecek yer ile ilgili kararların doğru olup olmadığı belirsizlik taşır ancak orada yaşamak için artıları ve eksileri değerlendirilebilir. Lee'ye göre, kaynak ve hedef ülke arasındaki olumlu ve olumsuz faktörlerin basit bir hesabı göç eylemine karar veremez. Göç kararını almada etkili olan bir dizi fiziksel veya yasal engeller bulunmaktadır. Bu engeller, her insanı aynı düzeyde etkileyemez veya göç etme kararı, her zaman mantıklı gerekçelere dayanmayabilir. Ayrıca göç eden herkes, göç etme kararını tek başına vermeyebilir. Mesela çocuklar aileleri tarafından, kadınlar da kocaları tarafından alınan kararlara uymak zorunda kalabilirler (Lee, 1966: 50 ve 51).

Günümüzde, itme-çekme kuramının göç kararı alırken belirleyici bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Ancak itme-çekme kuramının varsayımları daha çok gönüllü göçü açıklarken dünya sistemi teorisinin savunduğu güçlü ülkelerin zayıf ülkeler üzerindeki hakimiyeti üzerine kurulan kapitalist sistem işgücü talebi ihtiyacını karşılayacak işgücü göçünü açıklamakta yetersiz kalmaktadır (Güllüpınar, 2012: 70). Çünkü işgücü göçünde, işçinin yasal engelleri aşabildiği veya iş talebini karşılayabileceği iş piyasalarına doğru hareketinde kendi seçimlerinden ziyade gidebileceği ülkelerin seçimlerine uygun olup olmadığı önem taşımaktadır. Ancak burada da işçinin çalışabileceği sektörün hangi ülkelerde daha avantajlı olduğu veya herhangi bir ülkeye girebilmek için karşılaşabileceği yasal prosedürlerin hangi ülkelerde daha esnek olduğu veya hangi ülkeye daha az maliyetle göç edebileceği gibi itici-çekici faktörler öne çıkmaktadır. Burada göç türüne göre de itme çekme faktörlerinin farklılık arz ettiği görülmektedir. İşgücü göçünde belirtilenlerden farklı olarak zorunlu göç türünde de çekici faktör olarak coğrafi yakınlığın ön plana çıkabildiği görülmektedir.

1.2.4.3. Neo-Klasik Kuram

Neo-klasik kuram, göçün, emek arz ve talebinde meydana gelen coğrafi farklılıkların yanı sıra emek ve sermaye yoğun mekanlar arasında meydana gelen ücret farklılıklarından kaynaklandığını ileri sürmektedir (Battır, 2020: 25). Neo-klasik kurama göre işgücünden kaynaklı olarak ortaya çıkabilecek arz ve talep coğrafi etmenlere bağlı göçe neden olmaktadır (Yönlü, 2018: 44). Ayrıca neo-klasik kuramın temel varsayımı, işgücü göçünün, ücret dengesini sağlayıcı bir unsur olarak görülmesidir. Ancak bireyin daha fazla kazanç elde etmesi uğruna yaptığı göç, göçmenleri tek-tip bir yapıya büründürmekte ve sadece birey kararını esas alan mikro ölçekli bakış açısı diğer faktörlerin göz ardı edilmesine neden olmaktadır (Yaman, 2019: 46 ve 47).

1.2.4.3.1.Neo-klasik Ekonominin Makro Kuramı

Neo-klasik ekonominin makro kuramına göre, emek arz ve talebinin ülkelerin coğrafi farklılıklarına göre değişmesi göçün temel nedenlerinden biridir (Mutluer, 2003: 19). Hem iç hem de dış göç, emeğin arz ve talebinde meydana gelen bu dengesizliklerden kaynaklanmaktadır. Buna göre emek yoğun ülkelerde ücretler az iken sermaye yoğun ülkelerde ise ücretler fazladır. Ücretler arasındaki bu orantısızlık sonucunda, sermaye yoğun alanlara doğru yapılan göç hareketleri, buradaki yüksek ücretlerin düşmesine emek yoğun yerlerde ise ücretlerin yükselmesine neden olmakta ve böylece piyasada denge sağlanmaktadır (Abadan-Unat, 2017: 53). Yine bu kurama göre, sermaye kıtlığı yaşayan ülkeler sermaye yoğun ülkelerin yatırım yapabileceği bir alan haline dönüşürken aynı zamanda bu ülkelerdeki vasıflı işgücünün de buralara kaymasına ve daha değerli konuma geçmelerine neden olmaktadır (Battır, 2020: 26 ve 27).

Neo-klasik ekonominin makro kuramının varsayımları: (Massey vd., 1993: 434)

a) Devletler arasındaki ücret farklılıkları işgücü göçünün ortaya çıkmasına neden olmaktadır.
b) Ücret farklılığının yok edilmesi emeğin hareketini sona erdirecek ve göç meydana gelmeyecektir.

c) Beşeri sermayenin uluslararası akışı, yani yüksek nitelikli işçiler genel ücret düzeyinden farklılık arz eden beşeri sermayeye dönüş oranındaki farklılıklara tepki vererek vasıfsız işçilerinkine zıt olabilen farklı bir göç modelinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.
d) Emek piyasaları, uluslararası işgücü akışına neden olan temel dinamiklerdir. Diğer piyasa çeşitlerinin uluslararası göç üzerinde önemli etkileri yoktur.
e) İktidarların göç akışlarını kontrol etmelerinin yolu, göç gönderen veya alan ülkelerdeki işgücü piyasalarını düzenlemesi veya etkilemesidir.

1.2.4.3.2. Neo-klasik Ekonominin Mikro Kuramı

Neoklasik ekonominin mikro kuramına göre, bireyler rasyonel aktör olarak göç etmeye karar verir. Çünkü maliyet-fayda hesaplaması, onların göçten çoğunlukla maddi olarak pozitif net kazanç beklemelerine yol açmaktadır. Uluslararası göç, beşeri sermayeye yapılan bir yatırım biçimi gibidir. İnsanlar, yeteneklerini göz önünde bulundurarak en üretken olabilecekleri yere doğru hareket etmeyi tercih etmektedirler. Ancak daha yüksek emek verimliliğiyle bağlantılı olarak daha yüksek ücretler elde etmek için yer değiştirmenin maddi maliyetini, iş ve ev aramayı sürdürme maliyetini, yeni bir dil ve kültür öğrenmeye yönelik çabalar da dahil olmak üzere belli yatırımları ve yeni bir işgücü piyasasına entegre olmada katlanılan zorlukları aşmayı ve eski bağlarını koparak yenilerini oluşturmayı amaçlayan psikolojik maliyetleri aşmak gerekmektedir (Massey vd., 1993: 434).

Bu kurama göre, bireyler, göç kararı vermeden önce kar-zarar durumunu göz önüne alarak göç maliyetinin göç etmeye elverişli bir durumda olmasını hesap etmesi gerekmektedir (Mutluer, 2003: 19). Bireyler, göç kararı verirken fayda maliyet analizi yapmakta ve maksimum fayda sunacağını düşündükleri yerlere göç etmek istemektedirler (Battır, 2020: 27). Göçün maliyetini azaltan bireysel, toplumsal, teknolojik nitelikler, göçten elde edilecek olan getiriyi ve göçün hızını artırmaktadır. Aynı zamanda, beşeri sermaye donanımının artması da iş bulma olanaklarını artırmaktadır (Abadan-Unat, 2017: 54 ve 55).

Neoklasik ekonominin mikro kuramının varsayımları: (Massey vd., 1993: 434 ve 436).

a. Uluslararası göç, kazanç ve istihdam oranlarındaki uluslararası farklılıklardan kaynaklanmaktadır.
b. Gönderen ülkeye ilişkin istihdam olasılığı veya olası ücret oranını artıran eğitim, öğretim, deneyim, dil yeteneği gibi bireysel beşeri sermayenin özellikleri diğer şeyler sabitken uluslararası hareket ihtimalini artıracaktır.
c. Göç maliyetini düşürücü bireysel nitelikler, sosyal durumlar veya teknolojiler, göçle beraber gelen net getiriyi ve uluslararası hareket olanağını artırmaktadır.
d. Aynı ülkede yaşayan kişiler birbirinden farklı göç eğilimlerine sahip olabilmektedirler.
e. Ülkeler arasındaki göç akışlarının kümülatifi, fayda-maliyet analizine dayalı bireysel göçlerin basit bir toplamından ibarettir.
f. Ülkeler arasında kazançlarda veya istihdam oranlarında farklılık yoksa uluslararası göç meydana gelmez. Göç, beklenmedik kazançlar, göç hareketinin maliyetleri düşüldükten sonra kalan net uluslararası dengeye gelene kadar devam eder.
g. Beklenen getirilerdeki farklılık oranı ülkeler arasındaki uluslararası göç akışının oranını da etkilemektedir.
h. Göç kararları, işgücü piyasaları arasındaki dengesizliklerden ve süreksizlikten kaynaklanmaktadır, diğer pazarlar göç kararlarını doğrudan etkilemez.
i. Kabul eden ülkedeki şartlar muhtemel göçmen için psikolojik olarak çekici ise göç maliyetleri negatif olabilir. Bu durumda, negatif bir kazanç farkı ülkeler arasındaki göçü durdurmak için gerekli olabilir.
j. Hükümetler, göç alan ve göç gönderen ülkelerdeki beklenen getirileri etkileyen politikalar yoluyla göçün kontrolünü sağlamaktadırlar.

Neo-klasik teori de diğer teoriler gibi bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerden en önemlisinden biri Arango'nun iddialarıdır. Buna göre neo-klasik teorisyenlerin ileri sürdüğü iddialar düşünüldüğünde eksik kalan bir nokta, normalde

olması gerekenden daha az insanın göç ettiği olgusunu açıklayamamalarıdır. Eğer, ülkeler arasındaki göç akışları neo-klasiklerin belirttiği gibiyse uluslararası göçmenlerin sayısı gerçekte olandan çok daha fazla olmalıdır. Aslında, ekonomik eşitsizliklerin önemi tartışılamaz bir gerçektir ancak tek başına insanların göç kararı almasında yeterli değildir. Bunun yanı sıra siyasi faktörler de göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer taraftan neo-klasik teori, benzer yapısal özelliklere sahip olan ülkelerin farklı yoğunlukta göç dalgası ile karşı karşıya kalmalarının nedenini kendi argümanlarıyla açıklayamamaktadır (Arango, 2010: 286). Bu boşluğu ise Arango, politik ve bireysel faktörlerin de etkili olduğunu savunarak doldurmaya çalışmıştır. Yani Neo-klasiklerin doğal piyasa anlayışına bağlı olarak ücret farklılığının sona ermesi ile göçün de son bulacağı şeklindeki görüşü Bağımlılık teorisyenlerince müdahaleci siyaset görüşü ile eleştiriye uğramıştır (Özgür Baklacıoğlu, 2010: 13). Ayrıca Neo-klasik teori, olası göçmenlerin göç etme düşüncesine yönelik ilk girişimlerini açıklarken yeni ekonomik teoriler daha çok istihdamın önemini, devamlılığını ve özellikle yasadışı göçmenleri içeren işgücü akışlarının yerleşim dinamiklerini açıklamaktadır (Bean ve Brown, 2014: 71). Bu anlamda da göç sürecinin bütüncül bir çerçevede değerlendirilmesi noktasında eksik kalmaktadırlar.

1.2.4.4. Dünya Sistemleri Kuramı ve Yeni Ekonomi Kuramı

Dünya Sistemi Kuramına göre, uluslararası göç, ulus-devletlerin emek ve sermaye piyasaları arasındaki ilişkiden çok dünya piyasa sisteminin yapısından kaynaklanmaktadır (Yaman, 2019: 51). Dünya Sisteminin yapısı, "merkez çevre" veya "gelişmiş-az gelişmiş" olarak adlandırılan ülkeler arasında zayıf taraf üzerine kurulan hegemon ilişkisi üzerinden okunursa göçün, gelişmiş ülke lehine ve gelişmekte olan ülke aleyhine oluşan bir hareket olduğu görülebilir. Bu kurama göre, merkez ülkeler, çevre ülke kaynaklarına erişebilmek için buralara yatırım yapmakta ve buradaki kaynakları yönetmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerden ham madde gereksinimini karşılayarak ve bu ülkelerin ulaşım ve iletişim teknolojilerini geliştirerek kalkınma için gerekli olan altyapıyı inşa etmeye çalışmaktadırlar (Güllüpınar, 2012: 67 ve 68).

Bir dünya sistemi, sadece işlevsel değil, aynı zamanda coğrafi olarak geniş bir işbölümünün olduğu bir sistem olarak düşünülebilir. Nasıl bir imparatorlukta siyasi yapı kültürü, işgalle başlama eğilimindeyse bir dünya ekonomisinde de siyasi yapı kültürü, mekansal konumla başlama eğilimindedir. Bu sistemde, ekonomik görevlerin kapsamı ekolojik kaygılar gereği eşit olarak dağılmamıştır. Ama çoğunlukla, sistem içindeki bazı grupların diğerlerinin emeğini sömürme, yani artıktan daha büyük bir pay alma yeteneğini büyüten ve meşrulaştıran bu toplumsal örgütlenmenin bir işlevidir. Kültürel homojenleşme ve kültürel-ulusal kimlikler yaratmak için biriken baskılar kilit grupların çıkarlarına hizmet etme eğilimindedir (Wallerstein, 1974: 349). Zenginliğin dünya ekonomisini yönlendirebilen belli kesimler elinde toplanması göçün yönünü belirleyen en önemli unsurlardan biridir. Yani merkez ülkelerin çevre aleyhine genişlemesi ve çevrenin kaynaklarını sömürmesi göçün de çevreden merkez ülkelere doğru akışına neden olmaktadır.

Dünya sistemleri teorisi, yerinden edilmiş ve bulundukları ülkeden ayrılmak isteyen insanların ekonomik, kültürel, ulaşım ve iletişim bağlantıları aracılığıyla merkez ülkelere doğru hareket etmesini ele almaktadır. Ayrıca bu teori göçün, geçmişte kolonyal bağlarla birbirine bağlanmamış ülkeleri dahi eskiye dayanan bağlarla birbirine bağladığını ileri sürmektedir. Böylece, farklı gelişmişlik düzeyine sahip olan devletler arasındaki eski ve şimdiki ilişkilerin önemine ve bu ülkeleri bağlarından koparan bazı kalkınma mekanizmalarına vurgu yapmaktadır (Arango, 2010: 291). Bu kalkınmanın ilk adımları merkez ülkelerin çevre ülkelerde kurduğu fabrikalarda başlamaktadır. Üretim faktörlerinin çevre ülkelerde daha karlı bir şekilde üretimi sağlamadaki katkısı ile birlikte genellikle kolonyal ilişki geçmişi olan çevre ülkelere yatırım yapan kapitalist güçler, az gelişmiş ülkelerin kaynaklarını sömürmesi ve bu kaynaklar üzerinde kontrolü sağlamasına bağlı olarak ücretlerin yüksek olduğu merkez ülkelere doğru göç akımının başlaması buralarda ücretlerin daha da düşmesine neden olmaktadır (Abadan-Unat, 2017: 61-63). Merkez ülkelerin çevre ülkelere yatırımda bulunmasına bağlı olarak kalkınmasına neden olan bu bağımlılık ilişkisi sonucunda göç ücretlerinin daha da düşmesinin nedeni, çevre ülkelerdeki yerel üretim sistemini ve toplumsal yapının işleyişini bozması sonucunda göç eden insanların sanayileşmiş alanlarda oluşturduğu göç baskısıdır (Yaman, 2019: 52).

Dünya Sistemleri Teorisi varsayımları: (Massey vd., 1993:447 ve 448).

a. Uluslararası göç, sürekli gelişen bir dünyada doğal kapitalist genişlemeye bağlı olarak kpitalist unsurların çevre bölgelere doğru akışıyla ortaya çıkmaktadır.
b. Uluslararası emek akışı, uluslararası mal ve sermaye akışını izlemekte ancak tersi yönde hareket etmektedir. Kapitalist yatırım, çevre ülkelerde köklerinden kopmuş hareketli bir nüfus oluşmasına neden olan değişiklikleri teşvik ederken aynı zamanda merkez ülkelerle maddi ve kültürel bağlar kurarak ulus-ötesi hareketlerin ortaya çıkmasına yol açar.
c. Uluslararası göçün, özellikle geçmişteki kolonyal güçler ve onların eski sömürgeleri arasında gerçekleşmesi muhtemeldir. Çünkü bunlar arasında kültür, dil, idari, yatırım, ulaşım ve iletişim bağlantıları önceden kurulmuş ve sömürge dönemi boyunca dış rekabetten bağımsız olarak gelişmesine izin verilmiş bu da kültürel sistemler ve belirli ulus-ötesi pazarlar kurmasına yol açmıştır.
d. Uluslararası piyasaların küresel hale gelmesiyle ortaya çıkan uluslararası göçte, hükümetlerin göç oranlarını etkilemesinin yolu, şirketlerin uluslararası yatırım faaliyetleri ile mal ve sermaye akışlarını kontrol etmektir. Ancak bu tür politikaların uygulanması pek muhtemel değildir çünkü bu tür politikalar, uluslararası ticaret anlaşmazlıklarını kışkırtma, dünya ekonomik durgunluğunu riske atma, çok uluslu şirketlerin önemli siyasi kaynakları ele geçirebilme hareketliliğini engelleyerek onları kızdırma eğilimindedir.
e. Kapitalist ülke hükümetlerinin yurtdışındaki yatırımlarını korumak ve küresel pazarın genişlemesine katkıda bulunan hükümetleri desteklemek için yaptıkları müdahaleler etkili olmadığında özellikle merkez ülkelere doğru mülteci hareketlerinin tetiklenmesi uluslararası göçün farklı bir biçimini oluşturur.
f. Uluslararası göçün ülkeler arasındaki istihdam veya ücret oranlarındaki farklılıklar ile çok az ilgisi vardır. Uluslararası göç, küresel ekonominin yapısından ve piyasa oluşturma dinamiklerinden kaynaklanmaktadır.

Dünya sistemleri teorisinin eksik olan yanı uluslararası göçü yapısal unsurlara dayandırması ve bireysel unsurları göz ardı etmesidir (Şenol Sert, 2016: 37). Ayrıca bu teorideki muamma, ücretlerin göçmenlerin umduğu gibi yüksek olmaması hatta yukarı yönlü ücretlerin katı, aşağı yönlü ücretlerin ise esnek olduğuna tanık olunmasıdır. Yani göç hareketinin ilk halkası çevre ülkelerdeki ücret düşüklüğünden hareketle merkez ülkelerde daha yüksek ücretler kazanma isteğidir. Bununla birlikte merkez ülkelerde özellikle metropollerde yaşama tutunmaya çalışan göçmenler birçok problemle karşı karşıya kalmaktadır. Metropollerde bir yandan barınma ve yeme-içme gibi temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında diğer yandan umdukları ücretleri elde edememe noktasında sıkıntıya düşen göçmenler, göç hareketinin ikinci aşaması ile karşılaşabilmektedir. Buna göre göçmen ya metropollerin ötesinde az gelişmiş şehre uzak alanlara doğru tekrar bir iç göç hareketi ya da daha gelişmiş bölgelere doğru bir dış göç hareketi başlatabilir.

Yeni Ekonomi Kuramına göre göç, sadece iktisadi nedenlerle değil aynı zamanda sosyo-kültürel etkenlere de bağlı olarak gerçekleşmektedir (Yönlü, 2018: 47). Göç, bir yeniliğin benimsenmesi ve yayılma süreci olarak görülebilir. Mesela, bazı varış yerlerinin diğerlerinden daha iyi olduğuna dair önceden beri benimsenen bir inanış, gerçek göçmenlerin deneyimlerini geride kalan potansiyel göçmen havuzunun gelecekteki belirsizliğini azaltan bilgiler sunmasıdır (Stark ve Bloom, 1985: 176). Hane halkının ortak bir gelir havuzu oluşturduğu düşünülürse bireyin tek başına edindiği tek gelir ve ani risk durumlarında alternatifi olmayan işgücü, daha dezavantajlı bir duruma düşmektedir. Çünkü hane halkı üyelerinin bir kısmı göç ederken bir kısmı yurtlarında kalmakta ve zor durumda kalan taraf, diğer tarafa yardımda bulunarak bazı zorlukların üstesinden gelebilmesini sağlanmaktadır. Dayanışma ve yardımlaşmanın iyi işlediği hane halkı sistemi bireyin tek başına yurtdışına gittiğinde onu karşılayan bir diğer yardımlaşma ve dayanışma mekanizması olarak görülen göçmen ağları ile benzerlik taşımaktadır. Ancak hane halkının bazı üyelerinin çok bazı üyelerinin az çalışması durumunda gelir dağılımında ve gelir kaynaklarında yaşanan sıkıntılar, bu mekanizmanın işlemesinin önündeki en büyük engellerden biridir. Aynı göçmen ağlarının göçmenlerin gelişimini engellediğine dair eleştirilerin olması gibi hane halkında da para

transferleri bağımlı yaşanmasına, tüketim seviyesinin artmasına, üretkenliğin ve beşeri sermayenin gelişiminin engellenmesine neden olmaktadır.

Yeni ekonomi kuramına göre göç, emek ve sermayenin makul bir şekilde paylaşımının yapılarak aile kurumunun ekonomik geçim düzeyini sürdürebilmesinin garanti altına alınmasını sağlayan ortak bir stratejidir (Özgür Baklacıoğlu, 2010: 11). Göç kararı, göç eden ve göç etmeyen gruplar arasında ortaklaşa alınmaktadır. Kazançlar ve maliyetler bu iki grup arasında örtülü bir sözleşmeye dayalı düzenlemelerle paylaştırılmaktadır. Mesela, göç edenden göç etmeyenin ailesine doğru kazancın önemli bir bileşeni olarak görülen göçmen havaleleri, bu sözleşmenin bir parçasıdır. Göçmen ile ailesi arasındaki bu havalelerin saf bir fedakarlıktan ziyade geçici bir sözleşmeye dayalı düzenleme olarak görülmesi bu modelin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır (Stark ve Bloom, 1985: 174). Bu kurama göre, hane halkları, göç kararını birlikte vermektedir ve bu göç kararını verirken geliri maksimum seviyeye çıkartmayı amaçlarken aynı zamanda riskleri minimize etmek ve piyasa aksaklıklarını da çözmeyi amaçlamaktadır. Bu yüzden ekonomik dengesizliklerden korunmak için göçmen havalelerini ortak risklerin üstesinden gelebilmenin bir teminatı olarak görmektedirler (Güllüpınar, 2012: 62). Hane halkı, ani değişikliklerle başa çıkabilme noktasında bireylere göre daha alternatif çözümler üretmekte, hane üyelerinin her biri farklı yollardan haneye gelir sağlamaya çalışmakta ve hatta para transferi yoluyla hanenin ayakta durması sağlanmaktadır (Abadan-Unat, 2017: 55 ve 56).

Göçün yeni ekonomisi kuramı, aile ve hane halkı ile para havalelerinin önemini vurgulamasının yanı sıra bilgi donanımına ve göçmenler ile faaliyet gösterdikleri ağlar arasındaki karmaşık karşılıklı bağımlılığa da dikkat çekmektedirler. Bu teoriye göre, belirli bir toplumda gelir dağılımı ne kadar eşitsiz olursa, göreceli yoksulluğun ve buna bağlı olarak da göçün daha fazla artacağı öngörülmektedir. Yani bu teori neo-klasik teorinin aksine odak noktasını gelir dağılımı olarak almaktadır. Ayrıca yeni göç ekonomisi, yalnızca göç verici ülkedeki göç nedenleri ile ilgilenmektedir (Arango, 2010: 288). Buna göre teori, göçmen ve ailesinin üçüncü bir taraftan ziyade, kendilerinin sözleşme şartlarını belirleyeceği

karşılıklı yarar sağlayan sözleşmeye gönüllü olarak girmeleri için birçok neden sunmaktadır. Bu nedenler arasında, ailenin verimliliği, esnekliği, karşılaştırmalı üstünlüğü gibi unsurlar gösterilebilir (Stark ve Bloom, 1985: 174). Karşılaştırmalı üstünlükten kastedilen şey hane halkı refahının ve memnuniyetinin yalnızca mutlak ekonomik durumdaki gelişmelerden değil, aynı zamanda referans toplumdaki diğer hane halklarıyla karşılaştırılmasıdır. Yani hane halkları sadece kendi gelirlerini mutlak bir şekilde iyileştirmek için değil, aynı zamanda toplumun diğer katmanlarını iyileştirmek için de hareket etmektedir. Bir hane, geliri düşükse göç etmeye motive olsa da, gelir evrensel olarak düşükse motivasyon seviyesi azalacaktır. Ancak bazı hanelerin geliri yüksekse, o zaman yoksul bir hane, hem görece hem de mutlak olarak yoksun kalacak ve hareket etme motivasyonu buna bağlı olarak daha yüksek olacaktır (Massey, 1990: 13).

Göçün yeni ekonomisi kuramının varsayımları: (Massey vd., 1993: 439 ve 440).

a. Bağımsız bireyler yerine aileler, hane halkları veya diğer üretim ve tüketim birimleri, göç araştırmalarında analiz düzeyi olarak kullanılmaktadır.
b. Ücret farklılığı, uluslararası göçün meydana gelmesini belirleyen temel şart olarak görülmemektedir. Ücret farklılığı olmasa bile hane halkları uluslararası göç boyunca ortaya çıkabilecek çeşitli risklere karşı koymak için güçlü bir teşvik edici unsurdur.
c. Uluslararası göç ile yerel istihdam olanakları birbirini tamamlayıcı özelliktedir. Aslında, hane halklarının bir yandan göç etmelerinde bir yandan da yerel faaliyetlerde bulunmalarında önemli teşvikler bulunmaktadır. Aslında yerel istihdam olanaklarına bağlı olarak ortaya çıkan kar düzeyindeki artış, yatırım risklerini azaltma ve sermaye edinme gibi göç edebilmek için gerekli olan koşullarla mücadele etme kabiliyetinin yüksek olması, göçü teşvik edici bir rol oynamaktadır. Bu nedenle göç veren yerlerdeki ekonomik kalkınmanın uluslararası göç baskısını azaltması tek başına yeterli değildir.
d. Ulusal sınırların ötesinde ücret farklılıklarının ortadan kalkması uluslararası göçün durmasını gerektirmez. Gönderen ülkelerde diğer pazarlar yoksa, kusurluysa, düzensizse bu durum göçü tetiklemeye devam eder.

e. Beklenen gelirdeki aynı kazanç, farklı gelir dağılımına sahip topluluklar arasında veya hane halkları üzerinde aynı etkiyi doğurmayacaktır.
f. Hükümetler göç oranlarını, işgücü piyasalarının yanı sıra sigorta ve sermaye piyasaları ile vadeli piyasaları şekillendiren politikalar yoluyla da belirleyebilir.
g. Gelir dağılımını şekillendiren ekonomik değişiklikler ve hükümet politikaları hane halklarının ekonomik yapısını olumsuz etkileyecek ve bu da göçü teşvik edecektir.
h. Gelir dağılımı üzerinde etkili olan politikalar ve ekonomik değişiklikler, ortalama gelir üzerindeki etkileri hesaba katılmadan göç üzerinde etki doğurmaktadır. Aslında, göç veren yerlerde refah seviyesini yükseltici hükümet politikalarının görece yoksul hanelerin gelirleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olmaması göçü artırabilir.

1.2.4.5. İlişkiler Ağı Kuramı ve Göç Sistemleri Kuramı

İlişkiler ağı kuramı, önceden göç edenler ve onların ardılları veya göçmen olmayanlar arasında göçmenin anavatanı ile gideceği yer arasında soy, akrabalık, dostluk gibi bağları kuran ilişkiler ağıdır (Battır, 2020: 44). Kaynak ülke ve hedef ülke arasında meydana gelen göç ilişkilerini düzenleyen bu ağlar, göç etme maliyetini ve risklerini azaltmakla beraber göçmen seçim skalasını genişletmekte ve uluslararası göçü artırmaktadır (Abadan-Unat, 2017: 64 ve 65). İlişkiler ağı kuramı, göçü özendirici bir nitelik taşıyan dayanışmaya dayalı bir kuramdır (Mutluer, 2003: 21). Bu kuram, göçmenlerin gittikleri yerleri belirlerken yerleşim yerlerine benzer olan yerleri tercih ettiklerini ortaya koymaktadır. Bunun sonucunda, ağların, aynı yerlerde öbekleşerek yaşamaya çalışan göçmenlerin, bir taraftan bulundukları toplumdan izole olmasına diğer taraftan da bulundukları toplumla kaynaşmasına neden olduğu görülmektedir (Yalçın, 2004: 49 ve 54).

İlişki ağları, göç sorunlarının üstesinden gelebilmek ve göçü kolaylaştırmak adına ihtiyaç duyulması halinde kullanılabilmektedir. Diğer taraftan kaynak ve hedef ülke arasında göç alışverişini sağlayan sosyal ağlar da bulunmaktadır (Güllüpınar, 2012: 73). Bu ağlar, dernek, ibadet yeri, ticari işletme, hastane, hukuki danışma büroları gibi farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır (Yaman, 2019: 57). Ayrıca

göçmene varacağı yerle alakalı bilgi edinme, maliyet, iş bulma, barınma, bürokratik işlemler, yaşanılan problemleri çözüme kavuşturma gibi konularda destek sağlayan enformel ağları da içeren bu ağlar, zamanla büyük bir göç endüstrisisinin oluşmasına neden olmuştur (Yönlü, 2018: 63).

Ağ teorisi varsayımları: (Massey vd., 1993: 449 ve 450).

a. Uluslararası göç, bir kez başladıktan sonra, gönderen ülkeye geniş bir şekilde yayılıncaya kadar genişleme eğilimindedir ki göç etmek isteyen herkes zorluk çekmeden göç edebilir daha sonra göç azalmaya başlar.
b. İki ülke arasındaki göç akışının boyutu istihdam oranları ve ücret farklılıkları ile kuvvetli bir bağa sahip değildir çünkü bu değişkenlerin göçü teşvik etme veya engellemede sahip olduğu etkiler, göçmen ağlarının büyümesinden kaynaklanan hareket maliyetlerinin ve risklerinin giderek düşmesi ile geri planda kalmaktadır.
c. Uluslararası göç, ağların oluşumu ve kurumsal nitelik kazanmasıyla daha önce buna neden olan bireysel veya yapısal faktörlerden koparak daha bağımsız bir nitelik taşır.
d. Göçmen ağları yayıldıkça ve göç maliyetleri düştükçe, göç akışı sosyo-ekonomik açıdan daha az seçici hale gelir ve göç veren topluluğu daha fazla temsil eder.
e. Göçmen ağları bir kez oluştuktan sonra hükümetler akışları kontrol etmekte büyük zorluklar yaşayabilir. Çünkü hükümetler, hangi politik rejimi izlerse izlesin ağ oluşturma süreci izinsiz oluşmaya ve kendi kontrollerinin dışına uzanmaya devam eder.
f. Göçmenler ve onların ailelerini birleştirmeyi amaçlayan göç politikaları, akrabalık ağlarına sahip olanlara özel giriş hakkı vererek göçmen ağlarını güçlendirdiği için göçmen akışının kontrolünü olumsuz yönde etkilemektedir.

İlişkiler ağı kuramı, göçü açıklarken ve göç nedenleri üzerinde dururken göçmen odaklı bir bakış açısı sergileyerek yapısal faktörlerin dışına çıkmayan diğer göç teorilerinden ayrılmaktadır (Çağlayan, 2006: 88). İlişkiler ağı kuramı, günümüzde meydana gelen göç hareketlerinde son derece önemli bir işleve sahiptir.

Bu ağlar, küresel çağda göçün hızlanması ve kolaylaşmasını sağlayarak dünya üzerindeki göçmen nüfusunun artmasına neden olmaktadır.

Göç sistemleri kuramı, göç kararında mesafeden çok ülkeler arasında siyasal ve ekonomik ilişkilerin etkili olduğu değişken ve dağınık bir göç sisteminin varlığını iddia etmektedir (Abadan-Unat, 2017: 67 ve 68). Bu sistemde, göç hareketinin, tek bir nedene veya bakış açısına göre açıklanması mümkün değildir (Bulut ve Bimay, 2020: 22). Bazı ülkeler diğerlerine nazaran daha sık ve sistematik göç akışı içinde yer almakta ve bu ülkelerin karşılıklı etkileşimi göç sistemini oluşturmaktadır (Battır, 2020: 48 ve 49). Göç sistemlerinde süregelen bir ilişkiye sahip ülkeler göçmen anlaşmaları ile de bir göç sisteminin kurulmasını sağlayabilirler (Aksoy, 2012: 296). İngiltere ile Hindistan, Fransa ile Cezayir, İtalya ile Libya ve Türkiye ile ikili anlaşmalar düzenleyen Batı Avrupa ülkeleri arasındaki göç ilişkisi, göç sistemleri kuramına örnek olarak verilebilir (Yaman, 2019: 55).

Göç sistemleri yaklaşımı, devletler arasındaki ilişkilerin varlığının çok öncelere dayandığını ve bunun göç olgusunun başlamasına bağlanamayacağını belirtmektedir (Özgür Baklacıoğlu, 2010: 56). Göç sisteminde yer alan bir grup alıcı ülke bir dizi menşe bölge ile görece istikrarlı birliği alanları oluşturarak bu ilişkilerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Arango, 2010: 292). Yani ülkeler arasında geçmişten beri süregelen sömürgecilik, mali ve ticari, sosyal, siyasi ve kültürel ilişkiler ne kadar yoğun olursa göçle karşılaşma olasılığı da o kadar artmaktadır. Ayrıca hedef ve kaynak ülke arasındaki ilişkiler, insan akışının yanı sıra bilgi, fikir, mal ve hizmetlerin akışından da kaynaklanabilmektedir (Güllüpınar, 2012: 77 ve 78). Örneğin aile ve sosyal bağlar, kitle kültürü ilişkileri ve karşılaştırmalar göç sistemlerini oluşturmaktadır (Yönlü, 2018: 60). Bunların dışında, göç sistemi, hem kurumsal özelliklere sahip makro yapıları hem de davranış özelliklerine sahip mikro yapıları içermektedir. Bu mikro yapılar, göçmenlerin kendi aralarındaki göçün zorlukları ile mücadele edebilmek için kurdukları enformel ağlardır. Bu ağların oluşmasında hareket noktasını değerler, kültürel ve sosyal sermaye oluşturmaktadır (Çağlayan, 2006: 82 ve 83).

Bu teorideki eksiklik, eskiden beri süregelen bir ilişkisi bulunmayan ülkeler arasında dahi sonradan edinilen veya dolaylı yollarla oluşan ilişkilerden beslenen bir göç akışının mümkün olabileceğidir. Ayrıca göç sisteminde yer almayan ülkeler de sonradan göç sistemine dahil olabilir. Göç sistemi, karmaşık, bütünleşik, doğrusal özelliğe sahip olmayan bir sistem olarak düşünülebilir. Diğer taraftan göç sistemine dahil olmayan ülkelerdeki göç akışlarının veya transit ülkelerdeki göç akışlarının açıklanması noktasında bir belirsizlik söz konusudur.

12.4.6. Kesişen Fırsatlar Kuramı ve Merkez Çevre Kuramı

Kesişen fırsatlar teorisine göre, belirli bir mesafeye göç eden insanların sayısı buradaki fırsatlarla doğru orantılı olarak artmaktadır (Stouffer, 1940: 846). Buna göre bir yerden başka bir yere göç hareketi devam ediyorsa orada göçmenlerce kullanılması gereken fırsatlar dizisinin daha fazla olması muhtemeldir. Bunun nedeni, iki yer arasında kesişen fırsatların bulunuyor olmasıdır. Bu fırsatlara erişimde, önceden yakın mesafelere göçün daha kolaylıkla sağladığı düşünülmekteyken günümüzde, iletişim ve ulaşım alanlarındaki gelişmelere bağlı olarak bir yerdeki fırsatlara ilişkin bilgi olanağı ve hareket kabiliyeti arttığından yakın ve uzak mesafelere göç arasındaki ayrım büyük oranda kalkmıştır (Yaman, 2019: 39 ve 40). Ancak göç etme kararında her ne kadar hedef ülkenin çekici unsurları etkili olsa da göç etme mesafesi de dikkate alınan önemli bir husustur. Çünkü göç etme mesafesinin uzaması göçmenin daha fazla prosedürlerde uğraşması ve daha fazla göçü zorlaştırıcı veya engelleyici muamelelerle karşılaşmasına yol açmakktadır (Battır, 2020: 33 ve 34).

Kesişen fırsatlar kuramı, Özellikle ekonomik temelli göçleri ve işçi göçünü açıklamaktadır. İş fırsatlarının fazlalığı ve bu iş piyasalarına yönelik talep ve yerlilerden daha ucuza çalışabilecek göçmen talebi göçün kapsamını belirlemektedir (Çağlayan, 2006: 78). Bu teori, günümüz kapitalist sisteminde var olan işsizliğin, emek piyasasında oluşturacağı rekabeti ve ücretleri düşürme ihtimalini hesaba katmadığı için eleştiriye maruz kalmıştır. Ayrıca göç edilecek yerdeki fırsatların bilinme ve bu fırsatlara ancak göç edilerek ulaşılabileceği ihtimali olması yani gerçeklik taşıması gerekmektedir aksi takdirde varsayımsal çıkarımlar bu teoriyle bağdaşmaz (Yalçın, 2004: 30 ve 29).

Merkez-çevre kuramına göre, çevre ile merkez arasında korelasyonel ilişki bulunmaktadır. Buna göre merkez ülkeler, ucuz işgücü, hammadde ve üretilen mamul malın pazarlanması ihtiyacını karşılayabilmek için çevre ülkelere, çevre ülkeler de ekonomik gelişme düzeylerini artırabilmek için merkez ülkelere ihtiyaç duymaktadırlar. Hammadde ihtiyacının, çevre ülkelerin kaynaklarından karşılanması ve çevre ülkelerin ucuz işgücü sayesinde daha düşük maliyetle üretime kazandırılması söz konusudur (Çağlayan, 2006: 80). Böylece, bu etkileşime bağlı olarak ortaya çıkan merkez ülkelerdeki işgücü gereksinimi çevre ülkelerden göç eden insanlar tarafından doldurulmaktadır Böylelikle, çevre ülkelerden merkez ülkelere kaynak akışı sağlanırken aynı zamanda merkezden çevreye de yatırımların artması merkezin hakimiyet alanını genişletmektedir (Battır, 2020: 36).

Merkez ülkelerin çevre ülkelere yatırım yapması sonucunda bu yatırım için gerekli olan işgücünün, geleneksel üretim alanlarından çekilmesi ve işgücü talep eden yeni iş sahalarına kayması fazla arz edilen emeğin ucuzlamasına neden olmaktadır. Özellikle kadın ve çocukların emek bedelinin daha da düşük olması daha fazla tercih edilmelerine ve piyasanın daha da ucuzlamasına neden olmaktadır. Bu süreçte çevre ülke içinde de az gelişmiş kırsal alanlardan gelişmiş sanayi alanlarına doğru bir iç göç artışının yaşanması mümkün hale gelmiştir (Güllüpınar, 2012: 71). Çevre ülkelerden hammaddeleri alarak işleyen merkez ülkeler, tekrar ürettikleri malları bu ülkelere daha pahalı olarak satmaktadırlar (Yalçın, 2004: 36).

1.2.4.7. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı

İkiye bölünmüş emek piyasası kuramı, uluslararası göçlerin gelişmiş ülkelerin işgücü talebinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu kuramda, emek piyasası yerli halkın çalıştığı uzmanlık ve nitelik gerektiren sermaye-yoğun sektör ve göçmenlerin çalıştığı nitelik ve herhangi bir uzmanlık gerektirmeyen emek-yoğun sektör olmak üzere ikiye bölünmüştür. Emek talebine olan ihtiyacın azalması durumunda, kalifiye elemanlardan oluşan birinci sektörde işe giriş-çıkış maliyetleri yüksek olduğundan herhangi bir maliyet gerektirmeyen ikinci sektörde işten çıkarmalar daha çok görülmektedir. Bölünmüş iş gücü piyasasında uluslararası göç hareketleri, piyasadaki ücret farklılıklarından çok istihdamı sağlayıcı politikalardan kaynaklanmaktadır (Abadan-Unat, 2017: 57-60). Bu politikalardan biri de niteliksiz işgücüne olan

talebin yapısal enflasyondan kurtulmanın bir yolu olarak görülmesidir (Özdal, 2018: 48). Ücretlerin esnek olması ve üretim faktörlerinin akışkanlığının sağlanabilmesine yönelik politikaların uygulanabilmesi için göçmen istihdamının artırılması amaçlanmaktadır. Bu teoride, az gelişmiş ülkelerin göç vermesinde etkili olan unsurlar dikkate alınmamaktadır (Mutluer, 2003: 20). Bundan ziyade, gelişmiş ülkelerin düşük ücretli iş gücü talebini karşılamak istemesine bağlı olarak ortaya çıkan göçmen işgücü arzı, uluslararası göçün devamlılığını sağlayan asıl mekanizma olarak görülmektedir (Battır, 2020: 38). Bu kuram, uluslararası göçün işverenler veya hükümetler tarafından planlı şekilde gerçekleştiğini ve birinci kuşak göçmenlerin vatanlarındaki ailelerine katkı sağladığını ileri sürmesi bakımından 1960'lardaki işgücü göçlerini açıklamada başarılıdır (Yaman, 2019: 50).

İkiye bölünmüş emek piyasası kuramında, göç alan gelişmiş yerlerde, ücretlerin yükselmesini engelleyen toplumsal ve kurumsal mekanizmaların varlığı ücretlerin düşmesini engelleyememektedir (Abadan-Unat, 2017: 60 ve 61). Ancak buna rağmen, göçmenleri, birincil sektörün sahip olduğu gelişmiş teknolojik olanaklara, sigorta, toplu sözleşme ve sendikal haklara sahip olamayan ikincil sektörde çalışmak zorunda bırakan şey, şartların kendi ülkelerinden bir nebze daha iyi olması ve daha fazla ücret kazanma fırsatıdır (Yaman, 2019: 49 ve 50). Lewis, iki sektörün ücretleri arasında yaklaşık % 30'luk bir farkın kaçınılmaz olduğunu ve bu farkın işçilerin yer değiştirmesi için yeterli bir sebep olarak görüldüğünü belirtmektedir. Gelişmiş sektörde, sınırsız bir göçmen işgücü arzının var olması ücretlerin düşmesine neden olurken aynı zamanda sektörün genişlemesine ve daha yüksek kar elde etmesine neden olmaktadır. Geleneksel sektörde ise dış göç, atıl emekten kurtulmanın ve üretim işlevinde daha yüksek sermaye-çıktı oranlarına doğru ilerlemenin tek yoludur ve bu nedenle, ekonomik geri kalmışlıktan çıkarak gelişme sürecine girilmesine zemin hazırlamaktadır (Arango, 2010: 284).

İkili işgücü piyasası ülkeler arasında gelişmişlik düzeyine bağlı olarak meydana gelen aksaklıkların kapatılmasına yardımcı olarak arz-talep dengesini sağlamaya yardımcı olmaktadır. Piore'nin hareketlilik zinciri kavramı, bu iki piyasa arasındaki hareketliliğin devamlılığının nasıl sağlandığını ve aksaklıkların nasıl kapatılmaya çalışıldığını ortaya koymaktadır. Piore'nin hareketlilik zinciri kavramı,

herhangi bir toplumdaki sosyo-ekonomik hareketin rastgele olmadığını az çok düzenli kanallarda meydana gelme eğiliminde olduğunu ifade etmektedir. Hareket zinciri boyunca yer alan noktalar sadece işleri değil sosyal ve ekonomik önemi olan diğer önemli noktaları da içermektedir. Herhangi bir iş sınırlı ve farklı sayıdaki diğer belirli noktalardan emek çekme eğiliminde olacaktır Yani belirli bir işteki insanlar sınırlı sayıda okuldan, mahalleden ve aile geçmişinden kaçarak sınırlı istihdam durumlarından birine gireceklerdir. Buna göre özellikle düzensiz göçmenler tarafından hareketlilik zincirine giriş doğrudan değil de düşük vasıflı işlerden hiyerarşik olarak üst kadrolardaki boşlukların doldurulması ile olmaktadır (Piore, 1972: 6 ve 7). Çünkü bu göçmenlerin göç statüleri ve ailevi durumları onları en az tercih edilen işleri kabul etmeye sevk edeceğinden işe uygunlukları ve işgücü piyasasındaki varlıkları, bir taraftan bölünmenin devamlılığını sağlamakta bir taraftan da kendi hareketliliklerini zorlaştırmaktadır (Bean ve Brown, 2014: 72).

İşgücü piyasadaki bölünmenin devamlılığını sağlayan bir diğer unsur, büyük şirketlerin yükselişi ve ekonomide tekelci merkez bir gücün ortaya çıkışıdır. Bu bölünme, kapitalist kurumların oluşmasını kolaylaştırdığı ve kapitalist hegemonyanın yeniden üretilmesine yardımcı olduğu için önemli bir işleve sahiptir. Ayrıca bu ayrım, işçilerin özelliklerine göre ayrı mesleklere erişebilmelerini sağladığı için işçilerin göç edebilmek uğruna kendi isteklerini sınırlamalarına neden olmaktadır. Yine bu ikili yapı, üstler ve astlar arasındaki yetki eşitsizliklerini meşrulaştırmaktadır. Buna örnek olarak, kurumsal cinsiyetçilik ve ırkçılığın beyaz erkek ustabaşının sınai otoritesini güçlendirdiği verilebilir (Reich vd., 1973: 363 ve 364).

İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramının varsayımları: (Massey vd., 1993: 444).

a. Uluslararası işgücü göçü, büyük ölçüde gelişmiş ülkelerdeki işverenlerin veya etki altında bulundurdukları hükümetlerin istihdam talebine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.
b. Göçmen işçilere olan talep ekonominin yapısal gereksinimlerinden ve ücret farklılıklarından ziyade işe alım uygulamalarıyla ifade edildiğinden uluslararası ücret farklılıkları işgücü göçü üzerinde tek başına etkili değildir.

c. Göç alan toplumlarda ücretlerin düşük düzeyde baskılanması, göçmen işçilerin arzındaki düşüşe bir tepki olarak değil sosyal ve kurumsal mekanizmalar yoluyla mümkün hale gelir.
d. Ücretlerin yükselmesini engelleyen toplumsal ve kurumsal mekanizmalar, ücretlerin daha da düşmesini engelleyemediğinden ücretler göçmen işçilerin arz fazlalığından dolayı daha da düşebilir.
e. Hükümetlerin ücretlerde veya istihdam seviyeleri üzerinde değişiklikler getiren politikalar aracılığıyla uluslararası göçü etkileme olasılığı düşüktür. Göçmenler, yapısal olarak modern ve post-endüstriyel ekonomileri oluşturan işgücü talebindeki açığı doldurmaktadır ve bu talebi etkilemek ekonomik örgütlenmede büyük değişiklikler gerektirmektedir.

İkili işgücü piyasası, uluslararası göçün nedenlerine inmekten ziyade uluslararası göçün meydana gelmesi için modern toplumların ekonomik yapısında bulunan yapısal yabancı işgücü talebini sorgulamaktadır. Bu teorinin başarısı, göçmen işçilerin zorunlu olarak yerli işçilerle rekabet edeceği ve yerli işçilerin ücret düzeyini ve istihdam beklentilerini etkilediği fikrini ortadan kaldırmaya olan katkısıdır. Ancak her ne kadar geniş anlamda kabul gören başarılı bir teori olsa da Arango tarafından bu teoriye bazı eleştiriler getirilmiştir. İlk olarak, Arango, tüm uluslararası göçün talebe dayalı olduğunu ve tüm "itici" faktörleri dışlayan bir teorinin gerçeğin bir parçasını açıklamada yetersiz kaldığını belirtmektedir. Kuşkusuz, işe alım bu toplumlarda yüzyılın üçüncü çeyreğinde, teorinin formülasyonundan önceki on yıllarda önemli bir göç mekanizmasıydı ve bugün hala özellikle Basra Körfezi ve Asya-Pasifik bölgelerinde uygulanmaktadır. Ancak gelişmiş endüstriyel ekonomilerde çoğu göçmen kendi inisiyatifiyle gelir ve önceden var olan işleri doldurmak zorunda değildir. Çoğu durumda, göçmenler kendi talebini, yani önceki mevcudiyetleri olmadan var olmayacak işleri yaratan bir işgücü arzı oluştururlar. Ayrıca teori, bir yandan Danimarka veya Norveç ve diğer taraftan İsviçre veya Kanada gibi ülkeler arasındaki farklı göçmenlik oranlarını, yani benzer ekonomik yapılara farklı gelişmiş düzeyine sahip endüstriyel ekonomiler arasındaki on kat göç oranı farklılığını açıklayamamaktadır (Arango, 2010: 290).

1.2.4.8. Kurumsal Kuram ve Birikimli Nedensellik Kuramı

Kurumsal kuram, uluslararası göç arttıkça göç etmek isteyenlerin karşılaştıkları hukuki engellerle başa çıkabilmelerini sağlayabilmek için ortaya çıkan kurumların da arttığını savunmaktadır. Ancak genellikle göçmenlerin göç etmelerini kolaylaştırdığı düşünülen bu kurumlar, göçmen üzerinden yüksek meblağlar kazanarak göç etme maliyetinin de artmasına neden olmaktadır (Abadan-Unat, 2017: 66). Yani bu kurumlar, uluslararası göçün kurumsallaşarak artmasına neden olmakla beraber zaten sosyo-ekonomik şartlar yüzünden göç etme kararı alan insanların, göç etme maliyetini karşılayamadığı için göç edememesine veya birikim yapabilmek için göçü ertelemesine de neden olmaktadır. Bu kurumların, göçte seçiciliği ekonomik bakımdan iyi durumda olanların lehine artmasını teşvik eden bir yapılanma olduğu düşünülebilir.

Kurumsal Kuram, göç akışını engellemeye dönük mekanizmaların varlığına ve aynı zamanda göçü teşvik edici ve devamlılığını sağlayıcı yasal veya yasadışı yolları içerisinde barındıran birtakım kuruluşların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu kuruluşlar, göçmene iş ve konut ihtiyacını sağlamakta, göçmenin anlaşmalı evlilik işlemlerini halletmekte ve yolculuk edebilmesini sağlamaktadır (Battır, 2020: 46 ve 47). Ayrıca bu kuram, uluslararası göçün maddi beklentisi olmayan gönüllü kurumlar ile maddi beklentisi olan özel kurumlar aracılığıyla gerçekleştiğini savunmaktadır. Aslında, uluslararası göçün hızlı bir şekilde gerçekleşebilmesi bu kurumlar yoluyla mümkün olmaktadır (Mutluer, 2003: 21).

Birikimli nedensellik kuramına göre, güncel göç akışlarının köken ülkeden hedef ülkeye doğru bireysel davranış, ev halkı stratejileri ve sosyal sermaye gibi farklı sosyo-ekonomik faktörlerin etkisi sonucunda kendi kendini yenileyerek daima artışı, gelecekte yeni göç akışlarının meydana gelmesine neden olacaktır (Bartram vd., 2017: 87 ve 88). Kümülatif nedensellik kuramının önemli bir noktası, göçmenlerin yoğun olarak çalıştığı işlerde, bu işin göçmenlerle özdeşleşmesi hasebiyle yerliler tarafından reddedilmesi ve bu piyasalarda beliren işgücü açığının tekrar yeni göçmenlerle telafi edilmesidir (Abadan-Unat, 2017: 67). Bu açıdan bakıldığında bu teoride dikkat çeken bir husus, göçün kendi kendini sürdüren ve kendi kendini devam ettiren bir fenomen olduğu fikridir. Bu fikir ilk olarak Gunnar

Myrdal tarafından yıllar öncesinde kümülatif nedensellik etiketi altında, az gelişmiş bölgelerdeki eşitsiz gelişme tarafından harekete geçirilen "geri yıkama etkileri" bağlamında ortaya atılmıştır. Burada temel fikir, göçün gerçekliği bir dizi sosyo-ekonomik süreçten sonra oluşabilecek hamleleri tetikleyecek şekilde değiştirmesidir (Arango, 2010: 292 ve 293).

1.2.3. Göçün Etkileşim Süreci

Egemen kültürün asimilasyonu, kurulu düzeni korumanın en önde gelen tarzıdır ancak Batı demokrasilerinde normatif gücünü kaybetmeye başlamıştır (Heisler, 2001: 228). Asimilasyon Modeli, yeni gelen insanların, içinde bulundukları topluma kazandırılmasına yönelik politikaların oluşturulmasını sağlamaktadır. “Çok Kültürlü Model” yeni gelenlerin kendilerine ait vasıflarını koruyarak yerel halk ile eşit haklara sahip olmasını sağlamaktadır. “Dışlanma Modeli’nde” ise o toplumun bir parçası olarak görülmeyen göçmenlerin birtakım haklara erişmesi engellenmektedir (Güleç, 2015: 89).

1.2.3.1. Adaptasyon

Adaptasyon, etnik farklılıkların ortadan kaldırılarak sosyo-kültürel yaşam tarzlarının, etnik kimlik, gelenek ve göreneklerin yani kısacası bir toplumu diğer toplumlardan ayıran özelliklerin ve kuralların etnik çoğunluk gösteren topluma benzeştirilmesi sürecidir (Özgür Baklacıoğlu, 2010: 79). Kaynak ve hedef bölge arasındaki göç akışında doğum (jus soli), evlilik, vatandaşlık şartlarını taşımaya bağlı olarak kazanılan vatandaşlık statüsü, hedef ülkede, adaptasyon sürecini kolaylaştırmakta ve yerleşik göçmen topluluklarının oluşmasına neden olmaktadır (Özgür Baklacıoğlu, 2010: 17).

Adaptasyon, göç sürecinin varış ülkesindeki ilk aşamasıdır. Göçmen adaptasyon sürecinde bulunduğu toplumu tanımaya çalışır. Adaptasyon bir nevi tanıma evresidir. Yabancı olma halinden çıkmanın ilk adımıdır. Bu yüzden göçmene yönelik adaptasyon politikaları ne kadar iyi uygulanırsa göçmenin o toplumu özümsemesi ve diğer etkileşim süreçleri o kadar kolay olur. Adaptasyonda önceki veya eski bir durumdan çıkıp yeni bir duruma girme hali söz konusudur. Adaptasyon farklı bir ortama girildiğinde verilen ilk tepki olarak gözlemlenebilir. Bu tepki tanıma sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır. İlk tepki sonrası o ortama karşı oluşturulan

yargılar zihinde şekillenir. Ancak adapte olmak tam bir belirsizlik halidir. Bu adaptasyon sürecinin olumlu veya olumsuz durumlarla karşılaşılmasına bağlı olarak şekil aldığı görülmektedir. Göçmen, ev sahibi ülkede karşılaştığı zorlukları aşma kapasitesine ve tahammül noktasına kadar bu süreci yaşamaktadır. Adapte olmak, denge öncesi bir durumdur. Göçmen belirsizlik yaşadığı bu dengesizlik halinden biran önce kurtulmak istemektedir. Bu sürecin aşılmasında aile, akrabalık ve dostluk bağlarının, göç ağlarının, devlet politikasının, açık ilişkili toplumun, kurum, kuruluş dernek ve vakıfların, ekonomik yapının, yerleşiklerin ve daha pek çok yapılanmaların etkisi olduğu görülmektedir.

Sosyo-ekonomik statünün yaşamın çeşitli alanlarında uyumu öngördüğü göz önüne alındığında, göçmen uyumu çalışmasında önemli bir nokta, göç öncesi veya göç sonrası statünün hangi ölçüde daha önemli belirleyici olduğudur. Göç öncesi statü baskın ise, o zaman, bir ailenin yaşamı üzerindeki etkisi bakımından göç yoluyla değişime tabi olmayan seçim oldukça değişmez bir temel olarak kabul edilebilir. Öte yandan, göç sonrası statünün baskın bir etkisi varsa, o zaman göç öncesi statünün kendisinin önemli bir değişime tabi olduğu ve diğer yaşam alanlarına uyumu belirleyenin eski değil yeni statü olduğu sonucuna varılabilir (Scott ve Scott, 1990: 75).

1.2.3.2. Entegrasyon

Göç Terimleri Sözlüğüne göre entegrasyon, “Göçmenlerin hem birey hem de grup olarak toplumun bir parçası kabul edildiği süreç”tir (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009). AB entegrasyon tanımına göre ise entegrasyon, AB üye devletlerinde bulunan tüm göçmenler ve yerleşikler arasında yaşanan çift taraflı ve dinamik ortak uyum sürecidir (European Commission, 07.05.2021). Ayrıca entegrasyon, farklı etnik özelliğe sahip olan belli bir topluluğun etnik özlerini kaybetmeksizin diğer topluluklarla entegre hale gelmesi olarak tanımlanabilir (Erder, 2006: 67).

Entegrasyon, adaptasyon sürecinden çıkmaya başlayan göçmenin bulunduğu toplumu artık daha yakından tanıması ve bu topluma müdahil olması için uygulamaya dönük hareketlerde bulunma süreci olarak görülebilir. Adaptasyonda daha çok zihinsel tasavvurun ön plana çıktığı ve gözlem sürecinin daha ağır bastığı bir durum söz konusuyken entegrasyonda ise toplumun bir bireyi olabilmek için

gösterilen çabaların etkin olduğu bir durum söz konusudur. Ayrıca adaptasyonda bireyin geri dönme ihtimali karşılaştığı olumlu ve olumsuz durumlara bağlı olarak değişkenlik gösterebilmekte iken entegrasyonda geri dönme ihtimali zorlukların derecesine bağlı olarak değişkenlik gösterse de adaptasyon sürecine nazaran daha düşüktür. Çünkü entegrasyon, her ne kadar göçmenin özündeki belirsizlik hissi kaybolmasa da bazı kararların verildiği, hayat tarzlarının netleştiği, bulundukları toplumla reaksiyona girdiği, devlet yasaları ve politikalarına uygun hareket ettiği kısacası bulunduğu yerin özelliklerini tanımadan taşımaya geçtiği bir süreçtir.

Entegrasyonun birçok türü bulunmaktadır. Bunlardan kurumsal entegrasyon, göçmenlerin gittikleri ülkedeki temel kurumlara üye olma yeteneğini geliştiren bir süreçtir. Analitik bakımdan entegrasyon, göçmenlerin asimilasyonist sınıra yaklaşmadan yerli bireylerle özellikle kültürel açıdan çok benzer hale gelmeksizin gerçekleşen süreçtir. Kültürel entegrasyon, paylaşılan kimlik ve aidiyet duygularının gelişimi anlamına gelir. Zengin hedef ülkelerdeki yerliler, göçmenlerin gelişine hoş bakmaz ve göçmenlerin yerlilerin karakterlerini ve değerlerini benimseyerek yok olacağını umut ederler. Kültürel entegrasyonda dil, din ve değerlerin benimsenmesi önemli rol oynamaktadır. Siyasal bakımdan entegrasyon, göçmenlerin sivil toplum kuruluşları, partiler ve vatandaşlık hakkı edinerek oy kullanma hakkına sahip olması gibi yollarla toplumda aktif rol oynaması sürecidir. Ekonomik anlamda entegrasyon ise, göçmenlerin işgücü piyasasına yerli bireylerle eşit şartlarda katılmaları ve kendi nitelikleri ve yeteneklerini yansıtacak işlere sahip olmaları anlamına gelmektedir. (Bartram vd., 2017: 181- 185). Sosyal entegrasyon, kültürleşme, sosyo-ekonomik politik konum, etkileşim ve kimlik boyutlarında etkileşimin artması sürecidir (Yaman, 2019: 29).

Ulusal bir kültürle birleştirilmiş güçlü bir ulus-devlet mekanizmasının entegrasyon politikası, bir yandan dünya sistemi içinde ortaya çıkan eşitsizliklerin ve farklılıkların korunmasını savunan ideolojik bir maske bir yandan da devletin meşruiyetini sürdürebilmesinin bir yolu olarak görülebilir (Wallerstein, 1974: 349). Ulus-devlet yapısı altında yaşayan farklı etnik kökenli ulusların topluma entegre edilmemesi durumunda devlet meşruiyet krizi yaşayabilir ve devlet içinde isyanlar, ayaklanmalar, çatışmalar ortaya çıkabilir. Bu yüzden ulus-devletler, bekalarını

sürdürebilmek veya uluslararası camiada tanınabilmek adına egemenliği altındaki uluslara hoşgörülü davrandığına dair bir imaj çizebilir. Ancak entegrasyon kisvesi altında farklı ulusların etnik kimliklerinin yok edilmeye çalışılması ve ulus-devlet kimliğine bürünmesine yönelik politikalar uygulanması sonucu entegrasyon daha ileri bir aşamaya taşınabilir. Bu anlamda entegrasyon, asimilasyonun bir önceki aşaması olarak görülebilir. Entegrasyon, asimilasyonsuz gerçekleşebilmektedir çünkü göç eden insanların yerli halkla bütünleşmesi sosyal üyelik kazanmaları halidir (Bartram vd., 2017: 40). Asimilasyon, göçmenin yerli halktan biri gibi görülmesi iken entegrasyon göçmenin farklılıklarını yaşamaya devam edip göçmenlik karakterini sürdürmesidir. Buradaki fark, göçmenin bulunduğu topluma ait olan değerleri ve normları özümseyip özümseyemediği ile alakalıdır. Entegrasyonda göçmen bulunduğu topluma ait sorumluluklarını yerine getirme davranışında bulunurken asimilasyonda göçmen o toplumdan soyutlaşmış şekilde davranmaktadır. Aslında, göçmenin bu tür davranışlar sergilemesinde etkili olan faktör, devletin göçmenlere yönelik politikaları ve toplumsal tutum ve davranışlardır.

Entegrasyonu engelleyen veya geciktiren pek çok faktör bulunmaktadır. Bunlar genellikle, göçmenin toplumsal, siyasal, sosyo-kültürel mekanizmalardan dışlanması sonucu gerçekleşmektedir. Diğer taraftan göçmenler, bu dışlanmalar sonucunda kendi aralarında birlik ve dayanışmanın güçlendirilmesi amacını taşıyan ve onları bulundukları topluma yabancılaştıran mekanlarda yaşamak durumunda kalmışlardır. Farklı toplumsal katmanlarda yer alan toplumların farklı alanlara yerleşmesi birbirinden kopuk bu mekanların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu birbirinden kopuk mekanlar, görünürde fiziksel bir ayrışmayı temsil etse de aslında ondan da derin görünmeyen bir kopuşu da simgelemektedir. Bu mekanlar, hiyerarşik olarak da birbirinden ayrılmaktadır. Yani iki toplum birbirinden uzaklaştıkça göçmenlerin topluma entegre olması daha da zorlaşmaktadır (Erder, 2006: 35). Toplumsal entegrasyon düzeyi ile gettoların oluşması arasında ters orantı bulunmaktadır. Bir topluma dahil olma süreci ne kadar artarsa gettolaşma o derece yavaş olmaktadır. Ayrıca göçmenler, ev sahibi ülkedeki sosyo-ekonomik fırsatları kendi ülkelerindekilere nazaran daha avantajlı olarak gördükleri için başlangıçta entegrasyonu geciktiren faktörleri net olarak algılayamamaktadır. İlk nesil göçmenlerin tam olarak farkına varamadığı ve kısa süreceği düşünülen bu

entegrasyon süreci, daha sonraki göçmenler tarafından daha net anlaşılmaya başlanmıştır. Bu algılamalar, etnik bilincin ortaya çıkması dahil çeşitli sosyal ve kültürel etkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla gettolaşma, ilk başlarda ağlar yoluyla kurulan basit birlik içinde yaşama hareketi olarak görülürken zamanla etnik kimliğin güçlenmesi ile birlikte yaşanılan topluma bir tepki veya başkaldırı olarak örgütlenerek güçlenen bir tehdit olarak görülmüştür (Bean ve Brown, 2014: 77).

Entegrasyon, yerliler ve göçmenler tarafından karşılıklı uyum anlamına gelmekte ve aynı zamanda göçmenleri barındırmak için eski düzenin uyarlamalarını da öne sürmektedir. Ancak bu durum özellikle geleneksel Batılı olmayan toplumlarda ve demokratik olmayan rejimlerde sorun teşkil etmektedir (Heisler, 2001: 228). Entegre bir toplumun olmaması durumunda sosyal dışlanma veya çözülme olarak ortaya çıkabilmektedir. İlk olarak, vatandaşlarla dolu bir ortamda topluluk üyeliğinin getirdiği gereksinimler sonucu anlaşmazlık olması muhtemeldir. İkincisi, göçmenlerin entegrasyonu, göçmenlerin sözde ırksal, etnik, dinsel veya kültürel farklılıklarının, entegre bir yapının sağlanması önünde engeller oluşturabileceği veya daha ilerici bir çok kültürlü toplumun yaratılması için araçlar olabileceği tartışmasıyla ilişkilendirilebilir. Bir kişinin dahil olmak istediği topluma uygun hareket etmemesi ve ırksal, etnik, dini ve kültürel farklılıkları vurgulaması göçmen ve göç ettiği ülkede sosyal uçurumlar oluşturabilir. Üçüncüsü, hükümetler, vatandaşların entegrasyonunu sağlayamazsa hızla bir meşruiyet sorunu ortaya çıkabilir. Göçmenlerin entegrasyonu, bir taraftan göçmenlerin ırksal, etnik, dini veya kültürel özelliklerine bağlıyken diğer taraftan Avrupa ülkelerinin sosyal içerme kapasitesine bağlıdır. Dördüncüsü, entegrasyonun bir tezahürü olarak vatandaşlığın içeriği, anlamı ve pratiği göç tarafından yeniden tanımlanmış ve değiştirilmiştir. Göç politikasında olduğu gibi, göçmenlerin anlaşılma ve temsil edilme biçimleri de oldukça önem taşımaktadır (Geddes ve Scholten, 2016: 16).

1.2.3.3. Asimilasyon

Asimilasyon, göçmenlerin kendi dil, etnik köken ve kimliksel özelliklerini kaybederek egemen kültürü benimsemesidir (Taş, 1999: 26). Asimilasyon, "bir toplumdaki etnik ya da kültürel azınlıkların hakim kültür içinde eritilmesi sürecidir"

(Yönlü, 2018: 50). Diğer taraftan asimilasyon, göçmenler ile yerli halk arasındaki etnik çeşitliliğin azalması sonucu göçmenlerin yerli halka benzetilmesi sürecidir (Bartram vd., 2017: 39). Ayrıca asimilasyon, azınlığın çoğunluğa benzemesi sonucu meydana gelen azınlığın kendinden uzaklaşarak çoğunluğa doğru kaydığı kayboluş süreci olarak da tanımlanabilir. Asimilasyon, dil, gelenek, değer ve davranışlar, asli yaşamsal çıkarlar ve aidiyet duygusunda meydana gelen varyasyonlar yoluyla yapılabilir (Özdal, 2018: 23). Göçlerde asimilasyon, "etnik ve dinsel ortaklıktan öte, çok daha önemli olan, bir ortak geçmiş, ortak kültür, ortak beslenme ve yaşam alışkanlıkları, ortak dünya perspektifi, ortak değerlerin paylaşımı" anlamı taşımaktadır (Özgür Baklacıoğlu, 2010: 80)

Asimilasyon, belli bir toplumun üyesi olan azınlık grubun ait olduğu gruba ait özelliklerden vazgeçerek çoğunluğa ait özellikleri kabullenip yeniden kimliksel özelliklerini tanımlamasını ifade etmektedir. Asimilasyon, genellikle bir ulus-devlet politikası olarak görülebilir. Eritme potası olarak da adlandırılan asimilasyon, bazı grupların özlerine dair her şeyi silmeye çalışan asimilasyon politikalarına tepki olarak grupsal özelliklerine daha çok bağlanmalarına neden olmaktadır. Bu özlerine dönme çabasında siyasi yollara başvuran azınlık gruba yönelik uygulanan politikalar, bulundukları toplumun bir parçası olarak hissetmelerine ve asimile olmalarına neden olabilmektedir (Çağırkan, 2020: 32). Eritme potası tabiriyle anılan Amerikan toplumu, birbirinden ayırt edici özelliklere sahip olan insanların birbirine benzer hale gelmesinin en güzel örneklerinden biridir (Erder, 2006: 64). Göçmenler he ne kadar cemaatleşerek toplumda varlıklarını sürdürseler de başka bir kültürel duruma geçiş yaptıkları için asimilasyonu engelleyememektedirler. Bu noktada asimilasyon, göçmenin kendi ulusal kimliğinden göç ettiği ülke ulusal kimliğine doğru kaymasına neden olan egemen normları benimsemesiyle ortaya çıkmaktadır (Yönlü, 2018: 51). Yani asimilasyon, özellikle baskın hale gelen kültürel hegemonyanın zaferini ilan etmesinin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Küreselleşen dünyada, Amerikan kültürü, sadece Amerika kıtasında değil farklı kıtalarda da diğer kültürleri eriterek alanını genişletmiştir. Günümüzde bir şekilde Amerikan kültürü ile ya karşılaşmaktayız ya da etkilerini hissetmekteyiz. Belki de Amerika böyle farklılıkları bir arada barındıran liberalizmi savunan kendine has kapitalist kültürünü üretmeseydi bu denli yayılmacı

bir özelliğe sahip olamayacaktı ve hatta farklı toplulukların ayrışmasına neden olarak güçlü devlet olma niteliğini de kaybedebilecekti.

Asimilasyonist süreç, gönüllü ve zorunlu olmak üzere iki şekilde gerçekleşebilir. Gönüllü veya doğal şekilde asimilasyonun gerçekleşmesi sanayileşme, kentleşme, ticaret ve teknolojik gelişmelere bağlıdır. Zorunlu asimilasyonist süreç ise dil başta olmak üzere vatandaşlık, nüfus, eğitim ve kültür yoluyla gerçekleşmektedir (Kurubaş, 2017: 40 ve 41). Yani birey, kültürünü, değerlerini ve inançlarını yansıtan davranış kalıplarına gönüllü olarak uymaya motive edilebilir. İkinci olarak, birey, uyumu zorlayan yapısal kısıtlamalar nedeniyle ikamet edilen kültürün kalıplarını yansıtmaya başlayabilir. Bu nedenle, davranışsal değişiklik, değerler veya inançlara eşlik eden bir değişiklik olmaksızın gerçekleşebilir. Bu nedenle asimilasyona dair değerlendirmelerde, göçmenler tarafından yapılan özgür seçimleri yansıtan davranış kalıplarını hariç tutmak ve yapısal kısıtlamalara uyarlamaları dahil etmek son derece önemlidir (Wallendorf ve Reilly, 1983: 293).

1.2.3.4. Çok kültürlülük

Çokkültürlülük, göçmenleri toplumun geneline benzetmeye çalışmadan farklılıkları ile kabul etmektir (Taş, 1999: 27). Çokkültürlülük, bir kurum veya toplumdaki tüm farklı grupların varlığını tanıyan ve bunlara saygı duyan, onların sosyo-kültürel farklılıklarını kabul eden ve bunlara değer veren ve kurum içindeki herkesi güçlendirici, kapsayıcı bir kültürel çerçevede sürekli topluma katkı sağlamasını teşvik eden bir inanç ve davranışlar sistemidir. Ayrıca çok kültürlülük, kimsenin dışarıda bırakılmadığı, ancak bir gruba ait değer ve normların tüm gruplar için temel bir norm haline getirildiği kapsayıcı bir süreçtir (Rosado, 1997: 2 ve 9). Çokkültürlülük ile farklı insanların değerlerini, kültürlerini, inanışlarını bir arada yaşayabilmesine imkan sağlayan bir ortamın sağlanması amaçlanmaktadır. Liberalizmin temelini oluşturan çok kültürlülük, kültürlerin birbirine üstünlüğünü değil de birçok kültürün uyum ve hoşgörü içinde yaşamasının mümkün olduğunu savunmaktadır (Akıncı Çötok ve Taşdelen, 2013: 8). Göç açısından çok kültürlülük, "göçmenlerin kültürel, iktisadi ve siyasi çoğulculuk temelinde farklılaştırılmasıdır". Bu farklılaşma, göçmenlerin cemaat, dernek, şirket, iktisadi çıkar grupları gibi

şekillerde kurumsallaşmasını ve böylece sosyo-kültürel ağların sürekliliğini sağlamaktadır (Özgür Baklacıoğlu, 2010: 82).

Çokkültürlülük, aynı ortamda yaşayan insanların çeşitli kültürlerle ve yabancı ülkede bulunan azınlık grupların yerlilerle ilişkisine odaklanmaktadır. Bu yaklaşım, özünde farklılıkları derinleştiren farklı kültürlere saygı temelinde ırkçılığı körükleyen bir yapıya sahiptir. Farklı kültürlerin bir arada yaşamasını sağlayarak onlara ait kültürlerin otantik ve folklorik nitelikleri ön plana çıkaran ve göçmenleri farklılıklar temelinde ayrıştıran bu yaklaşım, kendi içinde kutuplaşmayı da beraberinde getirmektedir. Bu durum, göçmenlerin gettolaşmış alanlarda yaşamalarına neden olmaktadır (Yönlü, 2018: 55 ve 56). Çokkültürlülük kavramının temel özelliği, göçmen etnik kimliğinin, bireysel ve ulusal kimliklerin arasında sıkışarak erime potasında yok olmasındansa mozaik oluşturmaya yardımcı olmasıdır. Bu yönüyle, çokkültürlülüğün bir yandan farklılıklar temelinde radikalleşme ve bölücülüğe diğer yandan da göçmenleri dışlamadan sosyal kurumlara katılım imkanı veren entegrasyona evrilebileceğine yönelik iddialar bulunmaktadır (Bartram vd., 2017: 222 ve 224).

Çokkültürlülük, toplum içinde dezavantajlı grupların da tanınmasını ve saygı duyulmasını sağlayan bir ortamın sağlanmasıdır. Üstelik saygı ve hoşgörü bireyin bütünlüğünü, haysiyetini, değerlerini korumak için ötekine de aynı şekilde hürmet, nezaket ve şefkatle davrandığı süreçtir. Çokkültürlülük, aynı zamanda çeşitli grupların kültürel ifadelerinin ve katkılarının geçerliliğini kabul etmeyi de gerektirir. Ancak bu, tüm kültürel katkıların eşit değerde ve sosyal değerde olduğu veya hepsinin hoş görülmesi gerektiği anlamına gelmez. Bazı kültürel uygulamaların, topluma olumlu etkileri olacağı öngörülüyorsa diğerlerinden daha çok kabul görebilir. Toplumdaki baskın gruptan farklı olan bu kültürel ifadeler ve katkılar, genellikle Afrika kökenli Amerikalılar için müzik, turizm için yerli Hint dansları veya Meksika mutfağı gibi ekonomik bir pazar olduğunda kabul edilebilir (Rosado, 1997: 3). Ancak çok kültürlü politikalarda özellikle çoğunluk olan toplulukların daha fazla önemsenmesi ve herhangi bir gruba yönelik tümleyici bakış açısı bazı sorunların görmezden gelinmesine neden olabilmektedir. Ayrıca göçmenlerin hükümete bağımlı bir tutum sergilenmek zorunda kalmasına sebebiyet vermesi de

çok kültürlü politikaların sakıncalarından biridir (Kurubaş, 2017: 236 ve 237). Ayrıca çokkültürlülük gruplar arasındaki yapısal olumsuzlukları engellememesi ve gruplar arası bağlantının eksik kalması gibi nedenlerden dolayı tepki çekmiştir (Sayan, 2018: 164).

1.2.4. Göçün Ayrıksı Halleri

1.2.4.1. Getto

Getto, bir toplumda yaşayan arka planda kalmış etnik grupların belli mekanlarda toplanmasına denir. Bu mekanlar, diğer yerleşim alanlarından daha geri kalmış, işsizlik ve yoksulluk seviyesinin fazla olduğu, kültürlerarası, devlet kurumları ile cemaat kurumları arasındaki çatışmaların fazla olduğu alanlardır. Ayrıca yine bu alanlarda bir topluluğa ait dil, din, gelenek ve görenek, örf ve adetlerin devamlılığının sağlanmaya çalışılması sonucunda mekânsal kopukluğun yanı sıra sosyo-kültürel kopukluk da bulunmaktadır. Diğer taraftan gettolar, göçmenler için denetim ve güvenliğin sağlandığı, kendilerini evinde gibi hissettikleri, kimliklerini korudukları bir mekan olarak görülmektedir (Yaman, 2019: 32-34).

Gettolar, gecekondulardan ayrı özellikler gösteren bir mekânsal alandır. Gecekondu iç göç ile getto ise dış göç ile meydana gelen kente uzak veya kent içinde varoş yerlerde özellikle göçmenler başta olmak üzere toplumun düşük gelirli kesiminin bir arada toplandığı yapılanmalardır. Gettolar, sanayileşmiş kent alanları içinde en yoksul kesimin yaşadığı alanlardır (R. Özkan, 2019: 132). Gettolaşmış alanlarda yaşayan insanların bulundukları toplumdan ayırt edici niteliklerinden dolayı önyargı ve ayrımcılığa maruz kaldıkları görülmektedir. Gettoların toplumdan izole edilmelerinin altında yatan faktör segregasyon sürecidir. Segregasyon, ayrımcılık ve dışlanma gibi davranışların artması ile birlikte gettoların içe kapanmaya yönelme hızının da artmasıdır. Ayrıca gettoların kendi aralarında veya kendileri dışındaki yabancılarla arasındaki iletişimi sağlayan kurumların oluştuğu bilinmektedir (Erder, 2006: 62 ve 63). Yani her ne kadar gettolarda yaşayanlar, toplumdan koparak izole halde yaşamaya çalışsalar da yine de dış dünya ile iletişimlerini koparmamak anlamında ihtiyaç duyulduğu zamanlarda başvurabilecekleri kurumlar vasıtasıyla bulundukları topluma eklemlenebilmektedirler. Bu kurumlar, onların topluma veya devlet politikalarına ya

da yasal mevzuatına bir tepki olarak oluşturdukları gettoların bir nevi devamlılığını sağlamaktadır. Çünkü diğer türlü doğrudan topluma entegre olmaya başladıkları takdirde getto çözülme sürecine girmeye başlayacaktır.

1.2.4.2. Diaspora

Diaspora, "etnik bir topluluğun genellikle zorla yahut travmatik koşullar altında kendi vatanlarından yabancı alanlara dağılmasını" ifade etmektedir. (Battır, 2020: 83). Başka bir deyişle, diaspora, ortak köken, kimlik veya anavatan ile sağlam ve belirgin ilişkiye sahip birden fazla bölge üzerinde dağılmış nüfus olarak tanımlanabilir (Bartram vd., 2017: 111). Öte yandan, diaspora, "*sadece basit bir nüfus hareketini ifade etmez aynı zamanda, nüfusun karakteristik olarak zorunlu ve isteksiz bir şekilde dağıtılmasıyla yeniden üretilen bir ilişkiler ağını da ifade eder. Aynı amaca yönelik olarak ortaya çıkan daha çok itici faktörlerin etkisi ile oluşan zorunlu bir yer değiştirme hareketi o amaçla bütünleşmiştir"* (Gilroy, 1994: 207). İlk başta düzenli veya düzensiz olarak dağılan nüfus daha daha sonra birarada toplanarak güçlenir ancak toplanmasa dahi zihinde tasavvur edilen ideale kavuşma arzusu diasporanın oluşması için yeterlidir. Çünkü diasporada önemli olan ortak amaç ve ideal birliğidir.

Diaspora, baskın faktörler tarafından bilerek ya da bilmeyerek, planlı veya doğal şekilde uygulanan ayrımcı veya dışlayıcı politikalara bir tepki olarak doğmaktadır. Esasında göçmenler bulundukları toplumun bir parçası olma niyetinde olmakla birlikte varolan asimilasyonist uygulamalardan dolayı siyasi, sosyal ve ekonomik olarak örgütlenerek söz sahibi olmaya çalışmaktadır (Ulusoy, 2017: 144). Günümüzde, birçok ülkenin sponsorluğunu üstlendiği diaspora örgütleri vardır. Bu diaspora teşkilatları, ülke dışına çıkan nüfusun kalifiye kısmının ülkeye geri dönüşünü veya bu kesimin ülkenin gelişimi üzerinde olumlu bir etki bırakmasını sağlamaktadır (Bartram vd., 2017: 60). Ayrıca diaspora teşkilatları ülkeler arasında köprü kurarak çok taraflı ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Diaspora, yurtlarından uzakta olan göçmenlerin yurtlarıyla alakalı toplumsal bilince veya mitolojik olaylara sarılarak yurtlarına bağlılıklarını sürdürmeleri anlamına gelmektedir. Bu bağlılığın sürdürülmesinde belli kahramanlık ya da yenilgi hikayelerinin o toplum hafızasında yer etmesi etkili olmuştur. Örneğin Nazilerin

Yahudilere karşı uyguladığı soykırımın, Yahudilerin dünyanın çoğu yerine göç etmelerine ve bu olayın unutulmayarak diasporik kimlik meydana getirmelerine katkısı büyüktür (Yaman, 2019: 31). Yine kölelik, katliam, soykırım gibi travmatik durumlar, diasporanın kimlik kazanmasında ve diaspora bilincinin oluşmasında son derece önemli bir rol oynamaktadır (Gilroy, 1994: 207). Ortak hafıza oluşturarak bir diasporaya ait hissetmek, aynı zamanda diasporik kimliklerin de gelişmesine de katkı sağlamaktadır. Örneğin ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin ilk kuşak göçmenlere göre anavatana duyulan aidiyet duygusunun daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir (Özdal, 2018: 27).

Bir diaspora, asla tesadüfi olarak ortaya çıkmaz. Anavatanlarının dışında yaşayan, her biri melez bir öznelliğe sahip olan insanlar, sadece diğerlerinden farklılıkları ile değil, aynı zamanda anavatandaki insanlarla bağlantıları ve birbirlerine benzerliklerini vurgulayan kolektif uygulamalardan yoksun olmaları yönünden de diğerlerinden ayrılmaktadır. Böyle bir asgari tanım katılığı olmasaydı, Amerika'nın çoğu -ya da Arjantin ya da Yeni Zelanda, herhangi bir modern göçmen ulus- aynı kolaylıkla bir diaspora olurdu (Tölölyan, 1996: 30). Yani diasporik topluluğun anavatanlarındaki insanların bayram, tören, doğum, ölüm, düğün gibi toplumun ortak alışkanlıkları ile ilgili ortak uygulamalardan uzak olması ve bunları zihninde tasavvur ederek öznel yaşamasıdır. Diaspora, kültürel kimlik ve özdeşleşmenin sosyal ekolojisini detaylandırılabilmek adına değerli ipuçları sunar. Şöyle ki, kültürel alışkanlıkların ve tarzların kusursuz yayılımı, coğrafya ve soy biliminin birbirini rahatsız etmeye başladığı noktada 'ırk', etnisite ve kültürün bağlılığı daha da radikalleşebilir (Gilroy, 1994: 209).

Diaspora ve ulus-ötesicilik[1] iç içe geçmiş kavramlar gibi görünse de birbirinden ayırt edici özellikleri bulunmaktadır. Ulusötesilik, sadece etnik kökenler arasındaki veya göçmenler ile topluluklar arasındaki bağlantılardan çok daha fazlasını ifade etmektedir (Skeldon, 2008: 14). İlk olarak, ulus-ötesicilikte sınırlar, daha geçirgen ve daha geniş bir anlama sahipken diaspora, sınırların korunmasının önemli olduğu sınırlandırılmış topluluklardır. İkinci olarak, bir diasporanın üyeliği çoğunlukla etnik ve dini gruplarla bağlantılıdır. Üçüncü olarak, diasporalar, toplu

[1] Birleşmiş Milletler “diaspora” yerine “ulusötesi topluluk” terimini kullanmaktadır (Skeldon, 2008: 12).

travma, mağduriyet ve şiddet sonucu ortaya çıkarak yayılan birbirine bağlı kimlikleri ifade etmektedir (Bartram vd., 2017: 115). Ayrıca diasporalar, göç kabul eden ülkeyle bazı önemli sosyal ve sembolik bağlar geliştirirse ulus-ötesi topluluk geliştiremezse sürgün olarak nitelendirilebilir (Faist, 2000: 197).

Safran, diasporanın özelliklerini altı maddede toplamaktadır: (Safran, 1991: 83 ve 84).

a. Onlar veya ataları, belirli bir orijinal "merkezden" iki veya daha fazla "çevre" veya yabancı bölgeye dağılmışlardır,
b. Orijinal anavatanları -fiziksel konumu, tarihi ve başarıları- hakkında ortak bir hafıza, vizyon ya da efsaneyi korumaktadırlar,
c. Ev sahibi toplum tarafından tam olarak kabul edilmediğine ve belki de edilmeyeceğine inanmakta ve bu nedenle kısmen yabancılaşmış ve izole edilmiş hissetmektedirler,
d. Atalarının anavatanlarını gerçek, ideal yuvaları ve koşullar uygun olduğunda kendilerinin veya torunlarının eninde sonunda dönecekleri (veya dönecekleri) yer olarak görmektedirler,
e. Toplu olarak orijinal vatanlarının korunmasına veya restorasyonuna, güvenliğine ve refahına kendilerini adamaları gerektiğine inanmaktadırlar,
f. Anavatanla şu veya bu şekilde kişisel veya vekaleten ilişki kurmaya devam ederler ve etno-toplumsal bilinçleri ve dayanışmaları, bu tür bir ilişkinin varlığı ile önemli ölçüde tanımlanır.

Göç, göçmenin başka bir ülke vatandaşı olacağı ve orada kalacağı varsayımı altında kesin bir hareket izlenimi taşımaktadır. Diaspora ise göçmenlerin köken ülkeye geri dönebileceklerine veya geri dönemeseler bile menşe ülkelerle ilişkilerini devam ettirebileceklerine dair bir izlenim taşımaktadır. Diasporanın ulusötesi topluluk kavramıyla yakın ilişkisi bulunmaktadır. Diaspora hedef ülkede doğmuş ve aynı etnik kökene sahip göçmenleri aynı çatı altında toplamaktadır. Aynı zamanda hedef ve köken ülke arasındaki bağlantılar diaspora ve kalkınma arasındaki ilişkinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Mesela, göçmen diasporası içinde menşe ülkenin sunduğu en iyi ve en parlak işçilerin bir çoğu bulunmaktadır. Diaspora, beceri, eğitim, etnik köken ve siyasi ikna açısından oldukça heterojen bir yapıya sahiptir.

Göçmen diasporası, menşe bölgelerindeki mevcut yöneticilerin çıkarlarına sahip olmayabilir ve hatta açık veya gizli olarak onların görevden alınması yönünde çalışmalar yapabilir. Hindistan, İrlanda ve Sri Lanka gibi ülkelerde meydana gelen anavatandan ayrılma hareketleri diaspora göçmenleri tarafından desteklenmiştir. Bu nedenle, diaspora, güvenlik ve jeopolitik konularla kimlik ve sadakatle ilişkilendirilebilir. Diaspora, yalnızca göçmenlerle değil, birinci, ikinci veya sonraki nesil çocukları da dahil olmak üzere etnik gruplarla ilgilenmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nden ve Çin'den Kore'ye taşınan Etnik Koreliler; Güney Amerika'dan Japonya'ya taşınan etnik Japonlar buna örnek verilebilir. Ayrıca Çin'de BBC'ler (İngiliz doğumlu Çinli), ABC'ler (Amerika doğumlu Çinli), CBC'ler (Kanada doğumlu Çinli) ve Vietnam'da yaşamak için geri dönen Amerika doğumlu Vietnamlılar da bu diaspora grubunun içinde yer almaktadır (Skeldon, 2008: 12 ve 14).

1.2.4.3. Etnisite (Etnik Köken)

Etnisite, "ethnos" kelimesinden gelmektedir. Etnik köken, ortak olan soy, fiziksel benzerlik, dil, din, ırk, bölge, tarihsel tecrübeler gibi özelliklere sahip bir grubu, aktiviteyi veya olguyu nitelendiren bir kimliği ifade etmektedir. Etnik köken, son yıllarda yükselişe geçerek kimliğin önemli bir kategorisi haline gelmiştir. Etnik gruplar ise aynı kimlik veya kültürel özelliklere sahip oldukları düşünülen veya kendilerini öyle sanan gruplardır (Bartram vd., 2017: 135-137). Ortak bir köken, geçmiş, kültür, dil, anı ve inançlara sahip olduğunu düşünen ve hisseden gruplar etnik topluluklar olarak kabul edilmektedir. Herhangi bir etnik grup ortak bir dil, din, geçmiş ve gelenek temelinde örgütlendiğinde etnik bir topluluk olarak nitelendirilirken köken ve kültür temelinde aşağı bir kültür olarak tanımlandığında etnik azınlık olarak nitelendirilmektedir (Yönlü, 2018: 65).

Etnik kelimesi, zamanla siyasi bir zemine oturtularak bir gelecek projesi idealine uygun kimliklerin ortaya çıkartılmasını sağlayabilmektedir. Etnik özelliklerini yeni olanaklar edinmek için kullanan ve haklarını siyasi zeminde arayan etnik gruplar, ortak çıkarlarını yansıtan siyasi yapılanmalar oluşturabilirler. Etnik sınırlar, o etnik gruba ait bireylerin tasavvur ettikleri sembollerle anlamlandırılmaktadır. Bu semboller etkileşimin en önemli parçasından biridir ve

etnik kimliğin ve dolayısıyla etnik sınırların korunmasında hayati öneme sahiptir (İnaç, 2006: 30-35). Etnik kimliğin kazanılmasına yönelik iki önemli yaklaşım vardır. Bunlardan ilki, kanbağına dayalı olarak kazanımı diğeri ise ortama göre değişiklik gösterebilen sosyal etmenler yoluyla kazanımıdır. Sosyal etmenler yoluyla kazanımını savunan araçsalcı yaklaşımın tersine, günümüzde yaşanan etnik çatışmalardan da görülebileceği üzere insanların kimlikleri kolay kolay değişmemekte hatta daha güçlenerek varlığını devam ettirmektedir. Yine kanbağına dayalı kimlik kazanımının daha çok görünür şekilde kendini belli etmesi sonucu değişmez niteliğinin vurgulanması da genel anlamda doğru olmayabilir (Yalçın, 2004: 83-91). Çünkü bu durum, insanların doğuştan ırksal özelliklerini kabullenerek düşük statüde görülen grupların o statüden çıkmalarının mümkün olmadığını ve her ne kadar bulundukları topluma ait olsalar da ne yaparlarsa yapsınlar ikinci sınıf vatandaş muamelesine maruz kalacaklarını göstermektedir. Özellikle dezavantajlı gruplardan olan göçmenlerin de ikinci kuşak ve sonrasının o ülkede doğmuş olsa ve aynı dili, sosyal, kültürel özellikleri taşısa bile kabullenilmezlik duygusu travmaya neden olmakta ve bu durum adaptasyon sürecini olumsuz etkilemektedir.

Etnik topluluklar denilince akla sadece sosyal yönü ağır basan gruplar değil aynı zamanda ekonomik yönden de etkili gruplar gelmelidir. Ekonomik niteliği ağır basan bu gruplar, etnik niş ekonomileri olarak adlandırılmaktadır. Göç alan ülkelerde birtakım etnik grubun işgücü piyasasına dahil olması ile ortaya çıkan etnik niş ekonomilerinde, etnik grubun aracı özelliği sayesinde etnik grup üyeleri yetkinlik kazanarak çoğunluğa dahil olabilmede karşılarına çıkan engelleri aşmakta ve rekabet avantajı elde etmektedir. Ancak bir taraftan da etnik niş ekonomileri göçmenlerin bu ağların sağladığı imkanlar dışına çıkamamasına yani "hareketliliğinin engellenmesine" de neden olmaktadır. Yani etnik ağlar, göçmenlerin bu ağlara takılıp farklı imkanlar ve avantajlar elde edebilme gücünden yoksunlaşmasına neden olmaktadır (Schmidtke, 2011: 354 ve 355). Diğer taraftan genel işgücü piyasasına entegre olabilmek için ilk önce etnik niş ekonomilerinde kendilerini geliştirebilme imkanına sahip olan göçmenler, bu hareketlilik engelliliğini aşarak ağların dışına çıkabildiği takdirde iş sahasında yükselebilme ve daha iyi şartlarda yaşayabilme imkanına sahip olabilmektedir. Ayrıca etnik grupların ekonomik yönden örgütlenmeleri sonucu oluşan ve işgücü talebini göçmenlerle karşılayan etnik

işletmeler, devletler arasındaki ticari ilişkilerin yoğunlaşmasına ve uluslararası göçün devamlılığının sağlanmasına neden olmaktadır (Mutluer, 2003: 25).

Diaspora ve etnik toplulukların her ikisi de ev sahibi ülkeye hakim olan hegemonik kimliğin dışında kolektif bir kimliği koruyan sembolik ve davranışsal sınırları belirleyebilir. Ancak bir etnik topluluk, bir diasporanın anavatanı ve diğer devletlerdeki akraba topluluklarıyla bağlarını sürdürme taahhüdünün eksik, zayıf veya kesintili bir bütün olarak topluluktan ziyade bireyler tarafından ortaya konması bakımından diasporadan farklıdır. Örneğin etnik topluluk olan İtalyan-Amerikalıların kendilerini "İtalyan" olarak tanımlamaları, kendini mutfak, müzikal, dini bayram ve dilbilimsel uygulamalar ve ritüellerde somut olarak gösterir. Bireysel İtalyan Amerikalılar, diğer ülkelerdeki veya anavatandaki akrabalarının iyiliği için endişe duymakta, kardeşlik veya memleketçilik şeklinde kurulan kuruluşlar zaman zaman atalarının memleketi veya köyü için para toplamaktadır. Ancak siyasi veya kültürel alanda kendi kendini temsil etmek için bir gündem geliştirme ve tutarlı bir şekilde organize şekillerde hareket etmeleri pek olası değildir (Tölölyan, 1996: 16).

Milliyetçiliğin etnisite ile özdeşleştirilmesinin pek çok nedeni bulunmaktadır. Çünkü çoğu zaman gündeme gelmeyen “ulus”un tarihsel soy ağacını saklamaktadır. Etnik köken, temeli ne olursa olsun, kolayca tanımlanabilen “biz” üyelerini birbirine bağlayan gerçek bir grup kimliği duygusunu bastırmak ve “onlardan” farklılıklarını vurgulamak için kullanılmaktadır. Aslında aynı olmamakla birlikte ortak noktaları da keskin bir şekilde ayrılmamaktadır. Her halükarda etnisite, milliyetçiliğin eksik kalan boşluklarını doldurmanın bir yoludur. Diğer taraftan etnisite, sömürgeci kurtuluş hareketlerinin devletlerin önceki sömürge imparatorluklarının sınırları içinde kurmasıyla hemen hemen aynı nedenlerle ayrılıkçı milliyetçiliğe dönüşmektedir (Hobsbawm ve Kertzer, 1992: 4 ve 6).

1.2.5. Göçü Teşvik Edici Unsurlar

1.2.5.1. Göçmen Havaleleri

Göçmen havaleleri, para transferine dayanan ekonomilerin, ağlar ve kişiler arası bağlantılar yoluyla, göçmenlere sağladığı finansal destektir. Bu ekonomiler, daha çok göçmenler ve onların aile üyeleri, arkadaşları ve toplulukları arasındaki

finansal akıştan kaynaklanmaktadır (Bartram vd., 2017: 210). Göçmen, kazanımlarını kırsal alanda yatırıma dönüştürerek geri besleme etkisi oluşturabilir. Kazandığı yüksek gelirleri, üretim ve istihdam alanında yerel olanakların sınırlı olduğu bir şeyde veya diğer göçmenlere öncelik etmede yatırım yaparak değerlendirir. Aynı zamanda, belirlediği alanlarda yatırımları yaparak yatırım yapmak veya yüksek kazanç elde etmek isteyen göçmenlere öncülük etmekte ve kendi toplumundaki göç baskısının şiddetlenmesine neden olabilir (Massey, 1990: 12).

Çok sayıda gelişmekte olan ülkenin ekonomisi, havaleler ihracat, kalkınma yardımı veya turizm ile giderek daha fazla bağımlı hale gelmektedir. Göçmenlerin gönderdiği para yalnızca aileleri desteklemekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal cinsiyet ilişkilerini aşamalı olarak yeniden işleyebilir, eğitimi ve mesleki becerilerin kazanılmasını destekleyebilir ve yeni sağlık klinikleri, su sistemleri, ibadet yerleri ve spor tesisleri aracılığıyla yerel topluluk gelişimini kolaylaştırabilir. İşçi dövizleri ayrıca yerel işgücü piyasalarını zayıflatabilir, fiyat artışlarını hızlandırabilir, yeni statü hiyerarşileri ile ekonomik bağımlılık kalıpları oluşturabilir (Vertovec, 2001: 575). Ayrıca işçi dövizleri tüketim üzerinde önemli etkiler doğurmaktadır. Göçmenler, evlerine havale şeklinde daha fazla para gönderdikçe, yurt içinde daha az harcayacak ve böylece tüketici tabanı daralacaktır. Yani göçmen tüketiminin ücret etkisi, işçi dövizlerinin arttıkça yerel tüketici tabanının daralacağı ve yerel ücretlerin düşeceği yönündedir (Olney, 2015:695).

Ayrıca uluslararası işçi göçünden kaynaklanan işçi dövizlerinin transferi de resmi veya gayri-resmi yollarla nakdi veya ayni havaleler yoluyla olmaktadır. Muhtemelen en yaygın olarak tanınan resmi kanal türü özel para transferi operatörüdür. Yaygın olarak tanınan resmi kanal türü, gönderen ülkede başlatılabilen ve alıcı ülkede itfa edilen havalelerin gönderen ülkede başlatılabileceği ve alıcı ülkede itfa edilebileceği acente ağlarına sahip olan Western Union ve MoneyGram gibi para transferi operatörleridir (Yang, 2011:132). Göçmenler Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nde "etnik mağazalar" olarak bilinen göçmenlerin işlettiği işletmelerden postanelere, Western Union ve Money Gram gibi transfer aracı kurumları kullanmaktadır. Bu transfer araçları, birçok göçmen için ciddi bir yük olan

resmi kanallardan yapılan transferlerin maliyetlerini düşürmeye yardımcı olabilmektedir. Örneğin Inter American Development Bank'ın tahminlerine göre, eve 200 dolar gönderen bir göçmen, Western Union gibi bir kuruluşa komisyon olarak 24 dolar veya bir bankaya %12 ve yaklaşık 14 dolar veya %7 komisyon ödemek zorundayken bir hawala transferi komisyonu genellikle %2'nin altındadır. İlk olarak, bu komisyon kesintisi ödeme yöntemi ekstra güvenlik ve gönül rahatlığı getirse bile, hem göçmen hem de ailesi için potansiyel harcama gücünde önemli bir kayıp anlamına gelmektedir. İkincisi, uluslararası transfer ajanslarına ve daha gayri resmi sistemlere güvenmek, göçmenleri bir banka hesabı açarak finansal sistemde yer edinmenin bazı faydalarından mahrum eder. Bu operatörler sayesinde uluslararası para akışı hızlı ve geniş kapsamlı bir şekilde sürdürülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde, Federal Rezerv veya merkez bankası, statüleri ne olursa olsun Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan tüm Meksikalıların transfer başına birkaç dolardan fazla olmamak üzere eve para göndermesine izin veren “Directo a Mexico” programını kurmasının gayri resmi transfer sistemleriyle ilişkilendirilen suçla mücadeleye yardımcı olabileceğini düşünmektedir (Keeley, 2009: 127 ve 128).

Göçmen havalelerine müdahale etme veya işçi dövizlerinin tüketimden çok yatırım için kullanılmasını önerme girişimleri ile yatırım ve tüketim için kullanılmasına dair yapılan ayrımlar istenilen amaçlara ulaşmada etkili olmayabilir. Mesela, tüketim konut inşaatına yapılan harcamalar, yerel istihdam ve yerel ürünlere yönelik talebin canlandırılması yoluyla önemli çarpan etkilerine sahip olduğundan yerel kalkınma için olumlu etkileri olabilir. Hükümetlerin işçi dövizlerinin "yatırım" amacıyla kullanımını sağlamaya yönelik girişimleri ters etki oluşturabilir ve hükümet destekli yatırımdan ziyade gayri resmi kanallara başvurmaları ya da havale yapmayı tamamen bırakmalarına neden olabilir. Göçmen dövizleri, geliri hafifletmeye ve menşe bölgelerdeki insan refahını iyileştirmeye yardımcı olabileceği gibi sürdürülebilir ekonomik büyümeyi desteklemektedir (Skeldon, 2008: 8).

1.2.5.2. Göç Ağları

Göçmen ağlarının iki önemli özelliği bulunmaktadır. Birincisi, yoğun ve aynı anda uzun fiziksel mesafeler boyunca uzanırlar. İkincisi, belirsizliğin genişlemesi nedeniyle dayanışma oluşturma eğilimindedirler. Belirsizlik koşulları altındaki

değişim, katılımcılar arasında tam bilgi ve tarafsız bir şekilde uygulanan kurallarla gerçekte olması gerekenden daha güçlü bağların oluşmasını sağlar (Portes, 1997: 7). Ağlar, grupları, toplulukları ve diğer sosyal oluşumları içeren ilişki mekanizmalarıdır. Sosyal ağlar, arkadaşlık, ortak çıkar, değerler/inançlar, ekonomik değiş-tokuş veya etkiye dayanan ve düğümler olarak adlandırılan bireyler ve kurumlardan oluşmaktadır. Göçmenler, sosyal ağları genellikle iş bulmak için kullanırlar. Çin mahallesi gibi etnik ekonomilerin belirginliği, göçmenlerin etnik işletmelerde çalışabilmesinde etnik sosyal sermaye ve sosyal ağları kullandıklarının bir göstergesidir (Bartram vd., 2017: 205-209). Ağlar, göçmenin kendi kendine yetebilmesini sağlayan sosyal yapının önemli bir unsurudur. Göç ağları, göçün kolay ve süratli şekilde yapılmasını sağlarken bir yandan da istihdam olanakları, beşeri sermaye birikimi yoluyla sosyalleşmeyi artırmaktadır *(Özgür Baklacıoğlu, 2010: 17).* Ancak ağlar, ilk başta sosyal ilişkilere dayalı olarak kurulan bir organizasyon olarak görülse de günümüzde ekonomik anlamda da bir hayli gelişmiştir. Ağlar, göçmenlerin kazanımlarının kendi ülkelerine geri gönderilmesi, toplumun üretim yapısı ile birlikte refah ve gelirin dağılımında da değişime neden olur (Massey, 1990: 12). Bu enformel ağlar, zamanla bir göç endüstrisisinin oluşmasına neden olur (Yönlü, 2018: 63).

Yeni bir göçmen grubunun bir bölgeye ilk başta az sayıda göçü, zamanla daha büyük akışlara yol açmaktadır. Önce, yeni bir bölgede küçük bir göçmen grubu kurulur. Bu gruptaki üyeler orada diğerlerinin şimdiki halinden daha iyi durumda ise, arkadaş veya akraba olarak yanlarına çağrılarak bir fikir edinmesine yardımcı olabilir. Zamanla bu halka gitgide genişler. Gönderen ülkede potansiyel göçmenlere bilgi ve pratik yardım sağlayarak yardımcı olmak için kurumlar (resmi ve gayri resmi) kuruldukça göç akışının artması geri bildirim etkisi oluşturur (Öberg, 1996: 369). Böylece, ağlar ilk göçmenlerin tetiklemesi ile zamanla ve ilişkilerin beslenmesiyle gelişir ve süreklilik arz eder. Üye olarak alınan bireyler, organizasyon ilkesine, hali hazırda ağda bulunanların kaynaklarına ve algılanan ihtiyaçlarına bağlı olarak değişebilir. Bir ağın noktalarını birbirine bağlayan bağlar ne kadar zayıfsa, noktalar arasındaki mesafe arttıkça ağlar arasındaki sosyal düzenlemeyi sürdürmek o kadar zor olur. Dolayısıyla göçmen ağları, mesafeyle ilgili kısıtlamalar nedeniyle yerel topluluk destek ağlarından farklı olabilir. Dahası, uluslararası göç, genellikle

hem daha uzun mesafeleri hem de daha karmaşık yasal veya politik bağlamları içerdiğinden, iç göçle ilgili göçmen ağları, uluslararası göçmenlerinkinden işlevsel değilse de, yapı bakımından farklılık gösterme eğiliminde olabilir (Gurak ve Caces, 1992: 152).

Sosyal ağlar, göçmenlerin sahip oldukları toplumsal, ekonomik ve kültürel altyapılarını kurmalarına zemin hazırlamakla birlikte dil, din, geleneklerin olumsuz yönde etkilenebilme tehdidinin ortadan kaldırılmasını sağlayarak göçü teşvik etmektedir. Böylece, anavatanla ilişkiler kopmamaktadır (Özgür Baklacıoğlu, 2010: 18). Ayrıca ağlar, göçü kendi kendini devam ettiren bir olgu haline getiren ana bağlantılardır. Aslında, ağlar yapısı itibariyle kümülatiftir. Her hareket geride kalanlar için bir kaynak oluşturduğundan ve daha sonraki hareketleri kolaylaştırdığından, ağları ve daha fazla genişleme olasılıklarını genişlettiğinden, giderek daha büyük ve daha yoğun büyüme eğilimindedirler. Sosyal ağların gelişiminin göçün devamlılığına etkisi ilk harekete neden olan nedenlerden bağımsız olarak açıklanabilir. Yine de sürekli genişleyen dinamiklerin sonsuza kadar devam edebilmesi zor bir ihtimaldir. Bu genişleme, bir doygunluk noktasına ulaşmalı ve ardından yavaşlama devreye girmelidir (Arango, 2010: 292). Ayrıca genişleyen ve gelişen bir ağ yerine, diğer ağlarla bağlarını artıranların göç ağında kaybolduğu gözlemlenmiştir. Göçmen ağlarının genişlemesine neden olan en önemli unsurlardan birisi yapısal etkilere bir tepki niteliğinde ortaya çıkan göç politikalarıdır. Göç politikaları ne kadar kısıtlayıcı ve engelleyici ise göç ağları da o derece karmaşık, düzensiz ve genişlemecidir. Ayrıca bu politikalarla bağlantılı olarak şekillenen ağlara, göçmen seçimi de de farklılık göstermektedir. Örneğin Almanya'daki Türk göçmenler ağırlıklı olarak yasal göçmenlerdir ve devlet kurumlarının yetkilileri ve işverenlerle kurdukları çeşitli temaslardan yararlanırlar (Yani örgütlenme odakları göçmenleri bu sektörlerle bir araya getirir). Ancak bu durum ABD'ye yasadışı olarak göç eden Meksikalı göçmenlerin göçünden önemli ölçüde farklılık arz etmektedir (Gurak ve Caces, 1992: 165 ve 164).

Göçmen ağlarının birçok yararı bulunmaktadır. Göçmen ağları, ortak göç tecrübesi ve sosyo-kültürel değer ve kimliklerin korunma talebini karşılayarak dayanışma bağlarını kevvetlendiren ve göçmenlerin yaşadıları zorluklarla mücadele

etmesini sağlayan bir güvenlik ağı işlevi görmektedir. Aynıı zamanda göçmenlerin sosyal sermaye edinim süreçlerine katkıda bulunmaktadır (Suna Gülfer Ihlamur-Öner, 2016: 312). Bu ağlar, göç risklerini azaltır ve maliyetlerini düşürür, iş ve kalacak yer temini sağlayarak göçü kolaylaştırabilirler. Ayrıca insanların göç kararı verirken riskleri azaltabileceği ve yardım görebileceği yerlere gitmelerini sağlayabilir. Göçmen ağları göçmen sağlığını korur ve gönderici ülkenin kalkınmasını teşvik eder. Göçü kolaylaştıran kaynaklar (bilgi, para, yardım gibi), bu ağlar yoluyla değiş-tokuş yaptırılabilir. Ancak göçmen ağlarının yararları kadar göçmenlerin istismar edilmesi ve eşitsizlik sunması gibi zararları da vardır (Bartram vd., 2017: 207- 212).

1.2.5.3. Ulus-ötesi Topluluklar

Ulus-ötesi topluluklar göçmenlerin kendi vatanlarına yaptıkları para transferini ve dolayısıyla anavatanlarının gelişimine katkı sağlamaktadır. Uluslararası aktiviteler siyasi, ekonomik, sosyal olabilir ve bunlar hem kişiler arası hem de kurumsal tipteki bağlara dayanmaktadır. Şirket yöneticilerinin global şehirler arasında yer değiştirmesi, göçmenlerin dini ve altyapı projelerine yardım etmek için anavatanlarını ziyaret etmesi şeklinde gerçekleşebilir (Bartram vd., 2017: 211). Ulus-ötesi topluluklar, karmaşık sosyal ilişkiler ağı içinde, hem kendi toplumlarında hem de ev sahibi toplumlarda temellenen akışkan ve çoklu kimlikler meydana getirirler. Herhangi bir toplulukla kendilerini özdeşleştirseler bile birçok farklı ırksal, ulusal ve etnik kimliği bünyesinde barındırarak kendilerini kuşatan küresel siyasi ve ekonomik durumlara karşı direnç kazanıp kırılganlık ve güvensizlik ile işaretlenmiş yaşam koşullarına meydan okuyabilirler. Göçmenler, aynı anda birkaç toplumda yaşadıklarından, eylemleri ve inançları, nüfusların sürekli ve çoklu farklılaşmasına katkıda bulunur. Bu, kültürel farklılaşma ve ayrı kimlikleri vurgulayan, pekiştiren veya oluşturan çeşitli şekillerde hareket eden ve tepki veren bir işgücüdür. Bir göçmen, kendisini Mesih'te ortak bir topluluk olarak tanımlayan çok ırklı bir cemaatte dua edebilir, Siyah veya Asyalı kimlikleri vurgulayan ırksal güçlenme mitinglerine katılabilir ve göçmenin “kendi” etnik grubunun üyeleri için düzenlenen bir yılbaşı balosunda dans edebilir. Bu görünüşte çelişkili deneyimler aracılığıyla, trans göçmenler kimliklerini aktif olarak manipüle ederler ve böylece hem küresel

kapitalist sistem içindeki tabiiyetlerine uyum sağlar hem de buna direnirler (Glick Schiller vd., 1992: 11 ve 12).

Ulus-ötesi topluluklar, sınır bölgelerinde kolektif kimlikleri olan grupları içermektedir. Yani Güney-Kuzey bağlamında, bitişik ulus-devlet sınırlarıyla karakterize edilen ancak sınırlandırılmayan mekanlardaki grupları ve ağlardır. Bu sınırların çevresinde ve sınır boyunca düzenli ve sürekli geçiş işlemleri ortaya çıkar. Ancak göçün, sınır bölgelerinin gelişimini yönlendiren kilit faktör olması gerekmez. Örneğin sınırın her iki tarafındaki insanlar, genellikle sınırın diğer tarafında işe gidip gelenler tarafından (ABD-Meksika sınır geçişlerinde olduğu gibi) birbirine bağlanan bitişik bir coğrafi alanı işgal eder. (Faist, 2000: 198). Ulus-ötesi bir topluluk, küresel olanı, bu farklı merkezler arasında hiyerarşi olmaksızın, büyük ölçüde farklı yerel, ağ çalışma yerlerinin tümüne bağlar. Bu göçmenler, nispeten uzun bir süre yaşadıkları, periyodik olarak geri döndükleri ve daha sonra gelirlerinin bir kısmını kendilerinin planladıkları menşe köylerine yatırdıkları bir ulus-devletten gelen göçmenlerden kesin olarak ayrılırlar. Ulus-ötesi bir topluluğun üyeleri, geldikleri ülkenin vatandaşlığını korurken, ev sahibi ülkenin vatandaşlığını elde etmeye çalışırlar. Bununla birlikte, ulus-ötesi toplulukta, diasporalarda olduğu gibi, ne topraktan ve toplumdan kopuş ne de travma vardır. Geri dönmek için güçlü bir istek yoktur, çünkü göçmenler, iletişimin büyümesi, düzenliliği ve güvenliği sayesinde büyük ölçüde basitleştirilen aile ve topluluk bağlarını korudukları menşe yerlerinden ayrılmak istemezler. Ulus-ötesi topluluğun aracılığı olmadan göçmenlerin anavatanlarının resmi temsilcilerinin yanı sıra dini temsilcileri, açık ticaret ve çeşitli yeraltı ağları ile yerel, siyasi ve polis güçleriyle ilişkilerinin ve kaçakçılık ilişkilerinin sürdürülmesi mümkün değildir. Bu topluluklar, çok sayıda norm ve çıkar sınırının üzerinde otururlar. Ulus-ötesi toplulukların hareket bölgeleri Kuzey ve Güney ülkeleri arasındaki mal ve ücret fiyatlarındaki farklılıklar gibi artma eğiliminde olan sosyo-ekonomik eşitsizliklerden kaynaklanan küreselleşme tarafından üretilir (Bruneau, 2008: 43-47).

Küreselleşen çağda Neo-liberalist düzenlemelerin getirdiği toplumsallık algısı, ulus-devletlerin zayıflamasının getirdiği eksikliği dayanışmacı ağlarla gidermeye çalışmıştır. Ülke içinde yerleşen hemşehrilik anlayışının sınır dışına taşınması ve sosyal sermaye edinmeleri süreci zamanla geleneksel kalıpların yerini

alabilecek yeni ağlar oluşturarak sivil toplumun yapısının genişlemesine neden olabilecektir (Akbaş, 2016: 337). Ulus-ötesi sosyal alanlar, ağların, ağlardaki ve organizasyonlardaki konumların ve birden çok devletin sınırlarını aşan organizasyon ağlarının kombinasyonlarıdır. Ulus-ötesi sosyal alanlardaki kültürel, politik ve ekonomik süreçler, çeşitli sermaye türlerinin birikimini, kullanımını ve etkilerini, bunların hacmini ve ekonomik sermaye, eğitim referansları, beceriler ve bilgi birikimi gibi insan sermayesi ve sosyal sermaye, temel olarak sosyal ve sembolik bağların doğasında var olan veya bunlar aracılığıyla aktarılan kaynakların dönüştürülebilirliğini içerir. Ayrıca ulus-ötesi ağlar nispeten hareketsiz kişileri ve kolektifleri içerir. İkincisi, menşe ülkelerinin dışında hatırı sayılır bir süreliğine yerleşen göçmenler ve mülteciler bile, sıklıkla güçlü ulus-ötesi ağlara sahiptir. Üçüncüsü, bu bağlantılar, hane içi veya aile bağları gibi daha gayri resmi nitelikte olabilir veya çeşitli göç ülkelerinde şubeleri olan siyasi partiler gibi kurumsallaşabilir (Faist, 2000: 191 ve 192).

1.2.6. Göçün Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Gelişmiş ülkelerin gitgide artan sayıda zorunlu göçmen kabul etmesinin işsizliğe veya ücretlerin düşmesine neden olacağına ve devlete ekonomik külfet olacağına dair endişeler büyük ölçüde haksızdır. Çünkü genellikle gelişmiş ülkelere çalışmaya istekli gençlerin gelişi, yatırım ve üretimde dengeli bir genişlemeye neden olabilir ve aynı zamanda ekonominin uzun vadeli büyüme oranını da hızlandırabilir (Dadush ve Niebuhr, 2016: 1). Göçün önemli sonuçlarından biri olarak ortaya çıkan diasporalar olumsuz etkilerinin yanında olumlu etkilere de sahiptir. Diasporalar, sermayenin uluslararasılaşmasını ve politik ve ekonomik olarak etkinlik alanlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca diasporalar devletler arasında ekonomik, siyasi, kültürel ve diğer pek çok alanlarda önemli ilişkiler ve ortaklıklar kurulmasını sağlayan bir nevi köprü işlevi görmektedir. Diğer taraftan göç, yabancılaşma ve azınlık sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Göç faaliyetleri sonucu oluşan diasporalar, toplumsal yapının bozulmasına ve dış politika açısından tehdit unsuru oluşturduğu gerekçeleri ile güvenlik zaafiyeti olarak görülmektedir. Göçmen, göç alan ülkeler açısından özellikle ekonomik açıdan bir yük olarak görülmektedir. Bu yüzden devletler, özellikle mülteciler ve sığınmacılar gibi zorunlu göç yoluyla gelen göçmenleri kabul etmemektedir. Siyasi ve etnik baskılar sonucu göç etmek

zorunda kalan mülteciler, siyasal rejim ihracı veya bulundukları ülkede huzursuzluk çıkması gibi amaçlarla yönlendirilebilmektedir (Özgür Baklacıoğlu, 2010: 100-112). Örneğin yurtdışına giden ayrılıkçıların PKK'ya destek vermesi.

Yoksul bir bölgeye çok sayıda zorunlu göçmen geldiğinde kamu hizmetlerine, altyapıya ve hazineye yük olmalarının yanı sıra sosyal ve politik dokuyu ciddi şekilde yıpratarak yatırım ortamının bozulmasına yol açabilir. Kendilerini nispeten yoksul bölgelerde ve kırılgan bir siyasi ortamda toplanmış şekilde bulan çok fazla sayıda zorunlu göçmen, iş bulabilmek için ekonominin büyük ölçüde vergi ağının dışında kalan, son derece düşük ücretlerle çalışan, sömürü ve istismara maruz kalan bölümünde, kayıt dışı işgücü piyasalarının bir parçası olma eğilimindedir. İşgücü piyasasına etkilerinin yanı sıra, zorunlu göç, ev sahibi toplulukta kamu hizmetlerinin ve konutların arz ve talebinde ani bir uyumsuzluğa neden olabilecek büyük bir demografik şok oluşturabilir. Yatırım ortamının iyi olmadığı ve yabancıların girişinin yerleşik sosyal ve politik dengeleri bozduğu ülkelerde veya bölgelerde, iş beklentileri olumsuz yönde etkilenebilir. Bu, artan konut ve hizmet talebine karşılık özel yatırımın vereceği tepki belirsizdir (Dadush ve Niebuhr, 2016: 1-4).

1.3. Küreselleşme Çağında Göçün Yapısı ve Özellikleri

1.3.1. Küreselleşme ve Göç İlişkisinin Tarihsel Devinimi

Küreselleşmenin ne zaman başladığı konusunda farklı düşünceler ortaya atılmıştır. Küreselleşmenin başlangıcını kuşkucular insanlık tarihinin başlangıcına, aşırı küreselleşmeciler modernleşmeye, dönüşümcüler ve radikaller ise 1960'lara dayandırmaktadır (Cebeci, 2011: 375-381). Scholte'a (2000: 62-63) göre, küreselleşme 3 aşamaya ayrılmaktadır. İlki, 18. yy'a kadar seküler düşüncenin yıkılması ile "Küresel Bilinçlilik"in ortaya çıkmasıdır. İkinci aşama, 19. yy ortalarında "Uluslarüstücülük" ün doğmasıdır. Üçüncü aşama ise 1960'lardan itibaren küresel ilişkilerin artması ve önemli hale gelmesidir.

Oran'a (2009: 5 ve 6) göre, küreselleşmede üç önemli tarihsel dönem noktası bulunmaktadır. Bunlar; 1490, 1890 ve 1990 yıllarıdır. Küreselleşmenin ilk dalgası olan 1490'ın en önemli özelliği, denizcilik alanında meydana gelen gelişmeler

sonucunda batının, okyanus ötesi diyarlardaki doğal kaynaklara sahip olabilmek için "Hristiyanlık değerlerini götürmek" amacıyla yaptığı işgallerdir. Emperyalizm olarak adlandırılan ikinci küreselleşme dalgası, 1870'teki sanayi devriminin gelişmelerinden yararlanılarak "uygarlaştırma" söylemiyle 1890'a kadar devam etmiştir. Robertson'a (Robbie Robertson, 2003b: 172 ve 173) göre ise küreselleşmede ilk dalga, Atlantik kıyı sahilinde bölgesel ekonomilerle ortaya çıkmıştır. İkinci dalga, Napolyon Savaşları sonrası, Avrupa'daki devletlerin gücünün tükenmesi ile ilk dalga dinamiklerini Endüstri devrimi ile canlandıran İngiltere öncülüğünde ortaya çıkmıştır. Üçüncü dalga ise, İkinci Dünya Savaşı sonrası düzeni yeniden tesis etmek için Amerika'nın yükselişi ile ortaya çıkmıştır. Genel olarak toplayacak olursak, küreselleşmeyi, küresel bilincin doğuşu aşaması, 1870-1914 yılları arası başlangıç aşaması, 1945-1980 olgunlaşma aşaması ve 1980 sonrası yükseliş aşaması olmak üzere 4 aşamada incelenebilmektedir.

1.3.1.1. Küresel Bilincin Doğuşu

15. ve 16. yy'larda dünya dinlerinin küreselleşme fikrinin oluşmasında büyük katkısı olmuştur. Dünya dinlerinin tek bir alanda sınırlı kalmadığı ve farklı inançların benimsendiği ve farklı yerlere yayıldığı görülmüştür. Özellikle İslamiyet ve Hristiyanlık dininde görülen dini yayılmacılık anlayışı tarih boyunca insanlar arasındaki etkileşimin artmasına neden olmuştur.Bir dini inancı kabul eden insanın o dini inanışın gerektirdiği yükümlülüklere, yaşam tarzına, kültüre, değerlere uygun hareket etmesi zamanla bireysel dönüşümü ve bu halkanın yayılarak toplumsal ve kültürel dönüşümü ve hatta devletlerin resmi dini inancı olması hasebiyle siyasi dönüşümü de beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan ulaşım maliyetlerinin düşmesi ve ulaşım teknolojileirnin gelişmesi de küresel bilincin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Nitekim küresellik fikri 15. ve 16. yy'da deniz yolculuğu yapılarak dünya turuna çıkılması girişimlerinden etkilenmişti. Bu yüzden küreselleşmenin bu ilk aşamasında, dünya çapında eşzamanlı düzenlemeler görmek pek de mümkün değildir (Scholte, 2000: 64). Ancak Çin'in 15. yy başlarında Hint okyanusunu keşfetmesi ile Üçüncü Dünya Ülkeleri ile bağlantı sağlanması, küreselleşme yönünde atılan adımlardan biridir (Robbie Robertson, 2003b: 69).

Küresel bilinçlilik seviyesinin artmasında, ekonomik sistemin ve ticari yaşam tazının rolü büyüktür. 15. yy'da İngiltere'de kabul edilen "Yoksullar Yasası"nın revize edilmesi ile yoksul ve işsiz kesimin serbest dolaşımı engellenmişti. Bu durum kapitalistlerin üretim gücünün artması karşısında işgücü açığının ortaya çıkmasına neden olmuştu (Ölmezoğulları, 2008: 52). Ayrıca İngiltere'de 1700-21 yılları arasında pamuk ve tekstil ithalini yasaklayan "Patiska yasası" ile ekonomik korumacılık politikası uygulanarak üretimin artırılması amaçlanmıştı. Kentleşmenin ve buhar gücü ile çalışan makinelerin kullanılması ile fabrikalar kurulmuş, üretim artmış ve talep fazlalığı ortaya çıkmıştı. Bu durum sonucunda yine İngiltere'de işyeri ve burada çalışacak yetenekli işçi ihtiyacı ortaya çıkmıştı (Robbie Robertson, 2003b: 111 ve 112). Bu işgücü ihtiyacı farklı yerlerden bu açığı kapatmak için göç alınmasına neden olmuştu. Ayrıca dini amaçlı göçlerin de bu çağda küresel olayların ortaya çıkmasına zemin hazırladığını düşünürsek, göçün küresellik bilincin doğmasına neden olan önemli bir unsur olduğu değerlendirmesi yapılabilir. Ayrıca bu dönemde, genellikle uluslararası sistem tek bir hegemonik gücün üstünlüğüne dayalı olduğu için hangi ülke hangi malda mutlak üstünlüğe sahipse o malda uzmanlaşmaktaydı. Bu yüzden ekonomide belli bir ürününde üstün olan ülke o üründe uzmanlaşmak için korumacılık politikası uygulamaktaydı. Bu durum da, serbest ticaretin bu dönemde olgunlaşmadığını göstermektedir. O yüzden, küreselleşmeye sadece ekonomik açıdan bakmak bazı olguların görmezden gelinmesine ve olaylar arasındaki ilişkinin analiz edilememesine neden olmaktadır.

15. yüzyıl başlarından 18. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa'da ulusal topluluklar ortaya çıkmıştır (Dumanlı Kürkçü, 2013: 4). Özellikle Batı Avrupa'da 15.yy'dan itibaren ekonomik, siyası, kültürel ve dini değişimler görülmeye başlanmış ve feodal yapı yerine ulus-devletler ortaya çıkmaya başlamıştır (Ölmezoğulları, 2008: 41). Bu dönemde, ulus bilincinin doğması ve bağımsızlık çabaları aynı zamanda küresel bilincin doğmasına önayak teşkil etmiştir. Çünkü ulusal bilinç, boyunduruk altında yaşayan milletlerin bağımsızlık kazanarak devlet kurmasına neden olmuştur. Nitekim 18. yy'ın son çeyreğinde Amerikan bağımsızlığıyla başlayan "Dekolonizasyon Süreci", 19. yy'da İspanyol Amerikalıların, 20. yy'da Asya ve Afrikalıların bağımsızlığını kazanmasıyla devam etmiştir (Hall ve C. Chase Dunn, 2006: 35). Ayrıca ulus-devletlerin kurulması ile uluslararası ilişkiler

gelişmeye başlamıştır. Diğer taraftan Fransız Devrimi ve beraberinde getirdiği fikirler ile insanların haklarını savunma arayışı küresel bilincin oluşmasında dönüm noktası niteliğinde bir gelişmedir. Avrupa'da 18. yüzyılın ortasından 1870'lere kadar süren başlangıç evresinde ise ulusal toplulukların oluşturduğu üniter devlet türünün kurulmasıyla insan haklarını ön planda tutan uluslararası ilişkiler anlayışı gelişmiş ve uluslararası anlaşmalar düzenlenmiştir (Dumanlı Kürkçü, 2013: 4). Yani küresel bilincin doğmasında "bağımsızlık" fikri temel oluşturmaktadır. Geçmişte, sömürgecilik ve emperyalizm uygulamaları da küresel ilişkiler kurulmasına neden olsa da bu daha çok kontrol altındaki devletler ile kontrol eden devletler arasında mümkün olabilmişti. Ancak bağımsızlık kazanan ulusların devlet kurması ile uluslararası ilişkiler ve uluslararası temel hak ve özgürlükler, uluslararası anlaşmalar çerçevesinde resmileşerek kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Yine devletler arasındaki savaş, barış, ticaret, anlaşma, göç gibi etkileşimler küresel bilincin uyanmasını sağlamıştır. Bu da günümüz küreselleşmesini anlayabilmek için önemli olan küresel bilincin doğmasını sağlamıştır.

1.3.1.2. Küreselleşmenin İlk Dalgası: 1870-1914

Küreselleşme sürecinin ilk dalgası olarak sınıflandırabileceğimiz 1870-1914 arası dönem, sanayi devriminin, Rönesans ve reform hareketlerinin getirdiği bilim, sanat ve teknolojide meydana gelen gelişmelerin oluşmaya başladığı dönemdir. Bu dönemde, dokuma tezgahları, demiryolları ve buhar gücünün kullanımı önemli değişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Ekonomide altın standardı benimsenmiş ve iktisadi büyüme aşamaları sağlanmaya çalışılmıştır (M. Kaya ve Aydemir, 2011: 20).

1750'den 1900'lü yıllara doğru üretim, tarımdan sanayiye kaymaya başlamış bunun sonucunda artan nüfusa paralel olarak hammadde ve enerji tüketimi de artmıştır. 20. yy'a gelindiğinde artık kentleşme, öncekinden daha hızlı oranda artmıştır (Ponting, 2011: 603-604). 1820'ler ile birlikte liberal politikalara doğru gidişin ilk sinyalleri alınmaya başlanmıştır. Buna ek olarak, 1820'lerden sonra ulaşım maliyetlerinin düşmesi ile birlikte mal ve faktör piyasaları daha entegre hale gelmiştir (Zengingönül, 2007: 26 ve 27). Özellikle Çin ipeği ve çömleği ile Hindistan pamuk tekstil üretimi talepleri karşılamak için hızlı bir şekilde genişlemiştir. Ancak hiçbir devlet birbirinden bağımsız bir şekilde endüstrileşememiştir. Diğer taraftan bu

dönemde teknolojik gelişmelerin ortaya çıkması büyük önem taşımaktaysa da 19. yy'a kadar fetih ve ticaretin gerisinde kalmıştı (Robbie Robertson, 2003b: 106). Ancak 19. yy ile birlikte üç önemli teknolojik dönüşüm yaşanmıştır. İlki, 1840'lara kadar devam eden buhar gücünün kullanılması, dokumaların kitlesel üretimi ve demirin yaygın kullanımıdır. İkincisi, demiryolu inşaatı ve çeliğin kullanımı, üçüncüsü ise işyerlerinin artmasına bağlı olarak elektrik tüketiminin artması, motorlu araç endüstrisi ve plastik başta olmak üzere kimya endüstrisinin gelişmesidir. Bunların yanı sıra, elektrik ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi de önemli bir dönüşümdür (Ponting, 2011: 753 ve 755).

Bu dönemdeki teknolojik gelişmeler ile beşeri sermaye, eğitim ve sağlık alanında iyileşmeler görülmüştür. Sağlık alanındaki gelişmelere bağlı olarak yaşam süresi 1750'de 37 yıl iken 1850'de 40 yıla 1910'da ise 53 yıla yükselmişti. Kentleşmenin artması ile tarıma bağlı nüfus, 1688'de nüfusun %85'ini oluştururken 1850'de %26'sını, 1913'te %9'unu oluşturmaktaydı (Robbie Robertson, 2003b: 114). 1840'ta icat edilen elektrikli telgraf 1920'lere kadar kullanıldıktan sonra yerini telefon, radyo, televizyon, bilgisayarlar arası bağlantı kuran uydu kablolarına ve fiber optik sistemlere bırakmıştı (Strange, 2004: 222). 1850'li yıllardan sonra ilk kez küresel iletişim teknolojileri, küresel pazarların birleşmesi, küresel finansla ilgili birtakım belirtiler ortaya çıkmış ve belirli kurumlarda küresellik derecesinin artığı görülmüştür (Scholte, 2000: 66).

19. yy'da buhar gücünün icadı birçok ekonomik, sosyal, siyasi değişimi de beraberinde getirmişti. Üretim sistemi, iş ve yaşam koşulları ile sınıfsal yapının değişmesi, eğitimli iş gücü ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Kentleşme ve sanayileşme güvenliğe duyulan gereksinimi artırmıştır (Nye ve Welch, 2010: 384). Yani sanayileşmenin artışıyla doğru orantılı olarak artan kentleşme ile yeni bir toplumsal düzenin inşası için birtakım unsurlara ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmıştır. 19. yy sanayileşme ve buna bağlı olarak artan üretimin ihtiyacını karşılamak üzere işçi sınıfı doğmuş, sınıf çatışmaları ve liberal inanç ortaya çıkmıştır (Polanyi, 1986: 10). 19. yy'da kentleşmeye ve endüstrileşmeye bağlı olarak kitlesel göçler de önemli ölçüde artmıştır. Kentlerde çalışacak işçi nüfusunu karşılamak üzere çevre ülkelerden işçiler

getirtilmişti. Örneğin 19. yy sonlarına doğru 450 binden fazla sözleşmeli işçi, Hindistan'dan İngiliz Batu Hint adalarına, kalay endüstrisinde çalışmak üzere Malaya'ya ve büyük çay çiftliklerinde çalıştırılmak üzere Sri Lanka gibi yerlere gitmişti (Ponting, 2011: 700). Böylece, kitlesel işgücü göçü küreselleşmenin yoğunluğunu artırmıştır.

1870 ve 1920 arası dönem toplumsal gelişmelerde de önemli rol oynamış, "modernlik" düşüncesine ve ulusal kimliklerin yükselişine tanık olunmuştur (Dumanlı Kürkçü, 2013: 4). 1870'lerden 1920'lerin ortalarına kadar dünya çapında düzenlenen uygulamalar ve siyasi ilgi ortaya çıkmıştır. Uluslararası tarih çizelgeleri kabul edilmiş, zamansal ve mekansal sınıflandırmalar ve ölçümler küresel olarak kurumsallaşmıştır. Bu dönemde, küreselleşme baskısının artması ve ona eşlik eden beklentilerin yayılmasından kaynaklanan gelenek ve ulusal kimliğin icat edilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Böylece, uluslararası ekümenik ve sosyalist hareketler artmıştır. Ayrıca Nobel ödülleri ve Olimpik oyunları içeren evrensel hareketler ortaya çıkmıştır (Roland Robertson, 2004: 98 ve 99). 19. yy ortalarında, modern olimpik oyunlar, global turizm gibi popüler kültürel hareketler küresel birlik fikrinin yayılmasında etkili olmuştur (Scholte, 2000: 72).

Bu dönemde ekonomi alanında da önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Uluslararası ekonomi 19. yy ile birlikte altın ve gümüşe bağlı olmaktan çıkmış ve SDR (Special Drawing Rights) gibi yeni parasal değerler ve finans sistemlerine bağlanmıştır (Ponting, 2011: 764). 19. yy'da merkez konumunda dünya ticaretinin hemen hemen dörtte üçünü oluşturan Avrupa ve Birleşik Devletlerin endüstrileşmesi, ekonomik ve siyasi güç dengesi sistemini kökten değiştirmiştir (Ponting, 2011: 698-699). Özellikle dünyadaki kaynakların Birleşik Devletler tarafından yönlendirildiği tek küresel Pazar olarak 1876'da, The London Metal Exchange (LME) kurulmuştur. 19. yy sonunda Coca-Cola gibi paketlenmiş ve markası olan ürünler küresel marketlerde yer almaya başlamıştır (Scholte, 2000: 67).

20. yy'a gelindiğinde endüstrileşme ile birlikte dünya ekonomisinin birbirine bağımlı hale gelmesi sonucunda şirketler, tüzel kişilikleri ve finans kurumları da

sahip oldukları kaynaklar ve servetlerden dolayı kayda değer ölçüde kuvvet kazanmaya başlamıştır (Ponting, 2011: 744-745). Yine 19. yy daki gibi şirket birleşmeleri devam etmiş ve şirketler küreselleşerek daha da güçlü hale gelmişlerdir. 19. yy'da demiryollarının örülmesi, yerini 20. yy'da internet ağları ören şirketlere bırakmıştır. (Tabb, 2001: 50). 20. yy başlarında para ve finansın küresel hale gelmesi sonucu büyük ekonomik aktörler, düzenleyici kurumlar (BM sistemini oluşturan kurumlar), sivil toplum organları (İslam ve Hristiyan dini hareketleri), uluslararası örgütler ortaya çıkmıştır (Scholte, 2000: 70).

Kapitalizmin ilk aşamasında iş piyasası, gerekli mal ve hammaddeyi sağlayan zanaatkarlara evlerinde iş verilmesi şeklindeydi. Daha sonra, zanaatkarların, kendi araç gereçleri ile fabrikalarda toplanmasına yönelik üretim yapılmasının sağlandığı aşamaya geçilmiştir. Kapitalizmin daha sonraki aşamaya evrilişinde ise, işçi sınıfının keskin bir şekilde ayrılmasının görüldüğü sınıfsal ayrılıklar ortaya çıkmıştır (Zengingönül, 2007: 51). Ayrıca 20. yy sanayileşmesindeki gelişmeler ile (elektrik, sentetik maddeler, içten yanmalı motor) ekonomik ve toplumsal dönüşüm hızlanmıştır. Kentli fabrika çalışanlarının artması ve sendikalaşma faaliyetleri ile sınıfsal ve siyasi bölünmeler ortaya çıkmıştır (Nye ve Welch, 2010: 384). Sanayi Devrimi gelişmeleri ile insanların makineleştirilerek toplum içinde farklı grupların ve sınıf çatışmalarının ortaya çıktığı görülmüştür.

1930'larda ideolojik karşıtlıklar artmış, uluslararası iletişim azalmış ve izolasyonist politikalar izlenmiştir. Uluslararası ekonomik sistemde kapitalist ülkelerin uluslarüstü ticarette ve mal akışındaki sorunlar büyük bunalıma neden olmuş ve işsizlik gibi ekonomik sıkıntılar ortaya çıkmıştır (Nye ve Welch, 2010: 172- 173). Bu yüzden 1929 ekonomik buhranın getirdiği etkilere bağlı olarak Keynesyen politikalar ile devlet müdahaleciliği anlayışına geri dönülmesi sonucunda küreselleşme bir müddet duraklama dönemi yaşamıştır. 1880'den 2. Dünya Savaşına kadar olan "Prodüktivite Devrimi" olarak adlandırılan bu dönemde bilgi, aletlere, süreçlere ve ürünlere uygulanır hale gelmiştir. Bilginin işe uygulanması ile artan verimlilik üretim kapasitesini artırmış ve elde edilen gelir farklı alanlara kanalize edilmiştir. Ancak daha sonra imalat, tarım, madencilik, ulaşım gibi alanlarda çalışan

işçilerin verimliliğinin artması önemsiz hale gelmeye başlamış ve bilginin işe uygulanmasından ziyade bilgiye uygulanması önemli hale gelmeye başlamıştır. Bu dönemde işçi sınıfının orta sınıf seviyesine yükselmesi ile birlikte sınıf çatışmaları anlamını yitirince bilginin üretimde en önemli aktör haline geldiği "Yönetim Devrim"i aşamasına geçilmiştir (Drucker, 1993: 34-63).

1.3.1.3. Küreselleşmenin İkinci Dalgası: 1945-1980

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya düzeninde meydana gelen dönüşüm egemenlik ilişkilerinin dünya üzerinde yeniden dağılımına neden olmuştur (İ. Coşkun, 2005: 11). 2. Dünya Savaşı'ndan sonra modern toplum, serbest piyasaya göre yeniden şekillenmeye başlamış bilgi ve teknolojiye dayalı toplumsal yapı ve ilişkiler derinden etkilenmiştir (Şahin, 2007: 54). 1945 savaş sonrası dünya düzeninin yeniden kurulması sonucunda, sömürgelerin bağımsızlığını kazanması, kitlesel göç, kentleşme, sömürge yarışı ve serbest ticaretin yayılması ile akışkanlığının artması çatışma ortamının oluşmasına zemin hazırlamıştır (Cebeci, 2011: 377-378).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin yerini alan Amerika, kendi kimliğinin üstünlüğünü kanıtlamıştır. Ancak Soğuk Savaş sonrası SB'nin çöküşü, Avrupa'nın birleşmesi ve yeni güç odaklarının ortaya çıkması, Amerikan kimliğinde bir zaafiyete yol açmıştır. Bundan dolayıdır ki Amerikan kimliğinin inşa edilmesinde önemli rol oynayan ötekinin yıkılışı sonrasında, yeni bir öteki inşa ederek Amerikan kimliğinin diriltilmesini amaçlayan Amerika, "Yeni Dünya Düzeni" kavramını ortaya atmıştır. İşte, bundan sona Amerika, dünyada insan haklarının ve özgürlüklerin savunuculuğunu yaparak buna karşı gelen tüm ülkeleri öteki olarak kurgulamıştır (Larrain, 1995: 214-216).

1945 sonrasında yeni düzenin kurulmasında etkili olan devletlerin egemenliklerini devrettiği uluslararası kuruluşların ortaya çıktığı görülmektedir (İ. Coşkun, 2005: 11). IMF, Dünya Bankası, GATT, ve OECD gibi bu uluslararası örgütler kapitalist sistemin yayılmasında başat rol oynamışlardır (Göngen, 2013: 125). IMF ve Dünya Bankası piyasaların serbestleşmesini, özelleştirmeyi, yabancı yatırımların teşvik edilmesini, devalüasyon gibi politikaları benimseyen düzenlemeleri devreye sokmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü ise ülkeleri, şirketlerin

istekleri yönünde davranması için harekete geçirebilecek bir forum niteliği taşımaktadır (Tabb, 2001: 72 ve 73).

II. Dünya Savaşı'nın tüm insanlığı etkileyen olayları, uluslararası, uluslarötesi, uluslarüstü kurumların ortaya çıkması, global ekonomi olarak bilinen işbirliği girişimlerinin yanı sıra Üçüncü Dünyanın yükselişi, küreselleşmenin objektif ve subjektif amaçlarını gerçekleştirebilmesinde önemli rol oynamıştır (Robertson, 2004: 94). II. Dünya Savaşı ile stratejik değer taşıyan önemli ürünlerin ve ham maddelerin üretimi ve küresel pazarda dağıtımını yapan Karma Komisyonun ve kıtlıkla mücadele edebilmek için Uluslararası Acil Gıda Konseyinin kurulması küresel işbirliğinin oluşmasında önemli etkiler doğurmuştur (Scholte, 2000: 68). Üçüncü Dünya Ülkelerinin yükselişi ve işbirliği girişimleri küresel ilişkilerin artmasını hızlandırmıştır. Özellikle Üçüncü Dünya Ülkelerinin ekonomik olarak güçlenmesi kapitalizmin yayılım alanını genişletmiş ve yeni pazarların ortaya çıkması ekonomik bütünleşmeye katkı sağlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik bütünleşmenin artması sonucunda, sermaye akışının, ticaretin, ÇUŞ'ların faaliyetlerinin yapısı değişmiştir. Ayrıca gelişmiş ülkelerin ekonomik yapıları benzeşmeye başlamış, gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme hızı artış göstermiştir (Zengingönül, 2007: 32). Ekonomik yapının küreselleşmesi ve benzeşmesinde, sermaye ve finans hareketlerinin önemli etkisi olmuştur. Bu dönemde, dünyanın herhangi bir yerinden diğerine bankalar aracılığıyla sermayenin aktarılması yani küresel yatırım önemli hale gelmiştir. CHIPS ve SWIFT gibi bilgisayar sistemleri ile ilk kez bankalararası kredi verilmesi gibi bankalararası hareketler önemli rol oynamıştır. Daha sonra Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların güney ülkelerine kredi verdiğine tanık olunmuştur (Scholte, 2000: 79-80). Ancak bu durum az gelişmiş ülkelerin sömürgecilikten kurtularak ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları sürecine ket vurmuştur. Böylece, 3. Dünya ülkeleri gelişmiş ülkelere ekonomik yönden daha bağımlı hale gelmeye başlamışlardır (Brecher vd., 2002: 22).

Elektronik temelli enformasyon teknolojisi büyük oranda II. Dünya Savaşı ile birlikte gelişmeye başlamıştır. 1943-1950 arasında TV, transistör, 1960'da uydu sistemlerinin gelişimi gibi önemli buluşlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan, transistör, elektronik teknolojisinin minyatürleşmesini sağlamış, entegre devrelerin (silikon bir

çip üstünde bulunan minyatür transistör) ve mikro işlemcilerin keşfedilmesine zemin hazırlamıştır (Ponting, 2011: 755). 1960'lı yıllarda telekomünikasyon uydularının çıkmasıyla birlikte döşemeye dayalı iletişimin zorlukları aşılarak daha hızlı ve etkin bir iletişim sağlanmış oldu (Thompson, 2008: 303). 1960'larda geniş çaplı küresel gelişmeler ortaya çıkmış ve küresel iletişimin altyapı olanakları sağlamlaştırılmıştır. Örneğin 1956'da denizaltı kabloları ile aynı anda maksimum 60 arama yapılması mümkünken 1996-7'de fiberoptik küresel bağlantı olarak adlandırılan FLAG sisteminin kurulması ile aynı anda 600.000 arama yapılması mümkün hale gelmiştir (Scholte, 2000: 74). 1946'da Mauchly ile Eckert tarafından ilk genel amaçlı bilgisayar olan ENİAC icat edilmiş ancak internet'in ortaya çıkışı ABD Savunma Bakanlığının girişimi sonucunda ilk bilgisayar ağı olarak kurulan ARPANET ile 1969'da mümkün olmuştur (M. Castells, 2008: 54 ve 59). 1970'li yıllarda DBS uydu sistemlerinin gelişmesi ile uluslararası haberleşme imkanları artış göstermiştir (Thompson, 2008: 303). Yine 1970'li yıllarda bilgisayar ve telekomünikasyon ağları ile iletişim teknolojisi farklı bir boyut kazanmıştır. 1971'de Intel mühendislerinden Ted Hoff'un mikro-işlemciyi (çipe yerleştirilmiş bilgisayar) icadı ile teknoloji hızlı bir ivme kazanmış ve 1990'larda cep telefonları bir anda her yere yayılmıştır (M. Castells, 2008: 57 ve 52).

19. yy uluslar üstü şirketler daha küçük ölçekli, belli ülkelerde ve sınırlı kapasiteye sahipken 1950'lerden itibaren pek çok ülkeye yayılarak sermayelerinin yayılmasını sağlamışlardır. Örneğin IBM ve Ford'un malvarlıklarının %40'ından fazlası yurtdışına taşınmıştır (Ponting, 2011: 768-769). Ayrıca 1950'lerde hisse senetleri piyasası, 1960'larda euro tahvil piyasası ve bireysel yatırımlar ortaya çıkmıştı (Scholte, 2000: 81). 1960'larda ortaya çıkan küresel gelişmeler ile yeni küresel şirket yapılanmaları, dinamikleri ve uluslararası şirketlerin ulusal örnekleri arasındaki rekabet, daha fazla görünmeye başlamıştı (Leslie, 2006: 62). 1970'li yıllarda, Üçüncü Dünya Ülkelerinde fabrikalar kurarak maliyetleri minimize etmeye çalışan büyük şirketler, bu ülkelerden mamul mallar satın almaya başlayarak offshore üretiminin zamanla günümüz küresel montaj hattına doğru giden aşamasının başlangıç safhasını oluşturmuşlardı (Brecher vd., 2002: 20). 1970 petrol krizinin etkisi ile ekonomik yapı uluslararası bir karaktere bürünmüştü (Hablemitoğlu, 2004: 29).

İletişim ve ulaşım teknolojisindeki artışa bağlı olarak çok kültürlülük kavramı ortaya çıkmış ve insan hakları sorunları dünya çapında baş göstermiştir (Dumanlı Kürkçü, 2013: 5). Ayrıca 1970'lerin başlarına siyasi gündemde dahi yer almamış olan küresel çevresel bozulmalar, bu tarihten sonra hükümetlerin çeşitli anlaşmalar imzalaması ve bilim adamlarının birtakım önlemler alınması gerektiğine dair çalışmaları ile dikkat çekmiştir. Çevresel duyarlılığın artması sonucunda milyonlarca vatandaş küreselleşmeye tepki olarak WWF (Doğal Hayatı Koruma Vakfı) ve Greenpeace gibi hükümetlerdışı çevresel hareketlerle birleşmiştir (Scholte, 2000: 83). Küreselleşmeye tepkilerin artması ile 1970'lerin sonlarında, ilk başlarda dinin siyasallaştırılması olarak görülen dini fundamentalizm daha sonra sosyal kimliğin ifade edilmesi girişimi olarak görülmüş ve uluslararası bir olay haline gelmiştir (Roland Robertson, 2004: 97). Küreselleşmenin ikinci dalgasının çökmesi ile uluslararası işbirliği ve refahı artırmak için küresel stratejilere gerek duyulmuştur. İkinci dalganın çöküşü ile ekonomik ya da politik olarak sürdürülen görünürde koloni yönetimi ortadan kalkmıştı ancak gerçekte kuralları uygulanmaya devam edecekti (Robbie Robertson, 2003: 172-178).

1.3.1.4. Küreselleşmenin Üçüncü Dalgası: 1980 sonrası

1980 sonrası neoliberal küreselleşmenin yükselişi ile birlikte küreselleşmenin üçüncü dalgasına geçilmiştir. Oran'a (2009:6) göre, Bilgi Çağı olarak adlandırılan üçüncü küreselleşme dalgası tam anlamıyla, 1990'larda başlamıştı. Ancak buna zemin hazırlayan unsurlar, 1970'lerde ÇUŞ'ların uluslararası ekonomiye hakim hale gelmesi, 1980'lerde Batı'nın optik kablo, haberleşme uyduları, bilgisayarlar, internet gibi iletişim teknolojisindeki gelişmeler ve SSCB'nin dağılması sonucu Batı'nın tek başına dünyaya üstünlük kurmasıdır. 1980'li yıllardan itibaren meydana gelen göçün küreselleşmesi, borç krizi, yapısal uyum politikaları ve işsizlik, Sovyetler Birliği'nin çöküşü, iç savaşlar ve küresel politik ekonomideki gelişmeler, AB'ye gitmek isteyen potansiyel göçmenlerin artışına neden olmuştur. Küreselleşme gelişmeleri ile birlikte işsizlik artarken aynı zamanda yüksek ve düşük ücretli sektörlerde yeni işgücü ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Bu durum karşısında, Avrupa göç rejimlerinin güvenlikleştirilmesi ve ekonomileştirilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır (İçduygu ve Yükseker, 2010: 451).

1980'li yıllardan itibaren dış ticarette korumacılığın etkisi giderek kaybolmuş ve uluslararası ticareti engelleyici politikalardan uzaklaşılmıştır (Aktan, 2015: 88). 1980'lerle birlikte kapitalist piyasa ekonomisine dayalı olan sürdürebilir kalkınma ve karşılıklı bağımlılığa dayalı bir ekonomik düzen inşa edilmeye çalışılmıştır (Erdoğan, 2000: 260-261). 1989'da Soğuk Savaş'ın bitmesi ile iletişim ve taşımacılık maliyetlerinin düşmesi, mesafelerin yakınlaşması karşılıklı ekonomik bağımlılığın artmasına neden olmuştur (Nye ve Welch, 2010: 341). Endüstrileşmiş ülkeler gitgide daha fazla enerji kaynaklarına bağımlı hale gelmiştir. Hatta, 1900'de bir yılda toplam 1 milyon tonu bulan demir ithalatı, 1990'a gelindiğinde sadece Batı Avrupa'da 65 milyon ton, sadece Japonya'da ise 75 milyon ton olarak gerçekleştirilmiştir (Ponting, 2011: 764).

1980'lerden sonra neo-liberal küreselleşmenin yükselişi ile ticareti serbestleştirici politikaların uygulaması artmıştır. Buna binaen, 1990'da özelleştirme politikalarının uygulamasının artması sonucunda sermaye akışı yılda 52 milyar dolarken hemen hemen üç kat artarak 133 milyar dolara ulaşmıştır (Erdoğan, 2000: 204). Bu ekonomi-politikaların sonucunda, 1950'ye kadar dünya ticareti yılda %2'den düşükken, 1950'den sonra %7'ye yaklaşmış, 1990'larda ise 1950'deki orandan 12 kat daha fazla hale gelmiştir (Ponting, 2011: 764). Ayrıca liberal politikaların etkisi ile uluslararası şirketler çoklu üretim, tüketim, yönetim ve sermaye yapısına sahip olmaya başlamıştır. 1980'lerde ise uluslararası ekonomik örgütlerin, piyasa ve düzenlemelerin etkisiyle bu durum daha da hız kazanmıştır (Erdoğan, 2000: 268). Çok Uluslu Şirketlerin küreselleşmesi sonucunda, şirket ekonomileri devlet ekonomileri ile boy ölçüşecek hatta onları geçecek seviyeye gelmiştir. Hatta, dünya üzerindeki en büyük 100 ekonominin yarısını devletler oluşturmaktayken diğer yarısını da şirketler oluşturur hale gelmiştir. Örneğin Exon petrol şirketinin cirosu Fas'ın GSMH'nın 6 misli olmuştu (Ponting, 2011: 770). 20. yy sonlarına doğru uluslararası politik ekonominin bu etkileri sonucu ulusal ekonomilerin bağımsızlığının zayıflaması ile egemen devletler arasında asimetrik büyüme ortaya çıkmıştır. Güçlü ve zayıf tüm devletlerde hükümet otoriteleri, ulusal ekonomilerin tek bir küresel piyasa ekonomisi içinde eriyerek daha fazla bütünleşmesinin yanı sıra finansal ve teknolojik gelişmelerin de etkisiyle zayıflamıştır (Strange, 2004: 224).

1950'de Batılılaşmanın bir parçası olarak görülen teknolojik gelişmeler, 1960'ta teknoloji transferlerinin ve 1990'da iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile ivme kazanmıştır (Erdoğan, 2000: 273). 1980'lerden sonra bilgi ve iletişim teknolojilerinin yayılması ile mekanın uluslararasılaşması, küreselleşmenin hız kazanmasına neden olmuştur (Hablemitoğlu, 2004: 28). Bununla birlikte, 1980'lerde bilgisayarın boyutunun küçülmesi ve endüstri robotlarının gelişmesi sağlanmıştır (Ponting, 2011: 756). Günümüzde ise genetik yapı, klonlama, yapay zeka, yazılım ve kodlama sistemlerinin gelişmesi ile yeni icatlar yapılması, robotik bir çağa girildiğinin sinyalleridir. Küreselleşmenin tarihsel gelişim aşamaları kadar küreselleşmenin yoğunluk derecesi de önemlidir. Örneğin eskiden ekonomik ve kültürel ilişkilerinin kesişim noktası olan İpek yolu en önemli ticaret merkezlerinden biriydi ancak yine de küreselleşme şiddeti düşüktü. Günümüzde ise küresel finans piyasaları ile küreselleşme şiddeti daha da artmıştır (Keohane ve Nye, 2008: 100).

Küreselleşmenin üçüncü dalgası, barış ve küresel uyum yerine eşi benzeri görülmemiş askeri rekabeti, ayrılıkçı hareketleri ve yıkıcı Sovyet-Amerikan rekabetini beraberinde getirmiştir (Robbie Robertson, 2003: 186). 1990'lardan sonra, Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki rekabetin ABD'nin tek süper güç olarak yükselişi ile sona ermesi, liberalleşme ve uluslararası örgütlerin faaliyetlerinin ve küreselleşmenin ideolojik yönünün güçlenmesine neden olmuştur (Hablemitoğlu, 2004: 28-29). Ayrıca 1990'larla birlikte medya ve reklam sektörünün büyümesi ile yeni bir tüketim kültürü ideolojisinin benimsenmesi de küreselleşmenin ideolojik yönünü sağlamlaştırmıştır (Erdoğan, 2000: 240).

1.3.2. Küreselleşme, Ulus-Devlet ve Göç İlişkisi

Devlet, çeşitli nedenlerle bir araya gelmiş insan topluluklarının aynı ortamda düzenli bir şekilde yaşayabilmeleri için belirli kurallar çerçevesinde oluşturdukları "toplumsal sözleşme"ye dayalı olarak kurulan bir aygıttır. Ancak zamanla toplulukların düzenlediği, devletin sınırlarını belirten toplumsal sözleşme dahi, durmadan güçlenen devletin, Hobbes'un deyimiyle "Levithan"a dönüşmesini engelleyememiştir. Toplulukların kendi elleri ile kurdukları devlet, zamanla güçlenerek artık kendine uygun bir toplum kurmaya başlamıştır. Bunun sonucunda birey için devlet anlayışı değişerek devlet için birey anlayışı ortaya çıkmıştır.

1933 Montevideo Sözleşmesi'ne göre devlet, sürekli bir nüfusa sahip olan belirli bir toprak parçası üzerine kurulmuş, belirli bir hükümeti olan ve diğer devletlerle ilişkiye girebilme edimi bulunan bir aygıttır (Betts, 2017: 78). Ulus devlet ise ortak bir geçmişe sahip insanların sınırları belirleyen "vatan/ülke" olarak adlandırılan insanların ilişkilerini düzenlemesi amacıyla kurulan siyasi varlıktır. Ulus devlet, siyasi iktidarı altında yaşayan vatandaşları eşit sayarak ve tek bir kültür altında birleştirerek merkezi otoritesini güçlendirmeye ve tek-tip ulus inşa etmeye çalışmaktadır (Eşki Uğuz ve Saygılı, 2016: 130). Yine ulus-devlet, "kendine dönme", "üst kimlik oluşturma" veya "parçalanma korkusu" gibi parametreler çerçevesinde şekillendirdiği kimlik ve kültürel değerlerini, bünyesinde barındırdığı çeşitli etnik gruplara aşılayarak homojen bir toplum kurmaya çalışmaktadır (E. A. Yılmaz ve Akbulut, 2016: 77). Öyleyse ulus-devlet, belirli kültürel ve toplumsal özelliklere sahip olan bir ulusun siyasi-coğrafi bir kimlik edinmesi ile meydana gelmektedir (Betts, 2017: 73). Genel anlamda ise ulus-devlet, sınırları belli bir alan üzerinde yaşayan ve hakimiyeti altında bulunan bir topluma birtakım değerler ve inançlar atfederek düzenlediği kurallar çerçevesinde monist bir toplum oluşturma çabasında olan yönetici mekanizmadır.

Ulus-devlet, tarih boyunca bir kez kazandığı egemenliği devam ettirebilme gayreti içerisinde olmuştur. Ancak egemenliğine tehdit oluşturan farklı durumlarla karşı karşıya kalmıştır. Baskın bir kimliğe dayalı olarak kurulan ulus-devlet, belirli sınırlarla çevrilmiş hakimiyet alanı içinde önceden beri yerleşik hale gelmiş kültürle de etkileşim içine girerek siyasal bütünlüğünü sağlamaya çalışmıştır. Ancak zamanla oluşturduğu bu siyasal bütünlüğü parçalayıcı gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bu yüzden birtakım siyasi, ekonomik, sosyal ve felsefi değişimlere sahne olmuştur (Eşki Uğuz ve Saygılı, 2016: 131). Bu değişimler genellikle küreselleşme ile birlikte daha önemli etkiler doğurmaya başlamıştır.

1970'li yıllarla birlikte küreselleşmenin hızlı bir şekilde etkisini göstermesiyle birlikte ulus devletlerin konumuna dair farklı görüşler ortaya atılmıştır. İlk görüş, küreselleşmenin ulus devlet egemenliğini tehlikeye soktuğu görüşüyken ikinci görüş ulus devletlerin hala etkin bir konumda yer aldığı ve gücünü koruduğu görüşüdür. İlk görüşe göre, küresel kapitalizmin yayılması, Batı değerlerinin

dünyanın farklı bölgelerine taşınması birtakım ideolojilerin yok olmasına neden olurken aynı zamanda ulus devletlerin güçlü konumunun da zayıflamasına neden olmuştur (Sağır, 2004: 88). Ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığın artmasına yol açan küreselleşme, hükümetlerin etkin ve güçlü konumunu zayıflatırken bir taraftan da ekonomik faaliyetlerini, teknolojik yeniliklerini, bilgi akışını kontrol etme olanaklarını da sınırlandırmaktadır (Temiz, 2004: 64). Küreselleşmenin getirdiği ekonomik bağımlılık ile birlikte uluslararası ilişkilerdeki konumu sarsılan ulus devletler yerine devlet dışı uluslararası aktörlerin, özellikle uluslararası şirketlerin, uluslararası ekonomide etkin bir konum almaya başlayarak sınır geçişlerini yönlendirmesine ve dünya politikasını etkileyen ana güç odaklarından biri olarak ortaya çıkmasına tanık olunmaktadır (Sivakumar ve Baskaran, 2014: 84).

Küreselleşme yanlıları, ulus-devletin egemenliğini, "mekanın uluslararasılaşması" sonucu uluslar-üstü kurumlara devretmesinin, ulus devleti farklı bir konuma sokacağını ve onu geleneksel devlet mekanizmalarından ayırarak egemenlik alanının daralması ile sonuçlanan bir değişime maruz bırakacağını düşünmektedirler (Erbaş, 2009: 50). Diğer taraftan ulus-devlet gücünün aşındırılmasında, ulus-üstü örgütlerin ortaya çıkması, bölgesel anlaşmaların yapılması, küresel pazarla doğrudan bağlantı kurulabilmesini sağlayan yerel yönetimlerin özerk hale getirilmesi gibi uygulamaların etkili olduğu görülmektedir (Kazgan, 2005: 16). Ulus devlet, özellikle medya ve şirketleri kontrol eden güçler başta olmak üzere küresel güçlerin, uluslararası şirketlerin, demokrasi ve insan hakları, çevresel sorumluluk, evrensel insan hakları ile ilgili fikirlerin yayılması temelinde daha az önemli hale gelmiştir (Leslie, 2006: 60).

Kapitalizm, üretken kaynaklarının özel mülkiyete geçmesi ile sonuçlanan ekonomik temelli bir sistem olarak düşünülebilir. Fakat, aslında büsbütün ekonomik sistem olarak düşünülemez. Kapitalizm, toplumsal, siyasal, dini unsurlardan etkilenebilmektedir (Ölmezoğulları, 2008: 26). Bu yüzden küresel kapitalizm, kendi hakimiyet alanını genişletmek için önünde engel oluşturacak yapıda bir devletin güçlü bir aktör olarak sistemde yer almasını istememektedir. Bunun için, küresel sermaye ile ticaret ve bilişim endüstrisi, sınırları ve kuralları ortadan kaldırarak yayılımını sürdürebilmek için gerekli belirsizlik ortamının oluşabilmesini sağlayan

zayıf devletlere ihtiyaç duymaktadır. Küresel sermayenin ve onun uluslararası düzende hakim olmasına tehdit oluşturucu unsurların yok edilmesini sağlayabilmek için zayıf devletlerin sadece güvenlik rolünün güçlendirilmesinin yeterli olduğu düşünülmektedir (Bauman, 2005: 235- 236). Yani küresel kapitalizm sadece ekonomik odaklı değil çeşitli unsurları bir arada barındıran bütünleyici bir sistem inşa etmeye çalışmaktadır. Bu yüzden ekonomik olarak serbest piyasayı, siyasi olarak güçsüz devletleri, toplumsal olarak modern ve Batılı değerleri benimseyen Batılılaştırılmış bir toplumu, dini olarak da Hristiyanlık özelinde Protestan ahlakını savunmaktadır. Bunlara aykırı olarak kurulmuş devletleri zayıflatmaya ve dönüştürmeye çalışmaktadır.

Ulus-devlet egemenliğinin siyasi alanda zayıflamasının yanı sıra ekonomik alanda da zayıfladığı görülmektedir. Ulus-devlet egemenliğinin başat güçlerinden biri, ulusal paranın denetimi üzerinde söz sahibi olmasıdır. Ancak para da uluslarüstü alana kayınca denetimden çıkarak bağımsız bir şekilde varlığını güçlendirmeye başlamıştır. Ulus-devletler, hala para ve enformasyon üzerinde birtakım düzenlemelerle etkili olmak istese de bu pek mümkün olamamaktadı. Enformasyonel gelişmelerin engellenmesine yönelik olarak, komünist ülkelerde faks ve fotokobi makinelerinin yasaklanması ve sonrasında Samizdat denilen yeraltı basınının doğması, ulus-devletin denetim gücünün pek de işe yaramadığının bir göstergesidir. Ayrıca paranın uluslarüstü niteliği, ulusal ekonomik politikanın işlevini yitirerek ulus-devleti güçsüzleştirirken enformasyonun uluslarüstü niteliği de ulusal ve kültürel kimliğin işlevini yitirerek ulus-devleti aşındırmaktadır (Drucker, 1993: 202-205). Çünkü bağımsız ve uluslarüstü niteliğe bürünen para, ulusal mekanizmalarla engellenememesinin yanı sıra bir çok devletin ortak karar aldığı uluslarüstü kurumlarla dahi yönetilememektedir. Parayı yönlendiren en belirleyici güç serbest piyasa mekanizmasıdır. Artık firma yöneticileri başka ülkelerde yatırım yapabilmek için tercih yaparken ülke olarak değil de ticari istatistikler, sermaye, vergi gibi ekonomik faktörlere bakarak tercihlerini belirlemektedirler (Ohmae, 1996: 134).

Devletler bazen küresel sorunlarla ilgili tek başına mücadele edemeyeceği olaylar ile karşılaşabilmektedir. Böyle bir durumda, uluslararası kuruluşlar, küresel sorunlarla ilgili devletlerin birleşerek daha iyi bir sonuç elde etmesine katkı

sağlamaktadır. Yani küresel sorunlarla ilgili devletlerin tek başına karar alabilme kabiliyeti bu açıdan zayıflamış olmaktadır. Uluslarüstü kurumlara, ulus-devletin müdahale edemediği bazı konularda ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlardan biri uluslararası niteliğe sahip olan çevresel düzenlemelerdir. Ayrıca terör faaliyetlerini engellemek, uluslarüstü silah kontrolünü sağlamak, insan haklarını denetlemek uluslarüstü düzenleme gerektiren diğer ihtiyaç alanlarıdır (Drucker, 1993: 206 ve 207). Öte yandan, post-modernite olgusu ile popüler hale gelen çok kültürlülük, farklı etnik grupların canlanmasını tetikleyen bir duruma yol açtığından ulus devletin varlığını tehdit edici bir özelliğe sahiptir (Eşki Uğuz ve Saygılı, 2016: 142). Tüm devletler işbirliği yaparak daha az maliyetle hızlı ve etkin şekilde küresel sorunlarla mücadele edebilmektedir. Bu anlamda küresel çağda küresel yönetişim kavramı ortaya atılmıştır.

İkinci görüş olarak küreselleşmenin ulus devlet egemenliğini zayıflatacağı fikrine karşı çıkanların çoğunluğu da ulus-devletlerin hala önemli politik kurumlardan biri olduğunu ve küreselleşmenin toprak ve egemenlik gibi ulus devletin tamamlayıcı unsurlarını yıkamayacağını ancak etkileyebileceğini savunmaktadırlar. Bu görüşe göre, uluslar-üstü kuruluşlar ulus-devletin karar almasında ve uluslararası sistemin yönlendirilmesinde etkin olsalar da bazı alanlarda hakimiyeti ulus devletlere bırakmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle, ulus devletlerin egemenliğinde bir güç kaybı olsa da kimlik ve askeri alanda onun gibi baskın olan alternatif bir kurumun bulunmaması politikalarda belirleyiciliğini artırmaktadır (Temiz, 2004: 65).

Ulus devletin temelinde yatan ulusallık niteliği, ulusların, yabancı unsurların denetiminde kalmadan kendi kararlarını kendi alabilen bir hale gelmesini ve self-determinasyon hakkını kullanabilmesini sağlayan bir siyasal yapılanmaya dönüşmesi için gerekli egemen ve özgürlük normları üzerine kurulmuştur (Eşki Uğuz ve Saygılı, 2016: 135). 1990'larla birlikte Sovyetler Birliği'nin yıkılış sürecine girmesi ve ABD'nin tek süper güç olarak yükselişi Westfalya'dan itibaren kurulan ulus-devlet egemenliğinde büyük bir dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur (E. A. Yılmaz ve Akbulut, 2016: 72). Ulus-devlet egemenliğinin ulus-ötesi kuruluşlar, bölgesel birlikler, yerel yönetimler arasında dağılımına şahit olunsa da hala eğitim, alt-yapı,

nüfus hareketleri üzerinde ulus-devlet kararlarının belirleyici olduğu görülmektedir (Steger, 2006: 91). Yetkileri, uluslararası kuruluşlar, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları arasında bölüştürülen ve aynı zamanda ulusal ekonomileri yabancı şirketler eliyle yönetilen ulus-devletler zayıflarken, üretim ve sermaye olanakları ile uluslararası piyasada hakim olan ulus-devletler ise güçlenmeye devam etmektedir. Ayrıca küreselleşme çağında ulus-devletler uluslararası sermayenin çıkarları lehine gücünü kullanabilmektedir. Yani ulus-devletler, ticari aktörlerin, serbest piyasalardaki imkanlardan yararlanabilmelerini sağlayabilmek için birtakım düzenlemeler ve kurallar getirmektedir (E. A. Yılmaz ve Akbulut, 2016: 76 ve 82). Ayrıca ulus-devletler, en az maliyetle uluslararası sermayenin ihtiyaç duyduğu sosyal ve kamusal hizmetleri karşılayabilmektedir (İ. Coşkun, 2005: 8). Modern devletin, ulusal bir düzende siyasi olarak şekillenmesiyle oluşan ulus devlet, aynı zamanda küreselleşmenin getirdiği kazançlardan kendi de yararlanarak varlığını sürdürmeye çalışmaktadır (Kartal, 2016: 308). Nasıl internet kullanıcıları işlemcilerin düzenlediği sınırların ötesine çıkamıyorsa ulus-devlet de küreselleşme kurallarına göre düzenlenmiş bir sistemin dışına çıkamamakta ona uygun bir şekilde hareket etmektedir (Bauman, 2005: 151).

Uluslararası şirketlerin daha fazla rant elde etme çabası sonucu ortaya çıkan eşitsiz dağılıma bağlı olarak küresel yoksulluğun artması, ulus-devletlerin uluslararası ticarette çok uluslu şirketlerin çıkarlarına hizmet eden bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur. Yine uluslararası ticaret ve iletişimin artması, hava ve deniz ulaşımının yaygınlaşması sonucu ulus devletler, karşılıklı bağımlılık ekseninde bir dönüşüme maruz kalmışlardır. Bu dönüşüm, hem merkez-çevre arasındaki bir bağımlılık ilişkisini hem de uluslararası kuruluşlar ve ulus-devletler arasındaki bir bağımlılık ilişkisini içermektedir. Yani ulus-devletler, her halükarda küresel güç odaklarına bağımlı bir şekilde varlıklarını sürdürmektedirler. Bağımlı ülkeler, hem kapitalist devletlerin sermayelerini genişletecekleri bir alan olarak görülmekte hem de buradaki ucuz işgücünden yararlanarak daha fazla kar edebilme arzusunun bir yansıması olarak düşünülmektedir. Bu yüzden bu ülkeler kaynakları sömürülerek bağımlı olmaya zorlanmaktadırlar. Bunun sonucunda bağımlı ülkelerdeki yoksul nüfus, ekonomik anlamda daha iyi yaşayacakları Batılı ülkelere doğru zorunlu bir göç yolu oluşturmaktadır.

Mülteci ülkesinden hayati tehlike arz ettiğinden dolayı güvenli bir yere doğru giderek kendini koruma altına aldırmak istemekteyken gittiği ülkede de bir nevi korumaya ihtiyaç duymaktadır. Bu sorunsalın çözülmesi insanın doğuştan temel hak ve özgürlüklere sahip olması ve bunun herkese için geçerli olmasıdır. Devletlere düşen görev ve sorumluluk ise uluslarara işbirliği mekanizmalarını devreye sokarak bu insanların vatandaşlık statüsüne erişebilmelerinin sağlanmasıdır. İdeal bir uluslararası sistem ideal bir toplumdan ideal bir toplum da ideal bir vatandaşlıktan geçmektedir. İdealist değerler kapsamında devletlerin statü ayrımı gözetmeksizin mültecilik statüsünü vatandaşlık statüsüne eriştirmeleri gerekmektedir. Ancak ulusal ve küresel çıkarlar gereğince böyle bir durumun gerçekleşme ihtimali her ne kadar düşük olsa da bu statüye erişme amacı devletlerin temel görevi haline gelmelidir. İşte böyle bir durumda devletlerin idealiteye ulaşmak için savunduğu değerler ile ulusal güvenliğini ve çıkarlarını korumak için uyguladığı politikalar arasında bir ikilem yaşanması durumu söz konusudur. Bu ikilemin çözülmesi için ideal bireyden ideal devlete oradan ideal topluma ve ideal küresel sisteme ulaşmak temel amaç haline gelmelidir. Küreselleşme ile vatandaşlık bilinci de dönüşüme uğramıştır. Ulus devletin en başat aktörlerinden birisi olan vatandaşlık, bir ulusal kimlik kazanmış insanların devlete olan aidiyetlerini bildirmektedir. Küresel çağda vatandaşlık, ulus-devlete has bir aidiyet hissinden ideolojik zemine dayalı küresel vatandaşlık hissine doğru evrilmeye başlamıştır. Küreselleşme ile ortaya çıkan bireyselleşme, vatandaşlığın anlamını ortadan kaldırarak kamusal alandan çıkmasına neden olmaktadır (Bauman, 2005: 67).

1.3.3. Küreselleşme Çağında Göç ve Özellikleri

15. yy'da dünya sistemi, kıtalararası nitelik taşımamakta daha çok küçük bölgelerden oluşmaktaydı. Ayrıca en önemli özelliği, bir hegemonik merkez gücün yükselişi ve düşüşü aşamalarından oluşmasıydı. 17.'da Almanya, 19. yy'da Büyük Britanya, 20. yy'da ise ABD bu merkez hegemonik gücü oluşturan devletlerdi. Ancak günümüzde dünya sistemi çok kutupluluğa doğru evrilmektedir. Yine önceden uluslararası ticarette, ekonomik olarak avantajlı olmayan, değeri düşük olan mallar ve basit materyaller taşınmaktayken günümüzde her türlü mal ve hizmet ticaretin konusunu oluşturabilmektedir. Günümüz modern dünya sisteminin temel

farklılığı, farklı etkileşim ağlarının kapsamının artmasıydı (Hall ve C. Chase Dunn, 2006: 38 ve 39).

Küreselleşme çağının özelliklerini şu başlıklar altında sıralanabilir: Mekanın uluslararasılaşması, Kültürel Çoğulculuk, kimlik belirsizliği ve bunalımı, yerelleşme, bölgeselleşme ve radikalleşme eğilimlerinin ortaya çıkması, robotik ve yapay zeka çağına girilmesi, iletişim ve ulaşım mekanizmalarının çeşitliliğinin ve hızının artması, ulus-devletlerin egemenliklerinin aşındırılması, bölgesel ve yerel çatışmaların ortaya çıkması, tek kutupludan çok kutuplu sisteme geçişin sinyallerinin ortaya çıkması, dünya ekonomisinin para ve sermaye akışı ile bütünleşik bir hal alması, insan hareketliliğinin artması ve buna bağlı olarak meydana gelen olaylar, manevi değerlerin yok olması, toplumsal yozlaşma ve bunalımın ortaya çıkması, artan nüfusun baskılaması, çevresel bozulmaların meydana gelmesi, bireycilik anlayışının yükselmesi ve hak ve özgürlük taleplerinin artması, federasyonel bir dünya toplumuna doğru gidilmesi, şirketleşmiş devlet yapılanmalarının ve "Küresel etkileşim ağları"nın ortaya çıkması, küresel akışkanlığın ve küresel piyasanın ilişki biçiminin merkez-çevre ilişkisi ekseninde oluşması, insan hakları taleplerinin ve küreselleşme karşıtı hareketlerin artması.

İlk olarak, mekanın uluslararasılaşması ve tek küresel mekanın oluşması özelliğine değinilecek olunursa, teknolojik gelişmenin etkisi ile insanlar arasındaki iletişim ve ulaşım olanaklarının artması sonucunda mesafeler ve sınırlar ortadan kalkmaktadır. Bunun sonucunda dünyevi mekan algısı değişmektedir. Mekan genişleyerek küreselleşirken dünya küçülerek tek bir mekanda soyutlaşmaktadır. Küreselleşme ile birlikte kültürel çoğulculuk ön plana çıkmaktadır. Küresel çağda, farklı insanlar, toplumlar, devletler veya kurumlar, farklı yerlerde farklı şekillerde karşılaşabilmektedir. Bu karşılaşma ve kesişme noktaları aslında etkileşim alanlarıdır. Bu alanlarda özneler, sosyal paylaşımın gereği olarak kültür alışverişinde bulunmaktadır. Kültürlerin etkileşim halinde olduğu bu kesişim noktalarında melez kültürler doğmakta ve kültürlerin karışımı söz konusu olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, küreselleşmenin imkan verdiği kesişim noktaları, kültürel çoğulculuğun oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Diğer taraftan küreselleşme, farklı kimliklerin olduğu küresel bir mekanda kimlik belirsizliği ve bunalımına neden olmaktadır. Kimlik, edineni tanımlayan özbenliktir. Küresel çağda özneler, kendi öz kimliklerinin dışında küresel kimliğin kapsayıcılığı altında farklı kimlikler de edinebilmektedir. Ancak özneler, yaşam boyu edindiği alışkanlıkların ve deneyimlerinin bir yansıması olarak özbenliğinden kolay kolay vazgeçememekte hatta bazı tetikleyici olaylar karşısında özbenliğine daha fazla sarılmaktadır. Bu anlamda, öznenin baskın kimliği dışında küresel alana dahil olduğunda kazandığı küresel kimlik ve karşılaştığı farklı kimlikler onun kimlik bunalımına girmesine neden olmaktadır. Bu kimlik bunalımı, öznenin tercihlerinin geçişkenliğinden kaynaklanmaktadır. Ancak baskın kimliğini tehdit edici bir unsurla karşılaştığında özne, özbenliğini savunma ihtiyacı hissedecek kimliğinin kökleşmesine veya radikalleşmesine neden olacaktır.

Ayrıca küreselleşme, yerelleşme ve bölgeselleşme çabalarının artmasına neden olmaktadır. Küresel çağda, küreselleşme ile birlikte aynı zamanda yerelleşme de önem kazanmaktadır. Bir küresel eğilim, yerele ait unsurlar üzerinde baskın olurken aynı zamanda içinde yereli yok edici bir karşıtlık da barındırmaktadır. Bu yüzden küresel yerel çatışması ortaya çıkmakta ve yerel değerler küresel değerlere meydan okumaktadır. Bunun sonucunda, yerelleşme küresele rağmen güçlenmektedir. Burada genellikle küreselleşmenin etkisinin sınırlı olduğu yerlerde yerelleşme, daha yoğun şekilde yaşanmaktadır. Metropoller, mega kentler veya küresel kentler olarak adlandırılan alanlar, küreselleşmenin uydusu halini almıştır. Yerelleşme faaliyetleri genellikle, küresel bağlantısı zayıf veya kopuk olan alanlarda veya gettolaşmış bölgelerde daha fazla görülmektedir. Ancak yerel değerlerin güçlenmesi her an her yerde mümkündür. Küreselleşme ile birlikte bağlılık ve sadakat duygularının artmasına bağlı olarak radikalleşme eğilimleri de ortaya çıkmaktadır. Radikalleşme eğilimi yine kültürel kimlik veya değerlerle alakalı bir durumdan kaynaklanmaktadır. Burada özbenliğinden kopuş sürecinin gerçekleşmesine maruz kalan özne kendini oluşturan değerlere daha fazla bağlanmaya başlamakta ve köklerine daha fazla sarılmaktadır. Genellikle, göç eden insanlarda, dini ve milli hassasiyetleri yüksek olan insanlarda, geçmişe bağlılıkları ve sadakatleri yüksek olan insanlarda radikalleşme eğilimi de yükselmektedir.

Küreselleşme çağı, aynı zamanda bilgi ve enformasyon teknolojisinin gelişmesine bağlı olarak robotik ve yapay zekanın ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Günümüz teknoloji çağında, artık fiziksel güç yerine bilgi gücü önemli hale gelmiştir. Zihin gücünün ön planda tutulduğu icatlar ile insanlık farklı bir aşamaya doğru evrilmektedir. Bilgiyi kullanma gücünün artması sonucunda, artık yazılım programları ile insan zekasının ürünü olan araçlar icat edilmektedir. Ayrıca küresel çağının en önemli özelliklerinden biri de iletişim ve ulaşım olanaklarının artmasıdır. Çünkü bu durum küresel ilişkilerin ve etkileşimin daha hızlı bir şekilde kurulabilmesini sağlamaktadır.

Küreselleşme çağında ulus-devletlerin egemenliklerinin uluslarüstü örgütler ve çok uluslu şirketler gibi küresel sermayenin aktörleri tarafından aşındırılması durumu söz konusudur. Ulus-devletin egemenliğinin zayıflaması veya egemenlik yetkisini devretmesi ile uluslararası aktörlerin uluslararası sistemde belirleyiciliği ve yönlendirici olma özelliği artmıştır. Ulus-devlet egemenliğinin azalmasında, ulus-devletin, ekonomik büyümeyi sağlayamaması bunun yerine serbestleştirme ve özelleştirmeyi ön plana çıkarması, paranın değerini, faiz haddini ve kuru ayarlama gücünü yitirmesi, dolaysız yabancı yatırımların ve e-ticaret uygulamalarının artması sonucunda vergi gelirlerinin azalması, işsizlik sorununa çözüm bulamaması, DTÖ'ne devredilen egemenlik etkisi ile kendine özgü bir dış ticaret politikası geliştirememesi, doğal varlıklarını koruyamaması, etnik kimliklerin yükselmesini önleyememesi gibi unsurlar etkili olmuştur (Kazgan, 2005: 247- 271).

Küresel çağın bir diğer özelliği de dünya ekonomisinin para ve sermaye akışı ile bütünleşik bir hal almasına neden olmasıdır. Teknolojinin gelişmesi ile küresel ilişkilerin artmasına bağlı olarak uluslararası ekonomi de bütünleşmiş ve tek küresel pazar halini almıştır. Artık, e-ticaret, finansal araçların çeşitliliği, finansal yatırım olanaklarının ve borsa gibi piyasa aktivitelerinin artması, sınır tanımayan likiditenin akışkanlığının hızlanmasına neden olmakta ve küresel piyasaların bütünleşmesini sağlamaktadır. Küresel çağda, insan hareketliliğinin artması ile birlikte gelişen teknolojik imkanlar, küresel bağlantılar, bilinçlilik seviyesinin artması, insanların göç edebilme kararını vermelerinde belirleyici olmaktadır. Günümüzde, insanlar kısa sürede dünyanın bir ucunda bir ucuna gidebilmektedir. Bu yüzden ulaşımın

çeşitliliğinin ve hızının artması göç kararının alınmasında teşvik edici ve cesaretlendirici bir unsurdur. Ayrıca insanların gidecekleri yer ile ilgili bilgi düzeyinin artması ve oradaki insanlarla bağlantı kurması da göç kararının alınmasında cesaretlendirici bir nitelik taşımaktadır.

Küresel çağda, manevi ve insani değerler yok olmaya başlamıştır. Küreselleşme çağında görülen en önemli olaylardan birisi de küresel değerlerin yayılması ile din başta olmak üzere manevi değerlerin ve toplumsal değerlerin kaybolmaya başlamasıdır. Manevi değerler, bir toplumu bir arada tutan ortak yaşam koşullarında istikrar ve huzur ortamının oluşmasını sağlayan değerlerdir. Ancak küreselleşme çağında, para başta olmak üzere maddeci ve materyalist unsurlara verilen önemin artması ve küresel kapitalizmin ideolojik temelinin buna dayanması insanları değerlerinden uzaklaştırmaktadır. Küreselleşme ile toplumsal değerlerin, toplumu oluşturan unsurların, gelenek ve göreneklerin kaybolmaya başlaması sonucunda, toplumsal yozlaşmanın ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır. Küresel ideolojinin toplumu oluşturan temel yapıtaşı olan aile kavramını ve cinsiyetçiliği yıkma çabası içine girmesi ile toplumsal dönüşüm süreci başlamıştır. Bu durumda, toplumun kilit sistemi olan ailenin yıkılması ile toplumsal yozlaşma ve bunalım ortaya çıkacaktır.

Küreselleşme sonucu nüfus baskılaması sorunu ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme ile birlikte sağlık alanında yaşanan gelişmelere bağlı olarak yaşam süresinin uzaması, bebek ölüm oranının azalması, tedavi olanaklarının gelişmesi ile nüfus artışı yaşanmaktadır. Nüfus artış oranı genellikle, kentsel alanlarda düşük kırsal alanlarda yüksektir. Ancak kentlerde nüfus yoğunluğunun çok olması nedeniyle artan nüfusun, gıda, ekonomik geçim sorunu, sağlık, eğitim, ulaşım, iletişim gibi hizmetleri kaldırabilecek özelliğe sahip olamayışından ötürü yaşanan sıkışıklık maliyeti bir baskılanmaya neden olacaktır. Genellikle, devlet egemenliğinin zaafiyete uğradığı bu alanlarda özel sektörü devreye sokmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte, en başta küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi, bazı bitki ve hayvan türlerinin yok olması, salgın hastalıkların artması gibi beşeri ve ekonomik kaynaklı faktörler ortaya çıkmış ve bunlar ekolojik dejenerasyona neden olmuştur. Ayrıca bireycilik anlayışının yükselmesi ve hak ve özgürlük taleplerinin

artması gibi gelişmeler gündeme gelmiştir. Piyasa düzeninde temel ideoloji bireyin özgürlüğüdür. Bireyin egemenliğini kısıtlayan aile, komşuluk, mesleki ve inanç ilişkileri bağlılık gerektirdiğinden bu bağlılığın ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır (Polanyi, 1986: 170). Ancak o zaman birey küresel sermayenin yönlendirmesine açık hale gelecektir. Bireyselliğin artması da bireye daha fazla hak ve özgürlük imkanı verilmesi ile mümkün olacaktır.

Küresel çağda, devlet egemenliğinin zayıflaması ile devletlerden egemenlik yetkisini devralan kuruluşların sayısındaki artış ve küresel sorunlarla mücadele etmede ortak tavır takınmaları sonucunda federasyonel uluslararası bir kurumun kurulması söz konusu olabilir. Diğer taraftan şirketleşmiş devlet yapılanmaları oluşabilir. Devlet kurumlarının ve arazilerinin özelleştirilmesi ile birlikte liberal anlayışın gereği olarak devletin küçülmesi ve özel şirketlerin devletin egemenlik alanlarına müdahale etmesi durumu söz konusudur. Böylece, şirketler ve devlet arasında bir nevi ortaklık ilişkisinin kurulması ile şirketleşmiş devletler ortaya çıkacaktır. Yani devletler, çok uluslu şirketlere danışmadan tek başına karar verebilme egemenliğini kaybetmiş olacaktır.

Küresel çağın bir diğer özelliği, "Küresel etkileşim ağları"nın ortaya çıkmasıdır. Küresel etkileşim ağları, küresel mekanda küresel ilişkilerin kesiştiği "örümcek ağları" gibidir. Bu ağlar çok fonksiyonlu ve çok boyutlu karmaşık ve belirsiz bir yapıdadır. Ağlara bir şekilde giren buradan çıkamamakta ve buranın etkisi altında kalmakta hatta zamanla o ağa bağlanmaktadır. Her ağ, bir başka ağın oluşmasına imkan vermektedir. Ağ içinde mükemmel bir iletişim ve etkileşim bulunmaktadır. Küreselleşme, küresel aktörler tarafından yürütülen küresel piyasada küresel para birimlerinin küresel akışının sağlanmasına neden olmaktadır. Piyasaların bütünleşmesi ve farklı para birimlerinin konvertibilite edilebilmesi, borsa işlemleri, menkul kıymetlerin alım satımı gibi işlemler, uluslararası değer birimi ve geçerliliği olan finansal işlemlerin ortaya çıkmasıyla sürekli hiç kapanmayan bir küresel piyasanın oluşması sağlanmıştır. Ayrıca internet üzerinden yatırım fırsatlarının ve alışveriş imkanlarının artması da küresel akışkanlığın artmasına neden olmaktadır.

Küresel çağda, küresel piyasanın ilişki biçimi merkez-çevre ilişkisi ekseninde devam etmektedir. Global piyasa, merkez şirketlerin elinde işletilmektedir. Örneğin

United Rfuit Company Orta Amerika'dan aldığı muzu dünyanın her yerine pazarlayabilme imkanına sahipken bir Panama şirketi bu imkandan mahrumdur (Kazgan, 2005: 45). Küresel piyasaları etkileyen ve belirleyen merkez devletlerin lehine çevre devletlerin aleyhine bir piyasa sistemi söz konusudur. Merkez devletler, kendi çıkarlarına uygun şekilde çevre ülkeleri kendilerine bağımlı hale getirmektedir. Bu yüzden küresel kapitalizm Nurkse'ün yoksulluğun kısır döngüsüne neden olmaktadır. Merkez-çevre arasındaki bağımlılık ilişkisi, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik farklılığı derinleştirmektedir.

Diğer taraftan küresel çağda ayrılıkçı, milliyetçi, ırkçı aşırılıkların artması ve sık sık etnik, bölgesel ve yerel çatışmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Küresel sermayenin terör olayları ile yerel ve etnik kimliklerin artışına destek vermesinin nedeni güçlü bir ulus-devlet yerine parçalanmış devlet birimleri ile daha kolay isteklerini gerçekleştirebileceğine olan inancıdır (Kazgan, 2005: 274). Yerelleşme hareketleri, radikal ve küresel karşıtı hareketlerin artması ile uluslararası sistemde çatışma ve belirsizlik ortamı yaşanmaktadır. Yine küresel çağda tek kutuplu sistemden çok kutuplu sisteme geçişin sinyallerinin ortaya çıktığı görülmektedir. 1989 sonrası ABD'nin yükselişi ile tek kutuplu hale gelen uluslararası sistem, günümüzde karşı AB, Çin, Japonya, Hindistan, Türkiye gibi bölgesel güç odaklarının yükselmesi ile çok kutupluluğa doğru evrilmektedir.

İnsan hakları taleplerinin ve küreselleşme karşıtı hareketlerin artması bağlamında değerlendirdiğimizde, küreselleşme ile birlikte insanların veya toplumların bilgilenme ve biliçlilik düzeylerinin de arttığı görülmektedir. İnsanlar dünyadaki tüm gelişmelerden haberdar oldukları için bulundukları yer ve yaşadıkları toplum ile alakalı eksiklikleri daha net görebilmekte ve farkındalık oluşturabilmektedirler. Yani haksızlık ve adaletsizlik karşısında hak ve özgürlük talepleri artmaktadır. Böylece, örgütlenmiş bir sivil toplum ile siyasi baskı oluşturmaktadırlar.

Ayrıca küresel kapitalizmin getirdiği, ekonomik durgunluk ve özelleştirme sonucu işsizliğin artması, yapısal uyum programları, sağlığa ve eğitime ayrılan bütçenin azaltılması, çevreye verilen zarar, çocuk işçilerin ortaya çıkması, sendikal hakların verilmeyişi, 3. Dünyanın artan borçları, açlık ve kıtlık, nükleer silahların

yaygınlaşması, toplumsal adalet ve adil ticaretin yokluğu gibi eşitsiz ve adaletsiz uygulamalar, küreselleşme karşıtı hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Tol-Göktürk, 2006: 221). Buna örnek olarak, Bolivya Hükümetinin Cochabamba kentinte kamuya ait su şebekesini San Francisco kökneli Bechtel Corporation'a satması ile halk iki kat daha fazla fatura ödeyince geniş çapta protestoların oluşması verilebilir. Yine Japon firması olan Bridgestone Şirketi'nin Amerika'daki firmalarında çalışan işçilere daha uzun çalışma süresi ve daha az ücret teklif etmesi ile işçiler greve başlamış ancak dünya çapında örgütlenen işçiler ve sendikaların baskıları sonucunda anlaşmaya varılmıştır. Nisan 2000'de Pfizer şirketinin aids ilaçlarını fahiş fiyatlara satmasına tepki gösteren Afrika'daki bazı grupların protestoları sonucunda ilaçlara indirim yapılması kararı alınmıştır (Brecher vd., 2002: 52 ve 53). Yani küreselleşme karşıtı hareketler, baskı oluşturduğundan bazen istenilen amaca ulaşılmasında etkili olmuştur.

Şekil 5. Küresel Alanda Etileşimler ve Oluşumlar

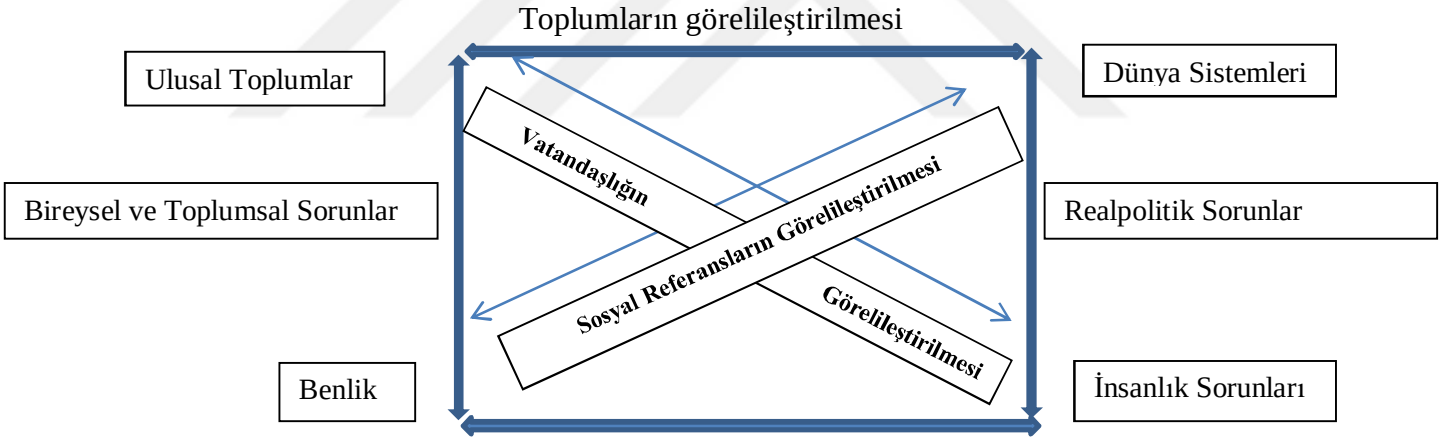

Kaynak: (Robertson, R. (2004). Globalization As a Problem. (Editörler: Frank J. Leckner ve John Boli). *The Globalization Reader*. Malden: Blackwell Publishing, 95).

Yukarıdaki küresel alan şeklinden de görülebileceği üzere, Roland Robertson'a (2004: 95) göre, küreselleşme bir problem olarak açıklanmıştır. Çünkü küreselleşme ile birlikte bireyler özbilinci değişime uğrayarak evrensel insanı oluştururken, ulusal toplumlar değişerek dünya sistemi topluluğunu oluşturmaktadır. Burada, her biri birbiriyle ayrı bağa sahiptir dört ilişki bulunmaktadır. Bireyler ile ulusal toplumlar arasında bireysel ve sosyal problemler görülürken insanlık ile dünya

toplumları arasında ise realpolitik insanlık problemleri görülmektedir. Sonuç olarak küreselleşme çağı, insanlık için pek çok fayda ve yenilik getirmekle beraber pek çok sorun ve çatışmanın da kaynağı olarak görülmektedir. İnsanlar, bir dünya sistemi içerisinde dünya topluluklarını oluşturmaktadır. Aynı zamanda, bireyler kendi kimliklerini koruyarak ideal topluma ulaşabilme yolunda ilerlemektedir. Ancak bu yolda her ne kadar ideal bir düzen oluşturulmaya çalışılsa da bireyin kimlik ve benliklerinin göz ardı edilmeyerek kendi çıkarlarını da dikkate alındığı bir ortamda realpolitik alanda sorunlar yaşanabilmektedir. Herhangi bir düzen inşa edilirken sadece değerlerden oluşmuş bir şekilde inşa edilemeyeceği gerçeğinden yola çıkılırsa realist unsurların belirdiği alanlarda çözümlemelerin yapılması amaca ulaşma yolunda mübah sayılacaktır. Ayrıca bireylerin ulusal topluluklara dönüşümü süresinde kendi öz kimliklerine dayalı kimlikler ve çıkarları doğrultusunda ulusal toplulukların bütünleştirici değerlerine bağlılık göstermeleri bireysel ve sosyal problemlere neden olabilmektedir. Ancak dünya topluluğuna ulaşma sürecinde ulusal kimliklerini de koruyarak dünya topluluğu çatısı altında oluşturulacak birleştirici insancıl değerlerin savunulması kendi bireysel ve ulusal değerlerinden ödün verilmeyecek şekilde gerçekleşebilmektedir. Burada önemli olan değerler ve kimliklerin birleştirici gücünden yararalanarak ideal bir küresel düzenin inşa edilmesidir. Bu çerçevede göçün küresel çağda önemi daha net ortaya çıkmakatdır. Çünkü bireylerin küresel bir özne haline dönüşmeleri göç yoluyla gerçekleşmektedir. Göç çeşitleri veya nedenleri ne olursa olsun mutlak anlamda göçün gerçekleşmesi bireylerin birbirlerini etkileşime uğratarak toplumlarla özdeşleşmesine ve insancıl değerleri baz alan toplumların dünya topluluklarını oluşturmasına neden olacaktır. Bir bireyin göç etmesinin başlattığı bu sarmalın küreselleşme ve etkileri olmadan gerçekleşmesi neredeyse imkansızdır. Bireyin göçü ile başlayan ve dünya topluluklarının oluşmasına neden olan ideal bir değerler inşasında devletin rolü ise bu dönüşümleri gerçekleştirici entegrasyon politikaları uygulayabilecek araçları devreye sokmasıdır. Devletler, birleştirici politikalar ve insancıl değer ve normları temel alan yasal mevzuatları oluşturarak sınırların belirsizleştiği bir dünya toplumunun oluşturulmasına neden olabilir. Ancak burada devletlerin kendilerini var eden bireyler tarafından hazırlanan toplumsal sözleşmeye dayalı olarak kurulması yine aynı yöntemle kendilerinin tasfiyesini getirebilecektir. Göçü engelleyici ulusal kimliklerin yükselişi ve sınırlayıcı devlet politikaları değerlere dayalı küresel ideal düzenin insanlığı kuşatıcı yapısı sayesinde anlamını yitirecektir. Ancak buradaki ilişki sarmalında önemli olan küresel düzende uluslararası anlaşmaların temel insan haklarına dayalı belgelerin ve insan hakları örgütlerinin varolmasına rağmen hala neden bireyler, devletler ve diğer güç odakları arasındaki çıkar çatılmalarının devam ettiği sorusunun sorulmasıdır. Bu sorunun cevabı henüz varolan kapitaist sistemin etkili olan bir Batı kimliği ve değerleri ile inanç sistemine dayalı olmasıdır. İnsancıl değerlere dayalı sistemin işletilememesinin nedenlerinden birisi de birleştirici unsurdan yoksun oluşudur. Çünkü yasal belgeler, mevzuatlar, kurucu belgler, uluslararası anlaşmalar en nihayetinde insanların çıkarlarını gözeterek değerler

temelinde oluşturulmuştur. Küresel insan haklarını savunan örgütler dahi Batılı birtakım güç odaklarının etkisinde kalmaktadır. Burada değerler-çıkarlar çatışmasını yenilgiye uğratabilecek tek birleştirici unsur din ahlakı olarak görülebilir. Bu sistemin dönüşümü ve ortak insancıl değerler altında özellikle birleştirici güç olarak görülen din, İslam ahlakı ve inancı olarak düşünülebilir. İslam dininin yayılması ve özü itibariyle uygulanması hoşgörü ve adalete dayalı bir düzenin kurulmasını ve insanların tek bir ortak idealde birleşmesini, zengin ve yoksul arasındaki dengesizliklerin giderilmesini, çatışmaların, savaş ve karışıklıkların sona ermesini ve belki de göçe neden olan çıkar çatışmaların veya ekonomik dengesizliklerin yok edilerek insanların barış içinde yaşamasına neden olacaktır. Bu açıdan bakıldığında kurulacak dünya toplumu İslamın evrensel yapısından dolayı İslami inanca dayalı değerler temelinde kurulacak bireylerin kültürlerinin ve kimliklerinin veya yerel unsurlarının korunduğu bir dünya toplumunda huzur ve istikrarın sağlanabilecğei öngörülebilir.

II. BÖLÜM

2. İDEALİST VE REALİST TEORİLER BAĞLAMINDA DEĞERLER-ÇIKARLAR İKİLEMİNDE AB ve TÜRKİYE GÖÇ POLİTİKALARI

2.1. İdealizm Olgusu ve Teorisi

2.1.1. İdealizm

İdealizm, varolan durumdan uzaklaşarak olması gereken ile ilgilenen bir yaklaşımdır. Ancak idealizmde olması gereken durum ulaşılabilir görülerek hedefe konmakta ve o hedefe ulaşabilmek adına çeşitli alternatifler ve stratejiler üretilmektedir. Uluslararası ilişkiler disiplininde liberal enternasyonalizm, moralizm, ütopyacılık, devrimcilik ve moralist legalist yaklaşım gibi anlamlarla da ifade edilebilen idealizm, iki savaş arası döneme damgasını vuran ve özellikle moralite kavramı üzerinde duran bir teoridir (M. F. Çakır, 2014: 263). Bu çalışmada idealizm ile kastedilen anlam liberalizm ve türevlerini kapsayacak şekilde normatif ve moralite ile eşdeğer olarak kullanılan geniş anlamlı yorumudur. İdealizmin bir yansıması olarak görülebilen liberalizm, iç politikanın devlet davranışı üzerindeki etkisi, ekonomik karşılıklı bağımlılığın etkileri ve uluslararası işbirliğini kolaylaştırmada uluslararası normların ve kurumların rolüne vurgu yapmaktadır (Kegley ve Raymond, 2014: 31). Liberallere göre, devletler kadar devlet dışı, ulus-ötesi aktörler, uluslararası kuruluşlar, çok uluslu şirketler, insan hakları ve çevre grupları gibi diğer hükümet dışı, ulus-ötesi kuruluşlar ve hatta bireyler dahi dünya siyasetinde önemli rol oynamaktadır (Viotti ve Kauppi, 2012: 129).

İdealizm, sürekli daha iyiye ulaşma arzusundadır. İdealizme göre, insan tabiatı itibariyle iyi bir varlıktır. Öyleyse kötü veya savaş, çatışma gibi kötü olguların ortaya çıkma nedenleri sistem bazında ele alınmalıdır. Bu yüzden idealizm sistemi iyileştirebilme arzusunun uluslararası hukuk ve kurumlar yoluyla mümkün olabileceğini iddia etmiştir. Böyle bir üst iradenin çatısı altında işleyen belirli normlar ve kurallar dahilinde barışçıl bir düzenin kurulabileceğini varsaymalarından dolayı ütopik bir yaklaşım olarak görülmüştür (Karabulut, 2014: 58). Normativist teorilerden liberalizm, idealizmin ütopikliğinden sıyrılarak uluslararası barışın

evrensel çapta liberal norm ve kurallara bağlı olarak tesis edilebileceğini iddia etmektedir. Yani liberal normlar sayesinde demokratikleşme ve serbest ticaret yoluyla çatışmacı tavırlardan uzaklaşılarak uzlaşmacı tavırlara geçiş yapılacak ve böylece etkileşimin artması ile barışın tesisi kolaylaşacaktır (Sandıklı ve E. Kaya, 2013: 62).

İdealizm, insanlar arasındaki iletişimin önemine ve işbirliğine önem vermektedir. Yani insanlar, birbirleriyle gerçekçi ve dürüstçe iletişim kurabilecek şekilde örgütlenebilseydi birbirlerinin ortak yönlerini görebilir ve ortak iyilik, doğruluk, güzellik ve adalet standartları etrafında birleşebilirlerdi. Ya da en azından çatışmayı dindirmek ve işbirliğini kolaylaştırmak için belirli kurallar ve yasalar koyabilirlerdi. Her iki durumda da, temelde "iyi" üzerine kurulmuş örgütlenmelerin hepsi temelde iyi olan ve iyi bir ahlaki öze sahip insanlarda iyi değişikliklere yol açabilir. Hem yurtiçinde hem de uluslararası alanda iyilik temelinde kurulabilecek bu örgütlenmeler ile uluslararası sosyal ilişkiler bile çatışmadan çok doğru bir iletişim kurularak uyumlu hale getirilebilir (Weber, 2001: 38). İdealizm, genel olarak savaş ve çatışmalardan uzak, işbirliği ve uzlaşmaya dayalı herhangi bir aktörün üstünlüğü söz konusu olmaksızın ortak iyiye ulaşma gayesiyle donatılmış norm ve ahlaki standartlar bütünüdür. İdeal bir yapı ancak hümanist bir bakış açısıyla ve eşitlik, adalet, özgürlük gibi normlar temelinde oluşturulmuş uluslararası hukuk çerçevesinde inşa edilebilir. Weber, uluslararası örgütlenmelerin temelinin ahlaki norm ve değerlere bağlı olarak kurulmasının çatışmaları engelleyebileceğini ve işbirliği olanaklarını artırabileceğinden bahsetmektedir. Fakat günümüzde bu şekilde kurulan çoğu örgütlenmelerin neden çatışmaları engelleyemediği sorusu akla gelebilir. Bunun altında yatan en önemli nedenlerden biri de uluslararası örgütlerin kurucuları ve yönlendiricilerinin çıkarlarının devreye girmesidir.

2.1.2. İdealizmin Küresel Uluslararası Sistemdeki Yeri ve Önemi

İdealizmin uluslararası ilişkilerde önem kazanması 1980'li yıllara denk gelmektedir. Bu yıllarla birlikte, daha iyi bir dünyanın oluşabilmesi için ahlaki değerlerin önem kazanması gerektiğini düşünen normatif teoriler tekrar önem kazanmaya başlamıştır (Arı, 2008: 110). Feodal zamanlarda, merkantilist hedefler savaşa neden olurken devletler arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılığın artması

ile birlikte çatışma ve savaş olasılığı azalmıştır (Jørgensen, 2018: 67). Küresel barışın liberal normların yaygınlaşması ile birlikte uluslararası örgütler aracılığıyla karşılıklı bağımlılık ve etkileşimin artmasına bağlı olarak uluslararası işbirliği, yönetişim ve insan haklarının devamlılığı ile kurulabileceği öngörülmüştür (Sandıklı ve E. Kaya, 2012: 62 ve 138).

Liberal persperktiften bakıldığında, insanlar, ürünler ve bilgi akışının git gide artması ile birlikte sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra devlet dışı aktörler, çok uluslu şirketler, ulusötesi bankalar ve küresel ekonomik kuruluşların da etkinliğinin artması sonucu uluslararası ilişkilere erişim kanallarının çoğalması ulus-devlet egemenliğini sarsıcı bir etki ortaya çıkartmıştır (Kegley ve Raymond, 2014: 150). İdealizme göre, uluslararası ilişkilerde uluslararası örgütler, insan haklarına dayanan barışçıl ve istikrarlı bir düzenin sağlanmasında en önemli aktörlerden biri olarak görülmektedir (Gözen, 2017: 102). Liberal görüş, hem devlet hem de devlet dışı aktörler arasındaki ekonomik veya diğer karşılıklı bağımlılık veya karşılıklı bağlantı biçimlerini, devlet davranışı üzerinde pasifleştirici olmasa da en azından ılımlaştırıcı bir etkiye sahip olma eğiliminde görmektedir. Dünya, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve politik ya da ulusötesi bağlardan oluşan gerçek bir örümcek ağına her zamankinden daha yakından bağlı olduğu için, giderek küreselleşen bir dünyada, liberaller, devletlerin, uluslararası ve sivil toplum kuruluşlarının, çok uluslu şirketlerin, grupların ve bireylerin, birbiriyle örtüşen veya kesişen koalisyonların ağlardan oluşan karmaşık dizilerde faaliyet gösterdiğini vurgulamaktadır. Ortak stratejiler ve hedefler etrafında şekillenen ulusötesi ağların büyümesi, "egemenlikten bağımsız" aktörlerin hızla genişlemesini ve küresel sivil toplum teriminin ortaya çıkışını sağlamaktadır (Viotti ve Kauppi, 2012: 130).

Liberal teorisyenler, uluslararası ilişkiler konusunda çok yönlü ve karmaşık bir anlayışa sahiptir. Liberaller, genellikle devletlerin diğer egemen devletlerle ve sivil toplumdaki aktörlerle karmaşık ilişkiler içinde olduklarında ısrar etmektedirler. Devletlerin değişen çıkarları bu sivil toplumlardan kaynaklanır, yani liberallere göre kalıcı ulusal çıkarlar yoktur (Jørgensen, 2018: 85). Dış politikada, ulusal çıkar fikrinden tamamen vazgeçmek ve bunun yerine seçimden etkilenen tüm kişilerin hak ve çıkarlarına doğrudan başvurmak tercih edilebilir görünmektedir. Benzer şekilde,

uluslararası davranış ilkelerini devletlerin çıkarları üzerindeki etkilerine atıfta bulunarak haklı göstermeye çalışmaktan hiçbir şey kazanılmaz ve önemli ölçüde kayıplar olur. Ahlaki açıdan temel öneme sahip olan kişilerin hakları ve çıkarlarıdır ve uluslararası ilişkiler ilkelerinin gerekçelendirilmesi bu düşüncelere dayanmalıdır (Beitz, 1979: 55).

İdealistler, devletler arasındaki problemlerin ve güvenlik ile ilgili kaygıların sona erdirilmesinde kurumlara önemli roller biçmişlerdir. Ayrıca idealistler, demokrasinin güçlendirilmesi ve eğitimin yaygınlaştırılması gibi yollarla halkın temsili ve denetleyici rolünün artırılarak çatışmaları kendi lehine çevirebilecek güce sahip çıkar gruplarının etkinliğinin azaltılabileceğini ileri sürmüşlerdir (Çakır, 2014: 265). İdealistler, realistlerin savunduğu birçok argümanın bilincinde olmalarına rağmen ideal bir dünyanın gerçekleşebileceği ihtimalini savunmaktadırlar. Buna göre ideal dünyanın gerçekleşebilmesi için uluslararası örgütlerin varlığı ile birlikte demokrasi ve hukukun yaygın hale gelmesi önemlidir. Örgütlere uygulanacak kısıtlayıcı tedbirler ile birlikte değerlere bağlı kalma düzeyi de yükseltilebilecektir (Gözen, 2008: 216 ve 217). Uluslararası kurumların politik gücünün liberal demokratik devletlerde uygulanan aynı siyasi meşruiyet standartlarına tabi olması gerektiği ileri sürülmektedir. Ayrıca uluslararası kuruluşlara yetki devrinden kaynaklanan "demokratik açıklar" ve "meşruiyet krizleri"nin uluslararası düzeyde temsil, katılım, şeffaflık ve hesap verebilirlik değerlerinine bağlı kalınarak aşılabileceği öngörülmektedir. Bir kurumun ya da siyasi düzenlemenin meşru olabilmesi için temel ilkelerinin sadece kişisel çıkardan ya da salt pazarlığa dayalı bir sözleşme düzenlemesinden ibaret olmaması ve ortak ahlaki değerler kapsamında belirlenmesi gerekmektedir (Hurrell, 2007: 81 ve 83).

Klasik liberalizme demokrasi, self-determinasyon, uluslararası kurumların rolü, uluslararası iş birliği gibi ilkelerin yanı sıra neo-liberalist kuram, devletin yanında başka çıkar gruplarının da etkili olduğunu, devletin karar verirken güç dışında diğer faktörleri de hesaba kattığını savunmaktadır. Neo-liberalist kuramın güç kavramına kazandırdığı yumuşak güç kavramı, küreselleşen dünyada en çok kullanılan güç kullanma yöntemlerinden birisidir. Böylelikle, Realist gücün klasik tanımının kabul edilmesinin yanı sıra devlet dışı aktörler tarafından asimetrik

tehditlerin bertaraf edilmesi sağlanabilmektedir (Varlık ve Demir, 2013: 12 ve 13). Yumuşak güç, bazı aktörlerin çekiciliğine ve diğerlerine göre ilke ve normlara dayanmaktadır. Normlardaki değişikliklerden doğrudan etkilenen iç hukuk ve uygulamadaki belirli değişiklikleri saptamak zordur. İnsan hakları ve egemenliğin rolü, küresel normlar çerçevesinde dramatik bir hızla değişmektedir (Keohane, 2002: 213). Küresel normlarla donatılan kurumların normatif genişleme sürecinin yalnızca güçlü devletler tarafından bir dayatma süreci olarak görülmesi yanıltıcı olabilir. Maddi gücün siyasi eyleme dönüşümü yeni norm ve fikirlerin oluşturulması söz konusu olduğunda daha da karmaşık olabilir. Bundan dolayı Batı egemenliğine karşı çıkan sömürgelerin fetih ve sömürgecilik, müdahale etmeme, kendi kaderini tayin etme ve ırk eşitliği gibi birçok yasal ve siyasi normda meydana getirdiği değişiklik uluslararası hukuk sisteminin yoğunluğu ve karmaşıklığını artırmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte ulusötesi siyasi eylem kanalları açtıkça norm oluşturma sürecinde güçlülerin etkinliğini zayıflatmaktadır. Bu nedenle zayıf devletler, savundukları normlara dayalı yasal zemini oluşturabilmek için kurumsal platformları kullanarak yerleşik normlara meydan okumuşlardır (Hurrell, 2007: 74).

2.1.3. İdealizmin Tarihsel Gelişimi

Westfalya sistemi ile Batı etiğini temel alan bir normatif düzenin inşa edilmesi ve evrensellik söylemiyle benimsetilmesi amaçlanmıştır (Mathias ve Lothar, 2001: 33). Uluslararası ilişkilerde liberalizm, I. Dünya Savaşı sonrası barış ve istikrara dayalı uluslarası düzenin kurulması çabalarıyla meydana gelmiştir (Varlık ve Sertif, 2013: 3). İdealizmin görünür hale gelmesi teoride Wilson İlkeleri'nin yayınlanması ve uygulamada ise Milletler Cemiyeti'nin kurulması ile mümkün hale gelmiştir (Karabulut, 2014: 58). İdealizm yanlıları, 1. Dünya Savaşı sonrası, demokratik hükümetlerin kurulması ve Milletler Cemiyeti'nin güçlenmesi sayesinde işbirliğinin artacağını ve bunun da küresel bir barışı meydana getireceğini öngörmekteydi (Sandıklı ve E. Kaya, 2012: 137). Ancak idealist söylemler altında batı güdümünde hareket ederek Batı çıkarlarını savunan Milletler Cemiyeti zamanla başarısız olmuştur (Karabulut, 2014: 64). Soğuk Savaş sonrası dönemde, genel olarak etnik, dini ve kültürel kimlik çatışmalar ile finansal istikrarsızlık, göç, terörizm, insan hakları ihlalleri, yoksulluk gibi sorunların artış göstermesi ile "ahlaki dış politika" oluşturulması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Çakır, 2014: 275).

2.1.4. İdealizmin Temel İlkeleri

İdealizm yaklaşımının ilkeler belirlenirken idealizm ve liberalizm gibi diğer türevleri idealizm söylemiyle kastedilerek genel bir çatı altında toplanmıştır. Ayrıca idealizmin ilkeleri sayılırken veya anlamı ortaya konulurken olması gereken bir düzene göre değerlendirme yapılmıştır. Günümüz küresel dünyasında olan düzen idealizmin norm ve değerlerinin işlevini yitirmesi anlamına gelmemektedir. Evrensel ahlaki norm ve değerlerden oluşan insan hakları ve uluslararası hukuk ilerlemeye ve gelişmeye devam etmektedir. Ancak teoride olması gereken bir düzenin inşasının tanımlanması, pratikte olan gerçek bir düzenin gerçeklerinin görmezden gelinmesine neden olmamaktadır. İdealizmin olması gereken ve olan ile ilgili ayrımı ilerleyen bölümlerde realizm ile kıyaslanarak AB ve Türkiye modeli üzerinden göç konusunda değerlendirilecektir.

3.1.4.1. Aydınlanma ve Modernizm

İdealizm özünde tüm alanlarda ilerleme, gelişme, değişmelerin yaşanmasına öncülük eden Aydınlanma düşüncesini barındırmaktadır. Ancak modernizmin getirdiği düşünceler ve özgürlük ortamı bir yandan hümanist ve evrenselci bir bakış açısı getirirken bir yandan da rekabet ve çatışma ortamının artmasına dayalı anarşik bir düzenin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Gözen, 2017: 91). Çünkü modernite ile birlikte bireysel haklar ve özgürlük alanı genişlerken aynı zamanda bireyin materyalist davranış biçimleri de artış göstermiştir. Modern kültür, bireyi daha egoist ve çıkarcı bir tutumla maddi ve manevi olarak doyumsuz bir hale getirmiş ve ekonomik rekabetin artmasına neden olmuştur. Ancak tüm bunları göze alarak birey veya toplum çatışmacı davranış biçimlerinden sıyrılarak daha yüksek bir kültüre işbirliği ve uzlaşmacı bir yapıya bürünmüştür. İnsanların birbirine olan anlayış, hoşgörüsü ve dayanışması eğitim seviyesinin yükselmesine paralel olarak artış göstermiştir.

Sekülerleşme, rasyonelleşme, işlevsel farklılaşma, küreselleşme, modernleşme ve post-modernleşme, Avrupa'da dinin ve kiliselerin rolünü dönüşüme uğratmıştır. Ancak bu dönüşüm süreci toplumların sekülerleşme dereceleri farklı olduğundan Avrupa ülkelerinde farklı hızlarda gerçekleşmiştir (Halman ve Draulans, 2004: 312). Ayrıca sekülerleşme dereceleri bireysel düzeyde de farklılık

göstermektedir. Mesela, yaşlı insanlar gençlerden, erkekler kadınlardan, düşük eğitim ve düşük gelir düzeyine sahip olanlar, yüksek eğitimli katılımcılardan, evli katılımcılar evli olmayanlardan, Katoliklerin ve Hıristiyan Ortodoksların Protestan mezheplerinden daha geleneksel değerlere sahip olmaktadır (Georgas vd., 2004: 172).

3.1.4.2. Bireycilik, Özgürlük ve İşbirliği

İdealizm, insan doğasının iyi ve güzeli aradığını ve bu yolda ortak hareket edilirse daha iyiye ulaşılacağını kabul etmektedir. Ayrıca idealizme göre, insanların kötü davranışlarının sebebi fıtratları değil zamanla bulundukları ortamın kötü olmasının onları olumsuz yönde şekillendirmedeki etkisidir (Gözen, 2017: 93). Yani insan doğası itibariyle iyi olarak yaratılmıştır. O yüzden, iyi insan iyi toplumu, iyi iktidar da iyi uluslararası ilişkilerin oluşmasını sağlayabilir. Ancak küreselleşen günümüz dünyasında birçok uluslararası aktör uluslararası ilişkilerde belirleyici özelliğe sahiptir. Her ne kadar birey etkili olabilse de devlet dışı aktörler de politika belirleyici bir rol oynamaktadır (Özpek, 2017: 144).

Diğer taraftan liberal görüş bireyin özgürlüğünü savunmaktadır. Ancak bu özgürlük haklar, kurallar ve sorumluluklar çerçevesinde belirlenebilir. Uluslararası ilişkilerde sorunların çözümü için gerekli olan işbirliği, istikrar ve düzenin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Uluslararası alanda meydana gelen sorunların çözülebilmesi için devletlerin işbirliğine ve bu işbirliğini sağlayabilecek kurumların oluşturulmasına gereksinim duyulmaktadır (Gözen, 2017: 96). Önemli mesele, ekonomik ve siyasi işbirliğinin en iyi şekilde sağlanabileceği uluslararası kurumların kurulmasıdır (Baylis vd., 2020: 9).

Özellikle liberalizmin bireyi odak noktasına alan hümanist yaklaşımı gereğince uluslararası işbirliği ve barışın sağlanması yönündeki analizi çok yönlü ve çoğulcu bir perspektif sunmaktadır (Varlık ve Sertif, 2013: 3). Liberal teori, bireyleri, çokuluslu şirketleri, ulusötesi aktörleri ve uluslararası örgütleri dünya sorunlarını çözmede merkezi aktörler olarak görmektedirler. Yani devleti üniter veya birleşik bir aktör olarak değil, bireylerden ve onların kolektif, toplumsal tercihlerinden ve çıkarlarından oluşan bir aktör olarak tanımlamaktadır. Ayrıca her devlet kendi çıkarına uygun bürokrasiler ürettiğinden tek bir ulusal çıkarın olması sadece

toplumsal tercihlerin veya iç kararlara egemen olan bürokratik örgütlerin sonunu temsil etmektedir (Baylis vd., 2020: 9).

3.1.4.3. Evrenselcilik, Çoğulculuk ve Demokrasi

İdealizm, belirli çıkar gruplarının ötesinde hedefleri ve amaçları tüm insanlığı kapsayan bir teoridir. Bundan dolayıdır ki savaşların önlenerek barışçıl bir ortamın ve refahın sağlanması için her alanda işbirliği sağlayabilen devletler üstü bir kozmopolit topluluğun oluşturulması gerekmektedir (Gözen, 2017: 97). Ancak Kant'ın idealist yaklaşımında, bireyler, herhangi bir değeri benimseme noktasında serbest bırakılmasına rağmen kozmopolitan anlayışın gereği olarak evrensel değerlere uyma noktasında kısıtlanmaktadır (Arı, 2008: 113). Evrenselci olmalarıyla bilinen Stoacılar, farklı siyasi topluluklarımız ve kültürlerimiz ne olursa olsun, hepimizin daha geniş bir insanlık topluluğunun parçası olduğumuzu savunmuşlardır. Stoacılar, insanların ayrışmasına neden olan coğrafi, kültürel, etnik veya politik unsurlara bakılmaksızın, onların temel eşitliğini ve onları birleştiren unsurları vurgulamaktadır (Viotti ve Kauppi, 2012: 132).

İdealizm, bilim ve akla dayanan modernitenin getirdiği ilkeler doğrultusunda insanların eğitilerek veya bilinçlendirilerek demokratik bir düzenin inşa edilebileceğini iddia eder (Gözen, 2017: 100). Bunun yanı sıra normlar ve değerler örüntüsü de demokrasi ile yakından ilişkilidir. Siyasi bir varlığın anayasal olarak yerleşik ortak değerler sistemi temelinde şekillenmesi ile oluşan temsili demokraside, hem uygulamalar hem de normlar demokrasinin özü olarak tanımlanır ve dolayısıyla değişen demokratik düzeni değerlendirmek için temel faktörler olarak kabul edilir. Ancak demokrasinin ve istikrarının ya da açığının önemli bir göstergesi, bu nedenle, demokrasi hakkındaki ideal varsayımlar ve uygulamalar arasındaki gerilimdir. Çünkü siyasi aktörlerin eylemlerini meşrulaştırmak için genellikle ideal söylemlere başvurdukları görülmektedir. Bu yüzden hem uluslararası hem de ulusal otoriteler, otoritelerini meşrulaştırabilmek için çoğunlukçu yönetim ilkesine atıfta bulunurlar (Wiener, 2001: 181 ve 184).

Egemen ulus-devletler sadece siyasi değil aynı zamanda sosyal bir alandır. Devlet iyi bir şekilde örgütlenmişse, kendi içinde ahlaki ilerlemenin gerçekleşmesi için kendi iç sosyal ilişkilerini düzenleyebilir. Bu yüzden hükümet, bir devlet

içindeki sosyal ilişkilerin aynı zamanda resmi kurumsal bir ifadesidir. Ulus devletlerin belirli değerler etrafında birleşmesini ve istikrarlı bir ortamın sağlanmasını sağlayan en iyi hükümet örgütlenmesi biçimi demokrasidir (Weber, 2001: 43). İnsanların ve toplumların fikirlerine önem veren temsili demokrasi, Batı'daki liberal kapitalist toplumların model alınarak ilerlenebileceği inancı taşımaktadır (Baylis vd., 2020: 9). Demokratik barış teorisinin argümanı kapsamında demokrasiler birbirleriyle savaşmazlarsa demokrasi dünya çapında daha kolay teşvik edilecektir. Ancak bazı demokratik devletler, rol model olmanın gücüne inanırlar ve kalkınma yardımı veya makroekonomik paketler yoluyla aktif olarak demokrasiyi teşvik etmek isterler. Bu durum gereği daha az başarılı devletler, başarılı devletlerin stratejilerine uyum sağlayacak veya onları kopyalayarak başarılı olacaklarına inanırlar. Ancak yine de demokrasi dışı ülkelerin bulunması çatışmaların devam etmesine neden olmaktadır (Jørgensen, 2018: 78).

3.1.4.4. İnsan Hakları, Eşitlik, Adalet ve Hoşgörü

İdealizme göre, uluslararası alanda meydana gelen sorunları önlemede ve insan haklarına dayalı adil bir düzenin kurularak barış ortamının sağlanmasında uluslararası hukuk önemli bir rol oynamaktadır (Gözen, 2017: 101). Çünkü evrensel çapta insanların uyması gereken kuralların bulunması ve uyulmaması durumunda tüm insanların eşit olarak aynı şekilde cezalandırılması aynı zamanda mağduriyetlerin adil bir şekilde çözülmesine neden olmaktadır. Aksi takdirde, her devlette ayrı yargılama kuralları uygulansaydı uluslararası hukuk ve insan hakları ilkelerine uygun davranılmasaydı adil bir yargılama yapılabilmesi çok daha zor olabilirdi. Yine küresel sorunların çözülmesinde insan haklarını garanti altına alan evrensel bir hukukun olması insanlar arasında birlik, düzen ve hoşgörü ortamının sağlanmasında etkilidir. Ancak adalet, toplumdan topluma değişkenlik gösterebilen alışılagelmiş toplumsal kurallara dayanarak oluşturulmuş güçlü olanların çıkarları lehine kurulmuş bir sistemdir (Tannenbaum ve Schultz, 2005: 69). Bu yüzden tam anlamıyla küresel çapta adaletin gerçekleşmesi ütopik olarak görülmektedir.

3.1.4.5. Serbest Ticaret

Liberalizm, serbest piyasa ve serbest ticareti savunmaktadır. Serbest ticaret, piyasaya giriş ve çıkış engellemelerinin olmaması demektir. Piyasa, karşılıklı bağımlılığın, uluslararası siyaseti ve ekonomik faaliyetlerin küresel konumunu etkilemektedir. Ayrıca modern sanayinin devletler arasında yoğun bir rekabete yol açan ekonomik ve politik değişimin etkileşimidir. Piyasa, dünya pazarının ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi ve devletlerin ticareti, uluslararası politik ekonominin ticari işlemleri yöneten kuralları veya rejimleri kontrol etme veya en azından etkileme konumunda olma çabalarıdır (Gilpin, 1987: 24). Liberalizme göre serbest ticaret ile birlikte herkes küresel ekonominin getirilerinden yararlanma olanağına sahip olmaktadır. Böylece, insanlar küresel piyasaya eklemlenerek piyasa belirleyici bir konuma sahip olmakta ve kazançlarını özgürce değerlendirebilmektedir. Aksi takdirde piyasa kısıtlaması adil ve eşitlikçi bir ekonomik yapı ile karşılıklı bağımlılığın oluşmasını engelleyebilirdi. Bunun sonucu olarak feodal sistemde olduğu gibi belirli grupların sistemden kazançlı çıkması diğer grupların ise efendisi olmalarına neden olacaktır.

2.1.5. İdealizmde Birey- Toplum-Devlet Sarmalı

İdealizmin birey-toplum-devlet sarmalı, birbirini etkileyen değerler kümesidir. Bireyden devlete doğru yayılan iyilik üzerine kurulu ahlaki norm ve değerler sayesinde daha barışçıl bir düzen inşa edilebilir. Ancak bu düzenin sağlanmasında birtakım engeller bulunmaktadır. Bu engeller ise genellikle demokratikleşme ve insan haklarına dayalı olmayan otoriter ortamlardan kaynaklanmaktadır. Oysa bireyin özgürlüğü idealizmin temel çıkış noktalarından birisidir. İdealizmde, bu sarmalın daha iyi anlaşılabilmesi için birey devlet ilişkisi ayrıca değerlendirilebilir. Devletin oluşması bir dizi kurala veya belirli normlara bağlı olarak onun özerkliğini tanıyan bir grup insanın kabullenişiyle gerçekleşmiştir. Dolayısıyla devlet, insanların bağlı olduğu fikirlerden bağımsız olarak var olan bir siyasi gerçeklik değildir (Frost, 1996: 60).

İdealizm, insanların temelde iyi olduğunu ve iyiliklerini bulundukları devletler içinde ifade etmekte özgürlerse, bu iyiliğin bireysel düzeyden (iyi insanlar) devlet düzeyine (iyi devlet) geçeceğini iddia etmektedir. Ayrıca demokratik bir

devletteki iyi insanlar, o devletteki diğer insanlar, yani kötü davranan vatandaşlar üzerinde iyi bir etki bırakacaktır. O halde, ahlaki ilerleme demokratik egemen ulus-devletlerde gerçekleşmektedir. Çünkü bu iyi siyasi ve sosyal örgütlenme biçimi, iyi davranan vatandaşların kötü davranan vatandaşları "aydınlattığı" anlamına gelmektedir. Eğer insanlar içsel iyiliklerini ifade etmekte özgür olurlarsa egoist tavırları da azalacaktır. Bu özgür ortamı ancak demokratik devletlerde sağlayabileceklerdir. Aksi takdirde, idealistler, uluslararası politikada çatışmaya neden olanın bu tür otokratik hükümetler olduğuna inanırlar. Bu otokratik yönetimler kolektif iyilik için çalışmadıkları ve iyi insanlar tarafından aydınlanmadıkları için kolektif iyiliğin sağlandığı demokratik düzene erişememektedirler. Vatandaşlarının taleplerini dikkate almak ve ahlaki çıkarlarını temsil etmek yerine onlara ne yapmaları gerektiğini söylemektedirler (Weber, 2001: 44).

Devlet ile toplum arasındaki ilişkiye bakıldığında, liberal teorisyenler, devlet-toplum bağlantılarına odaklanır ve bir yanda iç kurumlar ve siyaset, diğer yanda uluslararası siyaset arasında yakın bir bağlantının varlığını iddia etmektedirler (Jørgensen, 2018: 67). Her devletin sui generis yapıda olmasına ve bu ilişkinin yönüne bağlı olarak devletlerin siyaseti de değişiklik gösterebilmektedir (Özpek, 2017: 131). Hatta, idealistler, önemli kurumların faydayı maksimize etmesi ile birlikte toplumda da istikrarın sağlanabileceğini savunmaktadır (Arı, 2008: 113). Bu anlamda bakıldığında iyi birey, iyi topluma iyi toplum da iyi düzene işaret etmektedir. İyi bir düzen ve o düzene dayalı inşa edilen toplum tekrar iyi bireylerin yetişmesine neden olacaktır. İyi bireyler ise iktidar aracılığıyla norm ve değerlere dayalı kuralların uygulanmasını ve istikrara dayalı barış ve huzurun tesisini sağlayacaktır. Bu yüzden birey-toplum-devlet sarmalı ideal düzenin oluşmasında kilit rol oynamaktadır. Bu sarmalın birbirine bağlı halkaları arasındaki bağın gücünü ideal değerler sağlamaktadır.

2.1.6. İdealizmde Değer ve Çıkar Kavramının Değerlendirilmesi

İdealizmde etik, varolan kurallara riayet edilmesi olarak tanımlanabilir (Gözen, 2017: 101). Ancak her ne kadar etik ve hukuki kurallar toplumsal düzen ve istikrarın sağlanmasına hizmet etse de ikisi arasında bir ayrım yapılması gerekmektedir. Etik, belirli bir topluma özgü bir dizi örtük davranış kuralları olarak

tanımlanabilir. Eylemsiz bir uygarlığın temel bir parçası olmaları gerektiği için genellik temasına vurgu yapmaktadır. Kanun, nizam gibi fiziki gücü elinde bulunduran bir hükümdarın anında koyabileceği kurallardan oldukça farklıdır. Hukuk sistemlerinin aksine, bir toplumun etik yapısının kodlanmadığı ve bu nedenle zaman içinde organik bir şekilde geliştiği göz önüne alınırsa analiz edilmesi güç bir yapıya sahip olduğu anlaşılabilir. Bir dizi örtük kuraldan oluşan etik sistem, ülkeler arasındaki sınırları zorunlu olarak takip etmeyen bir topluma özgüdür ve sosyo-ekonomik, kültürel, politik ve dini koşullardan oluşan bir tarihten büyümüştür. Böylece, insanlar bir kültürün ve bir etik sistemin içinde doğmaktadırlar. Bu yüzden Kolektif irade doğrultusunda bir etik sistemin içselleştirilmesi, istikrarlı bir toplumun oluşturulmasında en maliyetsiz yollardan biridir. Öte yandan, tamamen bireylere özgü bir yasa ve yönetmelikler sistemini sürdürmek çok büyük yaptırım ve kontrol maliyetlerine yol açmaktadır (Ekstedt, 2019: 42 ve 44).

Etik sistem ve kuralları, değerler temelinde inşa ederken hukuk sistemi ve kuralları, değerler ve çıkarlar temelinde inşa edilmektedir. Etik sistem toplum esaslı olarak kurulmuşken hukuk sistemi devlet esaslı olarak kurulmuştur. O yüzden göç konusu da bu iki sisteme göre farklı yorumlanabilmektedir. Etik sistemde göç, toplumsal bazda ele alındığında doğal bir olgudur ve toplumsal dönüşümün öncülüğünü yapmaktadır. Hukuki sistemde ise devlet bazında ele alındığında göç, yapay bir olgudur ve devletin güvenliğini ve istikrarını bozmaktadır. O zaman hukuk sistemi içine yerleştirilmiş değerler ve normlar dizisi iktidar ve egemenlik unsurlarının çıkarlarından bağımsız düşünülememektedir. O yüzden, değerler dizisinin iktidar tarafından pratiğe dönüştürülmesinde çatışmalar yaşanmaktadır. Bu yüzden etik ve hukuki yönü itibariyle idealizmin işlerliği iktidarın politik gücünü kullanma kabiliyetine bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında idealizmin pratik yönünde de realist unsurlardan tamamen bağımsız olmadığı görülmektedir. Nihayetinde, hukuki değerlerin varolmasını sağlayan ve uluslararası normlara uygun uluslararası sistemin inşasını amaçlayan kanun koyucu tamamıyla çıkarlarından soyutlanmış değildir. Hukuki sistem, öncesinde bir etik sistemin varlığına dayanmaktadır. Doğal yollarla oluşan bu etik sistemde politik araçlar kullanarak iktidarın egemenliğinde yeni bir değerler sistemi inşa eden hukuki sistemdir. Günümüz uluslararası sisteminde de böyle bir yapı mevcut olduğundan göç ile ilgili yaklaşımlarda güçlü devletlerin

lehine düzenlemelerin söz konusu olduğu görülmektedir. Çünkü Dünya Savaşları sonrasında, uluslararası sistemin inşasında da rol oynayan güçlü devletler, kendi savundukları değerleri koruyarak insan hakları ve liberal bireycilik tarzında bir yapı inşa etmeye çalışmışlarsa da bu yapı eşitsiz ve dengesiz dağılımından ötürü göç üretmeye devam etmektedir. Hatta, güçlü devletlerin zayıf devletler üzerindeki baskın gücü karşısında meydana gelen çatışmalar da mülteci krizi üretmeye devam etmektedir.

Liberal görüşe göre, devletlerin kimliksel kültürel ve sosyal özellikleri, ideolojileri ve kendilerine atfettikleri değerleri dış politikalarını şekillendirmektedir. Her devlet kendi değerlerini ve ideolojilerini diğer devletlere dayatarak dönüştürmeye çalışmaktadır. Yani sadece maddi koşullar değil devletlerin benimsedikleri değerlere göre işbirliği olanakları oluşturulmaktadır (Oğuzlu, 2013: 42). Liberal devletler, ulusal çıkarlarını devam ettirebilmek adına geleneksel askeri araçlara başvurmaktansa uluslararası ekonomiyi düzenlemek ve özellikle ticaretle ilgili güvenli ortam sağlayabilmek için işbirliğine önem vermektedirler. Bu güvenli ortam oluşturma ve maliyetleri düşürme isteği güçlü devletlerin ekonomi alanında uluslararası rejimler kurmasına neden olmuştur. Ayrıca Neo-liberaller, üniter aktör olarak devleti esas alan yaklaşımlardan sıyrılarak uluslararası işbirliği talebini artırabilecek koalisyon türlerine ve kurumları esas alan yaklaşımı benimsemişlerdir (Hollifield, 1998: 634). Liberalizmin kurumsallık yönüne vurgu yapan Noe-liberalist kuram, realistlerin belirlediği güç kavramının kapsamını ortak değerlere bağlı olarak ortak menfaatler geliştirilmesi yönünde değiştirerek çoğulcu ve çok kutuplu bir güç kavramını ortaya atmıştır. Askeri güç araçlarından bağımsız şekilde tanımlanan yumuşak güç, hedeflenen amaçlara ulaşabilmek için istenen koşulların ortaya çıkmasının rakibinin kendi isteği ile gerçekleştirilmesinin mümkün olabileceğinden bahsetmektedir. Bu gücün kullanımında istenilen amaçlara ulaşabilmek için kurumlar etkin bir rol oynamaktadır. Diğer taraftan askeri gücün başat güç olma vasfının zayıfladığı ve demokrasiler arasında savaşların çıkma ihtimalinin sayıfladığından söz edilmektedirler (Varlık ve Sertif, 2013: 12). Bu da Kant'ın "Daimi Barış Teorisi" nde birey ve toplumu esas alan yaklaşımı ile devletleri dengeleyici bir uluslarüstü örgütlenmenin söz konusu olabileceğini düşündürmektedir. Kantçı yaklaşımın bahsetttiği gibi bir uluslarüstü örgüt olan Avrupa Birliğinin varlığı neden barışı

engelleyememiştir. Ancak kozmopolitan anlayışın bakış açısına göre de kurulacak bir uluslarüstü örgüt egemen eşitliğini sağlayıcı mekanizmalardan uzak şekilde belli devletlerin güdümünde hareket ettiğinden bu yaklaşım da batı toplumlarının etkisi altında kalarak barışı batılı bakış açısıyla değerlendirmektedir. Her ne kadar demokrasiler arasında savaşın azalacağına vurgu yapılsa da demokratik devletlerin de çıkarları uğruna hukuki ve normatif değerlere aykırı davranarak savaşmayı göze aldıkları görülmektedir. Mesela, BM Güvenlik Konseyi hukuki norm ve değerleri savunan BM'nin organı olmasına rağmen uluslararası ilişkilerin temel normu haline gelen "devletlerin egemen eşitliği" ilkesine aykırı olarak sadece beş devletin egemenliğine dayalı olarak kararlar almaktadır (Gözen, 2008: 217-220).

Liberal görüş uluslararası ekonomi kadar "sıfır toplamlı" bir oyuna dayalı olmayan uluslararası siyaset alanında ulusal çıkarların her zaman uzlaştırılabileceğini savunmaktadır (Brown ve Ainley, 2005: 22). Liberal kesim çoğunlukla herkesin kendi çıkarlarına göre hareket edebileceği iyileştirici bir "kazan-kazan" dünya düzeninin oluşmasını amaçlamaktadır. Genellikle, böyle bir dünyanın oluşmasına katkı sunacak kaynaklara sahip olan halklar ve içinde bulundukları devletler bunun ahlaki bir sorumluluk olduğunu ileri sürerken aynı zamanda liberal görüşün savunduğu çıkar yöneliminden çok uzaklaşıldığını da farketmişlerdir. Liberalizm, hem çıkarları hem de değerleri güvence altına alan entelektüel bir ortamda meydana gelmiştir. Liberalizm öncesi dönemde, dini açıdan çıkar kutsal bir girişimi gerçekleştirmenin aracı olarak görülmesiyle etik ve çıkarlar iç içe geçmiştir (Gismondi, 2008: 17 ve 58). Ekonomik açıdan liberaller, kendi çıkarları peşinde koşan bireylerin kollektif değerini kabul etmekle birlikte politik ekonomiye dahil edilmesi ise kendi çıkarı peşinde koşmanın önünde engel oluşturan dini geleneklerden uzaklaşma sonucu mümkün olabilmiştir (Gismondi, 2008: 174).

İdealistlerin kurmaya çalıştığı uluslararası düzenin pratiğe dönüştürülememesi ve bireyin çıkarları ve isteklerini görmezden gelen devlet merkezli görüşleri realiteden uzaklaşılmasına neden olmuştur (Gözen, 2008: 219). Liberaller, askeri gücün önemli olduğunu ancak ekonomik, çevresel ve teknolojik konularda ulusal çıkarın daha fazla gözetilmesi gerektiğini belirtirtmektedirler. Uluslararası düzen yasaları, üzerinde anlaşmaya varılmış normları, uluslararası

rejimleri ve küresel kapitalist ekonomiyi yönetmek için ortaya çıkmaktadır. Devletler, yasal olarak egemen olabilirler, ancak pratikte karşılıklı bağımlılık çerçevesinde diğer aktörlerle müzakere etmeleri gerektiğinden hareket kabiliyetleri kısıtlanmaktadır (Baylis vd., 2020: 9).

2.2. Realizm Olgusu ve Teorisi

Realist Teori, bireyin doğası itibariyle mücadeleci ve çatışmacı olduğunu iddia etmektedir. Buna göre devletler, merkezi meşru yönetişimin olmadığı anarşik bir dünyada en önemli aktörlerdir. Devletler dışında çok uluslu şirketler, terörist gruplar ve diğer ulus-ötesi ve uluslararası örgütler aktörler, uluslararası örgütler gibi aktörler de realistler tarafından sıklıkla kabul edilir ancak bu devlet dışı aktörlerin konumu her zaman devletlerden daha az önemlidir. Realist görüş, devletin esasen rasyonel bir aktör olduğu varsayımını ileri sürmektedir. Bu rasyonel süreci takiben, hükümet karar vericileri de faydayı maksimize eden veya en azından kabul edilebilir bir sonuca ulaşan alternatifi seçmektedir (Viotti ve Kauppi, 2012: 39 ve 40).

Realizm, ulus-devletlerin bekalarını sürdürebilmek için mücadele ettikleri ve devletlerin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulan anarşik düzende son sözü söyleme kapasitesine sahip bir otoritenin olmadığını varsaymaktadır (Kardaş, 2019: 137). Realizmde, genellikle daha barışçıl bir dünya beklentileriyle ilgili olarak kayda değer derecede karamsar bir bakış açısı hakimdir. Bu bakış açısına göre, ne yapılırsa yapılsın ne kadar çaba gösterilirse gösterilsin sonucunda çatışma ve savaş durumuyla karşı karşıya gelinecektir (Jørgensen, 2018: 88). İnsanların korku, güvensizlik, çıkar gibi duygularla hareket etmesi çatışmaların devamlılığını tetiklemektedir. Devletler, en önemli aktör olarak varlığını devam ettirebilmek için mücadeleci bir tavır sergileseler de birbirlerinin güçlenmesini engelleyici politikaları sonucu oluşan güç dengesi istikrarlı bir ortamın devamlılığı açısından önem arz etmektedir (Arı, 2008: 160 ve 163). Realist teori, rakip güçlerin silahların kontrolü veya ortak çıkarları ilgilendiren güvenlik konularında işbirliği yapma olasılığını göz ardı etmez. Bunun yerine, devletlerin işbirliğinden kaynaklanan göreli kazançlarının dağılımından ve diğer tarafın anlaşmalarda hile yapma olasılığından endişe duydukları için işbirliğinin nadir olacağını iddia eder (Kegley ve Raymond, 2014: 28).

3.2.1.Realist Teorinin Küresel Sistemdeki Yeri ve Önemi

Realistlere göre, küreselleşme, dünyanın ulus-devletlere bölgesel bölünmesini değiştirici bir rol oynamasa da ekonomiler ve toplumlar arasındaki karşılıklı bağlılığın artırılmasını sağlayıcı bir rol oynamaktadır. Ancak uluslararası siyasi devlet sistemininin güçlü devletler egemenliğinde olduğunu, siyasi iktidar mücadelesinin, güç kullanma tehdidinin veya güç dengesinin önemini koruduğundan behsetmektedirler (Baylis vd., 2020: 14). Realistler için, devletlerin hiçbir zaman güçlerini bir dünya hükümetine bırakacak kadar güvenli ve dolayısıyla yeterince güvene sahip olamayacakları için bir dünya hükümetinin kurulabileceğini düşünmek gerçekçi değildir (Weber, 2001: 16). Böyle bir dünya hükümeti ancak o hükümeti oluşturan güç odaklarının çıkarları doğrultusunda hareket ederek politika oluşturabilecek bir özelliğe sahip olabilecektir. Bu durumda, dengesiz ve adaletsiz güç dağılımları veya güç odakları ortaya çıkacak ve baskın güç unsurları diğer zayıf güç unsurlarını hakimiyeti altına alacaktır. Ayrıca böyle bir durumda uluslararası ilişkilerin en önemli aktörlerinden sayılan devletlerin egemenliklerinin zayıflamasıyla sadece kağıt üzerinde yönetişim ve idari konularda yetkili görünmesi, çatışma sonrası toplumları barışı inşa etme ve sosyal ve siyasi bölünmelerin üstesinden gelme girişimlerini engellemektedir. Uluslararası yasal egemenliğe sahip olan ancak politika yapma denetimini uluslararası kurumlara bırakan hayali devletlerin özyönetim eksikliği, tanınmalarını veya meşrulaştırılmalarını da engellemektedir. Bu yetki devri, aslında, en az Batılı olmayan devletin otoritesini, baypas etmeye veya marjinalleştirmeye çalışan devletler kadar aşındırıcı bir yapıya sahiptir (Chandler, 2017: 87 ve 88).

Realistler, uluslararası politikayı, devletlerin çıkarlarına göre dış dünya ile bağlantı kurdukları bir alan olarak görmektedir (Kardaş, 2019: 125). Realist uluslararası ilişkiler teorisi, ahlaki normların doğruluğuna göre hareket eden bir teori değildir. Ancak ulusal ve uluslararası politik alanın farklılığı üzerinde durmaktadır. Buna göre ulusal alan hukuk ve adalet anlayışı üzerine kurulabilecekken uluslararası alan ise otorite ve ahlak kurallarını belirleyecek bir toplumdan uzak olduğu için güç ve zorunluluk üzerine kurulabilir (Çakır, 2014: 266). Realistler, hukuki ve ahlaki yapılanmalardan çok askeri ve diplomatik güç ile devlet idaresinin ve çıkarların gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır. Ayrıca muhtemel

çatışmaların uluslararası sistemde kurulacak güç dengesi veya güçler uyumu ile engellenebileceği savunulmaktadır (M. Aydın, 2004: 49).

Realizme göre uluslararası sistemin yapısı anarşiktir ve bu durumdan çıkış yolu bulunmamaktadır. Uluslararası anarşi, bir taraftan savaşların ortaya çıkmasının altında yatan unsurları bir taraftan da devletler arasında işbirliği yapmanın zorlukları altında yatan unsurları kapsamaktadır. Böyle anarşik bir ortamda varolmanın ön koşulu devletlerin kendi güçlerini açığa çıkartmalarıdır. Anarşik bir ortamda devletlerin en temel amacı, güvenliklerini maksimize ederek hayatta kalmaya çalışmalarıdır. Güvenliği sağlayabilmek için devletler göreli kazanç elde ederek göreli gücü artırmaya çalışmaktadır. Böyle bir güç yarışı "güvenlik ikilemi"ni de beraberinde getirmektedir. Çünkü bir devlet, güvenliğini artırmak için gücünü maksimize etmeye çalışırken diğer devletler de buna tepki olarak aynı davranışlar sergilemektedir. Güvenlik ikilemi durumunda geçici bir istikrar ve işbirliği durumu hakim olsa da merkezi bir gücün olmamasından dolayı işbirliği koşulları uzun vadeli olmayabilir ve çatışma olasılığı gündeme gelebilir (Kolasi, 2013: 164). Realistler açısından işbirliği genellikle, tipik olarak askeri ittifaklar şeklindedir veya işbirliği güç dengesinin bir yansıması olarak görülür. Güç politikası, kalıcı bir çözümü olmayan sonsuz, tekrarlayan bir toplumsal eylem biçimi olarak kabul edilir (Jørgensen, 2018: 88).

3.2.2. Realist Teorinin Tarihsel Gelişimi

Birinci Dünya Savaşı sonrası düzende Milletler Cemiyeti gibi idealist uygulamalar bulunmasına karşılık İkinci Dünya Savaşının ortaya çıkışı ile devletlerarası ilişkilerde realist uygulamalara dönülmüştür (Çakır, 2014: 266). Yine savaşı ulusal politikanın bir aracı olarak reddeden 1928 Kellogg-Briand Paktı gibi idealist uygulama geçerliliğini yitirmiş ve doğal çıkar uyumuna olan hakim inanç darbe yemiştir (Kegley ve Raymond, 2014: 29). 1945 sonrası uluslararası ilişkilerde realist teori hakim hale gelmeye başlamıştır (M. Aydın, 2004: 49). 1970'lere kadar Anglo-Amerikan ile özdeşleşen yapısıyla realist kuramda ulusal güç ve insan temel bileşenlerdi (Varlık ve Sertif, 2013: 5). Ancak daha sonra devletler en önemli aktörler olarak görülmeye başlanmıştır.

Realistler, tipik olarak devletlerin kendi ideolojik rakiplerinden daha fazla gücü dengeleme eğiliminde olduklarını iddia ederler (Jørgensen, 2018: 100). Dünya Savaşları sonucunda yıkılan çok taraflı güç dengesi sistemi Soğuk Savaş Dönemi'nde iki kutuplu hale dönüşerek devam etmiştir. Soğuk Savaş Dönemi, uyumsuz jeostratejik çıkarların bir sonucu olarak düşünülebilir. Ancak sadece farklı çıkarların bir ürünü değil aynı zamanda her iki taraftaki politika yapıcıların birbirlerinin niyetlerini yanlış yorumlama biçimlerinin doğurduğu karşılıklı kaygılarla dolu bir çatışmanın ürünüdür. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nin uluslararası hiyerarşinin tepesindeki üstün konumu, rekabetlerini kaçınılmaz hale getirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasındaki rekabetin başlaması, Soğuk Savaş'ın Doğu ile Batı arasında daha geniş bir mücadeleye doğru genişlemesi ve periyodik olarak küresel şiddete dönüşme tehdidinde bulunan krizler, realistlerin, güç arayan devletler ile katı bencil çıkarları arasındaki ulusal çıkarların farklılığı ve işbirliği için zayıf beklentiler ve çatışmaların kaçınılmazlığı vurgusunu güçlendirmekteydi (Kegley ve Raymond, 2014: 29 ve 67).

3.2.3. Realist Teorinin Temel İlkeleri

3.2.3.1. Güç ve Çıkar Mücadelesi

Güç, insanların, grupların veya devletlerin sahip olduğu bir şeyi dünyaya yaymaya çalıştıkları ve dünyada kendi yollarını bulmak için başkaları üzerinde etkide bulunma yeteneğini gösterdikleri bir ilişkidir. Silahlı kuvvetlerinin büyüklüğü ve kalitesi; hammadde kaynakları; coğrafi konumu ve kapsamı; üretken tabanı ve altyapısı; nüfusunun büyüklüğü ve becerileri; devlet kurumlarının verimliliği; liderliğinin kalitesi, coğrafi konum gibi nitelikler gücün kapasitesini ve büyüklüğünü belirlemektedir (Brown ve Ainley, 2005: 82). Realist anlamda güç, bir devletin başka bir devleti istemediği bir şeyi yapmaya veya yapmamaya itmesine denilmektedir. Güç, etki ve kapasite birleşimidir. Ancak güç, devletlerin uluslararası etkileşimlerinin artması ile ölçülebilir ve karşılaştırılabilir bir yapıya sahip olmaktadır (Arı, 2008: 167 ve 168). Güç, genel bir tabirle bir aktörün, diğer aktörlerin hareketine bağlı olarak hareket etmelerine veya hareket etmemelerine neden olma kapasitesi olarak tanımlanabilir (Beitz, 1979: 44).

Normlar, güçlü devletlerin tercihleriyle şekillendikleri ölçüde hem çıkarların hem de güç dağılımının yansıması olabilirler ve dolayısıyla uluslararası yapıyı etkilerler. Devlet eylemi ve güç kaynakları üzerinde kısıtlayıcı etkisiyle otokontrol mekanizmasının işletilmesine neden olmaktadırlar. Normlar, devletler tarafından devlet çıkarlarını değiştirecek şekilde içselleştirilebilir. Normlar, hem bağımlı hem de bağımsız değişken olabilirler. Uluslararası normlar ise hem devlet çıkarlarıyla hem de uluslararası sistemdeki güç ilişkileriyle yakından ilişkilidir (Thomas, 2001: 13). Normların güç politikaları ile arasındaki bu ilişkiyi oluşturan normların kökeninde yer alan güçlü gruplardır (Goertz ve Diehl, 1992: 639).

Realist teoride, devletlerin sahip olduğu güç kapasitesi farklılık teşkil etse de başka bir devletin egemenlik alanına müdahale edilemez. Bağımsız ve özerk olan devletler, ülke sınırları içerisinde tam egemenlik yetkisini kullanma hakkına sahip olmaktadırlar. Realistler, otorite ve güç arasında ayrım yapmaktadırlar. Uluslararası siyasette bir güç hiyerarşisi olduğunu ancak bir otorite hiyerarşisinin bulunmadığını savunmaktadırlar. Bazı devletler diğerlerinden daha güçlüdür, ancak herhangi bir devletinkinden daha yüksek tanınmış bir otorite söz konusu değidir (Viotti ve Kauppi, 2012: 56). Bu anlamda güç, merkezi bir özelliğe sahiptir. Büyük güçler, güç kullanımını meşru bir otoriteye dayandırma ihtiyacı hissetmektedirler. Hiyerarşi, hegemonya veya imparatorluk etrafında inşa edilmiş bir düzenin istikrara kavuşturulmasında meşruiyet büyük önem taşımaktadır. Öte yandan, zayıfların sahip olduğu bu tür bir güç, genellikle uluslararası yasal ve politik uygulamalarda kalıplaşmış hale gelen meşruiyetin zayıf devletler tarafından kullanımına karşı yasal ve ahlaki kısıtlamaların güçlendirilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Öncelikle, bu meşrulaştırma ihtiyacını ortaya çıkaran eşitsiz gücü yansıtan ve zorlayıcı güç kullanımını içeren uluslararası bir düzenin varlığıdır (Hurrell, 2007: 78). Uluslararası anarşi olarak adlandırılan bu düzende devletlerin en önemli çıkarı hayatta kalmaktır. Devletlerin hayatta kalmalarını makul bir şekilde garantiye almalarının tek yolu ise güçlerini artırmaktır. Bu anlamda güç, devletleri koruyucu bir işleve sahiptir çünkü daha az güce sahip devletler daha fazla güce sahip olanlardan korkabilir ve bu nedenle onlara saldırma olasılıkları daha düşük olabilir (Weber, 2001: 16).

Realistlere göre bazı devletlerin hayatta kalma mücadeleleri diğer devletlerin varlığına tehdit oluşturmaktadır. Bunun nedeni devletler arasındaki güç farklılıklarından dolayı güçlü devletlerin diğer zayıf devletlerden daha fazla hayatta kalma fırsatı bulunmaktadır. Devletler arasındaki güç farklılıklarına bakılmaksızın her devletin temel ulusal çıkarı varlığını sürdürmektir. Devletler, varlığını tehdit edici bir durum ile karşılaştıklarında "kendi kendine yardım ilkesi"ne uygun olarak askeri güç kapasitelerini artırmak ve "önleyici savaş" yapmak isterler (Dunne, 2020: 135). Bununla birlikte, devlet bir yandan ülkesellik, sadakat ve münhasırlık kavramlarına dayanarak meşru güç kullanımı tekeline sahip olabilir. Çünkü hiçbir devlet, toplumdaki en güçlü grupların çıkarlarını güvence altına almadıkça ve onların rızasını kazanmadıkça uzun süre hayatta kalamaz (Gilpin, 1987: 10). O halde normatif anlayış veya gerekçelendirme süreci nedeniyle insanlara kabul ettirilen meşruiyet, hukuka dayandırılmaktadır. Meşruiyet, hem hukuk sisteminin kendi içindeki hukuka uygunluğuyla hem de günlük siyasetin içinde yer alan yasal olarak yapılandırılmış bir anayasal düzenin hukuka uygunluğuyla eşitlenir (Hurrell, 2007: 79).

Realizme göre bireyler, kendi çıkarlarını düşünen egoist yapıda olduklarından bunların oluşturduğu devletler de aynı yapıya sahip olduklarından çatışmanın ortaya çıkması kaçınılmazdır. Uluslararası sistemde de merkezi otoritenin olmaması anarşik ve güvensiz bir ortamın oluşmasına ve bu ortamda devletlerin ulusal çıkarlarını önceliği haline getirerek dikkatli davranmasına yol açmaktadır. Böyle bir anarşi düzeninde uluslararası politika, devletlerin bekasını ve güvenliğini sağlayabilecek derecede bir askeri güce sahip olmasını gerektiren bir güç mücadelesi olarak görülmektedir (M. Aydın, 2004: 38 ve 39). Realizme göre, uluslararası politikanın temel özelliği güç mücadelesidir (Çakır, 2014: 267). Bu güç mücadelesi sonucu ortaya çıkan güç dengesi, anarşik düzeni ortadan kaldıracaktır. Realist teoride, korku ve güvensizlik ortamı veya ulusal çıkarın korunması gibi nedenlerle savaşa başvurulması doğaldır. Çünkü devlet kendisini ve ulusunu korumak için her türlü savunmayı yapma yetkisine sahiptir. Bu realist paradigma, emperyal politikalara meşru bir dayanak teşkil etmektedir (Varlık ve Sertif, 2013: 4).

Realizm, her ne kadar çıkar kavramını açıklamış olsa da neyin devlet çıkarına uygun olacağı şüphelidir. Devlet çıkarlarının kimlik, siyasi kültür ve toplumsal hafıza dikkate alınarak belirlenmesi değişken bir tutum sergilenmesine neden olmuştur (F. Özkan, 2019: 13). Devlet çıkarına uygun bir tutum içinde olmak için sahip olunan güçle uyumlu hareket etmek gerekmektedir (Dunne, 2020: 136). Çünkü muhtemel bir savaşı engellemek hukuki yapılanmalar veya ahlaki kurallardan çok güç dengesine veya güçler uyumuna bağlıdır (Şöhret, 2012: 295). Realistler, uluslararası istikrarın sağlanması ve anlaşmazlıkların çözülmesi için gücün bir araç olarak kullanılmasını savunarak devlet aktörleri ve güç kullanımı arasındaki çatışmaya dikkat çekmektedir (Viotti ve Kauppi, 2012: 40).

3.2.3.2. Kimlik ve Kültür

Küresel çağda birçok kültürel kimliğin bir arada yaşamasının gerektirdiği sorunlar ve ulus-devletlerin baskın özelliği, bireylerin kimliklerine ve değerlerine daha çok sıkı sıkıya bağlanmasına neden olabilir. Kimlik, tek bir doğrusal yönde hareket etmemektedir. Kimlik, içerisinde zıtlıkları ve ritüelleri barındıran çift yönlü değişkenler dizisidir. İlk olarak, hem evrensellik hem de yerellik unsurlarını bir arada yaşatmaktadır. Kimlik, benzerlik ve farklılık ilişkisi üzerine kurulu olan ötekiye göre şekil alarak kendini konumlandıran bir olgudur (Özgeker ve Musaoğlu, 2013: 31 ve 29). Herhangi bir birim, bağlı olduğu yapı dışındakileri dışlayarak aslında kendi mevcudiyetinin devamlılığını sağlamaktadır. Mesela, Oryantalist-Oksidentalist, İslamofobia-Batı gibi karşıt kimlikler birbirlerini ötekileştirerek kendilerinin güçlenmesini sağlamaktadır. Kimlik, bağlı olduğu yapının özellikleri ile benzeşen ve diğer yapıların farklılıkları üzerinden kendini tanımlayan bir fenomendir. Ancak bu benzeşme ve farklılaşmada dikkat edilmesi gereken kimliğin, bireysel veya toplumsal olmak üzere iki yönünün de gözardı edilmemesidir (Cerrah, 2018: 8-10).

Kimliğin toplumdan topluma değişiklik gösterebilen yapısı itibariyle yerele özgülenmiş kimliklerin küreselleşmenin getirdiği değişikliklerden etkilenmesi sonucu farklılıklar kazanması söz konusu olabilir. Küreselleşme ile birlikte insanların tarih boyunca kazandığı deneyimlerin bir birikimi olarak görülen kültürel kimliklerin erozyona uğradığı düşünülebilir. Ancak küreselleşme, kendisi ile çatışma içine giren kültürel kimliklerin daha da güçlenmesine neden olmuştur. Küreselleşme, ılımlı hale

getirilmiş yerelliğin dijital araçlarla birlikte dönüşümüne neden olmaktadır (Tomlinson, 2008: 320-323). Küreselleşme ile birlikte kimliklerin katı kuralcı yapısı yeniden tanımlanmaktadır. Kimliğin geçmişten gelen köklü yapısına ve sürdürülebilirliğine küresel karşılaşmalar tehdit oluşturmaktadır (Robins, 2008: 290). Bundan dolayı realizm, küresel temalara karşı çıkarak ulusal temalara vurgu yapmaktadır. Küreselleşmeyi devletin varoluşuna tehdit olarak algılayan realistler, kimlik ve kültürel kimlikle belirlenen ulusal çıkarları esas alarak dış politika belirlemektedir.

Castells, kimliğin günümüz toplumunda toplumsal değişime neden olan öncü unsurlardan biri haline gelmesinin nedenini ulus-devletler ve buna bağlı kurumlarda aramaktadır. Ulus-devletler kendi egemenlik alanlarından sıyrılıp küreselleşmeye ve küresel ağlarla ilgilenmeye başlayınca uluslar da milli kimliklerini yeniden üretmek için çalışmaktadırlar (Castells, 2004: 119-123). Ulus-devletler, milli kimlikleri yeniden üretmek için bireylerin, davranışlarını, aidiyet duygularını, kimlik biçimlerini etkileyen yaşadıkları topluma ait değerlerini hafızasında biriktirerek bir değerler dizisi oluşturmaktadır. Bu değerlerin aktarılmasında kolektif temsil ve semboller önemli bir yer tutmaktadır (Bakırtaş, 2012: 345). Ulusal kimlik, ancak geçmiş ve gelecek ile bütünleşerek devam edebilir (Cerrah, 2018: 29). Kolektif kültürel kimlik, ortak ve paylaşılmış bir geçmişe ait kültürel kodlara sahip bir topluluğun dil, din gibi sübjektif duygu ve değerlerini, devamlılık hissini paylaşmış topluluğun ortak kader ve hatıralara sahip olduğunu ifade etmektedir (A.D. Smith, 2007: 80). Smith, kolektif kültürel kimliği "nüfusun ortak deneyimleri ve kültürel nitelikleri paylaşan belirli bir bölümünün devamlılık hissine, ortak hafızasına ve ortak kader hissine denk düşen his ve değerler" şeklinde tanımlamaktadır (A.D. Smith, 2008: 330-333).

Kültür ve medeniyet ancak siyasal çıkarlarla yoğrularak bir farkındalık düzeyi oluşturabilir (H. Özdemir, 2012: 132). Kültür, iktisat ve siyaset gibi birbirine bağlı değişkenler ile birlikte çift taraflı bir etkiye sahiptir. Bu açıdan bakıldığında kültür değişim ve dönüşüme açık yapısıyla dışardan dayatmalarla sonradan şekillendirilebilen bir yapıya sahiptir (Erdenir, 2016: 710). Kültürün geleneksellikten beslenen çoğulcu yapısı, birey ve toplumlar arasındaki ilişkiler bazında bir gruplaşma

ortaya çıkarmaktadır (Bakırtaş, 2012: 345). Kültür de kimlik gibi benzer ve farklılıklar üzerine kuruludur. Ortak değer ve pratiklere bağlılık aidiyet duygusunun gelişmesine bu da toplumsal kimliğin oluşmasına neden olmaktadır (Cerrah, 2018: 17). Aynı zamanda, kültürün bu çoğulcu yapısı bir yere bağlılık hissetmeye neden olan kimliksel unsuru içinde barındırmaktadır. Bu kimlik ile birlikte birbirinden farklı iki gruptan birine olan kimliksel aidiyet diğer grup tarafından negatif yönde bir ayrışmaya neden olmaktadır (Erdenir, 2016: 710).

Küresel kültür, toplumsal kültür gibi doğal yollarla deneyimlenerek oluşturulmuş bir özelliğe sahip değildir. Çeşitli siyasi ve sosyal aktörler tarafından kurumsal mekanizmalarla üretilmiş bir kültürdür. Küresel kültür, herhangi bir mekana veya zamana bağlı olmayan kültürel emperyalizmin belli bir yere özgülenmiş kimliklerinin hümanist değerler ve çıkarlar bağlamında daha genel ve tekdüze hale getirilmesi şeklinde tanımlanabilir (A. D. Smith, 2007: 330 ve 331). Bu yüzden ulus-devlet kimliğine tehdit oluşturmaktadır. Her ulus-devletin kendine özgü kimliksel ve kültürel kodu olduğu düşünüldüğünde çok kültürlü bir ortamda küresel tek tip kültürün oluşturulması o kültürel kimliğin oluşumuna neden olan unsurların ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir. Global bir kültürün oluşturulmasının engellenmesi için ulusal kültürlerde varolan paylaşılmış hatıraların ve devamlılık duygusunun silinmesi gerekmektedir. Modern ulusların, efsaneler, değer ve semboller, etnik özler üzerine inşa edilmiş olması milliyetçi eğilimlerin yükselişine neden olmaktadır (A. D. Smith, 2007: 81-82). Bu amaca hizmet eden küresel şirketler, medya ve reklamcılık faaliyetleri, küresel kültürel değişimi sağlamaya çalışmaktadırlar. Bunu en iyi yapanlardan birisi de "United Colors of Benetton" sloganı ile reklam yapan Benetton şirketinin, eski kimliklerin çözülerek evrensel bir kimlik oluşumuna neden olan küresel tüketim vatandaşlığını ön plana çıkarmasıdır (Robins, 2008: 291).

3.2.3.3. Anarşi ve Güvenlik

Realistlere göre, ulusal veya uluslararası güvenlikle ilgili askeri ve siyasi konular, devletin karşı karşıya kaldığı sorunlar arasında birincil öneme sahiptir. Realistlere göre, askeri güvenlik veya strateji ile ilgili konular "yüksek politika" olarak adlandırılırken, ekonomik ve sosyal alanla ilgili konular ise "düşük politika"

olarak ayrıştırılmıştır (Viotti ve Kauppi, 2012: 40). Realist görüş, devletler arasında meydana gelen mücadelelerin önlenmesinde, gücün ve devletlerin ulusal güvenliklerinin korunması yoluyla uluslararası istikrarın sağlanmasında anlaşmaların işlevi üzerinde durmaktadırlar (M. Aydın, 2004: 41). Ulusal kimlik ve kültürel eğilimlerin artış göstermesi yerele ve öze doğru hareketlilik kültürel rekabetlere neden olmakta ve global kültüre doğru yönelimi sekteye uğratmaktadır (A.D. Smith, 2007: 86-88). Uluslararası düzende hakim olan bu çok kültürlü ve kimlikli yapı hem ulusal güvenliği tehdit ederek yüksek politikaya hem de sosyal-dejenerasyon oluşturarak alçak politikaya zarar vermektedir. Aynı zamanda çok kültürlü ortam anarşinin oluşmasına zemin hazırlayabilir. Ancak bu çok kültürlülük belli bir medeniyet güdümünde olan bir çok-kültürlülük değildir. Çünkü eğer günümüzdeki gibi Batı güdümünde Batı değerlerini referans alan bir çok-kültürlü ortam söz konusuysa uluslararası örgütler ve ulus-ötesi topluluklar eşliğinde kapitalist düzenin istikrarını ve devamlılığını garanti altına alacaktır. Halbuki, realistlerin kabul ettiği anarşi ortamı baskın bir kültürün olmadığı bu çok kültürlü ortamda dinlerin, mezheplerin, kültürlerin ve hatta devletlerin birbirlerine karşı gösterdiği üstünlük mücadelesidir.

Anarşik ortamda devlet, doğa durumunda çıkarları peşinde koşan bireyler gibidir. Devlet, bireylerin kanuna uygun davranmasını sağlamakla sorumludur. Bu sorumluluk devletin otorite ve egemenlik yetkisine sahip olduğunun göstergesidir. Ancak devlet uluslararası sistemde başat aktör olarak görüldüğünden aralarındaki sorunun çözümünde yetkili bir üst merci olmamasından ötürü anarşik ortam devam edecektir (Şöhret, 2012: 297). Yani Realistler için anarşi, kaos ve kanunsuzluktan çok devlet üzerinde yetkili herhangi bir meşru otoritenin olmaması anlamına gelmektedir Anarşi ortamı, devletlerin birbirlerine karşı güven duymadıkları bir ortamdır. Devletler, varlıklarını tehlikeye düşüren bir güçlü devlete karşı onun gücünü dengeleyebilmek amacıyla ittifaklar kurmaktadırlar (Viotti ve Kauppi, 2012: 56; Dunne, 2020: 135 ve 140). Çünkü bir devletin sınırlarını kontrol edememesi önemli derecede güvenlik zaafiyeti doğurabilmektedir. Zayıf ve başarısız devletlerin sınır kontrolünü sağlayamaması birçok alanda kapasitelerinin kullanılamamasına neden olmaktadır. Devletlerin, ulusal sınırlarını kontrol etmede nüfusları üzerindeki hakimiyeti sağlamak, işgücü piyasalarına ve kamu mallarına erişimi sınırlamak ve iç

güvenliği korumak gibi çeşitli çıkarları bulunmaktadır (Adamson, 2006: 176). Göç, hem göç veren hem de göç alan devletlerde hükümetler tarafından siyasi istikrar, toplumsal değerler gibi devletin varlığını oluşturan pek çok ögeye tehdit oluşturan bir faktör olarak görülebilmektedir. Güvenlik, farklı toplumlarda farklı şekilde algılanan bir olgu olarak görülebilir. Etnik homojen özelliği baskın olan bir toplum, göçü bu yapısına yönelik bir tehdit olarak algıladığından meşru otoritesini koruyabilmek için göçü engelleyici politikalar yürütebilmektedir (Weiner, 1992: 103).

3.2.3.4. Devlet ve Egemenlik

Devletin kendi toprakları üzerindeki egemenlik yetkisi ve sınırları dışında da bağımsızlık yetkisi, anarşik ortamda eylemlerini belirleyici bir nitelik taşımaktadır. Herhangi bir üst mercinin olmadığı bu anarşik ortamda güç ve kapasite dağılımına bağlı olarak çıkarların maksimizasyonu sağlanmaktadır (Şöhret, 2012: 298 ve 299). Devlet egemenliğini bir üst otoriteye devredebilir. Ancak günümüz küresel dünyasında uluslararası aktörlerin de devreye girdiği bir uluslararası sistemden bahsedilecek olunursa bu realist görüşün etkinliğini kaybettiği anlamına gelmemektedir. Çünkü uluslararası aktörler de devletlerin çıkarlarından bağımsız değildir. Örneğin AB, uluslararası bir aktör olarak görülmekle birlikte devletlerin etkin olduğu ve güç ve kapasitelerine bağlı olarak kullandıkları bir araç olarak görülebilmektedir (Şöhret, 2012: 320).

3.2.4. Realizmde Birey-Toplum-Devlet Sarmalı

Realizmde, aslolan devlet olduğu için birey devlet için vardır. Devletin kurumsal bir nitelik kazanabilmesi için birey ve toplumla ilişkisinde kullanılan birtakım argümanlara ihtiyacı bulunmaktadır. Bunlardan biri iktidara, dini aidiyetlerle donatılarak saygınlık kazandırılmasıdır. Ayrıca mitoloji ve gelenekler kullanılarak toplum bilinci ve devlete bağlılığın aşılanması da devlete kurumsal nitelik kazandırmaktadır. Kahramanlık hikayelerinin oluşturulması ve toplum hafızasında yer etmesinin sağlanması da devletin çıkarlarını meşru hale getirmesinde kullanılan yöntemlerden biridir (Özpek, 2017: 129-131).

Realist teoride birey, toplum ve devlet ilişkisi belirsizlik taşımaktadır. Bu üçlü ilişki arasında ulus-devlet çıkarının gözetilmesi hususunda anlaşmaya varılamamıştır. Ayrıca realistlerin belirttiğinden farklı olarak uluslararası kurumların

etkin rolü çerçevesinde, ulus-devlet egemenliği ve anarşi düzen geri plana düşmüştür (Gözen, 2008: 212 ve 213). Nasıl bireylere özerk varlıklar olarak saygı gösterilmesi gerekmekteyse, devletlere de amaçların özerk kaynakları olarak saygı duyulması ve müdahale edilmemesi gerekmektedir. Bireysel özerkliğin devlet düzeyindeki yansıması temel kurumlarının adalet ilkelerine uygun hale getirilmesidir. Devletler, ahlaki olarak dış müdahaleden muaf ve iç işlerini hükümetlerinin uygun gördüğü şekilde düzenlemekte ahlaki olarak özgür olmalıdır (Beitz, 1979: 122 ve 66). Ayrıca ulus-devletler, ülke dışından gelen tehditleri maksimize ederek ulusal egemenlik ve bütünlüğün sağlanabilmesi için kendi ülkesinde bulunan azınlıkların kültürel homojenleşme korkusunu minimize etmeye çalışmaktadır (Appadurai, 2007: 236). Böylece, hem ulus-devlet güvenliği için tehlike arz eden unsurlar yok edilmiş olacak hem de ulus-devlet sınırları içerisinde yaşayan tüm uluslar sadakat bağı ile bağlanarak o devletin geçmişini ve toplumsal hafızasını kabul etmiş olacaktır. Ancak azınlık olarak yaşayan insanların bulundukları topluma entegrasyonu her ne kadar sağlanmış olsa da bu azınlıkların kendi etnik ve kültürel kodlarından tamamen arınması mümkün değildir. İşte böyle bir ortamda bireyler arasında ve dolayısıyla toplumlar arasında çatışmaların görülmesi kaçınılmazdır.

Bireyden topluma, realizmden idealizme doğru bir sıralama yapılırsa ayrım daha net ortaya konulabilir. Realist birey, tahammülsüzlük ve nefret temelinde insanları ırk, din, kimlik, kültür gibi unsurları baz alarak kategorize eden ayrıştırıcı bir yapıya sahipken ideal birey, hoşgörü ve sevgi temelinde insanlara karşı herhangi bir ayrım gözetmeksizin hümanist değerler ve ahlaki normlar çerçevesinde davranışlarını şekillendiren kapsayıcı bir yapıya sahiptir. Yine realist devlet, sınırlarını keskin bir şekilde ulusal aidiyetlere göre belirlerken ve vatandaşlık hakkını toprak veya kan bağına dayalı olarak tanırken savaşçı bir özelliğe sahiptir. Ayrıca realist toplum, insanların belli gruplar halinde öbek öbek ayrıştığı ve gruplar arasında çatışma ve savaşların arttığı istikrarsız bir toplumu temsil ederken, ideal toplum insanların işbirliği ve dayanışma içerisinde yaşadığı çatışma ve istikrarsızlıkların olmadığı bir toplumu temsil etmektedir. İdeal devlet ise uluslararası hukukun normlarına göre davranan sınırların veya vatandaşlık gibi sınırlayıcılıkların olmadığı barışçıl özelliğe sahip bir devlettir. Realist birey-toplum-devlet sarmalı göçü itici bulurken idealist sarmal ise çekici bulmaktadır. Çünkü real sarmalda göç, güç ve

itibarın veya statükonun bozulmasına neden olan bir unsur olarak görülmektedir. İdeal sarmalda ise göç, ilk başta misafirperverlik normu çerçevesinde yeni değerlerin öğrenilmesi veya öğretilmesi sürecinden ev sahibi konumunda ise işbirlikçi ve dayanışmacı çerçevede bu sarmal ilişkinin daha ilerlemeci ve gelişmeci bir düzeye taşınması olarak görülebilir. Diğer taraftan zaten ideal toplumda göç bir yük olarak değil de gelişimin bir unsuru olarak görülebilir. Çünkü farklılıkların bir arada bulunması veya bireylerin veya toplumların çeşitliliğinin artması farklı yeteneklerin veya fikirlerin özgürce ifade edilmesi bilimin ve uygarlığın gelişmesinin temelini oluşturmaktadır. Tarihte İyonya, Atina gibi farklı yerlerden bilim adamlarının belli yerlerde toplanması o yerlerin bilimsel alanda öncü olmasında önemli rol oynamıştır. Bu bireyden devlete doğru sarmalda mutlak manada bir idealden söz edilemez. Ancak reelden ideale evrim, insanlık tarihi boyunca bazı zamanlarda değişkenlik gösterse de sürekli devam etmektedir. Hatta, uluslararası hukukun ve örgütlerin oluşturulması ideal bir uluslararası sisteme doğru evrilme sürecinin en güzel örneklerindendir. Ancak bu evrilme süreci teoride bir yol kattettiyse de pratikte sınıfta kalmıştır. Göç, bu ideale evrilme sürecinin başarısız olduğu alanlardan biridir.

3.2.5. Realizmde Değer ve Çıkar Kavramının Yorumlanması

Ulus-devlet sisteminde dört temel ulusal çıkar hakimdir. Bunlar; güvenlik ve istikrar; ekonomik gelişme; ideolojik oluşum ve hegemonya arzusundan kaynaklanmaktadır (Arnakim, 2016: 40). Her devletin ana gayesi kendi güvenliğini sağlayacak politikalar üretmektir. Öte yandan ekonomik olarak gelişmiş devletler diğer devletler üzerinde veya uluslararası alanda daha fazla söz hakkına sahip olur ve hegemonik üstünlük elde etmiş olur. Bu yüzden ulusal çıkar, devletin gücü ile paralellik arz etmektedir. Bir devlet ne kadar güçlüyse, ekonomik ve siyasi olarak uluslararası alanda ne kadar baskın bir konumdaysa o kadar ulusal çıkarlarını koruyacak şekilde hareket etme serbestisine sahiptir. Ulusal çıkarlarını koruyabilen devletler ise güçlerini muhafaza edecek politikalarından ödün vermeyecektir.

Çıkarların hem nesnel hem de öznel yönleri bulunmaktadır. Basit bir şekilde rasyonel olarak hesaplanamaz veya nicelleştirilemezler. Ayrıca ilgili ülkenin gerçek bir çıkarının olup olmadığı veya bunun çok sayıda faktör, sabit ve değişken dikkate alınarak belirlenebilmesi karmaşık bir süreç gerektirmektedir. Bu nedenle, en iyi

ihtimalle, ulusal çıkarların yalnızca temel unsurları veya kaba genellemeleri olabilir. Çok taraflılık, ekonomik entegrasyon, hükümet ve hükümet dışı kuruluşlar, uluslararası ve uluslarüstü örgütler ve dolayısıyla artan karşılıklı bağımlılığın söz konusu olduğu yeni bir çağda çıkarlar ancak basit bir şekilde ele alınarak bir dereceye kadar tanımlanabilir (Küng, 1998: 62 ve 63). Ancak uluslararası alanda her devletin karşılıklı bağımlılık temelinde temel çıkarlarının uzlaştırılmasının sağlanmasında uluslararası örgütlerin önemi büyüktür. Bu anlamda neo-realistler, normları ve kurumları odak noktasına alarak devlet gücünün ve çıkarlarının bir yansıması olarak görmüştür. Normlar, durumların ve diğer grupların ne olduğu, nereye ait oldukları ve oynadıkları rol türlerinin ifadeleri olarak tanımlanabilir. Yani normlar, kurallar ve kurumlar tarafından oynanan çoklu rolleri tanımaktır. Normlar, seçimleri kısıtlamak amacıyla tasarlanmış düzenleyici kurallar veya bireysel ajanların kendi tercihlerini takip ettiği parametrelerdir. Kurumlar, aktörlerin çıkarlarını, tercihlerini, planlarını ve teşviklerinin inşa edilmesini sağlamaktadır. Ayrıca normlar ve kurumlar, gücün istikrara kavuşturulması ve meşrulaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Buna göre güç ve çıkarlar değiştikçe baskın kurumsallaşma kalıpları da otomatik olarak değişecektir. Neo-realistler, güçlü devletlerin daha fazla seçeneğe sahip olacağını, piyasa mekanizması ile resmi devlet kuruluşları arasındaki görev ayrımını netleştirmeyi, devletin güç ve yetkilerinin kısıtlayıcı kurumlardan uzaklaşması gerektiğini belirtmektedir. Kurumlar, ortak sorunları çözmek ve değerleri yaymak gibi liberal amaçlardan çok güçlü devletlerin çıkarlarını yansıtan ve sağlamlaştıran bir alan olarak görülmektedir (Hurrell, 2007: 38 ve 39). Kurumlar, hem insani eylemi hem de bu eylemi yapılandıran yapısı itibariyle, bireyci ve kurumsalcı olmak üzere çift karakter taşımaktadır. Bir eylemin temel yönlendiricisi, yapısal ve kurumsal mekanizmaları getirilere çeviren rasyonel kişisel çıkardır. Kurumlar, ilkesel fikirlerden veya kimliğinden kopamamış yapısı itibariyle kişisel çıkar, bağlılılık, öznellik ve nesnellik taşımaktadır (Keohane, 2002: 1). Kurumlar, devletlerin anlaşma yapma ve uygulama maliyetlerini azaltarak mütekabiliyet ilkesi çerçevesinde karşılıklı ve yararlı yollarla işbirliği yapma imkanı sunmaktadırlar. Güçlü devletlerin bile uluslararası kurumların kurallarına uymakta çıkarları bulunmaktadır. Çünkü kurallara genel olarak uygunluk, diğer devletlerin davranışlarını daha öngörülebilir hale getirebilmektedir (Keohane, 2002: 30).

Kurumlar, bireysel çıkar ve devlet çıkarlarından bağımsız düşünülemez ve güçlü olanın güdümünde çıkarların uyumlu hale getirilmesini sağlar. Realizmde, anarşik bir ortamda çıkarların çatışması durumu hakim olsa da anarşinin kendi içinde de bir düzen bulunmaktadır. Bu kaotik düzenin realist değerler temelinde inşa edilmesinde ulusal ve uluslararası kurumlar etkin bir rol oynamaktadır.

Küresel siyasi düzenin devletler tarafından oluşturulduğu kabul edilse bile uluslararası toplumun minimal düzeyde kalacağı öngörüsü yanlış olabilir. Uluslararası topluma önem veren yaklaşımlar dahi ortak çıkarların gerçekliğini kabul etmektedirler. Devletler, değerleri ne kadar farklı ve yetkileri ne kadar sorunlu olursa olsun işbirliğini, kazanma olasılığı olarak görmektedirler. Kurallar, yasalar ve sözleşmelerin, kapsayıcı bir otorite olmadan ortaya çıktıkları, beklentileri şekillendirmeye yardımcı oldukları, uluslararası yaşamın öngörülebilirliğini artırdıkları, belirsizliği ve güvensizliği azalttığı için karşılıklı fayda sağladıkları düşünülmektedir. Ancak çoğu zaman güç çatışmalarını yönetmek ve eşitsiz gücü yönetmek için çeşitli değerler arasında arabuluculuk yapmak sorunlu olduğundan ortak çıkarlarda uzlaşmak zor olabilmektedir. Büyük güç eşitsizlikleri, zayıf kurumlar ve derin toplumsal farklılıklar ile karakterize edilen sosyal ortamlarda çekingenlik, korku ve şüphenin ortadan kaldırılması son derece zordur. Merkezi hükümetin olmadığı böyle bir anarşi ortamında her devlet kendi güvenliğini sağlamak zorundadır (Hurrell, 2007: 29). Realizmde, çıkarların uzlaştırılması değerler temelinde inşa edilen kurumlar aracılığıyla olmaktadır. Ancak bu kurumların güçlü devletler tekelinde yönetilmesi kurumların işlevini yerine getirmesini engellemektedir.

Realistler, idealistlerden farklı olarak etik değerlerin politik araç olarak kullanılmasını kabul etmemişlerdir (Varlık ve Sertif, 2013: 4). Realist bağlamda diplomasi, sosyal düzenin koşullarının desteklenmesi ve siyasi müzarekenin gerçekleşmesine izin verecek kurumsal bir çerçevenin sağlanması açısından uluslararası toplumda etik değerlerin yerine kullanılmıştır (Hurrell, 2007: 37). Realistlere göre, devletler ancak çıkarların hayati derecede önemli olmadığı durumlarda devlet dışındaki diğer aktörlerin farklı tutum ve davranışlar içinde olmasına mani olmazlar. Realistlere göre, devletler, ulusal çıkarları doğrultusunda

uluslararası sorumluluklarını görmezden gelebilirler. Bu anlamda, uluslararası anlaşmalar da devletlerin kuralları etrafında oluşturulduğundan ve geçici bir özellik taşıdığından devlet ve hükümetlere güvenilemeyeceğinden bahsedilmektedir (M. Aydın, 2004: 41 ve 42). Diğer taraftan her ne kadar bazı devlet dışı aktörler, çıkarlarını büyük ölçüde devletlerin doğrudan kontrolü dışında geliştirebilse de devletler, çıkarları yönlendirme noktasında daha belirleyici bir rol oynamaktadır (Kegley ve Raymond, 2014: 155). Devletler, büyük çıkarlar uğruna küçük çıkarları kaybetmeyi göze alabilir (Arı, 2008: 114). Hatta bazen, devlet ile toplum arasında ilişki kuran farklı örgütler vasıtasıyla devletler toplum içinde belirli grupların çıkarlarını gözetebilirler (Özpek, 2017: 144).

Realizme göre devletlerin amacı idealler veya etik değerleri savunmak değil ekonomik ve askeri güç elde etmektir. Devletler, çıkarlarını maksimize etmeye çalışmakta ve işbirliğine yanaşmamaktadır (Şöhret, 2012: 296). Uluslararası siyaset alanında değerler, devletin güç ve çıkarını zaafiyete uğratmadığı sürece göz önünde bulundurulabilir. Eğer devlet güçlüyse, egemenliğini, bağımsızlığını, çıkarlarını, huzur ve istikrarını koruyabilmektedir (Gözen, 2008: 212). Devlet, ulusal çıkarları doğrultusunda toprağının, nüfusunun ve toplumun değerlerini korumakla mükelleftir (M. Aydın, 2004: 42). Realistler, ahlakı tamamiyle dışlamamakla birlikte devletlerin ahlaki standartlarla sınırlandırılamayacağını ve idarecilerle özel şahısların uymaları gereken ahlaki ilkelerin birbirinden farklı olduğunu ileri sürmektedir (Kardaş, 2019: 130). "Raison d'état"[2] savunucuları ikili bir ahlaki standarttan bahsetmektedir. Devletlerin kendi vatandaşlarıyla ve diğer devletlerle ilişkilerinde farklı ahlaki standartların uygulanması gerektiğinden bahsetmektedirler. Realist görüş, devletlerin topluluğun belirli bir yurt içinde yaşamasını sağlamak için kurulduğundan kendisinin ahlaki bir gücü temsil ettiğini savunmaktadır. Realistler, evrensel ahlaki ilkelerin söz konusu olamayacağını bundan dolayı devlet liderlerinin herhangi bir "etik" davranışa uymak uğruna kendi çıkarlarından taviz vermemesi gerektiğini ileri sürmektedir (Dunne, 2020: 132). Realist ahlak, hem hegemonik lider devletler hem de muhalif devletler tarafından devletler arasındaki ilişkilerde hukuku zorlamak ve esnetmek için ahlaki rasyonalizasyonlar sağlayarak küresel güvenliği desteklemeye çalışmaktadır. İnsancıl ahlak ise saldırganlığa karşı çıkmayı, nükleer silahların

[2] Ulusal Çıkar.

yayılmasını önlemeyi, belirli bir bölgede dengeyi korumayı veya belirli bir devleti korumayı, İslam'ın yayılmasını kontrol altına almayı veya teşvik etmeyi, Batı egemenliğini ve sekülerleşmeyi sona erdirmeyi, etnik ve bölgesel sorunları çözmeyi ve bağımsızlık ve adaleti teşvik etmeyi içermektedir (Halliday, 1998: 48).

2.3. İdealist-Realist Politikalar Açısından Değer ve Çıkarların Göç Olgusu Üzerinden Değerlendirilmesi

Realist ve idealist politikalar birbirinden bağımsız ve kopuk bir şekilde değerlendirilemez. Çünkü realist çıkarlar ile idealist değerler birbiri ile etkileşim halindedir. Bir devletin, başka devletlere kendi değerlerini aşılaması veya kabullendirmesi aslında bunu yapabilecek güce sahip olmasından veya potansiyel gücüne olan inancı sayesinde mümkün olabilir (Oğuzlu, 2013: 44). İdealizm, hümanist bir bakış açısına sahipken realizm ise devlet odaklı bir bakış açısına sahiptir. Göç, hakkında hem birey odaklı hem de devlet odaklı yaklaşımlar ortaya atılmaktadır. Ancak önemli olan hem birey hem devlet hem de uluslararası düzene olumlu katkı sağlayabilecek değerler ortaya koyabilmektir. Bunun için ulusal ve uluslararası yasal mevzuatta genelde birey özelde ise göçmen temel hak ve özgürlüklerinin devlet güç ve çıkarları altında ezilmeyecek şekilde kurallar konmasıdır. Yani aslında değerler ve çıkarlar, devletlerin politika karar alma süreçlerinde birbirini tamamlayıcı bir özelliğe sahiptir. Realistler, tamamen idealist değerlerden soyutlanmış bir politika tercih etmeyebilir. Çünkü devletler, uluslararası ilişkilerde geçerli evrensel ahlak ilkelerini savunurken aslında kendi çıkarlarını meşru bir zemin oluşturmak için mücadele ederek politikalarını ahlaki kılıfına uygun hale getirmeye çalışmaktadırlar (Çakır, 2014: 268). İdealist politikalarda ahlaki değerler önemliyken realist politikalarda çıkarlar önemlidir ve devletin çıkarları uğruna ahlaki değerler çiğnenebilir (Arı, 2008: 161). Soyut ahlaki ilkeler, güç kullanımını yöneten belirli uluslararası normlara gömülüdür ve bu normlar, uluslararası sistemin yapısının bir parçasını oluşturmakta ve böylece devlet çıkarlarına gömülü hale gelmektedir (Thomas, 2001: 4). Değerler ve çıkarlar dengesinin çok net bir şekilde sağlandığı uluslararası bir sorun olarak ABD'nin Irak işgali gösterilebilir. ABD, kitle imha silahları üreterek uluslararası güvenliği tehlikeye attığını ileri sürerek Irak diktatör rejimini devirme girişiminde bulunmuştur. Burada ABD kendini, uluslararası genel ahlaki normlar dünyanın her

yerinde uygulayan ve barış ve istikrarın sağlanması uğrunda mücadele eden bir kahraman olarak gösterebilir. Ancak bu değerler altında her ne kadar kendini demokratik değerlerin savunucusu olarak göstermekteyse de asıl işgal nedeni Irak'ın hammadde kaynaklarını kontrol altına alabilmek, bölgedeki gücünü engelleyebilmek ve kukla hükümetlerin kurulmasını sağlayabilmek olduğu yorumları yapılmaktadır.

Liberal görüş, küresel barış ve düzenin sağlanabilmesinin ancak liberal norm ve değerlere bağlı kalınarak mümkün olabileceğini savunmaktadır. Bu değerlerden özellikle, demokrasi ve serbest piyasanın yaygınlaşması ile çıkarların uyumlu hale getirilmesine bağlı olarak uluslararası politik ve ekonomik uzlaşma veya anlaşmalar sağlanacak böylelikle çatışmacı ve rekabet ortamından uzaklaşılacaktır (Sandıklı ve E. Kaya, 2013: 62). Ancak günümüz küreselleşen dünyasında, liberal değerler etkisini gösterse de bu değerlerin kozmopolit hümanistik idealine ulaşma yolunda politize edilmiş çıkarcı ve milliyetçi bir toplum meydana getirdiğine şahit olunmaktadır. Aydınlanma çağının ürettiği iyiyi ve barışçıl olanı tercih eden modern insan portresi günümüzde materyalist, bencil, hedonist, sürekli tüketen bir insan profiline dönüşmüştür (Gözen, 2017: 106 ve 102). Realist bir gözlemle etik bir dış politika tasarlamak, kişisel çıkardan ziyade başkalarının çıkarlarının dikkate alınmasına dayalı bir politika illüzyonu aracılığıyla uluslararası siyasetin gerçeklerinin çarpıtılmasına dayanmaktadır. Bundan dolayı etik evrensel değerler, kendi çıkarını kurgulamak veya başkalarını kandırmak için tasarlanmış olabilir (Heins ve Chandler, 2007: 4).

Bir devlet sisteminin düzenleyici ilkeleri sözde ahlaki bir düzende yer alan ilkelerden oldukça farklıdır: (Frost, 1996: 43 ve 44).

a. Tipik bir ahlaki düzen, bazen insanların belirli durumlarda kendi çıkarlarına karşı hareket etmelerini gerektirebilir. Her zaman kendi çıkarlarıyla örtüşen bir ahlak, hiçbir şekilde her yerde geçerli bir ahlak olarak kabul edilmez. Bu tür ahlaki kısıtlamaların tam tersine, uluslararası ilişkiler pratiği, hükümetlerin genel olarak devletin kendi çıkarını gözeteceğini varsayar ve hükümetler genellikle bazı yüksek ilkeler uğruna ulusal çıkarlarını feda etmezler. Mesela, AB gibi çok bileşenli yapıya sahip bir örgütün kurucu devletleri, Maastricht Anlaşması gibi temel

belgelerle varlığını ve idealize ettiği değer ve normları garanti altına alarak taraf devletlerin bu değer ve normlara uygun hareket etmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Ancak her ne kadar bu kurucu belgelere dayalı olarak insan hakları normlarını ve AB alanının çıkarlarını korurken bir taraftan da AB değerleri olarak bahsedilen ve liberalizm ile özdeşleşen değerlerin tüm taraf devletler açısından uygulandığını söylemek doğru olmaz. Çünkü en azından Suriye göçmen krizinde görüldüğü üzere her ne kadar AB değerleri kapsamında insanların yaşam ve seyahat hakkı veya koruma altına alınmasının söz konusu olduğu durumlar meydana gelse de üye devletler, güvenlikleri gereğince sınırları ne pahasına olursa olsun göçmenlere kapatarak çıkarlarını gözetmeye devam etmektedir.

b. Birçok ahlaki düzen, nihai değer olarak bireylerin refahını alırken, uluslararası uygulama kuralları, devlet nedenlerinin bireylerin refahına atıfta bulunan nedenlere göre öncelikli olmasını talep eder. Gerçekten de, uluslararası ilişkiler pratiğinde devletlerden, genellikle devletler sistemi içinde devletin iyiliği için bireylerin refahını feda etmeleri istenmektedir. Uluslararası düzende devletleri önceleyen bir ahlaki düzenin varlığı hasebiyle göçmen sorununda da öncelikli olarak bireylerin çıkarlarından çok devlet çıkarları öncelikli hale getirilmektedir. Bu yüzden göçmenlerin hayatları pahasına kaçışı esnasında herhangi bir devlet sınırlarına girebilme mücadelesine devletlerin düzen ve istikrarını bozabileceği endişesiyle engel olunmaktadır.
c. Uluslararası ilişkilerde devlet adamları, kendi vatandaşları ile yabancıların çıkarlarını genellikle eşit olarak değerlendirmemekte veya denkleme hiç dahil etmemektedir. Mülteciler de ancak vatandaşlık statüsü elde ederlerse eşit haklara sahip olmaktadırlar. Aksi takdirde mültecilik statüsü pozitik ayrımcılık gerektiren bir korunma istemi olmaktan öteye gidememektedir.
d. Tüm ahlak kurallar, dürüstlüğü bir erdem olarak kabul eder, ancak uluslararası ilişkilerde hükümetler, genellikle aldatıcı roller üstlenir. Bu, devletin kendi çıkarına hizmet ediyorsa meşru kabul edilir. Hükümetler, vatandaş ile devlet arasında bir köprü kurarak ahlaki norm ve değerleri

politikalarına uydurarak meşruiyet kazanır. Statükoyu savunan sağcı ve aşırı milliyetçi muhafazakar yönetimler göçü toplumsal düzen ve istikrarı bozucu bir unsur olarak görmekteyken değişim yanlısı sol görüş ise göçü kapitalist sistemde sermayenin eşitsiz gelir dağılımına yol açıcı etkisiyle emeği, göçü zorlayıcı bir unsur olarak görmektedir. Bu nedenle ne sağcı popülist yaklaşımların stakükocu tutumu ne solcu görüşün revizyonist tutumu, hükümetlerin göç ile ilgili politikalarını olduğu gibi yansıtmaktadır.

e. Ahlaki akıl yürütme, tipik olarak, insanlara arzu edilen amaçlara ulaşmak için bir araç olarak değil, amaç olarak muamele edilmesini gerektirir. Devletler, üstün çıkarlarının gerektirdiği durumlarda genellikle bu ilkeye aykırı davranırlar.

Uluslararası sistem, ekonomik ve politik değişim ilişkisi üzerine kurulduğundan güç dengesini belirleyen de bu ikili değişim sürecidir. Her ekonomik sistem, belirli bir siyasi düzene dayanmaktadır. Ekonomik sistem, devletlerin çıkarlarını etkilemeye ve kendi çıkarlarına uymaya zorladığından tarafsız değildir. Bu sistemi yöneten normlar ve sözleşmeler, devletin gücü ve bu devletler içindeki grupların refahı üzerinde dağıtıcı bir rol oynamaktadır (Gilpin, 1987: 116-119). Realistlere göre, bir devlet, diğer devletlerle siyasi, ekonomik, askeri bağımlılığı azalttığı ölçüde güçlü sayılabilmektedir (Viotti ve Kauppi, 2012: 72). Siyasi ve ekonomik bağımlılık gibi kavramların net bir şekilde anlaşılması için ilgili toplumlara uygun adalet ilkelerine başvurulması gerekmektedir. Nitekim ekonomik bağımlılığa karşı en güçlü ahlaki argüman, uluslararası ekonomik ilişki biçimlerinin adaletsiz yerel kurumları ürettiği veya desteklediğidir (Beitz, 1979: 122). İdealist değerler açısından adalet, göç konusunda adil bir dünya düzenin getirilmesine çabalamaktadır. Ancak göç etiği konusunda idealist bir yaklaşım benimsenmesi sorunlu olabilir. Adil bir dünyada, nasıl organize edilmiş olursa olsun, göçmenler, küresel dünyada adaletsizliğin bir ürünü olduklarından varolmaları kaçınılmazdır. Dolayısıyla göç etiği adil bir dünya bağlamında algılanmaya çalışılırsa, idealist yaklaşımın ahlaki meselelerle ilgili sorunlara kayıtsız olma tehlikesiyle karşı karşıya kalınacaktır (Carens, 1996: 167 ve 168). Realist açıdan bakıldığında, göç etiği ile ilgili kabul edilmesi gereken şey, dünyanın egemen ve bağımsız devletlere bölünmesi

sonucu oluşan modern devlet algısıdır. Her devletin, egemenliği esas olduğundan yabancıları istediği gibi kabul etme veya dışlama yetkisine sahip olduğu da kabul edilmelidir (Carens, 1996: 158).

Küresel kapitalist sistemdeki dengesiz büyüme süreci, yenilik merkezlerinin göreli verimlilik ve karşılaştırmalı üstünlük değerlendirmelerine bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Eski merkezlerin azalması ile ardıl hale gelen sermaye ve emek kaynakları, yükselen merkezlere doğru kayacaktır. Bundan dolayı, zayıflayan ulus-devletler ve ekonomik sektörler, teknolojik değişim güçlerine meydan okurken güçlenen devletler ve ekonomik sektörler ise ticareti ve diğer engelleri ortadan kaldırmaya çabalayacaktır. Böylece, yatırım sermayesi ve işsiz kalan işçiler, ekonomik büyüme merkezlerine doğru göç etmekte serbest hale gelecektir (Gilpin, 1987: 110). Böyle bir yapıda sistemsel aksaklıklara neden olan ekonomik ve siyasi boşlukların giderilmesi emek ve sermaye akışı ile sağlanabilmektedir. Diğer taraftan etik yapıları değiştirme gücüne sahip olan faktörler, kültürel etkiler, eğitim ve toplumda giderek daha belirgin hale gelen sosyal ve ekonomik çatlaklardan oluşmaktadır (Ekstedt, 2019: 45). Göç alışverişi, nasıl ekonomik ve siyasi çatlakları giderme aracı olarak kullanılıyorsa bir ülkede sosyo-kültürel etnik ve kimlik yapısının değiştirilmesi de göç yoluyla mümkün hale gelebilir. Göçmenler, gittikleri ülkenin etnik yapısını değiştirebilme potansiyeline sahip gruplardır. Bu yüzden, göçmenlere karşı toplum genelinde şüpheci bir yaklaşım bulunmaktadır. Özellikle, modernitenin geliştiği kapitalist değerlere sahip bir yerden gelen göçmenle geleneksel toplum yapısına sahip bir yerden gelen göçmenlere bakış açısı da farklılık göstermektedir. Örneğin Avrupa modernizmi kendi Avrupa değerleri ile ölçüştüğü varsayımı altında Suriyeli göçmenleri, genellikle toplumun gerilemesine sebep olabilecek ve yapısını bozabilecek şekilde algıladıklarından tepkili yaklaşmaktadırlar. Türkiye'de ise etnik açıdan milliyetçi tabaka, Arap kültürünün toplumda izlerini görmek istemeyecektir.

Göç alan toplumlarda, göçün istikrarsızlığa sebep olduğu düşünülmektedir. Çünkü göçmenler, yerleşik halkın diller, jestler, giyim tarzları, sesler, kokular gibi yaşam tarzından ve alışılmışlıklarından uzak bir yapıya sahip olduklarından kolaylıkla farkedilmektedir. Göçmenler, yabancı oldukları için farklı olarak

görülmektedir. Önceden tanımlanmış ve yapılandırılmış sosyal, ekonomik, kültürel, politik veya fiziksel alanlara girdiklerinden sınırları geçirgen hale getirmişlerdir. Yerleşik toplum üyeleri, yaşamlarını ve beklentilerini eskiden daha rahat ve kontrol edilebilir bulurken göç sonrası daha da zorlaştığını düşünmektedir. Ancak göç alan ülkelerdeki ve uluslararası forumlardaki normatif gelişmeler, göçmenlerin bulundukları topluma kattığı ekonomik, sosyal ve politik faydalardan yararlanabileceğini düşünerek dışlamaya karşı çıkmaktadır (Heisler, 2001: 228 ve 229). Siyasi karar birimleri, insan hakları, demokrasi, laiklik gibi değerler üzerinden ekonomi politik çıkarlarını maksimize edebilmek için politikayı bir araç olarak kullanmaktadırlar.

2.3.1. İdealizmde Değerler ve Çıkarların Kapsamı, Yorumlanması ve AB Göç Politikaları Üzerindeki Etkisi

2.3.1.1. İdealizmde Değerler ve Çıkarların Kapsamı ve Yorumlanması

2.3.1.1.1. İdealist Değerlerin Kuşatıcısı İslami Değerler

Din, emir ve yasaklara bağlılık veya dini ve ahlaki bir topluluğa katılım yoluyla, dünya ve ahiret hakkındaki inançların üzerine inşa edilen kişisel düşünceden doğan bir değerler kaynağı olarak tanımlanabilir. Din ve değerlerin birbirine bağımlı, dindar, gelenek ve uyumu vurgulayan değerler ile değişime vurgu yapan çelişkili değerleri, bütün değerler sisteminin bir yönü olarak algılanabilir. İslami kurallar ve değerler, bireyler, uluslar ve devletler arasındaki ilişkileri düzenleyici bir özelliğe sahiptir. Toplumdaki düzeni, bireyler arasında muhabbeti, devletler arasında işbirliğini ve uluslararası düzende barış ve istikrarı sağlamak için İslam ahlak ve değerleri ideal değerler olarak dikkate alınmalıdır (Reynolds, 2017: 58).

Kuran-ı Kerim'de İslam ahlakı ile ilgili ayetler tüm insanlığın daha iyiye ulaşma yolunda bir klavuz niteliği taşımaktadır. Kuran-ı Kerim'de Enfal Suresi 53. ayette *"…Bu cezalandırmanın sebebi şudur: Bir toplum, kendisinde bulunan güzel ahlâk ve meziyetleri değiştirmedikçe Allah da onlara verdiği nimetleri değiştirmez. Hiç şüphe yok ki Allah hakkiyle işiten ve kemâliyle bilendir.."* buyurulmaktadır. Burada, güzel ahlakın sürekli daha iyiye doğru evrilmesi ile Allah katında verilen mükafatın da artacağı yorumu yapılabilir. Ahlak ile ilgili yine Âl-i İmran 159. ayeti

"…Allah'ın rahmeti sayesinde onlara karşı yumuşak oldun. Şayet kaba, katı kalpli biri olsaydın etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onlar için bağışlanma dile, işlerinde onlarla istişare et. (Bir konuda) karar verdiğin zaman Allah'a tevekkül et. (Ve onu uygula. Çünkü) Allah, tevekkül edenleri sever…" ve Ali İmran Suresi 134. ayeti *"…O (muttakiler) ki; bollukta da darlıkta da infak ederler, öfkelerini yutar ve insanları affederler. Allah, muhsinleri/kulluğunu en güzel şekilde yapmaya çalışanları sever…"* ile Allah insanlara güzel ahlak sahibi olmayı emretmekte ve bunun karşılığında Rabbinin hoşnutluğunu kazanacağı mükafatını da vermektedir. Ayrıca Kuran'da Allah dünyevi meselelerde ilgili insanların nasıl davranması gerektiği konusunda onları uyarmaktadır. Nitekim Enfal Suresi'nde *"…Şayet bir topluluğun (antlaşmalarına) ihanet edeceğinden korkarsan, aynı şekilde antlaşmayı bozduğunu onlara bildir. Şüphesiz Allah, hainleri sevmez..."* (8:58) buyrulmaktadır. Yine Nur Suresi 22. ayette de insanlar arasındaki uhuvvetin artmasına yönelik *"…İçinizden fazilet ve zenginlik sahipleri, akrabalara, miskinlere/ihtiyaç sahibi yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere (bir daha mallarından) vermeyeceklerine dair yemin etmesinler. Affetsinler, hoş görsünler (yaptıklarını görmezden gelsinler). Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz? Allah (günahları bağışlayan, örten ve günahların kötü akıbetinden kulu koruyan) Ğafûr, (kullarına karşı merhametli olan) Rahîm'dir…"* (24:22) şeklinde uyarılarda bulunmaktadır.

Ayrıca Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) veda hutbesinde *"…Ey insanlar! Rabbiniz birdir. Babanızda birdir. Hepiniz Ademin çocuklarısınız. Adem ise topraktandır. Arap'ın Arap olmayana Arap olmayanın da Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi kırmızı tenlinin siyah üzerine siyahında kırmızı tenli üzerinde bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvada, Allah'tan korkmaktadır. Allah yanında en kıymetli olanınız Ondan en çok korkanınızdır. Azası kesik siyahi bir köle başınıza amir olarak tayin edilse sizi Allah'ın kitabı ile idare ederse onu dinleyiniz ve itaat ediniz. Suçlu kendi suçundan başkası ile suçlanamaz. Baba oğlunun suçu üzerine oğlu da babasının suçu üzerine suçlanamaz. Dikkat ediniz! Şu dört şeyi kesinlikle yapmayacaksınız: Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacaksınız. Allah'ın haram ve dokunulmaz kıldığı cani haksız yere öldürmeyeceksiniz. Hırsızlık yapmayacaksınız. İnsanlar "la ilahe illallah" deyinceye kadar onlarla cihad etmek üzere emrolundum. Onlar bunu söyledikleri zaman kanlarını ve mallarını korumuş olurlar. Hesapları ise*

Allaha aittir…" şeklinde asırlar boyunca geçerli olacak ideal bir toplumun oluşmasında temel oluşturan değer ve normlar veya insanlık kuralları hakkında nasihatlerde bulunmuştur. Özellikle günümüzde daha da büyüyen ırkçılık sorununa değinerek eşit ve adil bir düzenin oluşmasının gerekliliklerinden bahsetmiştir. Yine burada İslam hukukunda geçen günümüz modern hukuk sisteminde de temel oluşturan suçun şahsiliği ilkesi asırlar öncesinde Peygamberimiz tarafından bildirilmiştir. Bu, İslami değerler açısından bakılacak olunursa göçmenlerin de ırkçı eylemlere maruz kalmaması ve onların temel hak ve özgürlüklerinin de güvence altına alınması gereklidir. İslamiyette göçün özel bir önemi vardır. Çünkü İslam cihad anlayışına göre, İslamiyet'i anlatmak ve yaymak için gerekirse göç etmek gerekmektedir. Bu dini anlamda göç çeşidi İslam'da kutsal bir anlam kazanmaktadır. Bu yüzden İslamiyet'te göçü sınırlandırmak hoş görülmemektedir. Ancak göçmenin de bulunduğu ülkede huzuru ve istikrarı bozmaması ve devlet kurallarına bağlı kalması gerekmektedir.

İslami değerler, Kuran-ı Kerim, Hadis-i Şerif, sünnet, içtihad ışığında oluşturulan genel İslam norm ve değerleri bütünüdür. İdealist değerleri de kapsayan İslami değerlerin aslında ve ideal bir dünya düzeninin oluşturulabilmesi için benimsenmesi gereklidir. Ancak kapitalist değerler temel alınarak kurulmuş olan yeni dünya düzeninde bu değerlerin tamamıyla uygulanması oldukça zordur. Çünkü ulusal ve uluslararası ortam veya düzeni sağlayan yasalar, kurallar veya anlaşmalar liberal değerler esas alınarak oluşturulmuştur. Bu yüzden ideal bir dünya düzeninin oluşması elbette zor bir ihtimaldir. Burada önemli olan ideale doğru evrilmenin hızı ve gelişimidir. Bu ideale evrilme hızı artarak devam ediyorsa bu ideal bir gelişim olarak tanımlanabilir.

Küreselleşme ile devletten ulus-ötesi sermaye, mal ve bilgi akışını sağlaması rolü beklenirken İslam ile devletten ahlaki ve dini değerlerin taşıyıcısı rolünü üstlenmesi beklenmektedir. Bu anlamda, Amerikan küreselciliğinin eşitsizliği karşısında İslami evrenselciliğin eşitliği ortaya çıkmıştır (Sabet, 2008: 142). Çünkü kapitalist değerler evrensel olsaydı tüm dinlere, ırklara, yönetimlere hitap edebilme özelliğine sahip olurdu. Ancak kapitalist değerler, İslami değerlerle uyum sağlayamamaktadır. Örneğin kapitalizmin dayandığı ekonomik alanlardan olan

bankacılık ve finans, İslamiyet'e göre uygun değildir ve İslamiyet'te faiz yasaktır ancak küresel düzen faiz sistemi üzerine oturtulmuştur. Bu yüzden zengin ile fakir arasındaki uçurum daha da derinleşmiştir. Zaten kapitalist değerler, özünde eşit ve adil olmayan bir düzene dayanmaktadır.

İslam, karşılıklı sempati, güven ve yardımlaşma, tavsiye ve adalet, kendi kendine yeterlilik, dayanışma gibi evrensel değerlerle çelişmeyen değerleri desteklemektedir (Arnakim, 2016: 32). Bu açıdan bakıldığında küreselleşmenin getirdiği değer ve çıkarlar karşısında İslami değerler, İdealist değerlerle özdeşleştirildiği takdirde küreselleşmenin gücüne meydan okuyabilecektir. Ancak İslam inancının günümüzde gitgide yayılması karşısında özellikle küreselleşmenin getirdiği nemalardan yararlanan ve çıkarlarını kapitalist değerlerle özdeşleştiren birçok Batılı güçlü devletler, bunu engelleyici tutum ve davranışlar içine girmişlerdir. Avrupa'da ırkçılık ve İslamofobinin yükselmesinin en önemli nedenlerinden birisi de budur. Son zamanlarda şahit olunan bir eylem de bunun en açık kanıtıdır. İsveç'te aşırı sağcı politikacı Rasmus Paludan'ın Stockholm Büyükelçiliği önünde İslam'ın kutsal kitabı Kuran-ı Kerim'i yakması, İslam değerlerine apaçık bir saldırı ve nefretin dışavurumudur. Bu olay üzerine pek çok hükümet yetkilisi tepki göstermiştir. AK Parti Sözcüsü Ömer Çelik, İsveç'in yaptığı bu eylemin insani değerlere aykırı olduğunu ve insanlık suçu teşkil ettiği yönünde bir açıklama yapmıştır (Habertürk, 23.01.2023). Ayrıca bu eylemin yapılma sebepleri arasında Türkiye'nin İsveç'in NATO üyeliğini desteklememesi de yer almaktadır. Bu eylem, dini eylem ve tepkilerin politik tutum ve davranışlardan bağımsız düşünülemeyeceğinin en açık kanıtıdır.

İslami siyaset düşüncesi, toplumda ahlaki, insani ve ilahi değerleri gerçekleştirmeyi amaçlayan ahlaki meselelere ve değerlere dayanmaktadır. Şiddet ise özünde ahlak dışı olduğundan ahlaki olan ve insani değerlere ulaşmayı esas alan böyle bir ideoloji, amaçlarına ulaşmak için ahlak dışı yöntemleri kullanamaz (Alikhani, 2016: 12). İslamiyet, temelde idealist değerlerde olduğu gibi barış ve hoşgörüye dayalı bir düzenin inşasını gerektirmektedir. Ancak İslamiyet'in yaşandığı ülkeler veya toplumlarda savaş ve çatışmaların, ayrımcılık, ırkçılık gibi etik dışı olguların görülme nedeni, İslam'ın ve idealist değerlerin devletlerce yanlış idrak

edilmesinden kaynaklanmaktadır. Devletin dini yoktur fakat toplumların yaşayış tarzı ve iktidarların yönetim şekli dini esas ve kurallara uygun olarak biçimlendirilebilir. Burada din ve idealist değerler, topyekün bir şekilde uygulanamamaktadır. Küresel çağın gereklerine uygun şekilde devletlerin, toplumların veya bireylerin her elemanın ayrı ayrı çıkarlarına uygun şekilde bir değerler sistemi oluşturulmaktadır. Eğer böyle olmamış olsaydı sadece değerlere bağlı bir dünya düzeni kurulmuş olsaydı o zaman bu tek bir inanç tarzının tüm küresel sisteme hakim olması durumunda ortaya çıkabilirdi. Yani küresel düzen tamamen İslam ahlak ve değerlerine göre şekillenmiş olsaydı elbette ortak ve evrensel bir değerler sistemi oluşturulabilirdi. Ancak farklı medeniyetler, farklı öğretiler, inançlar, yaşam tarzları, ekonomik ve idari yönetim, dini inanç, kültürel ve kimliklerden oluşan küresel dünyada, farklı değerlerin oluşturduğu farklı çıkarlar, bir taraf ideal statüye erişse bile topyekün bir ideal statü olmadığı müddetçe anarşi veya kargaşa ortamının devam etmesine neden olacaktır. Ancak en azından ideal statüye erişme yolunda idealist değerler, kontrol mekanizması işlevi görmekte ve bir nevi değerler sistemi, devletlerin "süper-egosu" işlevi görmektedir. Bu süper egonun geliştirilmesi karşısında savaş ve çatışmalar azaltılabilecektir.

2.3.1.1.2. Hümanist, Evrensel veya Küresel Değerler

Hümanizm, insanı odak noktasına alarak olayları değerlendiren insan temel hak ve özgürlüklerini savunan bir yaklaşımdır. İnsanın aklı ile doğru yanlışı ayırt edebilecek bir yapıya sahip olduğunu belirtir. Liberal teorisyenlere göre, insanlar, uluslararası ilişkileri ve bir dünya hükümetinin yokluğunun olumsuz sonuçlarını şekillendirmek de dahil olmak üzere kendi kaderlerini belirleyebilme yeteneğine sahiptir (Jørgensen, 2018: 66). Günümüz küresel dünyasında insan hakları söylemi belirli grupların çıkarları uğruna meşrulaştırılmaktadır. Kıtlık, eşitsizlik ve belirsizliğin olduğu bu dünyada, insan hakları söylemi yoluyla hedeflere ulaşmak yolsuzluğa, insan ilişkileri dokusunun parçalanmasına ve ahlaki değerlerin bozulmasına yol açabilir. Böyle bir küresel pazarda değerler, bir yaşam biçimi olarak normalleştirilmektedir. Bunun sonucunda daha kolektif ve bireysel faillerle orantılı olacak şekilde bir kimlik ve bunun karşısında dini-ahlaki güçler ortaya çıkacaktır (Sabet, 2008: 242).

Bireyci bir bakış açısıyla oluşturulan değerler, evrensel değer olarak adlandırılırken devletin veya herhangi bir gruba ayrıcalık tanıyan çıkarlar da ulusal veya bölgesel çıkar olarak adlandırılmaktadır. Uluslararası toplumda evrensel değerlerin varolabilmesi ancak belirli grupların çıkarlarını ve özelliklerini yansıtmamasına bağlıdır. Evrensel değerlerin kapsamı, güçlüler lehine ve güçsüzler aleyhine olacak şekilde belirlenirse güçlülerin çıkarlarını yansıtıcı bir değerler kümesi oluşturulması ihtimali söz konusudur (Çakır, 2014: 279). Evrensel değerlere ve barışın sağlanmasına yönelik atıflarda bulunan en önemli idealistlerin başında gelen Kant, demokrasiler tarafından oluşturulan bir milletler birliği veya federasyonu fikrini ortaya atmıştır. Uluslararası alanın anarşik yapısından dolayı sürekli savaş tehdidi bulunsa da insanlar arasındaki anlaşmazlıklar, meydana gelebilecek savaşlardan kaçınmanın yollarını öğrenmeye iteceğinden zamanla barış tesis edilebilecektir. Uluslararası hukuk monarşilerden veya imparatorluklardan çok demokratik yapılarda daha fazla önemseneceğinden demokrasilerin yaygınlaşması "sürekli barışa" götürecektir (Viotti ve Kauppi, 2012: 134).

Değerleri kategorize edilirse üç değer sistemi ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, insan uygarlığında adalet, özgürlük veya eşitlik gibi evrensel değerler bulunmaktayken yalnızca insan topluluklarında onlara verilen göreli vurguda farklılık gösteren değerler bulunmaktadır. İkinci olarak, toplumsal değer yönelimleri olarak adlandırılan somut değerler bulunmaktadır. Bunlar evrensel değerlerin gruplar ve toplumlar tarafından uygulanabilir hale getirilen cinsiyet eşitliği veya din özgürlüğü gibi somut halidir. Üçüncü olarak belirli sosyal koşullarda değerlerin somut uygulamalarını gerektiren durumsal değerler de bulunmaktadır. Bunlar, aileyle ilgili cinsiyet eşitliği veya eğitimle ilgili olarak din özgürlüğü, değerlerinin uygulanması şeklinde ortaya çıkabilir. Değerler arasında daha özel ve nesneye özgü tutum ve davranışlara doğru bir kayma söz konusu olabilir (Reynolds, 2017: 59).

Hatta, modern öncesi dönemde Avrupa, bölgesel olmaktan çok Hristiyanlık dini ve kültürü ile özdeşleştirilmiştir. Modernleşmeyle birlikte Avrupa, Aydınlanma çağının öğretilerinden oluşan bir yapı olarak anlam kazanmıştır. Böylece, Hristiyanlığın yanı sıra uygarlığın beşiği olarak yeniden bir Avrupa medeniyeti oluşturulmuş ve Avrupa değerleri, evrensel normatif bir değerler sistemi olarak

günümüze dek varlığını sürdürmüştür (Erdenir, 2016: 713). AB'yi Hristiyan inancını esas alan bir birlik olarak görenlerin oranı yaklaşık %20 seviyelerindeyken Türkiye'de bu görüşe sahip olanların oranı ise yaklaşık %50 seviyelerindedir (A. Kaya, 2008: 91). Yani Avrupa'da yaşayan insanların bakış açılarının Türkiye'de yaşayan insanlardan farklı olma sebeplerinin başında her ne kadar kimliksel özellikleri devam etse de bulundukları topluma entegre olup toplumla bütünleşmeleri gelmektedir. Bu aidiyet hissi ile o toplum dışında yaşayan insanların daha objektif bir bakış sergilemesine neden olmaktadır.

2.3.1.1.3. Kapitalist veya Liberal Değerler

Küresel çağda kapitalist değerler, serbest piyasa ekonomisi ve ticarete dayanmaktadır. Kapitalist ekonomi, ekonomik faaliyetlerin bir bölgeden diğerine kaymasına, ekonomik sektörlerin büyümesine ve ulusal ekonomilerin entegrasyonunun artması ile dış güçlerin iç refah üzerinde etkili olmasına neden olmaktadır. Bu eşitsiz büyüme süreci, devletlerin ve güçlü grupların çıkarlarına göre hareket edilmesinden kaynaklanmaktadır (Gilpin, 1987: 116). Kapitalist değerler özü itibariyle liberalizmin ilkelerinden oluşmaktadır. Ancak sermayenin sınırlandırılmayarak serbest piyasa koşullarında devlet sınırını aşarak küresel alanda etkin hale gelmesi amaçlanmaktadır. Küreselleşen çağda uygulanan liberal ekonomik düzen ve getirdiği değerlerin politize edilerek evrensel hale getirilmesi söz konusudur (Falk, 2001: 140). Bunun için liberal değerleri benimseyen devletler ve onların meydana getirdiği örgütler yoluyla devletlerin yapısı ve mevzuatları buna uygun hale getirilmektedir. Liberal demokratik değerlerin devamlılığını sağlayabilmek için bu değerlerle yönetilmeyen siyasal yapılanmalara müdahale gündeme gelebilmektedir (Oğuzlu, 2013: 43). Bu şekilde devletler, politikalarını liberal değerlere uygun şekilde yürütmekte ve zincirleme etkisi ile diğer ülkelere de yayılmaktadır. Liberal piyasanın yaygınlaşması, uluslararası ekonomi ve karşılıklı ekonomik çıkarlar yoluyla işbirliğinin geliştirilmesine ve böylece barışın tesis edilmesine neden olacaktır (Sandıklı ve E. Kaya, 2012: 136 ve 137). Barış ve istikrarlı bir ortamın oluşabilmesi, kapitalist öncesi dönemin savaş, kahramanlık değerleri yerine liberal değerlerin esas alınması yoluyla mümkün olabilmektedir (Viotti ve Kauppi, 2012: 135). Kaldı ki bu durum içişlerine karışmama ahlaki değerinden daha yüksek bir değer olarak nitelendirebileceğimiz bireyin temel hak ve

özgürlüklerinin korunduğu demokratik ve özgür bir ortamın devamlılığını sağlamaktadır. Ancak liberal değerlerin korunması adına yapılan bu müdahaleler devlet çıkarları uğruna meşrulaştırılan bir politika haline gelmemelidir. Aksi takdirde, savaş ve çatışma, isyan veya işgallerin yaşanması kaçınılmaz hale gelebilir.

2.3.1.1.4. Toplumsal veya Ahlaki Değerler

Toplumsal değerler, hoşgörü, özgürlük, eşitlik ve adalet gibi toplumda barışın tesis edilmesini sağlayan gelenek ve göreneklerden oluşmaktadır (Ekstedt, 2019: 45). Toplumsal değer ve normlar gereği göçmenler, belirli süreliğine bir ülkede kalacaksa misafirperverlik normu gereğince davranılırken uzun süre kalacaksa o topluma entegre olması çerçevesinde hoşgörü ve dayanışma normları gereğince davranılır. Ancak yine idealist değer olarak bu toplumsal normların ekonomi, kültür ve kimlik gibi realist çıkarlar bağlamında değerlendirilmesi sonucunda toplumda ırkçılık, ayrımcılık, çatışma olasılıkları artacak ve istikrar bozulacaktır. İşte savaş ve çatışma durumunu ortaya çıkaran bir toplumda realist normların idealist normlardan daha baskın bir şekilde kabul görmesi muhtemeldir.

Demokratik bir devlet, hem ulusun hem de vatandaşlarının davranışlarının ahlaki standartlara uygun olarak yürütülmesini istemektedir. Realistler, uluslararası davranışların ahlaki standartlara uygun olmadığı takdirde uluslararası alanda etkin olan eylemlerin ahlaki açıdan kınandığını ancak uluslararası alanda etkin eylemlerin ahlaki açıdan bağımsız olması gerektiğini savunmaktadır. Uluslararası davranışların ahlaki standartlara uygunluğu ile ilgili bu tekdüze anlayışa karşılık ahlakın daha karmaşık bir yapıya sahip olduğundan bahisle uluslararası ilişkilerin salt politik güç ve ulusal çıkara dayanmaması gerektiğini belirtmektedir. Güç dengesi doktrininin ahlaki bir yönü bulunmaktadır. Politik bir araç veya amaç olarak kullanılan ahlaki gerekliliklerin meşru olmayan ahlaki ilkeleri reddedilmelidir. Ancak ahlaki standartlar ve değerler siyasi unsurlarla etkileşim halindedir ve ekonomik, yasal, siyasi standartlar gereğince aynı olgulara dayandırılabilir (Cohen, 1984: 300-311).

2.3.1.2. AB'nin İdealist Değer ve Çıkarlara Dayalı Göç Politikası

Değerler, genellikle doğallaştırılan, bulundukları alanda varolan tarih, kültür ve köklere dayanan ve miras bırakılan farklılaşma ve özdeşleşme vektörleridir. Değerler, topluluk sınırlarının oluşturulmasında merkezi bir rol oynadığı için

hümanist kimlikler ve farklılıklar temelinde şekillenmektedir. Avrupa kimliği, Avrupa topluluğuna üyelik ile ilişkilendirildiğinden kimlikle ilgili hem somut hem de soyut değerler, bir Avrupa kültürel mirasının kurucu unsurları olarak görülebilir (Calligaro vd., 2016: 16). Avrupa'nın ulusal kimliklerden bağımsız çok kültürlü ortamda değerlerden soyutlanmış olduğuna dair inanışlar olmasına rağmen Avrupa'da çeşitlilik içinde ortak bir Avrupa mirasının dayandığı sosyal, kültürel ve siyasal değerlerin olduğuna dair inanışlar da bulunmaktadır. Bu değerler özellikle dinsel ve Aydınlanma değerlerine, demokrasi, hukukun üstünlüğüne, kapitalist bir pazar ekonomisine, sürekli barış gibi paradigmalara dayanmaktadır (Dinç, 2011: 35).

Avrupa Birliği, kültür, medeniyet, hukuk, norm ve ilkelerin tamamını kapsayan "Avrupalılık" vurgusunu bünyesinde barındırmaktadır (B. Dedeoğlu, 2003: 38). AB, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklar da dahil olmak üzere insan haklarına saygı değerleri gibi değerler temelinde inşa edilmiştir. Bu değerler, çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın erkek eşitliği ilkesinin hüküm sürdüğü bir toplumda üye devletler için ortaktır. Manners, AB değerlerini, sürdürülebilir barış, sosyal özgürlük, uzlaşmacı demokrasi, ortak insan hakları, uluslarüstü hukuk kuralları, kapsayıcı eşitlik, sosyal dayanışma, sürdürülebilir kalkınma, iyi yönetim olarak saymaktadır. Birlik, uluslararası ilişkilerinde bu değer ve çıkarlarını koruyacak ve geliştirecektir. Barışa, güvenliğe, dünyanın sürdürülebilir kalkınmasına, halklar arasında dayanışma ve karşılıklı saygıya, serbest ve adil ticarete, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına ve insan haklarının, özellikle de çocuk haklarının korunmasına ve bunların sıkı bir şekilde gözetilmesini içeren Birleşmiş Milletler Şartı ilkelerine ve uluslararası hukukun gelişimine katkıda bulunmaktadır (Manners, 2006: 32 ve 38).

İdealler, bireylerin ve grupların gerçekliği yorumladıkları, yaşamlarına anlam kattıkları ve kimliklerini olumlu ve olumsuz olarak tanımladıkları başlıca araçlardır. İdealler, sosyalleşmeyi, seferberliği ve meşruiyeti açıklayan matrisin bir parçası olabilir. İdeallerin harekete geçirici gücü göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Belirli grupların genel olarak Avrupa entegrasyonunu veya özelde savundukları politikayı desteklemelerinin altında idealler yer alabilir. İdealler, bazen tarihin bıraktığı en derin kalıntılardır ve fikirlerin tarihinde bir konum belirleyici özelliğe

sahiptir. Onlar bir çağın kültürel tarihinin ve kültürel kimliğinin bir parçasıdır. Hatta bazı durumlarda antikitenin 'ilan edilen değerleri' veya aydınlanma çağının değerleri siyasi veya sosyal tarihlerinden daha bilindik hale gelebilir. Topluluğun kuruluş döneminde belirttiği barış, refah ve ulusüstülük idealleri, yirminci yüzyıl Avrupa idealizminin yeni bir ifadesidir. Avrupa idealizmi, Hristiyanlık, sosyal sorumluluk ve Aydınlanmanın temel değerlerinden yararlanır. Kuruluş döneminde bu idealleri yaşadığı, erdemlerini gerçekleştirdiği veya vaatlerini haklı çıkardığı yorumunu yapmak doğru değildir (Weiler, 1998: 60-70). Modernite Döneminde, coğrafi keşiflerin, Rönesans ve Reform hareketlerinin meydana gelmesi ile Avrupa kimliğinin özünü oluşturan Hıristiyanlık yerini seküler ve merkantalist değerlere bırakmıştır. Modern dönemde, aydınlanma değerleri ile kuşatılmış Avrupa medeniyeti karşısında uygar olmayan bir Doğunun öteki olarak konumlandırılması, ulus-devletlerin ulusal çıkarları esas alarak birleşmesini ve dolayısıyla Avrupa Birliği'nin düşünsel temellerinin atılmasını sağlamıştır (Cerrah, 2018: 81 ve 98).

AB değerleri, Lizbon Antlaşması'nın 2. maddesinde ve AB Temel Haklar Şartı'nda güvence altına alınmıştır. Lizbon Antlaşması'nın 2. maddesinde, *"Birlik, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı değerleri üzerine kuruludur. Bu değerler, çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliğinin hakim olduğu bir toplumda üye devletler için ortaktır"* ibaresi yer almaktadır (T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2011: 3). AB'nin değerlere bağlılığı üye devletlerin kabul koşullarında görülebilmektedir. Özellikle 1999 yılından sonra, Amsterdam Antlaşması temelinde birliğe üyelik başvurularında "özgürlük, demokrasi, insan hakları, temel özgürlükler ve hukuk devleti" ilkeleri üyelik için temel kriterler olarak benimsenmiştir (Oğurlu, 2008: 27). Avrupa bütünleşme hareketleri, entelektüel birikimler ve tarihsel deneyimlerin bir ürünü olarak meydana gelen ilke ve değerler kapsamında Avrupa'da ortak bir bilinçlilik düzeyinin oluşmasına neden olmuştur (H. Özdemir, 2012: 158).

Avrupa Birliği'nin temel kurucu değerleri şu şekilde sıralanabilir: (European Union, 20.07.2022).

a. İnsan onuru: Temel hakların gerçek temelini oluşturan insan onuru dokunulmaz, saygı duyulması ve korunması gereken temel kurucu değerlerin başında gelmektedir.
b. Özgürlük: Birlik içinde serbestçe hareket etme ve ikamet etme özgürlüğü temel kurucu değerlerden biridir. Ayrıca özel hayata saygı, düşünce, din, toplanma, ifade ve bilgi özgürlüğü gibi bireysel özgürlükler de AB Temel Haklar Şartı tarafından korunan değerler arasında yer almaktadır.
c. Demokrasi: AB'nin işleyiş mekanizması temsili demokrasiye dayanmaktadır. Bir Avrupa vatandaşı aday olma ve oy kullanma gibi otomatik olarak siyasi haklardan yararlanmaktadır.
d. Eşitlik: Tüm vatandaşlar için kanun önünde eşittir ve Avrupa entegrasyonunun sağlanması için her alanda bu ilke geçerlidir.
e. Hukuk üstünlüğü: AB'nin tüm faaliyetleri hukukun üstünlüğüne ve üye devletler tarafından onaylanan anlaşmalara dayanmaktadır.
f. İnsan hakları: AB Temel Haklar Şartı tarafından korunan bu hak, cinsiyet, ırk veya etnik köken, din veya inanç, engellilik, yaş veya cinsel yönelim temelinde ayrımcılığa uğramama, kişisel verilerin korunması ve adalete erişim hakkı gibi birçok hakkı içermektedir.

Calligaro ise AB değerlerini demokrasi, özgürlük, hoşgörü, dayanışma, hukukun üstünlüğü, insan hakları, eşitlik, insan onuruna saygı, adalet, kadın erkek eşitliği, adalet, özgürlük konuşma, güvenlik, bireylere saygı, iyi yönetişim ve kültür olarak sıralamaktadır. AB değerleri arasında "özgürlük, güvenlik ve adalet" gibi temel değerlerinin öncelikli olduğu bir hiyerarşik yapılanma söz konusudur (Calligaro vd., 2016: 14 ve 15). Değerlerin önceliği sıralaması bir kurumun varlığının ve gücünün devamlılığı açısından önem arz etmektedir. Öncü değerler, diğer değerlerin geçerliğini de garanti altına almaktadır. Bu yüzden özgürlük, güvenlik ve adalet alanı her şeyden önce temel hakların korunduğu tek bir alan haline getirilmesi gerekmektedir. İnsan kişiliğine, insan onuruna ve Temel Haklar Şartı ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde belirtilen diğer haklara saygı temel değerler

olarak kabul edilmektedir (Council Of Union The European, 2009: 5). Avrupa Konseyi, bu ortak değerlere dayalı bir karşılıklı bağımlılık ilişkisinin oluştuğundan söz etmektedir. Bu ilişki biçimi siyasi birlik, ekonomik entegrasyonun derinleşmesi, etkileşim ve iletişimin artmasıyla şekillenmektedir (Council Of European Union, 06.11.2022).

Şekil 6: Avrupa Birliği Öz İmajları

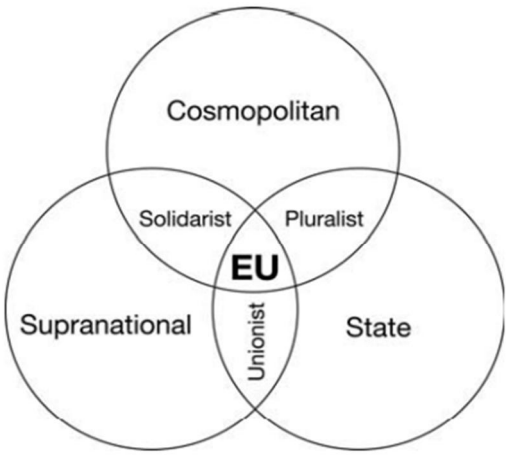

Figure 2.10 European Union self-images

Kaynak: (Manners, I. (2006). The constitutive nature of values, images and principles in the European Union. In S. Lucarelli & I. Manners (Eds.), *Values and Principles in European Union Foreign Policy* (pp. 19–41). Routledge.s.39).

Her devlet, uluslararası toplumun çoğulcu yapıya sahip farklı değer sistemlerinden meydana geldiğini ileri sürerek kendine has bir anlayış geliştirmektedir. Çoğulcular, öncelikle belirli bir değerler sistemini baz alan bir düzenin kurulmasını ve bu düzen temelinde adaletin sağlanması gerektiğini savunmaktadırlar (Jorgensen, 2006: 53). AB'nin değerleri ve perspektifi, melez bir politika oluşturmasında, kendi imajı ve dünyanın geri kalanıyla olan ilişkilerinde kurucu bir rol üstlenmesine neden olabilir. Bu nedenle üye devletler, ortak uygulamalarında demokrasi, özgürlük ve eşitlik gibi AB değer ve ilkelerine bağlı kalmaktadır. Avrupa Birliğinin öz imajları şekilde belirtildiği gibi sınıflandırıldığında değerler arasında da bir sınıflandırmanın ortaya çıktığı anlaşılabilmektedir. Barış gibi AB değerleri ve ilkeleri, Birliğin ulusüstü uygulamalarında bulunurken insan hakları, sürdürülebilir kalkınma ve sosyal dayanışma gibi AB değerleri ve ilkeleri, AB'nin kozmopolit uygulamalarında bulunabilir. Hukukun üstünlüğü ve iyi yönetişim gibi

AB değerleri ve ilkeleri, bu üç AB öz imajının (devlet, ulus üstü ve kozmopolit) birleşimi ve etkileşiminde bulunmaktadır (Manners, 2006: 41).

Avrupa kültür ve medeniyeti sadece ahlaki norm ve değerlerden ibaret değildir. Avrupa uygarlığı bireycilik, akılcılık, insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü, laiklik gibi değerlerin yanı sıra bir yandan emperyalizm, soykırım gibi ahlaki olmayan unsurları diğer yandan serbest piyasa ekonomisi gibi ekonomik unsurları içermektedir (TCMB, 1998: 79 ve 80). AB, ekonomik zenginliğini daha yoksul ülkelere insani yardım sağlamak için kullanmaktadır. Doğal afet veya silahlı çatışmanın ortaya çıktığı durumlarda Avrupa Topluluğu İnsani Yardım Ofisi (ECHO) aracılığıyla ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komisyonu ile birlikte genellikle Birleşmiş Milletler sistemi çalışmaktadır (Kahn, 2008: 100). AB ekonomik değerleri, serbest piyasa ekonomisini amaçlamak üzere DTÖ aracığılıyla yaymaktadır. AB, DTÖ'nün tarım ve hizmet müzakerelerini ekonomik çıkarlarını savunmak veya teşvik etmek için bir kılıf olarak kullanabilir. Ayrıca DTÖ'deki AB'nin Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması (TRIPS), kalkınma, sosyal ve rekabet kuralları gibi belirli pozisyonları neredeyse yalnızca değer kaygılarına dayanarak savunabilmektedir. Ancak tekstil gibi korumacı bir endüstriyi liberalleştirmeye hazırlanırken değerlere atıfta bulunmaktan kaçınsa da yatırım ve çevre kurallarında AB'nin ekonomik çıkarları, değerlerle iç içedir (Hoven, 2006: 189).

Avrupa dışındaki dünyanın keşfi ve sömürgecilik faaliyetlerinin artması sonucunda Avrupalılar, kendilerine diğerlerinden ayırt edici özellikler atfederek bir Avrupalı modeli oluşturmaya çalışmışlardı. Ayrıca dünyanın geri kalanının Avrupa medeniyetini benimseyerek ilerleyebileceği inancı yaygın hale getirilmiştir (H. Özdemir, 2012: 153). Yunan medeniyetinden bireycilik ve akıl, Roma medeniyetinden hukuk ve devlet, Hıristiyanlıktan eşitlik ve değer gibi kavramlarının karışımından oluşan AB, kendine ait değerleri evrensel kabul ederek tüm insanlığın uyması gerektiği bilincine sahip bir topluluklar bütünüdür (TCMB, 1998: 67). Avrupa değerleri, Avrupa'nın kimliğine dayalı olarak oluşturulan verili ve kesin kabul edilen bir şeydir. Bu değerler genellikle, AB'nin kendini tanımlamasıyla tam bir politikadan ziyade bürokratik ve politik bir çerçeve olarak amaçları ve

gerekçeleriyle ilgilidir. Üye devletler tarafından "Avrupa değerleri" olarak adlandırılan değerlerin, çok çeşitli kararları haklı çıkarmaya yetecek kadar soyut ve araçsal bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Değerler, bir siyasi sistem olarak AB ve bir medeniyet alanı olarak Avrupa ile sistematik olarak ilişkilidir ve bu anlamda belirsiz bir özelliğe sahiptir. AB, başlı başına savunulması gerekli bir değer olarak görülmüş ve AB değerleri olarak nitelendirdiği değerlere küresellik kazandırarak Avrupalı olmayanlara da empoze edilmeye çalışılmıştır (Calligaro vd., 2016: 13 ve 12). Çünkü Avrupa Birliği, ortak çıkar ve paylaşımlara bağlı olarak oluşturulan bir değer dağıtım sistemidir. Önceden değer dağıtımı, ulus-devletler tarafından yapılmaktayken günümüzde Avrupa Topluluğu tarafından yapılmaktadır (Canbolat, 2002: 234 ve 117). Çünkü AB, bu değerleri baz alarak örgütsel yapısını oluşturmuş bir birliktir. Ayrıca bu kapsamlı değerler uğruna çoğu üye devlet, bazı ulusal değerlerinden tavizler vermek zorunda kalabilmektedir.

Normatif etik, toplumsal grupların ilke ve eylemleri ile bunların etkileri üzerinde duran bir yaklaşımdır. AB dış politikasında normatif etik ilkelere uygun şekilde hareket etmektedir. AB güvenilir bir normatif güç olarak anılabilmesi için iç ve dış politik kararlarını uygularken tutarlı ve erdemli davranışlar sergilemelidir (Ertürk, 2015: 376). AB, birlik olarak AB değerlerine aykırı durumlarda ülkeler üzerinden eleştiri yaparak sorumluluktan kaçınmakta ve kendisini değerlerin asli koruyucusu gibi göstermektedir. Aslında insani veya hukuki değerlerin zafiyete uğramasına neden olan aslında AB'nin, bu değerlerin öncülüğünü ve savunuculuğunu yapmasına rağmen uygulama noktasında sorunlarla karşılaşmasıdır. Örneğin AB, Yunanistan güzergahını takip ederek Macaristan'a ulaşan göçmenlere karşı gösterilen muamelelerin Avrupa değerleri ile uyuşmadığını belirterek Macaristan'ı hedef göstermiştir. Ancak Macaristan Dublin Sistemi'ne göre sığınmacıların ilk giriş yaptıkları ülke Yunanistan olduğu için Yunanistan'ın sorumlu tutulması gerektiğini belirtmiştir (Bayraklı ve Keskin, 2017: 127). Göçmenlerin hangi ülkede kayıtlarının oluşturulduğu ve hangi ülkenin sorumlu tutulması gerektiği ile ilgili birçok düzenleme getirilmiş olsa da sık sık üye devletler arasında anlaşmazlıklar görülmektedir. Bu anlaşmazlıklaırn nedeni de AB değerlerinin pratiğinin ülke çıkarlarına göre şekillenmesidir.

2.3.2. Realizmde Değer ve Çıkarların Kapsamı, Yorumlanması ve AB Göç Politikaları Üzerindeki Etkisi

2.3.2.1. Realizmde Değer ve Çıkarların Kapsamı, Yorumlanması

Anarşik yapıda bir doğa durumunun varlığını kabul eden Realistler, bireyin aktör olarak baz alındığı takdirde ahlaki değerlerin öncelik taşıyabileceğinden bahsetmektedir. Ancak doğa durumu uluslararası ilişkiler açısından ele alınacak olunursa, analitik ve kuralcı çıkarların istenilen sonuçları doğurmayabileceği düşünülmektedir. Realizme göre devletler, uluslararası koşullara uygun şekilde hareket ederek rasyonel çıkarlarını belirleyebilmektedirler. Ancak realist paradigmada kabul edilen normatif ilkelerin temeli kişilerin hak ve çıkarları doğrultusunda belirlenmektedir (Beitz, 1979: 53). Uluslararası anarşi ortamı, devletlerin çıkarlarını zaafiyete uğratacak derecede normatif ilkelerle donatılmış bir uluslararası toplumun oluşmasına izin vermeyecek şekilde inşa edilmiştir (Çakır, 2014: 267). Bu anlamda realizmde kabul edilen normatif ilkeler, siyasi aktörlerin çıkarlarını gözetmek için kullanılan aracı rolündedir.

Realizm siyasi ve askeri güç unsurlarını kullanmak gerektiğini savunmaktadır. Realist bir çerçeveden bakıldığında, siyasi ve askeri güç araçlarına dayanmayan idealist bir siyasetin çok güvenilir veya etkili olmayacağı düşünülmektedir. Mesela; 1928 Briand Kellogg Paktı, çatışmaların ve anlaşmazlıkların ancak normatif değerlere dayandırılarak sona erebileceğini savunmuş olsa da istenilen etkiyi oluşturamamıştır. Çünkü siyasi güç tarafından desteklenmeyen normatif değer ve ilkelerin dirençleri zayıf kalmaktadır (Küng, 1998: 36). Bu açıdan bakıldığında değer ve normlar her ne kadar ideal düzene ulaşmanın temelinde yer alsa da siyasi aktörler ve bunların güç mücadeleleri ile çıkarlarını koruma güdüleri anarşik düzenden çıkamamalarına neden olmaktadır. Bu yüzden normatif ilkelerin kullanılmasında ahlaki değerlerin realist çıkarlarla derin bir ilişkisi bulunsa da realist çıkar üretmeyen ahlaki değerlerin evrensel çapta uygulanması zor olmaktadır. Son kertede, realist bakış, ahlaki kuralların, bu kuralları uygulayıcılarının çıkarlarına uygun şekilde belirlendiğinden bahisle uluslararası ahlakın varlığının söz konusu olamayacağını savunmaktadır (Beitz, 1979: 64). Değer ve normların yapılageliş kuralları olarak bir toplumun ve o toplumu oluşturan

insanların kimlik ve benliklerinden etkilenerek oluşması kaçınılmazdır. Ancak bu değer ve normlar hukuki dayanaktan yoksun olarak koruma altına alınmazsa veya siyasi aktörler tarafından kullanılmazsa istenilen etkiyi doğurmayacağı aşikardır. AB, ilk başta kömür ve çelik topluluğu olarak ekonomik amaçlara uygun şekilde sadece altı devlet tarafından kurulmuş olsa da günümüzde küresel çapta tüm sorunlarla ilgilenen ve uluslararası ilişkileri yönlendiren yirmi yedi üye devlet ve çok sayıda aday ülke başvurusuna sahip uluslararası alanda en etkili örgütlerden biri haline gelmiştir. Eğer AB amacını ve idealini soyut insani değer ve normlara dayamasaydı bugünkü konumuna veya gücüne erişemeyebilirdi. Çünkü AB başlangıçta realist güç ve çıkar unsurlarına dayanarak kurulmuştur ve özel somut amaçlar değişikliğe uğrayarak genel kapsayıcı değerleri benimseyerek uluslararası toplumun ahlaki sorumluluğunu üstlenmiştir.

Etik dış politikaların realist eleştirisi dört şekilde ortaya konulmaktadır: (Heins ve Chandler, 2007: 4 ve 5).

a. Etik dış politikalar, siyasetin etkinliğini dikkate almamaktadır.
b. Etik dış politikalar, devleti zayıflatmakta ve ulusal çıkarlara zarar vermektedir.
c. Etik dış politikalar, akıllı bir ideolojik manevranın parçasıdır. Herkesi bunu aşmaya inandırarak ulusal çıkarlara fayda sağlamaktadırlar.
d. Etik dış politikalar, ahlaki ilkelerle bağdaşmayan sonuçların ortaya çıkmasına neden olduğundan aslında sorunların temel kaynağıdır.

Realistler, liberallerin dış politikayı ahlaki bir “haçlı seferi”ne dönüştürmeye yönelik bir eğilim içinde olduklarından bahsetmektedirler. Realistler, liderlerin stratejik amaçlar uğruna hareket ettirildiğini savunmaktayken liberalistler ise ahlaki kuralların liderleri kategorik zorunluluklar içinde bıraktığını savunmaktadır (Kegley ve Raymond, 2014: 36). Burada aslında devlet içinde yaşanan bir sorunun uluslararası boyuta taşınma nedeninin insan haklarının uluslararası alanda korunması gerekliliğidir. Ancak bu müdahale de insan hakları uğruna yapılan bir müdahale olarak görülmemelidir. Çünkü eğer öyle olsaydı dünyanın her yerinde zulüm gören insanlar için de aynı şekilde uluslararası koruma mümkün hale gelebilirdi. Mesela,

Çin'in çeşitli baskılarına maruz kalan Doğu Türkistan halkı için de Çin'in içlerine karışmama ilkesi değil de insan haklarına dayalı ilkeler dikkate alınabilirdi.

2.3.2.1. Realizmde Değer ve Çıkarların Kapsamı ve Yorumlanması

2.3.2.1.1. Politik Çıkarlar

Dünya sisteminin politikadan bağımsız bir şekilde kurulması durumu söz konusu olamayacağı gibi politik düzenlemeler de her zaman ahlaki bir nitelik taşımak zorunda değildir (Frost, 1996: 71). Uluslararası siyasette devletlerin politikaları çıkarlarına göre şekillenmektedir. Ancak burada önemli olan politika ile ahlak arasındaki ilişkinin niteliği ve yönüdür. Bu ikisi arasındaki ilişki dengeliyse istikrarlı bir ortam sağlanabilme ihtimali yüksektir. Uluslararası siyaset, uluslararası dağıtımcı adalet konusunda neredeyse sessizdir (Beitz, 1979: 127).

Realist açıdan normlar, politikayı etkilemekten ziyade, çıkar odaklı davranışları ahlaki açıdan haklı göstermeyi amaçlayan ulusal liderler için en uygun araçlardır. Güçlü devletler normlara uyar çünkü normlar zaten yapacakları eylemi emreder. Zayıf devletler ise güçlü devletler tarafından koyulan normlara uygun davranmazlarsa yaptırımlara maruz kalma tehlikesi ile karşılaşacaklarından uymak durumunda kalırlar. Her iki durumda aslolan normların kendisi değil, güç ve çıkardır (Thomas, 2001: 8). AB, günümüz küresel dünyasında uluslararası alanda norm koyucu bir güç olarak görülmektedir. Bu anlamda, göç ile ilgili AB mevzuatı diğer üye olmayan devletler tarafından da uyulmak zorunda kalınan kurallardan oluşmaktadır. Bu norm ve değerlere dayalı kurallara uyulmadığı takdirde AB'ye üyelik kriterlerine uyulmamış sayılmaktadır. Örneğin AB göç politikalarında göçü dışsallaştırmaya yönelik olarak üye olmak isteyen devletlerle birtakım anlaşmalar yapmaktadır. Örneğin Türkiye ile AB arasında yapılan Geri Kabul Anlaşması, AB'ye olası düzensiz göç akışının engellenmesine yönelik olarak Türkiye'nin daha fazla göç girişini kabul etmesi karşılığında, üyelik müzarekelerinin başlatılabileceği güvencesini vermiştir. Yani AB normları gereğince göç eden insanların haklarının korunması, AB sınırları dışında hararetli şekilde savunulmaktayken AB sınırlarına dayandığında sınır dışı etme uygulamaları görülmektedir. Bu anlamda AB normları kendi çıkarlarına uygun politikalarına yön verecek şekilde kullanmaktadır.

İktidar kendi davranışlarını çıkarları uğruna ahlaki standartlara uygulama zorunluluğu hissetmeyebilir. Çünkü önemli olan devlet çıkarı uğruna yapılan her şeyin mübah olmasıdır. Ancak iktidar hakimiyeti altındaki toplumun uyumlu ve düzenli bir şekilde yaşayabilmesi için belirli yazılı veya yazısız kuralların uygulanması gerektiğini aşılar. Toplum da bu kurallara uymadığı takdirde ya cezalandırılacağını ya da toplumdan dışlanacağını bilerek bu normlara uygun hareket etmeye çabalar. Burada toplumu oluşturan bireyler normlara uygun hareket ederken devlet normatif kurallardan bağımsızdır. Ancak iktidar da genel kabul görmüş toplumun övgüsünü kazanan işler yaparsa tekrar seçileceğini bildiğinden çıkarları uğruna yaptığı çoğu şeyi insanların takdirini kazanmak için çarpıtarak veya olumlu açıdan propaganda yaparak şeffaf davranmayabilir.

Bir devletin emperyal güç karşısında kendini savunması ekonomik ve askeri gücün yanı sıra vatandaşları ile arasındaki işbirliğine ve vatanseverlik bağına bağlıdır (Frost, 1996: 108). Devlet çıkarlarını esas alan bir politikanın ortaya konması için vatandaşın yanı sıra çeşitli kurum veya organizasyonlara da gereksinim duyulmaktadır. Ancak belli bir çıkar etrafında birleşmiş olan Sivil Toplum Kuruluşları'nın (STK) başka çıkar gruplarının çıkarlarını tehdit etmesi karşısında onu engellemeye çalışan STK'lar ortaya çıkmaktadır. Yani her STK kendi çıkarlarına uygun bir politikanın oluşturulması yönünde hareket ederek küresel sorunlar karşısında ortak bir tutum sergileyememektedir (Kegley ve Raymond, 2014: 141). Sivil toplum aktörleri, devlet politikasının oluşumuna etki edebilir ve şeffaflığı kolaylaştırabilir. Ayrıca farklı ülkelerde bulunan ortak amaca sahip olan etnik grupları, çıkarlarına ulaşmak için ortak paydada buluşturabilme imkanına sahiptir (Gismondi, 2008: 200). STK'lar değer ve çıkarların uyumlulaştırılmasını sağlayan en önemli işlevsel mekanizmalardan biridir. Özellikle göç konusunda kapsayıcı olmayan ve yasal veya politik olarak uygulama noktasında sıkıntı yaşanılan durumlarda STK'lar etkin bir rol oynamaktadır. Ayrıca devlet bazı alanlarda müdahalede bulunmak istemediği durumlarda STK'ları destekleyerek ve ön plana çıkartarak o alandaki eksikliklerin giderilmesini isteyebilir. AB'de Greenpeace, Dünya Doğayı Koruma Vakfı (World Wide Fund for Nature), Friends of the Earth gibi çevreci STK'ların faaliyetleri önem arz etmektedir. Bu STK'lar aracılığıyla şirketlerin çevreye vereceği zarar minimize edilmekte ve kamuoyunun bilinç ve

duyarlılık seviyesinin artması sağlanmak istenmektedir. Greenpeace, Almanya'nın başkenti Berlin'de kömürden elektrik üretilen ve karbondioksit salınımına neden olan termik santrallerinin kaptılması için eylem düzenlemiştir (GazeteDuvar, 21.07.2022).

Bir devletin politik çıkarını etkileyen her alanda kurum, kuruluş, dernek veya vakıflar olabilir. Belli ortak çıkarları olan grupların lobicilik faaliyetinde bulunmaları da ülkelerin politik tutum ve davranışlarını etkilemektedir. Özellikle AB'de lobicilik faaliyetleri Komisyon kararlarında çok etkili olmaktadır. AB'de ekonomik alanda otuz üç ülkeden kırk ulusal ticaret federasyonunu temsil etmek üzere Business Europe, kırk beş ükede ulusal şirketleri temsil eden EUROCHAMBERS (Avrupa Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği), önemli Avrupa şirketlerinin yöneticilerinin yer aldığı Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası gibi STK'lar Komisyon kararlarının alınmasında önemli derecede söz sahibidirler (McCormick, 2018).

2.3.2.1.2. Ekonomik Çıkarlar

Realistlere göre, devlet, küresel piyasalarda halkının çıkarlarını korumakla yükümlüdür. Ekonomik çıkarları korumak siyasi çıkarları korumakla aynı beceri ve dürüstlüğü gerektirmektedir. Devlet kapasitesi, devletlerin ekonomik amaçlarına erişebilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Küresel çağda, devletler, ekonomik kalkınmanın sağlanmasında temel aktörlerdir (Gismondi, 2008: 199). Ekonomik çıkarını korumak isteyen devlet, siyasi açıdan üstün durumda olmalı veya siyasi zeminde meşruluğunu yitirmemelidir. Mesela, AB, mülteci meselesinde sorumluluk paylaşımı ve dışsallaştırma politikası gereğince üye devletlerin ekonomik çıkarını koruyabilmek adına diğer devletlerle çok sayıda anlaşmaya imza atmıştır.

Bir devlet ancak içeride kendisini güçlendirirse başka bir devletin egemenliği altına girmekten kurtulabilmektedir. Bazı durumlarda, bir devletin iç güvenliğini sağlamak için yaptığı toplu güvenlik önlemleri karşısında o devlete ekonomik yaptırımlar uygulanmakta ancak bu yaptırımların amacından sapması devletlerin içişlerine müdahale olarak algılanmaktadır (Frost, 1996: 110). Bu yüzden ekonomik çıkarların uygulanmasında temel gereklilik devletin egemenlik ve bağımsızlığının korunmasıdır. Ancak mülteci veya sığınmacıların ülkeye yoğun şekilde girişi ülke güvenliğini tehlikeye düşürdüğü ve terör faaliyetlerine zemin hazırladığı ve hatta

ekonomik anlamda ülkeyi zor duruma düşürdüğünden bahisle istenilmeyen bir durumdur.

Küresel piyasada eşitlikçi bir dağıtım sistemi mevcut olmadığından her devlet kendi topraklarının üzerindeki zenginliğin tek sahibi olacak şekilde bir devlet ahlakı yürüttüğünden devletlerarasında bu ekonomik ilişkilerin yapısı ve yürütülmesine dair herhangi bir ahlaki kural yer almamaktadır (Beitz, 1979: 66). Uluslararası ekonomik sistem, uluslararası para rejimi, ödemelerin ayarlanması ve ulusal politika hedeflerinin meşruiyetinin sağlanması gibi farklı grup ve devletlere göre ayarlanabileceğinden ve farklı maliyetler ve faydalar getirebileceğinden her devlet, etkin bir uluslararası para sistemindense kendi çıkarlarını tehlikeye atmayacak bir ekonomik sistemi tercih etmektedir (Gilpin, 1987: 119).

AB, küresel çapta Ortak Pazar ve Ortak Ticaret Politikası aracılığıyla ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca Gümrük tarifelerinin kaldırılmasına yönelik anlaşmalarla DTÖ aracılığıyla liberal piyasa koşullarını gerçekleştirmeye çalışmaktadır (McCormick, 2018: 334 ve 335). AB, göçmenleri ancak piyasada arz eksikliği yaşandığı durumlarda politik yollarla talep etmek için girişimlerde bulunmaktadır. Mesela; 1961 yılında Almanya ve Türkiye arasında göçmen işçi anlaşmasının imzalanması gibi. Ayrıca bazen de devletin herhangi bir girişimde bulunmasına gerek kalmadan piyasada talep edilen sektörlere işçi alımlarının yapılmasına aracılık eden kesimler bulunmakta ve devletler de bu alımları görmezden gelebilmektedir.

2.3.2.1.3. Toplumsal ve Güvenlik Çıkarları

Realistlere göre, bir devletin güçlü olması o devlet üzerinde yaşayan topluluğun vatanseverlik bağının güçlü olmasını gerektirmektedir. Aksi takdirde, o devlet içinde istikrar ve huzur ortamı sağlanamayabilir. Bir devleti ayakta tutan en önemli unsurlardan birisi devletin ahlaki norm ve değerlerle donatılmış olmasıdır. Çünkü devlet ne zaman zor duruma düşse o değerlere bağlılığın önemini vurgulayarak değerlerin toplum üzerindeki güçlü etkisini kullanmaktadır. Bir devletin en önemli toplumsal çıkarlarının başında toplumsal yozlaşmanın engellenmesi yer almaktadır. Bu açıdan toplumun yapıtaşı olan ailenin geleneksel

norm ve değerlerle örüntülü yapısının modernleşme tehdidine karşı korunması gerekmektedir (Sabet, 2008: 28).

Toplumsal çıkar, topluluk çıkarlarından bağımsız değildir. Mesela, bir devletin göçmenlere yönelik politik tutumu topluluk çıkarlarının ne yönde gelişeceğine dair bir ipucu vermektedir. Devletin bu gruplara yönelik sert tutumu ve kısıtlayıcı politikaları karşısında bu göçmen toplulukları dernekler, vakıflar, işbirlikler gibi pek çok şekilde örgütlenerek topluluk çıkarlarını ve değerlerini savunmaktadır. Bu durum bir toplum içinde hem toplumsal çıkarı hem de güvenlik çıkarını etkilemektedir. Çünkü bir toplum içinde herhangi bir topluluk kendini ne kadar rahat bir şekilde ifade edebilirse o kadar toplumsal çıkar ve güvenliğin temeli olan toplumsal huzur ve istikrar sağlanabilir. Ancak burada farklı topluluklar arasında adil dağılım ve denge çok önemli bir rol oynamaktadır. Devlet içindeki farklı toplulukların ortak idealler ve çıkarlarına dayalı olarak birlik oluşturmaları toplumsal çıkarın bir yansıması olarak tezahür edebilir. Ortak çıkarlar ve amaçlar etrafında oluşturulan sivil toplum, insanların çalışmasına, kazanç sağlamasına, ticaret yapmasına, ihtiyaçlarını karşılamasına yardımcı olduğundan aynı zamanda özel mülkiyete dayalı bir ekonomik sistem olarak düşünülebilir. Sivil toplum içinde yer alan bireyler, yasal faaliyetleri ve rekabetçi işbirliğini kendi amaçlarına ulaşabilmek için kullanarak bütünden ayrı bağımsız bir bilinçlilik düzeyi oluşturabilmektedir (Frost, 1996: 147).

Realist açıdan bakıldığında her topluluk farklı davranış kalıplarına ve bilinçlilik düzeyine sahip olduğundan çatışmaların ve anlaşmazlıkların yaşanılması kaçınılmazdır. Burada önemli olan bu toplulukların devletin gücünü zaafiyete uğratmayacak şekilde kontrol altına alınması ve devletin ulusal güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu yüzden devletler, göçmen topluluklarına karşı entegrasyon çabalarına girerek onların farklı değer ve çıkarlarını kendi varlığını oluşturan unsurlara bağlı olacak şekilde uyumlu hale getirmeye çalışmaktadır.

Bir devletin en önemli güvenlik çıkarlarından biri ulusal egemenliğini ve sınırlarını koruyarak gücünün devamlılığını sağlamaktır. Aksi takdirde devletlerin güç zafiyetleri ortaya çıkacak ve savaşa sürüklenme ihtimali artış gösterecektir. Özellikle 1648 Westphalia Barışı'yla modern devlet sisteminin ortaya çıkması

sonucu dünya siyaseti, büyük güç savaşları tarafından şekillendirilmiştir. Büyük güçler ise güvenlik çıkarlarını "güç siyaseti" veya "real-politik" aracılığıyla devam ettirmişlerdir (Kegley ve Raymond, 2014: 73). Bu kapsamda göçmenlerin ülke sınırlarına girişi o ülkede toplumsal huzursuzluklara yol açabileceği ve güvenlik zaafiyetine neden olabileceği endişesiyle pek istenilen bir durum değildir.

2.3.2.1.4. Dini Çıkarlar

Din, insanların tatmini ve bütünlüğü için hayati önem taşıyan ve modern kültüre başkaldıran alternatif bir bütünleşme aracıdır. Din, sosyo-politik ve dini araçların ve amaçların önceliklerine uygun şekilde haklı ve akla uygun temeller üzerine yeniden inşa edilmesine katkı sunmaktadır. Bunun için oluşturulan sosyal gruplar ile insanlar dini dünya görüşlerini rahatça ifade etmekte ve dini çıkarlarını temsil edebilecek bir sosyal ortam oluşturmaya çalışmaktadır (Sabet, 2008: 34 ve 47). Din, bir bağlılık nesnesi ve eylemlerini etik yönden değerlendirebilecekleri bir ortamda davranışsal bir koda sahip gruplar tarafından paylaşılan düşünce sistemidir. Bu tanım, farklı şekillerde organize olmuş dinlerin çeşitliliğine rağmen ortak yönlere sahip olduğunun kanıtıdır. Din, ulusal sınırlar ötesinde bağlılık kurabilen yapısıyla küresel uyumun sağlanması noktasında gerekli olan doğal bir güçtür. Ancak bu uyumluluk gücüne rağmen dinin belli grup veya örgütlerle politize edilerek çatışmalara neden olması da kaçınılmazdır (Kegley ve Raymond, 2014: 138). Bir devletin dini çıkarı, o devlet toprakları üzerinde yaşayan insanların veya toprakları dışında kendisine bağlılık duygusu taşıyanların saygınlığını, sadakatini ve gücünü artırması ile ölçülebilir. Çünkü din, devlet ile vatandaşlar, vatandaşlar ile yabancılar veya göçmenler, farklı bireyler, devletler, topluluklar arasında bir tutkal vazifesi görerek kaynaştırıcı bir yapıya sahiptir.

Wesstfalya Barışı ile papanın otoritesi sarsılmış, din etkisi zayıflamış ve ulus-devlet egemenliği güçlenmiştir. Ayrıca 30 yıl savaşları da Avrupa'da dinin ortak kimlik olarak birleştirici özelliğinin kaybolmasına neden olmuştur (Çakmak, 2005: 9). AB, ilk başta Hristiyan birliğinin sağlanması amacıyla kurulmuştur. AB'ye gelen göçmenlerin ise Müslüman çoğunlukta olması ve kalıcı hale gelmeleri karşısında AB'de Hristiyan birliğinin bozulabileceği endişesi ortaya çıkmıştır. Özellikle, Müslüman göçmenlerin terör faaliyetleri ile anılması yaşam şartlarının daha da zor

hale gelmesine ve ayrımcılığa maruz kalmalarına neden olmuştur (Zorba, 2016: 13). Öte yandan, AB'de Hıristiyan Demokratlar ve Milliyetçi partilerin yükselişi ile birlikte AB'nin göçmenlere karşı tutumu da sertleşmeye başlamıştır. AB'nin göçmenlere yönelik sınırlandırıcı politikası ile oluşan olumsuz imajının silinmesi ve Hıristiyanlığın temsilcisi gibi görünmesi, çok kültürlülüğü savunmasına ve farklı dinlere karşı hoşgörülü bir yaklaşım içinde bulunmasına bağlıdır (Koçak ve Gündüz, 2016: 88). Avrupa'da aşırı sağın yükselişi ile meydana gelen İslamofobik ve göçmen karşıtı tutumlar radikalleşme eğilimlerini artırmaktadır. Aynı zamanda, oy oranlarının artırılması kaygısı partilerin göçmen karşıtı politik tutumlarının benzeşmesine neden olmuştur (Aldırmaz, 2017: 100). Hem dini hem de siyaseti tanımlamak zordur. Din ile siyasetin ayrıştığı nokta, dini alanda insanın doğaüstü güçlere bağımlı olarak kabul edilirken siyasi alanda insanların kendilerini yönettiğinin varsayıldığıdır. Ancak bu farklılık ne siyasi kaygıların dini alanı etkilemesine ne de dini kanaatlerin siyaseti etkilemesine engel oluşturmaktadır (Halman ve Pettersson, 2004: 317).

Dini boyut, daha büyük bir sorunun bir bileşeni olarak çoğu zaman din özgürlüğü olarak ele alınmaktadır. Hukuki açıdan yaklaşımlar, insan haklarının zorunlu olduğu ve genellikle din ve değerlerin tek sütun olarak değerlendirilmesini teyit etmektedir. Avrupa kurumlarının yaklaşımını şekillendiren din anlayışında inanç, uygulamadan daha önceliklidir (Calligaro vd., 2016: 20). Bu anlayış, bazen fazla Batılı, Hıristiyan merkezli ve dini normatif doktrin yerine farklı değerleri savunan seküler toplumlarla uyumsuz olduğu için eleştirilmektedir. Avrupa toplumlarında din, giderek kurumsallıktan uzaklaşırken Avrupa siyasetinin ana aktörleri olan siyasi ve dini organizasyonlara yapılan çoklu referanslarla yansıtılmaktadır. Mesela, AB'nin Ortadoğu'ya yönelik uyguladığı coğrafya temelli din yaklaşımı, onu dünyanın belirli bölgelerine sınırlamaya yönelik bir başka olağan eğilimini yansıtıyor (Calligaro vd., 2016: 20).

2.3.2.2. AB'nin Realist Değer ve Çıkarlarına Dayalı Göç Politikasının Dayandığı Temelller

2.3.2.2.1. AB Kimliksel Ve Kültürel Çıkarı

AB'nin kimliksel özelliklerini çok partili demokrasi, liberal ekonomi, hukuk devleti ilkeleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uygunluk gibi unsurlar oluşturmaktadır (Tekeli ve İlkin, 2000: 565). 15. yy'dan itibaren Avrupalı devletlerin denizaşırı yerlere yayılarak Avrupa'ya atfettikleri laiklik, cumhuriyet, serbest piyasa ekonomisi gibi ilkelerle Batı ya da Avrupa medeniyetini tanıtmaları Avrupa kimliğinin belirlenmesini kolaylaştırmıştır. Bunların yanı sıra akıl, demokrasi, bireysellik, özgürlük, devlet, hukuk, vatandaşlık düşüncelerinin Grek ve Roma medeniyeti etkisi altında Hıristiyan unsurlarla birleştirilmesi Avrupa kimliğinin belirleyiciliğini artırmıştır. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması, Hıristiyanlık inancının da ayrışmasına yol açarak Doğulu ve batılı tabirlerinin kendine has özelliklerle anlam kazanmasına neden olmuştur (Çakmak, 2005: 8-12). Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı kabulü ile birlikte Hıristiyanlık inancının etkisi siyasi ve sosyo-kültürel ortamda daha net bir şekilde kendini göstermeye başlamıştır. Roma siyasi düzeni kilise ile harmanlaştırılmış ve kilise Avrupa kimliğini sadece din değil pek çok alanda şekillendirmiştir. Hristiyanlığın Avrupa'ya yayılması ve Katolik Batı Roma'nın zayıflaması ile birlikte Ortodoks Doğu Roma ve İslam medeniyeti de yükselişe geçmiştir. Ayrıca Latin-Hıristiyan kimliğini üstlenen Avrupa, İslam'ın yükselişi karşısında İslam ve Bizans kimliğini ötekileştirerek Fransa, Almanya ve İngiltere öncülüğünde ayrıştırıcı unsurları reddederek Hıristiyan kimliği etrafında bütünleşen bir kimliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Cerrah, 2018: 68-71).

Westfalya sistemi kurulana kadar Avrupalı kimliği, İslamiyet ve Türk tehdidi karşısında inşa edilmiştir. Bu tehditler karşısında Avrupalı olarak konumlandırılan topluluklar, kendilerini köklü bir uygarlığa sahip olan Yunan medeniyetinin ardılı olarak hissederek bu medeniyet etrafında şekillenen bir kimlik oluşturmuşlardır (Kedikli ve Akça, 2017: 64). AB kimliksel açıdan değerlendirildiğinde çoğulculuk anlayışının yüksek olduğu bir ortamda, İslam ve Avrupalı kimliklerinin birbirlerine ters bir yapıya sahip olmadıkları aksine Türk veya İslam kimliğine sahip olanların kendilerine has ulus aşırı modern bir kimlik oluşturdukları söylenebilir (A. Kaya,

2008: 88). 16. yy'a kadar Avrupa coğrafi bir yer isminden ibaretti. Ancak daha sonra reform hareketleri, din etkisinin azalması, Protestan kilisesinin ayrılması, ulus-devletlerin ortaya çıkması ve Avrupa uluslarının yayılma mücadeleleri, Hıristiyan kimliğinin bütünlüğünü bozmuştur. Batı Avrupa'da Protestanlar ile Doğu Avrupa'da Ortodosk Rusya olarak iki kutba ayrılmış olan Avrupa, 1071 Türklerin Anadolu'ya girişi ve 1453 İstanbul fethi gibi olaylar karşısında Hıristiyan kimliği altında Müslümanlara karşı birleşmişlerdir (Çakmak, 2005: 8). Yoğun Müslüman nüfusa sahip olan Türkiye'nin ve daha uzaktaki ülkelerin AB'ye girme olasılığı kimliklerin çıkarlar üzerinde belirleyici rolü olmasından dolayı AB'nin altı kurucu ülkesinin Avrupa'yı tasavvur etme ve hareket etme biçimini etkileyecektir (Kegley ve Raymond, 2014: 124).

Avrupa'nın doğu sınırında rekabet ve çatışmalar sonucu meydana gelen değişiklikler, Avrupa kimliğinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Batı kimliğinin oluşması Helenistik dönemde öteki olarak konumlandırılmış bir Doğu kimliği karşısında Yunan kültür ve medeniyetine bağlılık ile mümkün olabilmiştir. Avrupa dışından göç akınları olması Avrupa ve onun kimliğinin oluşmasında etkili olmuştur (Cerrah, 2018: 52-63). Castless, Haçlı ruhunun devam etmediğinden ve dini, etnisite, ulus-devlet bağımlılığında olan demokrasi, ekonomik faaliyetlerin sınırları aşmasından dolayı ekonomik kimlik etrafında bütünleşen bir Avrupalı kimliğinden ziyade bir proje kimliğinin varlığından bahsetmektedir. Castless proje kimliği ile toplumsal değerler ve kurumsal hedeflerden oluşan kapsayıcı bir kimlik inşa sürecinden bahsetmektedir. Bu proje kimliği insan hakları, özgürlük, eşitlik gibi evrensel değerler etrafında şekillenmekteyse de siyasi karşılıklarını bulduğu takdirde Avrupa bütünleşmesi sona erecektir (Castless, 2000: 365).

Kültür, çok yönlü etkileşime sahip bağımlı bir değişkendir. Ancak bu kültürlerin çatışmacı özelliğinin kaçınılmaz olduğu anlamına gelmemelidir. Avrupa kimliği ve ulusal kimlik düşünülürse, aynı aidiyet hislerine dayanan kimliklerin kimlikler arası geçiş yapılarak bir arada var olabilmesi sağlanabilir. Avrupa kültürü, Antik Yunan düşünce sistemi, Roma Hukuku, Hristiyanlık gibi üç kültürün birleşmesi ile meydana gelmiştir. Pan Avrupacılık, Avrupa kimliğinin tarihsel bağlamda Roma, Yunan, Hristiyanlık gibi birtakım unsurlarla bağlantı sağlayarak

sürekli bir aidiyet oluşturma ihtiyacından doğmuştur (Erdenir, 2016: 710-712). Avrupa kültürü, Avrupa'nın istikrar ve huzurunun sağlanabilmesi için gerekli olan siyasi politikalarını meşrulaştırabilmek adına kullandığı teamüllerin bütünüdür (H. Özdemir, 2012: 137). Bir aidiyet biçimi olarak ortak kurallar etrafında oluşturulan AB yurttaşlığı, aynı zamanda AB'nin artan gücü ve etkinliğinin oluşturduğu meşruiyet boşluğunu da giderebilecek bir biçimde yönlendirilmek zorundadır (Tol-Göktürk, 2006: 204).

Aynı cins aidiyet uğruna karşı karşıya gelen kimliklerin bir arada bulunması sorun oluşturabilirken farklı cins aidiyet hedefi olan kimliklerin ise daha istikrarlı olabileceği düşünülebilir. AB kimliği ile ulusal kimlikler de böyle bir istikrarlı ortam oluşturabilir (Erdenir, 2016: 711). AB'nin kurumsal söyleminde başvurduğu değerler, belirsiz ve çok anlamlı yapısı itibariyle bünyesinde bir dizi çelişki ve belirsizlik barındırmaktadır. Değerler, AB kimliğinin temel taşıdır ve onları tanımlamaya gerek yoktur (Calligaro vd., 2016: 26). Çünkü sınırları belirlenir ve tanımlanırsa kendi çıkarlarına uygun şekilde yeniden inşa edilmeleri zor olmaktadır.

AB, göç politikasını da benimsediği norm ve değerler doğrultusunda insan hakları ve uluslararası hukuka uygun şekilde yürütmelidir. Ancak AB, özellikle Suriyeli göçmenler hususunda değerleri değil de çıkarları esas alan bir politika yürütmektedir. Suriyeli göçmenlerin Müslüman olması, Arap kimliğine sahip olması ve Ortadoğu ülkesinden gelmesi AB kimliğini tehdit edici bir unsur olarak görülmektedir. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRC) Genel Başkanı Francesco Rocca, ülkelerindeki zulümden kaçarak koruma talep eden kişilere çifte standart uygulanmamasının ahlaki bir sorumluluk olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Rocca, Avrupa'ya geçiş güzergahında binlerce insanın yaşımını yitirdiğinden bahsederek *"Etnik köken ve uyruk, hayatları kurtarmak için belirleyici bir etken olmamalıdır. Çifte standart var. Kanıtı var. Gözümüzle görüyoruz ve korunma talep edildiğinde inkar edemeyiz" ş*eklinde açıklamalarda bulunmuştur (Perspektif, 18.05.2022). Yani Avrupa'da ortaya çıkan ikircikli tutum uluslararası kamuoyunun da dikkatini çekmekte ve sürekli eleştirilere maruz kalmaktadır.

2.3.2.2.2. Ekonomi- Politik Değer ve Çıkar İkileminde AB

Avrupa, gelişimi açısından anlaşmazlıkların çözümünde hızlandırıcı bir etkiye sahip demokratik kurumlar ve siyasal örgütlenme yapısına sahiptir. Böylece politik demokrasi politize edilmiş toplumsal çıkarlar yoluyla refah devletinin oluşması için gerekli olan altyapıyı kurarak konumunu güçlendirebilir. Aynı zamanda etkin siyasal mekanizmalar emek ve sermaye odaklı çıkar gruplarının uyumunun sağlanmasında önemli bir yere sahiptir. Hem siyasi partiler hem de diğer siyasal mekanizmaların çeşitliliği örgütlenmenin güçlü olması sayesinde bu iki çıkar grubunun siyaset sahnesinde yer alması, toplumsal ve siyasal ilişkilerde devletin dengeleyici bir rol oynaması gereğinden kaynaklanmaktadır ve istikrarı sağlayıcı bir etki oluşturmaktadır (Koray, 2002: 108 ve 109).

AB, üye devletlerin ulusal çıkarlarını gözeterek entegrasyon yoluna gittikleri siyasal bir birliktir (H. Özdemir, 2012: 138). Özellikle göçmen ve mülteci politikaları üzerinde çıkarların gözetilerek uyumlu hale getirildiği bir entegrasyon süreci desteklenmektedir. Bir ülkenin göçmenlik politikasındaki değişikliklerin diğer ülkelerin göçmenlik politikası üzerinde etkileri bulunmaktadır. Daha serbest bir politika komşu ülkelerdeki göç akışlarının azalmasına yol açarken daha kısıtlayıcı bir politika diğer ülkelere girmek isteyen göçmenlerin sayısını artırabilir. Aynısı, AB gibi uluslar-üstü bölgesel düzenlemeler çerçevesindeki işbirliği çabaları için de geçerlidir. AB'nin hem bölgesel kapsamı hem de gönüllü ve zorunlu göçmenler için önemli bir varış noktası olarak görülmesi karşısında göçmen akışının kapasitesini belirleyen ortak politikaları, diğer devletlerin göçmen politikaları üzerinde de belirleyici bir rol oynamaktadır (Lavenex ve Uçarer, 2004: 425). Ayrıca AB'nin üye devlet politikaları üzerindeki etkisi, üye devletlerin iç siyasi koşullarına göre değişkenlik göstermektedir. Örneğin güçlü siyasi aktörler, AB normlarının veya modellerinin benimsenmesi için baskı yaparsa, AB'nin etkisi daha da büyük olacaktır (Lelieveldt ve Princen, 2011: 197). Siyasi rejimler farklı olsa bile benzer politika önlemlerinin aynı değer yönelimleri ile ilişkili olduğu ve benzer sosyal ve ekonomik bağlamların farklı politikaların teşvik edildiği bir ortamda bile benzer değer yönelimleri belirlediği görülmektedir (Voicu, 2004: 251).

Avrupa entegrasyon sürecinin başlarından beri çıkar grupları varlığını sürdürmektedir. Bu çıkar grupları ile ilişki geliştirmeyen bürokratik yapılanmaların olması pek de mümkün olmamaktadır. Avrupa Birliği'nde de bu çıkar grubu sisteminin yapısının ve organizasyonunun ortaya çıkması kesinlikle kaçınılmazdır. Kamu bürokrasileri, eskiden beri çıkar gruplarını etkinlik temelinde politik sürece dahil etme geleneğini sürdürmektedir. Çünkü çıkar gruplarının sahip olduğu özel uzmanlık yetenekleri olmadan etkili bir kamu politikası oluşturmak oldukça zor görünmektedir. Zor zamanlarda kendisine destek çıkacak bir çıkar grubunun olması seçmenin harekete geçirilmesi ve bürokrasilerin uzun vadede hayatta kalması için son derece önemlidir. Bürokrasiler de çıkar grupları ile bir tür bağımlılık ilişkisi geliştirmesi için kendilerini çıkar grupları için çekici kılmanın yollarını aramaktadır (Mazey ve Richardson, 1999: 106). AB içinde çok sayıda ve çok çeşitli çıkar grupları bulunmasına rağmen çoğu ticari çıkarları temsil etmektedir. Bu çıkar grupları, politika yapım sürecinde etkili olmak için farklı stratejiler kullanmaktadır. AB içindeki birçok çıkar grubu, bu politika yapım sürecinde etkin bir rol alabilmek için sadece AB kurumlarında değil, aynı zamanda üye devlet makamlarında da lobicilik yapmaktadır. Genel olarak hangi çıkar gruplarının daha etkin olduğunu belirlemek zor olsa da, belirli grupların sahip olduğu etki, komuta ettikleri kaynaklara, karar verme sürecinin örgütlenme biçimine ve söz konusu meselenin türüne bağlıdır. Örneğin Kimya Endüstrisi Konseyi (CEFIC), Avrupa kimya endüstrisini temsil eder. Üyeleri arasında hem ulusal ticaret federasyonları hem de bireysel kimya şirketleri bulunmaktadır. Toplamda, Avrupa ticaret federasyonları, tüm AB çıkar gruplarının yaklaşık %35'ini oluşturmaktadır. İkinci en büyük grup "Halkla ilişkiler" olarak bilinen ticari danışmanlardır. Bunlar herhangi bir çıkarı temsil etmemekte ancak müşterileri adına lobicilik faaliyeti yürütmektedirler (Lelieveldt ve Princen, 2011: 129 ve 130).

Göçmenlerin artış kaygısı aynı zamanda işsizlik artış kaygısıyla paralellik taşımaktadır. İşsizlik oranları yükseldikçe göçmenlere yönelik politikalarda değişikliğe uğrayabilmektedir. AB ülkelerinde varolan ekonomik sorunların müsebbibi olarak görülen göçmen artışının politik alanda da sağ partilerin yükselişi ile yakından bağlantılı olduğu yadsınamaz bir gerçektir (Cengiz ve Tekeoğlu, 2019: 907). Ancak geleneksel değerlere bağlı olan "sağ-otoriter" seçmenler ve politikacılar,

göçe ve göçmen topluluklarının haklarına karşı daha muhafazakar tutumlara sahip olabilir. Ancak ideolojik tercihler ekonomik çıkarlarla çatışabilir. Örneğin göçten olumsuz etkilenme olasılığı daha yüksek olan vasıfsız işçiler ve işsizler, partilerinin ideolojik ekseninin kaymasına bağlı olarak göçe ve etnik ve dini azınlıkların haklarına yönelik liberal politikaları desteklemeleri mümkün hale gelebilir (Hix ve Noury, 2007: 186). Diğer taraftan istihdam seviyesinin düşük olması işsizlik sorununun çözülmesini daha da zorlaştıracaktır. Aynı zamanda, işsizlik seviyesinin yüksek olması demek ekonomik ve sosyal maliyetlerin yanı sıra sosyal güvenlik pirimlerinin de azalması demektir. Yani zaten yaşlı nüfusun yüksek olmasının getirdiği maliyetlerle birlikte AB ülkelerinde yüklenilen maliyetlerin daha da artması söz konusudur (İnan, 2005: 68). Göçle ilgili daha net bir ekonomik çıkar, kamu emekli maaşı yükünün boyutudur. Emeklilik yaşına erişmiş nüfus oranının daha yüksek olduğu ülkelerde toplam kamu harcamaları içinde emekli maaşı harcamalarının payı daha yüksek olma eğilimindedir. Yani bu ülkelerde çalışma çağındaki nüfusun vergi oranının artırılmasını sağlamak için işçi nüfusunun da artırılması gerektiğinden göçü teşvik etme olasılıkları daha yüksek olmaktadır (Hix ve Noury, 2007: 185). Yaşlı nüfus artışından kaynaklı olarak vergi gelirlerinin düşmesinin bütçeye yük oluşturması, göçmen politikalarının geçici bir rahatlama olarak kullanılmasına neden olmaktadır. AB ülkeleri çoğunlukla yüksek işsizlik, borç, ekonomik daralma gibi konuları bahane ederek göçmenleri dışlamıştır. Birleşmiş Milletlerin nüfus araştırmalarında dünyanın en çok yaşlı nüfusuna sahip olan Avrupa kıtasının bu nüfus girdabından çıkabilmesinin göçmen emeği ile mümkün olabileceği düşünülmektedir (Cengiz ve Tekeoğlu, 2019: 919).

Liberal ekonomi, hem çıkara dayalı emeğin oluşturulması hem de serbest ticarete dayalı sermaye biriminin sağlanması yönündeki yapısıyla kapitalist genişlemenin özünü oluşturmaktadır (Koray, 2002: 45). Ancak bu sorunların sebebi olarak görülen göçmenler, Avrupa'nın uzun vadede sorunlarının çözümünü sağlayabileceği gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Çünkü uluslararası sistemin yapısından kaynaklı sorunların belirli gruplara atfedilmesi aslında işleyen bir mekanizmanın devam edilmesinde çıkarı olan grupların görmezden gelinmesine neden olmaktadır. Asıl sorun adaletsiz ve dengesiz bir şekilde para ve insan akışının sağlanmasıdır. AB'yi eksik istihdam, işsizlik, yaşlı nüfus kısır döngüsünden

kurtarabilecek en etkin yollardan biri göçmen nüfusun entegrasyonu olarak görülebilir. Nitekim refah seviyesi yüksek olan Norveç, İsveç gibi yerlerde göçmen karşıtlığı daha az görülmektedir. Refah seviyesi yüksek olan Norveç, İsveç gibi yerlerde göçmen karşıtlığı daha az görülmektedir.

Piyasalar, onları birbirine bağlayan bağlar kadar yakındır. Bu yüzden AB'deki ekonomi politikasının önceliklerinden biri, Avrupa'nın ulaşım, enerji arzı ve telekomünikasyon sistemlerini entegre etmeyi amaçlayan ve Avrupa'yı birbirine bağlayan bir trans-Avrupa ağları (TEN'ler) oluşturmak olmuştur (Olsen, 2021: 203). Uluslararası düzende küçük ya da büyük her firma kendi çıkarının peşinden gitmektedir. Varsayılan bir çıkardan yola çıkılarak hedefe ulaşabilmek için hangi eylemlerin gerekli olduğununa dair faydalı çıkarımlar yapılabilir. Çıkarlara uygun hareket etmek kişinin girişimde bulunduğu pazarın yapısına bağlıdır. Her firma kendi çıkarını savunurken rekabetin ortaya çıkması ile yetkin olan firmalar ayakta kalırken bazı birimlerin çıkarları aşılarak varlığını yitirebilmektedir. Rekabet, her birimin kendi çıkarlarını desteklemesi için teşvik edici bir özelliğe sahip olabilir (Waltz, 1979: 134 ve 137). Ancak ortak pazarın işleyiş mekanizmasını korumak, göçmenlerin pek çok alanda devlete getireceği yüklerden kaçınmak ve göçü minimize etmek için korumacı göç politikaları uygulanmaktadır. AB ülkeleri farklı gelişmişlik seviyelerine ve yapılara sahip olduğundan ortak bir göç politikası oluşturabilmeleri de zor olmaktadır (Cengiz ve Tekeoğlu, 2019: 908).

Değerler, artan göç akışları, terörist saldırılar, ekonomik ve jeopolitik zorluklar gibi kriz anlarında ve zorluklarda önemli hale gelmektedir. AB kurumları, homojen bir uzlaşıya dayalı değerler sistemi oluşturacak ve bunu yayabilecek potansiyele sahip değildir. Çok farklı anlamlar taşıyan değerler, her türlü eylemi meşrulaştırmak için kullanılmaktadır. Bunlar kendi başlarına bir amaç değil, Avrupa siyasetini tanımlamanın ve politikalarını haklı çıkarmanın bir yolu olarak görülmektedir (Calligaro vd., 2016: 26). Göç, siyasi ve ekonomik değişimin hem nedeni hem de sonucu olarak düşünülebilir. Ticaret gibi uluslararası göç de savaş sonrası liberal düzenin temel bir özelliğidir. Ancak devletler ve toplumların daha liberal hale gelmesi, göçün de daha fazla artmasına neden olmaktadır. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan dünya arasındaki çıkar asimetrisi, devletlerin sorunları

aşmasına yardımcı olamayacak kadar büyük koordinasyon ve işbirliğine bağlıdır. Devletler ticarete ve göçe daha bağımlı hale gelse de git gide büyüyen liberal bir paradoks içinde sıkışıp kalacaktır (Hollifield, 2004: 905).

Yabancı işçinin bulunduğu toplum tarafından benimsenmemesi, iş ile toplumsal işlevi arasında bağlantı olmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca yabancı işçi, gerek yaptığı iş gerek yaşam koşulları gerekse yaşadığı mekanlardan dolayı bulunduğu toplumla bütünleşememekte ve bu yüzden toplum tarafından benimsenememektedir. Diğer taraftan geçici olarak algılanan işçinin toplumsal beklentisinin ve seçiciliğinin artması, toplumda işsizliğin artmasının ve toplumsal yapının bozulmasının nedeni olarak görülmekte bunun sonucu olarak toplumda çatışmalar üst düzeye çıkmaktadır. Üstelik geçici işçinin kalıcılığı arttıkça temel hak ve özgürlüklerini korumak ve ekonomik haklarını savunmak için siyasi örgütlenme düzeyi de artacağından hoş karşılanmayacaktır (Gitmez, 1983: 70 ve 71). Bu toplumsal kabulün gerçekleşmemesi ve yabancı işçinin geçici konumunda kalması işverene de güç kazandırmaktadır. Böylece, işveren hem istediği işlerde ve elverişsiz şartlarda işçiyi kullanabilecek işçi de birikimini artırabilmek ve toplumda değer kazanacağı statüler edinebilmek adına bunlara razı gelecektir.

Dış göçün, uluslararası sistemin yapısından kaynaklanmakta olduğu düşünülürse sistemin işleyişini sürdürebilmek adına güvencesiz ve az ücretle, geçici nitelikte her türlü işi yapabilecek düzeyde bir niteliksiz işçi alımı gereksinimi duyulacaktır. Ancak zamanla geçicilikten kalıcılığa doğru geçen işçiler, eski işleri yapmak istememekte bu yüzden iş seçimine gidilmekte onların bıraktığı işler için yeniden işçi alımına gidilmektedir. Ayrıca ikinci nesil göçmenler ilk kuşak göçmenlerin yaptığı gibi her işte koşulsuz çalışmayacak ve iş seçimine gidecektir. Yani ekonomik eşitsizlik devam ettikçe bu sarmal da devam edecektir (Gitmez, 1983: 67). Emeğin küreselleşmesinde ticaretin rolü çevre ülkeler üzerinden açıklandığında bu ülkelerde niteliksiz emek arzının fazla ve ucuz olmasının merkez ülke yatırımlarını çekici bir föktör olduğu görülmektedir. Merkez ülkelerin emek maliyetlerini azaltmak için nitelikli yatırım alanlarının çevre ülkelere transfer edilmesi, çevre ülkelerin de ticaretinin gelişmesine neden olmuştur (Bakırtaş, 2012: 239). Göçmen talebi, kısmen ekonominin durumuna bağlıdır. 2008 mali krizi ortaya

çıktığında, Amerika Birleşik Devletleri gibi bazı OECD ülkelerinde göç etme hızının yavaşladığı görülmüştür. Ancak göçmen akışları yavaşlasa da göçün durmayacağı ve göçmenlerin gittikleri ülkelere katkı sunabilmesini sağlayıcı politikalar üreten hükümetler tarafından süregelen bir konu olmaya devam edeceği konusunda şüphe yoktur (Keeley, 2009: 14).

İki savaş arası dönemde sınırların daha net şekilde belirlenmesi ile ülkeler daha fazla hak ve ekonomik çıkar edinmeye başlamışlardır (King, 2019: 179). Siyasi bağlamlar ve çıkarlar, göç kalıplarını belirlemede her zaman çok önemli bir rol üstlenmiştir (Bonifazi, 2008: 121). Avrupa'nın Soğuk Savaş sırasında Doğu ve Batı arasındaki akışların sınırlandırılması ile iki ayrı göç alanına bölünmesi bu duruma bir örnek olarak verilebilir. Göç politikaları, alıcı ülkelerin ekonomik ve sosyal çıkarlarını yansıtmaktadır. 1970'lerin başına kadar göçe verilen destek ile birlikte eski sömürgelerle göç ilişkileri kurulmuş ve göç gönderen bölgenin gelişimine katkı sunulmuştur. Bazı zamanlar uygulanmış olan kısıtlayıcı politikalar da göç bağlantılarının ve ağlarının rolünü daha da güçlendirmiştir. Aslında, işçilerin dolaşımının engellenmesi, göçün istikrara kavuşmasını, aile birleşmelerini ve halihazırda yerleşik yabancı toplulukların büyümesini ve önemli hakların elde edilmesini (uzun süreli veya daimi ikamet, aile birleşimi ve vatandaşlığa kabul), sağlamıştır (Bonifazi, 2008: 122). Siyasi fırsat yapısı, çeşitli göçmen gruplarına farklı statüler ve haklar tanıyan, onların faaliyetlerini resmi olarak kısıtlayan veya mümkün kılan yasalardan, göçmenlerin temsil edildiği veya bulunmadığı hükümet ve kamu idaresi kurumlarından, göçmenlerin taleplerini, çıkarları olsun ya da olmasın kapsayıcı ve çeşitliliği kabul eden ya da ulusal homojenliği ve ortak bir ata mitini destekleyen bir kamu kültürü endişelerini ele alan kamu politikalarından oluşmaktadır. Bir siyasi sistemin tüm bu unsurlarını bir fırsat yapısı olarak tanımlarken, göçmenlerin sadece yasaların, politikaların ve söylemlerin nesneleri değil, aynı zamanda bireysel veya toplu olarak çıkarlarını takip eden failler oldukları anlaşılmaktadır. Siyasi fırsat yapısının amacı, göçmenlerin siyasi tercihlerini ve stratejilerini açıklamaya yardımcı olan kurumsal teşvikleri ve caydırıcıları belirlemektir (Bauböck vd., 2006: 66).

2.3.2.2.3. Kurumsal Çıkarı

AB kurumlarının oluşturulmasında etkili olan ana düşünce, ulusal çıkarlar yerine Avrupa çıkarlarının gözetilmesidir (H. Arıkan, 2005: 20). Avrupa'da çatışmaların uyumlu hale getirilmesinde etkili olan kurumsal kapasitenin geliştirilmesinde, emek ve sermaye olmak üzere ayrılan çıkar gruplarının kurumsallaşma yoluyla uzlaştırılmasının ve buna dayalı olarak korporatist ilişkiler ağının oluşturulmasının önemli etkisi bulunmaktadır. Diğer taraftan kurumsal uzlaşmacı ve korporatist yapının sağlanmasının ardında yatan itici güç, sermaye karşısında emeğin güçlendirilmesine yönelik olarak refah devleti politikalarına yer verilmesidir. Çünkü sistemden dışlanmayan çıkar grupları dengeleyici bir rol üstlenmekte ve sistemin işleyişinin devamlılığını sağlamaktadır (Koray, 2002: 110-112).

Çıkarların sabitliği veya esnekliği bazı durumlara bağlı olarak ortaya çıkabilir. Uluslararası kurumlar, devletlerin çıkarlarını etkileyebilir. Çıkarlar "içsel" hale getirildiği takdirde talepkar kurallara sahip kurumlar eskiye nazaran daha az hassasiyet gösterebilir. Çıkarlar tanımlayıcı bilgilerdeki, nedensel ve ilkeli inançlardaki değişikliklere bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Normlar, bu anlamda çıkarlar için önem arz etmektedir. Kurumların hem geniş güç kalıplarıyla hem de çıkarlarla tutarlı olması gerekmektedir. Kurum üyelerinin temel normatif taahhütlere bağlı olmaları gerekmektedir. Kurumu desteklemekle ilgili bir itibara sahip olmanın araçsal olduğu kadar özünde de bir değeri vardır. Bunun yanı sıra kurumları destekleyen itibarlar geliştirmek için çıkarlar ve teşviklerin oluşturulması gerekmektedir. İtibar kaygısı araçsal yöntemleri normatif olanlarla uzlaştırmanın bir yolu olarak görülebilir. Bu uzlaşma, yalnızca maddi ve maddi olmayan teşvikleri hizalayan çok değerli kurumlar bağlamında güvenli bir şekilde gerçekleşebilir. Kurumlar, inançları değiştirebilmeleri, davranışları etkileyebilmeleri açısından özellikle önemlidir. Uluslararası politikada çoğu şey, yalnızca maddi çıkarlara ve normatif görüşlere değil kurumların nasıl tasarlandığına da bağlıdır (Keohane, 2002: 124-129). AB kurumları, farklı karakteristik yapılara sahiptir. Avrupa Komisyonu ve Avrupa Adalet Divanı, AB Genel çıkarlarını gözeten uluslarüstü bir yapıya sahipken Avrupa ve Bakanlar Konseyi ise üye devlet çıkarlarını gözeten yapısı ile devletlerarası bir yapıya sahiptir (McCormick, 2018: 41 ve 42).

AB'nin kurumsal çerçevesi, farklı çıkarları dengelemek için tasarlanmıştır. Özellikle yasama ve yürütme yetkileri söz konusu olduğunda, kurumların yetkilerinin oldukça karmaşık bir şekilde düzenlendiği daha net ortaya çıkmaktadır. AB, oluşturduğu çeşitli güç kaynakları ile bu görevleri birden çok organa dağıtmaktadır (Lelieveldt ve Princen, 2011: 53). Komisyon, çıkar gruplarına açık bir kurum olduğundan nadiren komisyon üzerinde baskı uygulanma ihtiyacı hissedilmektedir. AB, dengeli ve çoğulcu bir çıkar grubu sistemi oluşturmak için kendisine fayda sağlayabileceğini düşündüğü grupları besleme ve destekleme konusunda heveslidir. Yani AB bu özellikleri ile kamu bürokrasisine ait olağan davranışsal özelliklerini sergilemekte ve bu gruplarla yakın ilişkiler kurmaktadır (Mazey ve Richardson, 1999: 112). Politika oluşturma ve çıkar temsilinde önemli bir misyon üstlenen Avrupa Komisyonu, kamusal alan, sivil toplum ve lobilerle diyaloğun düzenleyicisi, muhatabı ve bekçisi konumundadır. Bu nedenle, dini kuruluşlara veya daha geniş bir kitleye hitap eden ve değerler temelinde hazırlanan genel konuşmalarda başarı göstermektedir. Komisyon, politika oluşturma ile çok fazla bağlantısı olmayan soyut kavramları rızaya dayalı bir şekilde reddeden iletişimsel bir söyleme sahiptir. Avrupa Komisyonu, iç ve dış görevlerinde siyasi çıkarlarını belirleyebilmek için hukukun üstünlüğünü siyasal bir araç olarak kullanarak ona yeni anlamlar kazandırmaktadır. Bu yüzden AB Konseyi'nin bu eşgüdümsel söylemleri diğer aktörlere hukukun üstünlüğünün korunması konusunda yol gösterici bir rehber niteliği taşımaktadır. Avrupa toplumlarının siyasi ve kültürel çeşitliliğini yansıtan Avrupa Parlamentosu ise dinin siyasallaşmasına yol açan en olası arenadır. Dinin bir politika nesnesi olarak kurumsallaşması, normatif söylemler için mevcut alanı sınırlandırmıştır. Yani dini konular üzerinden değerleri kullanma uğrunda Komisyon, beklenenden daha politik ve Parlamento ise daha teknokratik bir özelliğe sahiptir (Calligaro vd., 2016: 18 ve 22). Konsey, lobicilik faaliyetlerini üç şekilde gerçekleştirmektedir. İlk olarak, çıkar grupları Brüksel'de bulunan Daimi Temsilciliklerin üyesi olan ulusal yetkililer Daimi Temsilciler Komitesi'nde (COREPER) bir araya gelerek rutin olarak lobi faaliyeti yürütmektedir. Diğer taraftan çıkar gruplarının birçok kurumsallaşmış sorun işleme yeri olan ve Avrupa entegrasyonunun sağlanmasında önemli bir yere sahip olan Konsey çalışma grubunun üyelerine lobicilik faaliyetinde bulunarak teknik argümanların ve ulusal

temsilcilerin kazanılması için fırsatlar sunulması şeklinde gerçekleşmektedir. Konseyi etkilemenin üçüncü ve en belirgin yolu, doğrudan ulusal hükümetler yoluyla olmaktadır (Mazey ve Richardson, 1999: 116 ve 117).

2.3.2.2.4. Sosyal ve Kamusal Çıkarı

Kamu çıkar grupları olarak da adlandırılan STK'lar, bir endüstri veya mesleği değil, inandıkları bir tür kamu çıkarını temsil etmektedirler. İnsan haklarının savunuculuğunu yapan Uluslararası Af Örgütü için ve çevreyi korumayı amaçlayan Greenpeace uluslararası alanda en önemli STK'lar arasında yer almaktadır. Bazı STK'lar sadece Avrupa'da faaliyet gösterirken bazıları da ulusal şemsiye örgütleri ve STK'ları bir araya getiren ticaret federasyonları şeklinde faaliyet göstermektedir. Örneğin Avrupa Kanser Ligleri Birliği, İrlanda Kanser Derneği ve Slovakya'daki Kansere Karşı Lig gibi kanserle mücadele alanındaki ulusal kuruluşları temsil etmektedir. Genellikle, Avrupa ticaret federasyonunun üyesi olan ulusal iş ve işçi dernekleri de belirli bir ulusal mesele söz konusu olduğunda veya çıkarlarının Avrupa ticaret federasyonu tarafından yeterince iyi temsil edilmediğini düşündüklerinde AB'de lobi faaliyeti yürütmektedirler. Bu kategori hem ulusal ticari kuruluşları hem de sendikaları içermektedir. Lobicilik, ekonomi, siyasi gibi temel alanlarda kurulan özel grupların yanı sıra yanı sıra, İspanyol özerk bölgeleri, büyük şehirler ve Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (CEMR) gibi bölgesel ve yerel yönetimler tarafından da gerçekleştirilmektedir (Lelieveldt ve Princen, 2011: 131).

2.3.2.2.5. Sınır Güvenliğinin Korunması Çıkarı

Avrupa, bir taraftan üye devletlerin kendi çıkarlarını gerçekleştirebilmek diğer taraftan Avrupa'nın ortak çıkarları ve istikrarını sağlamak amacıyla araçsal hale getirilmiştir (H. Özdemir, 2012: 146). Ulusal çıkar, devletin bekasının tehlikeye girmemesi için diplomatik ve askeri hamlelerin uygun zamanda dikkatli bir şekilde planlanması gerektiğini ifade etmektedir. Bir devletin kendini koruma altına aldığını veya ulusal çıkarlarının peşinde olduğunu söylemek başka bir ülkenin ne yapması gerektiğinin anlaşılmasını gerektirmektedir. Herhangi bir devlet başka bir devletin eylemlerine tepki vererek onun eylemlerinin değişmesine neden olabilir. Nasıl ekonomik aktörler beklenen getirilerini maksimize etmeye çalışmaktaysa devletler de hayatta kalmalarını güvence altına almaya çalışmaktadırlar. Hayatta kalma bir hedef

olarak kârdan daha üstün olarak düşünülebilir. Yani göreceli kazançlar, mutlak kazançlardan daha önemli olabilir (Waltz, 1979: 134).

Günümüzde artan göç, AB'de yabancı düşmanlığının ve radikal sağ partilerin oy oranlarının artması gibi olaylar, AB'nin siyasi yapısını değiştirebilecek potansiyelde olayların oluşmasına neden olabilmektedir. Avrupa'da göçmenlerin güvensiz, sorun kaynağı veya külfet olarak görülmesi entegrasyonun önünde engel oluşturmaktadır (O. Koçak ve Gündüz, 2016: 87). Avrupa'da, göç ile güvenlik arasındaki ilişkide göçmenler, politik çıkarlar uğruna politikaya alet edilmektedir (Paçacı Elitok, 2013: 171). Göç-terörizm ilişkisinin potansiyel maliyetleri, akışlar üzerinde sıkı bir kontrol kurmaktan ziyade korkuları gidermeye yönelik politikalar üretilmesinin ulusal çıkarlara uygunluğunu tartışmaktadır. Uluslararası göç ile birlikte daha da gün yüzüne çıkan küresel terör korkularına yaklaşım, göçün ekonomik ve politik maliyetlerini, politika sonuçlarını ve güvenlik arasındaki dengeyi belirleyebilecektir. Geniş kara sınırlarına sahip devletler için, sınır güvenliğinin derecesini artırmak, ekonomik açıdan insan gücünde, gözetleme ekipmanında ve istihbarat toplamada yüksek maliyetler içerebilir. Sınırların geçirgenliğini azaltmak potansiyel fırsat maliyetlerinin yükselmesine neden olabilir. Çünkü mobil faktörlerin hareketini azaltmak, küresel ekonominin verimliliği üzerinde önemli bir olumsuz dışsallığı temsil etmektedir (Rudolph, 2003: 619).

2.3.3. Değerlerin Evrenselliği Çıkarların Yerselliği Çatışması ve Göç

İdealizm, insanları birleştirici bir yapıya sahipken Realizm, siyasi varlıkları veya insanları ayrıştırıcı bir yapıya sahiptir (Viotti ve Kauppi, 2012: 132). İdealizm, evrensel bir dil kullanırken realizm bölgesel bir dil kullanmaktadır. İdealizmin evrensel niteliği ile realizmin bölgesel niteliği karşı karşıya kaldığında hangisinin yetkin olacağı etkin olan güç mekanizmasının durumuna göre değişkenlik gösterebilir. Bazı durumlarda ideal ilkeler ve prensipler, uluslararası kurumların denetimi altında korunurken bu kurumları yönlendiren devletlerin hegemonik güç söylemlerinden tamamen bağımsız bir şekilde düşünülememektedir. İdeal ilkelerin uygulanması da zamana, mekana, özneye göre değişkenlik gösterebilmektedir.

Küresel bir etik, son kertede anarşi veya yeni bir diktatörlükle tehdit edilmiş herhangi bir topluluğun bağlayıcı değerler, geri alınamaz kriterler ve kişisel temel

tutumlar üzerinde temel bir fikir birliğine varmasıyla oluşturulabilir (Küng, 1998: 105). Uluslararası ilişkilerde küresel ve evrensel bir barış ortamının kurulmasında bireyi temel alarak tüm insanlık için benzer ahlaki norm ve değerleri kapsayan evrensel bir ahlak yasası kurulabilir. Ancak bu durum farklılıkların ve yerelliğin gözardı edilmesine neden olmaktadır (Çakır, 2014: 278 ve 279). Liberal ekonomik düzenin temsilcileri, dünya barışının mümkün olabilmesi için liberal evrensel değerlerin benimsenmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Fakat aslında bir nevi yapay olarak inşa edilen tüketim kültürü ile bencil ve para ile bütünleşik olarak somutlaştırılmış bir neslin oluşmasına neden olmaktadır (Falk, 2001: 141). İdealizm'e göre, uluslararası düzende barış, adalet ve işbirliğine doğru bir yöneliş söz konusudur. Devletler demokratikleştikçe, aralarındaki anlaşmazlıklar, çıkarların uyum sağlanması yoluyla kurulacak ortak işbirliği çabalarına dayalı olarak çözülebilecektir. İdealist görüş, küresel ve sürekli bir barış ortamı kurulması için herhangi bir engelin söz konusu olmadığını savunmaktadır. Ancak herhangi bir savaş durumunun ortaya çıkma ihtimali söz konusu olduğunda savaşı oluşturabilecek unsurlar uluslararası kurumlar tarafından engellenebilir (Sandıklı ve E. Kaya, 2012: 135). İdealizmde, devletler tarafından uluslararası örgütler vasıtasıyla herhangi bir güvenlik tehdidi karşısında ortak bir güvenlik sistemi kurulmasının savaş ve çatışmaları önleyebileceği düşünülmektedir. Bu yüzden idealizme göre, devletler uluslararası refahın sağlanabilmesi uğruna kendi ulusal çıkarlarından vazgeçebilmeyi göze alarak ideal bir düzene erişebilmeyi sağlayabilecek bir güç olarak görülen dünya toplumunu oluşturmaya çalışmaktadırlar (Gözen, 2017: 102 ve 103).

Küresel değerler yükseldikçe ulusların, kimliklerin, dinsel kültürlerin de yeniden dirilişi gündeme gelmektedir. Ancak küresel direniş tamamen küreselden kopma olarak değil de kendi varoluşlarından ödün vermeden küresel medeniyete katılma şeklinde gerçekleşmektedir (Robins, 2008: 293). Küresel bir aktör olmanın koşulu bu küresel değerlere ve düzenlemelerine uygun hareket etmektir. Ancak aslında sosyal uygulamalar farklı olabilir ve yerel değerler de uygulanmaya devam edebilir (Rise, 2007: 135). Uluslararası toplumu oluşturan kültür, din, ırk, ideoloji gibi bütünleşmeyi önleyici öznel unsurların artışı, evrensel ve ortak bir değerler sisteminin ortaya çıkmasını önlemektedir (Gözen, 2017: 111). Devletler, insanları birleştirmek yerine ayrıştırıcı unsurlar ortaya çıkararak insanlığın evrensel çıkarları

yerine bölgesel çıkarları yerleştirmektedir. Devletlerin milli kimlik üzerine inşa edilmesi ve milliyetçilikle özdeşleşen yapısı iç istikrarsızlığa, ulusal üstünlük inancına, etnik merkezciliğe, ırkçılığa ve soykırıma ve en kötüsü de çatışmalara neden olabilmektedir (Olsen, 2021: 13).

Realistler, liberalistlerin ahlaki gereklilik konusundaki görüşlerini, kültürel çoğulcu dünyada tek bir ahlaki standardın evrensel uygulanabilirliğini sorgulayarak reddetmektedir. Realistler, böyle bir ahlaki standardın benimsenmesinin üstün bir dış politika ortaya çıkarabileceği konusunda tedirgindir. Realistler, sonuç odaklı olduğundan ahlaki seçimlere bağlı evrensel bir standardın varlığının, belli koşullardaki sonuçlara bağlı olarak politik kararların alınmasını engelleyebileceğini savunmaktadır (Kegley ve Raymond, 2014: 37). Devletlerin, kendi çıkarlarını öncelikli hale getirmeyen uluslararası hukuk kurallarına riayet ettiği takdirde politik karar almaları zorlaşabilmektedir. Herhangi bir konuda evrensel ahlak kurallarına uygun hareket etmenin maliyeti devletin güç ve çıkarlarının zarar görmesi olabilir. Bu anlamda AB, her ne kadar uluslararası hukuk ve insan hakları ile ilgili sözleşmelere taraf olsa da sınırlarına dayanan göç tehlikesi karşısında üye devletlerin uygulamaları açısından farklılık göstermektedir.

Değerler, çatışmayı ve küresel bir sistemdeki işbirliğinin birçok yönünü anlamak için önemli bir rol oynamaktadır (Hurrell, 2007: 45). Etik ahlaki değer, etik dışı yerel bir çıkarla karşılaştığı takdirde hangisinin uygulanabileceği konusunda pek çok olasılık ortaya çıkabilmektedir. Evrensel ahlaki normlar uygulanmasında sorun yaşanmazken etik dışı çıkarların uygulanmasında sorun yaşanmaktadır. Bu yüzden her ne kadar değer ve çıkarlar çatışma halinde olsalar da etik dışı çıkarların meşruluğunun sağlanması için yine etik değerlere ihtiyaç duyulmaktadır. Devletler arasındaki ilişkilerde barışın korunması, evrensel bir yerleşik normdur. Ancak belli şartların ortaya çıkması dahilinde Birleşmiş Milletler tüzüğünün temelini oluşturan "jus ad bellum" normu gereğince savaş durumu söz konusu olabilir. Hem savaş yanlısı hem de barış yanlısı devletlerin kendilerince haklı sebepleri bulunmaktadır. Ancak savaşa girecek devletlerin haklı olsa da uluslararası toplum önünde davalarını haklı çıkarmak için meşrulaştırmaya ihtiyacı olduğu düşünülmektedir. (Frost, 1996: 109).

Kozmopolitler, insanlık noktasından hareket eden bir ahlaki kodun herkese uygulanabileceğine vurgu yaparak ahlakın evrensel bir nitelik taşıdığını savunmaktayken toplulukçuklar ise her toplumun kendine has bir değerler sisteminin türetildiğini ve bunun öznel bir nitelik taşıdığını savunmaktadır. Kozmopolit düşünce, insan odaklı bir bakış açısı gereğince her bireyin eşit ahlaki konumda olması ve kişinin ulusal kimliğinin diğerleri pahasına olmaması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü ahlaki kaygıyı kendi devletinin veya ulusunun üyeleriyle sınırlamak ahlaki eşitlik inancına zarar vermektedir. Evrensel insan hakları, ırk, cinsiyet ve inançlar gibi ahlaki açıdan ilgisiz olan unsurlardan bağımsız şekilde tüm insanlara uygulanmaktadır (Shapcott, 2020: 210). Evrenselleştirme ilkesi gereğince normlar, üzerinde anlaşmaya varılan yasal normlarla tutarlı olmaları anlamında meşru olacaktır. İyi veya kötüyü belirleyen değerler veya kavramlar, kültürel veya sosyal bağlamlara göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu normlar, belirli bir topluluğa veya belirli bir kolektif kimliğe özgü olarak değişebilir. Belirli bir Avrupa anlayışına ve kültürüne bağlı olarak ortaya çıkan bu kültürel ve sosyal normlar dünyanın diğer bölgelerindeki iyi normlarla örtüşmeyebilir (Sjursen, 2006: 15 ve 18).

Müdahaleci Batılı devletler, her ne kadar Batılı olmayan toplumlara Batı'nın liberal modellerini ihraç ederek burada bir dönüşüm getirmekten söz etseler de etnik ve bölgesel bölünmeler karmaşıklığının devam etmesini bekleyen statükocu bir tavır sergilemektedirler (Chandler, 2017: 34). Batılı olmayan toplumların modern devlete dönüşümü yolunda kullanılan insan hakları söylemi, küresel güç ve stratejik çıkarlarla uyumlu bir dünya görüşünü yansıtmaktadır. Özellikle Müslüman ülkelere karşı ince ayrıntılarda ve şifreli çift anlamlarda gizlenmeye çalışılan bir siyasi dil kullanılarak bu ülkelerin kimlik yapılarının ve sosyal dokularının zarar görmesine neden olunmaktadır. Yerli rejimlerle Batılı Hegemonik güçlerin insan haklarına karşıt şekilde çıkar ittifakı kurmaları kendi toplumlarında huzursuzluk oluşturmaktadır (Sabet, 2008: 245). Büyük devletler ve uluslararası kurumlar tarafından takip edilen Batı dış politikası, ulusal çıkarlara ilişkin dar görüşlerin peşinde koşması ve etik politika oluşturma çerçeveleri olarak görülenlerin gelişmesi ile dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşüm, insan odaklı güvenlik ve kalkınma endişeleri yerine demokrasi, insan hakları, sosyal ve refah gereksinimlerine dikkat çekilmesine doğru gerçekleşmiştir (Chandler, 2007: 161).

Göçle ilgili idealist değerler göçün serbestliğini savunmaktadır. Buna göre göçmen bulunduğu ülkeye ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal faydalar sunmaktadır. Toplumun sosyal ve kültürel dokusunu zenginleştirmektedir. Ekonomik açıdan ise piyasanın canlanmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan zorunlu olarak göç etmek zorunda kalan insanlara uluslararası hukuk ve insan hakları gereği hak ve özgürlüklerinin korunması sağlanmalıdır. İdealist değerler bağlamında, göçmen bulunduğu ülkenin vatandaşı ile eşit konuma gelmelidir. Çünkü ideal çerçevede önemli olan bireydir. Ancak realist çıkarlar bağlamında ele alınırsa önemli olan devlet olduğundan göçmenin devlete yük getirmemesi devletin kuruluş ve devamlılığını sağlayan değerlerine bir tehdit niteliği taşımamalıdır. Yani idealistler için hoşgörü ve dayanışma ile karşılanması gereken göçmenler realistler için bulundukları toplumun sosyo-kültürel dokusunu bozmakta ve toplumsal çatışmalar yaşanmasına neden olmaktadır.

Devletlerin göç politikalarının merkezi şekilde yönetilmesi gerektiği düşünülmektedir. Ancak göçmenler bir bütün olarak merkezi yerlerden ziyade ayrık olarak mahallelerde ikamet ettiğinden göçün en önemli etkileri yerelde hissedilmektedir. Göçmenler, istikrar ve uyum sağlanmış yerlere sonradan katıldıklarından yerel farklılıkları hemen dikkat çekmekte ve dönüşüm ilk önce yerelde başlamaktadır (Heisler, 2001: 243). Göçü yönetmek veya düzenlemek için uluslararası işbirliği eksikliğinin ve uluslararası bir rejimin yokluğunun başlıca nedenleri, uluslararası sistemdeki çıkarlar ve güç arasındaki asimetrik ilişkidir (Hollifield, 1998: 635).

2.3.4. Küreselleşme Çağında Göçün İdeal Teori Bağlamında Teorik Çerçevesinin Çizilmesi

Küreselleşme, eski ve bugün yaşanılan küresel değerlerin yeni olanlarla birlikte kümülatif olarak artmasıdır (Robins, 2008: 289). Bu açıdan bakıldığında küreselleşme, yeni bir olgu olarak karşımıza çıkmamaktadır. Aksine, eski olguların birikimli şekilde senteze uğrayarak yenilenmiş bir görünüm kazanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kozmopolitlere göre evrensel toplumun temel özelliği adalet kavramına önem vermeleridir. Yani devletler, hem diğer devletlere hem de tüm topluluklara karşı yalnızca uluslararası hukuk değil aynı zamanda evrensel ahlak

ilkeleri çerçevesinde sorumludurlar (Çakır, 2014: 279). Liberaller, küreselleşmenin ekonomi, teknoloji ve iletişimdeki rolü üzerinde durarak toplumlar arasında karşılıklı bağımlılığın arttığını ileri sürmektedir (Baylis vd., 2020: 14). Dünya ekonomisinde birikmiş sermaye, marjinal getiri oranının düşük olduğu sermaye fazlası olan yerlerden marjinal getiri oranının yüksek olduğu yerlere doğru aktarılmaktadır. Sermaye arzının daha verimli alanlarda kullanılması dünya sisteminin dinamikleri ve genişlemesinde önemli bir rol oynamaktadır (Gilpin, 1987: 306).

Katı bir yapı içinde yeni uyarıcıların norm ve kalıplarının mevcut yapıya eklemlenmesi süreci şok etkisi oluşturulmadan gerçekleştirilmelidir. Göç ile ilgili olumlu ve olumsuz görüşler bulunmaktadır. Göç, bazı sektörlerde gereksinim duyulan niteliksiz işlerdeki açığın giderilmesine yönelikse olumlu karşılanabilir. Ancak iklim, topografya ve demografik farklılıklardan kaynaklanan kültürel farklılıkları ortaya çıkarmaktaysa olumsuz karşılanabilir (Ekstedt, 2019: 200). Ulus-devlet sisteminde, tüm toplumların dini, kültürel, sosyal ve ekonomik farklılıklarını meşru hale getirebilecek şekilde kurulmuş adil ve kalıcı bir barışın kurulmasına gereksinim duyulmaktadır. Böyle bir ortamda oluşturulacak yasalar, insanların adalet ve özgürlük temelinde istedikleri şekilde bir uluslararası düzenin kurulması sağlamaktadır. Bunun için, sözleşmelere sürekli bağlılık, özgürlük, açıklık, eşitlikçilik, evrenselcilik, adalet ve ikna etme ve ikna olma özgürlüğü gibi dini değerlerin de dünya siyasetinde uygulanması sağlanmalıdır (Arnakim, 2016: 35 ve 36).

İdeal teori, ideal olmayan dünyada siyasi değişimin hedeflerini gerçekleştirmeye çalışan standartların belirlenmesini sağlamaktadır. Bir idealin gerçekleşmesinin mümkün olmaması önünde iki engel bulunmaktadır. Bunlardan birisi değişim engelleri diğeri ise değiştirilemez engellerdir (Beitz, 1979: 156). Bir ideale karşı tepki daha çok ikinci durumda ortaya çıkabilmektedir. Çünkü varolan ideali ulaşılmaz kıldığı düşünülen toplumsal gerçeğin değişebilirliğidir (Beitz, 1979: 156). İdeal teori, insan doğasının savaşın varlığını veya yokluğunu açıklamaktaki yetersizliği karşısında savaşların ortaya çıkma nedenini sosyal ve politik kurumlara bağlamaktadır. Değiştirilemez olan şeyler yerine değiştirilebilirliği olan sosyal ve politik kurumlara odaklanmak gerekmektedir. Hatta, insan doğası değiştirilebilir olsa

bile bu kurumlarla etkileşime geçeceğinden yine bu kurumların değiştirilmesi gerekecektir (Weber, 2001: 18).

Bir ulusal hükümet, gerekli olduğu takdirde küresel ekonomi ve ekoloji ile yoksulluk ve aşırı nüfus gibi sorunları olduğu müddetçe bir ulusun veya uluslar topluluğunun çıkarlarını ön planda tutan bir tavır sergileyemeyebilir. Güç yönetimini esas alan Realist politikaların uluslararası ilişkileri açıklama ve barışın inşası noktasında yeterli olmadığı anlaşılmaktadır (Küng, 1998: 41). Mademki Realist politikalar, uluslararası barışçıl bir düzenin inşasında etkili olmamakta o zaman yeni bir ideal teorinin çerçevesinin çizilmesi gerektiği ön plana çıkmaktadır. Söz konusu düzen insanların hareketliliğinin engellenmediği ve sınırların ortadan kalktığı bir varyasyonla açıklanabilir. Uluslararası akışkanlığın serbestliği her alanda mümkün hale gelirse göçün belli alanlarda toplanarak büyük bir dönüşüm getirmesine engel olmaktadır. Böylece kentler arası denge doğal seleksiyon yöntemiyle sağlanabilecektir.

İdealist ütopyacılık, kişinin ampirik olarak doğal veya kültürel bir düzene ait olması gerektiğini savunan yaklaşımın aksine, tüm insanların istedikleri yerde ikamet etme hakkına sahip olması gerektiğini kabul etmektedir. O halde, doğal veya kültürel kriterler üzerinden bir vatandaşlık tanımı yapılması gerekliliğini savunanlar sınırların kapatılmasını ve serbest ticaretin yayılmasını savunmaktadırlar. Ancak idealist ütopyacılık, kaynakların kıt olduğu gerçeğini görmezden gelmektedir (Anselm, 2018: 231).

2.4. İdealist Değer ve Realist Çıkarların Uyumu ve Çatışması

Değer ve normların çatışması veya uyumu aslında hukuk ve politika alanına bağlıdır. Hukuk ve politik alan birbirinden ne kadar uzaklaşırsa değer ve normlar arasında o kadar çatışma olur. Bu alan birbirine ne kadar yakınlaşırsa o kadar değer ve normlara uygun politik uygulamalar ortaya çıkar. Bu çerçeveden bakıldığında bir devletin veya idari yönetimin hukuki dayanaklarını göz önünde bulundurularak politik uygulamaları arasında çıkarım yapılabilir. Bu norm ve değerlerin uygulamada ne kadar uygulanabildiğinin ölçüsünün belirleyicisi ise devletin çıkarlarıdır. Bir devlet herhangi bir norm ve değeri kullanırken dengeleyici bir tarzda çıkarlarından ödün vermemeye çalışır. Ancak burada devlet ve kurucu belgeleri ile hükümet ve

politik uygulamaları arasında bir ikilem ortaya çıkabilir. Bu ikilemin en çok görüldüğü yerlerin başında ise devletin varlığını tehdit edici unsurlar veya özneler gelmektedir.

2.4. Çıkarların Uyumu ve Değerlerin Çatışması

Kapitalist sitemin temeli olan serbest ticaretin kesintiye uğramasından zarar görme ihtimali olan devletler ve iktidarlar savaşın getirebileceği kayıpları göz önünde bulundurarak düşmanlıklara daha az eğilimli olacaklardır. Bu yüzden belirli bir devlet içindeki bireyler arasında bir çıkar uyumu söz olabileceği gibi devletler arasında da bir çıkar uyumunun mümkün olabileceği iddia edilmektedir (Viotti ve Kauppi, 2012: 135 ve 134). Çıkarların uyumu, aslında güçlü devletlerin kendi çıkarlarını evrensel çıkar olarak benimsetmek ve hakimiyet alanını genişletmek için uyguladığı bir politikadır (Arı, 2008: 182). Günümüz küresel dünyasında Batılı güçlü devletlerin kapitalist çıkarlarını kendi lehlerine çevirerek diğer ülkeler üzerinde ekonomik, siyasi, kültürel gibi pek çok açıdan hakimiyet kurduğu görülmektedir. Kapitalist ilkelere uygun şekilde hareket eden güçlü Avrupa devletlerinin serbest ticaret ile mal ve sermaye akışının sağlanması yönünde çıkarlarını uyumlaştırmaları uluslararası sistemin yapısından dolayı kolay bir şekilde gerçekleşmektedir. Ancak aynı güçlü Batılı devletler için göç akışının sağlanmasına yönelik olarak bir çıkar uyumundan bahsedebilmek oldukça zordur. Çünkü ekonomik çıkarlar, sosyo-kültürel çıkarlara nazaran daha evrensellik ve uyumluluk barındırmaktadır. Ancak farklı bireyler, gruplar ve uluslar arasında gerçekleştirilebilecek ekonomik uyumun birçok getirisi ve götürüsü de olabileceğinden ciddi siyasi uzlaşmazlıklara neden olabilir. Özellikle, hegemonik gücün ekonomisini düzenleyici faaliyetlerde başarısızlık göstermesi ekonomik istikrarsızlığa ve ekonomik milliyetçiliğin yayılmasına neden olabilmektedir (Gilpin, 1987: 117).

Liberalizmin getirdiği belirli seçimler yapma, ahlaki özgürlüğü bir dizi hak tarafından korunan bireylerin aynı derecede haklarını koruyabilmelerine imkan tanıyan tarafsız bir ilkeler sistemi bağlamında çıkarlarının peşinden gitmelerine olanak tanımaktadır. Ulusal düzeyde kurulan bu işbirliği, liberal devletler arasında uluslararası bir işbirliğinin kurulmasını da beraberinde getirmektedir (Gismondi, 2008: 21). Neoliberaller, devletlerin, karşılıklı çıkarlarını işbirliği yoluyla

geliştirdiklerini ve uluslararası kurumların ise taahhütlerinin yerine getirilmesi için çok taraflı eylemleri düzenleyici bir düzen inşa ettiklerini belirtmektedir. Bu kurumlar, her devletin tercihlerini dikkate alarak anlaşmalara uygun bir işbirliğinin geliştirilmesini sağlamaktadır (Kegley ve Raymond, 2014: 35). Kurumlar süreklilik arz ettiğinden dolayı uluslararası toplumun değişen taleplerine uyum sağlamak ve demokratik hükümetlerin ilkelerinin ve kurallarının demokratik toplumların değerlerini yansıtmasını sağlamak noktasında esnek olmalıdır. Başkalarının talepleri görüşülürken her devlet, aynı zamanda kendi çıkarlarını değerleriyle uyumlu hale getirmelidir. Çünkü çıkarların değerlerle dengelenmesi kurumlar aracılığıyla olmaktadır (Keohane, 2002: 129).

Liberaller, barışın tesis edilmesi noktasında herkesin ortak bir endişeye sahip olması ve acımasız güç dengesi politikalarının değiştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu yüzden dış politikada, yanlış anlamalar, zarar görmüş hassasiyetler veya uyandırılmış ulusal tutkular gibi ilişkileri tehdit eden durumlarda arabuluculuk yapmak için çatışmanın bedelinin farkında olan ve önemli çıkarları paylaşan uluslararası kurumların kullanılmasını yeni bir küresel toplumun gelişimi açısından gerekli görmektedir (Kegley ve Raymond, 2014: 33). Uluslararası siyasetin çatışmacı yapısını işbirlikçi yapıya dönüştürmek anarşiden hiyerarşiye, düzenleyicisiz bir uluslararası sistemden düzenleyicili bir uluslararası sisteme geçilmesini gerektirmez. Bunun yerine, egemen ulus devletler arasındaki resmi veya gayri resmi kolektif ve işbirliğine dayalı sosyal ilişkiler dizisini esas alarak kurulacak arabulucu özelliğe sahip bir Uluslararası topluluğun dünya hükümetine ve uluslararası anarşiye alternatif olacağı düşünülmektedir (Weber, 2001: 38). Çoğulcu stratejiye göre, farklı grupların devlet veya topluluk oluşturmaları çatışmayı azaltmanın bir yoludur. Diğer taraftan çoğulcu strateji, ahlaki değerlerin mümkün olduğu kadar belirli uluslararası kurumların dışında tutulması gerektiğini savunmaktır. Yani devletler, temel değerler veya derin ideolojik taahhütlerle ilgili argümanları bir kenara bırakarak sınırlı çıkarlar üzerinde pazarlık yapmaya ve bu çıkarların karakterini ortak bir meşruiyet anlayışına veya dış politika davranışına bağlamaya çalışırlarsa daha iyiye doğru evrilme gerçekleşebilir. Güç, çatışan değerler ve çıkarlar bağlamında uygulandığında meşruiyet sorunları ortaya çıkmaktadır. Siyasi meşruiyet ilkeleri, gücün kısmen kullanımını ve kötüye

kullanılmasına dair hesap verebilirlik veya temsil gibi mekanizmalar ile siyasi meşruiyetin öznesi haline gelen devlet ve devletler arası kurumlar aracılığıyla kısıtlanmaya çalışılmaktadır (Hurrell, 2007: 47 ve 116).

İdealizminin, genellikle ahlaki değer ve normları esas alan bir yaklaşım olması onun savaş ve çatışmaları yok saydığı anlamına gelmemekte ancak bunlara rağmen barış ve işbirliğinin mümkün olabileceğini iddia etmektedir. Bunun da değer ve normlar temelinde ahlak ve siyaset arasında denge gözeterek gerçekleşebileceğini öngörmektedir (Çakır, 2014: 264). Ancak ideal bir siyaset iki yüzlü olabilmektedir. Her ne kadar başkalarının güç siyaseti eleştirilse de kendi etki alanında güç uygulanmaya devam edebilir. Yani bencil amaçlar ahlaki konuşmalarla gizlenebilir. Ancak buradaki ulusal haklılık, yalnızca insani değerler temelinde değil de kendi medeniyetini üstün görme anlayışıyla bu medeniyete dair normları yaymak amacıyla siyasi liderlik rolüne bürünebilir. Amerikan demokrasisinin, ulusal çıkarlarının peşinde koşarken değerlerini ve ideallerini yayılmacı güç siyaseti ile birleştirmesi buna örnek verilebilir (Küng, 1998: 35). Realistlere göre ise evrensel norm ve değerleri idealize etmeye gerek olmadan da devletlerin dış politikasında geçerliliğini sürdürebilecek bir siyasi ahlakın varolması mümkündür. Ancak bir devlet ortak değerler sistemine sahip değilse değer ve çıkar uyumunun gerçekleştiren temel mekanizma kendi bekasınının devamlılığıdır (Çakır, 2014: 268).

İdealizme göre insanlar, devletlerarası ilişkilerde rasyonelite ile doğa durumundan kurtulabilirler. Çünkü yalnızca akıl ile evrensel ilkeler anlaşılabilir ve normlara, yasalara, insan ve hükümet davranışlarına çevrilebilir. Bu açıdan siyaset, insanların uzun vadeli çıkarlarını anlayabilmeleri için gerekli eğitimi almasını ve siyasi alanın demokratikleştirilmesini teşvik etmelidir. Böylelikle, idealistler, savaşın "nesnel" ve "öznel" nedenlerini geleneksel diplomasiden ve realistlerden farklı şekilde algılamaya başlamıştır. Geleneksel olarak benimsenen savaşın nesnel nedeni, insan doğasının değişmezliğine ve siyasetin doğasına atıfta bulunmaktaydı. İdealizm ise insan doğasını iyi olarak kabul ederek bir çıkar uyumunu gündeme getirmiş ve savaşın, uyumlu evrensel ilkelerin pratiğe dönüştürülmesi esnasında siyasetin sağlaması gereken rasyonel iletişimin başarısızlığı durumunda ortaya çıkabileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla savaşların ortaya çıkmasından sorumlu sistem değil

vatandaşlarının çıkarlarına karşı gelen hükümetlerdir. Yine de, yerelden ulusala ve uluslararası düzeye kadar siyasetin ve ülkelerin demokratikleştirilmesi yoluyla savaştan kaçınılabilir (Guzzini, 1998: 17).

Normların, çıkarların uyumu noktasında işlevlerine bakıldığında üç işleve sahip olduğu görülmektedir. İlk olarak, normlar, hoşgörü ve anlayış dışında bireysel hedeflere ulaşma yöntemlerini dışlayarak çatışmanın sınırlanabileceği alanı tanımlamaktadır. İkinci olarak, sınırlandırılarak izin verilen hedef ve stratejiler dizisinde aktörlerin hedeflerini verili alan kurallar çerçevesinde planlar ve programlar oluşturuşabilmesine izin verilir. Üçüncü olarak, normlar amaçları veya stratejileri çatışan tarafların ortak bir söylem oluşturarak çözüm üretmelerine ve ortak kabul edilen kurallar çerçevesinde bir karar vermelerine yardımcı olmaktadır. Farklı kural ve normlar bu üç düzenleme işleviyle ilişkili olsa da normların işlevleri arasında da karşılıklı bağımlılık bulunmaktadır (Kratochwil, 1989: 70).

Uluslararası toplumda sınıfsal nitelikte bir dayanışmanın ortaya çıkması ancak çıkarların zarar görmeyeceği konusunda garanti verilirse mümkün olabilir. Çıkarlar, tehlikeye girdiği takdirde uluslararası sınıfsal dayanışma ulusal bir nitelik kazanabilir ve daha da ötesi etnik ve dini ayrışmalar ortaya çıkabilir. Çünkü ortak sınıf bilinci milli ve etnik kimlik ayrışmaların gölgesinde kalmaktadır. Mesela, beyaz erkek yerine zenci kadının aynı statüde çalışması pek kabul görmeyebilir. Ancak sermaye ve malların bu tür insana dair ayrıştırıcı mekanizmaları bulunmamaktadır (Bakırtaş, 2012: 256).

2.4.1.1. AB Çıkarlarının Göç Politikaları Üzerinde Uyumu ve Çatışması

İdeal anlamda etik bir dış politikanın kökleri yerel ve uluslararası ahlaki değerlere bağlı normlara ve kurallara dayanmaktadır. Bir norm ne kadar yerleşik hale gelmiş ve dayandığı ahlaki değerler üzerinde ne kadar kapsamlı bir uzlaşma sağlanmışsa çıkarlar, aktörlerin bireysel ve kolektif uygulamaları üzerinde o kadar etkin hale gelecektir. Uluslararası normlara uygun hareket edilmesi ve çıkarların uluslararası sistemde koordineli bir şekilde yapılandırılma biçimleri, daha etik veya değer temelli bir dış politikaya doğru kayma anlayışını geliştirebilir (Björkdahl, 2002: 22). Norm ve değerler dizisi, uluslararası sistemdeki güçlü aktörlerin kurumsal çıkarlarını yansıtmaktadır. Diğer taraftan norm, başlı başına doğal hukuk, adalet ve

onur ilkelerine dayanan kurumsal değişiklikleri normatif bir temele dayandırıp güçlendirerek meşrulaştırıcı bir rol oynamaktadır. Norm, ahlaki yargıları ortaya çıkaran çıkarlarla ilişkilendirilerek yeni siyasi kaygıları meydana getirmektedir. İlkeler, çıkarlar ve kurumlar arasındaki uyum nedeniyle, bu yargılar kısa sürede devletler arasında ve devletler tarafından desteklenen, belirli eylem türlerinin uygunsuz olduğuna ilişkin ortak bir anlayışa dönüşmektedir (Thomas, 2001: 67). Yani normlar temelinde inşa edilen politikalar ve kurallar dizisi sonucunda ortak çıkarlar etrafında bir işbirliği alanı oluşmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası asıl önemli olan temel unsur, Avrupa sınırlarını belirlemekten çok çıkarların uyumu ve işbirliğini geliştirmekti. Böylece Avrupa değerlerine bağlı ortak çıkar ve bilinç oluşturularak barış ve istikrar ortamının sağlanması hedeflenmekteydi (H. Özdemir, 2012: 139). Ancak küreselleşme ile birlikte artan göç olayları başta olmak üzere meydana gelen olaylar bu ortamın gelişmesini engelleyici bir rol oynamıştır. Ayrıca Avrupa'da aşırı sağ ve popülist söylemlerin artması ile göçmen karşıtlığı da doğru orantılı bir şekilde artmaktadır. Buna göre göçmenler yerel halkın norm ve değerlerini, kültür ve kimliklerini, ekonomik yapıyı bozan bir tehdit unsuru olarak görülmektedir (Batur, 2019: 24 ve 25). Avrupa'da ırkçı politikalar güden aşırı sağın yükselişi Avrupa'nın evrensel değerler üzerine kurulduğu gerçeğinden uzaklaşılmasına neden olmuştur. İngiliz Sir Oswald Mosley, Avrupa'nın aynı ırk ve kültür yapısı ile harmanlanmasını ve Afrika kıtasının Avrupa'ya bağlı hale gelmesini savunarak "Avrupa ırkçılığı"nın temelini oluşturmuştur (Taş, 1999: 21 ve 22).

Egoist veya kendi kendine yeten varlıklar olarak görülen devletlerin Avrupa Birliği içinde savaşmasını önleyen şey işbirliğine dayalı şekilde kurulan çıkarlar topluluğunun nesnel bir göstergesi olmasıdır. Yani bir devlet, bir alanda çatışmalı bir ilişkinin farklı alanda ise bir güvenlik topluluğunun parçası olabilir. Ancak işbirlikçi kimliği, bir devletin her alanda tüm ilişkilerini belirleyen bir kimlik değildir. Kimlik, üniter bir kavram olarak değerlendirilemeyebilir. Birden fazla kimliğe sahip olan aktörler, farklı yapılarına göre kendilerini farklı şekillerde konumlandırabilirler. Herhangi bir devlet bir toplulukta, çıkarların ortaklığını ve diğerlerinde ise çıkarların karşıtlığını gösterebilir (McSweeney, 1998: 90). AB'nin bu çok aşamalı yapısı, çıkar gruplarının etkisinin görülebileceği seçenekleri çoğaltmakta ve bu da onların herhangi bir hükümet düzeyine olan bağımlılıklarının azalmasına neden olmaktadır.

Bir yandan, AB'nin çıkar gruplarına çeşitli erişim kanalları sunarak onları güçlendirmesi sonucunda bu gruplar, AB düzeyine gitmeyi veya ulusal bir hükümete lobi yapmayı seçebilir. Hatta, AB düzeyinde başarısız olduklarında üye devlet hükümetlerini hedef alarak olayların akışını değiştirebilirler. Bu şekilde, her aşama karşısında konumu güçlendirilmektedir. Diğer yandan AB, üye devlet hükümetlerine, onların çıkar gruplarıyla olan ilişkisinde AB anlaşmaları ve hukukundan kaynaklanan yükümlülüklere vurgu yaparak seçeneklerini artırması ve çıkar gruplarının taleplerine direnmesi için yeni fırsatlar sunmaktadır. Böylece, hem çıkar grupları, hükümetin farklı düzeylerinde yeni fırsatlardan yararlanmakta hem de hükümetler AB'yi yerel çıkar gruplarını atlatmak için kullanmaktadır. Çıkar grupları ve üye devlet hükümetleri arasındaki ilişkide hangisinin baskın olduğu ülkeler ve çıkar grupları arasında farklılık gösterecektir. AB'nin çok seviyeli yapısı yurt içinde nispeten zayıf durumda olan grupların AB olanaklarından yararlanarak güçlenmesini sağlarken yurt içinde güçlü olan ancak AB düzeyinde faaliyet göstermesi daha zor olan grupların da zayıflamasına neden olacaktır (Lelieveldt ve Princen, 2011: 146).

Göç politikası, hem ulusal hem de uluslarüstü alan arasında sıkışıp kalmış bir sürü sorundan oluşmaktadır. Bir taraftan vatandaşlık kapsamını belirlemek ve ülke sınırlarının kontrolünü sağlamak devletlerin asli egemenlik yetkisi simgelemektedir. Diğer taraftan üye devlet vatandaşlığının aynı zamanda AB genelinde birtakım haklara sahip olması, göçmenlik politikasının uluslarüstü yönünü simgelemektedir. AB, bu rekabetçi talepleri bütünleştirmeye ve yönetmeye çalışırken aynı zamanda ülkelerin kendine özgü çıkarlarının da dikkate alınarak göç yaklaşımlarının belirlenmesini sağlamaktadır. Ancak göçe yönelik tutum ve davranışlar belirlenirken Avrupa entegrasyonu ve göçün kontrolü gibi ortak çıkar ve hedefleri benimseyen ülkelerin bile kendine özgü ihtiyaçları farklılık arz ettiğinden bazı üye devletlerin diğerlerinden daha baskın konumda olduğu söylenebilir (Lahav, 2004: 113). AB'nin ortak bir göçmen politikası benimseyememesi üye ülkeler arasında göçmenlere yönelik uygulamaların farklılık göstermesinden anlaşılmaktadır. Frontex gibi sınır koruma ajansına rağmen göçmenlerin kurtarılmasında sorun yaşanması AB içinde koordinasyon eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Almanya, Fransa ve İngiltere gibi temel kurucu üye devletlerin kendi çıkarlarına uygun işlettiği Dublin Sistemi'ni revize edememeleri de diğer üye devletlerle anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına neden

olmuştur. Üye devletler arasındaki bu anlaşmazlık Polonya, Macaristan, Slovakya ve Çek Cumhuriyeti gibi ülkelerin bir araya gelerek "Vişegrad Dörtlüsü"nü oluşturmalarına neden olmuştur (Bayraklı ve Keskin, 2017: 123 ve 125).

Avrupa düzenlemelerinin çıkarlar üzerinde olumsuz bir etkisi olabilir. Resmileştirilmiş düzenlemelere getirilecek her yeni düzenleme, maliyet ve faydaları menfaatler arasında eşit olmayan bir şekilde dağıtmakta ve başkalarının aleyhine değerlendirilmek için bir fırsat sunmaktadır. Bir grubun çıkarları, kuralları kendi lehine dönüştürülecek şekilde teçhiz edilirse her türlü doğrudan çıkarları güvence altına alınmış olur (Mazey ve Richardson, 1999: 117). AB göç politikasını, üye devletlerin ulusal çıkarlarını gözeterek güvenlik ekseninde oluşturdukları realist politikalardan bağımsız AB değerleri ve insan haklarına dayalı bir şekilde yürütmelidir. Ayrıca AB, belli bir yasal dayanağı olan tutarlı, kapsayıcı, uzun vadeli, dayanışma ve sorumluluğun adil dağılımı ilkelerine bağlı bir politika oluşturmalıdır. Ancak AB idealize edilen bu politika tutuma uzak şekilde uygulamada pasif ve kısa vadeli politikalarla göçü dışsal hale getirmeye devam etmektedir. Bu durumda, AB normatif kimliği, üye devletlerin çıkar çatışmalarına ve güvenlik algılamalarına dayalı şekilde şekillenmekte ve bu durumda kapsamlı çözümler üretilememektedir (Alkan, 2019: 556-558).

1950 ve 1960'lı yıllarda Güney ve Kuzey Avrupa'daki göç veren ülkelerin göç ülkeleri haline gelmesi ile eskiye nazaran homojenleşmiş bir yapı oluşmaya başlamıştır (Bonifazi, 2008: 121). AB göç politikasının işbirliği ve uyumunda üç dönem dikkat çekmektedir. 1957'den 1986'ya kadar AB ulusal göç politikalarının yanı sıra göçü kısıtlayıcı politikalar ortaya çıkmıştır. Özellikle 1970'lerde iç güvenliğin sağlanmasına yönelik işbirliğinin kurulması için Trevi grubu oluşturulmuş ve iç sınır kontrollerinin kaldırılması için Schengen Anlaşması imzalanmıştır. 1986 ile 1993 arası devletlerin idari temsilcilerinin daha yakın işbirliği içine girdikleri "Göç üzerine Geçici Çalışma Grubu" ve "Palma Programını" hazırlayan koordinatörler grubu gibi gayri resmi hükümetlerarası faaliyetler artış göstermiştir. Ancak 1993 ve 1999 arası dönemde resmi hükümetler arası işbirliğine geri dönülerek göç politikaları Maastricht Antlaşması temelinde şekillendirilmiştir. Özellikle AB'nin üç sütunlu yapısının kaldırılarak göç politikaları AB çatısı altında

bütünleştirilmiştir. Göç konusu, AB ortak çıkarı kapsamına alınmıştır (Ette ve Faist, 2007: 5 ve 6).

2.4.1.2. AB'nin İdealist Değerleri ve Realist Çıkarları Kullanmadaki İşlevselliği

Değer, "insan", "etik", "entelektüel" veya "manevi" olarak karakterize edilebilir. Genel anlamda özgürlük başta olmak üzere düşünce, ifade veya din özgürlüğü Avrupa'nın önde gelen değerleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra barış, dayanışma, refah, demokrasi, hoşgörü, saygı, şiddetin reddi başlı başına bir değer olarak görünmektedir. (Calligaro vd., 2016: 20). Avrupa değerleri, Avrupa kültürel kimliği üzerinde din, dil, etnik köken, ortak geçmiş ve tarihsel miras gibi kültürel faktörler ile demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi siyasi faktörlere temelinde inşa edilen evrensel ilkelerdir (Saatçioğlu, 2017: 216).

Olması gereken ile olan arasında büyük bir farklılık olması demek hiç kimsenin karşılamadığı ve hatta yaklaşmadığı ahlaki standartların kullanıldığı anlamına gelmektedir. Gerçekçi bir bakış açısından, ahlaki normlar, çoğu aktörün çoğu zaman yapmaya istekli olduğu şeyden çok uzaklaşmamalıdır. Bu, insanların veya devletlerin her istediklerini yapıp buna ahlak kisvesi altına sığınacakları anlamına gelmemektedir. Anavatanlarına güvenli bir şekilde dönme konusunda makul bir ümidi olmayan göçmenlerin kalıcı olarak başka bir yere yerleştirme fırsatının sunulması gerektiği yaygın olarak kabul edilmektedir. Siyaseti belirleyen güç ve çıkar farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Herhangi bir gerçekçi göç etiğinde, politika seçenekleri arasından uygulanabilir politikalar üzerinde durulmamıştır. Örneğin hiç kimse açık sınırların kabulünü gerektiren gerçekçi bir politika seçeneğine bağlı ahlaki argümanları sorgulamaz. Genellikle, mevcut politikalardaki kademeli değişikliklere odaklanılmalıdır. Örneğin genel göç seviyelerindeki artışlar veya düşüşler, kabul kriterlerindeki değişiklikler, göçmen yargılama usullerindeki değişiklikler, yetkisiz göçmenlerin işverenlerini etkileyen kurallardaki değişiklikler daha tutarlı politikaların ahlaki argümanları incelenebilir (Carens, 1996: 158 ve 159).

Uluslararası sistemin başat aktörlerinden biri olan AB, demokrasi, hukuk, insan hakları, liberal ekonomi gibi yumuşak güç unsurlarını dış politika aracı olarak

kullanarak ve dini, milli, kültürel, bölgeler üstü değerleri benimseterek barış ve güvenliğin tesis edilebileceğini savunmaktadır. Ancak AB'nin kurumsal işleyiş tarzı ve karar alma yöntemi bu değerlerin içselleştirilerek uygulanmasına elverişli bir ortam sunulmasına izin vermemektedir. AB, yumuşak güç unsurlarını kullanarak çizdiği küresel aktör imajı, karşılaştığı sorunları çözebilme potansiyelinin düşük olması ve özellikle Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde şeffaf ve güvenilirliğini kaybetmesi nedeniyle zedelenmiştir (Mor, 2010: 536). Aynı zamanda göçmenlere yönelik ikircikli tutumu ve uluslararası hukuk ilkelerinin objektif olarak yürütülmemesi gibi nedenlerle de bir imaj kaybı yaşamıştır. Bu anlamda, AB'nin göç politikasındaki tutumu, AB kimliğinin kurucu norm ve değerlerinden kopuşunun da bir izdüşümünü sunmaktadır. Yani AB dış politikası, kendi değerleri ve kimliği açısından önem arz eden göç gibi konularda normatif kimliğini göz ardı edebilmektedir (Tuncel, 2017: 987).

Günümüzde, genellikle parçalı ve heterojen bir yapıya sahip olan küresel yönetişimi anlamak için devletler arasındaki çok taraflı işbirliğinden çok hükümetlerlerarası veya hükümetlerdışı çalışan ağlardaki tüm ajanların hızla değişen normlar bağlamında etkileşim sürecini anlamak gerekecektir (Keohane, 2002: 213). AB üyesi devletler, her konuda aynı uyumu yakalayamayabilir. Mesela, ölüm cezası evrensel bir norm olarak bilinen zalimane ve insanlık dışı ceza yasağı kapsamında değerlendirilerek kaldırılması konusunda uyum sağlanmıştır. Ancak 1990'lardan beri önemli hale gelen azınlık hakları ayrımcılık yapmama ilkesi kapsamında değerlendirilmiş ve bu hakkın kapsamının genişletilmesi konusunda AB üyesi devletler bir uyum yakalayamamıştır (Ertürk, 2015: 383). AB, her ne kadar küresel sorunları çözebilme kabiliyeti yüksek bir aktör olarak görülse de siyasal irade zafiyeti, inanılırlık sorunu ve stratejik vizyon eksikliği gibi sorunlarla karşılaştığından uygulamada istenilen başarıyı gösterememektedir (Mor, 2010: 536). AB'de çıkarlar, çoğunlukla belirli değerlerle ilişkilendirilirler. AB, son zamanlarda daha geniş değerleri desteklemek adına kendi ekonomik çıkarlarına ters tavırlar benimsemek zorunda kalmıştır (Hoven, 2006: 194). Avrupa'da siyasal çıkarlar uğruna kültürel değerler, kamufle edilebilir. AB'nin en güçlü kültürel özelliklerinden biri olan Hıristiyanlık inancının AB anayasasında yer almaması, siyasi çıkarlarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca dini ve kültürel özelliklerin siyasi araç olarak kullanılma

dozunu belirleyebilecek güç, milli veya ortak çıkarlardır (H. Özdemir, 2012: 137).

Değerleri savunmak ile uluslararası ilişkilerde güç kullanmak arasında yakın bir bağlantı söz konusudur. İlk olarak, AB, Dünya Ticaret Örgütü'nü (DTÖ), küresel ekonominin düzenleyicisi haline getirmeye ve kendi imajına göre şekillendirmeye çalışarak çok taraflı ticaret sistemine kendi değerlerini ihraç etmektedir. Ayrıca AB, öncelikle sosyal adaletle bağlantılı temel değerlere dayanarak DTÖ'deki çıkarlarını korumaktadır. Diğer taraftan değerleri savunmak uluslararası sistemde güç kullanımıyla da ilişkilendirilebilmektedir. Çünkü DTÖ yoluyla AB, gelişmekte olan ülkelere ticaret imtiyazları sunmasını engelleme kabiliyeti yüksek olan yerel grupları sınırlandırarak bu ülkeleri DTÖ anlayışını benimsemeye ikna etmektedir. Dolayısıyla küresel düzenleyici otorite olarak AB'nin ticaret politikasındaki değer temelli konumunun, çok taraflı ticaret sistemi üzerindeki kontrolünü de güçlendirdiği anlaşılmaktadır. AB değerlerinin DTÖ'deki ticaret politikası üzerinde gitgide artan bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bazı durumlarda AB ticaret politikasında, değerlerin çıkarlardan üstün tutulduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır. Bu durum, AB'nin DTÖ işleyişi hakkında genel vizyonunu değerlendirirken ve ticaret müzarekelerinde kendi ekonomik çıkarlarına aykırı tutum sergilerken ortaya çıkmaktadır. DTÖ sistemi, adil bir düzenin kurulması konusunda AB'ye olan inanç ve güven eksikliğinden kaynaklı olarak ticari kazançların adil bir şekilde yeniden dağılımının sağlanması için küresel ekonominin düzenlenmesi vizyonunu benimsemiştir. DTÖ, bazı konularda AB'nin ekonomik çıkarlarını savunurken bazı konularda ise adalet ve küresel düzen ile alakalı değerleri yaymaya çalışmaktadır. Bazen yerel çıkarlarına aykırılık teşkil eden ekonomik çıkarlarını ancak değer temelli bir argümana dayandığı takdirde savunabilmektedir (Hoven, 2006: 198 ve 199).

Göçmenler, BM Mülteci Sözleşmesi veya Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası belgelere dayanarak ulusal politika oluşturma kapsamı dışındaki çıkarlar temelinde hareket etme ve yeniden yerleştirme hakkını talep edebilir. Buna karşılık, liberal demokratik devletler, sadece idealist, evrenselci hedeflere ulaşmaya çalıştıklarında varlığına tehdit oluşturabilmekte yalnızca gerçekçi hedefler peşinde koşarlarsa da meşruiyetlerini kaybetme tehlikesiyle karşılaşabilmektedir. İşte bu ikilemde dengede kalabilmek için Avrupa daha az sayıda göçmeni kabul etme politikası gütmektedir (Baganha vd., 2006: 31).

Değerin mülkiyeti ile ilgili bir durumun varlığına dair bir kurumun diğer kurumların üzerinde bir egemenliğe sahip olduğuna veya herhangi bir kurumun öne çıkarıldığına dair sarih bir delil söz konusu değildir. Mülkiyet, aynı zamanda coğrafi ve siyasi sorumluluk da içerdiğinden değerlerin bir taraftan Avrupalı diğer taraftan da evrensel olarak sunulması AB'nin normatif bir kapsayıcılığının olmadığının bir göstergesidir (Calligaro vd., 2016: 21). Yani Avrupa, birçok alanda gelişmişlik düzeyinin yüksek olmasının etkisiyle geri kalmış ülkeleri öncülüğünü yaptığı bir değerler sisteminin içine sürükleyebilmektedir. Ancak değerin mülkiyeti de güç ilişkisi ile doğru orantılıdır. Bir kurum veya devlet ne kadar güçlüyse o ölçüde kendi değerlerinin savunucusu haline gelmekte ve kurduğu değerler sisteminin yayılmasını ve benimsetilmesini sağlayarak diğerleri üzerinde üstünlük kurmaya çalışmaktadır.

AB'nin göç konusunda idealist değerleri ile realist çıkarları kullanmadaki işlevselliğini anlayabilmek için güvenlik çıkarı ile misafirperverlik değeri arasındaki çatışmayı anlamak gerekmektedir. Bir göçmenin AB bölgesine girişi bu bölgeye dahil olan alanlardan oluyorsa misafirperverlik veya kardeşlik değeri ile özdeşleştirilirken AB dışındaki doğu, "anti-modernizm" veya geri kalmış ülkelerden gerçekleşiyorsa "öteki", "düşman", "terörist" gibi tehdit edici unsurlarla güvenlik çıkarıyla özdeşleştirilmektedir.

Avrupa kurumlarının dine önem vermelerinin nedeni ona "değer" olarak kurucu bir rol atfetmelerinden kaynaklanmaktadır. Din, gelişmekte olan bir Avrupa topluluğunu şekillendirmek ve birbirine bağlamak gibi dinamik bir işleve sahiptir. "Değer" üzerinden hareket etmenin hem saldırgan hem de savunmacı bir yönü bulunmaktadır. Değerler, çoğunlukla barışçıl ve olumlu bir etki arayışı olan "teşvik etmek" içindir. Aynı doğrultuda, "farkındalığı artırmak" veya "güçlendirmek" için bir araç olabilirler. Aynı zamanda, "değer" "savunacak", "saygı duyulacak" veya "koruyacak" bir şeydir. Bir tehdit veya bir meydan okumanın varlığından belirsizlik oluşturularak bahsedilebilir. Değerler üzerinden hareket etmek bir seçimden çok bir zorunluluk ve ihtiyaç olarak dile getirilmektedir (Calligaro vd., 2016: 20 ve 21). AB ülkelerinde, Türkler ve Müslümanlar, hem İslam'ın bireyselleşmesini hem de dinin kurumsallaşmasını bir arada yaşamaktadırlar. İslam'ın bireyselleşmesi, bireylerin sosyal medya ve diğer iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte kendilerini daha

özgür bir şekilde ifade edebilecekleri bir ortam oluşturmaları, İslam'ı kendilerine göre yorumlamalarıdır. Diğer taraftan insanlar yoksulluk, işsizlik, dışlanma gibi şartlara maruz kaldıklarında din, kültür ve kimlik unsurlarına daha da bağlı hale gelebilirler ancak böyle bir durumda, göç alan ülkenin de dinsel kimliklerine göre göçmenleri kategorize edebilme olasılığı yüksektir (A. Kaya, 2008: 93). Napolyon'un 19. yy'da Fransa'da Yahudileri kontrol altına alabilmek için kurumsallaşma çabaları günümüzde de Müslüman Konseyi adı altında İslam üzerinden devam etmektedir. Bu kurum aracılığıyla Müslümanları yönlendirici politikalar üretme çabasının başarısız olma ihtimali yüksektir (Bahar vd., 2008: 94).

2.4.2. Batı Değerlerinin Evrenselliği ve Avrupa Merkezli Çıkarların Çatışması

Küreselleşmenin sadece kapitalizmin küresel yayılışını değil aynı zamanda hem Batı kültürel değerleri ve kodlarının küresel yayılmasına hem de uluslararası kurumlar tarafından kutsal olarak görülen küresel norm ve davranış standartların ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir (Risse, 2007: 133). Batı, liberal ekonomik düzen ile amacının Batılı olmayanların insan haklarına uygun bir şekilde yaşayabilmelerini sağlamak olduğunu kabul ettirmek istese de aslında amacının Batı medeniyetinin üstünlüğünü sağlamak olduğu görülmektedir. Batının Doğu üzerinde insan haklarının savunuculuğunu üstlenmesi aynı zamanda çıkar çatışmaları olduğu takdirde gerektiğinde müdahale edebilmeyi meşru hale getirebilme siyasetinin bir parçası olarak görülebilir (Falk, 2001: 141). Diğer taraftan Batı, bu düzenin koruyuculuğunu yapmakta ve düzenin parçalarını bir yapboz parçası gibi yerine oturtabilmek için istemediği parçaların küreselleşme araçları ile değerler bağlamında eleştirilerek veya yontularak istenilen hale getirilmesini sağlamaktadır.

Sosyal bir varlık olarak her bir insanın zevki, tutumu, bakış açısı, düşünme biçimi birbirinden farklı bir nitelik taşıdığından farklı toplumlar ve siyasi sistemler ortaya çıkmıştır (Alikhani, 2016: 7). Bu paradigmalar, farklılıkların benzerliklere karşı daha baskın hale gelmesi ile çeşitlilik ve çok kültürlülüğe neden olarak kozmopolit dünya kültürünün oluşmasını tetiklemiştir (Gismondi, 2008: 17). Bu ortamda her ne kadar küresel alanda kapitalist değerlerin üstün olduğu görülmekteyse de bir o kadar da yersellik ve buna bağlı olarak farklı kimlik ve

kültürlere bağlı melez bir ortamın oluştuğu görülmektedir. Bir yandan liberal değerlerle özdeşmiş tektip Batı medeniyetinin etkisi altında kalan dünya diğer taraftan da bu Batı medeniyetine meydan okuyan Doğu medeniyeti olmak üzere çift kutuplu medeniyet ortamı meydana gelmiştir. İnsan hakları açısından daha bütüncül ve insanlığa yol gösterici olduğu düşünülen Batı medeniyeti karşısında yer alan Doğu medeniyeti tarafından ahlaki ve dini açıdan yozlaşmaya yol açan kapitalist değerlere karşı bir başkaldırış söz konusudur (Falk, 2001: 142).

Liberal olmayan Öteki, Batılı liberaller tarafından toplumsal barış ve ilerlemeyi engelleyici bir unsur olarak görülmüştür. Özellikle doğunun bu şekilde ötekileştirilmesi, barışın tesis edilmesini sağlayabilecek potansiyele sahip kurumsal, sosyal, ekonomik ve kültürel kapasiteler yönünden eksik olmasına dayanmaktadır. Batılı veya liberal olmayan Öteki algılaması liberal barış inşası için gerekli olan ekonomik veya sosyal varlıkları, temel değerleri ya da kimlikleri tehdit eden ve bunlara direnen bir özne olarak görülmesidir (Chandler, 2017: 31 ve 32). Küreselleşme değerlerine karşılık özellikle Doğu medeniyetleri içindeki İslam veya Arap kimliğinin güçlendirilmesi ancak Batının sistemik çıkarları gereği laik kimliği yüceltmesine bağlıdır. Bu anlamda, İslam devletleri, genel anlamda hem doğuyu hem de batıyı Batı değer ve çıkarlarını temel alarak şekillendirmektedir. Diğer taraftan Batı medeniyeti, Hristiyanlık değerleriyle özdeşleşmektedir. Batı desteğiyle iktidarını sürdüren İslam Devletleri, kendi alanları içinde bir bölgesel kontrol ve kalıcı eşitsizlik mekanizması oluşturmuştur. Ancak yine de Müslüman devletler, ilerici bir parçalanma dinamiğine yol açan ve onları toplam sistemik kolonizasyon ve tahakküm altına sokan çelişkili ve çatışan devlet politikalarını izlemeye devam etmektedir (Sabet, 2008: 145).

Küreselleşme, İslami açıdan yorumlandığında devlet yapılarını, bölgesel olmayan, sömürge veya örgütlenme öncesi döneme döndürmek amacıyla tekrar kurmaktadır. Böylece, Müslüman Arap olarak inşa edilmiş devlet yapılarında bölünme, kimlik, çatışma ve sömürgeleştirmeye yol açarak küresel neo-liberal çıkarlara uygun hareket etmektedir (Sabet, 2008: 135 ve 137). Küreselleşmenin beraberinde getirdiği teknolojik gelişmeler, yerel toplulukların çıkarlarındansa güçlü ekonomilerin çıkarlarına öncelik vermektedir (Baylis vd., 2020: 17). Ekonomik ve

teknolojik olarak gelişen toplumlarda bireyselleşme ve bireysel ahlaka yönelme söz konusu olabilmektedir. Bu süreçte bireylerin kurumlarla ilişkileri zayıflamakta ve buna bağlı olarak kurumsal değer sistemi yerine kendi değer ve norm kalıplarını geliştirmeye çalışmaktadır. Ayrıca ülkeler, ekonomik ve teknolojik açıdan gelişim gösterdikçe nüfuslarının değer kalıpları da giderek rasyonelleşecektir. Yani modern bireyler, ahlaki değerlendirmelerini giderek daha fazla akla uygun hale getirebilecektir (Arts ve Halman, 2004: 27).

İnsan hakları, özellikle Müslüman toplumların üzerinde hakim bir güç oluşturmak şeklinde kullanıldığından değerler ve çıkarlar ikileminde stres, huzursuzluk ve belirsizlik ortaya çıkarmaktadır. İslami yönetimler ise bu yabancı müdahale karşısında mili ve İslami söylem kullanarak otantik değerlerin koruyuculuğunu üstlenmektedirler. Evrensellik, bir taraftan Müslüman devletler ve toplumları üzerine uygulanan dışsal bir Avrupa merkezci güç söylemine diğer taraftan da yerel rejimlerin kendi toplumları üzerinde uyguladığı aşağılanmış bir güç söylemine doğru evrilmiştir (Sabet, 2008: 209 ve 203). İslami değerlerin Avrupa liberal değerleri karşısında aşağılanması ve basitleştirilmesi, İslamın evrensellik boyutunu baltalayarak yayılım alanının sınırlandırılmasına yönelik bir hareketi temsil etmektedir. Bu anlamda ise Müslüman devletler, İslam değerlerin evrensel gücü karşısında Avrupa merkezli çıkarlara yenik düşerek İslam'ın gücünün önemsizleşmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Kapitalist düzenin değerleri, İslam değerlerine üstün tutularak din görünümü altında aslında ekonomik rekabet ortamı devam ettirilmektedir. Diğer taraftan Avrupa merkezli çıkarlar aşırı radikal örgütlerin piyon olarak kullanılmasına ve özellikle Ortadoğu'da vekalet savaşlarının oluşmasına neden olmaktadır. Bu vekalet savaşları, her ne kadar Batı değerlerine meydan okuyan İslam örgütlerinin İslam değerleri uğruna mücadelesi, Batı'ya direnerek İslam kimliğini devam ettirme çabası olarak görülse de aslında Avrupa odaklı güç merkezlerinin ekonomik desteği ile çatışma ve rekabet ortamının meydana gelmesini sağlayarak İslamofobinin oluşmasına ve İslamın gücünün aşındırılmasına neden olmaktadır.

Küresel kültürün karşılaşmasında farklı kültürlerin uyum sağlayabilmesi kadar çatışabilmesi de söz konusu olmaktadır. Bu çatışmaların en çok görüldüğü

alanlardan biri de İslam ve Batı arasındaki kültürel uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Almanlar ve misafir-işçiler olarak adlandırılan Türk göçmenler arasındaki sorunlar, Britanya'da Rüşdü sorunun ortaya çıkması, İran Hükümetinin Amerikan uydu yayınını yasaklaması gibi örnekler kültürel uyumsuzluklar sonucu ortaya çıkmaktadır Ancak Batının kendi arasında da kültürel çatışmaları olmaktadır. Amerikanlaşma tehdidi birleşik Avrupa tarafından zaman zaman endişelenmelere neden olmaktadır (Robins, 2008: 289). Avrupa-merkezci ve İslami haklar aynı temel değerlerde gelişirken farklı insan özerkliği anlayışlarına dayanmaktadır. Avrupa merkezci görüşte, insan özerk bir haldeyken İslam merkezci görüşte ise ahirete dayalı kaderci yapısıyla görece özerktir. Avrupa merkezci görüşte insan amaç olarak görülürken İslamcı görüşte insan yaratılan olduğu için amaç olarak görülmemektedir. Dolayısıyla hukuk, haklar ve insanlık kavramları temelde farklı olacak ve İslami ve seküler olmak üzere iki dünya görüşünü yansıtacaktır. İslamiyet, dünyevi acıların soyut uhrevi gerekçelerle dindirilmesini öğretirken seküler değerler bu ayrıcalıktan yoksundur. Çünkü bu değerler pragmatik, somut, teolojik olmayan değerlerdir ve bu dünyada iddia ettiklerini veya vaat ettiklerini yerine getiremezlerse, Müslüman toplumlarda varlık nedenlerinin çoğunu kaybetmeleri muhtemeldir (Sabet, 2008: 222-221). Batı ve İslam medeniyeti arasındaki en ayırt edici fark, İslam medeniyetinin samimiyete Batı'nın ise gösterişe dayalı tarzıdır. Esas, Rönesans, reform, insan hakları düşüncelerinin ortaya çıkması İslam medeniyeti sayesinde söz konusu olmuştur. Batı'da insan haklarının ortaya çıkışı birey ile devlet arasında yapılan toplumsal sözleşmelere bağlanmıştır. İslam medeniyeti'nde ise adil ve dengeli bir düzenin oluşması için gerekli olan kurallar, Allah tek taraflı külli iradesi ile belirlemiş ve hem tüm insanlığa uyarıcı olarak gönderdiği Kur'an-ı Kerim'de bahsetmiş ve hem de onları doğru yola iletmek için Peygamberler göndermiştir. İslam medeniyetinde insan hakları ile ilgili olarak ilk belge olarak gösterilen Magna Carta'dan daha eski zamanlarda Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Veda Hutbesini okumuştur (Fendoğlu, 2007: 36-40).

Ulusal çıkar mantığı, bireyleri kısıtlamaya ve hatta ortadan kaldırmaya iterken insancıl mantık, bireyleri korumaya ve nispeten daha az kısıtlamaya itmektedir. Halkı iki zıt kutba ayırmak yerine bu rekabet halindeki mantıkların aynı vatandaşta iç çelişkiler doğurması ve insani norm ile ulusal çıkar olarak algıladıkları

şeylerin karşı karşıya gelmesi beklenmektedir. Avrupa'nın, sığınma ve mülteci politikasını belirlerken insani yardımı amaçlayan normatif kaygıları ile ulusal çıkarları korumayı amaçlayan öznel kaygılarını olumlu ilişkiler üzerinden dengelemesi gerekmektedir. Mülteci politikalarına dair sınırlamalar veya birtakım koşulların belirlenmesi, korumanın belirli temel özelliklerinin sağlanmasını da gerektirmektedir (Jeannet vd., 2021: 357). Yani her ne kadar kontrolcü bir mülteci politikası benimsense de temel değerler üzerine inşa edilmesi zorunludur. Çıkarları belirleyen değerlerdir. AB çıkarları AB değerleri üzerine inşa edilmektedir. Dolayısıyla AB mülteci politikası da AB değerlerine bağlı olarak geliştirilen kısıtlamalar silsilesinden oluşmaktadır. Avrupa sınırlarının soyutluğu veya tanımlanamamasının nedeni Avrupa ortak çıkarlarının her genişleme dalgasında tekrar güncellenmesinden kaynaklanmaktadır. Yani Avrupa sınırı ortak tehdit algılamasına göre değişkenlik gösterebilmektedir. Mesela, önceden Osmanlı sınırına dayanan Avrupa alanı Soğuk Savaş Dönemi'nde Demir Perde sınırına kadar olan alanı kapsıyordu (H. Özdemir, 2012: 140 ve 141).

Avrupa-merkezci ve İslami haklar aynı temel değerlerde gelişirken farklı insan özerkliği anlayışlarına dayanmaktadır. Avrupa merkezci görüşte insan özerk bir haldeyken İslam merkezci görüşte ise ahirete dayalı kaderci yapısıyla görece özerktir. Avrupa merkezci görüşte insan amaç olarak görülürken İslamcı görüşte insan yaratılan olduğu için amaç olarak görülmemektedir. Dolayısıyla hukuk, haklar ve insanlık kavramları temelde farklı olacak ve İslami ve seküler olmak üzere iki dünya görüşünü yansıtacaktır. İslamiyet, dünyevi acıların soyut uhrevi gerekçelerle dindirilmesini öğretirken seküler değerler bu ayrıcalıktan yoksundur. Çünkü bu değerler pragmatik, somut, teolojik olmayan değerlerdir ve bu dünyada iddia ettiklerini veya vaat ettiklerini yerine getiremezlerse, Müslüman toplumlarda varlık nedenlerinin çoğunu kaybetmeleri muhtemeldir (Sabet, 2008: 222-221). Her bireyin çıkarları ve talepleri farklılık arz ettiğinden uluslararası sistem birçok çatışma ve anlaşmazlığın yaşandığı bir arena görüntüsü vermektedir. İslami kural ve değerlere bağlı olarak yönetilen ülkelerin bile İslam'a verdiği önem ve bağlılığının derecesi farklı olduğundan siyasi arenada uzlaşmazlıklar ve görüş farklılıkları ortaya çıkabilmektedir (Alikhani, 2016: 7). Bu yüzden tüm Müslümanların İslami değerleri doğru şekilde deneyimlediğini söylemek gerçekçi değildir. İronik olarak, hem insan

hakları hem de tiranlık olmak üzere arasında Müslüman topluluklara saldıran ve haklarını ihlal eden evrensel ve göreli söylemler birbirini doğrulamıştır. Avrupa merkezli çıkar ve İslami değerler arasındaki çatışmanın kökleri burada yatmaktadır (Sabet, 2008: 204). İslami hükümetler veya otokratik devletler bir taraftan İslami değerlerin savunuculuğunu üstlendiklerini iddia etseler de aslında iktidarlarını sağlamlaştırmak için Batı merkezli çıkarların gölgesi altında kalmaktadırlar.

2.5. Küresel Göç Akışları Üzerinden AB ve Türkiye'nin Değerler ve Çıkarlar İkileminin Değerlendirilmesi

Güç ve çıkar araçsal ve egoist kaygılarla ilişkilendirilme eğilimindedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana AB'nin dış politika eylemlerinde değerler ve çıkarların ilişkisine bakıldığında, etik kaygıların daha fazla öne çıkarılarak çıkarlardan ziyade "değerlerin savunması" şeklinde bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Burada önemli olan güç ve çıkarların ne ölçüde birbirine yakınlaştığı ve etiği belirlediğidir. Avrupa çıkarlarına hizmet eden etiğin, politikaları meşrulaştırmak ve desteklemek için araçsal nedenlere başvurarak bunları ne ölçüde kullandığı önemlidir (Aggestam, 2008: 8).

AB, üçüncü ülkelerde yaşanan insan hakları ihlallerini dikkatle takip etmekteyken üye ülkelerde yaşanan ihlalleri ise görmezden gelmektedir. Bu raporların büyük çoğunluğunun üçüncü ülkelerdeki insan hakları ihlalleri ile ilgili olması da AB'nin tutarsız politikasının bir yansımasıdır (Ertürk, 2015: 384). Örneğin AB, Suriyeli göçmenlerin sınır dışı edilerek insan haklarına aykırı tutum ve davranışlarda bulunmaktayken Ukraynalı göçmenlere ise aksine kucaklayıcı bir yaklaşım sergilemektedir. Gerek dini gerekse sosyo-kültürel anlamda Avrupa medeniyetini benimseyen AB'nin, özellikle İslami değerler önceliğinde Ortadoğu medeniyetini benimseyen Suriyeli göçmenleri dışlayıcı politika uygulaması ikircikli tutumunun bir göstergesidir. Ayrıca AB, üyelik müzakerelerinde de tutarsız politikalar yürütmektedir. Örneğin Antik Helen ve Hıristiyanlık medeniyetinin bir uzantısı olarak görülen Yunanistan'ın üyelik müzarekeleri başarıyla sonuçlanmışken Hun ve Osmanlı zaferlerinin bir uzantısı olarak görülen ve İslam medeniyetini temsil eden Türkiye'nin üyelik müzarekeleri ise hala devam etmektedir (E. Coşkun, 2001: 53).

Aslında Schengen sistemi, değerler ve çıkarların uyumlaştırılmasını sağlayan bir denge mekanizması görmektedir. Üye devletler, bir yandan ulusal değerlerini ortak AB değerlerine adapte etmeye çalışmakta bir yandan da sınırlarından ve dolayısıyla ülkesel egemenlik alanlarından vazgeçerek üst otoriteye devrettikleri egemenliklerini AB egemenliği ile özdeşleştirmekte bir yandan da ulusal çıkarlarını AB'nin dolayısıyla serbest piyasa sisteminin işleyişine uygun hale getirmeye çalışmaktadırlar. Asıl denge ulusal ve ulusüstü değer ve çıkarların çatıştığı noktada meydana gelmekte ve bu çatışma iç mevzuatın ve politikanın AB'ye uyumlu hale getirilmesi ile dengeye gelebilmektedir. Zaman zaman ülke içerisindeki etnik, milli, dini, siyasi baskı gruplarının kaybolma ihtimalinden kaygılandıkları değerler uğruna çabalamaları görmezden gelinse de bazen istekleri kabul görmektedir. Genellikle küreselleşme karşıtı hareketler, dünya çapında seslerini etkin şekilde duyurmakta ve internet üzerinde örgütlenebildikleri için sermayenin çıkarlarına ters düşen talepleri geçici çözümlerle reddetmektedirler.

AB'nin, göçmen sorunu ile mücadeleyi birlik çıkarlarını dikkate alarak güvenlik ve koruma yöntemleriyle sürdürmesi, Avrupa kimliğini oluşturan hukukun üstünlüğü, insan hakları, hukuk devleti, hoşgörü ve çok kültürlülük gibi temel değerlerle çelişmektedir. Göç ile ilgili sorunlarda üye devletler dışındaki ülkelere karşı insan haklarının savunuculuğunu yapması ve Avrupa değerlerine vurgu yapması ancak söz konusu üye devletler olunca dışsallaştırma ve ötekileştirme çıkarlarına vurgu yaparak insan hakları ihlalleri karşısında sessiz kalması ikircikli bir tutum içinde olduğunu göstermektedir (Aldırmaz, 2017: 99 ve 100). AB'nin göç politikasına güvenlik odaklı yaklaşımı ve koruyucu tedbirler alması kayıtdışı göçmen sayısının artmasını da beraberinde getirmiştir. AB'nin mülteci sorununu "dışsallaştırma" ve göç külfetini üçüncü ülkelere yükleme politikası birlik çıkarlarının temel değerlere üstün tutulduğunun en net kanıtlarından birisidir (Güleç, 2015: 91). Yani normatif değerler üzerine inşa edilmiş olan Avrupa söylemleri, yerini güvenlik üzerine inşa edilmiş göç söylemlerine bırakmıştır. Avrupa ortak değerleri ve bu değerlerle örtüşen çıkarlar arasında bir uyumsuzluk söz konusudur. Bu da herhangi bir politik alanda tehdit algıları ve ulus devlet çıkarlarının öncelikli hale gelmesinden kaynaklanmaktadır (Tuncel, 2017: 987 ve 986). Bu anlamda AB göç politikasında, çıkar yönelimli eksen kaymasının yaşanması ile değer-çıkar

ikilemi dengesizliği giderilmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken mevzu AB'nin eksen kaymasının birlik sınırları içerisinde geçerli olmadığıdır. Çünkü ortak değerlerin benimsendiği birlik sınırları içerisinde üye devletlerin çıkarları Avrupa değerleri kalkanında uzlaşı ve dayanışma mekanizmalarına bağlı olarak demokratik bir ortamda korunmaktadır. Ancak birlik sınırları dışında değerler çatışmasının yaşandığı alanlar olduğundan AB, her ne kadar kendi değerlerini uluslararası sistemin temel değerleri haline getirerek yaymaya çalışmaktaysa da birçok değerle çatışma alanlarının oluşması karşısında bu pek mümkün olmamaktadır. AB, doğrudan kendisini ilgilendiren göçmen sorunlarında kendini soyutlayarak diğer ülkelerin normatif değerlere ve uluslararası hukuka uygun hareket etmesini teşvik etmekteyken Birlik sınırları dışında oluşan değerlerin çatışma alanlarında kendi güvenliğine tehdit olarak algıladığı sorunlarda sınırlarına dayanana kadar çıkarları gereği değerleri hiçe saymaktadır.

Avrupalılaşma olarak belirlenen ortak değerlerin gerçekleşmesi için gerekli üç politik araç bulunmaktadır. Rekabet halindeki "Avrupa değerleri" farklı anlamlar ve amaçlara sahip olarak birbirleri arasında geçişken özelliğe sahip olabilir. İlk olarak, meşrulaştırma (değerler aracılığıyla yönetme) amacıyla kimlik, hafıza ve iletişimsel kaynaklar kullanılabilir. Ulus-devletlerden önce var olan ortak bir kültürü teselli etmek için Avrupa'nın Hıristiyan mirasına başvurulması, buna örnek teşkil etmektedir. İkinci olarak, İllüstrasyon, kürtaj, ötenazi, kök hücreler veya cinsiyet ve cinsel haklar ile ilgili normatif politika seçimlerini (yönetici değerleri) gerektiren etik sorunlarla ilgilenme zorunluluğundan gelebilir. Üçüncü olarak, değerler söz alabilir ve olağan Avrupa politika kalıplarını bozabilir, yasal ve siyasi çatışmalara neden olabilir ve bir siyasi sistem olarak AB'ye veya (değerler tarafından yönetilen) politikalarına meydan okuyabilir. Mesela, kemer sıkma politikalarına karşı çıkmak için Avrupa idealleri olarak sosyal adalet, eşitlik ve egemenlik referansları kullanılabilir (Calligaro vd., 2016: 6).

Değerler ve Avrupa vatandaşlığı kavramları yakından bağlantılıdır. Vatandaşlık, değerler üzerine inşa edilmiş siyasi bir mekanizmadır. Bu vatandaşlık/kimlik inşasında değerler, psikolojik ve duygusal bir rol oynamaktadır. AB vatandaşlığının içselleştirilmesi için bireysel hakların yanı sıra AB'ye kurumsal

bir bağlılıktan ziyade AB değerlerine duygusal bir aidiyet duygusu geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Değerler, 2004 genişlemesi ve çalışma çağındaki nüfusun azalması ve sürdürülebilir göç akımları karşısında Avrupa'da artan çeşitlilikle başa çıkmanın bir aracı ve uyumun bir katalizörü olarak sunulmaktadır. Ayrıca değerler, üyeliği ve dayanışmayı mümkün kılan sosyal sınırlar olarak tanımlanmaktadır. "Ortak değerlere dayalı bir Avrupa kimliği ve mülkiyeti duygusunun" teşvik edilmesi, AB'ye aidiyet duygusunun ve AB'ye yönelik halk desteğini güçlendirmeyi amaçlayan stratejilerin oluşmasında etkilidir. Bu aidiyet duygusu AB meşruiyetinin anahtarıdır (Calligaro vd., 2016: 16).

Dünya Savaşı'nın sona ermesinden itibaren uluslararası ekonomik güçler devletleri daha fazla açıklığa doğru iterken, uluslararası devlet sistemi ve iç siyasi güçler devletleri daha fazla kapanmaya doğru itmektedir. Bu liberal paradoksa karşılık esas sorun, 1648 Westphalia Barışından beri kurulan uluslararası hukuk sistemi ve uluslararası ilişkilerde ulus-devletin güç ve otoritenin merkezi olarak görülmesidir. Dolayısıyla ticaret devletinin yükselişi, güç ve çıkar değerlendirmelerinin ticaret ve finans tarafından olduğu kadar göç tarafından da yönlendirildiği göç devletinin yükselişini gerektirmektedir (Hollifield, 2004: 886-888).

Avrupa'nın oluşumuna dair idealist ve realist görüşler ortaya atılmıştır. Ortak bir Avrupa'nın oluşabilmesi fikri ancak ulusal çıkarları esas alan realist temellere dayandırılması ile gerçekleşebilirdi. Bu yüzden birleşme ve bütünleşme idealist unsurlardan çok stratejik tehditler ve ortak düşmandan kaynaklanmaktaydı (H. Özdemir, 2012: 132 ve 133). AB, Avrupa bütünleşmesini modernizm ve idealizm ile harmanlayarak dinamik ve güvenli bir yapı oluşturmak ve daha yüksek değerlerin gerçekleştirilmesini sağlamak için bir araç haline getirmiştir (Weiler, 1998: 72).

AB, devleti ön plana çıkaran realist teorinin aksine, üye devletlerin egemenliğini devralan yapısı itibariyle uluslarüstü bir örgüttür. Bu örgüt, uluslararası politikasını belirli değer ve normlar etrafında şekillendirerek normatif araçlar yoluyla diğer ülkelere benimsetmeyi amaçlamaktadır. AB'nin realist teorinin benimsediği devlet merkezli varsayımların ötesine geçen bu uluslarüstü özelliğinden realist kuramın çıkar odaklı bileşenlerinden büsbütün uzaklaştığı çıkarımı yapılması doğru

değildir. AB'nin "sui generis" yapısı ve "normatif güç" kimliği üye devletlerin çıkarlarına uygun davranılmasına ve güce dayalı göç politikalarının benimsenmesine engel teşkil etmemektedir (Alkan, 2019: 550-556). AB'nin gücü dışlayarak adalet ve değerleri esas alan bir yapılanmaya sahip olması bölgenin güvenliğini olumlu yönde etkilemiştir (Gözen, 2008: 213). Çıkar merkezli görüş açısından değerlendirildiğinde, insan haklarının geliştirilmesinin güvenlikli bir ortamın oluşmasını sağladığı buna dayanak oluşturan değerlerin ihlal edilmesinin ise güvensizlik ve düzensizliğe neden olduğu görülmektedir. Normatif değerlerin yayılması ile iyi komşuların ortaya çıkması istikrarlı bir ortamın oluşmasını sağlamaktadır (Ertürk, 2015: 377).

Üye devletlerin çıkarlarına aykırı kararların alınması çeşitli mekanizmalarla engellenmektedir (Tezcan, 2016a: 349). Realistler, özellikle çıkar odaklı ittifakların kurulmasıyla işbirliğinin gerçekleştirilebileceğini savunmaktayken liberaller, kendi amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan liberal devletlerle barışçıl işbirliğinin kurularak barışın gerçekleştirilebileceğini savunmaktadırlar (Gismondi, 2008: 20). Avrupa Birliği'nin örnek model olarak görülmesi, AB normları ve değerlerini esas alarak yeniden yapılandırılan ülkelerin veya toplumların başarılı olunacağına inanmalarından kaynaklanmaktadır. AB, stratejik ortaklıklar yoluyla diğer devletlerin de kendi kurmak istediği uluslararası sistemde gitgide daha da yakınlaşmayı arzulamasını amaçlamaktadır (Oğuzlu, 2013: 43). AB'de insanlar, haklardan aynı düzeyde yararlanamamaktadır. Haklardan en üst düzeyde yararlanan AB vatandaşları ve aileleri iken ondan sonra yasal ikamet iznine sahip olanlar ve en son AB üyesi olmayan devlet vatandaşları gelmektedir. ABAD kararları her ne kadar insanlar arasında ayrım yapılmaması gerektiğine dair kararlar verse de uygulamada AB vatandaşları hak önceliklerine sahiptir (Keskin Ata, 2013: 118). Türkiye'nin AB üyeliğinin iki tarafa da pek çok avantajı bulunmaktadır. Türkiye'nin AB'ye katkılarından biri Türkiye ve AB arasındaki ticaret hacminin git gide büyümesidir. Türkiye'nin nüfus artış hızının ve genç nüfus oranının yüksek olması AB için gerekli olan Pazar ve emek talebini karşılayacaktır (Fendoğlu, 2007: 399). 19. yy ile birlikte Avrupa, Doğunun gelişiminin ancak Avrupa medeniyetini benimsemekle mümkün olabileceği anlayışını savunarak çıkarlarını meşrulaştırma aracı olarak "medeniyet götürme" idealini kullanmıştır (Özgeker ve Musaoğlu, 2013: 81).

III. BÖLÜM

3. AB ve TÜRKİYE GÖÇ POLİTİKALARININ GELİŞİMİ ve DÜZENLEMELER

3.1. AB ve Türkiye Göç Politikalarının Gelişim Süreci ve Etkileyen Düzenlemeler

3.1.1. AB Göç Politikasının Gelişim Süreci ve Göç Politikasını Etkileyen Düzenlemeler

Batı ülkelerine göç eden insanların bir kısmı mülteci bir kısmı da bariz bir şekilde ekonomik göçmen olarak kategorize edilse de bunun net olarak ayrımını yapmak zordur. Göçmenlerin göç kararında, genellikle göç kuralları ve göç alan devletlerin politikaları etkili olmaktadır. Bu ikisi arasındaki ilişki üç farklı aşamadan geçmiştir. İlk aşamada, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Avrupa'ya gelen 40 milyondan fazla mülteciye korunma hakkından ziyade göçmen işçi muamelesi yapılmıştı. Avrupa, hem savaş sonrası yıpranan ekonomisini iyileştirmek hem de işgücü gereksinimini ve demografik büyüme için gerekli olan insan kaynağını karşılamak için sığınma teklifinde bulunmuştur. İlk başta göçmen işçinin ülkesine dönebilme ihtimali baz alınarak tamamen çıkar odaklı düşünülmüştür. Nitekim mülteciler uluslararası alanda korunması gereken kişiler olduklarından statülerinin resmi olarak tanınmaması ve ekonomik göçmen olarak görülmesi devletlerin sorumluluk altına girmek istememesinden kaynaklanmaktaydı. İkinci aşama, 1973 petrol krizi ile başlamış ve Avrupa ülkeleri işçi alımlarını sonlandırarak "sıfır göç ülkeleri" yaklaşımını sürdürmüştür. Bu dönemde sığınma talebinde bulunmak, sanayileşmiş ülkelere yerleşmenin tek resmi yolu olarak görülmekteydi. Üçüncü aşama ise 1990'lardan itibaren düzensiz göçmen olarak hareket eden sığınmacılar ile ilgili Batı Avrupa ülkeleri, Avustralya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi birçok sanayileşmiş devlet tarafından uygulanan sınır denetimi politikaların başlamasıdır. Bu politikalar geçici koruma rejimleri, vize sınırlamaları, yolculara ve havayollarına yönelik "taşıyıcı yaptırımları", transit ülkelerin "güvenli üçüncü ülkeler" kabul edilemesine yönelik yönlendirme politikaları, alıkoyma ve istihdamın yasaklanması ile ilgili caydırıcı politikalar olarak sayılabilir. 1990'lardan sonra bu sınır

denetimlerine rağmen göç, genellikle insan kaçakçılarının yardımıyla "yasadışı" şekilde artmaya devam etmiştir (Castles ve Loughna, 2005:41).

Stalker'a (2002: 152 ve 153) göre ise II. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren Avrupa'da dört göç süreci yaşamıştır:

1. İlki, 1940'ların sonlarından 1950'lerin başlarına kadar Avrupa'ya kitlesel mülteci akışlarının devam ettiği dönemdir. 1950'lerin ortalarından itibaren bu akışlar yavaşlayarak 1961 Berlin duvarının inşasına kadar daha düşük seviyelerde devam etmiştir.
2. 1950'lerin başından 1973'e kadar sözleşmeli işçilerin işe alınması dönemidir. 1950 ile 1973 arasında Avrupa'nın yeniden inşa edilmesi çabaları sonucunda OECD ülkelerinin ekonomilerinin yılda ortalama yüzde 5 büyümesi özellikle Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde ortaya çıkan işgücü ihtiyacının karşılanmasını gerektirdiğinden bu ülkeler işçi alımına gitmiştir.
3. 1974'ten 1980'lerin ortalarına kadar devam eden 1973 petrol krizi ile Avrupa'nın göç alımlarını durdurduğu dönemdir. Ancak bu işçiler geri dönüşü kabul etmemiş ve hatta aile birleşimi yoluyla göç devam etmiştir.
4. 1980'lerin ortasından 2001'e kadar olan dönemde ise Doğu Avrupa'da komünizmin çöküşü ile birlikte Doğu Avrupalılar başta olmak üzere dünyanın başka yerlerinden de çatışmalardan kaçarak Batı Avrupa'ya sığınan sığınmacılar, mülteciler ve yasadışı göçmenlerin göçü devam etmiştir.

AB sığınma ve mülteci politikasının temelini sığınma başvurusu hakkı, mülteci hakkı tanınan mültecilerin yeniden yerleştirilmesi, koruma başvuruları başarısız olan sığınmacılar, mülteci hakkı tanınan mülteciler için ailelerin birleştirilmesi, ulusal hükümetlerin sığınma ve mülteci sürecini yönetişimi sorunu, çatışma bölgelerinin yakınında mültecilere ev sahipliği yapan düşük gelirli ülkelere mali yardım sağlanması gibi unsurlar oluşturmaktadır (Jeannet vd., 2021: 358-361).

3.1.1.1. AB Göç Politikasının Gelişim Süreci

3.1.1.1.1. 1945 Öncesi Dönem

Göç, insanlık tarihinin değişmez gerçekliklerinden biridir. Siyasi sınırlar ortaya çıkmadan çok önceleri insanoğlu çeşitli sebeplerle göç etmekteydi. Bu göçlerin bazıları, hayvancılıkla uğraşan göçebe kabilelerin mevsimlik yer değiştirmeleri şeklinde döngüseldi. Diğerleri ise doğal afetlerden kaçarken veya ev aramak için daha iyi bir yer arayışında başlayan belirsiz bir yer değiştirme şeklindeydi. Araştırmalara göre, küresel olarak "homo sapiens"in kıtalararası ilk hareketinin başlangıcı yaklaşık elli veya altmış bin yıl öncesinde Doğu Afrika'ya yapılan göçlere dayanmaktadır. Daha sonra yapılan göçlerin Arap Yarımadası'na, Hindistan'ın çevresine ve güneydoğu Asya'ya ve muhtemelen Avustralya'ya devam ettiğine dair kanıtlar mevcuttur. İnsanoğlunun güney ve kuzey Avrupa'ya, Orta Asya'ya, ardından da Bering Boğazı üzerinden Kuzey ve Güney Amerika'ya taşınmış olabileceğine dair bilgiler bulunmaktadır (Keeley, 2009: 21).

İnsanoğlunun göç hareketi, tarih boyunca bazen ekonomik bazen siyasi bazen de sosyal olarak gerçekleşmektedir. İlk göç hareketlerinden biri de coğrafi keşifler sonucunda insanoğlunun yeni dünyayla yaptığı ticaretin gelişmesi ve yeni sömürge yerlerin oluşturulması amacıyla gerçekleştirdiği "köle ticareti" şeklindedir. 17. ve 18. yüzyıl Afrika'dan Avrupa ve Amerika'ya doğru köle ticaretine dayalı olarak gerçekleştirilen zorunlu göç hareketlerinin yoğun bir şekilde yaşandığı dönemlerdir (Battır, 2020: 62). 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar devam eden köle ticareti sonucunda yaklaşık 17 milyon Afrikalı erkek, kadın ve çocuk zorla yurtlarından koparılmıştır. Bu "transatlantik köle ticareti" İspanya, Portekiz, Hollanda, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Avrupa ülkeleri ve Yeni Dünya'daki Batılı yerleşimciler tarafından yönlendirilmekteydi. Transatlantik köle ticaretinde ilk olarak Batı Avrupa'dan Afrika'daki köle limanlarına gemilerle silah, barut, tekstil ve imalat ürünleri taşınmakta ve bunun karşılığında Afrikalılar, Atlantik üzerinden Karayipler'e ve Amerika kıyı şeridine götürülmekteydi. İkinci olarak da Yeni Dünya'dan alınan şeker, pamuk, kahve, tütün ve pirinç gibi ürünler de tekrar Avrupa'ya taşınmaktaydı. Yüzyıllar boyunca Batılı sömürgecilerin üzerinden zenginleştiği Afrika asıllı köleler, Fransız sömürge yönetimine karşı ayaklanmış ve 5

yıl devam eden iç çatışmaların ardından “Haiti Devrimi” olarak adlandırılan ilk başarılı köle ayaklanması gerçekleşmiştir. Bağımsızlık kazanan kölelerin kurduğu bu devlet de köleliği resmen kaldıran ilk siyasi yapılanma olarak kayıtlara geçmiştir (Anadolu Ajansı, 23.08.2017). Daha sonra, 8 Aralık 1865'te Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'ndaki değişiklik ile kölelik resmen kaldırılmıştır (National Geographic, 23.07.2022). İnsanların köle olarak satılması veya sömürülmesi amacıyla gerçekleşen köleliğin kademeli olarak kaldırılmasından sonra Avrupa'nın denizaşırı yerlerinde ve Amerika'da çalışmak üzere düzenli bir sözleşmeli işçi akışı ortaya çıkmıştı. Bu işçiler gönüllü veya zorunlu olarak geri dönme vaadiyle beş ila yedi yıl arasında sözleşmeli çalışmayı kabul etmiştir (Keeley, 2009: 22). Köleliğin çöküşünden sonra, Çin, Hindistan ve Japonya'dan gelen sözleşmeli işçiler, Avrupa güçlerinin plantasyonlarında çalışmaya devam etmiştir. Sadece Hindistan'dan yaklaşık 1,5 milyon işçi bu plantasyonlara göç etmiştir (Koser, 2007: 3). Avrupalı güçler, köle ticaretinin yerini bu plantasyon ekonomilerinde “sözleşmeli emeğin” kullanımıyla doldurmuşlardı. Daha sonra Avrupalılar "yerleşim kolonileri"ne ve Kuzey Amerika'ya göç etmişlerdir (Cohen, 2006: 39).

Modern anlamda uluslararası göç olgusunun meydana gelmesi ulus-devletlerin ortaya çıktığı dönemle ilişkilendirilebilir. Özellikle 19. yüzyılda ulus-devletlerin belirli bir alanda ortak etnik ve kültürel köken etrafında birleşen insan topluluklarından oluşması devletlerin birbirinden kesin çizgilerle ayrılmasına neden olmuştur (Battır, 2020: 95). 19. yüzyılın ilk yıllarında, Rus, İtalyan, İrlandalı ve daha pek çok Avrupalının denizaşırı ülkelere doğru yer değiştirmesi ile kitlesel bir göç dönemi başlamıştır. 1820'yi takip eden yüzyılda yaklaşık 55 milyon Avrupalının çoğunlukla Kuzey Amerika ve Avustralya'ya kalıcı olarak göç etmiş olabileceği tahmin edilmektedir (Keeley, 2009: 23). Hatton ve Williamson’a göre ise (2005: 21), 1820 ve 1913 yılları arasında 50 milyondan fazla göçmenin beşte üçü Amerika’ya, geri kalanı ise Kanada ve Güney Amerika, Avustralya ve Güney Afrika'ya göç etmek amacıyla başta İngiltere olmak üzere sırasıyla Almanya ve İskandinavya’dan ve diğer Avrupa ülkelerinden ayrılmıştı. Tahmini 12 milyon insan, çoğunlukla Batı Afrika'dan, ancak bundan daha az sayıda insan da Hint Okyanusu ve Akdeniz'den Yeni Dünya'ya göç etmiştir (Koser, 2007: 2). 19. yüzyıl sonlarından itibaren Avrupa'daki göç oranlarında büyük farklılıklar görülmüştür. En yüksek göç oranına

sahip ülkelerin başında 1850 ile 1913 arasında yılda ortalama 1000'de 13 olan İrlanda gelmekteydi. 1870'den 1913'e Norveç ve İsveç'te göç oranları 1.000'de 5'e yaklaşırken, Almanya'dan gelenler 1.000'de 2'nin altındaydı ve Fransa sıfıra yakındı. Bu göç oranları göç veren ülkelerin itici faktörlerine göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu kitlesel göçlerin genellikle göçmen ağları kıtlık, zulüm ve siyasi kargaşaya tepki olarak ortaya çıkmış olduğu ancak büyük çoğunluğun da kazançları en üst düzeye çıkarmak ve maliyetleri en aza indirmek için yapılmış olduğu görülmektedir (Hatton ve Williamson, 2005: 21).

Koser, 1850'lerden 1930 Büyük Buhran'a kadar Avrupa'dan Amerika'ya doğru göçün nedeninin Amerika Birleşik Devletleri'nin sanayisinin yükselmesi ile birlikte insanların, Kuzey, Güney ve Doğu Avrupa'nın durgun ekonomik bölgelerinden ve baskıcı siyasi rejimlerinden, İrlanda kıtlığından kaçmak istemelerine bağlamaktadır (Koser, 2007: 3). 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında Avrupa sınırları içinde bile yoğun insan hareketleri bulunmaktaydı. Yine bu dönemde, dünyanın birçok yerinden gelen göçmenlerin biletlerini karşılayabilmeleri ve varışta olası bir sağlık kontrolünden sorunsuz geçmeleri gibi birkaç istisna dışında seyahat etmelerinin önünde herhangi bir engel yoktu. Ancak Asyalılar için bu serbestlik geçerli değildi. Avustralya kolonilerinde 1850'lerden başlayarak, Çinlileri, Hintlileri, Japonları ve diğer Asyalıları dışarıda tutmak için birçok yerleşkede yasalar çıkarılmaya başlandı (Keeley, 2009: 24 ve 25).

Birinci Dünya Savaşı öncesi kitlesel göç çağı, nispeten özgür ve sınırsız göç döneminde uluslararası göçü yönlendiren ekonomik ve demografik temellerin önemli olduğunu vurgulamaktaydı (Hatton ve Williamson, 2005: 20). Savaş sonrası enflasyonist para devalüasyonu, dövizdeki gelişmeleri etkilemiş. Almanya'da 1923 hiper enflasyon olmuş, Avusturya-Macaristan monarşisinin ardıl devletleri ve Rus imparatorluğu da ciddi ekonomik ve sosyal sorunlarla sonuçlanan ciddi para krizleri yaşamıştı. İngiltere'de yüzde 157'lik bir enflasyon oranı varken, İtalya ve Fransa'da yüzde 200'ün üzerindeydi. Enflasyon, deflasyon ve ilgili Avrupa ülkelerinin yerel ekonomilerindeki yansımalarının ötesinde, savaşın maliyetleri ve sonrası dünya çapında para sisteminin çöküşünü beraberinde getirmiştir. Savaşa dahil olan çoğu ülkede ekonomik ve işgücü piyasası gelişmeleri, savaş bittikten kısa bir süre sonra

zorlu bir uyum süreciyle karşı karşıya kalmıştır. Savaşın yıkımı, sınırların kapanması ve yetersiz ulaşım imkanları krizle başa çıkma çabalarını geciktirmiştir. Birinci Dünya Savaşı ve iki savaş arası dönemde, devlet ve göç arasındaki ilişki kökten değişikliğe uğramıştır. Dünya ekonomisinin yapısı korumacılık ve otarşik devlet anlayışı olarak güncellenmiş ve müdahaleci devlet anlayışı Avrupa'da norm haline gelmiştri. Korumacı ve müdahaleci politikaların getirdiği kontroller ve düzenlemeler, göç ve işgücü piyasası politikalarının araçları haline gelmiştir (Bade, 2003: 182). Göç, giderek artan bir şekilde tehdit ve ek bir rekabet biçimi olarak algılandığı için ülkeye giren insan sayısının kısıtlanmasını öngören yasal bir çerçevenin getirilmesi kolaylaşmıştır. Nitekim 1921'de ABD'de çıkarılan Birinci Kota Yasası ile yıllık sadece 350.000, 1924'teki ikinci Kota Yasası ile 150.000 göçe izin verilmiştir. Bu rakamlar, 1856'dan 1924'e kadar olan dönemin genel yıllık ortalamasının çeyreğinden biraz fazlaydı. Savaş sonrası yeni siyasi düzen nedeniyle zorunlu göç arttı ve sınır dışı etme, savaş sonrası yılların sembolü haline gelmiştir (Fassmann, 2009: 25 ve 27).

Avrupa'da 1920 ve 1930'larda Avrupa'da yükselen faşizm ile birlikte Almanya, İtalya, Portekiz ve İspanya'dan kaçan yeni mülteci grupları ortaya çıkmıştır. Bu dönemde iktidara gelen faşist rejimler, etnik ve azınlık grupları ulusal düzene tehdit olarak algılayarak, asimile edilmesi zor olan grupları dışlayan devlet politikalarını benimsemişlerdi. Homojen ve "ırksal olarak saf" bir toplum oluşturmak için radikal bir girişimde bulunan Naziler, ülkeyi farklı gruplardan arındırmıştı. Bu gruplar yalnızca Komünistler, Sosyal Demokratlar, antifaşist entelektüeller ve pasifistler gibi siyasi muhalifler değil, aynı zamanda "ırksal olarak aşağı" görülen Yahudi, Slav ve Çingenelerden gibi geniş bir kitleden oluşmaktaydı (Loescher, 1996: 40). Avrupa'daki son büyük mülteci hareketi İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı yıl olan 1939'da gerçekleşmiştir. Bu yıllarda, Avrupa'daki mülteci sorunu beklenmedik boyutlara ulaşmış, İspanya iç savaşı ile birlikte milyonlarca insan ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır (Bade, 2003: 203).

3.1.1.1.2. Açık Kapı Dönemi (1945-1970)

Birinci Dünya Savaşı'nı resmen sona erdiren barış anlaşmaları, Avrupa'nın siyasi düzeninde yapısal değişikliklere yol açmıştır. Üç Avrupa imparatorluğu sona

ermiş, 14 yeni devlet kurulmuş ve Avrupa sınırı, 11.000 kilometre dışa doğru genişlemiştir. Azınlık ve çoğunluk oranları, kitlesel mülteci hareketleri ve yerleşim yerleri değişikliğe uğramıştır. İkinci Dünya Savaşı, Avrupa içindeki ve Avrupa'ya yönelik mülteci hareketlerinin tarihinde, iki yönlü bir kırılmayı temsil etmekteydi. Çünkü hem Avrupa tarihindeki en büyük zorunlu ve mülteci göçleri teşvik etmiş hem de milyonlarca sömürgeci ve sömürge sonrası göçmen gönderen ve göçmenleri Avrupa'ya geri gönderen Avrupa sömürge imparatorluklarının dağılmasını hızlandırmıştı (Bade, 2003: 181-217). II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan kargaşa ortamı ve bozulan ekonomiyi düzeltebilmek için Avrupa ülkelerinden bazıları birlik kurma ihtiyacının hasıl olduğunu dile getirmişlerdir (Kıyıcı ve Kaygısız, 2018: 469). İkinci Dünya Savaşı sonrası, Avrupa'nın gücünün zayıflaması sonucu, Batı Avrupa ülkeleri ile yakınlık kuran ABD ve tarihi, kültürel ve coğrafi açılardan Doğu Avrupa'yı arka bahçesi olarak gören SSCB'den oluşan iki kutuplu dünya düzeni kurulmuştu. Ayrıca ABD'nin yaptığı yardımlar ile Avrupa, savaş döneminin olumsuz etkilerinden en az hasarla kurtulabilmiştir. Böyle bir ortamda Avrupalılar bir daha çatışmaların yaşanmaması için bütünleşme ve birlik yolunda adımlar atılması gerektiğini bunun da ancak ortak değerlerden oluşan bir Avrupalı kimliği ile mümkün olabileceğini anlamışlardı (Kedikli ve Akça, 2017: 65). İkinci Dünya Savaşı sonrası bu göç hareketlerindeki artış ile birlikte ulus ve devlet bağı daha kopuk hale gelmiş ve bu durum da uluslar üstü kimliğin ortaya çıkmasını beslemiştir (Erdenir, 2016: 727).

Dünya savaşı sonrası oluşan ulusallaşma süreci ile birlikte kapitalist birikimin aynı anda yürütülebilmesi için kimliksel farklılıklara sahip köy ve kent arasında kente doğru meydana gelen göç akışı sonrasında işçi sınıfı ile burjuva sınıfı arasındaki uçurum özellikle ırkçı tutum üzerinden derinleşmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupa sömürgeciliğinin sona ermesi üzerine sömürgelerden kuzeye doğru yayılan göç dalgası karşısında ırkçılık, göç akışını engellemeye çalışan bir tutum olarak yükselişe geçmiş ve yabancı düşmanlığını artırmıştır (Taş, 1999: 37 ve 39). Bu yüzden II. Dünya Savaşı sonrasındaki ilk göç dalgası, özellikle ulusal sınırların yeniden çizilmesi, irredentizm ve etnik temizlik sonucunda büyük nüfusların yerinden edildiği Avrupa'da, daha çok politik bir nitelik taşımaktaydı. Bu ulusallaşma ve ırkçılık süreci ile ortaya çıkan göçlerle birlikte, Doğu Avrupa'da kalan

Yahudi nüfusun çoğu Amerika Birleşik Devletleri veya İsrail'e göç etmek zorunda kalırken Orta Avrupa'daki büyük etnik Alman nüfusu yeni kurulan Federal Almanya Cumhuriyeti'ne akın etmiştir (Hollifield, 2004: 894). Ayrıca Sovyet Rejiminden Avrupa'ya kaçan binlerce Sovyet ve Doğu Avrupalı mülteci, ilk başta geri dönmemek için büyük çaba sarfetmiştir. Ancak 1946'da neredeyse tamamen durdurulan toplu geri gönderme operasyonları karşısında Sovyetler Birliği'nin tutumu gerginliklere neden olmuş ve BM oturumunda konunun gündeme gelmesi ile alınan karar doğrultusunda mülteci ve yerinden edilmiş olan tüm Sovyet vatandaşları geri dönmüştür (Léonard ve Kaunert, 2019: 45). Sovyetler Birliği ve uydularının baskıcı rejimlerinden kaçan muhalifler, demokratik Batı bloğunda yer alan ülkelerde olumlu karşılanmışlardı. Demir Perde'den kurtulan az sayıdaki bu kişiler için konukseverlik maliyetleri sınırlıydı. Ancak 1960'lardan itibaren siyasi çalkantılar, ekonomik zorluklar ve şiddetli çatışmaların artması ile birlikte sömürgeciliğe ve otoriter rejimlere karşı verilen mücadelelerde durum daha da sorunlu hale gelmiştir. Hızlı değişim ve kriz yaşayan ülkelerden gelen sığınmacılar ile ekonomik göçmenler arasında net bir ayrım yapmak son derece zorlaşmıştır (Castles ve Loughna, 2005: 40).

1950-1960 yılları arasında dünyanın iki farklı sisteme ayrılması ile doğudan batıya yapılan göçlerde artış görülmüştür (Taş, 1999: 13). 1950 yılına kadar önemli etnik azınlıkların bulunduğu ülkelerdeki etnik temizlik nedeniyle Avrupa'daki göç akımları, Doğu-Batı şeklindeydi. Özellikle Doğu'dan Batı Almanya'ya kaçan mülteciler ile komünizmden kaçan mülteciler bu göç akımlarının büyük kısmını oluşturmaktaydı. 1950'den günümüze dek tüm Doğu-Batı göçmenlerinin yaklaşık üçte ikisi Almanya'ya taşınmıştı. 1950'lerin ortalarından itibaren ise Güney'den Kuzeybatı Avrupa'ya göç daha önemli hale gelmişti. Ancak Demir Perde'nin yıkılmasından sonra Polonya, eski Sovyetler Birliği/BDT, eski Yugoslavya ve başta Bulgaristan ve Romanya olmak üzere Doğu-Batı göçü tekrar artış göstermişti. Göçmenlerin çoğu ya etnik Almanlar, işçi göçmenleri ya da aile birleşiminden oluşmaktaydı (Baganha vd., 2006: 22). 1950'de Doğu ve Batı Almanya'dan 12,5 milyon mülteci Sovyetler Birliği'ne sürgün edilmişti. Bunların yaklaşık 7 milyonu, Oder ve Neisse nehirlerinin ötesindeki eski doğu Alman eyaletlerinden, yaklaşık 3 milyonu Çekoslovakya'dan, yaklaşık 1.4 milyonu Polonya'dan ve o zamana kadar

Milletler Cemiyeti'nin idaresi altında olan yaklaşık 300.000 kişi ise Danzig'in Özgür Devleti'nden, 300.000'i Yugoslavya'dan, 200.000'i Macaristan'dan ve 130.000'i ise Romanya'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yaklaşık 12 milyon Alman mülteci, batıdaki üç işgal bölgesine akın etmişti. 1949'dan 1961'de Berlin Duvarı'nın inşasına kadar, yaklaşık 3,1 milyon Alman, Doğu'dan Batı Almanya'ya göç etmiştir (Bade, 2003: 214 ve 242).

Avrupa'nın savaş sonrası yeniden inşası için sunulan Avrupa Yeniden İnşa Programı ve Marshall Planı ile Avrupa'ya işçi göçü artmıştır (Şen ve Koray, 1993: 16). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulacak bu yeni düzende ekonominin gereksinim duyduğu işgücü talebini karşılayabilmek için başta eski Avrupa sömürgeci güçleri olmak üzere dünyanın farklı yerlerinden Avrupa'ya işçi alımı gerçekleştirilmiştir. Örneğin Hintliler, Pakistanlılar ve Batı Hintliler İngiltere'ye; Faslılar, Cezayir, Tunuslular ve Senegalliler, Fransa'ya; Surinamlılar ve Endonezyalılar ise Hollanda'ya göç etmişlerdir. Sömürgesel bağlarını çok önceden yitiren Almanya ise Türkiye'den işçi almıştır. Bu işçi göçü çoğunlukla Avrupa'nın büyüyen ekonomilerinde yerli işçilerin istemediği işleri doldurmak için yapılmaktaydı (Kahn, 2008: 84; Keeley, 2009: 27). Avrupa göçü, 1950'lerden sonra farklı bir nitelik kazanmıştı. Bunun nedeni Fransa ve Büyük Britanya'nın sömürgelerindeki değişikliklerden kaynaklanmaktaydı. İki savaş arası dönemde başlattığı aktif göçmen alımına II. Dünya Savaşı sonrası yeniden başlayan Fransa, 1947'de İtalya ile ilk işe alım anlaşmasını imzalayan Office National d'Immigration'ı (ONI) kurmuştur. Bu anlaşmalar kapsamında hem Fransa'ya işçi göçleri hem de sömürge bağlantılı göçler devam etmiştir. Özellikle Cezayir Savaşı'nın ve ardından bağımsızlığının etkisiyle 1960'ların ilk beş yılında yılda ortalama 304.000 kişinin Fransa'ya göç etmiştir. Ayrıca o zamanlar Fransız vatandaşı olan çok sayıda yerli Cezayirli, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra orada yaşamak ve çalışmak için Fransa'ya göç etmiştir (Fassmann, 2009: 27). 1950'lerde Fransa, Birleşik Krallık gibi Avrupa ülkelerinden bazıları eski sömürgelerinden gelen insanların çoğuna vatandaşlık hakkı vermiştir. Daha sonra 1960'larda Batı Almanya, diğer Batı Avrupa ülkeleriyle olduğu kadar Türkiye, Fas, Tunus ve eski Yugoslavya hükümetleri ile anlaşmalar yaparak genç erkek işçilerin geçici göçünü desteklemeye başlamıştır. Ülkelere göre göç politikaları değişiklik arz etse de 1950'ler ve 1960'lar boyunca liberal olan göç

politikaları 1960'lı yıllardan itibaren daha sıkı ve kontrollü uygulanmaya başlandı (Stalker, 2002: 165). Yani sömürge, tarihsel geçmiş, soy ve etnik köken bağı gibi pek çok unsur göç alımında belirleyici etken olarak görülebilmektedir. Diğer taraftan göç bu dönemde, Avrupa'nın kendi yaralarını sarmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Burada göçün düzen ve istikrarın sağlanması için bir ilaç olarak görülmesi politikasının göçü kısıtlayıcı paradigmalar üzerine kurulmamasına neden olmuştur.

AB'nin temel amacı, üye devletler arasındaki barış olmakla birlikte 1950'lerin ikinci yarısından itibaren büyük bir "Ortak Pazar"ın kurulması topluluğun odak noktası haline gelmiştir. Almanlar ve Hollandalılar liberal ticaret ve Fransızlar ise kendi ihracatlarını destekleyecek tarımsal ortak pazarın birarada bulunması amacıyla sanayi mallarında ortak Pazar kurulmasını kabul etmişlerdir (Pinder, 2001: 60). Ortak Pazarın kurulması yönünde ilk adımlar, Ortak Tarım Politikası (OTP) ve ortak bir dış tarife oluşturulması için üye ülkeler arasındaki ticarette tüm gümrük vergilerinin kaldırılmasıyla atılmıştır. Üye devletler, ekonomik refah seviyesinin de artmasıyla üretim faktörlerinin üye devletlerarasında serbestçe hareket etmesini sağlayacak olan gümrük birliğini 1968'de'sonuçlandırmışlardır (Nugent, 1999: 153). AB, tek pazarını gerçeğe dönüştürmek ve ekonomisini güçlü kılmak için, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana birçok insanın Avrupa'ya göç etmesine izin vererek sosyo-kültürel hayatlarını ve ilişkilerini geliştirmelerini sağlamıştır (Kahn, 2008: 84).

Avrupa'nın egemenliği, 1960'lara kadar ulusal köken kotalarıyla pekiştirildi. Ancak Göç Yasası'nda 1965 yılında yapılan değişiklikler sonucu ulusal köken kriterleri ortadan kaldırılarak onun yerine batı ve doğu yarım küreler için ayrı kotalar ve aile birleşimini hedefleyen alternatifler oluşturulmuştur (Hatton ve Williamson, 2005: 24). Dünya Savaşları sürecinde ortaya çıkan kitlesel göçlerin sona ermesinden sonra Avrupa'ya gelen göç hareketleri, farklı bölgelerden farklı hedeflere doğru ilerlemiştir. Bu hareketlere paralel olarak ve sonrasında, 1950'lerin ortalarından itibaren hem eski sömürgelerden ve sömürgeler dışındaki yerlerden Avrupa'ya hem de Avrupa içinde emek göçleri yoğun bir şekilde gerçekleşmiştir. 1970'lerin başından itibaren bu emek göçü, kısıtlayıcı müdahalelerle durdurulmuş veya sınırlandırılmıştır (Bade, 2003: 219). 1960 ve 1970'lerde ulus-devlet egemenlik anlayışının yükselmesi ve dünya ekonomik krizinden dolayı devletlerin koruma politikalarını benimsemesi

sonucu entegrasyon çabaları kesintiye uğramıştır (H. Arıkan, 2005: 17). Bu anlamda her ne kadar göç hareketinin yörüngesinin güneyden kuzeye doğru olduğu belirtilse de dünya çapında meydana gelen önemli olaylar, krizler, savaşlar veya uluslararası ilişkiler de göç hareketinin yörüngesinin değişmesine neden olabilmektedir. Göç, ekonomik anlamda genellikle ekonomik gelişmişlik ve refah düzeyinin yüksek olduğu alanlara doğru gerçekleşmiş olsa da bu genel-geçer bir doğru değildir. 1945-1989 arası dönemde ulus-devletler, azınlıklara birtakım haklar tanınmasını ve kabul edilmesini, kendi ulusal egemenliklerine, ulusal istikrar ve huzurun bozulmasına, ayrılıkçı hareketlerde bulunarak azınlık oldukları alanlarda hak iddia etmelerine yönelik bir tehdit unsuru olarak görmekteydi. Ancak bu yıllarda genel manada insan hakları, eşitlik ve adalet ilkelerinin dünya çapında yayılması ve benimsenmesi dolayısıyla uluslararası kamuoyunun azınlık haklarına eğilmesine neden olacak bir durum söz konusu değildi (Saraçlı, 2012:48 ve 49).

3.1.1.1.3. Aile Birleşmeleri Dönemi (1970-1990)

1970'lerden itibaren Batı, işgücü alımı politikasından vazgeçip ucuz işgücü ve doğal kaynakların bulunduğu yerlere yatırımlar yaparak sermaye transferi politikasını uygulamaya başlamıştır (Gitmez, 1983: 62). 1970'lerle birlikte misafir işçi politikasının terk edilmesine rağmen göçün Batı üretim tarzına uyum sağlayacak şekilde kendini revize ederek daha da yoğunlaşmıştır (Ayşe Akalın, 2016: 100). 1970'lerin başlarından itibaren işe alım yasakları ve göçmenlik kısıtlamalarından etkilenmeyen hem Avrupa'ya hem de Avrupa içinde olmak üzere seçkinler, eğitim ve iyileştirme hareketi olmak üzere üç tür ulus-ötesi göç hareketi vardı. Türkiye gibi ülkelerde aile birleşimi özellikle Yunanistan gibi ülkelere göre daha uzun sürmüştür. Ayrıca aile birleşimi dışında Afro-Akdeniz bölgesinden özellikle Fransa başta olmak üzere Güney Avrupa'da düzensiz istihdama katılan Avrupa kökenli olmayan insanlar tarafından yapılan düzenli göçler de bulunmaktaydı. Bunun dışında, çoğunlukla başta Almanya olmak üzere orta, batı ve kuzey Avrupa'ya gitmek üzere Üçüncü Dünya'dan ve daha sonra artan sayıda Doğu Avrupa'dan gelen sığınmacılar da göç edenler arasındaydı (Bade, 2003: 262 ve 263). 1970'lerin başından itibaren geniş kapsamda emek göçünün engellenmesine yönelik uygulamaların artması ile Avrupa'da aile birleşimi göçü temel göç çeşidi haline gelmiştir (Geddes ve Scholten, 2016: 8). Emek göçü kısıtlaması ve aile birleşiminin artmasından dolayı Avusturya,

Almanya ve İsviçre'de ikamet eden toplam yabancı nüfus, bu ülkelerde çalışan yabancı vatandaş sayısından çok daha fazla artmıştı (Fassmann, 2009: 29).

Aile birleşimi göçünde aile üyelerinin ilk giden göçmenlere katılmasıyla yerleşik topluluklar oluşmaya başlamıştır. Çoğu Avrupa ülkesi, tarihi, kültürel, dini ve dil gibi derin bağları olan bir etnik grup etrafında birleşmiştir. Bu göç yapısı, başlangıçta yerli halkın yaşadığı ve daha sonra sömürge yerleşimciler, Afrikalı köleler ve göçmen bağışları ile kurulan Amerika Birleşik Devletleri'nin göç yapısından farklılık arz etmekteydi (Kahn, 2008: 84). Çünkü aile birleşiminde göçler ülkesi haline gelen Amerika'daki gibi etnik açıdan önemli bir değişiklik çok görülmemektedir. Aile birleşiminde, zaten etnik ve kültürel açıdan doğduğu ülkenin aidiyetlerine sadakatla bağlanan bir grubun başka ülkede de aynı bağlarını devam ettirmesi görülebilir. Ancak bu sınırlı bir kapsamda ve alanda söz konusu olabilir. Ancak ikinci ve en çok da üçüncü nesilde bu özellikler anlamını yitirmeye başlayabilir. Yine de en ufak bir çağrışımda özlerine dönme veya aynı grup içinde yaşamlarını idame ettirme sonucunda bağlılık ve sadakat duyguları gelişebilir. Ayrıca anavatanları ile sürekli iletişim ve takipte kalmaları, oraları ziyaret etmeleri, ortak bilincin oluşturulmasında etkili mekanları ziyaret etmeleri sonucunda yeni nesil göçmenler de bağlarını güçlendirebilir.

İşçi göçü, 1960'larda zirve yapmıştı ancak 1973 petrol fiyatlarındaki artış ve ekonomik yavaşlamanın ardından işe alım-durma noktasına geldi. 1970'lerin sonunda, sözde geçici göçün birçokları için kalıcı yerleşime dönüştüğü açıktı. Göçmen kökenli topluluklar daha fazla kadın, genç ve yaşlı insanı içerecek şekilde profil değiştirdi. Bu, kilit sosyal kurumlarla, özellikle refah devletleriyle daha fazla etkileşim anlamına geliyordu. Aile birleşimi, daha fazla çocuk ve yaşlı insanı getirmenin yanı sıra, uluslararası göçün feminizasyonuna yol açtı (Geddes ve Scholten, 2016: 8 ve 9). Daha önce genellikle erkeklerin tercih edildiği göçte kadın ve çocukların oranı da artmıştır. Bunun sonucu olarak göçte kadınlaşmanın, zincirleme yoluyla göç ağlarının, göç etmeyi sağlayan aracıların artmasına bağlı olarak göç eden insanların oranı da aynı doğrultuda artış gösterdiği yorumu yapılabilir.

1970 sonrasında ekonomik büyümedeki stagflasyon, Avrupa'da talebin düşmesine neden olarak çıkar grupları arasındaki veya piyasa devlet arasındaki dengeyi bozmuş ve liberal politikalara yönelme olmuştur (Koray, 2002: 114). 1973'te Petrol Krizi'nin patlak vermesi ile birlikte başlangıçta ekonomik büyümeye pozitif katkı sunan göç, bu yıldan itibaren bir sorun olarak görülmüştür. Bu kriz, neo-liberal politikaların önem kazanmasına ve "ulusal kimlik" bilincinin artmasına neden olmuştur. Göç, hem bireyler hem de devletler açısından güvenlik ekseninde değerlendirilmeye başlanmıştır (Özerim, 2014: 39). Petrol krizinden sonra yabancı işçiler bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. Bu yüzden petrol krizi sonrası göçü kısıtlayıcı önlemler alınmıştır. İngiliz hükümeti eski sömürgelerinden göçü durdurmaya çalışan düzenlemeler getirirken, Alman ve Avusturya hükümetleri "misafir işçilerin" ayrılmasını amaçlayan siyasi önlemler almıştır (Fassmann, 2009: 29). Avrupa'ya olan göçün durdurulması sonrası hedef ülkeler ekonomik zorluklarla karşı karşıya kaldığında göç yeni hedef ülkelere doğru yönlendirilmekteydi. Petrol krizi ile Avrupa'nın işçi göçlerini yasaklaması aynı zamanda Körfez ülkelerinin ekonomilerinin genişlemesine ve yaklaşık beş milyon istihdama gereksinim duyulmasına neden olmuştur. Bundan dolayı Asya'dan gelen göçmenler hükümetlerinin desteği ile Körfez ülkelerine doğru göç etmeye başlamışlardır (Ghosh, 2013: 37).

1980'li yıllarda liberal gelişmelerle hızlanan küreselleşme çağında meydana gelen gelişmeler ve dönüşümlerle birlikte ırkçı söylemler de artmıştır. Bireysel kimliğin yükselişi öz kimliksel benzeşmeyi de artırarak yabancı olanın dışlanmasına neden olmuştu (Taş, 1999: 17). 1950'ler ve 1960'lardaki Avrupa entegrasyonu çalışmaları, 1990'larda ortaya çıkan liberal kurumsalcı teorilerin yolunu açmıştı. Ticaret, iletişim, bilgi, teknoloji ve göçmen emeğinin genişlemesi, Avrupalıları daha önce ayrı olan alanlarda yeni bir siyasi ve ekonomik birlik yaratmak için egemen bağımsızlıklarını devretmeye itmiştir (Kegley ve Raymond, 2014: 36). Sovyetler Birliği'nin etki alanında olan Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin çoğu, komünizmden liberal demokrasiye geçişte zor zamanlar yaşamıştı. Üretilen toplam mal ve hizmet miktarı düşmüş, işsizlik yükselmiş ve insanlar daha da fakirleşmiştir. Bu ülkelerin çoğu hem ekonomilerini geliştirmek hem de demokratik Avrupa'ya eklemlenmek için AB'ye katılmak istemişlerdi. Almanya bu katılımı desteklerken, Fransa ucuz

sanayi malları ve tarım ürünlerinin pazarlarını kaybedeceğine yönelik tehditlerden dolayı tedirgindi. İspanya, bu ülkelere yapılacak yardımlarla kendi aldığı mali yardımın çoğunu kaybedeceğinden endişe etmekteydi. AB'de çalışan nüfus, bu ülkelerden hareket özgürlüğüne sahip birçok işçinin çalışmak için Batı Avrupa'ya göç edeceğinden veya şirketlerin maliyet ekonomilerini azaltmak için bu ülkelere taşınacağından ve bunun sonucunda Batı Avrupalıların işsiz kalacağından korkuyordu. Ayrıca Roma Antlaşması'nda belirlenen ortak tarım politikasına uygun olarak bu ülkelerin tarımını desteklemenin oluşturacağı mali külfet ile ilgili belirsizlikler vardı (Kahn, 2008: 38).

1970'lerin sonlarında ve özellikle 1980'lerde, Avrupa, sömürge sonrası yapılan zincirleme göçlere, Avrupalı ve Avrupalı olmayan göçmenlere ve 'Üçüncü Dünya'dan gelen sığınmacılara karşı kapatılsa da turist olarak veya aile ve yurttaş ağları aracılığıyla yapılan göçler devam etmiştir (Bade, 2003: 268). Göçmen topluluklar, aile birleşimleri yoluyla göç etmiş olsa da sıkılaşan düzenlemeler ve ekonomik kriz, pek çok kişiyi zor duruma sokmuştu. Bunun yanı sıra göçmen işçiler, geçici, dönemsel veya döngüsel göç yerine kalıcı yerleşimi tercih etmişlerdi. Bu yüzden göç alıcısı ülkeler, aktif istihdamı durdurarak geri göçü teşvik etmeye çalıştı. Aynı zamanda, ekonomide sanayi sektörünün yerine hizmetler sektörünün tercih edilmesi işgücü piyasalarının bölümlenmesi, Batı ekonomilerinin yeniden yapılandırılması ve uluslararası göç eğilimlerini önemli derecede etkilemiştir. Bu süreçte yapılan emek göçü, diğer göç biçimlerinin gerisinde kalarak işgücü piyasasının belirli sektörlerinde yasal olmayan kanallardan da gerçekleşmişti (Bonifazi, 2008: 116). Avrupa'daki göçmen stokunu azaltmaya yönelik politikaların uygulanması beklenen başarıyı gösterememişti. Avrupa hükümetlerinin bu politikaları uygulanmasındaki temel amaç yabancıların entegrasyonunu kolaylaştırmak ve insan hakları ile ilgili uluslararası belgeler çerçevesinde yasal zeminde göçü kısıtlamaktı (Léonard ve Kaunert, 2019: 67). Aynı amaca yönelik olarak 1986 Göç Reformu ve Kontrol Yasası ile 1982'den beri Amerika Birleşik Devletleri'nde ikamet eden göçmenlerin toplu olarak yasallaştırılması sağlandı. 1990'larda genel göçmenlik kotası ile mevcut vizelerin ve aile birleşimi yerine mesleki niteliklere göre tahsis eden yeni bir tercihler sistemi getirilmiştir (Hatton ve Williamson, 2005: 24).

1980'lerden önce istisnai olarak görülen siyasi sığınma, 1980'lerde küresel mülteci krizinin derinleşmesiyle artış göstermiştir. Sığınma için başvuruda bulunanların çoğu, siyasi kaos ve ekonomik zorlukların hüküm sürdüğü yerlerden geldiğinden tüm Batı ülkelerinde sığınma davaları hızla artmıştır. Bu yeni gelenlerin çoğu Batılıların mülteci imajına uymamıştır. Çünkü sanayileşmiş ülkelerle genellikle siyasi ve kültürel bağları vardı ancak dinleri ve yaşam biçimleri tamamen yabancıydı (Loescher, 1996: 93). 1980'lerde ve 90'larda, göç ile ilgili donanımlı bir yasal mevzuatın olmaması nedeniyle bu sığınmacıların mülteci rejiminde de düzensizlik oluşturabileceğine dair kaygılar karşısına sığınma hakkı Batı Avrupa'ya giriş için temel bir yol haline gelmiştir (Hollifield, 2004: 897). 1980'lerde "kağıtsızların" düzensiz istihdamı, genellikle göçmenlik engellerini aşmaya yönelik yasadışı bir girişim karakterine sahip değildi. Avrupa'nın göç kabul eden ülkelerinin arz ve talep durumundaki değişikliklere "piyasa odaklı" bir yanıttı. 1980'lerden 1990'lara kadar gitgide artan şekilde sınırların kapatılması sonucunda buna paralel şekilde sığınmacı ve "ekonomik mülteciler"e paralel olarak "yasadışı göçmenler" grubu ortaya çıkmıştı. 1980'ler boyunca göçü kısıtlayıcı politikaların artması yabancı düşmanlığı ve ırkçılığın artmasını da beraberinde getirmiştir (Bade, 2003: 268-279). 1980'lerden itibaren sığınmacıların gelişini önlemeye yönelik vize politikaları geliştirildi. Buna göre Avrupa'ya gelmek isteyen her sığınmacı vize başvurusunda bulunmak zorundaydı. Batılı devletler, özellikle Irak ve Afganistan gibi mülteci kaynağı ülkelerden kendi topraklarına doğru yapılan göç hareketlerini engellemek için vize rejimlerini kullanmaktaydı. Örneğin 1986'da İngiliz hükümeti tarafından Sri Lankalılara, aynı yıl Fransızlar tarafından Cezayirlilere, 2001 yılında Kanada hükümeti tarafından Macarlara vize zorunluluğu getirilmiştir. Vize rejimlerinin sığınma akışlarını durdurmaktan başka amaçları olsa da, sığınmayla bağlantılı olarak vize politikaları arasında bazı farklı uygulamalar ortaya çıkabilmekteydi. Avrupalı devletler, bu farklı uygulamalar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları uyumlu hale getirebilmek için Schengen anlaşmasını imzalamışlardı (Gibney ve Hansen, 2015: 76).

1950-1973 arası dönemde göçe karşı uluslararası bir Avrupa tavrı yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk başta, AB üyeleri arasında Avrupa ülkeleri içindeki seyahat ve çalışma konularında anlaşmalar yapılmıştı. Ancak 1980'lerin

ortalarından itibaren AB ülkeleri, sınır güvenliğini tehdidi olarak gördükleri AB üyesi olmayan göçmenleri engelleyici ortak bir politika geliştirmek için mücadele etmişlerdi (Stalker, 2002: 166). 1980'lerde ekonomik entegrasyon hareketlerinin artmasının yanı sıra Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde komünizmin yıkılışı ile birlikte siyasi entegrasyon hareketleri de artmaya başlamıştır. Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde komünizmin yıkılışı da Almanya'nın yeniden birleşmesini tetikleyen hareket olmuştur (Olsen, 2021: 43). Avrupa Birliği entegrasyonunun ilk aşamalarında göç konusunda ortak bir politika belirleyememiş ve Cenevre Sözleşmesi hükümleri uygulanmıştı. Ancak 1985 yılında Schengen sisteminin kurulması, AB'yi ortak bir göç politikası belirlemek zorunda bırakmıştı. Belirlenen ortak göç politikası üye devletler arasında koordinasyon seviyesinin artmasını sağlayacaktı. 1990'lara kadar ortak göç politikasından yoksun olan AB, göç konusuna terörizm ve güvenlik açısından yaklaşarak Avrupa'ya göç girişini kısıtlamak için çaba göstermiştir (Bayraklı ve Keskin, 2017: 118).

İşçi göçünü kısıtlayıcı önlemler işçi göçünü sona erdirmediği gibi aile göçü de yüksek vasıflı göçmenlerden oluşacak şekilde devam etmişti. 1970'lerden 1990'lara kadar aile göçü ve kalıcı yerleşim ön plandayken 1989-90'da Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, özellikle devlet politikalarının 'yasadışı' veya 'düzensiz' olarak tanımladığı sığınmacı göçte önemli derecede artış görülmüştür. Bu durum, hem göçmenlerin menşe ülkeleri açısından hem de uluslararası göçten etkilenen Avrupa ülkelerinin sayısı açısından çeşitlilik oluşmasına neden olmuştur (Geddes ve Scholten, 2016: 8). 1988 ve 1989 yıllarında, yaklaşık olarak 1,4 milyon düzenli ve 1,5 milyon düzensiz göçmen İtalya, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'e giriş yapmıştır. Siyasi kargaşa, istikrarsızlık, Doğu Avrupa'da süregelen etnik çatışmalar, düşük yaşam standartları, artan demografik baskı, yoksulluk, ekonomik refah arayışı, dini çekişmeler ve Afrika'daki savaşlar, hem ekonomik göçmenler hem de mültecilerin bu göç hareketlerinin oluşmasında belirleyici olmuştur. Bu göç hareketleri birçok sorunu da beraberinde getirmiştir (Baganha vd., 2006: 23). Ancak 1990'larla birlikte azınlık sorunları ve haklarına eğilimi artıracak gelişmelere sahne olunmuştur (Saraçlı, 2012: 49).

Berlin Duvarı'nın çöküşü ile birlikte Doğu Avrupa ülkelerinin Batı liberal piyasasına dahil olmasıyla Batılı Çok Uluslu Şirketler maliyet minimizasyonu ve kar maksimizasyonu yapabilmek için üretimin farklı aşamalarını bu ülkelerde gerçekleştirerek yatırım yapmaya başlamışlardır (Bakırtaş, 2012: 237). Küreselleşme sürecinin artması sadece jeo-ekonomik eşitsizliklerin büyümesini değil aynı zamanda sanayinin derinleşmesini, emek arzının ve sermaye akışlarının yeniden konumlandırılmasını, yeni uluslararası rekabet modellerinin oluşturulmasını da desteklemiştir (Baganha vd., 2006: 23). Küreselleşme ile birlikte yeni rekabet alanları ve dolayısıyla yeni üretim yerlerinin açılması işgücünün de üretim merkezlerine doğru yayılmasına neden olmaktaydı. Örneğin Batının Ortadoğu ve Hazar Bölgesi enerji kaynaklarına ulaşma politikası bu alana doğru göç hareketinin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu enerji kaynaklarını büyük oranda ele geçiren Rusya, uluslararası göçmenlerin %5,7'sine, Suudi Arabistan 3,4'üne, Ukrayna 2,4'üne, Birleşik Arap Emirlikleri 1,5 ve Kazakistan da 1,4'üne, Hindistan ise 2,5'ine ev sahipliği yapmıştır (Bakırtaş, 2012: 245).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, göçün önündeki siyasi engeller kaldırılmış ve resmi kalkınma yardımı alan gelişmekte olan ülkeler göç hareketlerine katılma fırsatı bulmuştur. Batılı ülkeler, eski Yugoslavya ve Sovyetler Birliği'ndeki etnik çatışmaların neden olduğu zorunlu göçlerin etkilerine karşı koymak için hızla göç hareketlerini kısıtlayıcı tedbirler almış olsalar da 1956'da Macaristan'da, 1968'de Çekoslovakya'da ve 1980'lerde Polonya'da yaşanan krizlere göre daha ılımlı bir tavır içindeydiler. Bu dönemin göç hareketleri büyük oranda savaş bölgelerinden gelen mülteci, sığınmacı ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerden oluşmaktaydı (Bonifazi, 2008: 119). 2 Mayıs 1989'da Macar askerleri Avusturya sınırındaki dikenli telleri keserek Doğu Almanya'dan batıya doğru gerçekleşecek olan göç yolunun açılmasını sağlamıştır. Daha sonra, Prag'daki Batı Alman büyükelçiliği gerekçesiyle sığınan çok sayıda Doğu Alman vatandaşı Almanya Federal Cumhuriyeti'ne geçmiştir. Doğu Alman rejiminin, kendi vatandaşlarının barışçıl devrim altında çökmesi ile "doğu bloğu" tamamen ortadan kalkmış oldu. Doğu Avrupa'dan Avrupa'ya doğru ortaya çıkabilecek olan kitlesel göç korkusu Soğuk Savaş'ın bölünmüş dünyasında henüz önemli bir sorun olarak görülmemekteydi. Ancak

1989'da Demir Perde'nin yıkılması ile birlikte Soğuk Savaş sona erdi ve doğu-batı göç tehdidi önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır (Bade, 2003: 276 ve 281).

Demir Perde'nin yıkılmasıyla birlikte Avrupa göçünün yapısında önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. 1990'lara kadar sınırlarla bölünmüş olan düşük ve yüksek ücretli bölgeler, bu sınır ortadan kalkınca mübadele sürecine girmiştir. Sermaye, yüksek ücret alanından düşük ücret alanına doğru hareket ederken, emek ters yönde hareket etmekteydi. Almanya ve Avusturya'da hem iş gücü göçünün hem de Yugoslavya'daki iç savaş nedeniyle mültecilerin ve sığınmacıların sayısı önemli ölçüde artış göstermiştir. Bu yıllarda, Almanya'daki göç nüfusu 560 binin üzerine çıkmıştır. 1960'ların Portekiz, İspanya, İtalya ve Yunanistan'ı emek göçünün başlangıç ülkeleri iken, yeni yüzyılın başında hedef ülkeler haline gelmişlerdi (Fassmann, 2009: 30). Göç, tüm Avrupa ülkelerinde temel bir siyasi mesele haline gelmiştir. 1950'den 1990'a kadar, mevcut AB ülkeleri ve İsviçre, Norveç ve Lihtenştayn'daki toplam yabancı yerleşik nüfus, 1950'de 3,7 milyondan (toplam nüfusun yüzde 1,3'ü) dört kattan fazla artarak 10,7 milyonu (yüzde 3,2) aşmıştır. 1970 ve 1990'da 16 milyona (yüzde 4,5) ulaşmıştır. 1995'teki en yüksek mutlak rakamlar 7,7 milyonla (yüzde 8,8) Almanya'da, 3,6 milyonla (yüzde 6,3) Fransa'da ve 2 milyonla (yüzde 3,4) İngiltere'deydi. 1995 yılında yabancı uyrukluların toplam nüfusa oranı en yüksek olan ülkeler Lihtenştayn (yüzde 38,1), Lüksemburg (yüzde 33,4) ve İsviçre'ydi (yüzde 18,9). Avrupa'da yüksek oranda yabancı uyruklu olan diğer ülkeler Belçika (yüzde 9), İsveç (yüzde 5,2) ve Hollanda (yüzde 5) idi (Bade, 2003: 276 ve 277).

3.1.1.1.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönem (1990-2000)

1990'lar mülteciler için yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Gelişmekte olan ve gelişmiş dünya ülkeleri arasında artan eşitsizlik ve gerilim, Doğu-Batı şeklinde bölünmüş eski sistemdekinden daha istikrarsızlaştırıcı ve yıkıcı bir ortamın oluşmasına zemin hazırlamıştır. 1990'larda gelişmekte olan dünyada ve Doğu Avrupa'da en yaygın savaş biçimi, modern silahların artan kullanılabilirliği, keskin sosyo-ekonomik eşitsizlikler ve insan hakları ihlalleri tarafından körüklenen iç çatışmalardan beslenen mülteci hareketleri etnik, toplumsal ve dini çatışmaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Böyle bir ortamda varolan siyasi, diplomatik ve

ekonomik stratejiler ve mekanizmalar, Soğuk Savaş sonrası dönemde daha da karmaşıklaşan ve değişen mülteci hareketleriyle başa çıkmak için yeterli değildi (Loescher, 1996: 91). Aynı zamanda bu yıllarda yabancı düşmanlığı da hat safhaya çıkmış ve buna bağlı olarak ırkçı hareketler de yükselişe geçmiştir (Batur, 2019: 23).

1990'lı yıllarda meydana gelen siyasi olaylar Avrupa'ya doğru göç hareketlerinin artmasına neden olmuştur (Demir ve Soyipek, 2015: 27). Nitekim 1990'larda Yugoslavya'nın parçalanması, etnik bölünme ve ulusçuluk iddialarının artmasına ve büyük bir göç akımına neden olmuştur. Bu yüzden bu yıllardan sonra Avrupa'da ortaya çıkan bu hareketliliğin ve ayrılıkların engellenmesine yönelik girişimler ortaya çıkmıştı (Saraçlı, 2012: 49). 1990-2000 yılları arası AB'ye en çok sığınmacının geldiği ülkeler başta Yugoslavya Federal Cumhuriyeti olmak üzere Romanya, Türkiye'dir. Bu ülkelerden sonra Afganistan, Bosna-Hersek, Srilanka, İran, Somali, Kongo Demokratik Cumhuriyeti gelmektedir. Bu yıllar arasında AB'ye gelen toplam 4.4 milyon sığınmacının 2.5 milyonu bu on ülkeden gelen sığınmacılara tekabül etmektedir. 1991 Bosna ve 1998 Kosova Savaşları'ndan dolayı 1990-2000 tarihleri arasında toplamda 836 bin kişi Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nden AB'ye sığınmıştır. 1990'larla birlikte Romanya'da Roman ve diğer etnik azınlıklara gösterilen şiddet karşısında yaklaşık 400 bin kişi AB'ye sığınmak zorunda kalmıştır (Castles ve Miller, 2008: 153). Ayrıca 1990'larda, Güneydoğu Avrupa, Afrika ve Orta Doğu'dan bir sürü insan şiddet ve zulümden kaçmak için Avrupa'ya gelmekteydi. Farklı etnik köken ve kültürel yapıdaki göçmenlerle karşılaşan Batılı ülkeler, göç eden insanların uyum sağlaması için girişimlerde bulunmak zorunda kalmışlardı (Kahn, 2008: 85). Ancak göç hareketleri yoğunlaşınca, tüm Batılı devletlerin temel politika stratejisi, sığınmacıların kendi sınırlarına veya bölgelerine varışını engellemek olmuştur. Bu politikanın amacı, 1951 Mülteci Sözleşmesi başta olmak üzere diğer ulusal ve uluslararası yasal belgeler kapsamında üstlenilen sorumluluklardan, sığınma işlemlerinin masrafından ve çok sayıda kişinin gelişi sonucu doğabilecek siyasi tepkilerden kaçınmaktı (Gibney ve Hansen, 2015: 75).

1990'larda Batı Avrupa'ya göre nispeten daha az gelişmiş Doğu Avrupa'nın dışına doğru gerçekleşen göç akışları da iki katına çıkmıştır (Hatton ve Williamson, 2005: 24). Yine bu ülkelerin çoğunda ekonomik zorluklar, siyasi istikrarsızlık ve

hızlı nüfus artışlarının bir arada görülmesi ve bunun sonucunda Avrupa'ya doğru göç etme baskısı Avrupa'da endişelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Pinder, 2001: 148). Çünkü 1990'ların başından itibaren Batı Avrupa'ya doğru gerçekleşen sığınmacı, göçmen işçi ve aile üyelerinin göçleri, Avrupa'daki nüfus dengesini doğum ve ölüm oranlarındaki değişikliklerden daha çok etkilemekteydi. Örneğin AB'de ikamet eden yaklaşık 475 milyon kişiden yaklaşık 23 milyonu ikamet ettikleri ülkeden farklı bir ülkenin vatandaşlığına sahipti. 40,5 milyon ile yurt dışında doğanların sayısı yabancı uyrukluların sayısından çok daha fazlaydı. AB'nin toplam nüfusunun yüzde 5,2'si yabancı uyrukluyken, yüzde 8,8'i ikamet ettikleri ülkede doğmamıştı. Bunun en önemli nedenlerinden birisi göç edenlerin çoğunun vatandaşlığa geçmesinden kaynaklanmaktaydı (Fassmann, 2009: 40).

Soğuk Savaşın sona ermesi ulusal ve uluslararası açıdan güç ve çıkarların yeniden yapılandırılmasına ve dolayısıyla göç ile ilgili kurulan işbirliği dinamiklerinin değişmesine neden olmuştur (Hollifield, 1998: 635). Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve buna bağlı olarak Sovyet bloğu ülkelerinin bağımsızlığını kazanmasıyla denetim altında tutulan sınırların durumu ve Soğuk Savaş yıllarında oluşturulan "mülteci" tanımı hakkında belirsizlikler ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği içinde tek bir pazar oluşturmaya ve terörle mücadelede işbirliğini kolaylaştırmaya yönelik hareketler, Avrupa içindeki siyasi sınırların önemini azaltmasına rağmen Avrupa dışında kalan dünya ile sınırın önemini artırmıştır (Brown, 2001: 118). 1990'larda AB, tarife dışı engelleri kaldırarak Avrupa içinde ticareti daha da serbestleştirerek tek bir ekonomi veya tek pazar haline getirmeye çalışmıştır. Üye devletler, AB dışındaki ülkelere karşı genel bir AB tarifesi belirleyerek gümrük birliğini kurmuşlardı (Kahn, 2008: 21). Roma Antlaşması ile tanımlanan ortak pazarı kurarak tek bir Avrupa ekonomisi oluşturma düşüncesi karşısında iç pazarın önündeki engellerin çoğu otuz yıl boyunca varlığını sürdürmüştü. 1993 yılına kadar, "malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı" mümkündü, ancak kişilerin özgürlüğü mümkün değildi (Lahav, 2004: 42). Büyük bir ortak pazar fikri aynı zamanda ekonomik karşılıklı bağımlılığı da beraberinde getireceği için sürekli gündemdeydi. Teknoloji ve buna bağlı olarak ölçek ekonomileri geliştikçe her boyuttan daha fazla firma rekabet alanı sağlayabileceğine inanılan bu büyük ve güvenli pazara erişim ihtiyacı duymaktaydı (Pinder, 2001: 60).

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla çok kutuplu dünya düzenine geçilerek uluslararası sistemde yapısal dönüşüm başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri süregelen iki kutuplu yapı değişmiş olsa da Avrupa bütünleşmesi açısından Sovyetler Birliği etkisinde kalan Doğu Bloku ve ABD etkisinde kalan Batı Bloku ayrımı anlamını devam ettirmiştir (Mor, 2010: 516). Berlin Duvarı'nın yıkılması ile birlikte AB, Doğu Avrupa devletlerini de bünyesine katarak projesini genişletmeyi amaçlamıştır. Bu amaca yönelik olarak, Avrupa, 1992 Maastricht antlaşması ile hem siyasi hem de ekonomik olarak daha fazla derinleşmeye yönelmiştir. Ancak on iki devlet için tasarlanmış kurumsal mekanizma bütün devletleri kapsayacak şekilde genişletilmeliydi. Bu yüzden Amsterdam ve Nice anlaşmalarında kurumsal düzenlemeler yapmaktansa AB gücünün önemi ile orantılı olarak kurumsal bir çerçeve ve kapsayıcı bir vizyon sağlayabilecek yeni bir Avrupa anayasal anlaşması tasarlanması gerektiği öne sürülmüştür (Olsen, 2021: 59). 1 Ocak 1993'te başlayan göç politikasının uyumlaştırılmasına yönelik bu girişimlerle AB, yasal olarak göçü kısıtlayıcı tedbirler ortaya koymuştur. Ancak yine de bu çabalar, hem Doğu'dan hem de Güney'den AB'ye gelmeye çalışan AB üyesi olmayan vatandaşların hareketliliğine engel olamamıştır (Cohen, 2006: 60).

Savaş sonrası dönemde Avrupa'da göç, savaş sonrası yeniden yapılanma ve modernizasyon ihtiyacını gidermek için demografik ve ekonomik bir sıçrama tahtası olarak görülmüştür. Bu durum, pek çok Avrupa ülkesini ya aktif olarak yabancı işçi istihdam etmeye ya da hemen hemen hiç sosyal planlama içermeyen bir tür "laissez faire" göç politikası benimsemeye yöneltmiştir. Batı Avrupa'ya yapılan bu ilk göçün önemli bir bileşeni doğası gereği post-kolonyaldi. Özellikle bu göçler, eski sömürgelerle aradaki anlaşmalar gereği eski tebaaya özel haklar tanınan İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi ülkelerde yasal kanallara tabi değildi. Bu aşamada büyük göçmen hareketleri ekonomik çıkarlar tarafından yönlendirilmiş ve büyük ölçüde siyasi otoritelerin denetiminden kaçmıştır (Lahav, 2004: 29). Küresel dünyada liberalleşme sürecinin hız kazanması, küresel ekonomide ortalama büyüme hızının önceki dönemlere nazaran daha da azalmasına yol açmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında etkili olan faktör liberal politikaların gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerinde dengesizlik ve ekonomik krizleri oluşturmasıydı. Ancak 1995'ten itibaren finansal gelişmelerin küresel ekonomiye dahil olması, gelişmiş ülkelerin üretimlerini

maliyet avantajı sağlayabildikleri yerlere doğru taşıması, liberal piyasanın genişlemesi gibi etkenlerin küresel ticareti olumlu yönde etkilemesine bağlı olarak küresel ekonomi büyümüştür (Bakırtaş, 2012: 235).

3.1.1.1.5. 2000 Sonrası Dönem

1998 yılında yayınlanan Strateji Belgesi ile Avrupa'ya yapılan hemen hemen tüm göçler genellikle "yasadışı göç" olarak değerlendirilmiş ve göç etme nedenlerine ve türlerine bakılmaksızın göçü kısıtlayıcı bir politika güdülmüştür. 2000'li yıllardan itibaren AB'nin göç politikasında güvenlik odaklı birtakım yapısal değişiklikler görülmüştür (E. A. Yılmaz, 2019: 121). 1990'lardaki politika gelişmeleri, toplumsal güvensizliklere karşı hükümetlerin denetimine dayalı politikalar aracılığıyla temsil edilmiştir. Ancak 11 Eylül'den itibaren askeri güvenlik çıkarları toplumsal çıkarlarla örtüştüğü için neo-liberal politikalar üzerindeki kısıtlamaların önemi daha da artmıştır (Rudolph, 2003: 619). 2001'de Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 11 Eylül saldırıları ve 2005'te Londra'daki 7 Temmuz bombalamaları gibi olaylar göçün terörizm ve suçla ilişkilendirmesi sonucu "güvenlikleştirilmesine" neden olmuştur. Hollandalı yönetmen Theo van Gogh'un 2004'te radikal bir İslamcı tarafından öldürülmesi gibi olaylar, bazı göçmen gruplar ve yerel nüfus arasında bir ayrışma algısı oluşturabilmek için kullanılmıştır. Çünkü kesinlikle bazı politikacılar, bu kamusal kaygılardan siyasi sermaye elde etmeye çalışmaktaydı. Bir bütün olarak göçmenlere yönelik olumsuz imaj, yüksek işsizlik oranları ve zayıf eğitim performansı konusundaki endişelerin yanı sıra göçmenlerin yaşamlarını yansıtan olumsuz profilli olaylarla iyice perçinleşmiştir (Keeley, 2009: 55).

11 Eylül'den sonraki dönemde göçü etkileyen 3 aşama ortaya çıkmıştır. İlk olarak, sınır kontrolleri doğal karşılanmış ve hatta aşırı yaptırım önlemlerine muhalefet edenler hain olarak görülmüştür. Ayrıca "vatan güvenliğine" duyulan ihtiyaç yerel halkın tarihsel hak ve özgürlüklerine dokunmak pahasına ön plana çıkarılmıştır. Daha sonra, liberal teorisyenler, bir taraftan göçmen haklarını savunurken bir taraftan da ulusal egemenliğin kabulü ve realizm arasında sıkışıp kalmışlardı. Son olarak, göç üzerindeki kontroller, ulusal kimliklerin yeniden güçlenmesi ve çok kültürlülük, göçe karşı bir saldırı için fırsat sağlamıştır (Cohen, 2006: 198).

AB, üzerindeki göç külfetini azaltmak ve göçü engelleyebilmek adına göçün "dışsallaştırılması" yönünde girişimlerde bulunularak göç, üçüncü ülke sınırlarına taşınmış ve bu ülkelere sorumluluklar yüklenmiştir (A. Aydın, 2017: 542). Dışsallaştırma ile ifade edilmek istenen esas olarak göç kontrolünün Avrupa'ya giriş yapılmadan düzensiz göçün gerçekleştiği diğer ülkelerde engellenmesi gerektiğidir. AB, göç sorumluluğunu üçüncü ülkelere yükleyerek göç sorununu AB dışında çözmeye çalışmaktadır ancak bunu yaparken de vize kolaylığı, ekonomik yardım, teknik destek gibi birtakım unsurları gözden çıkartmaktadır. Yine de bu güvenlik eksenli önlemleri ile göç sorununu kökten çözememektedir (Kıyıcı ve Kaygısız, 2018: 475).

2002 yılında Litvanya, Letonya ve Polonya gibi birkaç ülke dışında Avrupa göç almaya devam etmiştir. Özellikle "Arap Baharı" ve Suriye iç savaşı gibi olaylar AB ülkelerine doğru göç hareketlerinin 2. Dünya Savaşı'ndan itibaren en yüksek seviyelere çıkmasına neden olmuştur (Demir ve Soyipek, 2015: 27). Ayrıca 2002 yılında hükümet de ev içi hizmet ve turizm gibi bazı sektörlerde göçmenlerin çalışmasını destekleyici düzenlemeler getirmiştir 2005 yılında Balkanlar ve eski Sovyet camiasından Türkiye'ye altı milyondan fazla insan giriş yapmıştır. Bunlardan bazıları, ev içi hizmet sektöründe, bazıları inşaatlarda bazıları da fuhuş sektöründe çalışmaktadır. (Kirişçi, 2007a: 93).

2000-2017 arası dönem, Türkiye'nin göç politikası hem Avrupalılaşma hem de Avrupa'dan uzaklaşma şeklinde iki süreçten geçmiştir. Avrupalılaşma dönemi, 1999 yılında adaylık kabulü ile başlar ve 2005 yılında müzakerelerin başlamasıyla devam eder. Ancak 2011 yılında ilişkilerin kesilmesine kadar devam eder. Ancak bu dönemde Avrupalılaşma, Avrupa normlarına sıkı sıkıya bağlılık ve uyum şeklinde değil de daha temkinli bir şekilde gerçekleşmektedir. Çünkü bu dönemde her ne kadar Türkiye Kopenhag Kriterlerini yerine getirmeye çalışsa da yine de üyeliğinin kabul edilmeyeceği konusundaki görüşler daha ön plandaydı. Avrupa'dan uzaklaşma döneminin başladığı 2011 yılında AB'ye uyum reformları hem yavaşlamış hem de 2013 Gezi Olayları ve 2015 darbe girişimleri ile ilişkilerde daha hassas bir döneme girilmiştir (Teke Lloyd, 2019: 505). 2011'de Tek İzin Direktifinin kabul edilmesiyle birlikte AB sınırları dışından gelen yasal göçmenlere, Avrupa'daki yaşlı nüfus

oranının ve işgücü ihtiyacının azaltılması amacıyla vatandaşlarla aynı haklara sahip olabilmesi için çalışmalar yapılmıştır (Keskin Ata, 2013: 95). Ancak 2011 yılından beri Ortadoğu ve Afrika Bölgesi'nden kitlesel göç akınlarıyla karşı karşıya kalan Avrupa, kendi kimliğini, demografisini, güvenliğini koruyabilmek adına insalcıl yapısından uzaklaşarak göçmenleri sınır dışı etmeye yönelik politikalarla bu çalışmaları sonlandırmıştır. Çünkü AB, göç konusunda birlik içerisinde bütüncül bir politika oluşturamamıştır. Hatta, Macaristan, Çek ve Slovakya gibi bazı ülkeler mülteci külfetinin adil paylaşımını kabul etmeyerek sınırlarını tamamen kapatmışlardır (E. A. Yılmaz, 2019: 126).

AB, birçok açıdan ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. İlk olarak, 2007'de başlayan küresel bir mali krizin hükümet borç krizine dönüşmesi sonucu "Euro" para biriminin de bazı zayıflıklarını ortaya çıkmıştır. 2014'ün sonlarında başlayan göç krizi, AB'nin hızlı ve kararlı hareket edemediğini göstermiş ve üye ülkeler arasında derin görüş ayrılıklarının oluşmasına sebep olmuştur. Ayrıca İngiltere'nin AB'den ayrılık kararı, AB'nin Avrupa'nın tamamını temsil etmediğini ve bu görüş ayrılıklarını perçinlemiştir (Olsen, 2021: 60).

AB, 2019-2024 stratejik gündeminde 4 öncelikli alanı kapsayan yeni bir stratejik gündem belirlemiştir: (European Union, 02.11.2022).

a. Vatandaşları ve özgürlüklerini korumak: Terörizm ve sınır ötesi suçlarla mücadele edebilmek için hem doğal hem de insan kaynaklı afetlere karşı direncini artırarak dış sınırlarının etkin kontrolünü sağlaması ve kapsamlı bir göç politikasının geliştirilmesini kapsamaktadır.
b. Güçlü ve canlı bir ekonomik temel geliştirmek: Avrupa'nın gelecekteki şoklarla mücadele edebilecek şekilde Ekonomik ve Parasal Birliği derinleştirmesi, bankacılık ve sermaye piyasaları birliğini tamamlaması, liberal ekonomiye dayalı güçlü bir sanayi politikası oluşturulmasını içermektedir.
c. İklim açısından nötr, yeşil, adil ve sosyal bir Avrupa inşa etmek: Hava ve su kalitesini iyileştiren, sürdürülebilir tarımı destekleyen ve çevresel sistemleri ve biyolojik çeşitliliği koruyan, ucuz maliyetli enerji üretimi için etkili bir AB enerji piyasası oluşturmak ve AB'nin dış enerji kaynaklarına bağımlılığını

azaltmak için yenilenebilir kaynaklara ve enerji verimliliğine daha hızlı geçişini sağlamaktır.

d. Küresel sahnede Avrupa çıkarlarını ve değerlerini teşvik etmek: En yakın doğu ve güney komşularından 16'sı ve Afrika ile kapsamlı bir ortaklık ilişkisi kurarak komşuluk politikasına dayalı sağlam bir dış politika oluşturarak küresel barışı, istikrarı, demokrasiyi ve insan haklarını teşvik etmek değer odaklı amacıdır. Ayrıca çok taraflılık ve küresel kurallara dayalı uluslararası düzeni sağlam bir ticaret politikası oluşturmak da çıkar odaklı amacıdır.

3.1.1.2. AB Göç Politikasını Etkileyen Düzenlemeler

3.1.1.2.1. 1951 Paris Antlaşması ve 1957 Roma Antlaşması

1950 Schuman Deklarasyonu ile Avrupa devletlerinin birleşmesi yeni bir Avrupanın ortaya çıkmasını sağlamıştır (Kahn, 2008: 25). 1951 Paris Anlaşması ile AKÇT'ye kömür rezervlerinin bilinçli kullanımı, çalışma olanaklarının ve uluslararası ticaretin artırılması gibi alanlarda yetki verilmiştir (McCormick, 2018: 219). Bu sözleşmenin amacı, göç eden insanların göç sonrası karşılaştıkları sorunları çözmesine yardımcı olmak ve onları uluslararası koruma altına almaktır. Ayrıca refah seviyesini yükseltmek için vatanlarından ayrılan mültecilerin geri döndüklerinde de kendi hükümetlerinin koruması altında olmaya devam etmeleri sağlanmıştır. Ancak sığınmacı olarak ülkelerinden ayrılanlar sürekli barış tesis edilmediği ve hükümet değişikliği olmadığı takdirde geri dönüş yapamamışlardır. Bu iki grup arasında yapılan ayrım 1951 Sözleşmesi'nin pratiğinin güçlendirilmesinde önemli bir etki oluşturacaktır (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1021). Roma Antlaşması ilk imzalandığında sığınma konularında herhangi bir resmi yetkiye sahip değildi. Çünkü sığınma ile ilgili konular bu projenin amacı dışında görülmekteydi. Ayrıca çoğu hükümet sığınmanın bir ulusal egemenlik meselesi olduğunu düşünmekteydi. Avrupa Topluluğu, Avrupa halkları arasında daha yakın bir işbirliğinin temellerinin atılmasını hedeflediğinden bu sorun gözardı edilmiştir (Léonard ve Kaunert, 2019: 54 ve 55).

1957 Roma Anlaşması ile mal, hizmet, sermaye ve insanların serbest dolaşımının sağlanması amacıyla Almanya, sanayi mal ihracatını, Hollanda yük taşımacılığını, Fransa ise tarımsal ürün pazarını genişletecekti ve ortak paydada

beklenen ticaretin artırılmasıydı (Koray, 2002: 222). Ticaretin artırılmasına yönelik olarak alınan kararlar doğrultusunda Roma Antlaşması, üye devletlerin devlete ait işletmelerinin mal ve hizmetlerini satın alırken veya pazarlarken diğer üye devletlere ait işletmelere karşı ayrımcılık yapmasını yasaklamıştır. Diğer üyelerden ithalat yapmayı reddetmek, üyelerin ithalat miktarlarını kısıtlamak veya üye devletlerin işletmelerine karşı ağır pazarlama koşulları veya reklam yasakları koymak gibi uygulamalar kesinlikle yasaktır. Ayrıca firmalar arasındaki ticareti bozan her türlü devlet sübvansiyonu da yasaktır (Marangos, 2013: 174). Yani Roma Anlaşması ile serbest piyasa ekonomisini sağlayabilmek için mal ve sermaye akışını engelleyici kısıtlamaların ve kontollerin kaldırıldığı görülmektedir.

Roma Antlaşması'nın imzalanmasının asıl amacı, insanların, malların, paranın ve hizmetlerin serbest dolaşımını kapsayan bir Batı Avrupa iç pazarı oluşturmaktı. Bunun için iç tarifelerin kaldırılması, tarımsal ürünler ile ilgili bir pazarın oluşturulması ve uluslararası ticaret müzakerelerinde birleşik bir ticaret bloğu olarak hareket edilmesi gibi durumlarda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Roma Antlaşması ile ekonomik entegrasyona gidilmesi yeni üyeliklerin yolunu açmıştır. 1970'lerin başında ilk genişleme dalgası olarak İngiltere, Danimarka ve İrlanda ve 1980'lerde ikinci dalga olarak Yunanistan, İspanya ve Portekiz üyeliğe kabul edilmiştir (Olsen, 2021: 42). Roma Anlaşması, ilk aşamada Gümrük Birliği ikinci aşamada ise Ortak Pazarın kurulmasını amaçlamaktaydı. Ortak Pazar kurulmasının yanı sıra her alanda uyumluluk sağlanacak şekilde Avrupa'nın ekonomik kalkınma ve refah seviyesinin yükseltilmesi, barış ve istikrarın sağlanması, insan hak ve özgürlüklerinin korunmasını sağlamak için ortak politikaların üretilmesi amaçlanmaktaydı (H. Özdemir, 2012: 191). Nitekim bu anlaşma ile Fransa ve Batı Almanya arasında Ortak Tarım Politikası uygulanması konusunda anlaşılmıştır. Ortak Tarım Politikası sayesinde Fransa'nın tarım alanında Almanya'nın da sanayi alanında birbirlerine avantajlar sağlayarak serbestçe ticaret yapabilmelerine imkan tanınmıştır (A. Kaya vd., 2011: 5). Dahası, Batı ortak Pazar ile neyi kime satacağını planlamaktaydı. Göç veren ülkeleri kendi açık pazarı haline getirmeye çalışmaktaydı. Ancak her ne kadar Türkiye gibi geniş bir tüketim pazarına sahip bir ülke Ortak Pazar'a dahil edilmiş olsa da üye devlet olması engellenmekteydi. Yani refah paylaşımının tek taraflı AB lehine pay edilmesi sağlanmaktaydı.

Bu anlaşma ile ekonomik entegrasyonun yanı sıra siyasi entegrasyonun da sağlanması amaçlanmaktaydı. AB'nin yapısı ve amaçlarının yanı sıra kurumsal çatısını oluşturan asıl anlaşma Paris Antlaşması'ndan ziyade Roma Antlaşmasıdır. Kurumsal açıdan yarı-yürütme görevi yapan bir Komisyon, bir Bakanlar Kurulu ve yasama işlevlerini yerine getiren bir Parlamenterler Meclisi ve uluslar üstü anayasa mahkemesi gibi işleyen bir Adalet Divanı oluşturulması planlanmıştır (Olsen, 2021: 38). 1965'te Birleşme Anlaşması ile AKÇT, Eurotom ve AET yürütme organları bir komisyon çatısında toplanmış ve 1967'de Avrupa Topluluğu meydana gelmiştir (A. Kaya vd., 2011: 6). Ayrıca 1966'da Lüksemburg Uzlaşmasıyla Bakanlar Kurulu'ndaki oylama prosedürü değiştirildi. Oyçokluğu ve üyelerin ulusal çıkarlarını olumsuz etkilediğini düşündükleri konuları veto etme hakkı getirilmiştir. Avrupa bütünleşmesi ideali olan Komisyonun yetkileri kısıtlanmış ve Bakanlar Konseyi'ne daha fazla yetki verilerek üye devletlerin çıkarlarının gözetilmesi öncelikli hale getirilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte 1970'lerde Avrupa'da meydana gelen krizin etkisi ile ekonomik servetlerin düşmesi AB'nin bütünleşme aşamasını on yıldan fazla uzatmıştı (Olsen, 2021: 44). l970'lerdeki kriz nedeniyle malların serbest dolaşımı dışında diğer üretim faktörlerinin serbestliği sağlanamamış ve bu durum da bütünleşmeye engel teşkil etmiştir (Koray, 2002: 227).

3.1.1.2.2. 1985 Schengen Antlaşması

Schengen Anlaşması, Shengen ülkelerinin oluşturduğu Schengen alanında serbest dolaşım hakkının sağlanması, mülteci akınlarına karşı ortak tedbirler alınması ve vize uygulaması birliği gibi ortak politikalar oluşturulmasını kapsayan bir anlaşmadır (Şen ve Koray, 1993: 140). "Schengen işbirliği" kökenleri, Şansölye Kohl ve Başkan Mitterrand'ın Fransız-Alman sınırlarındaki kontrollerin kademeli olarak kaldırılması konusunda anlaştıkları 13 Temmuz 1984 tarihli Saarbrücken Anlaşması'na kadar uzanmaktadır. Kısa bir süre sonra, Benelüks ülkelerinin de Fransa ve Almanya'nın başlattığı bu girişime katılmasıyla 14 Haziran 1985'te Schengen Anlaşması imzalanmıştır (Léonard ve Kaunert, 2019: 57). Bu antlaşma ile AB sınırları içinde serbest bir alan oluşturulması amaçlanmıştır. Ancak AB sınırları içinde olsa da İngiltere ve İrlanda bu anlaşmaya dahil olmak istememiştir (Özerim, 2014: 28). Buna rağmen, Schengen grubu gitgide genişleyerek 13 üyeye ulaşmış ve Shengen alanı içinde serbest dolaşım sağlanmıştır (Geddes, 2001: 25). Schengen

Grubu, ortak sınırlar arasındaki kontrollerin 1992 yılına kadar kaldırılmasını ve Schengen üyeleri ile üye olmayanlar arasında sınırların karşılıklı olarak güçlendirilmesini amaçlayan Haziran 1990 tarihli bir Ek Anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma sonucunda İtalya, İspanya ve Portekiz'in ve Kasım 1992'de Yunanistan'ın Schengen grubuna üye olması ile Schengen alanı genişlemiştir (Lahav, 2004: 43). Haziran 1985'te 5 ülke ile başlayan bu girişim günümüzde 22 AB ülkesi ve 4 AB üyesi olmayan ülkeyi içermektedir. 1985 yılından bu yana varlığını sürdüren Schengen bölgesi, Schengen ülkeleri arasında sınır kontrolleri olmadan seyahat etmelerine ve faaliyet göstermelerine olanak tanırken ortak dış sınırlarında güvenliği güçlendirmiştir (European Union, 24.07.2022). 1986 yılında Trevi grubu, sınır kontrolleri, vize politikası, siyasi sığınmacılar gibi göç ile ilgili konularda bir adhoc çalışma grubu oluşturmuştur (Köktaş, 2016: 507).

Schengen Bölgesinin iki temel amacı bulunmaktadır. İlki, Schengenland'a dahil olan ülkeler arasındaki sınır kontrollerini ortadan kaldırmak ve dış sınır çevresinde kontroller kurmak; iltica, göç ve diğer ülke vatandaşlarının bölge içindeki hareketi veya ikametini düzenleyici kurallar koymaktır. İkincisi, sınır ötesi suç faaliyeti, sınır ötesi ekonomik faaliyeti yönlendirenlere yönelik düzenleyici kurallar koymaktır. Özellikle ulaşım ve iletişimde gelişen teknolojiyi suçla mücadelede işbirliği yapmak için kullanmaktır. Çünkü ticarette olduğu gibi hukukun üstünlüğünü de yakından takip etmek için sınır ötesi işbirliğine ihtiyaç vardır (Pinder, 2001: 103). Ayrıca Schengen sistemi ile piyasaya ait ortak kurallar kabul edilerek kaynakların etkin paylaşılması ve daha fazla ekonomik kazanç edinilmesi sağlanmıştır (King, 2019: 179). Diğer taraftan Shengen Sistemi ile birlikte, bir yandan AB sınırları içinde serbest dolaşım sağlanırken diğer yandan sınır dışı güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır (E. Coşkun, 2001: 112). Bu anlaşma ile yabancıların Schengen alanına alınmasında kimlik ve sınır kontrolleri getirerek ortak çıkar ve işbirliği sağlanmaya çalışılmıştır (Bozkurt ve Eur., 2018: 104). 1980'ler ve 1990'lar boyunca AB üye devletleri arasında her ne kadar güvenlik endişeleri ve "istenmeyen" göçün bir tehdit olarak algılanması hat safhada olsa da Schengen temelinde göç ve sığınma ile ilgili konularda işbirliği çalışmaları artmıştır (Geddes, 2001: 24). Bu işbirliği çalışmalarından biri de Avrupa göç sisteminin kurulması için AB hükümetlerinin birbirlerine göç ve güvenlik konularını ele alan ortak vize gerekliliği karşılığında

sınır kontrollerini kaldırmayı taahhüt etmeleriydi. Diğer bir çalışma ise 1990 Dublin Sözleşmesi ile üçüncü ülke vatandaşı olan sığınmacıların geldikleri ilk "güvenli ülkede" sığınma başvurusunda bulunmaları yönünde olmuştur. Bu uygulama ile AB üye devletleri, sığınmacıları, geri göndermeme ilkesine aykırı davranmadan güvenli üçüncü ülkelere geri gönderebilecekti (Hollifield, 2004: 898).

Schengen Anlaşması, Amsterdam Anlaşmasına eklenen bir protokolle birlik hukuk sistemine dahil edilmiştir (Demir ve Soyipek, 2015: 25). 1985 yılına kadar birlik içinde göç ve mülteci konuları ile ilgili ortak bir politika oluşturulmamış ve Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan düzenlemeler ile göç politikaları yönetilmemiştir. Ancak Schengen Sistemini uygulayabilmek için AB'nin ortak göç ve mülteci politikası oluşturması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaç, üye ülkelerin karşılıklı bağımlılıklarını daha da artırmıştır. 1990'lara kadar ortak bir göç ve mülteci politikası yerine güvenlik odaklı politikalar tercih edilmekteydi. Ancak bu tarihten itibaren sınır ötesi suçlar ve terörizm karşıtı işbirliği alanlarının yoğunlaşması ile politikaların uyumlu hale getirilmesi için çalışmalar yapılmıştır (Bayraklı ve Keskin, 2017: 118).

Schengen sistemi, kitlesel göçler karşısında savunmasız kalan bir mekanizma olduğu için ulus-devletlerin sınır kontollerini artırması göçü engelleyici bir yol olarak görülmüştür (King, 2019: 181). Hatta, Schengen'e dahil olan AB ülkeleri Orta ve Doğu Avrupa'da bir tampon alan Güney Avrupa'da ortak bir sınırla göç kontrol önlemlerini sınır dışına taşımışlardır (Castles ve Miller, 2008: 158). 1990'larda göç ve sığınma konusunda uygulanan ortak politikalar, Schengen Sözleşmesi ile resmileştirilmiştir. AB ülkeleri arasında sınır kontrolleri kaldırılırken dış sınırların daha da belirginleştirilmesi ile "Avrupa kalesi" olarak adlandırılan bir alanın oluşmasına neden olmuştur (Stalker, 2002: 166). Üye ülkeler arasındaki sınırların serbestleştirilmesi ve dış sınır denetiminin artırılması yönündeki istek, ulus devletlerin güvenlik taleplerini ön plana çıkarttığından Schengen Anlaşması, göç güvenliğinin sağlanması noktasında mihenk taşı olarak düşünülebilir (Özerim, 2014: 28). Schengen ülkeleri, kamu düzeni veya ulusal güvenliğe yönelik bir saldırı ile 6 ayı veya toplamda 2 yılı geçmemek üzere olağanüstü durumlarla karşılaştığında sınır denetimi hakkını tekrar geri kazanabilirler. Nitekim Fransa, 1995 terör tehlikesi ve

2001 saldırısında, Almanya 2006 Dünya Kupası sırasında, Norveç 2012 Nobel ödülleri töreni sırasında bu hakkını kullanmıştır. Yine 13 Kasım 2015'de Paris'te terör saldırısı olması üzerine Fransa ve Belçika Schengen alanındaki serbest geçişleri engellemişlerdir (Demir ve Soyipek, 2015: 28).

Ortak politikaların resmileştirilmesi yönünde bir gelişme olan 1990 tarihli Ek Anlaşması'da konular arasında şeffaflığın olmaması, insan hakları sorunları ve bir tür bilgisayar veritabanı olan Schengen Bilgi Sistemi (SIS) gibi konular görüşülmüştür. Schengen Bilgi Sistemi (SIS), yabancılara, sığınmacılara, suçlulara, ateşli silahlara, araçlara ve bir devlet güvenlik kurumu tarafından gözetlenen kişilere ilişkin verileri tutmayı amaçlasa da, bu tür bir veri aktarımı, veri koruma önlemleri ve bireysel haklar nedeniyle ideolojik gerekçelerle tartışılmıştır (Lahav, 2004: 43). Schengen Bilgi Sistemi (SIS) bir dizi iç güvenlik önlemi içermektedir. Schengen alanına girmek için Schengen'de kalınan süre boyunca geçimini sağlayabileceğini kanıtlamak, SIS (Schengen Enformasyon Sistemi) içinde istenmeyen kişi olarak yer almamak ve güvenlik açısından tehlike arz etmemek gibi birtakım şartlar bulunmaktadır (Geddes, 2001: 25; Şen ve Koray, 1993: 141).

Schengen, uygun vize veya oturma iznine sahip olmaları durumunda imza sahibi ülkeler arasında hareket edebilen AB üyesi olmayan vatandaşlara özgürlük sunmaktadır (Stalker, 2002: 166). Avrupa değerlerinin korunmasını sağlayan en önemli mekanizmalardan biri olarak görülen Schengen uygulaması, 2015 yılında Almanya ve Avusturya tarafından dondurularak kimlik kontrolü uygulamasına geçilmesine gerek görülmüştür (Bayraklı ve Keskin, 2017: 130). Türkiye'nin Schengen vize sistemine dahil olması yasadışı göç oranının artmasına neden olabilir. Mesela Schengen alanına dahil olunduğu takdirde İran vatandaşlarının vize zorunluluğu olacak ve yasadışı hale düşeceklerdir (Kirişçi, 2007b: 48).

3.1.1.2.3. 1986 Avrupa Tek Senedi

ABD ve Japon ekonomilerine karşı Avrupa ekonomilerinin güçlendirilmesi amacını taşıyan Avrupa Tek Senedi, Roma Anlaşması hariç tutulursa Avrupa entegrasyonunu sağlayan en önemli anlaşma olarak kabul edilebilir (A. Kaya vd., 2011: 6). Avrupa Tek Senedi ile birliğin kurucu anlaşması olan Roma Antlaşması'nın kapsamı genişletilmiştir (Ülger, 2008: 47). ATS ile Avrupa sınırları

dahilindeki pasaport ve gümrük denetimleri serbest hale getirilmiştir. Tekelleşmenin önüne geçilerek rekabetin artırılmasına dayalı politikaların uygulanması sağlanmıştır (McCormick, 2018: 121).

1985 yılında serbestleşme adımlarının önündeki engellerin aşılmasına yönelik olarak tek pazarı amaçlayan bir Beyaz Kitap yayınlanmıştır. 1987'de ise Avrupa Tek Senedi ile mal, kişi, sermaye, hizmetin serbest dolaşımı için birleştirilmiş bir iç Pazarın 1992'ye kadar kademeli olarak kurulması planlanmıştır. Avrupa Tek senedi ile hem ekonomik hem de siyasal bütünleşme düzeyinin artırılması sağlanmıştır. Tek Pazar ile gümrük vergileri ve kota uygulamalarına son verilmiş, vergi uyumu sağlanmış ve bölgedeki işçi dolaşımının artırılmasına yönelik önlemler alınmıştır (Koray, 2002: 227-229). 1991'li yıllarda Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile iki kutuplu yapının sona ermesi ile birlikte meydana gelen değişim Avrupa'ya da sıçramıştır. İşte böyle bir ortamda Avrupa Tek Senet Antlaşması'nın amacı (ATSA) Avrupa'yı yeni düzene göre inşa etme ve altyapısını oluşturmaktı. ATSA'daki amaçlananlar doğrultusunda ekonomik bütünleşmenin bir yansıması olarak Avrupa İç Pazarı kurulmuş siyasi bütünleşmenin bir yansıması olarak da Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası oluşturulmuştur (Mor, 2010: 516 ve 517). Avrupa Tek Senedi ile öngörülen iç pazarın derinleştirilmesi ve Avrupa Para Birliği'nin (EMU) kurulmasının yanı sıra Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (CFSP) ile Adalet ve İç Politika olmak üzere iki sütun oluşturulmuştur. Böylece sığınma, göç ve sınır konuları ilk kez AB'nin kurumsal mekanizmasına dahil edilmiştir (Léonard ve Kaunert, 2019: 74). 1992'de yürürlüğe giren 1998 tarihli Avrupa Tek Senedi, AT işçilerinin tek pazarda serbest dolaşımına ilişkin kısıtlamaları kaldırmıştır (Boswell, 2003: 621). Tek Avrupa Senedi ile tek pazarın oluşturulması yoluyla "ortak pazarın" derinleştirilmesinden emin olunacaktı. Bu, yalnızca piyasa yapıcılığıyla ilişkili olumsuz entegrasyon biçimini derinleştirmekle kalmamış, aynı zamanda göç ve sığınma gibi ilgili konularla başa çıkmak için yeni yapıların geliştirilmesini sağlayan "olumlu" entegrasyon sorununu da gündeme getirmiştir (Geddes, 2001: 24).

Ancak her ne kadar Avrupa Tek Senedi ile Avrupa piyasalarının bütünleştirilmesi hedeflenmiş olsa da aslında temel amacın diğer ülke pazarlarına ulaşmaya dayalı bir piyasa bölüşümüne dayalı olduğu düşünülebilir. Çünkü

teknolojide markalaşma ile birlikte Otomobil teknolojisinde İngilizlerin ürettiği Jaguar, RolsRoyce ve Almanların ürettiği Mercedes, Porsche, BMV, Audi, Opel, Volkswagen diğer taraftan Fransızların ürettiği Renault, Peugeot, Dacia, Citroen, ve Italyanların ürettiği Alfa Romeo, Fiat, Ferrari gibi markalar piyasanın öncü markaları olduğundan bu arabaların Avrupa pazarları arasında dolaşımından çok hangi ülke piyasalarına hangi markanın girebileceği önemliydi. Çünkü her bir ülke piyasası öncü markaya sahip olduğundan kendi ülkesinde kendi markasının kullanımı önceliklidir. Türkiye başta olmak üzere Asya ve Ortadoğu pazarı hedeflenmekteydi. Çünkü üye devlet olmanın yolu Ortak Pazar'dan geçmekteydi ancak Türkiye'nin üye olması bu pazarın kaybedilmesi anlamına gelmekteydi. Bunun için terör, ambargo çeşitli yollarla Türkiye iç pazarına müdahale etmeye çalışılmaktadırlar.

3.1.1.2.4. 1990 Dublin Sözleşmesi

1986 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye devletlerin İçişleri Bakanları, Göç Geçici Grubu'nu kurmuşlardı. 1990'da bu grup tarafından Dublin Sözleşmesi olarak anılan "İltica Başvurularının Değerlendirilmesinden Sorumlu Devletleri Belirleyen Sözleşme" imzalanmıştır (Özerim, 2014: 28). 1990'da Dublin'de AB üye devletleri polislik alanında ortak bir girişim olarak kurulan Trevi grubunun çalışmaları sonucunda terörizm, uyuşturucu, yasadışı göç gibi alanlarda güvenliği sağlamak amacıyla Eylem Programı yayınlamışlardır (Köktaş, 2016: 498). 1990 Dublin Zirvesi'nde, ilk olarak Delors tarafından sunulan plan doğrultusunda Doğu Almanya'nın Avrupa Topluluğu ile birleşmesi ve ikinci olarak, "politik birliğin" kurulması kararları alınmıştır. Fransa'nın Almanya'nın birleşmesi sonucu daha da güç kazanacağından endişe duyması onun Almanya'yı engellemeye yönelik girişimler başlatmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda, Almanya'nın, bir çok konuda Avrupa Topluluğu ortak karar alma mekanizmalarına dahil edilerek daha da bütünleşmesi sağlanmış olacaktır. Bu açıdan bakıldığında Dublin Zirvesi, Avrupa Topluluğu'nun bütünleşmesi ve Avrupa'nın yeniden inşası açısından önemli bir gelişmedir. Bu zirve doğrultusunda, 1992 yılında geçilmesi planlanan Tek Pazar'a "ekonomik ve parasal birlik" de dahil edilerek çerçevesi genişletilmiştir. Diğer taraftan Doğu Avrupa ülkeleri ile "ortaklık anlaşmaları" imzalanmış ve "siyasi istişare mekanizmaları" oluşturularak bütünleşme kapsamı genişletilmiştir (Tekeli ve İlkin, 2000: 204).

Dublin Sözleşmesi, AB içinde tek aşamalı bir sığınma prosedürü oluşturmayı amaçlamaktadır. Ayrıca güvenli üçüncü ülkelerin tanınması ve asılsız başvuruların hızlı bir şekilde reddedilmesi gibi sığınma konusunda yeni kısıtlama biçimlerinin geliştirilmesini teşvik etmeye çalışmıştır (Geddes, 2001: 24). AB sınırlarına dayanan mültecilerin başvuruları ile ilgili olarak işletilen Dublin Sözleşmesi "ilk güvenli ülke" prensibini getirmiştir. 1992 yılında Londra Çözümü olarak sunulan "Güvenli Üçüncü Ülke" prensibi ile herhangi bir iltica ve sığınma talebinin AB'ye üye devletlere değil de güvenli ülke olarak belirlenecek bir ülkeye yapabilmesine imkan tanınmaktadır (Köktaş, 2016: 508). Dublin Sözleşmesi, üye devletler arasında "iltica alışverişini" ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bu nedenle, bir sığınmacının, AB alanına girmeden önce güvenli bir üçüncü ülkeden geçtiği varsayılarak yalnızca bir üye devlete sığınma başvurusu yapmasına imkan tanınmaktadır (Hollifield, 2004: 898). 1951 Cenevre Sözleşmesi ile altyapısı oluşturulan iltica ve sığınma sisteminin kapsamı Dublin Sözleşmesi ile genişletilmiştir. Buna yönelik olarak iltica ve sığınma talebi ile ilgili sunulacak Londra Çözümü ile bu başvuruların alınmasında sorumlu olacak ülkenin belirlenmesi sağlanacaktır (Aktaş ve Öztekin, 2017: 209).

Hangi üçüncü ülkenin güvenli ülke sayılacağına dair dört kriter bulunmaktadır: (Köktaş, 2016: 511).

a. İltica arayan kişinin yaşam hürriyetinin ve hayat güvenliğinin sağlanması,
b. İşkence ve kötü muamelelere uğrama tehlikesinin olmaması,
c. Önceden yapılan bir iltica başvurusunun olması,
d. Geri göndermeme ilkesinin uygulanması.

"Dublin Sistemi" AB ülkelerinin ortak bir mülteci politikası oluşturmasını sağlayan hukuksal bir düzenlemedir. "Dublin Sistemi" Dublin ve EURODAC Sözleşmesinin tüm unsurlarını kapsayan bir sistemdir (Bayraklı ve Keskin, 2017: 119). 1 Eylül 1997'de uygulamaya konan Dublin Sözleşmesi, vize, sınır denetimi, göç veya iltica gibi konularda üye devletlerin benimsediği tek AB Sözleşmesidir. Dublin Sözleşmesinin önemi, üye devletlerin iltica başvurularında ortak bir sistemin uygulanmasını sağlayarak olası yetki alanı uyuşmazlıklarının önüne geçmektir (Köktaş, 2016: 509). Bunun için mülteci başvurularının değerlendirilmesinde hangi

üye devletin sorumlu tutulacağı kurulan bu sistem doğrultusunda önceden belirlenebilecektir. Böylece, sığınma başvuruları hakkında birlik içinde standart bir uygulama getirilmesi sağlanmıştır (Aktaş ve Öztekin, 2017: 209). Dublin Sözleşmesi mültecilerle ilgili başvuruları inceleme ve karar verme konusunda AB içinde birlik oluşturulması konusunda düzenlemeler getirmiştir. Ayrıca AB'ye mülteci başvurusunda bulunmak isteyen kişilerle ilgili olarak hangi devletlerin sorumlu tutulacağına dair kurallar belirlemiştir. 17 Mart 2003'te Dublin Sözleşmesi'nin yenilenmesiyle birlikte bir mülteci başvurusu sürecinin sadece tek bir AB üyesi devlet tarafından tamamlanacağı kuralı getirilmiştir. Bu sistem sürecin daha kısa sürede sonuçlanmasını sağlayacak ancak mülteci külfetinin Yunanistan, İtalya, Macaristan gibi AB sınır ülkelerinde toplanmasına neden olmuştur. Diğer taraftan her AB ülkesi mülteci başvurularını inceleyebilme hakkına sahiptir. 26 Haziran 2013'te yürürlüğe giren Dublin III Sözleşmesi ise AB ülkelerinin "Avrupa Kalesi" politikası gereği sınırları daha da belirginleştiği görülmektedir (Bayraklı ve Keskin, 2017: 120).

Dublin Sözleşmesi gereği sığınmacılar istedikleri ülkeden sığınma talep edemeyeceklerdir. Ayrıca sığınmacıların AB ülkeleri içinde hareketliliğini en aza indirmeye dönük yapısı ile bu sözleşme, sığınmacıların temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınamamasına neden olmaktadır. Yine bu sözleşme ile getirilen birtakım düzenlemelerde AB ülkelerinin uzlaşmaya ve uygulama birliğine varamamaları anlaşmazlıklara neden olmuştur (Duruel, 2017: 4). Dublin Sisteminin bir eksikliği de yürürlüğe girebilmesi için her üye devletin onayının alınmasıydı. Nitekim bu sözleşmenin tüm üye devletlerce kabul edilmesi yedi yıl sürmüştür (Geddes, 2001: 24). Dublin Zirvesi'nde aralarında etnik ve kültürel açıdan bağlılık olan Doğu Avrupa ülkelerini de kapsayıcı bir şekilde bütünleşmeye gidilirken Türkiye ile ilişkiler geri planda kalmış ve bu da Türkiye açısından güvensizlik doğurmuştur (Tekeli ve İlkin, 2000: 205).

3.1.1.2.5. 1992 Maastricht Antlaşması

Maastricht Ant'nın kabul edilmesi, Paris ve Roma Ant ile Tek Avrupa Senedinin Avrupa Birliği çatısı altında birleştirilerek birliğin yeni bir nitelik kazanmasını sağlamıştır (Karluk, 2003: 98 ve 99). Maastricht Antlaşması ile Avrupa

Birliği adını alan bütünleşmenin ekonomik ve parasal alanda da birlik oluşturması amaçlanmıştır. Bu antlaşma ile Avrupa vatandaşlığı kimliği ileri sürülmüş, göç koordinasyonu ve güvenliğinin sağlanması için çalışmalar yapılmıştır (Ülger, 2008: 64 ve 65). Maastricht Anlaşması ile getirilen "Avrupa Vatandaşlığı" kavramı ile üye devlet vatandaşlarına ulusal vatandaşlık yanında ikinci bir vatandaşlık hakkı tanınmıştır. Bu vatandaşlık ile birlikte üye devlet vatandaşlarına AB içinde serbest dolaşım ve ikamet etme özgürlüğü verilmiştir (A. Kaya vd., 2011: 10). Maastricht Anlaşması'na göre AB'ye tam üye olabilmenin önkoşulu olarak kabul edilen Avrupalı olmak ifadesi tam netlik taşımamaktadır. Ancak Maastricht Ant gereği AB, Avrupa Topluluğu'ndan farklı olarak AB hukuksal kimlik taşımamakta, özerk bir bütçeye sahip olmamakta, organları AT'ye bağlı olarak çalışmakta olduğundan birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Bunlardan en önemlilerinden birisi de bağlayıcı bir yargı yetkisine sahip olmamasıdır. Ancak anlaşma şartlarına aykırı davranan üye devletler hakkında AB Adalet Divanı, para cezası verilmesine hükmedebilir (Karluk, 2003: 80-99).

1990-1991'de müzakere edilen Maastricht Antlaşması, AB'nin kurucu anlaşması olarak görülen Roma Antlaşması'ndan bu yana Avrupa entegrasyon sürecinin en önemli yapı taşını oluşturmaktadır (Léonard ve Kaunert, 2019: 74). Avrupa tarihi boyunca görülmemiş derecede bölgesel entegrasyon ve ekonomik liberalizasyon programını kabul eden Maastricht süreci, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin ve Doğu Orta Avrupa'daki komünist uydularının çöküşüyle birlikte dönüşüme uğramıştır. 1980'lerde Mihail Gorbaçov yönetimindeki glasnost döneminde başlayan uluslararası sistemdeki bu değişim, Doğu'dan göç etmek isteyen bireylerin Batı'ya sığınmalarını kolaylaştırmıştır. Bunun sonucunda yalnızca Doğu Avrupa'dan değil, tüm dünyadan Batı Avrupa'ya gelen sığınmacı sayısında artış görülmüştür (Hollifield, 2004: 898). Bunun için Maastricht Zirvesi'nde, göç konusunda topluluk düzeyinden çok hükümetlerarası işbirliği düzeyi oluşturulması kararı alınmıştır. Üye devletlerin göç ülkesi haline gelmesini engelleyebilmek için göç veren ülkelerdeki göç nedenleri ile mücadele edilmesi öngörülmüştür (Şen ve Koray, 1993: 139).

1992 tarihinde imzalanan Avrupa Birliği'nin kurucu anlaşması Maastricht ile üç sütunlu yapıya geçilmiştir. Birlik, Avrupa Topluluğu, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası(ODGP), Adalet ve İçişleri alanında üç sacayağına oturtulmuştur. Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Topluluğu olarak devam etmiştir. 1970'lerde oluşturulan Avrupa Politik İşbirliği yerini devletlerarası bir özellik taşıyan ODGP adında bir yapıya bırakmıştır. Adalet ve İçişleri Sütununda ise hukuk ve ceza mahkemeleri ile Avrupa Polis Teşkilatı (Europol) başta olmak üzere pek çok konuda işbirliğinin sağlanması amaçlanmıştır (A. Kaya vd., 2011: 8). Maastricht Anlaşması ile halkın isteklerini yansıtabilmek için bölgesel örgütlerle işbirliği halinde olan uluslarüstü organların yapısı geliştirilmiştir (Canbolat, 2002: 224). AKÇT, EUROTOM (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu), AET gibi üç topluluk 1992 Maastricht Antlaşması'nda toplu olarak AB yapısının ilk "sütunu" olarak tanınmıştır. O zamandan beri tek bir Avrupa dış ve savunma politikası oluşturmayı amaçlayan ODGP sütunu ve göçmenlik ve ceza adaletine ilişkin ortak politikalar üretmeyi amaçlayan Adalet ve İç İşleri sütunu olmak üzere iki ek sütun yapım aşamasındadır (Kegley ve Raymond, 2014: 123). Maastricht ilk sütun AB'nin birçok alanda yetkilerinin artırılması ve birliğe ekonomik işlev ile birlikte siyasi işlev de kazandırılması gündeme gelmiştir. Ayrıca 1999 yılı itibariyle tek para politikasına geçilmesi ile bağımsız bir merkez bankasının kurulması kararı alınmıştır. İkinci sütunda Sovyetler Birliğinin dağılması sonucu oluşan güvenlik açığının kapatılması için ortak dış ve güvenlik politikası kapsamında Batı Avrupa Birliği'nin etkinliğinin artırılması kararlaştırılmıştır. Üçüncü sütunda ise adalet ve içişleri kapsamında göç ile bazı suçlarla mücadele politikaları yürütülmüştür. Maastricht ile üye devlet vatandaşlarına seçme ve seçilme, serbest dolaşım, ikamet, dilekçe gibi bazı haklar tanınmıştır (Tekeli ve İlkin, 2000: 564 ve 565).

Maastricht Anlaşması, birinci sütunda AB'ye, üçüncü sütunda ise üye devletlere geniş yetkiler verdiğinden dolayı bu üç sütunlu yapısı ortak karar alma ve işbirliği çalışmalarını sekteye uğratmaktaydı (Bozkurt ve Eur., 2018: 106). AB, Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği 1993 yılından itibaren resmen bir aktör haline geldiğinden aynı zamanda belirli sosyal yapılar tarafından karakterize edilen ve örgütlenen sığınma ve göç politikaları alanına da dahil olmuştur (Léonard ve Kaunert, 2019: 41). Bu yüzden göç ve sığınma politikaları Maastricht Ant ile birlikte

üçüncü sütuna yerleştirilerek ilk kez AB'nin ortak bir sorunu olarak ele alınarak öneminin arttığı görülmüştür (Köktaş, 2016: 507). Avrupa Birliği Antlaşması ile göç ve sığınma politikaları hükümetler arası bir özellik gösteren Adalet ve İçişleri sütununa dahil edilerek kayıt dışılığın bazı eksiklikleri giderilmeye çalışılmıştır (Geddes, 2001: 25).

Maastricht ile getirilen düzenlemeler, ortak Pazar, ortak politikaların oluşturulması ve ulusal politikaların koordinasyonunun sağlanması, ekonomik ve parasal birlik ile birlikte siyasi birliğin sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca ortak güvenlik ve dış politika alanlarında yeni düzenlemeler getirilmiş ve üye devletlerin egemenlik devrinin koşullarını düzenlemek adına hükümetlerarası konferanslar yapılmıştır (Karluk, 2003: 75-81). Ekonomik ve parasal birliğin sağlanması için Delors Planı kabul edilmiştir (McCormick, 2018: 126). Diğer taraftan bu antlaşma ortak bir para birimine geçilmesi ve bu paranın sınırlar arasında serbestçe hareket edilmesine yönelik düzenlemeler getirmiştir. Ortak para birimine geçilmesi için ulusal hükümetlerin harcamalarıyla ilgili belirli düzenlemelere uyulması gerektiğinden Avrupa Merkez Bankası bu para biriminin yönetiminden sorumlu kılınmıştır. 2002'de Birleşik Krallık, Danimarka ve İsveç gibi çoğu üye ülke ortak bir Avrupa para birimi olan Euro'yu kabul etmiştir. Maastricht Antlaşması ile Avrupa, dış ve güvenlik politikası alanlarında ve polis ve cezai konularda daha fazla yetkiye sahip olmuştur. Avrupa içinde, şüpheli suçluları tutuklama ve tutuklama için sınır ötesine göndermeyi kolaylaştıran ortak bir Avrupa tutuklama emri de dahil olmak üzere terör ve suçla mücadelede işbirliği çalışmaları geliştirilmiştir (Kahn, 2008: 37). Maastricht Anlaşması'yla birlikte göç ve güvenlik ile ilgili konular ortak çıkar kapsamına alınmıştır. Bu konularda verilecek kararlarda üye devletler ile komisyonun birlikte hareket etmesi sağlanmış ve oybirliği aranmıştır. Maastricht'ten itibaren Avrupa'da göç alanında işbirliğinin kurumsal bir nitelik kazandığı görülmektedir (Özerim, 2014: 29).

Maastrict Anlaşması 3 ilkeye dayandırılmaktadır. Liberal piyasa ekonomisi, ikame ilkesi (topluluğun bazı yetkileri üye ülkelere bırakması) ve kamu maliyesinin verimli yönetimidir (Karluk, 2003: 78). Maastricht Kriterleri mili gelirle ilgili hesaplamalarda veya refah seviyesinin gelişimi gibi konularda herhangi bir ölçüt

belirlememiştir. Ancak üye devletlerin maliye ve para politikasını uygulamalarına kısıtlamalar getirmiştir. Bu kısıtlamaların altında yatan başat faktör bütçe ve fiyat istikrarının sağlanması gerekliliğidir. Bu kriterlerde, fiyatların serbestliği veya kamu müdahalesinin azlığı gibi liberal piyasa ekonomisinin işlerliği için gerekli olan temel mekanizmalara yer verilmemiştir. Ayrıca uluslararası ekonomide kullanılan göstergelerin istikrarı ile ilgili kriterlere de yer verilmemiştir (İnan, 2005: 74 ve 75).

3.1.1.2.6. 1997 Amsterdam Anlaşması

Amsterdam Antlaşması'nda sınır denetimi, göç, sığınma gibi alanlarda serbest dolaşımı sağlayan özgürlük, adalet ve güvenlikle alakalı bir sisteminin kurulması amaçlanmıştır (Köktaş, 2016: 493). Amsterdam Anlaşması ile birlikte ilk kez mülteci başvurularını inceleyecek devletin belirlenmesi netlik kazanmıştır. Yani AB tarihi açısından bakıldığında göç, ilk kez sorun olmaktan çıkmış ve üye devletler arasında çözüme kavuşturulması gerektiğine karar verilen bir konu olarak görülmüştür (Bayraklı ve Keskin, 2017: 119). Ayrıca serbest dolaşım, özgürlük, güvenlik ve adalet ekseninde sınır kontrollerinin yapılarak sığınma, göç ve suç oranlarının azaltılması amaçlanmıştır (Bozkurt ve Eur., 2018: 107). Buna yönelik olarak AB'nin artık bir "özgürlük, güvenlik ve adalet alanı" olacağını ilan etmek için Antlaşma önsözüne yeni bir madde eklenmiştir (Geddes, 2001: 25).

Amsterdam Antlaşması, Schengen Anlaşması ile öngörülen ekonomik amaçların gerçekleştirilmesi ve alınacak önlemler ile alakalı düzenlemeler getirmiştir (Mor, 2010: 522). Doğu Avrupa'yı genişleme sürecine dahil etme, ortak para biriminin ve ODGP Planlarının benimsenmesi, sağlık ve tüketicinin korunması ile ilgili de yükümlülüklere sahip olması, Schengen Anlaşması'nın tüm mevzuata dahil edilmesi gibi hedefler belirlenmiştir (McCormick, 2018: 129). Nitekim Ortak Dış ve Güvenlik Politikası alanında çalışmalar yapması için "ODGP Yüksek Temsilciliği" kurulmuş ve bu birimin başındaki kişinin birliği temsil etmiş olacağı varsayılmıştır. Üstelik bu anlaşma ODGP alanında "Siyasal Planlama ve Erken Uyarı Birimleri"nin kurulmasını sağlayarak uluslararası politikada etkin bir rol üstlenmesini sağlamıştır. Ayrıca Birliğin işbirliğine dayalı esnek yapısı kuruluş belgelerinde yer almıştır. Artık, bu anlaşmadan itibaren birlik, yerkürenin her yerinde ortaya çıkan problemlere daha fazla ilgi duymaya başlamıştır. Amsterdam Antlaşması, Birlik içinde kurumsal

mekanizmanın da gelişimini sağlamıştır. Yine bu anlaşma ile getirilen "Yapıcı Çekimserlik" ilkesi ile herhangi bir karar mekanizmasına dahil olmayan üye devletler kararın alınması üzerinde söz sahibi olmayacakları gibi alınan kararlar karar mekanizmasına katılmayan üyeleri bağlamayacak ancak AB için bağlayıcı bir nitelik taşımış olacaktı. Aynı zamanda karar alma biçimi nitelikli çoğunluğa dönüştürülmüştür (Mor, 2010: 522).

Amsterdam Anlaşması, göç politikalarının ulus-üstü alana taşınması hususunda mihenk taşıdır. Ancak bu anlaşmada yer alan kuralların uygulanmasına yönelik kapasite ve hız kullanımına dair eleştirel görüşler ortaya atılmıştır. Bunun nedeni ise Akdeniz üzerinden gelen yasadışı göçlerin oranındaki artıştır. Bu göçlere karşı önlem amaçlı olarak 1998'de "Göç ve Sığınma Yüksek Savunma Grubu" gibi çalışma grupları oluşturularak Güvenlik, Özgürlük ve Adalet alanlarında neler yapılabileceği hususu görüşülmüştür. Bu görüşmeler 1999 yılında yapılacak olan Tampere Zirvesinin temelini oluşturmuş olacaktır (Özerim, 2014: 30). Aslında, Avrupa Birliği'nin göç ve mültecilikle ilgili alanda en önemli yapıtaşını oluşturan iki unsur Amsterdam Anlaşması ve Tampere Zirvesi'dir. Bunlardan sonra özgürlük, güvenlik ve adalet perspektifli politika görüşü göç, iltica ve dış sınırların kontrolü politikalarına dönüşerek birlik politikası olarak kabul edilmiştir (Demir ve Soyipek, 2015: 25).

Amsterdam Anlaşması ile Avrupa ülkelerine göç ile ilgili konularda topluluk kapsamında sorumluluk benimsenmesi gerektiği aşılanmıştır. Bu anlaşma, göçmen entegrasyonuna değinmemekle birlikte topluluk dışından gelen göçmenlerin denetiminin artırılması veya engellenmesine yönelik önlemler alınması yönünde kararlar benimsenmiştir (Uslu, 1999: 28). Avrupa Birliği'nin göç eden insanlara yönelik kısıtlayıcı muamelesi karşısında kamuoyunda endişelerin artması ile büyük oranda tepkiler meydana gelse de Amsterdam Antlaşması genel anlamda ırkçılık ve yabancı düşmanlığına karşı çıkılarak insan haklarını korumaya yönelik önlemler alınmasına katkı sağlamıştır (Pinder, 2001: 108 ve 109). Amsterdam Anlaşması ile Özellikle ırk ve etnik kimlik esasına dayanan ayrımcılığa karşı yasa yapma yetkisi üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu anlaşmada, üye devletler arasındaki sınır kontrollerinin kaldırılması, serbest dolaşım ve güvenli bir ortamın oluşturulması için

engellerin kaldırılması konusunda kararlar alınmıştır. Ayrıca göç ve sınır yönetimi ile ilgili konuların yanı sıra Schengen Antlaşmalarının da AB mevzuatına dahil edilmesi ile serbest dolaşım hakkı için yasal dayanak oluşturularak AB'nin yetki alanı genişletilmiştir (Aktaş ve Öztekin, 2017: 211; Batır, 2017: 590).

AB'nin genişlemesi karar ve yönetim mekanizmasında da aksaklıklara neden olmuştur. Bu aksaklıkların çözümü için Amsterdam Anlaşması Sosyal Şart hükümleri kabul edilmiş ve sosyal karar almada nitelikli çoğunlukla karar alınması getirilmiştir (Koray, 2002: 230 ve 231). Amsterdam Antlaşması'nın önemi AB tam üyesi olabilmek için Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi belgelerine uymakla yükümlü tutulmasıdır. Eğer bu sözleşmelere uyulmazsa üye devletin AB Konseyi'ndeki oy hakkı birtakım oylama mekanizmalarıyla engellenebilmektedir. Böylece, Amsterdam Ant ile temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasına dair mekanizmalar genişletilmiş ve sağlamlaştırılmıştır. Amsterdam Ant ile hukuk devleti ilkeleri ile bağdaşmayacak davranışlarda bulunan üye devletlerin bazı haklarından mahrum bırakılması durumu söz konusu olabilecektir (Karluk, 2003: 104 ve 105). Amsterdam Antlaşması, insan hakları ve uluslararası hukukun üstünlüğüne uygun hareket etmeyi taahhüt ettirmekte aksi takdirde üye devletlere sorumluluklar yüklemektedir (Ülger, 2008: 70). Amsterdam Anlaşması, AB kurumlarının haksız uygulamaları karşısında bireylere ATAD'a gitme yolunu açmıştır (E. Coşkun, 2001: 73).

Amsterdam Anlaşması, göçmenlik ve sığınma politikasının yasal temelini üçüncü sütundan alarak birinci sütuna yerleştirmekte ve böylece Komisyon'a hem politikaları uygulama hem de yine birinci sütunda yer alan kalkınma politikası ile koordinasyonu kolaylaştırma noktasında önemli görevler yüklemektedir. Ancak her ne kadar kurumsal mekanizmada gelişmeler sağlansa da göç ve sığınma ile ilgili endişelerin dış ilişkilere entegre hale gelebilmesini engelleyen başka faktörlerin de varlığı tespit edilmişttiri (Boswell, 2003: 632). Maastricht Antlaşması ile birlikte üçüncü sütuna taşınan göç, ilk kez AB düzeyinde ele alınmasına rağmen Amsterdam Antlaşması ile birinci sütuna taşınmıştır. Ayrıca "kişilerin serbest dolaşımı, sığınma ve göç" başlıklı bir düzenleme eklenmiştir (Köktaş, 2016: 507). Maastricht Anlaşması, Avrupalılaşma düzeyini artıran siyasal ve sosyal öğelere yer veren bir anlaşma iken Amsterdam Anlaşması sosyal öğelere ve sosyal birleşmenin

artırılmasına yer vermektedir (Koray, 2002: 221). Amsterdam Anlaşması'nın en önemli özelliklerinden biri de "esnek bütünleşme" uygulaması getirilmesidir. Buna göre üye devletler gönüllülük esasına dayalı olarak belirli bir konuda bütünleşme yoluna gidebilmektedir (A. Kaya vd., 2011: 9).

3.1.1.2.7. Nice Anlaşması, 1999 Tampere Zirvesi ve 2004 Hague (Lahey) Programı

Amsterdam ve Nice Anlaşmaları ile birlik ekonomik alandan siyasal alana doğru kaymaya başlamış ve AB kurumlarının siyasi karar alma mekanizmaları üzerinde etkisi artmıştır (H. Arıkan, 2005: 17). Nice Antlaşması ile kurumsal yapılanma ve karar alma şekilleri üzerinde birtakım değişiklikler yapılması gündeme gelmiştir (Ülger, 2008: 75). Avrupa kimliği ve uluslar üstü bir yapı oluşturulmasını sağlayan temel düzenlemelerden biri olarak görülen Temel Haklar Şartı Nice Zirvesi'nde onaylanması sonucu AB Anlaşmalarına dahil edilerek yasal bir nitelik kazandırılmıştır (Dartan, 2005: 232; McCormick, 2018: 130). Temel Haklar Şartı, ortak değerlerle çevrili bir Avrupa'da barışın tesissinin sağlanması amacıyla evrensel insani değerler ile hukuk ve demokrasinin korunması gerektiğini ifade etmektedir. Bunun farklılıklara saygı göstermek ve serbest dolaşımı sağlamakla mümkün olabileceğini göstermektedir (Canbolat, 2002: 227). Ayrıca 1992 Maastricht Antlaşması ile oluşturulmuş AB yurttaşlığı, Nice Antlaşması ile tekrar tanımlanarak Birliğe üye her devletin yurttaşı AB Vatandaşı olarak kabul edilmiştir (Tol-Göktürk, 2006: 203).

1999 Tampere Zirvesi ile AB göç politikasının dış boyutuna da yer verilerek göçün daha geniş bir perspektiften ele alınması sağlanmıştır. Ancak 11 Eylül terör saldırıları bu dış boyutun çerçevesini daraltmıştır. Bu saldırılar, göçün terörizmle özdeşleştirilerek dış politikanın "güvenlikleştirilmesine" ve göçü kısıtlayıcı uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tampere Zirvesi'nde ele alınan konular günümüz göç politikalarının temel unsurlarını oluşturan bir öneme sahiptir (Ölmez Kıyıcı ve Kaygısız, 2018: 475). Bu zirvede göçün hem ekonomik hem de insancıl boyutunun dengeli olmasına ve göç eden insanların temel hak ve özgürlüklerden mahrum kalmamasına yönelik işbirliği çalışmaları yapılmıştır (Aktaş ve Öztekin, 2017: 211). Sığınma durumlarında sığınma talebini sonuçlandıracak olan

ülkenin seçiminde kuralların belirlenmesi, sığınmacıların kabulü ve korunmasında dikkat edilmesi gerekli hususlar hakkında bilgi verilmiştir. Özellikle sığınmacıların geldiği ülkelerle işbirliği olanaklarının artırılmasının sağlanması bu zirvede üzerinde durulan konulardan birisidir (Bozkurt ve Eur., 2018: 108).

Tampere Zirvesi'nde yasal olarak ikamet eden üçüncü ülke vatandaşlarına "adil muamele ilkesi" çerçevesinde ortak bir göçmenlik politikasının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Tampere'den çıkan kararlar ile "göç akışlarının tüm aşamalarında daha verimli yönetimine" duyulan ihtiyacı vurgulamıştır. Göç akışlarının düzenlenmesi ve üye devletler arasında güvenlik alanında ortak bir disiplin oluşturulması için alınması gereken önlemler görüşülmüştür. Ortak bir vize politikasının belirlenmesi, her türlü insan ticaretinin önlenmesi ve bunlarla mücadele de dahil olmak üzere yasa dışı göçle kaynağında mücadeleye yönelik önlemler ve düzensiz göçmenlerin geri dönüşünü ve geri kabulünü teşvik etmeye yönelik önlemlerin alınması hususunda ortak bir yaklaşım sergilenmiştir. Tampere Konseyi'nden çıkan sonuçlarla AB'nin yasal göç müktesebatının ileriki aşamalarını etkileyecek olan AB göç politikasının ana hedeflerini vurgulanmıştır. Bu hedefler: (ICF Consulting Services Limited, 2018: 7).

a. Üçüncü ülke vatandaşlarına adil muamele ve
b. Göç akışlarının etkin yönetimidir.

Tampere Zirvesi'nde, göç konusunda güvenlik odaklı bir dış politika benimsenmesi ile ilgili gelişmeler kaydedilse de 10 Mayıs 2005'te "AB'de Özgürlük, Güvenlik ve Adaleti Güçlendirmek" temalı Hague Programı ile güvenlik boyutu bir adım öteye taşınmıştır. AB güvenlik politikalarının uygulanması amacıyla FRONTEX kurulmuş, yasadışı göçle mücadele edilmesi ve ortak sığınma sisteminin oluşturulmasına yönelik düzenlemelere yer verilmiştir. 2004 Lahey Programı'nda, sınırların korunması ve göç akımlarının düzenlenmesi üzerinde durularak küresel bir bakış açısı sergilenmiştir. Ancak yine de AB'nin işleyiş mekanizmalarındaki eksikliklerle alakalı sıkıntılar sebebiyle öngörülen hedeflere ulaşma konusunda başarısızlığa uğramıştır. Ancak bu hedeflere ulaşma konusunda direnen AB, Stockholm Programını kabul etmiştir (Özerim, 2014: 31 ve 32). 2004 AB Anayasa

Anlaşması ile birlikte kararların oybirliği ile alındığı hükümetler arası konferans sistemi yerine daha geniş kapsamda ve çeşitlilikte katılımcılara açık bir şekilde oluşturulmuş konvansiyon sistemine geçilmiştir (A. Kaya vd., 2011: 11). 2010 yılına kadar bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi uğruna bir plan hazırlanmıştır. Lahey'de görüşülen bu hedefler; üçüncü ülkelerin sığınma ile ilgili uygulamalarının ve bu ülkelerle işbirliği çalışmalarının geliştirilmesi, yasadışı göçle mücadele, düzensiz göçmenlerin iadesi ile ilgili çalışmalar, sınır güvenliği alanında ortak bir politika ve işbirliğinin sağlanması için kurulan bağımsız bir AB ajansı FRONTEX için fon oluşturulmasıdır (Güleç, 2015: 87). Tek-tip bir sığınma prosedürünün oluşturulmasının yanı sıra sığınma ve ikincil koruma statüsünde yer alanların da tek tip bir statüye taşınması öngörülmüştür (Bozkurt ve Eur., 2018: 110).

3.1.1.2.8. 2009 Lizbon Antlaşması ve Sonrası

Avrupa Birliği'nin ekonomik, kültürel ve sosyal entegrasyon sürecini hızlandırmayı amaçlayan Lizbon Anlaşması, kurucu bir nitelik taşımamakta ancak kurucu anlaşmalar üzerinde değişiklikler yapılmasını hedeflemektedir. Bu özelliğinden dolayı Maastricht, Amsterdam ve Avrupa Birliği Anayasası Antlaşmaları'ndan farklı olarak Avrupa Birliği Reform Antlaşması olarak anılmaktadır. Ayrıca topluluktan birliğe geçişi sağlanmış ve ayrı bir tüzel kişilik kazandırılmıştır (Güneş, 2008: 742). Ancak birlik tüzel kişiliğe haiz olma sıfatını kazansa da anlaşmalarda belirtilen sınırlar dahilinde yetkilerini kullanabilecektir. Yine her ne kadar tüzel kişilik kazansa da birliğin kendine ait herhangi bir bayrak, marş, slogana sahip olması ile ilgili herhangi bir hüküm bu anlaşmada bulunmayacaktı (Baykal, 2007: 53). Çünkü bu unsurların devletsel bir nitelik taşıdığı ve kurucu anlaşmalarda yer alması gerektiğinden ikincil hukuk kuralı olarak yer almasının daha uygun olacağı düşünülmüştür. Lizbon Antlaşması'nın 6. maddesinde, Avrupa Birliği'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olacağına ilişkin hüküm yer almaktadır. Ancak Avrupa Temel Haklar Şartı AB kurucu anlaşmaları arasında yer almamakta bu anlaşmaya sadece atıf yapılmaktadır (Güneş, 2008: 755 ve 743). Lizbon Antlaşması, temel hakları güvence altına almak için Avrupa Temel Haklar Şartı'nın hukuki açıdan bağlayıcı olduğunu kabul etmiş ve AB'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni benimseyerek yasal mevzuatına entegre etmiştir (Metin, 2011: 135).

Lizbon 2004 raporuna göre, eğer Avrupa Birliğine yapılacak göç oranları istikrarlı bir seyir izlerse Avrupa nüfusu yaşlanacak ve bu yaşlanan nüfusun ortaya çıkardığı boşluğu doldurabilecek işgücünün eksikliğinden kaynaklı olarak hem kamu maliyesi hem de büyüme oranlarında dengesizlikler yaşanabilecektir. Ayrıca bu işgücü eksikliği kamu gelirlerinin bütçe içerisindeki payının düşmesine, sosyal güvenlik harcamalarının ise bütçedeki gider payının artmasına neden olarak ekonomiyi olumsuz yönde etkileyecektir (İnan, 2005: 76). Bu işgücü eksikliğine de bağlı olarak Lizbon Anlaşması ile kadınların iş hayatında daha fazla yer edinmesi, telekomünikasyon ve enerji piyasasının genişlemesini sağlayarak daha fazla serbestleştirilmesi amaçlanmaktaydı (McCormick, 2018: 132). Lizbon Anlaşması'nın amaçlarından birisi de 2004 yılında genişleme süreci ile birlikte üye sayısı artan Avrupa Birliği'nin organlarının işlerliğini artırmaktı. Buna bağlı olarak Avrupa Konseyi ve Avrupa Merkez Bankası gibi organlar kuruldu. Avrupa Komisyonu'nun üye sayısı azaltılmış ve Avrupa Birliği Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği kurulmuştur (Güneş, 2008: 757). Lizbon Anlaşması ile sadece onay verme yetkisine sahip olan Avrupa Parlamentosu'nun yetkileri genişletilmiştir (Oğurlu, 2008: 27). Lizbon Anlaşması'na kadar göç politikaları üye devletler tarafından yürütülmekteydi ve Avrupa Parlamentosu'nun bu alanda herhangi bir yetkisi bulunmamaktaydı. Ancak bu anlaşma üye devletlerin kendi mevzuatlarına göre uyguladıkları göç politikaları arasındaki uyumsuzluğun giderilmesi için Avrupa Parlamentosu'na bu alanda yetki vererek ortak bir göç politikasının oluşturulmasını amaçlamıştır (Kanat ve Aytaç, 2018: 62).

Lizbon Anlaşması, Maastricht ile kabul edilen sacayağı sistemini kaldırmıştır. Ayrıca üye devletlere ilk kez istedikleri zaman üyelikten çıkma serbestliği tanınmıştır (McCormick, 2018: 136 ve 137). Bu anlaşma kapsamında oylama usulleri ile ilgili değişiklikler getirilmiştir (Ülger, 2008: 91). Ayrıca Avrupa Parlamentosu'na ilk kez veto etme hakkı tanınarak yetkisi artırılmıştır. Göç ve sığınma konuları Özgürlük, Güvenlik ve Adalet alanına dahil edilmiştir (Özerim, 2014: 33). Bu alan kapsamına giren konularda nitelikli çoğunluk oylama yöntemi olarak kabul edilmiştir. Bu anlaşmaya göre, AB vatandaşları, eğer bir milyon imza kapasitesine ulaşırlarsa Komisyon'a kanun teklifi yapmaya zorlayabilirler. Yine bu anlaşma ile Avrupa Merkez Bankası AB'nin organlarından biri olarak kabul edilmiştir (Mor,

2010: 531). Lizbon Anlaşması ile birlikte Avrupa Konseyi kurumsal bir nitelik kazanmış ve ABAD, Avrupa Konseyi kararlarını denetleme hakkına sahip olmuştur (Tezcan, 2016b: 212).

2001 Laeken Zirvesi sonunda yayınlanan bildiri ile "AB ve üye devletler arasındaki yetki paylaşımı, AB mevzuatının sadeleştirilmesi, daha çok demokrasi, şeffaflık ve verimlilik, Avrupa vatandaşları için bir anayasa" olmak üzere 4 alanda bir konvansiyon oluşturulması öngörülmüştür (A. Kaya vd., 2011: 10). AB ekonomik bütünleşme aşamalarını tamamlarken siyasal bütünleşmede de yol kat etmesi gerektiğini fark ederek siyasal ve sosyal bütünleşmeye yönelmiştir. Bu yüzden 2001 Laeken Zirvesinde demokratikleşme, şeffaflaşma, vatandaş ile yakın temas ve kendi kimlik tanımlaması gibi konularda Avrupa Konvensiyonu'nun kurulması kabul edilmiştir (Koray, 2002: 232). Laeken Zirvesinde, üye ve aday ülkelerin parlamento temsilcileri, AB Parlamentosu temsilcileri ve AB Komisyonu temsilcilerinden oluşan bir heyet oluşturularak AB'ye kurumsal bir yenilik getirmesi üzerinde çalışmalar yapması istenilmiştir. Daha sonra bu heyetin çalışmaları derinleşerek AB Anayasasının temelini oluşturmuş ve 18 Temmuz 2004'te Roma'da kabul edildi ve 1 Kasım 2006'da yürürlüğe girmesi kararı alınmıştır. Bu anayasa üye devletlerin ulusal yetkilerini muhafaza etmekle beraber iç ve dış ticaret başta olmak üzere çeşitli konularda ulusal yetkilere darbe indirerek AB ilkelerine uyma konusunda taahhütler içermekteydi. Avrupa Birleşik Devletleri'ne erişebilme adına önemli bir aşama olan bu anayasa 1991 Irak Krizi ve 1992'de Yugoslavya'nın parçalanması gibi olaylarda eski geleneksel yöntemlerden kurtulamayarak pasif kaldığı ve krizden çıkmayı sağlayacak mekanizmalara yer vermediği için başarısız olmuş ve yürürlüğe girememiştir (Mor, 2010: 526-535). Laeken'de dış sınırları korumak için daha yakın işbirliğinin gerekli olduğu çağrısı yapılırken ortak bir Avrupa sınırının inşası için AB sınır muhafızlarının kurulması önerisi reddedilmiştir (Stalker, 2002: 168).

2002 Seville Zirvesi'nde düzensiz göçle mücadele konusunda üye devletlerin ortak bir politika oluşturması gerekliliğinden bahsedilmiş ve bu konuda üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeyen üye devletlere yaptırım uygulanması konusu tartışılmıştır. Ayrıca üçüncü ülkelerle yapılacak ortaklık, adaylık ve işbirliği ile ilgili anlaşmalara yasadışı göçün engellenmesi ile ilgili işbirliği girişimlerine gidilmesi

konusunun da dahil edilmesi üzerinde durulmuştur. Bu anlaşmalar, genellikle düzensiz göç ve zorunlu geri kabulle ilgili olduğundan geri kabul anlaşmaları üzerinde olumlu bir etki oluşturmuştur (Kıyıcı ve Kaygısız, 2018: 471 ve 476). 2010-2015 arası dönemi kapsayan Stockholm Programı ile 16 Temmuz 1997'de hazırlanan Gündem 2000 Raporu Lüksemburg Zirvesinde kabul edilmiş ve zirve sonuç bildirgesinde AB değerlerinin paylaşıldığı Avrupa Konferansı gerçekleştirilmesine karar verilmiştir (Çakmak, 2005: 122). 2 Aralık 2009 tarihli Stockholm Programı ile yasadışı göçle mücadele gibi göç güvenliği ile ilgili konularda 2014 yılına kadar yapılacak çalışmalardan bahsedilmiştir. Üstelik göçün küresel boyutu üzerinde durulmuştur (Özerim, 2014: 32). Tampere ve La Haye Programlarının bir uzantısı olarak görülen Stockholm Programı, 2009 ve 2014 arası AB Göç Politikası'nın sorumluluğa, istikrara ve işbirliğine dayalı şekilde gerçekleşmesini amaçlayan bir rehber niteliğindedir. Özellikle yasal işgücü göçü ve göçmen entegrasyonu bu programda hedeflenen önemli konular arasındadır (Bozkurt ve Eur., 2018: 81 ve 113).

2015 Göç gündemi dört temel üzerine inşa edilmiştir: (Laino, 2015: 2).

a. Düzensiz göçü destekleyici faaliyetleri azaltmak. Bunun için insan ticaretiyle mücadelenin yoğunlaştırılması ve AB'nin geri dönüş sisteminin iyileştirilmesine öncelik verilmesi gerekmekteydi.
b. Dış sınırların daha iyi şekilde yönetimini sağlamak. Bunu sağlayabilmek için Frontex'in rolünün ve kapasitesinin güçlendirilmesi, sınır geçiş kontrolünde verimliliği artırıcı sistem ve teknolojilerin kullanımının iyileştirilmesi; Kuzey Afrika'daki ülkelerin müdahale etme ve sıkıntı içindeki göçmenlerin hayatlarını kurtarma kapasitelerinin güçlendirilmesi gerekmekteydi.
c. Güçlü bir ortak sığınma politikasının oluşturulması. Buna yönelik olarak, Avrupa Ortak İltica Sistemi kapsamında yeni bir izleme ve değerlendirme sistemi kurulması, kabul koşulları ve iltica prosedürlerine ilişkin standartların iyileştirilmesi ile ilgili rehberlik çalışmaları, sistematik tanımlamayı ve parmak izini teşvik etmek ve biyometrik tanımlayıcıları geliştirmek için önlemler alınması gerekmekteydi. Ayrıca Avrupa'da sığınmacıların daha adil bir şekilde dağılımını sağlamak, yasal düzenlemelerin gerekip gerekmediğini

değerlendirmek için 2016 yılında Dublin Tüzüğü'nün uygulanması öngörülmüştür.

d. Yasal göçün kontrolü ve düzenlenmesi. Bunun için, Mavi Kart sisteminin modernizasyonu, ekonomik göç konusunda işbirliği platformu oluşturulması, göç ve kalkınma politikası ile ilgili güçlü eylem planı hazırlanması, entegrasyon politikalarını uygulamak için finansman sağlanması, daha ucuz, daha hızlı ve daha güvenli havale transferlerinin sağlanması gerekmekteydi.

3.1.2. Türkiye Göç Politikaları Gelişim Süreçleri ve Göç Politikalarını Etkileyen Düzenlemeler

3.1.2.1. Türkiye Göç Politikaları Gelişim Süreçleri

Türkiye'nin göç politikalarının gelişim süreci dört döneme ayrılabilir: (İçduygu vd., 2014: 66 ve 67).

a. 20. yüzyıldan İkinci Dünya Savaşı'na kadar süren ulus-devlet similasyonuna uygun olan göçlerin teşvik edildiği ancak bunun dışındakilerin dışlandığı ve "asimilasyon" tabirinin belirginleştiği bir dönemdir.
b. İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'lerin ortalarına kadar süren farklı etnik kökene sahip göçmenlerin kendilerine has özelliklerini koruyarak ve o toplumda kabul görerek uyum sağlaması anlamına gelen "entegrasyon" tabirinin öne çıktığı dönemdir.
c. 1970'lerin ortasından 1990'lara kadar süren göçmen kimliklerinin kendine has özelliklerini devam ettirmesi, geliştirmesi ve bulunduğu toplum ile bir arada yaşayabilme özelliği gösteren "çok kültürlülük" dönemidir.
d. 1990'lardan günümüze dek süren dönemde ise hem asimilasyonun hem de "ulus-ötesi" ve "kültürlerarası etkileşimin" öne çıktığı çift yönlü bir dönemdir.

Diğer taraftan Türkiye'nin tarihi boyunca üç önemli dış göç hareketi ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. İlki, I. Dünya Savaşı sonrasında Bakanlardaki Türklerin Türkiye'ye doğru göç etmesidir. İlk zamanlar iki taraf için de sancılı olan bu süreç zamanla entegrasyonunun sağlanmasıyla son bulmuş ve günümüzde bu göçmenler göçmen olarak görülmemektedir. İkincisi, Körfez Krizi sonrasında

ABD'nin Irak'ı işgali ile Iraklı mültecilerin ülkemize göç etmesidir. Son olarak en önemlisi ise Suriye krizi sonrası 4 milyona yakın Suriyeli göçmenin ülkemize göç etmesidir. (Akkoyunlu Ertan ve Ertan, 2017: 14). Türkiye'nin göç politikası ile yakından ilişkili vize politikasında da 3 şekilde uygulama söz konusudur. İlki vizesiz olarak genellikle 3 aylık süre için ülkeye giriş yapabilen ülkelerden gelenler, ikinci olarak ülkeye giriş yapmadan vize alma zorunluluğu olan ülkelerden gelenler, son olarak ise "bandrol vizesi" olarak adlandırılan ve her ülkeye göre farklılık gösteren belirli bir ücret karşılığında vize verilenlerdir (Kirişçi, 2007b: 36).

3.1.2.1.1. 1923-1950 Dönemi

1923-1950 döneminin en belirgin özelliği Türkiye'nin sadece Türk ve Müslümanların ülkeye girişine izin veren 1934 tarihli İskan Kanunu etrafında göç politikasını şekillendirmesidir. Hem gayrimüslimlerin ülkeden gidişi hem de daha önce Osmanlı toprağı sayılan ancak zamanla bağımsızlığını kazanarak modern Türkiye sınırları içinde yer almayan Türk ve Müslüman kimliğine sahip insanların ülkeye gelişi İskan Kanunu uygulanmıştır. Bu yıllar arasında Gayrimüslim nüfus yaklaşık olarak %35 azalmıştır (İçduygu vd., 2014: 54). Aynı zamanda, Müslüman olan ve Türkçe konuşan veya Türk kimliğine zorlanmadan asimile olacak yani Boşnaklar, Çerkezler, Pomaklar (Bulgar Müslümanı) gibi etnik gruplara mensup göçmenlerin kabul edilmesi sağlanmıştır. Mesela; 1923'ten 1997'ye kadar Tatar etnik grubuna mensup olan 1,6 milyondan fazla göçmen Türkiye'ye yerleşmiştir (İçduygu ve Şenol Sert, 2009: 2). Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleşen nüfus mübadelesi kapsamında 1939'a kadar 384.000 kişi Türkiye'ye göç etmiştir. Yine İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Romanya'nın çeşitli bölgelerinden Türk, Tatar ve Çerkezler başta olmak üzere 840.000'den fazla daha Türkiye'ye göç etmiştir (Kirişçi, 2000: 7). Ancak Romanya'da yaşayan Hıristiyan Gagavuz Türklerinin göçü teşvik edilmemiştir. Bunun nedeni, İskan Kanunu gereği oluşturulmaya çalışılan homojenize toplum yapısına uygun göçlerin kabul edilmesidir. (İçduygu vd., 2014: 142). Bu dönemde Türkiye'nin tarımsal üretimin aksamasından dolayı bazı dezavantajlar ortaya çıkmaya başlamıştı. Bunun yanı sıra yatırım ve ekonomik kalkınmanın istenilen düzeye ulaşamamasına bağlı olarak tarımsal modernizasyon sağlanamamış ve devlet yatırımı için kurulan fabrikaların işgücü gereksinimini

karşılayabilmek için az da olsa kırdan kente göç hareketi oluşmaya başlamıştır (Kaştan, 2016: 694 ve 693).

3.1.2.1.2. 1950-1980 Dönemi

1950-1980 dönemi, ulus-devlet inşasının yerel bir nitelik kazandığı görülmektedir. Bu yerellik kazanımında kırdan kente göçün ve Müslümanların ülkeye girişinin ve Müslüman olmayanların ülkeden ayrılışının etkisi bulunmaktadır. Kıbrıs Sorunundan dolayı Rumların ve İsrail'in kuruluşundan dolayı Yahudilerin ülkeden ayrılışı sonucunda Müslüman olmayan nüfus yüzde birden binde ikilere kadar düşmüştür (İçduygu vd., 2014: 55 ve 56). 1950'lerden sonra oluşan göç akışları ile Avrupa'nın yeniden yapılandırılması için gereksinim duyulan işgücü açığını karşılayabilmek adına Türkiye, Kuzey Afrika, Güney Asya, Karayipler gibi yerlerden işçi alımları gerçekleştirilmiştir (Taş, 1999: 14).

1950'li yıllarla birlikte Türkiye'den Avrupa'ya işgücü göçü daha çok bireysel girişimler ve özel aracılarla gerçekleşmekteyken 1960'larla birlikte devletler arasında yapılan ikili anlaşmalar yoluyla, 1970'li yıllara gelindiğinde ise "anonim" olarak gerçekleşmekteydi (İçduygu vd., 2014: 184 ve 187). Bu belirsiz göç politikasının yerini mesleki ve coğrafi özelliklerine göre göçlerin yönetilmesini gerekli kılan seçici göç politikası almıştır (Abadan-Unat, 1972: 25). 1970'li yılların yarısından sonra Avrupa'ya göç eden insanlar çoğunlukla sağlıklı ve güçlü erkeklerden oluşmaktaydı. 1973 petrol krizinden sonra özellikle aile birleşmeleri başta olmak üzere Türk göçü yapısal değişime uğramıştır. 1973 krizinden sonra Türk göçü, yönünü Avrupa'dan, Ortadoğu, Arap ve Körfez ülkelerine doğru çevirmiştir (Uslu, 1999: 16 ve 18). 1973 petrol krizinden sonra meydana gelen ekonomik gerileme, özellikle Almanya'nın misafir işçi programını sonlandırmasına neden olmuş ve bundan sonra Türkiye'den Batı Avrupa'ya göç, aile birleşimi, evlilik ve sığınma yoluyla gerçekleşmiştir (İçduygu ve Sert, 2009: 3). 1980'li yıllarla birlikte Türkiye hem göç-veren bir ülke haline gelmiş hem de başka ülkelerde Türk göçmen topluluklarının meydana geldiği görülmüştür (İçduygu vd., 2014: 57).

1950-1960 arasında tarımsal üretime dayalı ekonomik büyüme modelini seçen Türkiye, 1960'lardan itibaren sanayileşmeye dayalı ekonomik büyüme modelini seçmiştir. 1960-80 arası iç göçün artmasında ve kent nüfusunun % 26'dan

% 45'e çıkmasında bu sanayileşme modelinin önemli etkisi olmuştur (Kaştan, 2016: 695). Türkiye'den Avrupa'ya göç akışı 1960'larla birlikte sanayileşmenin artmasına bağlı olarak artış göstermiştir (Şen ve Koray, 1993: 11). 1960'lı yıllardan sonra teknolojinin gelişmesi ile birlikte işgücü talebinin azalması ırkçılığın artmasında önemli rol oynamıştır (Taş, 1999: 15). 1960'larla birlikte İthal İkameci Sanayileşme Modelinin benimsenmesiyle birlikte imalatın geliştirilmesi, dışa bağımlılığın azaltılması ve döviz ihtiyacının giderilmesi amaçlanmıştır (Şen ve Koray, 1993: 13). İthal İkameci Sanayileşme Modelinde dayanıklı tüketim mallarının artışının sağlanması için gerekli olan modern teknolojinin yurtdışından transferi sermaye ağırlıklı üretimin gerçekleşmesine ve doğal olarak işgücü ihtiyacının azalmasına neden olduğu için işçi göçlerinin artmasına neden olmuştur. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde uygulanan ithal ikameci sanayileşme modeli ile sanayi ağırlıklı malların üretiminin artırılması ile işsizlik artmış ve buna bağlı olarak da kırdan kente göç de artış göstermiştir. Diğer taraftan modern sanayinin gelişimine dayalı olarak üretilen ürünler daha çok ekonomik gelir düzeyi yüksek olan kesim tarafından talep gördüğü için gelir düzeyi düşük olan kesimin talebi iç pazarın büyümesini ve arz-talep dengesini olumsuz yönde etkilediğinden dolayı işgücü göçleri ve işçi dövizleri bu anlamda ödemeler dengesi üzerindeki açığın kapanması ve piyasa dengesinin sağlanmasını olumlu yönde etkilemiştir. İthal İkameci Sanayileşme Modeli bölgeler arasında dengesizlik oluşturarak belirli kıyı kentlerinin sanayileşme hızının artması ile öncelikli gelişimini sağladığından özellikle doğu bölgesi daha çok göç vermiştir (Şen ve Koray, 1993: 13-15).

1960'lı yıllarda Doğu Avrupa ve Sovyetler ile Türkiye arasında imzalanan anlaşmalarla taraf devletler arasında vize kolaylığı getirilmiştir. Ancak AB katılım şartlarını yerine getiren bazı ülkeler tarafından Türkiye'ye vize zorunluluğu getirilmiştir. Örneğin 2004 yılında Romanya, Türkiye'ye vize zorunluluğu getirmiştir. Türkiye de AB katılım müzarekelerine girdiği için Schengen sistemine uyma yükümlülüğü karşısında eski Sovyet bloğuna dahil olan ülkelere uyguladığı liberal vize politikasından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin uyguladığı liberal vize politikası yumuşak güç aracı olarak kullanılmıştır. Ancak Soğuk Savaş ile birlikte Türkiye'nin Sovyet Bloku ile ilişkileri sekteye uğramıştır. Türkiye'ye giriş yapmadan önce vize alma zorunluluğu olan Ortadoğu ve Asya ülkeleri

vatandaşları arasında yasadışı hale gelme oranı daha yüksektir (Kirişçi, 2007b: 30-45).

1960'lı yıllarda Avrupa'nın güneyinden kuzeyine doğru devam eden üretim amaçlı göç akışı günümüzde ters istikamete dönerek tüketim amaçlı hale gelmiştir (Bahar vd., 2008: 99). Türkiye'de Demokrat Parti Hükümeti'nin karayollarının gelişimine öncelik vermesi ile birlikte bu yıllarda genellikle üretim ilişkisinden kaynaklı olarak kırdan kente göç de artmaya başlamıştır (Kaştan, 2016: 694). 1960'lı yılların başından itibaren Türkiye'de göçün yapısı değişikliğe uğramaya başlamıştır. Özellikle bu değişikliğin ortaya çıkmasında, II. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerinden kurtulmaya çalışan Avrupa ülkelerinin ekonomik yapılarını toparlayabilmeleri için ihtiyaç duydukları işgücü talebinin bir kısmını Türkiye'den karşılamak istemeleri etkili olmuştur. Türkiye'nin işgücü ihraç etmesi, işsizliğin getirdiği ekonomik yükten kurtulmak, yurtdışından dönen işçilerin becerilerini kullanabileceği yeni alanlar oluşturmak, döviz gelirinin artışı ile ödemeler dengesini sağlamak gibi amaçlarla Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer almaktadır (İçduygu vd., 2014: 57). 1966 yılından itibaren Almanya'da kurulan Türk işçi şirketleri, Türkiye'nin ekonomik gelişimine hız kazandıracak potansiyele sahip olmakla birlikte teknik ve yapısal birtakım sorunlardan dolayı hedeflenen başarıya ulaşamamıştır (Şen ve Koray, 1993: 81 ve 82). 1973 petrol krizi, Batı Avrupa'da Avrupa'nın göçmen işgücü alımında düşüşe yol açan bir ekonomik gerilemeye yol açtığında, petrol zengini Arap ülkeleri, yurtdışında fırsatlar arayan Türk işçileri için destinasyon haline gelmiştir. Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki göç üç aşamada gruplandırıldığında; 1967'den 1980'e kadar Libya ve Suudi Arabistan'a artan bir Türk göçmen akınının varolduğu, 1981'den 1992'ye kadar hedef ülkeler yelpazesi Irak, Kuveyt, Yemen ve Ürdün'ü kapsayacak şekilde genişlediği; 1993'ten itibaren bölgeye giden Türk göçmenlerin sayısında sürekli bir düşüş olduğu görülmektedir (İçduygu ve Sert, 2009: 3).

3.1.2.1.3. 1980-2010 Dönemi

1920'lerden beri ortak soy ve kültüre dayalı olan göç yapısı, 1980'lerden itibaren küreselleşmenin getirdiği akışkanlık özelliğiyle yabancıların göçü şeklinde değişikliğe uğramıştır (İçduygu ve Bayraktar Aksel, 2013: 175). Kuruluş yıllarında

Müslüman nüfusun Türkiye'ye hareketi ile başlayan ilk göç hareketini 1979'da İran'da meydana gelen rejim değişikliği ile başlayan göç hareketi ve daha sonrasında Türkiye'ye sığınan Irak ve Bulgaristan'dan gelen göç hareketleri izlemiştir. Bulgaristan'da komünist rejimin son yıllarında Türk ve Pomak azınlıklara yönelik sert asimilasyon politikaları uygulanması sonucunda Bulgar güvenlik güçleri ile Türk azınlıklar arasında etnik çatışmalar ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda 1989'da Bulgar hükümeti, 300.000 Türk ve Pomak'ı sınır dışı edince Türkiye'ye sığınmışlardır. Bulgaristan'daki rejim değişikliğinin ardından bu göçmenlerin üçte biri geri dönerken, geri kalanı Türk vatandaşlığını almıştır (İçduygu ve Sert, 2009: 3-5).

1980'li yıllardan itibaren, Türkiye'nin Türk soyu ve Türk kültürüne dayalı göç alan yapısı değişiklik göstererek yabancıların ülkeye girişi durumu ortaya çıkmıştır (İçduygu vd., 2014: 58). 1980'li yıllar itibariyle AB'ye üyelik süreci ve gerek ülke içinde gerekse ülke dışında yaşanan istikrarsızlıklar, Türkiye'nin göç yapısının değişmesine neden olmuştur (Demirhan ve Aslan, 2015: 39). Ayrıca yine bu dönemde Türkiye'de meydana gelen siyasi karışıklıklar ve baskılar, Türkiye'den Avrupa'ya ideolojik kaynaklı göçlerin oluşmasına yol açmıştır (Şen ve Koray, 1993: 91). Afganistan'ın işgali, İran'da rejim değişikliği, komünist rejimlerin çöküşü ve bunların getirdiği istikrarsız ve çatışma ortamı bu göçü tetiklemiştir. 1980'li yıllardan itibaren Türkiye çevresindeki bazı ülkelerde meydana gelen sorunlar nedeniyle çok sayıda kişi Türkiye'ye göç etmiştir. 1980'den sonra, İran, Irak ve Afganistan gibi istikrarsız alanlardan kaçan kişiler güvenlik tehdidi altında Türkiye'ye sığınmıştır. İran-Irak savaşı ve Körfez krizi sonrasındaki insani güvensizlik, Batı'da Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Doğu Avrupa'daki sosyalist sistemler, bu ülkelerin vatandaşlarını geçici iş arayışıyla Türkiye'ye gelmeye sevk etmiştir (Bozkaya ve Kıncal, 2018: 105; İçduygu ve Bayraktar Aksel, 2013: 176). 1980 ile 1991 yılları arasında hemen hemen 1,5 milyon İranlı vize zorunluluğunun olmaması nedeniyle kolaylıkla giriş yapabildikleri Türkiye'ye sığınmışlardır. İranlıların BMMYK'ye olan sığınma talebi incelemeleri daha sonuçlandırılmadan Türkiye'de oturma izni verilmiştir. Bunun yanı sıra Irak, Afganistan, Somali, Sri Lanka, Sudan, Tunus, Filistin vatandaşları da bu haktan yararlanabilmişlerdir. Ancak İran ve diğer ülkelerden gelen sığınmacıların sayısının haddinden fazla artması güvenlik zaafiyeti

doğurabileceği endişesi ortaya çıkmıştır (Kirişçi, 2002: 5 ve 6). Diğer taraftan 1970'lerden itibaren İran'dan hemen hemen 1 milyon civarında insan transit geçiş amacıyla Türkiye'ye ulaşmıştır. 1980 ve 1995 yılları arasında büyük oranda kürtlerden oluşan 650.000 Iraklı mülteci Türkiye'ye giriş yapmıştır. 1989'da Bulgaristan baskıcı yönetiminden kaçan 310 binden fazla kişi Türkiye'ye sığınmak için başvurmuştur. 1992'den 1995 arasında hemen hemen 30.000 Boşnak, 1999'da ise 20.000 Arnavut mülteci Türkiye'ye kaçmıştır. 1980'li yılların sonlarından itibaren Etiyopya, Gana, Nijerya, Sudan, Tanzanya, Afganistan, Filipinler ve Sri Lanka başta olmak üzere Afrika ve Asya kıtasından binlerce göçmen Türkiye'ye girmiştir. Bu göçler karşısında güvenlik bunalımına giren Türkiye, transit ve kağıtsız olarak ülkeye girmiş olan göçmenlerin gönüllü olarak geri gönderilmesine yönelik girişimlerde bulunmuştur (İçduygu ve Keyman, 2000: 390 ve 391).

1980 sonrasında kimlik bunalımına giren Türkiye'nin göç portföyü genişledikçe hem göçmenlerin birbirleri arasında hem de devlet ile göçmenler arasında zaman zaman anlaşmazlıklar görülmüştür (İçduygu ve Bayraktar Aksel, 2013: 175). 1980'lerde yeni aktörlerin, zihniyetlerin, modernleşme ile demokrasinin ortaya çıkması politik faaliyetlerin kültürel anlamda yorumlanabilmesini sağlamıştır (Keyman ve İçduygu, 2003: 223). Göç dönüşüme uğradıkça demografik, yapısal ve politik ihtiyaçlar da göçmenlerin sosyo-ekonomik özelliklerinde eşzamanlı bir dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönüşümler, savaş sonrası ilk yıllardaki "laissez faire" politikasından 1970'lerin sonunda tamamen durdurma ve hatta sınır dışı etme politikasına, 1990'larda göçmenlik başvurularının alınmamasına kadar çeşitli ulusal politika tepkileriyle karşılaşmıştır (Lahav, 2004: 29). Özellikle 1988 ve 1991 yıllarında Irak'tan Türkiye'ye doğru yapılan göç akınları karşısında kısıtlayıcı politikalar oluşturulma gereği ortaya çıkmıştır. Türkiye, bu göç akınlarına karşı tepki olarak "coğrafi kısıtlama" şartı getirerek mülteci tanımlamasına çekince koymuştur (Akdağ, 2005: 165).

Sovyet Bloğunun yıkılması ile birlikte ekonomik, politik ve sosyal sorunlar ve çatışmalar sebebiyle yoğun bir göç akışı gerçekleşmiştir. Üstelik Soğuk Savaş sonrası çözülmeyi bekleyen etnik ve politik çatışmaların doğurduğu güç boşlukları, eski Sovyet bloğu ülkelerde istikrarsızlığa neden olmuş ve bu durum göç

hareketlerini artırmıştır. Bu göç hareketleri, sığınabilme, transit ve yasadışı geçiş yapabilme özelliğine sahip Türkiye'ye doğru olmuştur. Bu yüzden Türkiye bu yıllardan itibaren farklı göç biçimleriyle karşı karşıya kalmıştır (Akdağ, 2005: 163). 1990'larla birlikte Türkiye, çevre ülkelerden, AB'den ve transit kaçak göçmenlerden oluşan farklı göç türleri ile karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca İran, eski Sovyetler Birliği ve Balkan ülkelerinden gelen göçmenlere tanıdığı vize kolaylıkları veya serbestliği ile Türkiye'ye doğru yapılan göçler artmıştır (Kirişçi, 2007a: 93). Balkanlar, Orta Asya ve Kafkasya'dan çeşitli nedenlerle ülkemize giriş yapan göçmenler 30 veya 90 günlük badrollü vizelerle oturum izinlerini ileri bir tarihe atarak düzensiz göçmen haline gelmişlerdir (Özgür, 2016: 210). Özellikle bandrol vize sisteminin uygulanması ile Türkiye'nin eski Sovyetler Birliği ve Ortadoğu devletleriyle kültürel, siyasi ve dini bağları geliştirmek ve bölgedeki etkisini artırmak amaçlanmıştır. Aynı zamanda, bu vize uygulamaları, Türkiye ile komşuları arasında ticari ve sosyal etkileşimi artırmıştır. Buna bağlı olarak eski Doğu bloku ülkelerinin yanında Rusya, İran ve Yunanistan'dan Türkiye'ye turist geçişlerinde de yoğunluk görülmüştür. Turizmle birlikte sağlanan ekonomik ve ticari faydanın yanı sıra Türkiye'ye düzensiz işgücü göçü de ekonomiye önemli katkılar sağlamıştır (Teke Lloyd, 2019: 512). 1990'lara kadar olan göçler genellikle kontrol edilebilir ve tanımlanabilir nitelikteyken 1990'lardan itibaren göç karakterindeki bu artışa bağlı olarak yaşanan değişim, çeşitli göç hareketlerine maruz kalan Türkiye'nin bunları denetlemede daha fazla çabalaması gerektiği inancını ortaya çıkarmıştır (Akdağ, 2005: 162).

1990'lardan sonra teknolojik gelişmelerin artması ile birlikte üretimin hızlanması aynı zamanda niteliksiz emeğe olan talebin azalmasını da beraberinde getirmiştir. Bu yıllar, üretim odaklı fikirlerin durduğu ya da çok az olduğu yıllardır (Televizyon, buzdolabı, çamaşır makinası, fırınlı ocak, elektirik süpürgesi, bilgisayar, cep telefonu, klima) gibi ürünler dışında bir buluş görülmediğinden talep azaldığından göçmen işçi ihtiyacı durmuştur. Kuzey ülkelerinde ortaya çıkan ekonomik problemler. Güney ve Doğu'dan gelen göç yükü ile birleşince yabancı düşmanlığı, ırkçılık, ayrımcılık çoğalmıştır. Doğu Blokunun yıkılması ile birlikte Doğu Avrupa ülkelerinden daha gelişmiş Avrupa ülkelerine büyük oranda işgücü göçü oluşmuştur. 1980'lerde küreselleşmenin hızlı bir yapılanma sürecine girmesi ile

dünya çapında birçok değişim ve dönüşüm yaşanmıştır.1980'lerden itibaren Türkiye de bu süreçten etkilenerek uluslararası sisteme dahil olmaya çalışmıştır. Bunun için liberal ekonomi politikalarını benimseyerek uluslararası sermayenin ülkeye girişini özendirici uygulamalarda bulunmuştur. 1990'lardan itibaren Bağımsız Devletler Topluluğuna doğru inşaat proje ve yapımı temelinde işgücü göçü devam etmektedir (Uslu, 1999: 18). Başlangıçta, Türk inşaat şirketlerinin altyapı yenileme ihaleleri aldığı Rusya, Ukrayna ve Türki Cumhuriyetlere sözleşmeye dayalı göçler oldu. Daha sonra Romanya ve Polonya, sözleşmeli Türk göçmenler için hedef ülkeler haline geldi. 1995 yılında BDT ülkeleri tarafından kabul edilen Türk göçmenlerin sayısı, Arap ülkelerinin kabul ettiği sayının neredeyse iki katıydı (İçduygu ve Sert, 2009: 3).

Soğuk Savaş sonrası dönemdeki en büyük ve en dramatik mülteci hareketleri arasında Saddam Hüseyin'in tarafından yapılan "etnik temizlik" sonucunda yaklaşık 2 ila 3 milyon Iraklı Kürt ve Şii'den oluşan grubun İran ve Türkiye sınırlarına akın etmesiydi. Ayrıca bunun yanı sıra eski Yugoslavya'daki savaş sebebiyle yaklaşık 2,5 milyon kişi ve gıda kıtlığının görüldüğü Somali'de açlık çeken milyonlarca kişi zorla yerinden edilmiştir. Bu yeni yerinden edilmeler tamamıyla yeni bir göç hareketi olmamakla birlikte diğer ülkelerde kalıcı mülteci sakinleri oluşturan önceki hareketlerin üzerine gelmektedir (Loescher, 1996: 3). Saddam Hüseyin rejimi altındaki Irak'ta meydana gelen iç karışıklıklar ve çatışmalardan dolayı Türkiye'ye doğru artan göç hareketi 1990'lardan itibaren azalsa da yasadışı göç hareketlerini zincirleme göç şeklinde devam etmektedir (Atasü Topcuoğlu, 2016: 13 ve 11). Irak'tan Türkiye'ye devam eden göç kitleleri içerisinde Kürtler, Türkmenler ve Keldani Hıristiyanlar da yer almaktaydı. Iraklı Kürtler ve İran İslamcı köktendinciler gibi grupların çeşitli şekillerde Türkiye'ye girişi Türkiye'nin güvenliğini tehdit edebileceğinden dolayı Türkiye tehdit potansiyeli oluşturan grupları sınır dışı etmektedir (Danış, 2004: 13).

Genellikle bu yıllarda bavul ticareti, yasadışı işgücü göçü, sığınmacı ve mülteci gibi düzensiz göç hareketleri yaygın olarak görülmektedir (İçduygu vd., 2014: 321). Ayrıca 1980 ve 1990 yılları aile birleşimi ve mülteci göçü olmak üzere Türkiye'den Avrupa'ya doğru uzanan göç hareketleri Türk diasporasının oluşmasını sağlamıştır (Bayındır Goularas ve Sunata, 2015: 18). 1990'lı yıllarla birlikte

Balkanlardan gelerek İskan Kanunu'na göre Türkiye'ye yerleştirilen göçmenlerin de ilk yıllara nazaran daha geri plana itildiği görülmektedir. 1990'lı yıllarda yaşanan iç ve dış gelişmeler ile birlikte yabancı ülkelerden gelen göçmenlerin konumu ile ilgili tartışmalar ortaya çıkmıştır. Öncelikle, Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki çekincesi kaldırmamış Avrupa dışından gelen sığınmacılarla ilgili olarak geçici sığınma statüsü tanınması yönünde baskılara maruz kalmıştır. Bunun sonucunda 1994 Sığınma Yönetmeliği kabul edilerek Türkiye'deki sığınma ve mültecilerle ilgili kapsamlı bir çerçeve çizilmiştir (İçduygu vd., 2014: 156 ve 322). Bu yıllarda yaşanan güvenlik sorunları problemleri ile kaçakçılık, suç örgütleri ve yasadışı göçün artması sonucunda bunları engellemeye yönelik adımlar atmışlardır (Kirişçi, 2002: 17).

1980'de askeri darbe ve Kürt ihtilafının yükselişi de dahil olmak üzere 1980'lerin başındaki çalkantılardan bu yana, Türkiye giderek dünyanın diğer bölgelerine sığınan sığınmacıların kaynağı haline geldi. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından sağlanan istatistiklere göre, 1981 ile 2005 yılları arasında çoğu Avrupa ülkesinde olmak üzere 664.000'i aşkın Türk vatandaşı sığınma başvurusunda bulundu. Mülteci tanıma oranları ülkeden ülkeye farklılık gösterdi, ancak çoğu iltica kanallarını başka amaçlarla göç etme aracı olarak kullanmaya çalıştığı için genel olarak düşüktü. 1990'ların ikinci yarısında Türk Silahlı Kuvvetleri ile PKK arasındaki çatışmanın şiddetinin azalması ve aynı zamanda başlatılan siyasi reformlarla Türk vatandaşlarının sığınma başvuruları azalmıştır. 1995 ve 2007 yılları arasında, Türk makamları 336.000'den fazla Afganistan, Bangladeş, Pakistan, İran, Irak ve Suriye vatandaşını izinsiz olarak Türkiye'de bulundukları için tutukladı. Türkiye, düzensiz göçle mücadele çabalarında çeşitli yasal tedbirler almış ve uluslararası işbirliklerini sürdürmüştür (İçduygu ve Sert, 2009: 4 ve 7).

3.1.2.2. Türkiye Göç Politikasını Etkileyen Düzenlemeler

Türkiye'de çalışma izni olmadan nitelikli işlerde çalışanlar bulunmaktadır. Ancak niteliksiz işlerde çalışanlar genellikle kayıtsız ve transit göçmenlerdir. Dönüşümlü göçmenler olarak da adlandırılan kayıtsız göçmenler turist vizesi kullanarak ülkeye giriş yapmakta ve kalış sürelerinin dolmasına az süre kalınca sınır dışına çıkıp tekrar giriş yapmaktadır. Türkiye'de genellikle düzensiz göçmenlerden

oluşan transit göçmenler ise niteliksiz işlerde çalışmakta ve sembolik dışlanma ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Weiß vd., 2011: 292).

3.1.2.2.1. Ankara Anlaşması ve İskan Kanunu

Ankara Anlaşması ve Katma Protokol ile amaçlanmak istenen üretim faktörlerinin akışkanlığının sağlanmasıdır. Ankara Antlaşması AB ve Türkiye arasındaki entegrasyonun ilk aşamasını oluşturmaktaydı (Dartan, 2005: 233 ve 234). Türkiye'nin Ankara Anlaşması'nı imzalamasının altında yatan ekonomik neden; ekonomik gelişme için finansal destek sağlamak, yabancı yatırımcıların ülkeye girmesini sağlamak, gümrük tarifeleri ve kısıtlamalarında söz sahibi olabilmek iken siyasi neden ise Avrupalı statüsünü kazanmaktı (Baç, 2001: 29).

1934 yılında kabul edilen İskan Kanunu, ülkeye göç edebilecekleri, yerleşebilecekleri ve mülteci statüsü kazanabilecekleri belirlemiştir. Bu kanuna göre, Türkiye'de kesintisiz olarak beş yıl ikamet şartını sağlayan göçmenlerin gayri resmi olarak ülkede kalmalarına, yerleşmelerine, çalışmalarına ve Türk vatandaşlığı edinmelerine izin verilmektedir (İçduygu ve Sert, 2009: 4). Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancılar ile Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı bulunup da sınır dışı edilenler ve güvenlik bakımından Türkiye'ye gelmeleri uygun görülmeyenlere göçmenlik statüsü verilmemiştir (İskan Kanunu, m.2). "Türk soyundan gelen ve Türk kültürüne bağlı olanlar" kanun kapsamında kabul edilirken bu kapsama dahil olmayanlar belirli bölgelere bireysel olarak değil de aile, mahalle, köy olarak cemaat şeklinde yerleştirilmeleri esas alınmıştır. Hatta, güvenlik temeline dayalı olarak oluşturulmuş bu kanun kapsamında Çingeneler ve Gagavuz Türkleri Müslüman da olsalar da göçmen olarak kabul edilmemiştir (İçduygu vd., 2014: 126-144).

3.1.2.2.2. 1951 Cenevre Sözleşmesi

1951 Cenevre Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme, Türkiye'deki mülteciler ve sığınmacılar için ikinci temel düzenlemedir. Türkiye, 1962'de coğrafi çekince koyarak sözleşme'yi imzalamıştır. Buna göre Avrupa dışından gelen sığınmacılar ve mülteciler Cenevre Sözleşmesi hükümlerinden yararlanamamış ve bu kişilerle alakalı ulusal mevzuat temel alınmıştır (İçduygu ve Sert, 2009: 5). 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne konulan "zaman" ve "yer" kısıtlaması Mültecilerin Hukuki

Statüsüne İlişkin BM Sözleşmesi'ne Ek Protokol (1967 Protokolü ya da New York Protokolü) kaldırılmıştır. “1951 öncesinde meydana gelmiş olaylar” ve “Avrupa kıtasının dışından gelebilecek sığınmacıları da mülteci kapsamına dahil edilmiştir (Göç Araştırmaları Derneği, 2021: 9). 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne taraf devletler, kendi topraklarındaki vatandaş olmayanların sığınma başvurularını herhangi bir sayısal sınır veya koşul olmaksızın incelemekle yükümlüdür. Bununla birlikte, ülkelerin sığınma talebinde bulunmak için yasal seyahat ve göçü kolaylaştırması için yasal bir gereklilik yoktur. Uygulamada, çoğu yüksek gelirli ülke sığınmacılara, özellikle düşük gelirli ülkelerden gelenlere, sığınma başvurusunda bulunmak için yasal olarak ülkelerine seyahat etme fırsatı sunmamaktadır (Jeannet vd., 2021: 359).

3.1.2.2.3. 1994 İltica Yönetmeliği ve 2005 İltica ve Göç Alanındaki Türkiye Ulusal Eylem Planı

Türkiye 1951 Cenevre Protokolü’ne koyduğu coğrafi çekince ile alakalı eleştirilere maruz kalmıştır. 1980’li yıllarda Ortadoğu kaynaklı sığınma başvurularının artmasıyla 1994 Sığınma Yönetmeliği düzenlenmiştir. Bu yönetmelik ile birlikte Avrupa dışından gelen sığınmacılara da korunma talebinde bulunarak sığınmacı olarak kabulü mümkün hale gelmiştir. Ancak bu düzenleme ile 1994 öncesi durumun aksine sığınma başvurularının BMMYK’ye sunulması ve statü kazanma işlemleri sonucu üçüncü ülkelere yerleştirilmeleri Türkiye’ye de korunma başvurusunda bulunulması gerektiği kabul edilmiştir (Erdil, 2020: 79). Yani BMMYK’ne yapılan başvuruların yerine bizzat Türkiye’ye sığınma talebinde bulunulması Türkiye’ye pragmatik ve esneklik kazandırmıştır (İçduygu ve Keyman, 2000: 392). Göç ve sığınma ile ilgili yeni düzenlemelerin yapılması daha kısıtlaycı tedbirlere yer verilmesine neden olmuştur.Geri gönderilmeme ilkesine uygun olmayan politikalardan dolayı eleştirilere neden olan 1994 Yönetmeliği’ne ek düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur (İçduygu vd., 2014: 242). Bundan dolayı, adalet, özgürlük, güvenlik konularında AB mevzuatına uyum sağlanması ve bu konulara geniş şekilde yer verilmesi için 2005 Ulusal Eylem Planı kabul edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin ulusal göç mevzuatının eksikliğinin giderilmesi amacıyla Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu kabul edilmiştir (Paçacı Elitok, 2013: 167).

3.1.2.2.4. Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu

4 Nisan 2013 yılında kabul edilen Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (6458 Sayılı Kanun) ile yabancıların Türkiye'ye giriş, kalış ve Türkiye'den çıkış işlemlerine rehberlik etmesi amaçlanmıştır. Bu, sığınma konusunu ele alan ilk Türk yasası ve aynı zamanda yasal, yetkisiz ve insani göçün yönetiminden göçmen entegrasyonu politika yapımına ve programlarına ve göçmenlik sisteminin diğer önemli yönlerine değinen ilk kapsamlı yasadır. Bu yasa ile birlikte oluşturulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) bünyesinde göç politikası geliştirmenin merkezileştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca GİGM, mevzuat ve stratejiler geliştirmeyi, düzensiz göçle mücadeleye yönelik çok kurumlu çabaları koordine etmeyi ve yönetmeyi, uygulamaları standartlaştırmayı, potansiyel mültecilerin kayıtlarını ve statülerini belirlemeyi ve insan ticareti mağdurları, vatansız kişiler ve geçici koruma sağlananlar için koruma sağlamayı amaçlamıştır (Kilberg, 09.10.2022).

GİGM'nin yanı sıra başka aktörlerin de sürece dahil olması ile kurulacak göç sisteminin içselleştirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Artık, göç alanında hükümet tek yetkili olarak görülmemekte bunun yanı sıra sivil toplum kuruluşları, göçmen ağları ve göç araştırma merkezleri gibi yeni aktörler de sürece dahil olmaktadır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile daha önceki esnek, düzensiz, tedvin edilmemiş uygulamalara son verilerek bütüncül, kapsamlı, net uygulamalara yer verilmiştir. Ayrıca bu kanun ile entegrasyon konusuna ilk kez yer verilerek entegrasyon koşullarının sağlanmasına yönelik düzenlemelere yer verilmiştir (Paçacı Elitok, 2013: 167-169).

3.2. Değerler ve Çıkarlar İkileminde AB ve Türkiye Göç Politikalarının Suriyeli Göçmenler Üzerinden Analizi

Tablo 2: AB ve Türkiye'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Göçmen Politikalarının Karşılaştırılması

AB'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Politikası	**Türkiye'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Politikası**
Dışsallaştırma	Araçsallaştırma
Külfet Paylaşımı	Külfet Katlanımı
Kale Avrupa	Açık Kapı Politikası
Nitelikli ve Seçici Göç Politikası	İnsancıl Göç Politikası
Kota ve Yeniden Dağıtım Sistemi	Uydu Kent Uygulaması
Sınır dışı etme ve Geri Gönderme	Gönüllü Geri Dönüş ve Geri Göndermeme

3.2.1. AB'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Göç Politikası ve "Çıkar" Odaklı Politikasının Temel Mekanizmaları

3.2.1.1. Değerler ve Çıkarlar İkileminde AB Göç Politikası

AB'nin göç politikasının üç sacayağı bulunmaktadır. İlk olarak, düzenli göç politikasında, nitelikli ve seçici bir göçün düzenli ve kontrollü şekilde uygulanması için gerekli yasal prosedürler benimsenmektedir. İkinci olarak, düzensiz göçün engellenmesine yönelik önlemler ve düzenlemeler getirilmesi ve son olarak da hem üye devletlerin kendi aralarında hem de diğer devletlerle ilişkilerinde ortak bir göç politikasının oluşturulmasıdır. AB'nin göç politikasının temel amacı, düzensiz göçle mücadele ederek göçü, yasal ve kalkınmayı sağlayıcı bir hale getirebilmektir (Keskin Ata, 2013: 91). Ancak AB göç politikası, etik değerlerden bağımsız bir şekilde oluşturulamamaktadır. Buradaki etik, dış politika amaçlarından ziyade araç ve davranışlarına odaklanmaktır. AB, etiği ikna, müzakere ve diyalog gibi birtakım araçlar dizisine bağlı olarak kullanmaya çalışmaktadır. AB, etik bir güç olarak çok

taraflılık yoluyla ve başkalarını kendi norm ve değerlerini benimsetmeye inandırarak çıkarlarını gözetmeye çalışmaktadır. AB'nin, kendi çıkarlarını gözetmediği ölçüde etik olduğu ileri sürülebilir (Aggestam, 2008: 9). Yani etik değerler sistemi, AB'nin göç politikasında çıkarlarını meşrulaştırmak için kullandığı bir araçtır.AB, Türkiye'ye sürekli mültecilerle ilgili yapılması gereken çalışmaları sıralarken temel hak ve özgürlüklerin temsilciliği rolünü üstlenmesine rağmen kendi sınırlarına dayanan mülteciler karşısında kayıtsız kalmaktadır. AB sınırlarına dayanan mültecileri haksız ve hukuksuz bir şekilde sınır dışına itmektedir. Öte yandan, Türkiye'yi üyelik için sunmuş olduğu adalet, özgürlük, insan hakları ile ilgili kriterlere uymadığı gerekçesiyle sık sık eleştiren AB, kendi güvenliği ve çıkarları söz konusu olduğunda bu değerleri görmezden gelmektedir.

AB göç politikası, ekonomik anlamda üye devletler arasında işgücü hareketliliğinin serbestleşmesini teşvik edici ve bunun dışında kalan göçmenlerin geçişlerini daha da kısıtlayıcı şekilde uygulanmaktadır. AB göçmen politikaları, devlet içindeki istikrarsızlık ortamına, denetleyici politikalara, düşük veya yüksek vasıflı işgücü ihtiyacına, piyasanın isteklerine göre değişebilmektedir. AB üye devletleri işgücü piyasasında maliyetleri ve hakları artırıcı göçleri engellemeye çalışmaktadır. Ancak pazar ihtiyaçlarına uygun olarak çok sayıda göçmene vize hakkı ve kısmi çalışma izni tanınmıştır (Tol-Göktürk, 2006: 216-219). Bu bakımdan insan hakları gibi idealist değerler üzerinde inşa edilen AB'nin, göç alanında oldukça realist ve çıkar öncelikli politika ve uygulamalar geliştirdiği söylenebilir. AB, göç konusunda temelde üye ülkelerin ekonomilerine katkı ve güvenlik boyutuna odaklanmaktadır. Ekonomik olarak göç hareketliliğinden faydalanmak istemekte ve bunun için özellikle ekonomik olarak nitelikli işgücü göçüne rıza göstermektedir. Diğer taraftan AB, göçün ve özellikle düzensiz göçün güvenlik ve istikrar üzerindeki etkilerini önleme noktasında da çıkarcı ve realist davranmaktadır. Bu yaklaşım düzenli ve düzensiz göçün kontrolü, göçün AB sınırına gelmeden engellenmesi, sıkı sınır kontrolleri gibi uygulamalarla ortaya çıkmaktadır.

3.2.1.1.1. Düzenli Göçün Kontrolü

3.2.1.1.1.1. Küresel Göç Yaklaşımı

AB'nin kaynak ülke ve transit ülke ile birlikte dayanışma ve işbirliğine dayalı olarak göçü yönetebilme amacıyla benimsediği küresel göç yaklaşımı, göç politikasının dış unsurunu oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, AB'ye göç veren ülkelerin kalkınmalarını ve refah düzeylerini artırarak nitelikli göçü azaltmayı ve AB entegrasyonunu artırmayı amaçlamaktadır (Bozkurt ve Eur., 2018: 81). Küresel Yaklaşım, AB'nin ilgili politika alanları ve bu politikaların iç ve dış boyutları arasında güçlü bağlantılar kurarak daha uyumlu, stratejik ve verimli bir politika üretmesini sağlamaktadır. Bu kavram süreli ziyaretçiler, turistler, öğrenciler, araştırmacılar, iş adamları veya aile üyelerinin ziyaretini de kapsayıcı şekilde göçten daha geniş bir perspektiften yorumlanabilmektedir. Güvenli bir ortamda sığınma, sınır yönetimi ve düzensiz göç gibi alanlar da dahil olmak üzere kapsamlı bir hareketliliğin söz konusu olabilmesi ve ülkeler arasındaki vize yükümlülüklerinin düzenli hale getirilmesi için gerekli olan kriterlerin benimsenmesi gerekmektedir (European Commission, 18.11.2011: 3). Bu nedenle, Latin Amerika, Afrika, Doğu ve Güneydoğu Avrupa'daki ilgili ülkeler başta olmak üzere üçüncü ülkelerle karşılıklı çıkarlar gözetilerek geliştirilecek işbirliği ve diyaloglar önem taşımaktadır. Bu yaklaşımda, düzensiz göçün engellenmesi, düzenli göçün teşviki, göç ve kalkınma ilişkisinde optimumun dengenin sağlanması önem taşımaktadır. Ayrıca bu yaklaşımla birlikte Europol, Eurojust, Temel Haklar Ajansı ve Frontex gibi Avrupa İltica Sisteminin oluşturulmasına yönelik çalışmalar gündeme gelmiştir (Council Of Union The European, 2009: 3 ve 55).

GAMM, özellikle hareketlilik, vize kolaylaştırma ve geri kabul anlaşmaları taahhütleri olmak üzere aşağıdaki dört sütun arasında dengeli bir dağılıma dayanmaktadır: (European Commission, 18.11. 2011: 7).

a. Yasal göç ve hareketliliğini organize etmek ve kolaylaştırmak,
b. Düzensiz göç ve insan ticaretinin önlenmesi ve azaltılması,
c. Uluslararası korumanın teşvik edilmesi ve iltica politikasının dış boyutunun güçlendirilmesi,
d. Göç ve hareketliliğin kalkınma üzerindeki etkisinin en üst düzeye çıkarılması.

GAMM, hem kaynak, hem geçiş hem de hedef ülkelerdeki göçmenlerin temel haklarına ve insan haklarına saygının güçlendirilmesini savunmaktadır (European Commission, 18.11.2011: 11). AB, bu yaklaşımla hukukun üstünlüğü ve demokrasinin küresel olarak yayılmasını desteklerken daha sonra çıkarlara vurgu yaparak "güvenlik ve savunma"ya doğru kayan paradigma değişikliğine vurgu yapmıştır. Avrupa, ortak değerlere (daha iyi bir dünyada daha güvenli bir Avrupa) dayalı bir ortak istikrar ve refah alanı inşa etmekten güvenliğe doğru kayan bir yaklaşım sergilemektedir (Rabinovych ve Reptova, 2019: 2). Bu yaklaşım, her ne kadar kağıt üzerinde insan haklarını savunan "göçmen merkezli yaklaşım" olarak görülse de düzensiz göçü durdurmak için üçüncü ülkelerle yaptığı işbirliklerinde AB'nin çıkarlarını ön planda tuttuğu ve üçüncü ülke vatandaşlarına somut entegrasyon beklentileri sunmadan Avrupa'daki işgücü kıtlığını gidermek için vasıflı göçün desteklenmesini sağladığı için eleştirilere maruz kalmaktadır (Marie Martin, 2013: 3 ve 1). AB'nin küresel göç yaklaşımı, göç konusunda kendi çıkarlarını gözetebilmek için diğer ülkelerle işbirliği ve uyum içinde politika yürütme gerekliliğini ortaya koymaktadır.

3.2.1.1.1.2. Komşuluk Politikası

Avrupa Komşuluk Politikası (ENP), AB'nin hem doğudaki (Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna) hem de güneydeki (Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Filistin toprakları, Suriye ve Tunus) yakın komşularına yönelik oluşturduğu politikadır. AB, bu politika aracılığıyla komşu ülkelere, mali destek sağlamakta ve daha fazla ekonomik entegrasyonu, daha yakın siyasi ve kültürel ilişkileri ve daha derin sektörel işbirliğini teşvik etmektedir. AB ve ilgili ortak ülke arasında kararlaştırılan bireysel komşuluk politikası, Eylem Planları aracılığıyla uygulanmaktadır. Bir ülke reform konusunda ne kadar ilerleme gösterirse AB de o ülkeye o kadar çok destek sağlamaktadır. ENP'nin gerçekleştirilmesi için, 2007'de, 2007-2013 dönemi için yaklaşık 11 milyar avroluk bir bütçe oluşturulmuştur. 2013 yılında Avrupa Komşuluk Aracı (ENI)'na dönüşen ENPI 2014-2020 dönemi için 15 milyar Euro'luk bir bütçe oluşturulmuştur (Federal Ministry Republic of Austria, 06.11.2022). AB'nin komşuluk politikası kapsamında bu kadar yatırım yapması uzun

vadede göç üzerinde oluşabilecek muhtemel baskının hafifletilmesini amaçlamasından kaynaklanmaktadır.

Komşuluk Politikası gereğince, üçüncü ülkelere sağlanacak yardım ve destekler karşılığında işbirliği, göç ve vize ile ilgili alanlar başta olmak üzere daha fazla ilerleme kaydedilmesi beklenmektedir. Komşuluk Politikası, uluslararası alanda AB'nin sınır güvenliğini sağlamak için hem iç hem de dışardaki olaylara bağlı olarak ortak bir politika üretmeye gereksinim duyduğunu göstermektedir (Özerim, 2014: 31). Taraflar arasında ortak çıkarlara ve eylemlere dayalı daha etkili ve daha güçlü ortaklıklar kurulmasını hedeflemektedir. Ekonomik kalkınma, istihdam edilebilirlik, gençlik, ulaşım ve enerji bağlantısı, göç, hareketlilik ve güvenlik konularını ele alarak komşu ülkeleri istikrara kavuşturmak; iyi yönetişim, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi temel AB çıkarlarını desteklemek komşuluk politikasının önemli amaçları arasındadır (European Union, 2019: 32).

Bu politika ile AB, komşuları ile arasındaki farklılıkları azaltarak refah, istikrar ve güvenliğini sağlamlaştırmaya çalışmaktadır. Avrupa Komşuluk Politikası, aslında Avrupa Birliği ile her bir ortak ülke arasındaki ikili bir politikadır Demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı değerleri temelinde en yakın on altı ülkeye önerilmiştir (Council of Europe European Union, 06.11.2022). 2004 genişleme dalgasından sonra AB, bilhassa Ukrayna, Moldova ve Beyaz Rusya gibi doğu sınırındaki komşuları ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Euro-Med ve Komşuluk Politikası gibi politika araçları ile AB, sınır bölgelerinde istikrarı sağlamayı amaçlamaktadır (Müftüler-Baç, 2006: 16). Komşuluk politikası aracılığıyla AB, özellikle göç ile ilgili politikalarında sınır güvenliğini sağlamak amacıyla sınır komşuları ile işbirliği ve strateji olanaklarını geliştirerek niteliksiz göçü ve mülteci girişini engellemeye çalışmaktadır.

3.2.1.1.1.3. Mavi Kart

Mavi Kart, AB üye ülkelerinde oturma ve çalışma hakkı veren bir uygulamadır. Bu uygulama ile kalifiye işgücü eksikliğinin giderilerek AB'nin gelişmiş ekonomiler arasındaki rekabet gücünün artırılması amaçlamaktadır. AB, çalışma ve oturma hakkı elde eden kişilerin kayıt edilmesi ile düzensiz göçün önlenmesine de katkı sağlamayı amaçlamaktadır (Dereli ve Akkaraca Köse, 2015:

205). Ayrıca nitelikli işgücünün AB piyasasına kazandırılması için üçüncü ülke vatandaşlarının ve aile fertlerinin AB'ye giriş koşullarının, ikamet ve hareketliliğinin kolaylaştırılması amaçlanmaktadır (ICF Consulting Services Limited, 2018: 34).

AB vatandaşı olmayan yüksek eğitimli ve garanti bir işte çalışabilecek kişilere Mavi Kart verilebilir. AB Mavi Kart Programı'nın Avrupa'nın, dünyanın en cazip göç merkezi olmasını belirleyen bazı özellikleri bulunmaktadır. Bunlar; vatandaşlara denk iş ve ücret olanakları, sosyo-ekonomik haklar, aile birleşiminin sağlanmasına yönelik atılan adımlar, kalıcı ikamet hakkı ve dernek kurma özgürlüğüdür (AB Mavi Kart Ağı, 09.08.2022). Mavi kart alanların ve ailelerinin söz konusu imtiyazlardan faydalanmaları için 18 aylık bir bekleme süresinin geçmiş olması gerekmektedir. Öngörülen belirli süre sonunda, göçmen işgücü piyasasına entegre olma ve ikamet hakkına sahip olacaktır (ICF Consulting Services Limited, 2018: 18 ve 19). Mavi Kart, AB vatandaşı olmayan nitelikli işgücüne sahip olan 3. ülke vatandaşlarının AB'nin rekabet kapasitesini artırmak için piyasaya entegre edilmesini amaçlamaktadır. Mavi Kart sahiplerine her ne kadar AB piyasasında hareket imkanı ve sosyo-ekonomik fırsatlar tanınmakta ise de başvuru fazlalığı ve ülkelere göre çifte standart uygulamaları ve koşulların pek de cazip olmadığı görüldüğünden istenilen başarıya ulaşamamıştır (Bozkurt ve Eur., 2018: 87 ve 88). Ayrıca mavi kart alabilmenin maliyeti yüksek olduğundan ve bürokratik işlemlerin uzunluğundan dolayı nitelikli işgücünü çekme açısından pek de cazip koşullara sahip olmadığı düşünülebilir. Bu durum da nigtelikli işgücünün niteliksiz alanlara kaymasına ve kayıt dışı ekonominin genişlemesine neden olabilmektedir.

3.2.1.1.1.4. Tek İzin Direktifi ve REFIT

Ekim 2007'de Avrupa Komisyonu, Mavi Kart direktifinin yanı sıra göçmenlik prosedürlerini tek bir başvuru prosedürü içinde toplayacak şekilde kolaylaştıran Tek İzin Direktifi'ni hazırlamıştır. Avrupa Konseyi, Mayıs 2009'da AB Mavi Kart direktifini, Aralık 2011'de tek izin direktifi kabul ederek Mavi Kart Sistemi'ni uygulamaya sokmuştur (AB Mavi Kart Ağı, 09.08.2022). 2011'de onaylanan Tek İzin Direktifi, AB vatandaşlığı olmayan 3. ülke vatandaşlarının AB vatandaşları ile aynı hak ve özgürlüklere erişebilmesini sağlamak için tek bir oturma ve çalışma izni verilmesine yönelik bir uygulamadır (Bozkurt ve Eur., 2018: 89). Böylece, üye

devlette yasal olarak ikamet etmesine rağmen uzun süreli ikamet hakkı olmayan üçüncü ülke vatandaşlarına tek bir başvuru prosedürü işletilmiş olacaktır. Ayrıca bu uygulama ile AB vatandaşlarının ucuz işgücünden ve haksız rekabet koşullarından göçmenlerin ise sömürüden olumsuz etkilenmesi önlenmiş olacaktır (ICF Consulting Services Limited, 2018: 34). REFIT ise 2018 yılında Komisyon tarafından yasal göçün uygunluk, uyum, etkililik, etkinlik ve AB'ye kattığı değer ekseninde denetimini sağlayarak AB kriterlerinin yerine getirilmesi için ortaya attığı kontrol mekanizmasıdır (Bozkurt ve Eur., 2018: 87).

3.2.1.1.2. AB'nin Düzensiz Göçle Mücadele Politikası

Geleneksel olarak güvenlik, devletlerin toprak bütünlüğü başta olmak üzere devletlerarasındaki güç ilişkilerini, belirli bir hükümetin dış veya iç askeri tehditler karşısında fiziksel güvenliğini ve sürekliliğini korumayı açıklayan bir kavramdır. Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğu etnik çeşitliliğe sahip oldukları için devletlerarası düzeydeki geleneksel siyasi ve askeri meselelerin yanında etnik çatışmalar, mülteci ve göç akımları ve nüfus artışı gibi birçok güvenlik kaynaklı sorunlar da ortaya çıkmıştır (Loescher, 1996: 23). Düzensiz göç de AB güvenliğini tehdit eden en önemli sorunların başında gelmektedir. AB, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında İslam ülkelerinden gelen göç ile terörizm bağlantısını kurarak göçü kısıtlayıcı tedbirler almıştır.

Düzensiz göç, insanların bir ülkeye girerken yasal mevzuata uygun davranmamasının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Sığınma, inançları veya kimlikleri nedeniyle zarar görme riski altında olan ve koruma altına alınması gereken göçmenlerin edineceği bir statüdür. Sığınma hakkı, Avrupa'da tanınsa da hangi mültecilere bu hakkın verileceği her ülkenin kendine ait belirledikleri şartlara göre değişkenlik göstermektedir. Genellikle, Afrika, Asya, Orta Doğu ve Latin Amerika'dan gelen insanlar için göç engellenmektedir. Bundan dolayı, her yıl binlerce insan Cebelitarık Boğazı üzerinden Avrupa'ya ulaşmaya çalışırken hayatını kaybetmektedir. Örneğin uzun yıllar boyunca Fransa'nın kuzeyindeki Sangatte'de tutulan mültecilerin birçoğu, mülteci merkezlerinden kaçmak ve daha iyi bir hayata ulaşmak için İngiltere'de İngiliz Kanalı'nın altındaki 35 millik tünelden geçerken tren veya elektrik çarpması sonucu hayatını kaybetmiştir (Kahn, 2008: 89). Bunun gibi

bir sürü yaşanmış olaylar, Sahra altı Afrika'dan gelen göç baskısının hala artmakta olduğunu ve bu zorlukları ele almak için çok boyutlu bir yaklaşımın açıkça gerekli olduğunu göstermiştir. Ayrıca göçmenlerin Avrupa'ya giriş kapısı olan Ceuta ve Melilla ile Lampedusa'dan AB'ye doğru artan düzensiz göç olayları göçmen baskısını her geçen gün artırmaktadır (Bendel, 2007: 40). Avrupa'ya düzensiz göç, göçmenlerden veya düzensiz göçmenlerin ucuz emeğini kullanmak isteyen insanlardan para alan kaçakçılar tarafından organize edilmektedir (Kahn, 2008: 89).

AB'deki düzensiz göçmenlerin heterojen yapıda olmasının altında birçok faktör yatmaktadır: (Düvell, 2006: 20).

a. Genellikle, AB'ye gelen göçmenler, Doğu ve Güneydoğu Avrupa, Kuzey Afrika (Mağrip) gibi komşu bölgelerden veya eskiden sömürge bağlantılarına sahip oldukları yerlerden göç etmişlerdir.
b. Diğer taraftan bunların içinde savaş sonrası dönemde kurulan göç sistemleri içinde ve misafir işçi programları aracılığıyla göç edenler de bulunmaktaydı.
c. 1980 ve 90'lardaki mülteci krizi sonucunda, reddedilen sığınmacıların geri dönmemesi ve buna bağlı olarak düzensiz zincirleme göçün artması da etkili olmuştur.
d. Yunanistan ve İtalya gibi daha önce bu tür herhangi bir göç sistemine entegre olmamış Avrupa ülkeleri, bir geçiş ülkesiyken ekonomik büyümeleri nedeniyle çekici bir destinasyon haline gelerek bir göç ülkesine dönüşmüş ve yeni göç sistemlerinin ortaya çıkmasını sağlamışlardır.
e. Düzensiz göçmenlerin çoğu ev içi çalışma, eğlence ve seks gibi küresel emek piyasalarında akışkandır.
f. Londra, Paris, Brüksel veya Berlin gibi küresel Avrupa şehirleri ve Hamburg, Rotterdam veya Marsilya gibi uluslararası liman şehirleri, dünyayla ekonomik ve politik bağlantılarıyla ilgili olarak daha fazla göç alır hale geldiler.
g. Göçmen veya etnik azınlık topluluklar, diğer göçmenler için bir köprü görevi görür ve zincirleme etkisi yaparak diğer göçmenlerin gelmesini teşvik eder. Hamburg'daki Ekvadorlu düzensiz göçmenler, Londra veya

Berlin'deki Brezilyalılar ve İspanya, Belçika veya İtalya'daki düzensiz Çinli göçmenler buna örnek verilebilir.

AB, düzensiz göçle mücadelesinde Türkiye'ye de önemli görevler yüklemektedir. Ancak Türkiye'de sınırların uzunluğu, dağlık alanların fazlalığı, ülkeye giriş ve geçiş yollarını kullanan göçmenlerin çokluğu, çeşitliliği yapısı Türkiye'de düzensiz göçün kontrolünü zorlaştırmaktadır. Türkiye'nin jeolojik yapısı ve coğrafi konumu nedeniyle sınır denetiminde katlandığı maliyet göçün denetimi noktasında AB ile işbirliği yapmasını gerekli kılmaktadır. Bunun sonucunda, 1998'de AB ve Türkiye, sınırların denetimi ile ilgili ortak karar alabilmek için bir araya gelmişlerdir. 1999'daki Helsinki Zirvesi ile AB, Türkiye'ye sınır denetiminin düzenlenmesi yönünde kararlar aldırmaktadır. AB'nin bu sınır denetimi politikaları Doğu ve Güney Avrupa'da bir güvenlik çemberi oluşturmak istemesinden kaynaklanmaktadır (Atasü Topcuoğlu, 2016: 11 ve 9). AB, daha kendi sınırlarına ulaşmadan komşu ülkelerde veya geçiş ülkelerinde düzensiz göçü engelleyici faaliyetler yürütmektedir. Özellikle kendi sınırlarına dayanan göçü kontrol edebilmek adına Batılı devletler, sınır gözetimini geliştirmek için uydular, radarlar, kızıl ötesi kameralar ve sensörler gibi terörle mücadele faaliyetleri için kullanılan maliyeti yüksek ve karışık teknolojik cihazlara giderek daha fazla yatırım yapmaktadır. Yine AB'de göçmenler ve sığınmacılarla ilgili bilgileri depolamak için oluşturulan SIS (Schengen Bilgi Sistemi), VIS (Visa Bilgi Sistemi) ve Eurodac (Avrupa Dactyloscope) gibi veri tabanları göç denetiminde kullanılan en son teknolojik sistemlerdir (Léonard ve Kaunert, 2019: 26).

Ulusal veya uluslararası devriyelerden kaçınmak için giderek daha riskli yollar seçmeye zorlanan mülteciler ekonomik göçmenlerle birlikte ICONET gibi ağlara çok sık yakalanmaktadırlar (Bauböck vd., 2006: 172). ICONET olarak adlandırılan bu ağ, üye devletlerin Göç Yönetim Hizmetlerinin düzensiz göçe karşı mücadelelerinde ihtiyaç duyduğu hızlı bilgi alışverişi için tasarlanmıştır. Ağ, üye devletlerin erken uyarı mesajlarını iletmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu ağ, menşe ülkelere veya transit ülkelere gönderilen göçmenlik irtibat görevlileri tarafından da kullanılabilmektedir. Bu görevliler, ilgili hükümetlerine menşe ülkelere yönelik olası politikalar hakkında tavsiyelerde bulunacak, nakliye şirketlerine ilgili

bilgileri sağlayacaktır. Bunun dışında AB organları da düzensiz göçle etkin bir şekilde mücadele etmektedir. Düzensiz göçü kontrol etmede etkili bir kurum olan Komisyon, geri gönderme, ülkeden çıkarma, cebri tedbirlerin kullanımı, geçici gözaltı ve yeniden giriş ile ilgili ortak kurallar önermektedir. Ayrıca Komisyon, yasa dışı kalmaların adil ve şeffaf bir prosedürle sona erdirilmesi gerektiği kuralını belirlemektedir (Bendel, 2007: 40). Ancak Avrupa dışından göçle ilgili kurallar halen üye devletlerin kontrolündedir (Kahn, 2008: 89).

3.2.1.1.3. Ortak Göç Politikası

AB'nin, tüm üye devletlerin uzlaşabileceği şekilde ortak bir göç ve mülteci politikası belirlemede tamamıyla başarılı olduğu söylenemez. Ortak bir göç politikasının belirlenememesinde üye devletlerin çıkarlarını gözeten güvenlik politikaları ile aşırı sağ partilerin yükselişinin beraberinde getirdiği göçmen karşıtı politikaların önemli derecede etkisi bulunmaktadır. Yine de üye devletlerin göç ve mülteci politikalarının kapsamını belirlerken uymaları gereken düzenlemelerden oluşan bir "Ortak Avrupa İltica Sistemi" oluşturulmuştur (Y. S. Yıldız, 07.01.2019).

Ortak mülteci politikalarının temeli insan hakları ve AB değerlerine dayansa da uygulama noktasında üye devlet karar ve politikalarından bağımsız düşünülememektedir. Burada önemli olan nokta özellikle güvenlik gibi üye devletlerin çıkarlarına yönelik tehdit olarak algıladıkları alanlarda koruyucu önlemler üzerinde bir uzlaşının sağlanmasıdır. Mesela, üye devletler, Frontex, Eurodac gibi uygulamalara katılım göstermek konusunda bir problem yaşamamaktadır. Diğer taraftan uygulamada ortaya çıkan sorunlar ve belirsizliklerin çözülebilmesi için de yine Dublin Sistemi gibi ortak bir politikanın belirlenmesi kaçınılmaz görülmektedir.

Ortak bir göç politikasının belirlenememesinin en önemli nedenlerinden birisi üye devletlerin mülteci paylaşım oranı üzerinde anlaşamamalarıdır. Özellikle Schengen alanının dış sınırlarındaki ülkeler mülteci kriziyle tek başına mücadele etmek zorunda bırakılmakta ve sadece maddi yardım yapılması mülteci krizinin çözümünde tek başına yeterli olmamaktadır. Ortak bir göç politikasının belirlenmesinde yalnızca, üye devletler arasında değil devlet içindeki siyasi güç odakları veya siyasi partiler arasında da anlaşmazlıklar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin Hollanda'ya kabul edilen 47 bin mültecinin azaltılması konusunda koalisyon

partileri arasında çıkan anlaşmazlıklardan ötürü hükümet istifa etmiştir (Y. Özkan, 08.07.2023). Hollanda gibi AB üyesi bir devlet sadece 47 bin mültecinin yönetimini sağlayamazken Türkiye resmi verilere göre yaklaşık 4 milyona yakın mültecinin yönetimini en iyi şekilde on seneyi aşkın bir zamandır sürdürmektedir. Ayrıca üye devletler arasında bile devlet egemenliği ve güvenliğinin ön plana çıkmasından ötürü çıkar odaklı politikalar gereğince ortak bir göç politikası oluşturulamazken Türkiye ile AB arasında Suriyeli göçmenlerle ilgili çok sayıda anlaşmalar ile işbirliği çalışmalarının ve ortak bir göç politikası oluşturma çabalarının daha başarılı olmasında Türkiye'nin değer odaklı insancıl politikalar gütmesinin önemli bir etkisi bulunmaktadır.

3.2.1.2. AB'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik "Çıkar" Odaklı Göç Politikası ve Temel Mekanizmaları

3.2.1.2.1. Göçün Dışsallaştırılması

Göçün dışsallaştırılması, AB'nin mülteci ve sığınmacıların kayıt işlemlerini de içerecek şekilde göçmenleri AB dışındaki ülkelere tasfiye etmesi sonucu göç yönetimi ve sınır kontrollerinin bu ülkelere yaptırılarak düzensiz göçün engellenmesine yönelik verdiği bir tepkidir. Dışsallaştırma, bir politika yaklaşımı olarak kendi başına zararlı görülmeyebilir. İlk başta, transit ülkelerin ve ilk varış ülkelerinin koruma kapasitelerinin iyileştirilmesine katkıda bulunacağı düşünülebilir. Ancak uygulamada, sığınma sistemleri mevcut olmayan bu ülkelerde sığınmacıların tekrar koruma aramak zorunda kalması, sığınma haklarından mahrum kalmalarına ve istismarcı güvenlik veya sınır güçlerine destek sağlayarak insan haklarının ihlal edilmesine neden olmaktadır (Human Rights Watch, 2018: 1 ve 2).

Dışsallaştırma, kısaca düzensiz göçün engellenmesine yönelik olarak göç kontrollerinin daha AB sınırları içerisine girmeden kaynak ve transit ülkelerde çözülmesidir. Ancak AB dışsallaştırma politikası güderken bir taraftan üçüncü ülkelerle işbirliğini güçlendirmekte bir taraftan da göçü tasfiye ettiği ülkelere vize kolaylığı, maddi yardım, teknik destek gibi olanaklar sunmaktadır. AB, göç külfetini yüklediği ülkelerde düzensiz göç sorununu çözerek sınır dışında bir denetim mekanizması kurmaktadır (Ölmez Kıyıcı ve Kaygısız, 2018: 475). Ancak mülteci yükünün diğer ülkelere aktarılması adaletsizlikler doğurabilmekte ve ülkeleri zor

durumda bırakabilmektedir. Hatta, mülteci yüküne daha fazla katlanan ülkelerde vatandaş ile yabancılar ve bunlarla devlet arasında birtakım huzursuzlukların ve tepkilerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Göçün dışsallaştırılması, resmileştirilmiş göç politikaları ve vize rejimleri, devletlerarasındaki ikili ve çok taraflı politika girişimleri, geçici politikalar ve uygulamalar aracılığıyla olmaktadır. Devletler, göç denetiminin dışsallaştırılması için sığınmaya erişimi azaltmaya çalışmaktadır. Bunun için öncelikle göç akışını, yaptırım önlemleriyle ilk varış ülkesine veya transit ülkeye yönlendirmeye çalışmaktadır. İkinci olarak, transit veya ilk varış devletini, koruma talebinde bulunan mülteciye yönelik yapılan üstünkörü bir denetimden sonra geri gönderebileceği "güvenli üçüncü ülke" veya "ilk sığınma ülkesi" statüsüne sokmaktır (Frelick vd., 2016: 194-196). Yani göçün dışsallaştırılması "güvenli üçüncü ülke" politikası aracılığıyla gerçekleşmektedir (A. Aydın, 2017: 542). Türkiye, AB'nin göçü dışsallaştırma politikasının uyguladığı ülkelerin başında gelmektedir. Bu anlamda Türkiye, güvenli üçüncü ülke kriterlerini taşımamasına rağmen uygulamada güvenli üçüncü ülke statüsünde kabul edilmektedir. Özellikle Türkiye üzerinden Yunanistan'a giriş yapmaya çalışan mültecileri engellemek için AB, Yunanistan'a maddi destek ve yardım sağlamaktadır. Örneğin AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, Türkiye üzerinden geçerek Yunanistan aracılığıyla AB'ye girmeye çalışan mültecilere engel olunması için Yunanistan'a toplam 700 milyon avro para, 100 sınır koruma görevlisi, 7 gemi, 2 helikopter, 1 uçak ve 3 özel araç yardımında bulunulacağını açıklamıştır (Emin, 2020: 2). Yani AB, göçmenlerin sınırlarına giriş yapmadan bu sorunu mali yardım ve finansal desteklerde bulunarak çözmeye çalışmaktadır. Ancak bu uygulamalar kalıcı ve kökten çözümler üretmek yerine göçü yüklenen ülkeye geçici bir rahatlama sağlamaktadır. Türkiye gerek anlaşmalar gereği gerekse politik tutumundan dolayı dışsallaştırma aracı olarak kullanılırken bu maliyetlere tek başına katlanmaktadır.

Avrupa Birliği, sadece üye devletler arasında serbest dolaşıma izin veren diğerlerine karşı ise güvenlik odaklı tedbirler alarak Birlik sınırlarına girişleri engelleyen bir yaklaşıma sahiptir (Özerim, 2014: 38). Bu durum, AB'nin göç politikalarına da yansımıştır. Buna göre göç de bir güvenlik tehdidi olarak

görüldüğünden göç politikaları da daha göçmenler AB sınırları içine girmeden çözülmesine dayalı olarak uygulanmaya çalışılmıştır. Göçün dışsallaştırılması, insancıl değerler temelinde inşa edilmiş olan AB'nin göç sorununda bu değerlerden uzaklaşarak güvenlik temelli hareket ettiğini göstermektedir (Tuncel, 2017: 986 ve 987). Uluslararası hukuk ve insan haklarını temel alan AB, kitlesel göç karşısında değerleri ve sosyo-kültürel yapısına bağlı olarak sığınmacıların sınır dışı edilerek diğer ülkelere gönderilmesine yönelik politikalar benimsemiştir (Duruel, 2017: 6 ve 7). Türkiye-AB arasında AB'ye olası mülteci akımının dışsallaştırılması amacıyla jeo-stratejik çıkarlar temelinde düzenlenen anlaşmalar, AB'nin normatif değerlere bağlılığından bir kopuş olarak nitelendirilmektedir (Saatçioğlu, 2017: 230). Özellikle 2015'ten itibaren AB ve üye devletlerin, üçüncü ülkelerle sınır yönetimi, mülteci nüfusunu barındırma veya geri dönüş gibi AB çıkarlarını ön planda tutan işbirliği girişimleri enformelleştirmeyi de beraberinde getirmektedir (Rasche, 2022: 4). Bunun en acı şekilde tecrübelerinden birisi de Türkiye'de "jus soli" ilkesinden bağımsız şekilde vatandaşlık kazanımlarının gerçekleşmesinden dolayı Türkiye'de doğan Suriyeli bebeklerin "de-facto vatansız" olarak doğmasıdır (M. M. Erdoğan, 2019: 8).

3.2.1.2.2. Göç Külfetinin Paylaşılması

Göç külfeti, göçmenlerin bulundukları ülkeye olan maliyetlerinin toplamı olarak düşünülebilmektedir. Bazı ülkeler gerek konumları gerek yakın etnik-kültürel bağları veya göçü çekici unsurlarını barındıran yapısıyla diğerlerine nazaran daha çok göçe maruz kalma ihtimali ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bu yüzden bu ülkeler özellikle mültecilerin getirdiği yükü kapasite sınırlılığından dolayı karşılayamayabilmektedir. Böyle durumlarda, insan hakları ve uluslararası hukuk bağlamında mülteci haklarının korunması ortak sorumluluğa bağlı olduğu düşünülerek işbirliği ve anlaşmalar yoluyla dezavantajlı konumda olan ülkelere katkıda bulunulabilmektedir.

Özellikle sınır ülkeleri bu konuda iki açıdan dezavantaja sahiptir. Çünkü bu ülkeler hem mültecilerin kendi topraklarından diğer üye devletlere naklinde hem de gelecek sığınmacıları barındıracak ve koruyacak fiziksel kaynak ve tesislerin sağlanmasında yardıma ihtiyaç duymaktadır. Bir ülke ortak sorumluluk ilkesi

gereğince mültecileri ülkesine kabul etmeyi reddederse diğer ülkelerdeki mültecilerin elverişli koşullarda yaşayabilmelerine parasal destek sağlamalıdır. Hatta, bir ülke ne kadar az mülteci kabul etmekteyse o oranda parasal destekleri büyük olmalıdır. Ancak bu dağılımda üye devletlerin katkılarının GSYİH ve ekonomik istikrar seviyelerine göre ayarlanması elzemdir (Tserodze, 09.02.2023: 56). AB, genellikle kendi alanına girmek isteyen mültecileri sınır dışına iterek ve dışsallaştırarak göç külfetinin özellikle parasal olarak desteklenmesine katkıda bulunmaktadır. Ancak AB'nin paylaştığı göç külfeti adaletli ve orantılı bir paylaşım göstermemektedir. AB içinde özellikle Yunanistan, Bulgaristan, Macaristan gibi ülkeler bu dağılımdan fazlasıyla nasibini almaktadır. Türkiye ise bu dağılımda dünyada tek başına en çok göç külfetine katlanan ülkelerin başında gelmektedir.

Bir devlet ne kadar mali yardım alırsa alsın yine de göçmen alımında bir sınır belirlemesi veya göçmen alımlarını reddetmesi kaçınılmazdır. Yine aynı şekilde göçmen yüküne fazla maruz kalmış bir devlet belirli miktarda ödeme teklif ederek ülkesindeki göçmenlerin bir kısmını göndermek isterse bunun kabul edilme ihtimali çok düşüktür. Çünkü mültecilerin kabulünde ekonomik faktör yanında sosyal, siyasal, kültürel açıdan belirleyici faktörler ve güvenlik riskleri de önem taşımaktadır (M. M. Erdoğan, 2019: 13). Göç külfetinin paylaşılmasında en olası senaryolardan birisi üye devletler arasındaki eşitsizliklerin ve AB kurumları ile Ulusal Hükümetler arasındaki anlaşmazlıkların ortaya çıkmasıdır. Bu nedenle, mültecilere fayda sağlarken, sınır ülkelerinin üzerindeki yükü kaldırırken ve üye devletlere daha fazla özerklik verirken politikaların daha esnek ve uzlaşmacı şekilde belirlenmesi gerekmektedir (Tserodze, 09.02.2023: 56).

3.2.1.2.3. Dağıtım ve Kota Sistemi ile Yeniden Yerleştirme

2015 yılında Avrupa Birliği'ndeki sığınmacı sayısının kontrolsüz şekilde artması ile birlikte bir sığınma politikasının geliştirilmesi zaruri hale gelmiştir. Mültecilerin kabulü ile ilgili üye ülkeler arasında dengeli bir dağıtım sistemi mevcut olmadığından coğrafi konum, sığınma prosedüründeki faydaların seviyesi, etnik kökenlerine bağlı ağlara katılma gibi birçok faktöre bağlı olarak göçmenlerin üye ülkeler arasındaki dağılımı da değişkenlik göstermektedir. Göçmenlerin kabul koşullarının ve sığınma prosedürlerinin ülkeden ülkeye farklılık göstermesine bağlı

olarak mültecilerin koordinasyonsuz bir şekilde dağılımı sonucunda onları korumanın toplam maliyetinin, dağıtımlarının ekonomik hususlara göre belirlenmesinden çok daha yüksek olması muhtemeldir. Mültecilerin dağılımının eşit marjinal maliyetler ilkesine uygun şekilde dağıtılması durumunda insani yardımın toplam maliyeti en aza indirilecektir. Bu gerçekleşene kadar, finansman ağırlıklı olarak üye devletlerin görevi olarak kalacaktır. Mülteciler için öngörülen bir Avrupa dağıtım sistemi yalnızca ilk kabulde ve uzun süreli ikamet koşuluyla sağlanmalıdır. Aksi takdirde mültecilerin ortak Avrupa işgücü piyasasına tam erişim kazanmaları ve AB vatandaşları gibi hareket özgürlüğü hakkından yararlanmaları mümkün olmayabilir (Altemeyer-Bartscher vd., 2016: 220-228).

Suriyeli göçmenlerin Avrupa'ya geçişlerinin yoğunlaşması ve Suriye, Eritre ve potansiyel olarak Irak'tan gelen göçmenlerin ve sığınmacıların özellikle Yunanistan ve İtalya gibi bazı Avrupa ülkelerinin üzerinde daha fazla yük oluşturması karşısında 13 Mayıs 2015'te Avrupa Komisyonu, "Göç Konusunda Avrupa Gündemi"ni ortaya koyarak bu ülkeler üzerinde artan baskıyı hafifletmek için AB genelinde 40.000 kadar sığınmacının yeniden yerleştirilmesine yönelik bir planı açıklamıştır. Buna göre devletler, gayri safi yurtiçi hasıla, nüfus, işsizlik oranı ve ülkede bulunan sığınmacıların sayısı gibi birçok faktöre bağlı olarak sığınmacı kabul edilmesi planlanmıştır. Bunun karşılığında ise devletlere mülteci başına 6000 Avro verilmesi kararlaştırılmıştır (Ghosh, 2018: 21). Avrupa Göç Gündemi'nde, düzensiz göçün artmasını engellemek, Akdeniz yoluyla Avrupa'ya gelmeye çalışırken hayati tehlikeyle karşılaşan mültecileri kurtarmak ve Avrupa sınırlarını korumak, etkili bir ortak göç politikasını sürdürmek ve yasal göç ile lgili yeni düzenlemeler ortaya koymak gibi çeşitli stratejiler kabul edilmiştir. Komisyon, 20 Temmuz 2015 yılında uluslararası koruma statüsü edinmesi gereken 22.504 kişinin üye devletler arasında yeniden yerleştirilmesi için "Avrupa Yeniden Yerleştirme Programı"nı onaylamıştır. Adalet ve İçişleri Konseyi ayrıca bu planı desteklemek için 50 milyon avroluk bir destek ödemesi yapılmasını kabul etmiştir. 2015 AB-Türkiye Eylem Planı ile üye devletlerin kapasitelerine göre Türkiye'ye sığınan Suriyeli göçmenlerin korunmasında dayanışma ve sorumluluk paylaşımını öngören gönüllü bir insani kabul programını kabul etmiştir. Yani programa göre, AB'ye düzensiz göçün azaltılması karşılığında üye devletler, uluslararası koruma statüsü

alması gereken Türkiye'deki göçmenleri gönüllü olarak kabul etmelidir. 18 Mart 2016'da yayınlanan AB-Türkiye Bildirisi, Yunan adalarından Türkiye'ye geri gönderilen her bir Suriyeli göçmen için Türkiye'den AB'ye yasal olarak giriş yapmış bir Suriyeli göçmenin yerleştirilmesini amaçlamaktaydı. Avrupa Komisyonu, 20 Temmuz 2015 tarihli yeniden yerleştirme programı kapsamında 11 Temmuz 2016 yılına kadar Türkiye, Lübnan ve Ürdün başta olmak üzere 8.268 kişinin yeniden yerleştirilmesini gerektiğini bildirmiştir. Bu göçmenler, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lihtenştayn, Letonya, Litvanya, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre ve Birleşik Krallık gibi 20 ülke arasında yeniden yerleştirilmiştir. Bu düzenlemelere rağmen üye devletlerin çoğu yeniden yerleştirme planları gereğince üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmemiş ve üye devletler arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır (Willermain, 2016).

Göçmenlerin yeniden yerleştirilmesinde, dil, etnik ağın varlığı, kültürel yakınlık ve ev sahibi toplumla bütünleşmeleri kolaylaştıracak şekilde yeniden yerleştirilmeleri önem arz etmektedir. Ancak yeniden yerleştirme, kişinin hareket özgürlüğüne engel teşkil etmeyecek ve yardımlardan mahrum kalmayacak şekilde uygulanmalıdır. Bunun için, Dublin Sözleşmesi kapsamında ilk varış ülkesinin sorumluluklarını fiilen ortadan kaldıracak AB alanına giren sığınmacıların otomatik bir kota sistemine tabi tutulması planı devreye sokulmuştur. Bu kota sistemine uymayan AB ülkelerine, sığınmacı başına 259.000 Euro ceza ödeme zorunluluğu getirilmiştir (Ghosh, 2018: 74). Bu plan ile milli gelir, nüfus, işsizlik oranı ve hali hazırda işlemde olan sığınma başvurusu sayısına ek İtalya, Yunanistan ve Macaristan'da bulunan 120 bin göçmen Almanya, Fransa ve İspanya gibi ülkelere gönderilmesi amaçlanmıştır. Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Polonya ve Romanya gibi bazı ülkelerde bu zorunlu kota sistemi tepki çekmişken Almanya ise sadece 800 bin göçmeni kabul edebileceğini belirtmiştir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Örgütü Başkanı Antonio Guterres, 2015 yılında 508 milyona sahip AB'nin günde yaklaşık 5 bin kişiyi absorbe edemeyecek kadar kötü bir örgütlenmeye sahip olmasını ve göçmenlerle ilgili politikasını işlevsiz olarak nitelendirmiştir (BBC News Türkçe, 09.09.2015). Nitekim İtalya ve Yunanistan'daki 160 bin sığınmacıdan yalnızca 28 bininin

üye ülkelere yerleştirildiği bu zorunlu kota sistemi ile istenilen amaca ulaşılamamış ve Uluslararası Af Örgütü yetkilisi Iverna McGowan tarafından da başarısız olarak nitelendirilmiştir (Euronews, 26.09.2017).

28 Şubat 2020'de Türkiye'nin İdlib bölgesinde çıkan çatışmalar sonucu Türkiye'nin külfet paylaşımı ve güvenli bölge isteğinin Avrupa ülkelerince dikkate alınmaması sebebiyle Türkiye, Avrupa ülkelerine gitmek isteyen sığınmacılara karşı tek taraflı olarak sınırları açacağını ilan ederek göçmenleri politik bir araç olarak kullanmıştır. Bu politika sonucunda Avrupa, Yunan ve Bulgar sınırlarında göçmen akını ile karşı karşıya kalmıştır. Bu politik tavır, Türkiye'nin yeniden yerleştirme mekanizmasını tek taraflı olarak bir cezalandırma aracı ve göç diplomasisinin bir uygulaması olarak kullandığının bir göstergesidir (İçduygu ve Demiryontar, 2022: 325). Üye devletler arasında farklı oranlarda dağıtımın yapıldığı kota sistemine dayalı olarak göçmenlerin AB içinde yeniden yerleştirilmesi Macaristan, Slovakya, Çek Cumhuriyeti ve Romanya gibi ülkelerin itirazlarına rağmen kabul edilmiştir. Ülkeler arasında anlaşmazlıklara neden olan bu kota sistemi, AB'nin ortak sığınma politikası belirlerken AB değerlerinin teorik ve pratik kullanımında ikilemde kaldığının göstergelerinden birisidir (Saatçioğlu, 2017: 223).

3.2.1.2.4. Schengen Güvenliği ve Kale Avrupa

Schengen Bölgesi, 27 Avrupa ülkesinde yaşayan vatandaşların sınır kontrolleri ile karşılaşmadan sadece kimlik kartları ile seyahat etmelerine imkan tanıyan bir uygulamadır (SchengenVisaInfo, 11.12.2022). AB'de yaşayan veya AB'yi turist, öğrenci veya iş amacıyla ziyaret eden yabancı uyrukluların yanı sıra 400 milyondan fazla AB vatandaşına AB sınırları içinde serbest dolaşım imkanı tanımaktadır. Bugün Schengen Bölgesi, Bulgaristan, Kıbrıs, İrlanda ve Romanya dışında çoğu AB ülkesini içermektedir. Bulgaristan ve Romanya şu anda hem Schengen müktesebatına uyum sağlamakta hem de Schengen Bölgesi'ne katılmaya çalışmaktadır. 1 Ocak 2023 tarihi itibariyle Hırvatistan, Schengen bölgesine katılan en yeni üye devlettir. Ayrıca AB üyesi olmayan İzlanda, Norveç, İsviçre ve Lihtenştayn da Schengen Bölgesi'ne katılmıştır (European Commission, 02.05.2023). Yani Schengen Avrupa alanı ve sınırlarını kapsayan bir yer olarak tahayyül edilirse bu bölgenin oluşumu ve gelişimi Avrupa'nın birlik ve bütünlüğünün her anlamda

gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır. AB'ye üye olsun veya olmasın Schengen Bölgesi'ne alınan her Avrupalı devlet Avrupalılık çatısı altında birleşerek Schengen alanının güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır.

2017'de AB, herhangi bir güvenlik tehdidi oluşturmasa bile Avrupa vatandaşları da dahil olmak üzere kişilerin ilgili veri tabanlarına karşı kontrollerini güçlendirmek için Schengen sınırlarına yönelik yeni kurallar kabul etmiştir (European Union, 2019: 17). Schengen Bilgi Sistemi olarak adlandırılan bu kurallar dizisi, Schengen ülkelerinde suç işleme potansiyeline sahip olarak görülenler, AB'ye girme veya kalma hakkı tanınmayan kişiler, çalıntı veya kayıp mallar ile ilgili verilerin kaydedildiği bir veri tabanını gerekli kılmıştır (Delegation of the European Union to Türkiye, 20.12.2022).

Schengen Bilgi Sistemi'nde sisteme kayıtlı kişilerin kimliğini doğrulamak için yapılan biyometrik aramalarda aşağıdaki biyometri türleri kullanılmaktadır: (European Commission, 02.10.2022).

a. Fotoğraflar,
b. Avuç içi izleri ve işaretleri,
c. Parmak izleri ve işaretleri,
d. DNA kayıtları (sadece kayıp kişilerle ilgili olarak).

EU-LISA Ajansı, Avrupa Birliği Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanında Büyük Ölçekli Bilgi BT (Bilgi Teknolojileri) Sistemlerinin Operasyonel Yönetimi Ajansı olarak 2012 yılında faaliyete geçmiştir ve sanal sınır yönetimi için kilit bir kurumdur. Sınır ve hareket kontrollerinde uygulanan Schengen Bilgi Sistemi (SIS II), Vize Bilgi Sistemi (VIS), ve EURODAC veri depolama sistemi temel BT sistemleri arasında en önemlileri arasındadır (Benedicto ve Brunet, 2018: 34). Aynı zamanda, SIS, VIS ve Eurodac, sınır güvenliğini sağlamak, göç ve sığınmayı yönetmek için kurulmuş veritabanlarıdır. Ancak daha sonraları terörle mücadele etmek, istihbarat sağlamak ve göç politikalarının güvenlikleştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır (Sadık ve C. Kaya, 2020: 149). SIS, henüz fotoğraf ve yüz görüntü tanıma teknolojisini kullanmamaktadır. Ancak bu teknoloji SIS'e yerleştirildiğinde, ülkeler düzenli sınır geçiş noktalarında da bu araçları

kullanabileceklerdir. Bu uygulama kabul edildiği takdirde, Komisyon, yetkili makamların ciddi suçları ve terörizmi daha iyi takip etmesine ve önlemesine olanak tanıyacak şekilde terörle ilgili faaliyetlerde bulunan kişiler veya nesneleri tanımlamak için yüz görüntülerinin veya fotoğraflarının kullanılabileceği yetki devrine dayalı tasarrufları kabul edebilir. Örneğin Mart 2021'den bu yana ülkeler, terörle mücadeleye yönelik SIS uyarılarında arama "eşleşmelerini" Europol ile paylaşmıştır. Europol ise SIRENE Büroları aracılığıyla terörle ilgili SIS uyarıları hakkında üye ülkelerle bilgi alışverişinde bulunmuştur (European Commission, 02.10.2022). Vize Bilgi Sistemi, Schengen ülkelerinin özellikle kısa süreli vize başvuruları ile ilgili veriler başta olmak üzere verilerin kaydedildiği sistemdir (Delegation of the European Union to Türkiye, 20.12.2022). Schengen güvenliğini sağlamaya yönelik EURODAC da yine parmak izi verilerinin kaydedildiği bir veri tabanıdır. Schengen alanında bu tür veri tabanlarının son teknolojik donanımlarla birlikte uygulanmasının nedeni "Kale Avrupa"sının inşa edilerek AB birlik ve bütünleşmesinin sağlanması ve ötekiye karşı kendini yeniden konumlandırarak güçlendirmeye çalışmasıdır.

AB'nin özellikle, Sovyet Blokunun dağılmasının ardından ortaya çıkan düzensiz göç ile mücadele edebilmek için sınır geçişlerini kapatması olarak görülen Avrupa kalesi söylemi, 1985 yılında Avrupa ülkeleri arasında iç kontrolleri sona erdirerek serbest dolaşım sağlayan Schengen anlaşmasıyla başlamıştır. Teoride hareket özgürlüğünü ve karşılıklı güveni destekleyen bir model olmakla beraber aynı zamanda dış gücün güçlendirilmesi anlamına da gelmekteydi. Sınırların daha katı önlemler ve kontroller ile kısıtlanması "Avrupa kalesi (Fortress Europe)" söyleminin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Avrupa kalesinin oluşmasında Macaristan, Slovakya, Polonya, Estonya, Letonya, Litvanya, Malta ve Slovenya'nın yanı sıra Bulgaristan, Romanya ve Hırvatistan gibi ülkelerin sınır güvenliğini güçlendirmesi ve bunun için Schengen Tesisinden fon alması etkili olmuştur. Refah seviyesinin yüksek olmasından dolayı göçmenlerin hedef ülkesi haline gelen Avrupa'nın bu yaklaşımı göçmenlerin illegal durumlara karışmasına neden olmuştur. Hukuk temelli anlayışın zamanla yerini dış sınırların kontrol edilmesine dayalı olarak güvenlik temelli anlayışa bırakmasına neden olmuştur (Benedicto ve Brunet, 2018: 16; Özcan, 2016: 5).

AB'nin düzensiz göçmenlere yönelik yürüttüğü politikalar çerçevesinde uluslararası koruma talebinde bulunan göçmenlerin 1951 Cenevre Sözleşmesindeki hakları doğrultusunda Avrupa kalesine ulaşmaları pek de mümkün olmamaktadır. Avrupa'nın düzensiz göçle mücadele politikası gereğince sınırlarını kapatması 1950 sonrasında "değerler Avrupası" olarak inşa edilen AB'de insan hakları ve demokrasinin tartışılmasına neden olmuştur. AB'nin temel insan haklarının savunuculuğunu üstlenmesine karşılık bu hakların uygulanmasına engel olması ikircikli bir politika yürüttüğünün göstergesidir (Özcan, 2016: 6). Göçmen krizi, Avrupa tarafından göçmenlerin İslam'a olan mensubiyetine dair yapılan kolektif bir atıftan kaynaklanmaktadır. Yani göçmen krizi, temelde Avrupa'nın göçmenlere bakış açısının Müslüman kimliği üzerinden ötekileştirilmesi inanışına dayanmaktadır. Bunun yanı sıra dinin öngörülemezliği ve medyanın İslamı'ı şiddet ve aşırıcılıkla ve hatta terörle özdeşleştirmesi de krizin boyutunu derinleştirmektedir. Bunun altında yatan itici güç, kişinin çok değerli bir grupla özdeşleşerek güçlendirdiği kimliğinin onu grup içi değer vermeye ve grup dışı değersizleştirmeye teşvik etmesi sonucunda inşa edilmiş olan "öteki" imajını içselleştirmesidir. Bu durum tehdit duygularına karşı korunmak için bireyin kendi gibi gruplarla yakınlık kurmasına ve gruba özgü başka önyargıların ortaya çıkmasına yol açan bir dinamik geliştirir. Reddedilen gruba ait kişilerin git gide artması çatışmacı bir yaklaşım ortaya çıkarabilmektedir (Pickel, 2018: 35 ve 19).

Avrupa kalesi yaklaşımı, değer ve çıkar ağlarıyla örülmüştür. AB, kendi kimliği dışındakilere bir tepki olarak kendini yeniden konumlandırmasına dayalı şekilde inşa ettiği bu alanda kendi gibi olanların girişine izin veren özellikle kendi gibi olmayan ve Avrupalılık imajına uymayan göçmenlerin ise girişini engelleyen bir yaklaşım gütmektedir. Kalenin yıkılmaz duvarları Hıristiyanlık başta olmak üzere Avrupa kimlik ve değerleri ile güvenlik imajlarıyla güçlendirilmiştir. Farklılık taşıyan unsurlar tehdit olarak algılanmakta ve Avrupa'yı koruyan bu kaleyi yıkabilecek potansiyele sahip olan kimliklerin geçişine izin verilmemektedir. Bu anlamda özellikle Suriyeli göçmenlerin Avrupa kalesine sokulmamasının nedeni günümüzde her geçen gün Avrupa'da yayılma alanı genişleyen İslam inancını benimsenmesidir. İslam ahlak ve medeniyetinin Avrupa medeniyeti ile çelişmesi Avrupa'nın modernite ve aydınlanma geleneği ile uyuşmaması Avrupa'nın yapısını,

huzur ve istikrarını bozabileceği tehlikesi Suriyeli göçmenlerin dışlanmasının altında yatan temel odak noktalarıdır. Ayrıca 11 Eylül saldırıları sonrasında Avrupa'da İslam'ın terörizmle bağlantısının güçlendirilmesiyle Suriyeli göçmenlerin terörist olarak algılanması yönünde bir algı operasyonu yürütülmüş ve kamuoyunda göçmenlerin devlet egemenliğinin sağlanması adına geri gönderilmesine bir dayanak oluşturulmuştur.

3.2.1.2.4.1. FRONTEX

Dış sınırların denetimi üzerinde hala ulusal hükümetler söz sahibi olsa da 2005 yılında üye devletler arasındaki sınırların izlenmesinde ulusal makamları desteklemek için kurulan Avrupa Sınır Ajansı (Frontex), "ulusal sınır yönetim sistemi" ve "sınır güvenliği" adı altında insanların vatanlarını veya transit geçiş için bulundukları ülkeleri terk etmelerini engellemek veya onları en yakın kıyıya veya toprağa yönlendirmek için deniz, kara ve hava operasyonları yürüten bir kuruluştur (Bendel, 2007: 39; Bauböck vd., 2006: 172). Merkezi Varşova'da olan Frontex, AB içinde 543 milyon avro bütçeye sahip silahı, uçakları, botları ve 1500'den fazla çalışanla en büyük organizasyon yapısına sahip örgütlerden biridir (Çam, 08.05.2022). Sayıları 1.600'ü aşan Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı (Frontex) çalışanları, üye devletlerin ulusal sınır muhafızlarının Yunanistan, İtalya, Bulgaristan ve İspanya gibi yerlerde devriye gezmelerini sağlamaktadır (European Union, 2019: 17).

AB'nin genişleme dalgalarıyla doğu ve güney yönünde alanını genişletmesi sonucu dış düzensizliklere karşı iç düzenin sağlanması için bir koruyucu güce ihtiyaç bulunmaktaydı. Özellikle 1995'te Finlandiya'nın katılması ile AB, sorunlu bir bölge olan Rusya'ya çok daha yakın hale gelmişti. Daha sonra gerçekleşen 2004 genişlemesi ile AB'ye yeni katılan ülkelerin yeni Avrupa dış sınırlarını kontrol etme sorumluluğunu üstlenmesi ile ilgili tereddütler ortaya çıkmaktaydı. Bu yüzden Frontex, Avrupa'yı iç ve dış olarak ayıran sınırların güvenliği ile ilgili bu sorunlara çözüm olarak sunulmuştur (Chillaud, 2012: 53). Schengen ülkeleri arasında sınır kontrolü bulunmamasına rağmen AB'nin dış sınırlarının kontrol edilmesi Avrupa'daki tüm AB ülkeleri için büyük önem taşımaktadır. Frontex, merkezi bir iletişim noktası haline gelmiş ve tüm Avrupa sınır muhafızları için

standartlar belirlemiştir. Bu ajans, sınır ötesi suçla mücadele ve sınır güvenliği durumu söz konusuysa önemli bilgileri tüm sınır yetkilileri ile hemen paylaşmakta ve çözümler üretmektedir (European Union, 02.11.2022). AB hukuku kapsamında Frontex'in, üye devlet karasularında ve açık denizlerde, yasadışı şekilde göçmenlerin kaçmasına yardım ettiğinden şüphe duyulan tekneleri durdurma ve tekne içindeki kişilerde bulunması gereken belgelerin kontrolünü yapma, tekne içinde arama ve sorgulama, haklı sebepler bulunursa tekneyi alıkoyma ve içindekileri tutuklama, teknenin güzergahını değiştirmesini talep etme gibi yetkileri bulunduğundan bahsedilmektedir (Bilgin, 2017: 66-71).

Frontex, Avrupa sınırları dışında da kontrolü sağlayabilmek için 2011'den beri yetkili elemanlarını buralara göndermektedir. Frontex, AB üyesi olmayan devletlerin sınır kontrol makamları ve Avrupa Komisyonu desteğiyle her yıl göç riski analizi raporu düzenlemektedir. Frontex, bu anlamda sınır güvenliği, veri alışverişi ve risk analizi ile ilgili Türkiye ile işbirliği yapabilmek adına 2016'da Ulusal Koordinasyon ve Ortak Risk Analiz Merkezi'ni (UKORAM) faaliyete geçirmiştir. Risk analizlerinin sağlıklı şekilde değerlendirilebilmesi için AB üyesi olmayan ülkelerle Batı Balkanlar Risk Analizi Ağı (WB-RAN), Doğu Ortaklığı Risk Analizi Ağı (EaP-RAN), Türkiye-Frontex Risk Analizi Ağı (TU-RAN) ve Afrika Frontex İstihbarat Topluluğu (AFIC) gibi bölgesel bir istihbarat paylaşım ağları oluştuturulmuştur (Bayram ve İzol, 2022: 30-32).

AB ülkelerinin sınır yönetimini koordine eden bu ajansın sayılarının artması ile bütçesi de gitgide artmaktadır (Olsen, 2021: 241). Frontex, yetki alanını genişletmek için koordinasyon noktaları oluşturarak üçüncü ülkelerle işbirliği yapmak için 2005'te 6,2 milyon olan bütçesini 2017'de 302 milyona çıkarmıştır (Benedicto ve Brunet, 2018: 7). Yine 2011'de 118 milyon Euro olan bütçesini 2020'de 460 milyon Euro'ya çıkarmış ve yedi yıl içinde yılda ortalama 800 milyon Euro olmasını hedeflemiştir. Ayrıca 2019'da, 2027'ye kadar 10.000 sınır muhafızından oluşan daimi bir birlik kurma yetkisine haiz olmuştur (Human Rights Watch, 23.06.2021). Frontex uçakları, 2018'de 1.396 saat olan Orta Akdeniz üzerindeki uçuş sürelerini 2021'de 2.869 saate çıkarmıştır. Frontex'in havadan gözetleme kapasitesini artırması fiziki ve hukuki olarak sorumluluklardan kaçınma

çabasının da bir göstergesidir (Sunderland ve Pezzani, 14.12.2022). Frontex'in yetki ve güç alanının genişlemesine karşılık sorumluluk ve yükümlülükleri de artmaktadır. Frontex, bu anlamda Akdeniz'de yaşam savaşı veren Suriyeli göçmenlerle ilgili sorumluluklarını yerine getirmediği ve insancıl yaklaşım gütmediği gerekçesiyle birçok göçmen davasına konu olmuştur.

FRONTEX, hem AB temel değerlerini desteklemekte hem de bu değerleri teşvik etmekte ve genişletmektedir. Temel özgürlüklerin ve hakların korunması ve teşvik edilmesi, kapsamlı, entegre bir sınır yönetimi doktrininin ve FRONTEX'in görev ve faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Güvenlik ve özgürlük arasında bir "denge" mekanizması olmalı ve güvenlik, daha fazla özgürlük ve temel haklara ulaşmada bir araç olarak görülmelidir (Jeandesboz, 2018: 15 ve 17). Sınır denetimi, yetki alanı ve yasadışı göçün engellenmesine yönelik olarak 3. ülkelerle de işbirliği anlaşmaları yapan Frontex'in (Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı) sınır dışı işlemleri, sığınmacıların haklarını ihlal etmekte, demokrasileri zayıf veya insani gelişme (HDI) açısından kötü puan alan devletlerde sona ermektedir (Benedicto ve Brunet, 2018: 7). Mesela, FRONTEX, Akdeniz'de deniz yolculuğu yapan göçmenlerin Libya'ya döndüklerinde keyfi gözaltı, şiddet ve sömürüye maruz kalacakları kaçınılmaz olduğu halde yakalanmaları için Libya Sahil Güvenliği ile işbirliği yaparak insanların can güvenliğini tehlikeye atmaktadır (Sunderland ve Pezzani, 14.12.2022). Ancak Frontex, AB değerlerini korumak ve güvenliğini sağlamak için kullanılan bir araç niteliğine sahiptir. Bu özgürlük ve güvenlik arasındaki denge AB alanı için gerçerlidir. Nitekim dışarıdan kara ve deniz yoluyla AB sınırlarına girmeye çalışan Suriyeli göçmenlere bir nevi polis gibi davranmaktadır.

3.2.1.2.4.2. EURODAC

AB Temel Haklar Şartı'nın 8. Maddesinde kişisel bilgilerin hukuka uygun şekilde belli amaçlar doğrultusunda kişinin iznine veya yasaların koyduğu haklı nedenlere bağlı olarak kaydedilebileceği belirtilmektedir (AB Temel Haklar Şartı, 2000: 6). Ancak göçmenlerin parmak izi ve diğer şahsi bilgileri herhangi bir suç isnadına bağlı olmadan AB alanına girişinin engellenmesine dayalı olarak veri

tabanlarına depolanmaktadır. Bu anlamda EURODAC uygulaması göçmen hakları ve özgürlüklerine bir sınırlama getirmekteyken AB hak ve özgürlükleri kapsamında mücadele gücünü genişletmektedir. Bir ülkenin sınır güvenliğini sağlaması egemenliğinin asli unsurudur. Ancak sınır geçişlerinde göçmenlerin herhangi bir şüpheli durumuna dair bir kanıt olmadan tehdit unsuru olacak şekilde kayıt altına alınması göçmenlere karşı onur kırıcı ve önyargılı bir davranışın sonucudur.

EURODAC, 27 AB Üye Devleti ve İlişkili Ülkelerin, bir sığınma başvurusunu inceleme sorumluluğunu belirlemesini kolaylaştırmak için parmak izi veri kümelerini karşılaştırması sonucu parmak izlerini eşleştirerek başvuru sahiplerinin belirlenmesi amacıyla kurmuş oldukları bir mekanizmadır. 2003 yılında kurulan EURODAC, yalnızca sığınma amacıyla kullanılmıştır. Buna göre AB'de veya bu işbirliğine katılan ülkelerden herhangi birinde sığınma başvurusu yapıldığında parmak izlerinin hepsi merkezi veri tabanında toplanmaktadır (European Commission, 28.10.2022). EURODAC Tüzüğü, sığınma talepleri karşısında sığınmacıların parmak izlerinin bir veri tabanına kaydedilmesiyle olası karışıklıkları engellemek ve güvenliğini sağlamak amacıyla bulduğu bir çözüm yoludur (Bozkurt ve Eur., 2018: 145). EURODAC ile ilgili aşağıdaki istatistikler Eurodac Yönetmeliği uyarınca merkezi sisteme iletilmekte ve her yıl kamuoyuna sunulmaktadır: (European Commission, 28.10.2022).

a. Uluslararası koruma için başvuranlar,
b. Düzensiz sınır geçişleri ve izinsiz giriş,
c. Üçüncü ülke vatandaşlarının izinsiz kalışı,
d. Schengen içi ikincil hareketler.

Özellikle EURODAC sistemini en etkin şekilde kullanan üye devletlerden biri olan Yunanistan, koruma arayan göçmenleri potansiyel güvenlik ihlali olarak görmesi ve kontrol altında tutması gerektiğinde de sınır dışı etmeye çalışması göçmenlere yönelik çıkar esaslı yaklaşımların bir yansımasıdır. Yunan polisi 2019’da küresel bir telekomünikasyon şirketi olan Intracom Telecom ile işbirliği içinde kurarak bilgi toplamak, araç plakalarını taramak, parmak izi toplamak ve yüzleri taramak için planladıkları "akıllı polislik" uygulaması ile farklı veri

tabanlarını baz alan çapraz kontrol mekanizması kullanarak denetimlerde bulunmaktadırlar. Eğer kişilerin parmak izleri, fotoğraflar veya yüz taramaları gibi biyometrik verileri farklı veritabanlarındaki bilgilerle eşleşirse süresiz saklanacak aksi takdirde silinecektir. İnsan Hakları İzleme Örgütü kıdemli kriz ve çatışma araştırmacısı Belkis Wille, Avrupa Komisyonu'nu Yunan polisinin göçmenleri, sığınmacıları ve azınlık grupları hedef almasına ve taciz etmesine yardımcı olacak programı finanse etmesini ve suistimali hızlandırmak için teknolojiyi bir araç olarak kullanmalarını eleştirmektedir (Human Rights Watch, 18.01.2022).

3.2.1.2.4.3. EUROSUR

2013 yılında kurulan Avrupa Sınır Gözetleme Sistemi (EUROSUR), durumsal farkındalığı geliştirmek ve dış sınırlarda tepki verme kapasitesini artırmak için Üye Devletler ve Frontex arasında bilgi alışverişi ve işbirliği için sunulan bir çerçevedir. Eurosur'un amacı; sınır ötesi suçları ve düzensiz göçü önlemek, göçmenlerin yaşamlarının korunmasına katkıda bulunmaktır. Frontex, sınır kontrol görevlerini yerine getirdikleri ölçüde, sahil güvenlik de dahil olmak üzere sınır yönetiminden sorumlu üye devletlerin ulusal makamlarından oluşan EUROSUR'u işletmektedir. Eurosur, üye devletler arasında hızlı bilgi alışverişi ve gerekli durumlarda işbirliğini sağlamaya ve zorunlu koşullarda ortak bir çözüm sunmaya çalışmaktadır (European Commission, 30.10.2022).

EUROSUR, özellikle dronlar ve uydu gözetleme teknolojisini kullanmaktadır. Ancak en önemli teknolojisi, EUROSUR ağının ICT (Bilgi ve İletişim Teknolojisi) uygulamasıdır. EUROSUR, izleme teknolojilerini, veri işlemeyi, birçok bilginin bir araya getirilmesini ve entegrasyonunu içeren kapsamlı bir gözetim sistemine sahiptir (Ellebrecht, 2020: 171). EUROSUR'un gözetim faaliyetleri, yetkisiz sınır geçişlerinin izlenmesi, tespit edilmesi, tanımlanması, önlenmesini veya durdurulmasını kapsamaktadır (European Commission, 12.09.2018: 2). Kara ve denizde yaşanan vakalar, gözetim faaliyetleri, raporlar ile bilgi ve belgeler, "ulusal durum fotoğrafları" yoluyla yayılmaktadır. Avrupa Birliği, düzensiz göçün neden olduğu ölümlerin önlenmesi, Avrupa sınırlarının denetimi ve sınır ötesi suçlarla mücadele kapsamında oluşturduğu EUROSUR'un sadece 2014-

2020 dönemi için AB'ye yüklediği maliyetin 244 milyon avro olacağı tahmin etmiştir (Anadolu Ajansı, 02.12.2013).

EUROSUR, gözetlemeyi Avrupa iç sınırlarından uzakta tutarak "göç yolları" ve göç baskısı" konuları arasında yaşanan belirsizliğe aracılık etmektedir. EUROSUR, Schengen Anlaşması değerlerini baz alarak hareket özgürlüğünün ve işbirliğine dayalı gelişmiş güvenlik önlemlerinin alınmasını amaçlanmaktadır. Ancak ortak bir Avrupa dış sınırının olmamasından dolayı Avrupa iç güvenliğin çıkarları, Avrupa entegrasyon projesinin önüne geçmiştir. Bir ajans ve koordinatör olarak çalışan Frontex'in Avrupa dış sınırlarında, bireylerle ilgilenme yetkisi olmadığı gibi, herhangi bir göçmenlik veya iltica prosedürüne müdahale etme yetkisi de bulunmamaktadır. Frontex ve EUROSUR rotaları, tekneleri ve diğer araçları incelemekte veya dönüş uçuşlarının "lojistiği" için hizmetler sunmaktadır. Sınır polisliği yetkisi ve hakların uygulanması noktasında ikircikli bir tutum içerisindedir. İnsan hakları ve bölge içindeki bu uyumsuzluk yetkide esneklik sağlamaktadır (Ellebrecht, 2020: 286). Her ne kadar yetki sınırları kesin olarak belirlenmiş olsa da özellikle Suriyeli göçmenlerin sınır dışı edilmesi ve kontrolünü sağlamada yetkilerin geniş tutulduğu görülmektedir.

Schengen Anlaşması gereğince AB üyesi olmayan bir devletle üye devlet arasındaki sınırların güvenliği sağlanırken sınırın hem ulusal ve hem de AB sınırı olmak üzere çifte kodlanması ile ülkeler arasında da mevzuat farklılıklarının olması ortak bir Avrupa göç ve iltica politikasının sağlanamamasına neden olmaktadır. EUROSUR sınırla ilgili olaylarda rotaları ve diğer verileri takip etmekte, materyalleri toplamakta, görselleştirip sunmaktadır. Bu anlamda Frontex ortak sınırdaki görevleri ve karşılaştığı zorluklarla ilgili üye devletlere, Avrupalı bir bakış açısı sunmaktadır (Ellebrecht, 2020: 286).

3.2.1.3. AB'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Uluslararası Normlara ve Hukuka Aykırı Çıkar Odaklı Göç Politikasının Pratikteki Yansımaları

Bu bölümde, AB'nin Suriyeli göçmenlere dönük politikalarının teorik ve pratik yönleri ve uyumsuzluğu analiz edilecektir. Bu analizin yapılma nedeni AB'nin uluslararası sistemde sık sık insan haklarının savunuculuğunu üstlenen bir rol model olarak liberal değer ve normlardan bahsetmesi ve bu değerlerin tüm dünyaya

yayılmasını sağlamasına yönelik idealist tutumunun pratikte karşılığını bulmamasıdır. Uluslararası hukukta insan haklarını koruyan temel düzenlemelere yer verilerek teorik değer ve normlar belirlenmiştir. Hukuki yönden korunmuş bu değer ve normların pratiğe dönüştürülmesinde AB'nin kaldığı ikilem sonucunda çıkar odakli uygulamaları baz alarak bu değer ve normları nasıl ihlal ettiği örneklerle kanıtlanmıştır.

3.2.3.1. Duvar ve Çitlerin Örülmesi

AB Temel Haklar Şartı'nın 6. maddesinde herkesin özgür ve güven içinde yaşama hakkının olduğundan bahsedilmektedir (Charter Of Fundamental Rights of The European Union, m.6). Ancak göçmenlerin hakları söz konusu olduğunda özellikle AB alanı dışından gelen göçmenler hakkında temel insan haklarına ilişkin hükümlerin uygulanmadığı görülmektedir. En başta göçmenlerin hareket özgürlüğünü kısıtlayıcı her türlü girişim bu maddeye aykırı olarak görülebilir. Bu kısıtlayıcı hareketlerden birisi de sınırlara duvar veya çitlerin örülerek sınırların geçirgenliğinin ve şeffaflığının ortadan kaldırılmasıdır.

Avrupa Birliği, Suriyeli göçmenlerin Avrupa sınırlarına girişini engellemek için her türlü çabayı göstermektedir. Bu çabalardan birisi de Makedonya-Yunanistan, Slovenya ve Macaristan Sırbistan, Bulgaristan-Türkiye sınırına tel örgü çekilmesidir. Üstelik Hırvatistan-Slovenya, Slovenya-Avusturya, Hırvatistan-Macaristan gibi üye devletlerin kendi aralarındaki sınırlara da tel örgüler çekilmesi Schengen sistemi göz önünde bulundurulduğunda enteresan bir durum olarak görülebilir (Özcan, 2016: 7). 28 üye devletten en az 10'u (İspanya, Yunanistan, Macaristan, Bulgaristan, Avusturya, Slovenya, Birleşik Krallık, Letonya, Estonya ve Litvanya) göçü önlemek için sınırlarına duvarlar örmüştür. 1990'lı yıllardan 2018'e kadar Schengen bölgesindeki devletlerin göçü önlemek için sınırlarına yaklaşık 1000 km'lik duvar ördüğü tahmin edilmektedir. Duvar örme uygulaması, 1990'larda ikiyken 2015'te beşten on ikiye çıkmıştır. AB sınırlarına veya Schengen bölgesi içine 2018 itibariyle toplamda 13 duvar örülmüştür (Benedicto ve Brunet, 2018: 6). Duvarların inşası, özellikle Suriyeli göçmenlerin AB'ye girişini engellemek amacıyla son on yılda hızlı bir şekilde artış göstermiştir. AB'nin duvar inşası göçmenlerin hareket özgürlüğünü

kısıtlamakta ve yaşam savaşı verebilmek için yurtlarını terketmek zorunda bırakılan göçmenlerin yaşam hakkı gibi temel hakkına vurulmuş bir darbe niteliğindedir. Bu uygulama AB'nin insan hak ve özgürlüklerini koruyamadığı ve uluslararası sorumluluklarını yerine getirmediğinin bir göstergesidir. Her ne kadar üye devletler kendi ulusal egemenliklerini korumak için böyle bir uygulamaya başvurmuş olsa da AB gibi üye devletlerin egemenliklerini devrettiği uluslararası bir örgütün üye devletlerin yaptığı böyle bir uygulamaya kendi varlığını oluşturan değerler uğruna göz yummaması hatta bu uygulamalardan vazgeçirmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, AB'nin üye devlet çıkarlarından bağımsız bir karar alamayan uluslarüstü özelliği ve kurumsal işlevi etkisiz görülmektedir.

AB'nin sınır korumaya sair uygulamaları ciddi maliyetler gerektirmektedir. Özellikle Macaristan 2021 yılı itibariyle Polonya, Belarus sınırına çektiği dikenli teller yerine daha rijit bir tedbir olarak 180 kilometre uzunluğunda ve 345 milyon Euro maliyet yükleyen beton duvarlar örmüştür. Letonya ise 136 kilometrelik uzunluğuna ve 38 milyon Euro maliyete sahip duvar örme girişimlerine başlamıştır. Duvar örme maliyetlerinin yüksek olmasından dolayı ve AB bölgesinin ortak bir güvenlik sorunu olması hasebiyle üye devletler veya AB ile sınırı olan devletler bu maliyetlerin AB tarafından karşılanmasını beklemektedir. Özellikle Polonya, Estonya, Litvanya, Letonya Macaristan, Avusturya, Bulgaristan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Yunanistan ve Slovakya Slovenya Romanya gibi ülkeler bu konuda AB Komisyonu'na ısrarcı bir tutum sergilemektedir. Ancak AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen de, bu tutumlar karşısında yaptığı açıklamada çit ve duvarlar için yapılan maliyetlerin karşılanmasının mümkün olmadığını dile getirmiştir (A. Çakır, 25.11.2021). Duvar maliyetlerinni karşılanması noktasında üye devlet çıkarlarının Birlik çıkarlarıyla çatıştığı söylenebilir. Bu anlamda, üye devlet sınırları ve AB sınırlarının içeride ayrıştığı söylenebilir. AB'nin en az gelişmiş ülkeleri arasında olan Bulgaristan dahi Türkiye sınırının hemen hemen tamamını çitle örmüştür. AB Komisyonu, 2021-2027 yılları arasında sınır denetimi için 6,7 milyar Euro tutarında bir bütçe ayırmıştır (Maria Martin vd., 09.04.2023). Yani sınır güvenliği söz konusu olduğunda AB ve üye devletler ciddi derecede yüksek tutarlı bütçeler ayırmaktadırlar. Bu durum AB ülkelerinin her ne kadar

liberal değerlere vurgu yapmış olsalar da realist tutum sergilemeye devam ettikleirnin en net göstergelerinden birisidir.

Ayrıca insanların hareketlerini kontrol etmeyi, izlemeyi ve gözetlemeyi amaçlayan, sayıları giderek artan fiziki duvarların yanı sıra "sanal duvarlar" da bulunmaktadır. Özellikle 2013'ten bu yana insanların hareketini kısıtlamaya yönelik çeşitli programlar (VIS, SIS II, RTP, ETIAS, SLTD ve I-Checkit) ve biyometrik veri toplanması yaygınlık kazanmıştır. Bu sistemler üzerinden elde edilen veriler ve analizler EURODAC veri tabanında depolanmaktadır. EUROSUR, sınır bölgeleri için gözetim sistemi olarak konuşlandırılmıştır (Benedicto ve Brunet, 2018: 7). Frontex'in eski genel müdürü Gil Arias fiziki engellerin kökten bir caydırıcılık içermediğinden ve Ceuta ve Melilla'da da başarılı sonuçlar vermediğinden bahsetmektedir. Çünkü insanlar engelleri aşma konusunda oldukça cesaretli tavırlar sergilemektedir. Araştırma kuruluşu olan Centre Delàs'ta Ainhoa Delas adında bir araştırmacı ise çitlerin sığınma hakkı olan ve olmayan insanlar arasındaki ayrımı ortadan kaldırdığından bahsetmektedir. Ayrıca AB'nin savunduğu değerler ile gerçekte yaptıkları arasında bir çelişki ortaya çıkardığından bahsetmektedir (Maria Martin vd., 09.04.2023).

Duvar ve çitlerin inşası ile Cenevre Sözleşmesi'nde garanti altına alınan sığınma hakkı her bireyin başvurabileceği bir hak olmaktan çıkmakta ve ayrımcılık yasağının ihlal edilmesine neden olmaktadır. Yani göçmenlerin sığınma hakkına sahip olabilecekken düzensiz göçmen durumuna düşerek sınırdışı edilme olasılığının artmasına neden olmaktadır. AB sınırlarına duvar veya çit örülmesi en başta onur kırıcı ve aşağılayıcı durumların ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Bu, ne insan hakları etiği bağlamında ne de hukuki bağlamda doğru ve adil bir tutum değildir. Bu durum, Avrupa'nın kendi inşa ettiği değerlerin kuruculuğunu üstlenen AİHS'nin 1, 2, 3, 5. maddelerine aykırı bir uygulamadır. Zaruri durumlarda hayati tehlike altında bulunan insanlar gerek etik değerler gerek hukuki ilkeler doğrultusunda ülkelerini terk edebilir. Ancak başka bir ülkeye güvenli bir şekilde ulaşabilmeleri önünde engeller oluşturulması en başta her insanın çekirdek haklarının temeli olan yaşam hakkına zarar vermektedir.

3.2.3.2. Geri Gönderme ve Sınır dışı etme

AB Temel Haklar Şartı'nın 19. maddesinde hiç kimsenin ölüm cezasına, işkenceye, insanlık dışı veya aşağılayıcı cezaya ciddi olarak tabi tutulma riskinin bulunduğu bir ülkeye sürülemeyeceği veya sınır dışı edilemeyeceğinden bahsedilmektedir (Charter Of Fundamental Rights Of The European Union, m.19). AİHS'nin 2. ve 3. maddesi bir devletin yaşamını sürdürmesine engel olma, işkence veya kötü muameleye maruz bırakması söz konusuysa oraya geri gönderilmesinin yasaklanması gerektiğinden bahsetmektedir (Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, 2015: 67). Ancak Suriyeli göçmenlerin kendi ülkelerinde hayati tehlikeye uğrama ihtimalleri olduğu halde AB alanından sık sık geri gönderildiklerine şahit olunmaktadır. Geri göndermede en haklı şekilde meşrulaştırılan nedenlerden birisi AB tarafından İslam'ın terörle bağlantısı kurularak göçmenlere terörist yaftası yapıştırılmasıdır. Ayrıca Avrupa olarak tahayyül edilen Batılı gelişmiş ülkeler dışından gelen kişilerin Avrupa medeniyetine, kültür ve değerlerine zarar verebileceği veya bozacağı endişesi de etkili olmaktadır. Diğer taraftan bu bireylerin Avrupa'ya ekonomik anlamda külfet olacağı ve gelişimine katkıda bulunmayacağı düşünülmektedir. Düşünülen katkının nasıl bir katkı olacağı sorusu, istekleri dışında bir göçmen alımının olamayacağını göstermekle birlikte değerlerden uzaklaşan kapalı bir Avrupanın da var olamayacağını göstermektedir. Aslında gelişmenin önündeki en büyük engel Avrupa'nın Suriyeli göçmenlerin kimlik algısı üzerinden kurduğu ön yargılardır. Avrupa'ya en büyük zararı aslında göç eden insanlardan çok, ön yargılar vermektedir. Avrupa bu önyargılarından kurtulmadığı ve göçmenleri dışladığı sürece göç, Avrupa'da külfet olarak görülmeye devam edecektir.

AB Temel Haklar Şartı'nın 13. maddesi, temel insan hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesi durumuyla karşılaşan kimselerin herhangi bir ülke toprağına girişinin engellenmesi karşısında etkili yargı yoluna başvurma hakkının olduğunu hüküm altına almaktadır (Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, 2015: 39). Yine ABİDA'nın 78. maddesine ve AİHS 4 no'lu Protokol'ün 4. maddesi uyarınca insanların toplu şekilde sınır dışı edilmesi yasaktır (Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, 2015: 84). Ancak bu maddeye aykırı şekilde, İnsan Hakları İzleme Örgütü, 2020 yılında Yunan yetkililerin göçmenleri şiddet kullanarak Türkiye'ye doğru geri ittiğine ilişkin olarak

13 mağdur ve tanık ile görüşme yapmıştır. İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından yapılan görüşmelerde Yunan güvenlik görevlilerinin göçmenleri Türkiye'nin kara sınırına 400 kilometre mesafede bulunan Divata Mülteci Kampından toplayarak Meriç Nehri üzerinden Türkiye'ye doğru toplu şekilde sınır dışı ettiklerine ilişkin kanıtlar ortaya konulmuştur (Human Rights Watch, 21.07.2020) Bunun üzerine, BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Michelle Bachelet, Yunanistan'ın sınırlarına dayanan göçmenleri Türkiye'ye doğru toplu olarak sınır dışı etme veya geri itme operasyonlarının yer aldığı rapor doğrultusunda bu uygulamalarının hukuka aykırılık teşkil ettiği ve hak ihlallerinin istenilmeyen sonuçlar doğurabileceği yönünde açıklama yapmıştır (Altuğ, 14.09.2020).

AİHS. 4 No'lu ek Protokol'ün 2. Maddesinde her bireyin serbest dolaşım özgürlüğüne ve ikametgahını seçme ve dilediği takdirde bulunduğu ülkeyi terk etme hakkına sahip olduğundan bahsedilmektedir. Ancak bu hakların kullanılmasına ulusal güvenlik, kamu güvenliği ve düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlık ve ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması gibi istisnalar getirilmiştir. Bu protokolün 3. ve 4. Maddesinde ise vatandaşların ve yabancıların toplu sınır dışı edilemeyeceği hükmüne yer verilmiştir. Yine AİHS 7 Nolu ek Protokolün 1. Maddesinde bir devlette yerleşik halde bulunan yabancının yasaya aykırı bir kararla sınır dışı edilemeyeceğinden bahsedilmektedir (European Convention on Human Rights, 1950: 35 ve 43).

Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme'nin 32. maddesinde, taraf devletlerin ülkelerinde bulunan mültecileri ulusal güvenlik ve kamu düzenini tehlikeye düşürmesi durumunda bunu kanıtlayıcı bir kararın sonucuna bağlı olacak şekilde sınır dışı etme yetkisine sahip olduğundan bahsedilmektedir (Convention and Protocol Relating To The Status Of Refugees, 2010: 29). Yani buna göre sınır dışı etme ancak yasalara uygun şekilde mültecilerin haklarına halel getirmemek suretiyle gerçekleştirilebileceğinden bahsetmektedir. Haksız şekilde gerçekleştirilen sınır dışı işlemlerine karşın mültecilerin kanun yoluna başvurabilme hakları bulunmaktadır. Ancak uygulamada göçmenlerin haklı neden olmaksızın AB sınırlarından Türkiye'ye doğru yasaya aykırı şekilde sınır dışı edilmekte ve kendilerini savunma imkanı verilmemektedir. Ayrıca göçmenlerin başvuru koşulları zorlaştırılmakta ve dava

süreçleri uzatılmaktadır. 2014 yıllarının başlarında 20.000 fazla Suriyeli göçmen, Bulgaristan tarafından Türkiye'ye itilmiştir. AB üyesi devletlerin sınır dışı etme işlemleri ile ilgili katlandıkları masraflar AB'nin ilgili fonundan karşılanırken Türkiye bu masrafları tek başına karşılamaktadır (G. Arıkan, 2022: 41). Ancak Türkiye kendi sınırına gelen Suriyeli göçmenleri ne geri gönderebilmekte ne de başka ülkelere transfer edebilmektedir. Düzensiz şekilde ülkede bulunanlar hakkında yürütülen işlemlerde de tüm denetim ve sınır dışı işlemlerin maliyetlerini tek başına karşılamaktadır.

Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme'nin 33. Maddesinde taraf devletlerin ırk, din, siyasi görüş gibi ayrımcı tutumlarla mültecinin yaşamının tehlikeye gireceği veya özgürlüğünün kısıtlanacağı bir yere geri gönderilmemesinden bahsedilmektedir (Convention and Protocol Relating To The Status Of Refugees, 2010: 30). Ancak AB'nin Suriyeli göçmenlerle ilgili yaklaşımı ile Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi sonucu başlayan Ukraynalı göçmenlere ilişkin yaklaşımı farklılık göstermektedir. Suriyeli göçmenleri tehdit unsuru olarak görerek sınırlardan geri çeviren AB üye ülkeleri Ukraynalı göçmenleri sevgi ve hoşgörü ile karşılamaktadır. Örneğin Polonya Hükümeti'nin 2021 yılında Belarus'tan gelen Afrikalı ve Ortadoğulu göçmenleri geri itmesine rağmen Ukraynalı göçmenleri sevgiyle karşılaması göçmen alımında çifte standart uyguladığının bir göstergesidir. Ayrıca 2015 yılında Ortadoğu ve Afrika'dan gelen göçmenlerin girişini duvar örerek engellemeye çalışan Macaristan, Ukraynalı göçmenlerin giysi, gıda, barınma ve ulaşım ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır (An Haber Ajansı, 13.03.2022). 10 yıl kadar önce Suriye'den Lübnan'a kaçarak Sidon kentindeki kampta ailesiyle birlikte yaşamaya başlayan Ahmet El-Hariri, Batı ülkelerinin Ukraynalılar ile Suriyelilere yönelik farklı tutumunu eleştirerek *"Biz Suriyeli göçmenler hala çadırlarda, karın altında ölümle karşı karşıya kalırken ve kimse bize bakmıyorken neden Ukraynalılar tüm ülkelerde daha iyi karşılandı diye merak ediyoruz"* şeklinde açıklama yapmıştır (Euronews, 06.03.2022). Eski Bulgaristan Başbakanı Kiril Petkov da bu soruya cevap olacak şekilde Ukraynalıların eğitimli, nitelikli, bilindik ve belirlilik taşıdığından söz ederek Suriyeli göçmenlerin neden tehdit olarak algılandığı çıkarımının yapılmasını sağlamıştır. Ulusal çıkarı ön planda tutan bu yaklaşıma karşılık BMMYK Sözcüsü Shabia Mantoo, bu bakış açısının yanlışlığından bahsederek göçmenlerin kimliklerinin ve geldikleri yerlerin

bir anlam ifade etmemesi ve insancıl duygularla hareket edilmesi gerektiğinden insancıl duygularla hareket edilmesi gerekliliğinden bahsetmiştir. Yine BM Mülteciler Yüksek Komiseri Filippo Grandi, AB'nin sığınmacılar arasında ayrımcı bir tutum sergilediğini Ukraynalı göçmenlerin daha sevecen karşılandığından ve Suriyeli göçmenlerin ise insan hakları ile bağdaşmayacak şekilde sınır dışı edildiğinden söz etmiştir. Yine Uluslararası Af Örgütü Genel Sekreteri Agnes Callamard, AB'nin Ukraynalı göçmenler ile ilgili aynı ırk ayrımcılığına dayalı tutum ve davranışlarının etik olmadığından ve tarih boyunca bu yaklaşımının değişmediğinden yakınmıştır. Yine Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRC) Genel Başkanı Francesco Rocca, göçmenler arasında ayrım yapılmaması gerektiğinden ve göçmenlere yardım etmenin ahlaki bir zorunluluk olduğundan söz etmiştir.. North Eastern University Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Serena Parekh'in "2015'teki *mülteci krizi arka planlarına dair hiçbir şey bilmediğimiz için onların terörist olabileceği korkusunu yarattı ama daha eleştirel bir bakış açısı, bunun tüm Orta Doğulu-Müslüman erkekleri terörist olarak gören bakış açısıyla bağlantılı olduğunu söyleyecektir. Avrupa'nın Ukraynalı mültecileri sıcak karşılamasında ırkın da bir rolü vardır. Pek çok kişi Ukraynalıları gördüğünde, 'onlarda bizim gibi sarı saçlı ve mavi gözlü' diyecektir. Bu 'Bize benzeyen mülteciler benzemeyenlerden daha fazla yardımı ve desteği hak etmektedir mantığına dayandığı için bir ırkçılıktır"* şeklindeki ifadesi de mültecilere karşı yapılan ayrımcılığın nedenini net bir şekilde ortaya koymaktadır (Perspektif, 14.09.2022). Bir bireyin yalnızca belirli bir gruba mensubiyeti veya kitlesel mülteci akınının bir parçası olması üzerinden bir güvenlik tehdidi oluşturabileceği yorumu yapmak doğru bir yöntem değildir. Çünkü mülteci koruması, kişinin kendi devleti dışındaki herhangi bir devlet tarafından insan haklarının korunmasıdır. Ancak kabul eden devlette herhangi bir güvenlik riski oluşturacağına dair makul gerekçeler bulunmaktaysa zulme uğrama ihtimali söz konusu olsa bile geri gönderme yetkisi söz konusu olabilmektedir (Gibney, 2010: 23). Göçmenler arasında yapılan ırk, kültür, etnik köken, coğrafi bölge gibi ayrımlara dayalı çifte standart uygulamalar veya belirli bir gruba mensubiyet üzerinden biçilmiş roller, Avrupa'nın değerleri ve çıkarları arasındaki ikilemde çıkarlarını üstün tuttuğunu göstermektedir. Her fırsatta insan hakları ve hukuki değerlere vurgu yapan ve değerlerin temsilciliğini üstlenmiş

gibi görünen AB, mülteciler söz konusu olduğunda söylemlerinde dahi çıkar vurgulu temalar kullanmaktan çekinmemekte ve değerlerini hiçe saymaktadır.

3.2.3.3. Botların Batırılması Ve Geri İtmeler

AB'ye deniz yoluyla girmeye çalışan mülteciler hakkında yapılan işlemler insan haklarına ve hukuka uygun olmalıdır. Özellikle açık denizlerde uluslararası deniz hukuku sözleşmelerine uygun hareket edilmelidir. Denizde hayati tehlike altında olan insanların kurtarılması için her türlü tedbir alınmalıdır (Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, 2015: 37). Geri itmeler, mültecilerin bireysel durumuna ve sığınma talebinin olup olmadığına bakılmaksızın herhangi bir devletin sınırına girdiğinde o devlet tarafından sınır dışına itilerek zulüm görme tehlikesi olan yere geri gönderilmeye yönelik bir eylemdir (TİHEK, 2022: 90).

AB hukukunda yer alan Geri Dönüş Yönetmeliğinin 8. maddesi kapsamında zorla gerçekleştirilen geri dönüşlerin, ilgili kişinin onuruna ve vücut dokunulmazlığına saygı gösterilerek yapılması gerektiği hükmü yer almaktadır (Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, 2015: 171). Yunanistan tarafından yedi defa geri itilen Miraç Ahmedi, *"Yemek için bayat ekmek verdiler, adada kelepçeyle beklettiler"* şeklinde açıklama yapması bu yönetmeliğin ilgili maddesine aykırılık teşkil etmektedir. Ayrıca Suriyeli İad ve ailesinin *"Bizi aldılar ve gemiye bindirdiler. Orası soğuktu. Soğuk gemide 10 saat geçirdik. Biz yorgunduk, çocuklarımız da öyle. Karım o sırada hamileydi. Sonra bizi lastik botlarla denize ittiler. O teknelerde zor, biliyorsunuz. Çok acı çektik, neredeyse boğuluyorduk. Tekne küçüktü ve bizi birbirimizin üzerine yığdılar. Çocuklar için korkuyorduk. Dehşete düştük. Su salın içine sızmaya devam ediyordu. Denizde sekiz saat kaldık. Geceydi. Korkuyorduk, açtık ve susuzduk. Sonra Türk Sahil Güvenlik görevlileri ile temas kurduk. Sahil güvenlik bizi çekene kadar denizde sürüklendik"* şeklinde yaptığı açıklama da AB çıkarlarını esas alan insan onurunu zedeleyici davranışların bir örneğidir. Sahil Güvenlik Kuzey Ege Grup Komutanı Kıdemli Binbaşı Sadun Özdemir ise *"Göçmenler ifadelerinde, adaya vardıktan sonra elverişsiz ortamlarda barındırıldıklarını, sadece su ihtiyaçlarının karşılandığını, yemek için kendilerine bayat ekmek verildiğini, ada içerisinde kelepçeli bekletildiklerini ve kötu muamele gorduklerini, telefonlarının, pasaportlarının, değerli eşyalarının ve paralarının*

Yunan yetkililerce alınarak, geri verilmediğini Türk karasularına bırakılırken hayatlarını tehlikeye atan elverişsiz botlara kalabalık gruplar halinde bindirildiklerini, Yunan yetkilerinin tekneleriyle tehlikeli manevralar yaparak botların su almaşına sebep olduğunu ve boğulma tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarını belirttiler" şeklinde açıklama da mültecilerin vücut dokunulmazlığına aykırı ve onur kırıcı niteliktedir. Mülteciler, Yunan yetkililerce lastik bot veya hurda sallarla Türk tarafına itilmiş ancak Türk Sahil Güvenlik yetkililerince kurtarılmışlardır. Türkiye Sahil Güvenliği, sadece 28 Şubat 2020 ile 1 Aralık 2020 arasında 19 bin 130 düzensiz göçmenin kurtarıldığını, uluslararası hukukun ihlal edildiği 8 bin 269'u içinden 282'sinde de Yunanistan'ın geri itme vakalarının söz konusu olduğu bilinmektedir (TRT Haber, 08.02.2021). Yani AB'den Türkiye'ye doğru itilerek hayati tehlike altında bırakılan göçmenler Türkiye tarafından kurtarılmaktadır. Geri itme, aslında AB çıkarlarından Türkiye değerlerine doğru bir kaymanın vücut bulmuş halidir. Göçmenlere ilişkin bu kötü tutum ve davranışlar, başta insan onurunu zedeleyici ve aşağılayıcı muameleye maruz kaldıklarından temel insan haklarına ve uluslararası hukuka aykırıdır. Bu örnek olaylarda da görülebileceği üzere AB'den geri itmelere ilişkin tepki gelmemiş aksine bu geri itmelere göz yumulmuştur. AB'den beklenen ve AB değerlerin doğrultusunda yakışan tutum bu haksızlıkların önüne geçmek ve insan haklarını savunmaktır. Ancak AB, sınır güvenliğini ve AB imajı ve kimliğini giydirdiği Schengen alanını hukuk ve değerlerden üstün tutmakta ve çıkarlarını zedeleyici olay ve davranışlardan uzak durmaktadır.

19 Nisan 2015'te, İtalya'ya gitmeye çalışan göçmenlerle dolu teknenin batması ile 800'den fazla insanın hayat mücadelesi son bulmuştur. AB, bu olay karşısında Triton operasyonunun kapsamını genişletme kararı almıştır. Ancak İngiltere Başbakanı Cameron, bu operasyon kapsamında kurtarılacak insanların İngiltere'ye sığınma haklarının olmayacağından ve en yakın güvenli ülkeye gönderileceğinden bahsetmiştir (Bayraklı ve Keskin, 2017: 133). Yunanistan'ın sınır güvenliğini sağlamak için Frontex ile Yunan işbirliğiyle yürütülen Poseidon Operasyonu'nda ise Türkiye'ye geri itilmeye çalışılan göçmenleri taşıyan teknenin Yunanistan karasuları dışına çıkarma girişimleri Danimarka güvenlik yetkililerince

insan haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle engellenmiştir. Danimarkalı polis şefi Jens Møller, batma tehlikesi altında olan lastik botla 33 göçmenin Yunanistan karasuları dışına itilmesinin gerek deniz hukuku gerekse insan haklarına aykırılık teşkil ettiğini ve Yunan güvenlik ekibinin haddinden fazla insanın içinde olduğu botlara çarparak sınırları dışına itmenin yasal olmadığını ifade etmiştir (Sputnik Türkiye, 11.03.2020). İnsan Hakları İzleme Örgütü Medya Direktörü Andrew Stroehlein, Yunan güvenlik güçlerinin göçmenleri Türkiye'ye doğru geri itme operasyonlarına AB'nin göz yumduğuna dair OLAF raporuna atıfta bulunmuştur. Stroehlein, Frontex'in insan haklarını korumakla yükümlü olduğunu ancak Yunan sınır güvenlik birimlerinin geri itme vakalarına destek verdiğini belirterek bu konuda Avrupa komisyonu tarafından gerekli hukuki işlemlerin yapılması gerektiğini vurgulamıştır (Akit, 17.10.2022). Avrupa Ombudsmanı tarafından yayınlanan raporda, Yunan sınır yetkilileri ile Frontex'in sığınmacıları geri itmek için ortak hareket ettiği belirtilmiştir. Buna örnek teşkil eden bir olay olarak "Poseidon Operasyonu"nda Danimarkalı bir devriye botunun, geri itme talimatını yerine getirmediğiyle ilgili raporda, Frontex'in insan haklarına saygı, şeffaflık, hesap verebilirlik ilkelerinden ödün vermemesi ve geri itme vakalarına destek olduğu iddialarına ilişkin bir araştırma grubu kurulması gerektiğinden söz edilmiştir. Ayrıca Avrupa Ombudsmanı, dil, din, ırk ve renk ayrımı gözetilmeksizin göçmenlerin temel hak ve özgürlüklerini tehlikeye atacak şekilde yapılan muamelelerden vazgeçilerek uluslararası hukuk, insan hakları ve uluslararası koruma ilkelerine uygun davranılması gerektiğine ilişkin AB'ye 22 maddelik bir rapor sunmuştur (Milliyet, 15.06.2022).

"Lighthouse Reports", "Der Spiegel", "SRF Rundschau", "Republik" ve "Le Monde" işbirliği ile yürütülen bir araştırmada, yüzlerce düzensiz göçmenin Ege'de geri itilmesine ilişkin vakaların Frontex veri tabanına çıkış noktalarından ayrılmanın önlenmesi başlığı altında kaydedildiği tespit edilmiştir. Mart 2020 ile Eylül 2021 arasında Yunan sahil güvenliği tarafından geri itilen 957 sığınmacı "Jora" adlı veri tabanına bu şekilde kaydedilmiştir. Bu veri tabanında, Yunan Sahil güvenliği tarafından yakalanan 22 farklı sığınmacının botlara bindirilerek denizlere bırakıldığına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Yine 28 Mayıs 2021'de Midilli Adasında bulunan yaklaşık 50 düzensiz göçmenin, Norveçli sivil toplum kuruluşu olan "Egean

Boat Report"a konumunu bildirmesi ve bazı Whatsapp mesajları atmasına rağmen Avrupalı yetkililer değil de Türk Sahil Güvenliği tarafından bulunması yine aynı başlık altında bu veri tabanına kaydedilmiştir (Gaste Avrupa, 29.04.2022). 2020 yılında Alman "Der Spiegel" dergisinde yer alan haberde Frontex'in göçmen botlarını Türk tarafına geri iterek hem hukuka aykırı hareket ettiği hem de Yunanistan'a bu konuda yardım ettiği öne sürülmüştür (Durul, 28.04.2022). Nitekim AB Yolsuzlukla Mücadele Ofisi (OLAF) tarafından Frontex'in uluslararası hukuk ilkelerini ihlal ederek ve hayati tehlike altında olan göçmenlerin Türk tarafına geri itilmesi olaylarına karışarak görevini kötüye kullanmasına istinaden başlatılan soruşturma sonucunda, Frontex yöneticisi Fabrice Leggeri'nin bu olayların gizli tutulmasında aktif rol oynadığının tespit edilmesi üzerine eleştirilere dayanamayarak 28 Nisan'da istifa etmesi gündem olmuştur (NTVPara, 06.10.2022).

Türkiye, geri itme vakalarına karşı takındığı insancıl yaklaşımı gereğince, Frontex ve Yunanistan'ın hukuka aykırı geri itme olaylarını sürekli eleştirmiştir. 2020-2022 yılları arasında denizlerde ve karada toplam 62 bin 179 göçmen Yunanistan ve Frontex'in ortak girişimleri ile Türk tarafında geri itilmiş ve bunun sonucunda 152 göçmen hayatını kaybetmiştir (Yeni Şafak, 24.10.2022). Mart ve Ağustos 2020 arasında, Frontex'in, AB ve uluslararası hukuka aykırı şekilde göçmenlerin AB sınırından geri itmeye zorlandığına dair vakalara karıştığı ve insan haklarının ihlal edilmesinde rol oynadığına ilişkin altı olayın bulunduğu kesinleşmiştir (Human Rights Watch, 23.06.2021).

2020-2022 arası dönemde toplamda 27.464 mülteciden 1.018'in geri gönderildiği kaydedilirken içlerinden 600 geri gönderme vakasının çapraz kontrolden geçerek tartışmaya mahal vermeyecek şekilde netleştiği kanıtlanmıştır. Forensic Architecture ve Forensis'in ortaklaşa yürüttüğü çalışmada kesinlik kazanan veriler, göçmenlerden, "Alarm Phone" ve "Agean Boat Report" gibi sivil toplum kuruluşlarından, Frontex veri tabanından, Türk Sahil Güvenlik web sitesi gibi yerlerden alınmaktadır. Geri itmeler sırasında 11 ölüm ve 4 kayıp kişinin yanı sıra, Mart 2020'den beri geri itmelerde göçmenlerin doğrudan denize atıldığı 26 vaka tespit edilmiştir (GazeteDuvar, 21.07.2022). Sahil Güvenlik Komutanlığı yetkilileri 2021 yılının Ocak-Ağustos arası döneminde Aydın, Balıkesir, Çanakkale, İzmir

ve Muğla civarında geri itilen 5 bin 934 düzensiz göçmeni karaya çıkarmıştır. Yunanistan tarafından motorları sökülen lastik botlarla İzmir sularına itilen 2 bin 746 göçmen Türk Sahil yetkililerince kurtarılmıştır. Ayrıca Çanakkale'de 1146, Balıkesir'de 729, Muğla'da 560, Aydın'da 738 geri itilen göçmen Türk Sahil Güvenlik ekiplerince kurtarılmıştır. Ege Denizi Deniz Kuvvetleri Komutanlığının İHA'larla yaptığı gözlemler esnasında Yunan tarafının 5 düzensiz göçmeni Türk karasularına geri ittiğinin tespit edilmesine karşılık Türk yetkililer, bu göçmenleri karaya çıkartarak yiyecek, giyecek ve ısınma ihtiyaçlarını karşılamış ve tedavi olması gerekenleri hastanelere göndermiştir (TRT Haber, 15.09.2021). Geri gönderme vakalarında görülebileceği üzere AB'den Türkiye'ye doğru itilen Suriyeli göçmenlere yapılan muameleler insan haklarıyla bağdaşmamakta ve devlet çıkarları değerlere üstün gelmektedir. Ancak Türkiye geri itmeye konu olan göçmenlere yönelik sergilediği sevecen ve dost tutumuyla uluslararası topluma örnek olmaktadır.

3.2.3.4. Denizde Boğulmalar ve Arama Kurtarma

Sığınmacıların daha iyi bir yaşam beklentisi ile yaptıkları tehlikeli deniz yolculuğu esnasında çok sayıda kayıp ve ölüm vakaları ile karşılaşılmaktadır. Örneğin Avrupa'da 2014–2015 yılları arasında yaklaşık 10.000 çocuğun kaybolduğu tahmin edilmektedir. Bunlar içinde dünya kamuoyu tarafından en dikkat çeken olay ise 3 Eylül 2015'te Avrupa'ya ulaşma pahasına 3 yaşındaki Alan Kurdi'nin Akdeniz'de boğulmasıdır. Alan Kurdi'nin cansız bedeninin Türkiye sahiline vuran görüntüsünün dünya kamuoyuna yansıması küresel bir tepkiye neden olmuştur (Ghosh, 2018: 18 ve 23). Bu şekilde yaşanan olaylarda, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan göçmen krizi karşısında koordinasyon sağlayamayan ve göçmenleri vasıflılık düzeylerine göre ayrıma tabi tutan Avrupa ülkelerini hedef göstermiştir. Nitekim Almanya İçişleri Bakanı Thomas de Maizière'nin, *"İzmir civarında binlerce belki yüzbinlerce insan Avrupa'ya gitmek için bekliyor. Bence Avrupa fonlarını kullanarak burada bir mülteci kampı kurulabilir ve sonrasında kimin Avrupa'ya geçebileceğine karar verilir"* şeklinde açıklama yapmıştır. Bu açıklamaya cevaben Erdoğan, nitelikli mültecilere yönelik seçici göç politikasının insacıl bir yaklaşım olmadığı yönünde açıklamasıyla tepki göstermiştir (Euronews, 03.09.2015). Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu tutumu, Türkiye'nin değer odaklı bir göçmen politikası güttüğünün bir göstergesidir. Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan

konuşmasının devamında II. Dünya Savaşı'ndan sonra temel insan hak ve kriterlerini koruma altında alan Batı ülkelerinin, bugün aynı değerlere yüz çevirdiğini belirterek *"Akdeniz'de boğulan sadece mülteciler değildir; Akdeniz'de boğulan insanlığımızdır. Akdeniz'de bizi biz yapan değerler boğulmaktadır. Avrupa kapılarında kaderlerine terk edilen, hatta kasten gemileri, botları batırılarak ölüme gönderilen, sınırlarda insanlık dışı muamelelere tabii tutulan her mülteci bu gerçeğin acı birer tescilidir. Biz Ezidi'sini de aldık, Sünni'sini de Şii'sini de aldık, Kürt'ünü de… Türk'ünü de aldık, Arap'ını da… Hepsini aldık, reddetmedik, her türlü desteği de kendilerine veriyoruz. Türkiye, Suriye ve Irak'ta devam eden iç karışıklıklardan kaçan bunca insanı yıllardır sınırları içinde misafir ediyor. Biz sınırlarımıza gelenlerin niteliklerine, kökenlerine, inançlarına, imkânlarına asla bakmıyoruz. Biz açık kapı politikasıyla Suriye'den, Irak'tan kim gelirse gelsin hepsini alacağız dedik. Çünkü bizim için onlar insandır, yani yaratılmışların en şereflisidir"* şeklinde sözlerine devam etmiştir. Avrupa ülkelerinin göçmenleri kendi belirlediği kriterlere uygun şekilde sınıflandırarak seçmesinin doğru olmadığını ve insanlar arasında ayrım yapmadan insana insan olduğu için değer verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Sayın Cumhurbaşkanı'nın bu ifadesi aslında Türkiye'nin göç politikasının bir özeti ve profilini sunmaktadır. Çünkü Türkiye göç politikası, ırkçılık ve ayrımcılık temeline dayanmayan temel insan hak ve özgürlükler temelinde inşa edilen insancıl değer ve normları içermektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2015 yılı itibariyle Avrupa ülkelerinin tamamının 200 bin civarında mülteciyi kabul etmesine karşılık Türkiye'nin tek başına 2 milyonu aşkın göçmeni misafir ettiğini ve daha 20 bin göçmennin 28 üye ülke arasında dağıtımı konusunda bile uzlaşamadıklarını belirtmiştir. Ayrıca Erdoğan, Türkiye'nin Suriyeli göçmenlere harcadığı paranın yaklaşık olarak 6,5 milyar doları bulduğunu ancak küresel bir göçmen krizinin tüm yükünün Türkiye'ye yüklenmesinin hakkaniyet ilkesine uygun düşmeyeceğinden söz etmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 03.09.2015). Ayrıca Erdoğan, 2015 yılı itibariyle küresel sistemin Batı merkezli dünya yerine çok merkezli bir dünyadan oluştuğunu ve Batı sisteminin savunucusu olan BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyenin çıkarları doğrultusunda dünyanın geri kalan ülkelerini yönlendiremeyeceğinin altını çizmiştir (Sabah, 04.09.2015). Aslında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın konuşmaları Türkiye'nin Avrupa'nın göçmen politikasının özünü ortaya koymaktadır. Türkiye

göçmen politikasında merhamet, din, insanlık, eşitlik, misafirperverlik, hakkaniyet gibi değerleri önemserken AB, seçici, ayrımcı, dışlayıcı bir göçmen politikası benimsemektedir.

Avrupa'nın Suriyeli göçmenlere yönelik uyguladığı geri itme ve sınır dışı etmeye dönük politikaları geçmişte Hitler'in Yahudilere uyguladığı politikanın günümüzdeki bir tezahürü olarak görülebilir. Heinrich Himmler SS güçleri ile Auschwitz toplama kampınına gönderilen on bir milyon insanı yakan, insanları trenlere dolduran gaz odalarına gönderen bir milyon çocuk, iki milyon kadın, üç milyon erkek Holokostta öldüren günümüzde insanları geri iten insanları denizde boğılmasını seyreden Nazi hitlerinden pek de farkı yoktur. Günümüzde sınır denetimi ile alınan kararlar ve artırılan güvenlik tedbirleri ile sınır dışına itilen göçmenlere yönelik uygulamalar, Yahudilerin adil ve insanca yaşam koşullarının elinden alınmasına yol açan 1935 Nürnberg kanunlarının devamı niteliğindedir. Nürnberg kanunları, ile Yahudiler, gettolara hapsedilmiştir. Lodz Gettosundaki Yahudilerin Chelmno yok etme kampına gönderilmesi ile Suriyeli göçmenlerin açık denizlere itilerek ölüme terkedilmesi veya sınırlara tel örgüler çekilmesi arasında bir fark bulunmamaktadır. Her halükarda göçmenlerin yaşamları tehlikeye atılmaktadır.

6 Eylül 2012 yılında İzmir'den Yunanistan'a gitmeye çalışan ve 103 göçmeni taşıyan bir teknenin batması sonucunda 60 kişinin boğulması da trajik bir olaydır (Franck Düvell, 2013: 280). Yine 3 Ekim 2013 tarihinde İtalya'nın Lampedusa adası mevkiinde bulunan bir göçmen teknesinin batması sonucunda 368 göçmen boğulmuştur. Bu tarihten 2022 yılına kadar Avrupa'ya ulaşmak isteyen 25 bin göçmen açık denizlerde yaşamını yitirmiştir (Bianet, 04.10.2022). İnsan Hakları İzleme Örgütü Avrupa ve Orta Asya direktörü Judith Sunderland denizde yaşanan boğulmalara tepki olarak AB ülkelerinin denizlerdeki ölümlere sessiz kalması ve engellemek için uzlaşamamasının trajikomik olduğundan bahsetmiştir (Human Rights Watch, 16.06.2021). 2014 yılında ise 219 bin göçmen Akdeniz'den Avrupa'ya geçebilmiş bu esnada 3 bin kişi hayatını kaybetmiştir. 2015'te ise Akdeniz üzerinden İtalya'ya geçmeye çalışan 2 bin 621 göçmen, Ege Denizi üzerinden Yunanistan'a geçmeye çalışan 224 göçmen ve Akdeniz üzerinden İspanya'ya geçmeye çalışan 25 göçmen boğularak can vermiştir. Yani 2015'in ilk dokuz ayında Akdeniz üzerinden

Avrupa’ya geçerken toplamda 2 bin 870 göçmennin boğulduğu tespit edilmiştir. Dünya çapında ise 2015’in ilk dokuz ayında 3 bin 840 göçmenin denizde boğulmasıyla yaşam mücadelesi son bulmuştur. Özellikle 2015 Nisan ayında Libya'dan İtalya'ya geçmeye çalışan göçmen teknesinin boğulması sonucunda 700 kişiden sadece 49 kişi hayatta kalabilmiştir. (Aljazeera Türk, 22.09.2015). Akdeniz üzerinden Avrupa’ya ulaşabilme mücadelesinde 2014'ten 2022 Ekim’e kadar yaklaşık 30 bin göçmen hayatını kaybetmiştir. Uluslararası Göç Örgütü Raporu’ndan elde edilen verilerden 2021 yılının ilk ayından Kasım’a kadar Libya ve Tunus üzerinden İtalya veya Malta’ya doğru hareket eden göçmenlerden 2 bin 836’sının, Kuzey Afrika-Kanarya Adaları güzergahından geçiş yapan göçmenlerden ise 1500 kişinin yaşamını kaybettiği ve resmi olarak işlenmemiş ise de tekne batmasına bağlı çok sayıda ölümün gerçekleştiği bilgisine ulaşılmıştır (Yeni Şafak, 27.10.2022). Bu raporda, Uluslararası Göç Örgütü’nün Kayıp Göçmenler Projesi’ne bağlı olarak Avrupa ve Akdeniz göç rotasında, 2014'ten 2022 yılına kadar 50 binin üzerinde insanın hayatını kaybettiği ve bunlar arasından 30 bininin uyruğunun tespit edilemediği bilgisi yer almaktadır (Ö. F. Yıldız, 23.11.2022). IOM Kayıp Göçmenler Projesi’nde, 2021'de Orta Akdeniz'de Avrupa kıyılarına ulaşmaya çalışırken 1.500'den fazla kişinin boğulduğunu tahmin edilmektedir. 1 Ocak - 28 Mart arasında Orta Akdeniz güzergahında yaklaşık 300 göçmen ölmüş, 3.100 göçmen yakalanarak Libya'ya geri gönderilmiştir (SchengenVisa News, 05.04.2022). İtalya'nın Calabria de kıyılarında içlerinde bir bebek ve 19 çocuğun da yer aldığı 59 göçmenin yaşamını kaybetmesiyle kıyıya vuran cesetler görülmüştür. Mayıs 2001’de The Guardian’ın analizine göre hesaplanan Akdeniz’de 2.406 kişinin ölümü yasadışı, şiddet ve aşağılama ile birlikte gerçekleştirilen sınır dışı etmenin bir yolu olan geri itme vakalarının bir sonucu olarak görülmektedir. Geri itilen göçmenler işkence, tecavüz, şantaj, cinayet ve kölelik gibi muamelelerin görüldüğü kamplara geri gönderilmektedir. Diğer taraftan geri itmede uygulanan başka bir strateji olarak da göçmenlerin bulunma ihtimali zor olan deniz sularına bırakılmasıdır. Uluslararası Af Örgütü’nün yayınladığı “Dayanışma Avrupa Kalesi'nde yargılanıyor” başlıklı raporunda Avrupalı devletler, göçmenlere yardım eden sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini engelleyerek, itibarını zedeleyici şeylere maruz bırakarak haklarında cezai kovuşturmalar açarak geri itme vakalarının devamlılığını sağlamaktadır.

Mesela, Yunanistan Midilli adası civarında insan kaçakçılığı, kara para aklama ve dolandırıcılık iddialarıyla göçmenleri kurtaran 24 işçi hakkında soruşturma başlatmıştır (Scripps, 26.02.2023).

26 Şubat 2023'te Crotone yakınlarındaki İtalyan sahilinden 150 metre uzaklıkta batan tekneye arama kurtarma ekibi gitmediği için 33'ü çocuk 81 kişi boğularak can vermiştir.11 Mart'ta İtalyan, Malta ve Libyalı yetkililer, içinde 47 kişinin bulunduğu batma tehlikesi ile karşı karşıya olan tekneye yardım etmesi için acil yardım hattı Alarm Phone tarafından uyarıldığı halde arama kurtarma çalışmaları başlatılmamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında İtalya ve AB'nin uluslararası hukukun yüklediği sorumlulukları yerine getirmemesi ve kurtarma gemilerinin suç sayılarak çalışmalarının engellenmesi etkili olmuştur (Tranchina, 15.03.2023). Sivil toplum kuruluşu Alarm Phone, Libya'nın Tobruk kenti çıkışlı ve içinde 400 göçmenin bulunduğu teknenin Yunanistan ve Malta arasında batma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını ancak arama kurtarma çalışmasının başlatılmadığını ifade etmiştir. Almanya merkezli sivil toplum kuruluşu Sea-Watch International ise Maltalı yetkililerin ticari gemilere göçmenlere müdahale etmemesini sadece yakıt ikmali yapması yönünde talimat verdiğini 400 kişinin ölümle burun buruna geldiğini ve AB'nin acilen müdahale etmesi hususuna dikkat çekmiştir (Hürriyet, 10.04.2023). 11 Ekim 2013'te yaşanan bu olayda, İtalyan yetkililerine birçok kez yardım çağrısı yapılmasına rağmen dönüt alınamamış ve Malta'ya ait arama-kurtarma bölgesinde olduğu için herhangi bir aksiyon alınmamıştır. Malta arama-kurtarma ekibi de teknenin batmasından saatler sonra olay yerine ulaştığından 60 çocuğun da bulunduğu 200'den fazla kişi hayatını kaybetmiştir (Pınar, 27.01.2021).

Uluslararası Göç Örgütü Genel Direktörü Antonio Vitorino, Orta Akdeniz'de 2014'ten itibaren 20 bin ölümün kayda geçtiğini, arama ve kurtarma ekiplerinin sahaya inmesindeki gecikmelerin ve koordinasyon sorununun insanların hayatlarını tehlikeye attığını, oysa devletlerin denizlerdeki insanların hayatlarını kurtarmada yasal zorunluluklara sahip olduğunu bu yüzden aktif rol oynamaları gerektiğinden bahsetmiştir (Euronews, 12.04.2023). Nisan 2015'te, Orta Akdeniz'deki iki büyük deniz kazası gerçekleşmiş ve 1200'den fazla insan hayatını kaybetmiştir. Avrupalı liderlerin 2014'te İtalya'nın hayat kurtarıcı arama ve kurtarma faaliyetlerine son

verme kararının ölüm oranlarının artmasında büyük payı bulunmaktadır. Devlet yetkililerinin insanları kurtarma konusunda pasif kalması sonucu sivil toplum örgütleri Akdeniz'de etkin şekilde rol oynamaya başlamıştır. Akdeniz'de 14.000'den fazla insanın hayatını kurtarmasına rağmen Lampedusa limanına doğru giderken yakalanan Luventa gemisi alıkonulmuş ve 10 insani yardım gönüllüsünün 20 yıla kadar hapis cezası istenmiştir. 2017 arama kurtarma ekiplerinin Akdeniz'den tasfiye edilmesi amacıyla iki STK daha soruşturma geçirmiştir (Trilling, 22.09.2020). Sascha Girke ve Dariush Beigui isimli iki tane Luventanın gönüllü mürettabatı, zor durumda olan insanların kurtarılmasının suç sayılamayacağından söz etmiştir. Luventa, 4 yıldır İtalya'nın Trapani kentinde işlevsiz şekilde bekletilmektedir (White, 05.08.2021). Uluslararası Denizcilik ve İnsan Hakları Hukuku kapsamında gemilere denizde tehlikeli durumların önlenmesi için sorumluluk yüklenmektedir. Ancak İtalya gibi Avrupalı devletler, Libyalı yetkililere destek sağlayarak deniz yoluyla AB'ye geçmeye çalışan göçmenlerin AB sınırlarına girişini önlemeye ve Libya'ya geri döndürmeye çalışmaktadır (ECCHR, 07.08.2022). Bu olaylar sonucunda Akdeniz'de göçmenleri arama-kurtarma çalışmaları engellenmeye ve yasal bir zemine oturtulmaya çalışılmaktadır. Burada devlet egemenlik alanlarının belirlenmesinden önce yaşam hakkı öncelik taşımaktadır. O yüzden hayati tehlike altında bulunan göçmenlerin yetki alanına bakılmaksızın müdahale edilmesi gerekmektedir.

İtalya'nın Lampedusa adasına gitmek için tekneye binen 365 göçmen, teknenin batması sonucunda yaşamını yitirmesi ile "Mare Nostrum" olarak adlandırılan arama-kurtarma operasyonları yürütülmüştür. Ancak bu operasyonlarda dahi ortak bir girişimde bulunmayan AB ülkeleri, yalnızca denizde arama kurtarma operasyonları için Frontex'e yetki verebilmişlerdir. Daha sonra AB, Mare Nostrumdan farklı olarak "Triton Operasyonu"nu gündeme getirerek göçmenlerin güvenliği yerine Avrupa'nın sınır güvenliğini korumayı amaçlamıştır. AB, Triton Operasyonu ile her ne kadar AB'ye düzensiz giriş çabalarından insan kaçakçılarını sorumlu tutmuş olsa da esas sorun göçmenlere bu güvensiz yol dışında başka alternatif sunulmamış olmasından kaynaklanmaktadır (Bayraklı ve Keskin, 2017: 131 ve 132). Mare Nostrum Operasyonu'nun üçte birinden daha az maliyet yükleyen

Triton operasyonu, aylık 2,9 milyon Avro bütçeyle Frontex denetiminde yürütülmektedir. Triton Operayonu İtalyan donanması tarafından Libya tarafında yürütülmektedir. 2015'in başından bu yana İtalya'ya geçmeye çalışan 18.000 göçmenin 16.000'i arama kurtarma operasyonları ile kurtarılmıştır. Diğer taraftan Mare Nostrum operasyonu ile sadece bir yılda denizde tehlike altında bulunan 100.000 göçmeni kurtarmıştır (Borger, 11.05.2015). Triton Operasyonu ile Akdeniz'de 6 ayda 24 binden fazla göçmen kurtarılmasına rağmen aylık 9 milyon avroluk maliyet yükleyen Mare Nostrum operasyonu ile bir yılda 140 binden fazla göçmen kurtarılmıştır (Anadolu Ajansı, 23.04.2015). Bu program İtalya'ya ayda 9 milyon Euro'ya mal olurken, rakam bir yıl içerisinde 114 milyona yükselmiştir. Maliyetin fazla olmasından ve düzensiz göçü teşvik etmesinden dolayı 2014'te çalışmalar durdurulmuş ve "Frontex plus" çatısı altında devam edilmeye başlanmış ancak durdurulmasına insan hakları örgütleri tepki göstermiştir (Kayaoglu, 11.02.2015).

Kasım 2014'te Triton Operasyonu, Libya çıkışlı artan göç akışına karşı 2013 yılında Orta Akdeniz'de İtalya tarafından başlatılan Mare Nostrum operasyonunun devamı niteliğindeydi. Haziran 2018'de İtalya eski İçişleri Bakanı Matteo Salvini, İtalyan limanlarının denizde mahsur kalan veya tehlike altında olan göçmenler hakkında arama-kurtarma çalışması yapan STK gemilerinin İtalya sahasına girmesinin yasaklandığını duyurarak Sophia operasyonu alanının dışında Libya Sahil Güvenliği'nin Akdeniz'deki yasadışı göçe ve ölümlere engel olmak için haberdar edilerek sorumluluk yüklendiğinin altını çizmiştir. Bundan sonra bu operasyonla denizdeki arama-kurtarma çalışmaları ile ilgili herhangi bir inisiyatif alınmayacak ve insansız hava araçlarıyla düzensiz göç denetimi sürdürülecektir. Ancak Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Uluslararası Göç Örgütü ve STK'lar Libya'ya geri gönderilen göçmenlerin kötü muameleye maruz kalacağı ve hayati tehlike altında olacağı uyarısında bulunarak bu karara tepki göstermiştir. Çünkü 2017 ortalarına kadar Sophia ile Triton operasyonu ile kurtarılan göçmen sayısı birlikte dikkate alındığında bu sayının STK gemilerinin yaptığı operasyondakinden daha az olduğu dikkate alındığında bu tepkilerin haklılığı ortaya çıkmıştır (Laux, 16.04.2021). AB Komisyonunun Göç, İçişleri ve Vatandaşlıktan Sorumlu Üyesi Dimitris Avramopoulos ise bu operasyonun Almanya ve İtalya tarafından

sonlandırılmasına tepki olarak AB'nin Akdeniz'deki düzensiz göçe ilişkin üstlendiği misyonu zedelediğinden bahsetmiştir (Yeni Şafak, 25.01.2019). Nitekim Avusturya Başbakanı Sebastian Kurz da insan kaçakçılığı ve düzensiz göçü önlemek için oluşturulan 2015 yılında başlayan Sophia Operasyonu'nun hem Akdeniz'deki ölümleri önlemek hem de göçmenleri Avrupa yolculuğundan vazgeçirmek konusunda başarısız olduğunu belirtmiştir (Hürriyet, 12.05.2023). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) Sözcüsü William Spindler, Avrupa'nın Akdeniz'deki arama-kurtarma faaliyetleri için tahsis ettiği kaynağın yeterli olmadığına dair açıklama yapmıştır (Deniz Haber Ajansı, 19.10.2014). AB, genellikle açık denizlerdeki arama-kurtarma çalışmaları ve sınır denetimini tek bir misyon üzerinden yürütmeye çalışmakta ve veritabanına dayalı operasyonel faaliyetlere izin vermektedir. Bu anlamda, Frontex ajansı yetkili kılınmış olmasına rağmen bu ajansın müdahale yetkisi olmadığı ve sınır gözetimi ve denetimi alanında yetkin olduğu göz önünde bulundurulursa egemenlik ve yetki çatışmalarının devam edeceği ve koordinasyon eksikliğinden ötürü göçmenlerin hayatlarını kaybetmeye devam edebileceği öngörülebilir. Bu yüzde, AB ortak bir havuz sistemine dayalı güvenlik önlemleri almakta ve sivil toplum kuruluşlarının olaylara müdahalesini engellemeye çalışmaktadır. Yani bir nevi hukuki olarak zor durumda kalmış insanların yaşam haklarının ve temel hak ve özgürlüklerinin korunması engellenmektedir. Bu yaklaşım ve politikalar, Akdeniz'de ölüm oranlarının artmasına neden olmakta ve bunu önleyebilmek için hızlı bir aksiyon geliştirilmesini engellemektedir.

Aslında, Mare Nostrum, Poseidon, Hera, Andale, Minerva, Hermes, Triton ve Sophia olmak üzere 8 denizcilik operasyonundan hiçbirinin insanları kurtarmak gibi bir misyona sahip olmadığı görülmektedir. Bu operasyonlardan yalnızca Mare Nostrum, filosuna insani yardım kuruluşlarını dahil etmiş ancak yerini, sınırla ilgili suçları kovuşturmaya daha fazla odaklanan Frontex'in "Triton Operasyonu" almıştır. Başka bir operasyon (Sophia), insanları göç yollarında taşıyan kişilere zulmetmeye odaklanan bir yetkiye sahip askeri örgütle (NATO) doğrudan işbirliğini içermekteydi. Bu operasyonların ortak özelliği, genel olarak suçlara yönelik muameleler kapsamında göçmenlere güvenlik odaklı yaklaşması ve onların tehdit olarak nitelendirmesidir (Benedicto ve Brunet, 2018: 7). Aslında, burada insan

güvenliğinden önce devlet güvenliğini ve idealist değerlerden ziyade realist çıkarları esas alan bir tutum ve davranış benimsendiği görülebilir.

3.2.3.5. Sınırda Yaşanan Hak İhlalleri

İHEB'in 5'inci maddesi, AİHS'in 3'üncü maddesi, MSHS'nin 7'nci maddesi ile AB Temel Haklar Şartı'nın 4'üncü maddesinde geçen ortak bir hükümgereğince kimsenin işkence veya onurunu zedeleyecek kötü muamelelere maruz bırakılamayacağı koruma altında alınmıştır. Ancak AB sınırında göçmenlerin geri gönderilmesine yönelik hak ihlalleri göçmenlerin ne kadar onur kırıcı davranışlara, şiddete ve kötü muamelelere maruz kaldığını açıkça ortya koymaktadır.

Türkiye'nin, İdlib'de 34 askerin şehit olması sonucunda 2016 yılında başlattığı Bahar Kalkanı Harekâtı AB ile arasındaki anlaşmayı bozarak göçmenlerin AB'ye geçişine izin vermiştir. 135.000'den fazla göçmenin Yunanistan sınırına dayanması ile göçmenler insan haklarına aykırı muamelelere maruz kalmıştır. Buna karşılık, AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, Yunanistan'ı Avrupa Kalkanı olarak nitelendirerek övgülerde bulunması Avrupa'nın bu etik olmayan tavrını net şekilde ortaya koymuştur (Emin, 2020: 1). 27 Şubat 2020'de Yunanistan ile Türkiye arasındaki Pazarkule sınırına dayanan hemen hemen 13.000 göçmen Yunan birliklerinin biber gazı, göz yaşartıcı sprey, tazyikli su ve hatta gerçek mermi kullanımıyla sınır dışı edilmeye zorlanmıştır (ECRE, 2022: 29). BMMYK raporlarına göre, Avrupa'da tehdit, korkutma, şiddet ve aşağılama gibi eylemlerle göçmenler sınırdan göndermiştir.Ayrıca kıyafetleri ve ayakkabıları çıkarılarak denize doğru itilmiş ve hatta direnenler vurularak öldürülmüştür (UNHCR, 21.02.2022). Yunanistan'ın Türkiye sınırına yakın bir Yunan köyü olan Neo Cheimonio'ya gelen 36 yaşındaki Suriyeli bir adam ve sekiz yaşındaki oğlunun alınan ifadesinde, göçmenlerin telefonlarına el konulduğundan ve erkeklerin zorla ceket, gömlek ve pantolonlarını çıkarmak zorunda bırakıldığından bahsedilmiştir. Dört saat boyunca bir pis tuvaleti ve dört katlı bir ranzası olan bir odada tutulan göçmenlere, uzun süre şiddet uygulanmış, yiyecek, su, tıbbi bakım veya tercümandan mahrum bırakılmıştır. Ancak Yunanistan başbakanı Kyriakos Miçotakis bu davranışlar karşısında ülke sınırlarını koruma hakkının olduğundan bahsetmiştir (Rankin, 08.12.2022). Boşnak Dr. Öğretim üyesi Muhasilovic, AB'nin

sınıra gelen göçmenlere ateş edilmesini ve botlarının batırılmasını meşru gördüğünü belirtmiştir. Avrupa'nın taraf olduğu insan hakları anlaşmalarına uygun davranmadığını ve şiddetin temelinin Müslüman karşıtlığı ve yabancı düşmanlığı olduğunu ifade etmiştir. AB'nin hem kara hem de denizdeki bu uygulamalarının değerleriyle çeliştiğini belirten Ülger de Avrupa'nın eğitimli göçmen dışındakileri kabul etmediğini belirtmişti (Perspektif, 19.04.2023). Yani AB göçmen kabulünde hem ırk, etnik köken ayrımcılığı hem de nitelikli insan ayrımcılığı yaparak insani değerlere bağlı bir yaklaşımdan ziyade AB çıkarlarına dayalı bir yakaşım benimsemektedir.

Makedonya sınırındaki İdomeni'de 10.000 ila 14.000 göçmen 9 Mart 2016'dan bu yana kapatılan ve potansiyel bir insani kriz yaratma tehdidi taşıyan bakımsız kamplarda yaşamlarını sürdürmek zorunda bırakılmıştır. Göçmenler hareket etmeyi reddettikçe ve çitleri aşmaya çalıştıkça Makedon sınır muhafızları da şiddeti artırmıştır. Yunanistan, göçmenleri tarama ve kayıt altına almak için oluşturduğu gözaltı tesisleri ile göçmen yardım kuruluşları tarafından eleştirilmiştir. Örneğin Moria'da aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu 3000'den fazla sığınmacı, mahkûmların hareket özgürlüğünü engelleyen dikenli tellerle çevrili gözetleme kulelerinden oluşan kale benzeri bir yere tıkılmıştır. Uluslararası Af Örgütü, Moria'daki ve Sakız adasındaki başka bir merkezdeki koşulları korkunç olarak nitelendirilmiştir. Eylül 2016'da bilinçli şekilde çıktığına inanılan bir yangın nedeniyle 3000 ila 4000 kişi Moria'daki kamptan kaçtı ve 150 çocuk tahliye edilmek zorunda kalmıştır. UNHCR, Uluslararası Kurtarma Komitesi ve Sınır Tanımayan Doktorlar, operasyonların askıya alınması konusunda girişimlerde bulunmuştur (Ghosh, 2018: 47). İnsan Hakları İzleme Örgütü, Suriye krizinin ortaya çıkmasından itibaren Bulgaristan, Hırvatistan ve Macaristan'daki sınır görevlilerince göçmenlere yapılan şiddet ve kötü muameleleri raporlamıştır. Buna göre göçmenler, sınır dışı edilmek üzere gözaltında tutulurken aç ve susuz bırakılmış ve üzerlerindeki eşyalara el konulmuştur. Hatta, Bulgar sınır yetkililer tarafından genç bir Suriyelinin vurulduğu bildirilmiştir (Gall, 08.12.2022). Snırda yaşanan bu hak ihlallerine göz yumulması ve göçmenlerin insani muameleler ve insani yaşam koşulları altında yaşayamamasıAvrupa'nın insan haklarının korunması ve savunulması hususunda hayal kırıklığı yaşattığının bir göstergesidir.

3.2.2. Türkiye'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Göç Politikası ve "Değer" ve Çıkar Odaklı Politikasının Temel Mekanizmaları

Türkiye'nin göçmen politikası ile ilgili değer odaklı tutum ve davranışlarına bakıldığında uluslararası hukuka ve insan haklarına uygun hareket etmesi ve Cenevre Sözleşmesi'ndeki geri göndermeme ilkesini uygulaması, yardımseverlik ve misafirperverliğin genel bir davranış şekli olarak benimsemesi gibi politikaların varolduğu görülmektedir. Nitekim Türkiye'nin Suriyeli göçmenlerin kısa süreli kalacağını hesap ederek misafir olarak görmesi, sürecin başındagelişen uluslararası işbirliği ve maddi yardıma karşı olumsuz tutumu, uluslararası kaynaklara ulaşabilmede sivil toplum gücünün kullanılamaması, YUKK'nin 91. maddesinde yer alan geçici koruma statüsü ile Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 6. maddesindeki geri göndermeme ilkesinin uygulanmasında aksaklıkların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (M. Terzi, 2018: 215 ve 216). Ayrıca Türkiye, Suriye'deki rejimin devrileceğini öngörerek göçmenlerin ülkesine geri döneceğini düşündüğü için ilk başta göçmen sorununu çok önemsememesi de aksaklıklardan birisidir. Ancak Türkiye'nin Suriyelilere yönelik tutumu, güvenlikleştirmeden ve yük paylaşımını içeren çıkar odaklı politikalar ekseninden uzaklaşarak bölgesel arabuluculuk ve diplomasi içeren ahlak odaklı politikalar eksenine doğru kaymıştır (Gökalp Aras ve Mencütek, 2015: 202).

Türkiye kamuoyunda ve politikalarında göçmen meselesi yoğun şekilde gündem olmaktadır. Özellikle Türkiye'de son yıllarda enflasyonun ve işsizliğin arttığı bir ortamda göçmenler iktidarı eleştirmek için politik bir malzeme unsuru olarak kullanılmaktadır. Eğer vatandaşların gelir seviyesi ile ülkenin içinde bulunduğu ekonomik refah seviyesi yüksek olsaydı göçmenlerin durumu bu kadar tartışmalı olmayabilirdi. Ancak kriz dönemlerinde göçmenler bütün kötü gidişatın sorumlusu olarak gösterilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, iktidar, gerek vatandaşların tepkisini çekmemek gerekse insancıl yaklaşımı terk etmeden gönüllü bir şekilde göçmenleri ülkelerine geri göndermek için çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Diğer taraftan Milliyetçiliğin artması ile birlikte göçmenlere oy kullanma hakkı gibi imkanlar sunulmasına karşılık iktidara olumsuz eleştiriler yapılmaktadır.

3.2.2.1. Türkiye'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Değer Odaklı Göç Politikası

3.2.2.1.1. Açık Kapı Politikası ve "Misafirperverlik"

Suriye ile 911 km sınırı bulunan Türkiye, 29 Nisan 2011 tarihinde 400 kişilik göçmen grubunun Hatay sınırına dayanması ile açık kapı politikası uygulamaya başlamış ve uluslararası hukukta yasal olarak tanınmamış misafirperverlik statüsü benimsemiştir. 1951 Cenevre Sözleşmesi ve Ek Protokolüne taraf olan Türkiye, Avrupa dışından gelen sığınmacılara göçmen statüsü sağlamadığından "misafirperverlik" kavramını sık sık dile getirmektedir (Shaherhawasli ve Güvençer, 2021: 3; Şimşek, 2017: 166). 2013'ten itibaren Suriyeli göçmenlerin kitleler halinde yoğun göçünün artması açık kapı politikasının da uzun süreli sürdürülemeyeceğinin sinyallerini vermiş ve bu misafirperverlik statüsü de politize edilmeye başlanmıştır (İçduygu ve Demiryontar, 2022: 323). Misafirperverlik statüsünün kullanımı aslında hukuki olarak kesin ve net bir ayrımı yapılmasa da dini olarak birtakım sorumluluk ve özen yükümlülüğüne sahip belirli çerçevelerde kullanılan soyut bir kavramdır. Ancak bu kavramın kullanımı özellikle Suriyeliler açısından bakıldığında Türkiye'ye din kardeşliği açısından önemli görevler yüklemektedir. Daha sonra dinde de misafirliğin üç gün olacağı ve ondan sonra misafirin özen yükümlülüğü kurallarına değil de ev halkı kurallarına tabi olacağına dair inanç gereği Suriyelilere de "geçici koruma" statüsü verilmiştir.

Türkiye, "muhacirler ve ensar" gibi dinî ve "misafir" gibi kültürel yönü ağır basan terimleri kullanarak Suriye ve Türk toplumu arasındaki bağları kuvvetlendirmek ve entegrasyonu sağlamak için çaba göstermektedir (Shaherhawasli ve Güvençer, 2021: 7). Mülteci statüsü verilmemesi ve ilk başta misafirperverlik kavramının kullanılması belirsiz ve dayanaksız bir durum teşkil ettiğinden göçmenler açısından koruma sağlamadığı için pek de istenen bir durum değildir (Özden, 2013: 5). Yani hukuki dayanaktan ziyade dini bir dayanağı olan misafirperverlik tutumu Türkiye'nin değer odaklı yaklaşımının bir yansımasını teşkil etmektedir. Ancak Türkiye, zamanla göç külfetine tek başına katlanmanın maliyetine dayanamadığından daha fazla göç akışıyla karşılaşmamak için değer ve çıkar ikileminde çıkarların öncellendiği politikaların uygulanması sonucunda 911 kilometrelik Suriye sınırına

873 kilometre, İran sınırına 175 kilometre, Irak sınırına da 13 kilometrelik duvar inşa etmiştir. Türkiye sınırına toplamda 1079 kilometre duvar örülmüştür. Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile olan 1.849 kilometre sınırının 1.079 kilometrelik kısmına duvar örülmüş olmakla beraber aynı zamanda 2016 yılında çalışmalarına başlatılan, aydınlatma ve kamera sistemleri, gözetleme kuleleri, iletişim, alarm, ihbar sistemleri, teknolojik donanıma sahip devriye araçları, İHA ve SİHA'lar, elektronik ve termal gözetleme teknolojileri gibi çalışmaları içeren Entegre Sınır Güvenlik Sistemleri ile de sınır güvenliği sağlanmaktadır (Şener, 25.10.2021).

Şekil 6: 2022 yılı itibariyle dünyadaki Suriyeli göçmen nüfusunun dağılımı tablosu

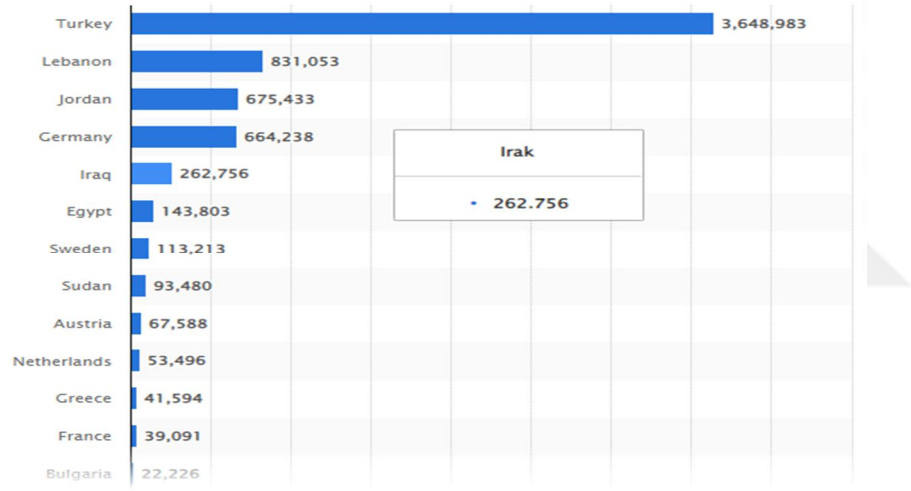

Kaynak: (Statista, https://www.statista.com/statistics/740233/major-syrian-refugee-hosting-countries-worldwide/, 21.05.2023).

Tablodan da görülebileceği üzere dünya üzerinde 3.6 milyondan fazla Suriyeli göçmen nüfusu barındıran ülke Türkiye'dir. Gelişmiş ülkelerdeki mülteci sayısı dünya üzerindeki mülteci sayısının yalnızca %6'sını oluşturmaktadır. Avrupa kıtasının tamamında 1 milyon 387 mülteci bulunmasına rağmen yalnızca Türkiye'de bulunan mülteci sayısı bu sayının 2 katını da geçmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020: 85). Buradan anlaşılacağı üzere Türkiye, kısa vadeli değer odaklı uygulamalarla göçmen krizinin tamamen

çözülmesini sağlayamamış ve ülkede eğitim, sağlık, kültürel her alanda sıkışıklık maliyeti ortaya çıkmıştır. Sosyal devlet olma özelliğine uygun şekilde politika üreten Türkiye Suriyeli göçmenlerin sağlık hizmetine erişimini sağlamış ancak hastanelerde randevu süreleri ve doktorların çalışma süreleri uzamış, randevu almak zorlaşmış, sağlık hizmetlerinin sunumunun kalitesi düşmüş ve yeni şehir hastaneleri kurulmak zorunda kalınmıştır. Eğitim alanında, okulların kapasitesini aşkın öğrencinin biarada eğitilmesi eğitimin kalitesini düşürmüş ve yeni okullar yapılmak zorunda kalınmıştır. Ekonomik alanda piyasada tercih edilmeyen işlerde ucuza çalışan göçmen işçiler yerel halkın bu işlerden çıkmasına neden olmuştur. Diğer tarafan, sosyo-kültürel alanda daha fazla insanın kamplardan barınma merkezlerine doğru hareketi ile konut piyasasında yaşanan sıkışıklık maliyeti konut fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Devletin bu sıkışıklık maliyetinin üzerinden gelebilecek kapasiteye sahip olması için gerekli mekanizmaları devreye sokması için gerek uluslararası yardımlara ve desteklere gerekse ülke refah seviyesinin yükselmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, göçmen ve vatandaşların da işbirliği ve dayanışmaya ihtiyaçları bulunmaktadır.

3.2.2.1.2. Geri Kabul Anlaşması ve Güvenli Üçüncü Ülke ve Vize Serbestliği Diyaloğu

Türkiye, YUKK, 1951 Mülteci Sözleşmesi'ne koyduğu çekince kapsamında üç tür uluslararası koruma statüsü tanımaktadır: (ECRE, 2022: 20).

a. 1951 Sözleşmesi'nin mülteci tanımını esas alan Avrupa'dan ülkemize göç edenlere verilen mülteci statüsü.
b. 1951 Sözleşmesi'nin mülteci tanımına girmekle beraber Avrupa ülkeleri dışından ülkemize göç eden kişilere verilen şartlı mülteci statüsü.
c. Mülteci statüsü veya şartlı mülteci statüsü dışında kalan ve ülkesine geri döndüğünde ölüm cezasına veya işkenceye maruz kalma ihtimali olan veya ülkelerindeki çatışmalar ve yaygın şiddet hareketleri nedeniyle ciddi tehdit altında bulunan kişilere verilen ikincil koruma statüsü.

2008 yılında kabul edilen Geri Gönderme Tüzüğü ile AB sınırlarında düzensiz konumda bulunan üçüncü ülke vatandaşlarının sınır dışı edilmesinde tüm üye devletler tarafından uyulması gereken birtakım kurallar ortaya atılmıştır. Bu

anlaşmaların kabul edilmesinin hızlanması için nitelikli çoğunluk sistemi getirilmiş ve Parlamento onayı şartı getirilerek bu anlaşmaların uygulanmasında parlamentonun yetkisi artırılmıştır. Bu anlaşmaların hukuki temelini Lizbon Anlaşması'nın 79. maddesi oluşturmaktadır (Kıyıcı ve Kaygısız, 2018: 476). Geri kabul anlaşmaları, hem imzalayan devletlerin vatandaşlarının geri kabulünü hem de üçüncü ülke vatandaşları ile vatansızların geri kabulünü içeren iki taraflı veya çok taraflı bir yapıya sahip geniş kapsamlı bir anlaşmadır. Bu anlaşmaların tarafları devletler dışında tüzel kişiliğe sahip uluslararası kuruluşlar da olabilmektedir. Nitekim AB ile Türkiye arasında imzalanan geri kabul anlaşmaları da bulunmaktadır (Çelik ve Şemşit, 2020: 68). AB, Geri Kabul Anlaşmaları ile sınırları içinde düzensiz konumda olan taraf ülke veya üçüncü ülke vatandaşlarını anlaşmaya taraf diğer devletlere geri gönderebilmektedir. AB'nin anlaşmaya taraf devletin ülkesi üzerinden transit geçiş yaparak sınırına giren üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabul etmesi için bu ülkeden sınırına transit geçiş yapıldığını ispatlaması elzemdir (Kıyıcı ve Kaygısız, 2018: 477). Geri Kabul Anlaşmaları'nda, düzensiz göçmenler ilk öncelikle kaynak ülkeye bu mümkün değilse transit ülkeye yollanmaktadır (Bozkurt ve Eur., 2018: 198). Bu anlaşmaya göre Türkiye, kendi topraklarından AB'ye düzensiz şekilde geçiş yapan üçüncü ülke vatandaşlarını anlaşmanın yürürlülük tarihinden itibaren üç yıl geçtikten sonra geri alabilecektir. Ancak ülkeler arasında yapılan ikili anlaşmalar gibi bazı koşullar gereğince üç yıllık süre beklenmeyebilir (Özdal, 2018: 302).

18 Mart 2016 tarihinde AB ile Türkiye arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması ile her taraf devlet anlaşmaya taraf diğer devlet sınırına düzensiz şekilde girmiş olan vatandaşını Eylül 2014'ten itibaren geri kabul edeceğini taahhüt ederken üçüncü ülke vatandaşları hakkında bu taahhüdün gerçekleşmesini üç sene sonraya ertelemişlerdir. Suriye'de meydana gelen olaylar sonucu oluşan kaos ortamından kaçmak isteyen insanların kitleler halinde göçünün yoğunlaşması sonucunda bu anlaşmanın uygulanma tarihinin 2017'den 1 Haziran 2016'ya alınmasına karar verilmiştir. AB'ye yapılacak düzensiz göçün engellenmesi için Türkiye'ye yardım yapılması gerekliydi. Bu anlamda AB tarafından Türkiye'ye önce üç daha sonra altı milyar Avro ödeme yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca gündeme getirilen "1'e 1" formülü ile Yunanistan'dan Türkiye'ye geri gönderilmesi gereken her bir Suriyeli karşılığında Türkiye'deki bir Suriyeli'nin yeniden yerleştirilmesi planlanarak

Türkiye'deki göçmen sayısındaki artışın engellenmesi sağlanacaktı (Alioğlu Çakmak ve Türkeş Kılıç, 2018: 430).

AB, 72.000 mülteci kontenjanıyla sınırlı olmak kaydıyla Yunanistan'dan Türkiye'ye gönderilen her bir Suriyeli göçmen için, Türkiye'de yaşayan bir Suriyeli göçmenin AB'ye gönderilmesi ile açıklanabilecek "1'e 1 formülü"nü ileri sürmüştür. Bunun karşılığında Türkiye ise "Türkiye Mülteci Aracı" tarafından sağlanan 6 milyar Avro'luk fonun Türkiye'ye verilmesini, vize serbestisinin kabulünü ve AB'ye üyelik müzakerelerinin gelişimini ileri sürmüştür (Uluslararası Af Örgütü, 2016: 10). Düzenlemenin ardındaki fikir, bir varış noktası olarak AB'nin çekici etkilerini azaltmak ve insan kaçakçılarının iş modelini yerle bir etmekti (Ghosh, 2018: 31). Geri kabul anlaşmasının Türkiye açısından olumlu katkısı "Vize Serbestisi Yol Haritası"ndaki kriterleri yerine getirdiği takdirde Türk vatandaşlarına vizesiz seyahat hakkı tanımasıdır (Demir ve Soyipek, 2015: 36). Ancak AB'ye girişte vize kolaylığının sağlanabilmesi için taraf ülke tarafından kriterlerine uygun şekilde hazırlanan yol haritasındaki düzenlemelerin yapılması gerekmekte ve bu düzenlemelerin yapılmasına göre tarih de değişmektedir. Mesela, Sırbistan, Karadağ, Makedonya, Bosna-Hersek ve Moldova ile AB arasında imzalanan geri kabul anlaşmaları 1 Ocak 2008'de uygulamaya sokulmasına rağmen Sırbistan, Karadağ ve Makedonya'ya 2009'da; Bosna Hersek'e 2010'da; Moldova'ya ise 2014'te vize serbestliği sağlanabilmiştir (Kıyıcı ve Kaygısız, 2018: 477).

AB'nin GKA'yı imzalanması ve Türkiye'ye vize serbestliği sözü vermesinin temel nedeni Türkiye üzerinden yasa dışı şekilde Avrupa'ya girmeye çalışan göçmenleri engellemektir. Bu kapsamda imzalanacak GKA ile AB, sınır güvenliği ve denetiminde düzensiz göçü önlemeyi hedeflemekteydi. Üstelik Türkiye'nin zamanla geri kabul kapasitesini artırması ve üçüncü ülkelerle GKA imzalaması için üç yıllık bir süre öngörülmüştür (Ekinci, 2016: 18). AB, uzun zamandan beri Türkiye'ye vize serbestisini kabul etmemiş ancak düzensiz göçle mücadelede Türkiye'nin işbirliğine ihtiyaç duyarak öne sürdüğü bu şartı kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu açıdan, Geri Kabul Anlaşması, Türkiye hükümeti ve vatandaşlarına fayda sağlasa da güvenlik, iş ve aile birleşimine ihtiyaç duyan göçmenlerin çıkarlarına aykırıdır (Düvell, 2014: 40).

Hem düzensiz göçü önleyici önemli ve etkin bir araç hem de ekonomik, diplomatik ve siyasi katma değeri olan Geri Kabul Anlaşmaları, AB'ye üye devletlerin düzensiz şekilde sınırlarına girişinin tespit edildiği göçmenleri geri gönderme mekanizmasının yasal halidir. Uluslararası anlaşma olarak nitelendirilen Geri Kabul Anlaşması "karşılıklılık" ilkesi gözetilmek suretiyle yapılmasına rağmen AB ülkeleri açısından bu ilkenin uygulanmasının olumsuz bir yanı bulunmamaktadır (Özcan, 2016: 5 ve 6). Uluslararası hukuk gereği kişinin ülkesine geri dönme hakkı devletlerin de bu kişileri kabul etme yükümlülüğü bulunmaktadır. Fakat, geri kabul anlaşmalarında esas olan husus kişinin isteği olmadan ülkesi dışındaki anlaşmanın tarafı olan bir ülkede yasadışı konumda bulunması sonucunda bu kişiyi geri kabule hangi devletin yetkili olacağıdır (Batır, 2017: 586).

Geri kabul anlaşmaları, sınır kontrolü ve yasadışı göçle mücadele dahil olmak üzere göç yönetimi konusundaki işbirliği ve kalkınma yardımı yoluyla göç baskılarını azaltmayı amaçlamaktadır. Bu anlaşmada menşe ülkelerle ortaklık kurulmasının amacı, kendilerine yönelik oluşabilecek tehlikelerden korunmak ve kısıtlayıcı politikaların istenmeyen etkilerinden kaçınmaktır (Boswell, 2003: 636). Ayrıca Türkiye'nin geri kabulü, sığınan insanların insan hakları ilkeleri ile bağdaşmayan bir şekilde geri gönderilmelerine engel olmak ve geri gönderen ülkenin kamu düzenini korumasına yardım etmek açısından önemlidir. Burada AB, düzensiz göçmenlerin iade edilmesinin getireceği külfetleri karşılama sözü vermiştir (Özgöker ve Doğan, 2019: 85). Ancak verilen sözler tutulmamış ve Türkiye'ye ne vize serbestisi hakkı tanınmış ne de maddi yardımın kalan kısmı tamamlanmış ne de AB üyeliği ile ilgili bir adım atılmıştır.

Geri Kabul Anlaşması ile göçmenlerden bazılarının geri gönderilmesi sağlanacaksa da ülkelerine gönderilemeyen diğer bir kısım ise yasadışı yollarla Avrupa'ya gitmeye çalışacaktı (Demir ve Soyipek, 2015: 36). AB, sığınmacıları sınırı dışında kontrol altına alabilmek için uluslararası hukuku kendi çıkarına uygun bir şekilde esnetebilmektedir. Sığınmacılar, bazı durumlarda "geri gönderme yasağı" veya sığınma talebinde bulunma gibi temel haklarından mahrum kalabilmektedirler. Geri kabul anlaşmaları, uluslararası hukukun genel kurallarına uygun sığınma prosedürünün işletilmediği ülkelerle de imzalanmaktadır. Mesela Türkiye,

uluslararası hukukun en önemli belgelerinden biri olan Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olurken Avrupa dışından gelen göçmenlere sığınma hakkı tanımamasına rağmen anlaşmayı coğrafi çekince koyarak imzalamıştır (Duruel, 2017: 7).

Geri kabul anlaşmaları, düzensiz göçmenlerin yeniden yerleşmek istedikleri bir varış devleti ile düzensiz göçün kaynağı olarak görülen bir menşe devlet arasında gerçekleşmektedir. Uluslararası hukuka göre, herkesin sığınma hakkı talebinde bulunma hakkı vardır ancak bu talebin hangi devlet tarafından kabul edilebileceği veya mülteci statüsü verilebileceği konusu belirsizlik taşımaktadır. Uluslararası hukuk açısından kesinlik taşıyan bir husus vardır ki o da mültecilerin zulme uğrayacakları tehdidi varsa oraya geri gönderilmesinin yasak olmasıdır. Bundan dolayı geri gönderilmenin söz konusu olabilmesi için geri gönderilen devletin güvenli ülke olması gerekmektedir (Caron, 2017: 34). Sığınma Usulleri Direktifi 38.1.e uyarınca bir ülkenin güvenli üçüncü ülke vasfına sahip olması için o ülkede mülteci statüsüne başvurma imkânının bulunması ve eğer mülteci statüsü verilirse Cenevre Sözleşmesi'nin belirlediği esaslara uygun bir korumanın mevcut olması gerekmektedir (Sığınma Usulleri Direktifi m.38). Ancak Türkiye, Suriyeli göçmenler hakkında kendi iç hukuk sisteminde belirlediği bir koruma yöntemi olan "Geçici Koruma"yı ve Avrupa dışından gelenler için belirlediği şartlı mülteci sıfatını kabul etmiştir. Bu açıdan bakıldığında uluslararası hukuk uyarınca Türkiye, güvenli üçüncü ülke sayılmadığından geri kabul anlaşmaları gereğince Geri Gönderme mekanizmasının işletilmesi hukuka uygunluk teşkil etmemektedir (Karaca, 2020: 171). Bu anlaşmanın uygulanabilmesi için geri gönderilecek ülkenin güvenli ülke sayılması gerekmektedir ancak Türkiye'nin Cenevre Sözleşmesi'ne coğrafi kısıtlama koyarak taraf olması güvenli ülke olup olmadığı konusunda belirsizlik oluşturmakta ve bu anlamda göçmenlerin geri gönderilmesi geri gönderilmeme ilkesinin ihlal edildiğini göstermektedir. Bu anlaşmaya bağlı olarak, Türkiye'den AB'ye yasadışı olarak giren göçmenler iade edildiği takdirde Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolünde yer alan haklarını kullanmalarına engel teşkil edeceğinden mülteci olarak değerlendirilmeyecek ve sığınma hakkını kullanamayacaktır. Diğer taraftan bulundukları ülkedeki başvuru ve yargı yolları tüketilmeden bu anlaşmaya dayanarak gönderilmeleri de insan haklarına aykırılık oluşturmaktadır (Bozkurt ve Eur., 2018: 197 ve 201).

Gerek ikili gerekse AB çapında yapılmış olsun geri kabul anlaşmalarının sığınmayla ilgili hükümleri hem uluslararası hukuk kurallarını hem de 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesinde tanınan geri göndermeme ilkesini ihlal etmektedir. Buna rağmen, geri kabul anlaşmaları meşruiyetlerini yabancıların devlet egemenliği ilkesine uygun olarak menşe ülkelerine dönüşlerini kolaylaştırmak için özel olarak tasarlanmış olmalarından almaktadır. Ayrıca geri kabul mevzuatındaki belirsizlik şüpheli kişiye, vaka bazında inceleme ve kendini ifade edebilme fırsatı sunmadığı müddetçe uluslararası sığınma hukuku açısından yasa dışıdır. AB geri kabul anlaşmalarının yapısı gereği ilgili kişinin geri gönderilebilmesi için gönderileceği ülkenin iade edilme nedenini de içerecek şekilde bir talepte bulunması gerekmektedir. Geri kabul anlaşmalarında talepte bulunulan devlet, talepte bulunan devletin topraklarında geçerli olan giriş veya ikamet koşullarını taşımayan herhangi bir kişiyi geri kabul etmelidir. AB geri kabul anlaşmalarının bireysel sığınmacıların vaka bazında değerlendirmeden uzak yapısı insan haklarının garanti altına alınmadığı başka bir ülkeye geri dönüşe zemin hazırlayabilmektedir. Bunun gitgide yayılabileceği ve uluslararası teamül olarak yerleşebileceği ihtimaline karşılık geri kabul anlaşmalarının anlamını boşalttığı için önlenmelidir. İnsan hakları ile ilgili bu yasal boşluk düzensiz göç yönetiminin güvenlik yönüne dikkat çekmektedir (Rais, 2016: 45 ve 46).

16 Aralık 2013 tarihinde AB ve Türkiye Geri Kabul Anlaşması'nın kabulüne bağlı olarak imzalanan Vize Serbestisi Anlaşmasının amacı, Schengen alanına seyahat amaçlı giden Türk vatandaşlarına vize serbestliğinin tanınmasıdır. Birleşik Krallık ve İrlanda hariç tüm AB üyesi ülkeler Schengen alanına dahildir. İsviçre, Norveç, İzlanda ve Lihtenştayn AB üyesi olmamakla birlikte Schengen alanına dahil edilmiştir. Vize Serbestliği Yol Haritası, AB'nin standartlarına uygun şekilde biyometrik pasaporta sahip Türk vatandaşlarının 90 güne kadar yapacakları kısa süreli seyahatlerde vize zorunluluğunun kaldırılması için Türkiye'nin uyması gereken yükümlülükleri sıralayan Yol Haritası'na dayanmaktadır. Ancak Türkiye yol haritasındaki kriterleri benimsemesine rağmen hala Vize Serbestliği ile ilgili bir ilerleme kaydedilmemiştir. Vize Serbestisi Yol Haritasında uyulması gereken 72 kriter "belge güvenliği, göç yönetimi, kamu düzeni ve güvenliği, temel haklar,

düzensiz göçmenlerin kabulü" (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 14.06.2022) gibi beş tematik alanda toplanmaktadır.

Bu beş tematik alandaki 72 kritere uyan ülkelerle ilgili Komisyon, vize serbestliği yol haritasına uygunlukla ilgili görüşlerini Parlamento ile Konsey'e önermekte ve kabul edildiği takdirde yasalaşmaktadır. 72 kriter arasından 7'sinin gerçekleştirilmemiştir. Ancak uzun seyahat ile çalışma ve ikamet hakkını içinde barındıran serbest dolaşım hakkı vize serbestliği diyaloğunun kapsamı dışında kalmaktadır (Ekinci, 2016: 13 ve 37; Özdal, 2018: 308). Dünya genelinde 61 ülke AB'ye vizesiz seyahatten yararlanımakta hukukun üstünlüğünü güçlendirmek, organize suç, yolsuzluk ve düzensiz göçle mücadele etmek ve sınır kontrolünde ve belgelerin güvenliğinde idari kapasiteyi iyileştirmek bazı ülkelere vize engeli konulmaktadır (European Commission, 10.07.2020). Vize muafiyeti ile Türk vatandaşlarının turistik amaçlı gezilerindeki 90 günlük sürenin 180 güne çıkartılması dışında verilen vaadler gerçekleştirilmediğinden eleştirilere neden olmuştur (Özdal, 2018: 312 ve 313).

3.2.2.1.3. Geçici Koruma Rejimi

Geçici koruma, menşe ülkelerine geri dönemeyen AB üyesi olmayan ülkelerden ayrılmak zorunda kalan kişilerin kitlesel akımına karşılık acil ve geçici bir koruma tedbiridir. AB, 2001'de kabul ettiği Geçici Koruma Direktifi ile bu koruma tedbirini sağlamaktadır (European Commission, 13.05.2023). Geçici koruma kapsamına alınan kişiler ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Sadece mültecilerle ilgili değil silahlı çatışma, yaygın şiddet, insan hakları ihlalleri ve doğal afet gibi sebeplerle ülkesinden kaçmak zorunda kalmış tüm kişiler hakkında uygulanmaktadır. Geçici korumanın başat amacı silahlı çatışma, yaygın şiddet, insan hakları ihlalleri ve doğal afet gibi sebeplerle ülkesinden ayrılmak sorunda kalmış insanların kitlesel göçü karşısında güvenliğini sağlamak ve bunun için menşe ülkeye geri gönderilmelerini engellemektir (İneli Ciğer, 2016: 69).

Türkiye, Suriyeliler ile ilgili 3 esasa dayanan "geçici koruma rejimi"ni kabul etmiştir: (Özden, 2013: 5).

a. Açık sınır politikası,
b. Geri göndermeme,
c. Türk makamlarına kayıt ve kamp sınırları içinde destek.

Geçici koruma, kitlesel akın durumunda silahlı çatışma, sistematik veya yaygın şiddet gibi durumlarla karşılaşan insanların geri göndermeme ilkesi gereğince korunma ihtiyacı ile güvenli bir yere gönderilmelerini sağlamaktadır. Geçici koruma rejimi Türkiye'ye sığınan Suriyeliler ile ilgili alınan bir tür koruma tedbiridir. Bu rejimin temel özelliği mültecilerin bireysel olarak uluslararası korumaya başvuramamasıdır (Tanrıkulu, 2018: 358 ve 359). Suriye'den Türkiye'ye gelen herkes geçici koruma statüsünden yararlanabilmektedir. Ayrıca Geçici Koruma Yönetmeliği'nde 7 Nisan 2016 tarihinde yapılan değişiklik ile 20 Mart 2016 tarihinden sonra Türkiye'den Ege Adaları'na yasa dışı şekilde geçmiş olan Suriyelilerden geri kabul edilenler de geçici koruma kapsamına alınabilmektedir (Mülteci Hakları Merkezi, 2021: 1). Suriye krizi neticesinde 28 Nisan 2011 tarihinden itibaren başlayan göç dalgası nedeniyle Suriye'den gelen göçmenlere geçici koruma statüsü verilmiştir. Türkiye'de geçici koruma talebinde bulunan bu göçmenler kendileri istemedikçe geri gönderilmezler ve düzensiz göçmen konumunda olsalar da haklı sebep sundukları müddetçe cezalandırılmazlar. Geçici Koruma Yönetmeliği kapsamında koruma ve sağlık, eğitim, sosyal yardım, işgücü gibi temel hak ve ihtiyaçlara erişim sağlanabilmektedir (UNHCR, 13.05.2023). Geçici koruma, her ne kadar yemek, su, giysi, güvenli bir barınak ve acil sağlık hizmetlerine erişim gibi temel ihtiyaçlardan yararlanma imkanı sunmuş olsa da 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki mülteci statüsünün getirdiği tüm haklardan yararlanma olanağı sunmamaktadır (İneli Ciğer, 2016: 70).

3.2.2.1.4. Türkiye Katılım Ortaklığı belgesi ve Ortak Göç Eylem Planı

8 Mart 2001'de kabul edilen Türkiye Katılım Ortaklığı belgesine göre Türkiye göç ve sığınma politikaları ile vize yönetiminin AB müktesebatıyla uyumlu hale getirilmesi, yasadışı göçle etkin mücadele, sınır kontrollerinde Schengen uygulaması, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne konulan coğrafi sınırlamanın kaldırılması

için sığınma koşullarını geliştirmek ve tüm bunları AB'ye uyumlu hale getirmek temel amaçları arasındadır (İçduygu vd., 2014: 243). 29 Kasım 2015 Ortak Eylem Planı (OEP) ve 18 Mart 2016 AB-Türkiye Bildirisi, AB ile Türkiye arasındaki işbirliği, Türkiye ile AB arasındaki birebir yeniden yerleştirme ve Gönüllü İnsani Kabul Programının kabulü, Vize Serbestliği Yol Haritasındaki tüm kriterlerin karşılanarak bu sürecin hızlandırılması, Türkiye'deki göçmenler için mali yardımların, katılım müzakerelerinin, insani koşulların iyileştirilmesi gibi unsurlara dayanmaktadır (AB Türkiye Delegasyonu, 05.04.3023). Ayrıca 2016 yılı itibariyle vize muafiyetinin sağlanması, Suriyeli göçmenler için toplam 3 milyar Euro'luk yardımın yanı sıra ilave 3 milyar Euro'luk yardımın daha sağlanması, AB üyeliğine engel oluşturan yeni fasılların açılması gibi konular planlanmasına rağmen AB'nin plana uygun davranmaması ilişkilerdeki sorunların çözülememesine neden olmuştur (Cengiz ve Tekeoğlu, 2019: 921).

3.2.2.1.5. 18 Mart Mutabakatı ve Geri Göndermeme İlkesi

Ortak Eylem Planı'nının ardından yayınlanan AB-Türkiye Bildirisi üzerine AB Konseyi ile Türkiye arasında 18 Mart 2016 tarihinde mutabakat imzalanmıştır. Bu mutabakat, mültecilerin açık denizlerde hayatını kaybetmesini, düzensiz göçü önlemeyi, korunmaya ihtiyacı olan kimselerin AB'ye göçü ile ilgili alternatif tedbirler almayı gerektirmektedir. Ayrıca Türkiye'deki Mülteciler için Yardım Programı oluşturularak ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır (AB Türkiye Delegasyonu, 04.04.2023). Bu anlaşma, AB'nin 2015 yılında güvenlik ve koruma amacıyla insan yığınına verdiği tepkinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. AB sınırlarına dayanan yaklaşık olarak 1 milyon mülteci içinden 3.500'den fazla kişi hayatını kaybetmiştir (International Rescue Committee, 16.03.2023).

Türkiye'nin ortak külfet paylaşımı esası gereği üzerine düşeni yapma konusunda istekli tavrı sayesinde Ege Denizi'nden Yunan adalarına geçen düzensiz göçmenlerin tamamı geri kabul edilmiştir. Türkiye'nin bu tutumu, Ege Denizi'ndeki düzensiz göç ve insan kaçakçılığı ile ölümlerin önüne geçmeyi amaçlamıştır (Ekinci, 2016: 20). Bu mutabakat ile Ekim 2015'te günlük ortalama 10,000 civarında olan düzensiz göç sayısı, Mart 2017 itibariyle 43'lere gerilemiştir. Ege'deki günlük ortalama 1,145 olan ölüm sayısı ise 80'lere gerilemiştir. AB Komisyonu

istatistiklerine göre, bu mutabakat ile düzensiz geçişler %97 oranında azaltılmıştır. 18 Mart Mutabakatı Ege Denizi üzerinden yapılan düzensiz göçlerin önlenmesine önemli katkı sağlamış olsa da "1'e 1"uygulaması kapsamındaki geri alımlar ve AB ülkelerine yerleştirmeler konusunda istenilen amaca pek ulaşamamıştır (Erdenir, 2021: 451 ve 448).

AB ve Türkiye arasında imzalanan 18 Mart Mutabakatında düzensiz göçün engellenmesi hususunda anlaşmaya varılan hususlar: (European Commission Council Of European Union, 18.03.2016).

a. 20 Mart 2016 tarihinden itibaren Türkiye'den Yunan adalarına geçiş yapan tüm düzensiz göçmenler AB ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olacak şekilde Türkiye'ye iade edilecektir ve toplu sınır dışı edilme söz konusu olmayacaktır. İltica başvurusunda bulunmayan veya söz konusu direktif uyarınca başvurusu asılsız veya onaylanmamış olan mülteciler Türkiye'ye geri gönderilecektir.
b. Yunan adalarından Türkiye'ye geri gönderilen her Suriyeli için, BM Güvenlik Açığı Kriterleri dikkate alınarak Türkiye'den AB'ye başka bir Suriyeli yerleştirilecektir. Daha önce AB'ye düzensiz olarak girmemiş veya girme teşebbüsünde bulunmamış mültecilere öncelik verilecek. Bu plan dahilinde yeniden yerleştirme, ilk olarak, 20 Temmuz 2015 tarihinde Konsey bünyesinde toplanan Üye Devlet Hükümet Temsilcilerinin aldığı kararla taahhütler yerine getirilerek gerçekleştirilecektir ve bunlardan 18.000 yeniden yerleştirme yeri kalacaktır. Yeniden yerleştirme için daha fazla ihtiyaç duyulması, ek 54.000 kişilik bir sınıra kadar benzer bir gönüllü düzenleme yoluyla bu kararların düzensiz göçü engellememesi ve geri dönüş sayısının kontenjanı aşması durumunda yeni düzenlemeler getirilecektir.
c. Türkiye AB'ye doğru gerçekleşen düzensiz göç için yeni deniz veya kara güzergahlarının belirmesini engellemek için gerekli tüm tedbirleri alarak komşu devletlerle ve AB'yle işbirliği çabalarında bulunacaktır.
d. Türkiye ile AB arasındaki düzensiz geçişler sona erdiğinde veya ciddi şekilde azaltıldığında, üye devletler arasında Gönüllü İnsani Kabul Programı etkinleştirilecektir.

e. Vize serbestisi yol haritasının yerine getirilmesi, tüm kriterlerin karşılanması koşuluyla, Türk vatandaşları için vize gerekliliklerinin en geç Haziran 2016 sonuna kadar kaldırılması amacıyla, tüm katılımcı üye devletler karşısında hızlandırılacaktır.
f. AB ve Türkiye arasında kabul edilen Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programı kapsamında ilk aşamada taahhüt edilen 3 milyar avroluk paranın ödemesi tamamlanacak ve Mart ayı sonuna kadar geçici koruma altındaki kişiler için daha fazla projenin finanse edilmesini sağlayacaktır. Mülteciler için, özellikle sağlık, eğitim, altyapı, gıda ve diğer yaşam maliyetleri alanında, Tesis'ten hızla finanse edilebilecek somut projelerin ilk listesi, bir hafta içinde ortaklaşa belirlenecektir. Bu kaynaklar tam olarak kullanılmak üzere olduğunda ve yukarıdaki taahhütlerin yerine getirilmesi koşuluyla, AB 3 yılı sonuna kadar 2018 milyar avroluk ek bir tesis için ek fon seferber edecektir.
g. AB ve Türkiye, Gümrük Birliği'nin güncellenmesi için gerekli hazırlıklar yapılacaktır.
h. AB ve Üye Devletleri, Suriye içindeki insani koşulların iyileştirilmesine yönelik her türlü ortak çabada, özellikle de Türkiye sınırına yakın bazı bölgelerde, yerel halkın ve mültecilerin daha güvenli bölgelerde yaşamalarına izin verecek şekilde Türkiye ile birlikte çalışacaktır.

II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan mülteci krizine çözüm olarak kabul edilen Geri Göndermeme ilkesi, mültecilerin göç ettikleri ülkeye zorunlu olarak gönderilmesini yasaklamaktadır. Mülteci Sözleşmesi'nin 33. maddesinde, AB Temel Haklar Şartı'nın 18 ve 19. Maddelerinde, Lizbon Anlaşması'nın 78. Maddesinde gemektedir (Sayan, 2018: 170). Ancak 18 Mart Mutabakatın uygulanması hususunda Türkiye'nin 1951 Cenevre Sözleşmesine koyduğu coğrafi kısıtlama, Avrupa harici ülkelerden gelenlerin Türkiye'de mülteci statüsüne sahip olmadığı, Suriyeli göçmenler için işletilen geçici koruma tedbirinin mültecilik statüsü haklarını koruma altına almadığı, Türkiye'nin güvenli üçüncü ülke olarak değerlendirilmeyip geri göndermeme ilkesini benimsemeyeceği ve AB'nin kanunsuz şekilde Türkiye'ye iade yapabileceği ile ilgili eleştiriler ortaya atılmıştır. Ayrıca bu mutabakatının AB

hukuku ve uluslararası hukuka aykırılık teşkil edebilecği yönünde beliren bir algıdan dolayı Komisyon, ABİHA'nın 263. Maddesi kapsamında üçüncü kişiler ile ilgili sonuç doğurması açısından ABAD'ın AB kurumlarının yetkileri ile ilgili yargı yetkisine dahil olmaması yönünde politik bir çaba içine girmiştir (Erdenir, 2021: 452-460).

3.2.2.2. Türkiye'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Çıkar Odaklı Göç Politikası

3.2.2.2.1. Göçün Araçsallaştırılması

Amerikalı siyaset bilimci Kelly M. Greenhill, göçün bir siyasi ve askeri savaş silahı olarak kullanılarak araçsallaştırılmasını "göç silahlandırması" olarak adlandırmıştır (Mascareñas, 2022: 23). Göçün araçsallaştırılmasını göç diplomasisi çerçevesinde veya daha spesifik olarak zorlayıcı göç diplomasinin bir eylemi olarak değerlendirmek daha anlamlı olabilir. Yani hedef devletin, çerçevesi net bir şekilde çizilmiştir. Siyasi veya ekonomik talebi kabul etmeyen devletin veya örgütün, hedef devlete/ülkeden gelen göç akımlarını veya göçmen stokunu bir ceza olarak etkileme tehdidi veya eylemini ifade etmektedir. Böylece, bu yaklaşım "araçsallaştırmayı" tanımlayan bazı özelliklerin belirlenmesine olanak sağlamaktadır. Bunlar, başka bir ülkeden veya AB'den siyasi tavizler elde etme niyetiyle göç akışlarını kontrol etme kapasitesini içermektedir. Ayrıca göçün araçsallaştırılmasını göç diplomasisi merceğinden analiz etmek, göç ve eyaletler arası pazarlık arasındaki etkileşimin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Özellikle göç diplomasisi sınır ötesi nüfus hareketliliğini yönetmek için diplomatik araçlar, süreçler ve prosedürlerin kullanımını gerektirmektedir. Bu durum, zorunlu olarak göç politikasına bağlı olmayan hedeflere ulaşmak için bir araç olarak göç hareketlerinin stratejik kullanımını içerebilir. Bu tür bir bağlantı süreci aracılığıyla, ortak bir çözüm hedefine paralel olarak iki ayrı politikanın oluşturulması süreci mümkün hale gelmektedir. AB karşısında dışsallaştıma aracının kullanılması başka ekonomik, politik veya askeri araçlardan yoksun olan üçüncü ülkelerin geçiş ülkeleri olarak coğrafi konumlarını AB'ye karşı güçlendirmelerine yardımcı olabilir ve göçün araçsallaştırılmasını düşük maliyetli bir strateji haline getirebilir. Üçüncü ülkelerin araçsallaştırma aracıyla AB'nin göç yönetişim çerçevesine dahil edilmesi, göç politikası alanında kendi ulusal çıkarları ve hedeflerinin yeniden oluşturulmasını sağlamıştır. Ayrıca araçsallaştırma

politikası ile üçüncü ülkelerin AB karşısındaki pazarlık pozisyonlarını güçlendirmiş ve göç konusunda işbirliğinin neleri içermesi gerektiğine dair kendi tercihlerinin kademeli olarak açıklanmasına yol açmıştır. Bu tercihlerin belirlenmesinde zorlayıcı göç diplomasisinin kullanılmasıyla her zaman kazanım elde edilmemektedir. Karşılıklı fayda sağlayan işbirlikçi yöntemlerle de üçüncü bir ülke kazanım elde edebilmektedir (Rasche,2022: 3 ve 4).

Göçün araçsallaştırılmasına tepki olarak, devletler sınır yönetimine daha fazla yatırım yapmakta ve toprakları ve mülteci kabul işlemleri ile ilgili çeşitli yasal stratejiler üstlenmektedirler. Bu stratejiler: (Dhian Ho ve Wijnkoop, 2022: 28).

a. Sınır yönetimi ve sınırın korumasına yönelik işbirliği çabalarının güçlendirilmesi,
b. Göçmenlerin sınıra girişini engellemek için alınan yasal tedbirler,
c. Hızlandırılmış sınır prosedürleri ve sınır denetiminde son teknolojilerin kullanılması,
d. Ulusal acil durum mevzuatı,
e. Bölgesel düzeyde yasama teklifleri,
f. Geri dönüş ve ülkesine geri gönderme kapasitesinin güçlendirilmesi,
g. Sığınma işlemlerinin dışsallaştırılmasıdır.

Batı demokrasilerini araçsallaştırılmış göç krizlerine karşı daha savunmasız hale getiren şey, toplum içinde vizyonları ve çıkarları arasında uzlaştırılması zor olan rekabetçi güç odaklarının varlığıdır. Göç akışı araçsallaştırılarak hedef toplumdaki kamplar ile ilgili yanıltıcı bilgiler öne sürülerek toplumdaki istikrarın ve huzur ortamının bozulması amaçlanmaktadır. Hükümetler, bir yandan göçmenlerin insani kabulü ile ilgili işlemlere yönelik talepleri ile karşı karşıya kalırken diğer yandan sınırın kapatılması, sınır duvarları, geri itmeler ve göçmenlerin kapalı tesislerde alıkonulmasına yönelik taleplerle karşı karşıya kalmaktadır (Dhian Ho ve Wijnkoop, 2022: 18). Örneğin Belarus Cumhurbaşkanı Alexander Lukaşenko AB yaptırımlarına karşıt bir tepki olarak Birliği istikrarsızlaştırmak için göçmenleri araç olarak kullanmakla suçlanmaktadır. Bu araçsallaştırma politikasının sonucu olarak İnsan Hakları İzleme Örgütü, Belarus ve Polonya arasında mahsur kalan insanların, soğuk

hava şartlarına ve aç susuz bırakılmaları sonucunda insanların yaşamını kaybettiğini ifade etmiştir (Çakır, 25.11.2021). 2021 sonbaharında Belarus rejimi, binlerce insanın Polonya, Letonya ve Litvanya sınırlarına ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Yine 2020'de Türk hükümeti araçsallaştırma politikası ile 13.000'den fazla kişiye Yunanistan sınır kapısını açmıştır. Mayıs 2021'de, iki gün boyunca Fas, 10.000 kişinin Ceuta'ya düzensiz girişine izin vermiştir. Göçün araçsal hale getirilmesi aslında göç kontrolünün ve uluslararası korumanın komşu devletlerin yaptırılması sonucu ortaya çıkmaktadır. AB ve üye devletler, komşu devletlerin sınırılarını kontrol etmeye ve onları kabul etmek istemedikleri göçmenleri almaya zorlamaktadır. Kontrol ve çevreleme politikası karşılığında, komşu devletlere kalkınma yardımı fonları, potansiyel ticaret ve vize anlaşmaları gibi ekonomik yardımlar teklif edilmektedir. Mesela, AB kendi içinde araçsallaştırma politikasını kullanamadığından dolayı Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile birlikte Suriyeli göçmenlerden daha fazla göçmen akınına maruz kalarak Ukraynalı göçmenlere daha serbest politika gütmüştür. Komşu ülkelerin göçü araçsallaştırması, ilgili ülkenin egemenlik ve toprak bütünlüğüne bir tehdit olarak algılanabileceğinden çatışmaların ve istikrarsızlıkların yaşanmasına zemin hazırlayabileceğinden sınır geçişlerinin sınırlandırılması, sürelerin uzatılması, göç kontrol önlemlerinin artırılması ve AB'nin dış ve iç sınırlarında acil geri dönüşlerin kolaylaştırılması gibi birtakım tedbirlerin alınması gerekmektedir (Mascareñas, 2022: 23-25). Göçün araçsal hale getirilmesi iki taraf için de olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Ayrıca mültecilere karşı insan haklarına aykırı sahnelerin ortaya çıkmasına sebebiyet verebilmektedir. Bu yüzden her zaman başvurulabilen bir yöntem değildir. Çünkü iki tarafın da güvenlik tedbirlerini artırmak için en son teknoloji ve donanımlara sahip olması gerekmektedir. Göçün araçsal hale gelmesi sadece iki devlet arasında gerçekleşmeyebilir. Mesela, AB'ye karşı komşu iki devlet veya sınırı olan iki devlet birleşerek göçmenlerin geçiş güzergahlarını açarak AB'ye girişlerini kolaylaştırabilir.

Uluslararası müzakereler bağlamında kullanılan her diplomatik baskı ve zorlama göçün araçsallaştırılması olarak değerlendirilmemektedir. Hedef ülkeler, üçüncü ülkelerden istediklerini almak için vize serbestisi vaadinde bulunarak veya onları vize kısıtlamaları ile tehdit ederek, göç diplomasisinin bir parçası olarak

bunları kullanmışlardır. Ancak bu tür bir müzakere veya üçüncü ülke yönetimi senaryosu, araçsallaştırılmış bir göç krizine dönüşebilir. Bazı AB ülkeleri, Sırbistan'ın vize düzenlemelerini ve o AB Üye Devletleriyle uyumlu hale getirme konusundaki isteksizliğini göçün araçsallaştırılması olarak tanımlamaktadır. Araçsallaştırılmış göçe karşı ilk bölgesel tepki, sınır korumasını önemli ölçüde güçlendirmektir. Devletler, sınır muhafızları tarafından sınır çitleri ve bariyerler inşa ederek görünür sınır kontrollerini ve devriyelerini artırmaktadır. Göçmen kabul merkezlerinin mevcut olduğu ve bir iltica başvurusunun işleme konulabileceği sınırlı sayıda sınır geçiş noktası belirlenmektdir. Uydu ve dron gibi sınır teknolojileri kullanılarak sınırların güçlendirilmesi amaçlanmaktadır (Dhian Ho ve Wijnkoop, 2022: 20 ve 28).

3.2.2.2.2. Uydu Kent Uygulaması

Uydu Kent uygulaması göçmenlerin denetimi ve konrolünün sağlanmasına yönelik güvenlik önlemlerinden biri olarak görülebilir. Genellikle, koruma altındaki kişilerin kalacakları yer bulma ve barınma ihtiyaçlarını karşılama kendi sorumluluğundadır. YUKK 71. maddesi kapsamında koruma altındaki kişiler kendi olanakları ile yerleşmektedir. Ancak uydu kent uygulaması özellikli bir durumdur. Bu uygulamada koruma altndaki kişiler her kente girememekte birtakım sınırlamalar getirilmektedir. Bu uydu kentlerin belirlenmesi konusunda idarenin inisiyatifi geniş olduğundan ve resmi şekilde bildirim zorunluluğu bulunmadığından kamuoyu ile paylaşılmayabilir. Ancak metropol ve sınır şehirlerinin uydu kentler arasında olmaması yaygın bir durumdur (ECRE, 2022: 89 ve 90).

Uydu kentler, diğer ülkelerdeki uygulamalardan ve barınma merkezleri, gözaltı merkezleri, kapmlar gibi yerleşim yerlerinden farklı olarak Türkiye'nin şahsına münhasır bir uygulamadır. Bu kentler bir yandan güvenlik bir yandan da göçmenlerin niteliği kapsamında belirlenmiştir. İlk başta 20'lerde olan uydu kent sayısı, günümüzde 62'ye kadar çıkarılmıştır (Kahya Nizam ve Sallan Gül, 2017: 1387). İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenen bu kentler, Avrupa dışından gelen sığınmacıların güvenli bir üçüncü ülkeye yerleştirilene kadar ve yerleştirme işlemlerinin sonuçlandırılılana kadar uluslararası koruma kapsamında tutulduğu yerlerdir (Kahya, 2014: 4089). Uydu kentler, genelikle Afrika ve Asya ülkelerinden

gelen göçmenler hakkında işletilen zorunlu bir uygulamayken Suriyeli göçmenler için zorunluluk teşkil etmemektedir (Kahya Nizam ve Sallan Gül, 2017: 1390). Uydu kent uygulaması o kentin gelişimini ve kalkınmasını göçmenler yoluyla sağlayabilecek bir yapıya dönüştürülebilir. Bu kentlerde, eksik olan yatırım ve üretim faaliyetleri veya işgücü alanları göçmenlerle doldurulabilir. Ayrıca tarım ve hayvancılık gibi geleneksel üretim kalıplarının modernizm karşısında geri plana düşmesine karşılık göçmenler yoluyla yeniden canlandırılabilir. Zorunlu bir uygulama olmaması nedeniyle Suriyeli göçmenlerin bu kentlerde kalmalarını özendirici ve teşvik edici politikalar yürütülmelidir.

3.2.2.2.3. Gönüllü Geri Dönüş Politikası

Mültecilerin geri dönüş hakkı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, BM Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi başta olmak üzere birçok uluslararası hukuki belgelerde yer almaktadır. Ayrıca YUKK'nda da geri dönüş ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Mültecilerin anavatanları, bulundukları ülke ve BMMYK arasında üçlü bir anlaşma ile geri dönüş ile ilgili işlemleri düzenlemek ve kontrol etmek BMMYK'nin görevleri arasında yer almaktadır. Geri dönüş gönüllü, insan onuruna yaraşır şekilde ve anavatanlarındaki çatışmanın sonlanması halinde mümkün olabilmektedir (Şirin-Öner, 2016: 273-275).

Suriyeli göçmenlerin geri dönüşünü desteklemek için Türkiye tarafından birtakım politikalar ortaya atılmıştır. Suriye'de güvenli bir alan oluşturularak göçmenlerin ülkelerinde huzur ve istikrarlı şekilde yaşamaları için bu bölgeye yatırımlar yapılmıştır. İçişleri Bakanı Soylu'nun Türkiye'nin bir yandan insancıl politikaları devam ederken bir yandan da güvenli bölgeler inşa ederek gönüllü geri dönüşleri teşvik ettiğine ilişkin açıklamaları Türkiye'nin göç politikasında değer çıkar ikilemini net bir şekilde ortaya koymaktadır (Habertürk, 11.06.2023) Türkiye, göçmenleri geri göndermeme ilkesiyle uyumlu sosyal devlet hizmetlerine erişimi sağlayıcı insancıl politikalar uygulamaktadır. Ancak diğer taraftan bu hizmetlerin maliyeti günden günde artmış ve devlet yaklaşık 4 milyon göçmene ev sahipliği yaparken maliyetlere büyük oranda tek başına katlanmak zoruna kalmıştır. Nitekim Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, Suriyeli göçmenlerle ilgili 2019 yılı itibariyle yapılan harcamaların tutarının 40 milyar doları aştığını AB'nin ise bunun

sadece 3.5 milyar dolarını karşıladığını belirtmiştir (Sözcü, 07.11.2019). Cumhurbaşkanı Erdoğan, Küresel Mülteci Forumu'nda yaptığı konuşmada 2019 itibariyle Türkiye'nin göçmenler için harcadığı paranın 40 milyar doların üzerinde olduğundan bahsetmiştir (Birgün, 17.12.2019). Bu yüzden gönüllü geri dönüşün teşvik edilmesi Türkiye'nin göçmen krizine yönelik çözümlerinden birisidir.

Türkiye, göçmen krizi ile mücade etmek için göçmenlerin geri dönüşünü özendirici politikalar uygulamaktadır. Bu yüzden Suiye'de yatırımlar yaparak bir yandan güvenli bir bölge oluşturmakta bir yandan da insanların güvenli ve istikrarlı bir ortamda yaşamalarını tesis ederek ahlaki ve hukuki normlara uygun davranmaktadır. Türkiye, Suriye'de güvenli bölge inşa etmesine bağlı olarak uygulayacağı göçmenlerin gönüllü geri dönüş politikası, oluşturulan güvenli alanlarda yaşamak istemeyen göçmenlerin ülke içinde yer değiştirme durumu ortaya çıkabilir (İçduygu ve Ayaşlı, 2019: 7). Ayrıca bu göçmenler Türkiye'de belirli bir düzen oturtmuş ve topluma entegre olmuştur. Bu göçmenlerin güvenli alanlara geri döndürülmesi tek başına yeterli bir çözüm olarak görülmese de gönüllü geri dönüş kapsamında Türkiye'nin yaptığı yatırımlar eşsiz niteliktedir.

3.2.2.3. Değer ve Çıkarlar İkileminde AB ve Türkiye'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Değer Odaklı Uygulamaları

Hukuki düzenlemeler, değer ve normları esas almaktayken politik uygulamalar ise değer alanında kendini sınırlandırarak üretilen çıkarları esas almaktadır. Bu değer ve normları çıkar esaslı olarak kullanabilme yetisi iktidarın gücünü göstermektedir. Bu bölümde uluslararası ve ulusal hukukta yer alan norm ve değerleri koruma altına alan hukuki düzenlemeler ile hakların dayanakları ve idealitesine değinilerek olması gereken değer odaklı uygulamalara yer verilmiştir. Türkiye'nin bu değerleri ve hakları esas alarak belirlemiş olduğu çıkarlarını gözeterek uyguladığı politikaların idealitesine bakıldığında insan haklarına yakınlığı AB'nin ise aksine uzaklığı dikkat çekmektedir. AB, çok kültürlü ve federatif yapısı ile uluslararası hukukun temsilcisi olarak kendini göstermesine rağmen bölgesel bir alanda devlet benzeri bir yapılanma olarak sınır güvenliğini ve bölgesel çıkarını ön plana çıkarması küresel ve bölgesel olarak bir ikilem ile karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan Avrupa uluslararası hukuk ve insan haklarının

öncülüğünü yaptığı değerleri politik düzlemde kullanma yetisinden yoksundur. Bu yüzden varlığını oluşturan insan hakları değerleri ile sınır güvenliği, Avrupa kültürü veya ırkı, Hıristiyanlık dini kapsamında benimsediği değerlerin tehdit edildiği durumlarda bu değerleri hiçe sayarak üye devletlerin ulusal çıkarlarına yönelik alacağı kararlarda yine ikilemde kalmaktadır. Ancak AB dışındaki bir alanda bu değerlerin tehdit edilme ihtimali söz konusu olduğunda AB, tüm uluslararası mekanizmaları devreye sokmakta ve diğer devletlerin ulusal alanlarına müdahale ederek cezalandırıcı veya teşvik edici uygulamalar benimsemektedir. Bu yüzden AB'nin politik tutumu uluslararası toplumda güven zedeleyici ve meşruiyetini yitirici bir görünüm arz etmektedir.

Türkiye, ulusal devlet olarak kimliğini, sınırlarını, ırkını, kültürünü ev dinini koruyucu olarak varlığını tehdit edici bir tehdit gördüğünde ulusal çıkarlarını esas almaktadır. Ancak ulusal çıkarlarını esas alırken gösterdiği politik tutumu ve uygulamaları ile insan haklarına ve uluslararası hukuka uygun şekilde davranmaktadır. Türkiye'nin her ne kadar ulusal kimliği ve ulusal sınırlarına olan tehdide karşılık verme noktasında insancıl bir politika gütmüş olsa da yaşamsal çıkarlarını gözetmek adına aldığı önlemler de bulunmaktadır. Bu durum da Türkiye'nin kaldığı ikilemi anlamak için önem arz etmektedir.

Avrupa'nın yanı sıra Ortadoğu, Afrika, ve Kafkasya gibi bölgelerden ülkemize sığınanlara da uluslararası koruma statüsü verilmesi Türkiye'yi zor durumda bırakabileceği ihtimaline karşılık AB'nin bu anlamda gereken tüm desteği sağlaması beklenmektedir. Bu durumda, Türkiye'nin çıkarlarını korumaya ve güvenliğini sağlamaya yönelik tedbirler alması kaçınılmazdır. Ancak Türkiye'nin coğrafi kısıtlamaya dair çekince başta olmak üzere birtakım koşullardan vazgeçmesi AB'nin de tam üyelik süreci için gerekli mekanizmaları Türkiye lehine işletmesine bağlıdır (Güner, 2007: 105).

Türkiye'nin vize serbestliğinin belirsizliği karşısında göç reformlarının ve geri kabul anlaşmalarının külfetlerine katlanmayı kabul etmesi değer-çıkar ikileminde kaldığının net bir göstergesidir. Burada, Türkiye'nin ulusal çıkar bazlı bir politikadan uzaklaşarak vize serbestliği koşullarını kabul etmesi toplum üzerinde olumlu bir etki bırakacağından bu politik tutumun sebebi iç siyaset ve kamuoyu

unsurlarına odaklanılarak daha iyi açıklanabilir (Akkaraca Köse, 2015: 207). Ancak Suriyeli göçmenlerin %92'den fazlası Barınma Merkezlerindeki kısıtlı imkanlar ve sınırlamalardan kaçarak düzensiz ve kontrolsüz şekilde kent alanlarında yaşamaya çalışmakta ve bu da birçok problemi beraberinde getirmektedir (Akkoyunlu Ertan ve Ertan, 2017: 17). Her ne kadar Türkiye'nin açık kapı politikası kapsamında göçmenleri alımı ve onların AB'ye geçişlerinin engellenmesi insan haklarının korunması açısından değerlendirilmiş olsa da göçmenlerin AB'ye geçişlerinin engellenmesi ekonomik külfet ve siyasi istikrarsızlığı da beraberinde getirmektedir. Ancak, Türkiye'nin AB'ye üye olması gibi uzun vadeli çıkarlarını gerçekleştirmesi ihtimali söz konusu olduğundan göz yumulmaktadır.

Türkiye, çok farklı etnik ve dini kökene sahip göçmenlere ev sahipliği yapmaktadır. Bununla birlikte, göç eden insanlardan sadece Türk soyu ve kültüründen gelenlerin vatandaşlığa alındığı görülmüştür. Nitekim Cumhuriyet döneminde Balkanlar'dan gelen göçmenlerin sayısı 1.6 milyonu aşmışken Türkistan ve diğer yerlerden gelenlerin sayısı ise 30 bine ulaşamamıştır. Ayrıca daha sonra vatandaşlık kazanılması Türk ve Müslüman olma şartına bağlandığından gayrimüslimlerin yanı sıra Sünni olmayanlar da vatandaşlığa alınmamıştır. Arnavutlar, Boşnaklar, Pomaklar ve Tatarlar gibi Türkçe konuşmayan etnik gruplarla birlikte Türkçe konuşan Romanlar, Hıristiyan Gagauz Türkleri, Azeriler ve Kürtler de vatandaşlık kapsamına dahil edilmemiştir (Kirişçi, 2000: 14). Kirişçi her ne kadar Türkiye'nin göç politikasının Türk ve Müslüman olma özelliği gösterdiğini düşünse de yeni kurulan ve daha öncesinde iç karışıklıklar ve savaşlarla bitap düşmüş bir ülkenin toparlanması ve sınırlarını koruyarak ülkenin bütünlüğünü sağlaması açısından devletin çıkarlarını ön planda tutan realist tutumu kabul edilebilir bir durumdur.

Türkiye, gitgide genç nüfus olma niteliğini kaybetmektedir. Özellikle 2025 yılından itibaren doğurganlık oranlarındaki düşüşe bağlı olarak 2050 yılında yaşlı nüfus oranının iki katına çıkacağı öngörülmektedir. 2000 yılında 3,6 milyon olan 65 üstü yaş grubunun 2050 yılında hemen hemen beş katına çıkacağı varsayımı yapılmaktadır (İçduygu ve Biriz Karaçay, 2012: 29). Bu nedenden ötürü, Türkiye uzun vadede genç nüfusun azalması tehlikesiyle karşı karşıya kalırken bunu

engelleyebilecek potansiyele sahip göçmen akışına izin vermelidir. Ancak bu göçmen akışı nüfusun kontrol ve denetim altına alınmasıyla gerçekleştirilmelidir.

3.2.2.3.1. Eğitim

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 26. maddesi ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin (BMÇHS) 28. Maddesi, BM Ekonomik ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (BMEKHUS) 13. maddesi de uluslararası hukukta eğitim hakkına vurgu yapan maddelerin olduğu uluslararası sözleşmelerdir (Balcı, 30.06.2020). AİHS'nin 1 no'lu Protokolü'nün 2. maddesi gereğince, hiç kimse eğitim hakkından mahrum bırakılamaz. Ancak yükseköğretim hakkı ile ilgili hususları belirlemede üye devletler daha fazla takdir yetkisine sahiptir (Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, 2015: 208). Avrupa Temel Haklar Şartı'nın 14. maddesinde de herkesin öğrenim hakkına sahip olduğundan bahsetmektedir (Charter Of Fundamental Rights of The European Union, 2000: m.14). İHEB 26. maddesinde tüm insanların ayrım gözetilmeksizin eğitim hakkına sahip olduğundan bahsedilmektedir (Aybay, 2006: 20). BMÇHS'de eğitim hakkı herkese ayrım gözetilmeksizin uygulanan bir hak olarak tanımlanmasının yanı sıra 28. maddesi'nde modern ve bilimsel eğitim hakkı ile ilgili olarak devletlerin işbirliği içinde olmaları gerektiğinden söz edilmektedir (Convention on the Rights of the Child, m.28). Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 13. Maddesinde de eğitim hakkına yer verilmiştir.

Ülkemizde 1982 Anayasası'nın 42. maddesinde, kimsenin eğitim ve öğretim hakkından mahrum bırakılamayacağı güvence alına alımıştır (T.C. Anayasası, m.42). YUKK'nun Yardım ve hizmetlere erişim ile ilgili bölümünde yer alan 89. Maddesinde koruma başvurusunda olan kişinin ailesiyle birlikte ilköğretim ve ortaöğretim hizmetlerinden yararlanma hakkı güvence altına alınmıştır (YUKK, m.89). Geçici Koruma Yönetmeliği Eğitim hizmetleri başlığı altında yer alan 28. maddede geçici barınma merkezlerinin içinde ve dışında yabancılara sunulacak eğitim faaliyetlerinin denetim ve sorumluluğunun Millî Eğitim Bakanlığı'na ait olduğu belirtilmiştir. Ayrıca ilgili maddenin devamında *"54-66 aylık çocuklar öncelikli olmak üzere okul öncesi eğitim çağındaki 36-66 aylık çocuklara, okul öncesi eğitim hizmeti verilebilir. İlköğretim ve ortaöğretim çağındakilerin eğitim ve*

öğretim faaliyetleri, yaygın eğitim kapsamında kişisel gelişim, sosyal-kültürel, mesleki ve teknik, sanatsal ve sportif alanlarda talebe bağlı olarak kurslar düzenlenebilir" ifadesi yer almaktadır (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014).

Şekil 8: Türkiye'nin Suriyeli Çocuklara Sunduğu Eğitim Hizmetleri

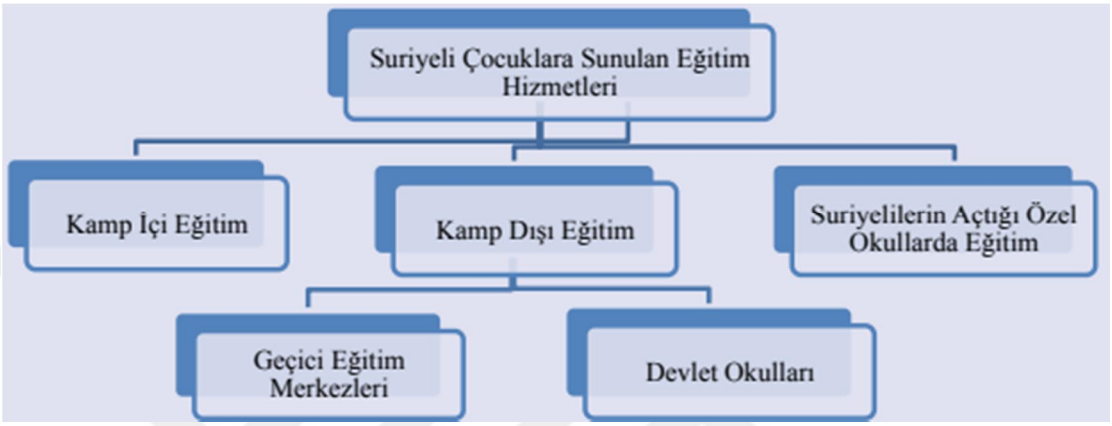

Kaynak: (Emin, M. N. (2016). Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi Temel Eğıtım Politikaları. *Seta*, *153*, 17).

Türkiye'nin 2019 itibariyle okula gitmesi gereken 1 milyondan fazla Suriyeli çocuktan 643 bininin eğitimini sağlamış olması imkanların kısıtlılığının kolay ve hızlı bir şekilde aşılamamasının getirdiği zorluklar karşısında önemli bir başarı olarak görülebilmektedir (Erdoğan, 2019: 10). Suriyeli göçmenlere eğitim imkanlarının sağlanmasında MEB, UNICEF, UNHCR, STK ve bağış yapanlar işbirliği içinde hareket etmektedir. Ayrıca bu işbirliği ile birlikte Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı (3RP) gibi ortaklıklar yoluyla eğitim alanına katkıda bulunmuştur (Brugha vd., 2021: 9). STK'lar okul çağındaki çocukların okula kazandırılması için çalışmalar yapmaktadır. Örneğin Elbir Derneği, Suriyeli çocukların eğitimi için gıda, barınma ve sağlık gibi temel ihtiyaçların karşılanmasını sağlamaktadır. Tzu Chi Vakfı ise 14 yaşın altında çalışan çocukların eğitime kazandırılması için çalışırken aldıkları ücret kadar ödeme yapılmasına destek vermektedir (Taştan ve Çelik, 2017: 35 ve 23). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kızılay, UNICEF, ECHO işbirliği ile öğrencilerin okula devam edebilmesi amacıyla maddi destek sağlanmaktadır.

Çalışma izni olmayan Suriyeli öğretmenlerin ise geçiminin sağlanması amacıyla UNICEF ve PTT işbirliğiyle ödeme yapılmaktadır (Balcı, 30.06.2020).

Suriyeli öğrenciler, Türk öğrencilerin yararlandığı haklara sahip olmakla birlikte Türk öğrencilerin yararlandığı hizmetlerin tamamından yararlanmaktadır. Suriyeli öğrencilerin eğitimi için gerekli olan maliyetin tamamına yakını MEB tarafından karşılanmakta ve ders materyalleri ücretsiz şekilde dağıtılmaktadır (Taştan ve Çelik, 2017: 22). Ayrıca Suriyeli göçmenler için sınırda verilecek eğitim hizmetleri için gerekli olan okul, hastane, kültür merkezi gibi olanakların bulunduğu geçici barınma merkezlerinin inşa edilmesinde AFAD'ın büyük desteği bulunmaktadır (Bircan ve Sunata, 2015: 229). MEB kapsamında verilen örgün eğitim faaliyetleri ile birlikte Halk Eğitim Merkezleri'nde yaygın eğitim faaliyetleri de yürütülmektedir. Bu eğitim merkezlerinde meslek ve hobi öğrenen Suriyeliler, gelir elde etmekle birlikte topluma entegre edilerek normalleşmeye çalışmaktadır. 2014-2019 döneminde Halk Eğitim Merkezlerinde yer alan Mesleki ve Teknik kurslarında 98.204, genel kurslara 539.632 olmak üzere toplamda 637.872 Suriyeli eğitim görmüştür (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020: 30). Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı verilere göre toplamda 774.257 GKaS'li öğrencinin eğitim hizmetlerine erişimi sağlanmıştır. Ayrıca 2014-2020 yılları arasında Halk Eğitim merkezlerindeki kurslara katılan Suriyeli kursiyerlerin sayısı 1.340.885'tir (Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, 2021).

Suriyelilerin Türkiye'de eğitimi, kamp içi, kamp dışı ve özel okullar olmak üzere üç şekilde gerçekleştirilmektedir. Kamp dışı eğitim GEM'lerde (Geçici Eğitim Merkezleri) ve devlet okullarında yapılmaktadır. GEM'ler ile kamplarda devlet, ulusal-uluslararası örgütler, STK'lar eğitim hizmeti vermektedir. 2015-2020 yılları arasında Türkiye, eğitime 8 milyar dolar, uluslararası kuruluşlar ise 418 milyon dolar katkı sunmuştur (Balcı, 30.06.2020). Mülteci kamplarında ilkokula giden öğrenci sayısı 38.938 iken kamp dışında bu sayı 50 bini aşmaktadır. 2015'te eğitim hizmeti verilen ilkokul çağındaki göçmen sayısı 145 bin iken 2016'da 170 binlere kadar çıkmıştır (Bircan ve Sunata, 2015: 234). Milli Eğitim Bakanı Mahmut Özer, 2021 yılında yaptığı konuşmasında 771 binden fazla Suriyeli çocuğun devlet

okullarına yerleştirildiğinden ancak 428 bin Suriyeli çocuğun kayıt dışı kaldığından bahsetmiştir (Yüce, 16.09.2021).

Mülteciler Derneği'nin İstatistikleri'ne göre, Türkiye'de ilkokul çağındaki Suriyeli göçmen sayısı 2023 Nisan ayı itibariyle 922.519'dur (Mülteciler Derneği, 24.05.2023). Türkiye'deki Suriyeli çocukların ilkokula gitme oranı dünya çapında %61 seviyelerindeyken Türkiye'de bu oran %96.30 seviyelerindedir. Bu, Türkiye'nin eğitim yoluyla entegrasyona verdiği önemi göstermektedir. 2019'da elde edilen istatistiklere göre, Türkiye'deki Suriyeli öğrencilerin okul öncesinde okullaşma oranı yüzde 33,59, ortaokulda yüzde 58,13, lisede yüzde 26,38 ve okul çağındaki nüfusun toplam okullaşma oranı da yüzde 61,69'dur (Çalık, 03.05.2019). MEB, 2019-2020 arasında Türkiye'de 684 bin 919 Suriyeli öğrenci eğitim görmüştür. Bunların ilkokulda okullaşma oranı yüzde 90, ortaokulda okullaşma oranı yüzde 70.13, lisede yüzde 32.55 ve okul çağındaki nüfusun toplam okullaşma oranı ise yüzde 63.29'dur (Hürriyet, 04.03.2020. Bu oranlara bakıldığında zorunlu ilkokul eğitiminin diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi ilkokul çağındaki çocukların Türkçe öğrenmek ve en azından temel eğitim almalarını sağlamak için okula gönderildiği ancak çocuklar büyüdükçe aile ekonomisine yapacakları katkıdan dolayı gelir elde etmesi için çalışmak zorunda kalmalarıdır. Diğer taraftan Türkiye'de 15 yaş altında çocukların çalışması yasak olduğundan lise eğitimine kadar oranlar yüksekken lise eğitiminde ilkokula nazaran %65 oranında kayda değer bir düşüş gerçekleşmiştir.

Göçmenlerin eğitim seviyesi ile işsizlik arasında ters korelasyon bulunmaktadır. Göçmenlerin eğitim ve istihdam üzerindeki etkilerine dair yapılan araştırmada, üniversite mezunu göçmenlerin işsizlik oranı yüzde 24 ile en yüksektir. Okuma yazma bilmeyen katılımcıların yüzde 82'si istihdam edildiği tespit edilmiştir. Yani eğitim seviyesinin yüksekliği istihdam üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir (Türk Kızılay ve Dünya Gıda Programı, 2019: 16). Ancak üniversite mezunu göçmenlerin yüzde 54'ü düzenli iş sahibiyken okuma yazma bilmeyen göçmenlerin sadece yüzde 38'i düzenli iş sahibidir. Yani üniversite mezunu göçmenler en yüksek işsizlik oranına sahip olmasına rağmen en çok düzenli iş sahibi olan kategorisindedirler. Bunun yanı sıra eğitim seviyesi ve çalışma izni arasında doğrusal

bir korelasyon bulunmaktadır. Örgün eğitim almamış göçmenlerin yüzde 1'i çalışma iznine sahipken lise ve üniversite diploması olanların yüzde 4'ü çalışma iznine sahiptir (Türk Kızılay ve Dünya Gıda Programı, 2019: 17).

3.2.2.3.1.1. Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Teşvik Edilmesi Projesi (PIKTES)

PIKTES[3] (Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Teşvik Edilmesi Projesi), MEB yönetiminde Türkiye Mülteci Aracı (FRIT) aracılığıyla doğrudan hibe yönetimi ile AB'nin finanse ettiği bir projedir. 2016 yılında kabul edilen bu proje ile Suriyeli çocukların okul içinde ve dışında Türkçe ve Arapça dil becerilerinin geliştirilmesi, ders materyallerinin dağıtılması, gerek okullarda ve gerekse GEM'lerde Suriyeli çocuklar için ek dersler verilmesi gibi yollarla göçmen çocukların Türk eğitim sistemine entegrasyonu hedeflenmekteydi (DARPE, 26.12.2021). MEB'in, PIKTES kapsamında oluşturmuş olduğu "Uyum Sınıfları" aracılığıyla, yabancı öğrencilerin devlet okullarında Türkçe dil yeterliliklerinin artırılması ve iletişim kurmaları bu hedeflere ulaşmada bir araçtır. PIKTES, 400.000 Suriyeli çocuğa Türkçe dil eğitimi vermeyi planlamıştı. Bu plan doğrultusunda, 404.530 Suriyeli öğrenciye uyum kursları ve yaz dil kursları da dahil olmak üzere Türkçe dil kursları verilmiştir (Global Compact on Refugees, 01.06.2023). PIKTES-I Projesi 23 ili kapsamıştır. PIKTES-I Projesinin ana faaliyetleri "Türkçe Dil Eğitimi, Arapça Dil Eğitimi, Telafi Eğitimi, Destekleme Eğitimi, Taşıma Hizmeti, Kırtasiye, Ders Kitabı ve Giyim Yardımı, Farkındalık Artırma Faaliyetleri, Eğitim Materyali Satın Alınması, Türkçe Dil Sınav Sistemi Geliştirilmesi, Rehberlik ve Danışmanlık Faaliyetleri, Okul ve Geçici Eğitim Merkezlerine (GEM) Güvenlik ve Temizlik Personelinin Sağlanması, Eğitim Ekipmanlarının Sağlanması, 29 Öğretmen Eğitimleri, İdari ve Diğer Personel Eğitimleri, İzleme ve Değerlendirme'dir" (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020: 28).

MEB ve AB işbirliğinin sonucu olarak ortaya çıkan PIKTES, 300 milyon Euro'luk kısmı Suriyeli öğrencilerin eğitim standartlarının yükseltilmesi 200 milyon Euro'luk kısmı ise okul inşaatı için ayrılmasına rağmen bu bütçe ihtiyaçların

[3] Promoting Integration of Syrian Children to Turkish Education System

%90'ına yetmemektedir (Balcı, 30.06.2020). Milli Eğitim Bakanlığı'na 400 milyon Avro ile Tesis geliştirme yardımı yapılmıştır. Suriyeli çocukların okula kayıt ve devamlılığın sağlanması için çocuk koruma hizmetlerine önem verilmiştir. 11.567 çocuk sosyo-duygusal beceriler ve sosyal uyum faaliyetlerine, 351 okul personeli ve 849 ebeveyn UNICEF'in zorbalıkla mücadele eğitimine katılmıştır. Haziran 2021'in sonunda 30.000'den fazlası okul öncesi, 322.000'den fazlası ilkokul, 251.323'ü ortaokul ve 96.361'i lise seviyesinde olan 701.000'den fazla Suriyeli çocuk örgün eğitime kaydolmuştur. 2021'in ortalarına kadar, 46.766 Suriyeli öğrenci telafi 60.472'i ise Tesis desteğiyle takviye eğitimi almıştır (European Commission, 24.05.2022: 10).

Bu proje çerçevesinde 23 ilde MEB'e bağlı resmî okullarda, GEM'lerde ve Halk Eğitim Merkezleri'nde görev yapmak üzere sözleşmeli ve geçici süreli Türkçe Öğreticileri ve Rehberlik Danışmanları görevlendirilmiştir. Yine ders materyallerinin incelenmesi sağlanmış, dil öğretim yöntemleri, psiko-sosyal destek ve göç sosyolojisi gibi konularda eğitim verilmiştir. Suriyeli öğrencilere kırtasiye yardımı ve 30,5 bin Suriyeli çocuğu taşıyacak servislerin belirlenmesi için ihaleye çıkılmıştır (Taştan ve Çelik, 2017: 21). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kızılay, UNICEF ve Avrupa Sivil Koruma ve İnsani Yardım İşlemleri Birimi (ECHO) işbirliğiyle GEM'lerdeki 222.944 öğrenciye 2020 itibariyle kişi başı 30 TL nakit desteği sağlanmıştır (Balcı, 30.06.2020).

PIKTES programının ilk aşaması on bin, ikinci aşaması ise altı bin geçici koruma altındaki Suriyeli çocuğu kapsamıştır (UNICEF, 2019: 20). 2018'de PICTES II olarak güncellenen PIKTES Projesi ile okul öncesi eğitim, mesleki ve teknik eğitim, sosyal uyum etkinlikleri, yetişkinlere Türkçe öğretimi gibi 24 faaliyet alanında eğitim kalitesinin ve kapasitesinin artırılması amaçlanmıştır. Ayrıca çeşitli nedenlerle eğitime erişiminde engel çıkan Suriyeli öğrenciler ile ilgili "Yetiştirici Sınıf Öğretim Programı (YSÖP)" temelinde "Telafi Eğitimleri"nin yapılması planlanmıştır (Balcı, 30.06.2020). PICTES kapsamında, 52.000'den fazla öğrenciye telafi ve yedekleme eğitimi verilmiş ve 230.000'den fazla çocuğa dil eğitimi sağlanması için 4.000'den fazla Türkçe eğitmeni istihdam edilmiştir. Haziran 2019'a kadar 170.000'in üzerinde eğitim personeli çalışmış ve hemen hemen 5.000 personel

maaş veya teşviklerle desteklenmiştir. Bu proje ile mülteci yoğunluğunun yüksek olduğu bölgelerde okul altyapısına yönelik çalışmaların yapılması için 100 milyon Avro yardım yapılmıştır. 136 adet sağlam yapı ve 50 adet prefabrik okul inşaatı yapılması için çalışmaların bir kısmı bitmiş bir kısmı ise devam etmektedir. Aralık 2018 itibarıyla yaklaşık 6.000 Suriyeli gönüllü öğretmene aylık teşvik ödemesi yapılmıştır. Ayrıca göçmenlere yükseköğrenim imkânı sağlanmasına yönelik 3 proje ile 476 öğrenci üniversite bursu almıştır (European Commission, 10.04.2019: 10 ve 12).

3.2.2.3.1.2. Geçiçi Eğitim Merkezleri (GEM)

23 Eylül 2014 tarihinde yayınlanan "Yabancılara Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri" Yönetmeliği ile Geçici Eğitim Merkezi (GEM) kurulmasına karar verilmiştir. GEM'ler, Türkiye'ye kitle halinde geçici bir süreliğine gelen kişilerin eğitim ihtiyacının karşılanması için inşa edilen ve faaliyete geçirilen okullardır. GEM'ler ile birlikte denetimden yoksun ve yasa dışı şekilde Suriyeli yardım kurumları tarafından yönetilen özel okullar hukuki bir zemine oturtulmuştur. GEM'LER çoğunlukla kamplarda yaşayan çocuklar için planlanmıştır. Kamp dışında yaşayan çocuklar GEM'ye gitme alternatifine sahip olmakla birlikte çoğunlukla devlet okullarına devam etmektedir (ECRE, 2022: 190).

MEB tarafından okula kaydı olmayan Suriyeli çocuklar için Halk Eğitim Merkezlerinde Hızlandırılmış Telafi Eğitimi programını başlatmış ve tamamlayanların ya devlet okullarına ya da diğer alternatif eğitim kurumlarına geçişini kolaylaştırmıştır. MEB, yeni kulların inşaatının tamamlanmasına kadar okul ihtiyacının çözüme kavuşması adına geçici olarak binden fazla konteyner sınıf kurmuştur. Ayrıca 19 ilde toplamda 215 eğitim alanı yapılmıştır (UNICEF, 2019: 17).

Dünya çapında ilk defa denenen bir eğitim sistemi olarak hayata geçirilen GEM'lerin oluşturulmasında Türk ve Suriyeli STK'lar geliştirilmesinde ise MEB ve Uluslararası Örgütler etkili olmuştur (İpek Coşkun ve Emin, 2016: 17). 2016 itibariyle kamplardaki 36 GEM'de toplam 82.503 öğrenci bulunmaktayken kamp dışındaki GEM'de 166.399 öğrenci bulunmaktadır. Kamp içinde okullaşma oranı %90'dan fazlayken kamp dışında ise %25'tir. Kamp içindeki GEM'lerde okullaşma

oranı yüksek olmasına rağmen okul başına 2.290 kişi düşmekte iken kamp dışında 430 kişi düşmektedir. Ancak kamp dışındaki bu sayının düşük olması altyapı eğitim standartlarının düşüklüğü ve eğitim yerlerinin donanımlı olmaması eğitimin kalitesini düşürmektedir. Devlet okullarında öğrenim gören Suriyeli öğrenci sayısı 62.357 iken GEM'lerdeki öğrenci sayısı 248.902'dir. GEM'lerdeki sayının devlet okullarındakinden yüksek olmasının temel nedeni Türkiye'de kalış süresinin kısa süreceğini düşünen Suriyelilerin kendi eğitim sisteminden ve dillerinden uzak kalmak istememelerinden kaynaklanmaktadır (İpek Coşkun ve Emin, 2016: 18 ve 20). Ancak 2015 yılından itibaren GEM'lerdeki öğrenciler devlet okullarına aktarılmaya başlanmıştır (UNICEF, 2019: 16). Böylesine büyük ve kitlesel nüfus hareketi ve Suriye'de yaşanan krizin getirdiği belirsizlikler karşısında geçici olarak kurulan GEM'lerde eğitim alanında önemli gelişmeler sağlamış olsa da uzun vadede yeterli olmayacağı öngörüldüğünden MEB, Suriyeli öğrencilerin devlet okullarına kaydırılarak eğitim görmesi ve Türk eğitim sistemine entegre edilmesi için GEM'lerin kapatılması yönünde karar almıştır (Taştan ve Çelik, 2017: 33).

MEB, 2014 yılında GEM'lerin kapatılması sonrası yapılacak işlemlerin ve Türkiye'de bulunan yabancı öğrencilerin kayıt, başarı, devamsızlık gibi durumlarını kontrol etmek amacıyla e-okul istemini yabancılara uyarlayarak Yabancı Öğrenciler Bilgi Sistemi'ni (YÖBİS) kurmuştur. Ayrıca GEM'lerdeki öğrencilerin devlet okulu veya başka okullara sevk edilmesi işlemleri de bu elektronik sistem üzerinden yapılmaktadır (Taştan ve Çelik, 2017: 20 ve 21). GEM'lerdeki eğitimlerini tamamlayanlara Lise mezuniyet belgesine denk olan ve uluslararası geçerliliğe sahip YÖLYDS belgesi verilmektedir (UNICEF, 2019: 21).

3.2.2.3.1.3. Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY), Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardım (YŞEY) Programı ve Hızlandırılmış Eğitim Programı (HEP)

Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardım (YŞEY) Programı, 3294 sayılı Kanun gereğince herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmayan ailelere, çocukların bir ay içerisinde en fazla 4 gün okula gitmeme sınırını aşmamaları ve örgün eğitimlerini sürdürmeleri şartıyla PTT aracılığıyla yardım yapılmasını amaçlayan bir programdır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 20.05.2023).

2003 yılından T.C. vatandaşları için oluşturulan Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardım (ŞEY) Programı, 2017 Mayıs ayı itibariyle geçici barınma merkezleri haricindeki tüm yabancı çocukları da içerecek şekilde genişletilmiştir. Avrupa Birliği'nin finanse ettiği bu program ile eğitimin önünde engel teşkil eden sorunların kaldırılarak daha fazla Suriyeli çocuğun eğitime kazandırılmasını hedeflenmektedir. YŞEY Programı, Avrupa Birliği İnsani Yardım ve Sivil Koruma Genel Müdürlüğü (ECHO), Norveç Hükümeti ve ABD Nüfus Mülteciler ve Göç Bürosu tarafından desteklenmekte ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Kızılayı ve UNICEF tarafından ortaklaşa yürütülmektedir. Sadece 2022'nin Mart ayında 526 bin 897 çocuk için 51 milyon 231 bin 185 lira ödeme yapılmıştır. 30 Eylül 2022 verilerine göre 2017 yılından itibaren 1.6 milyar lira destek sağlanmıştır. Bu program dahilinde en az bir kere yardım alan çocuk sayısı 811 bin 181 iken yardım almaya devam eden çocuk sayısı 511 bin 714'tür. 2022 yılı itibariyle anaokulundan 8. sınıfa kadar olan erkek öğrencilere aylık 55 TL verilirken kız öğrencilere aylık 60 TL, 9. sınıftan 12. sınıfa kadar olan erkek öğrencilere aylık 70 TL, kız öğrencilere ise aylık 90 TL ödeme yapılmıştır (Mülteciler Derneği, 15.10.2022). Bu program kapsamında çocukların okula kayıt ve devamlılığın sağlanması için çocuk koruma hizmetleri sağlanmıştır. 11.567 çocuk sosyo-duygusal beceriler ve sosyal uyum faaliyetlerine katılmıştır. MEB, Ağustos 2022'ye kadar geçerli olan ŞEY programından PIKTES35 uygulanmasına geçiş yapmıştır (European Commission, 24.05.2022: 10).

Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı, Türk Kızılayı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF) ile işbirliği halinde sürdürülmektedir. Bu program kapsamında Suriyeli çocukların eğitim kurumlarına gönderilebilmesi için nakdi yardım sağlanmıştır. 494.621 çocuk bu programdan en az bir defa destek görmüştür. Yalnızca, 2022 Kasım ayında 467.363 çocuk ŞEY programına dahil edilmiştir. Sadece, 2023 Mart ayında bu programdan faydalanan insanlara 89.899.580 TL ödeme yapılmıştır. Eğitim hizmetine ve olanaklarına ulaşamayan yabancı çocukların Türk eğitim sistemine entegre edilmesi amacını taşıyan Hızlandırılmış Eğitim Programı (HEP), ŞEY programına dahil edilmiş bir

programdır. ŞEY ve HEP'ten aynı anda yaralanılabilmektedir. HEP ile kız ve erkek çocuklarına 90 TL destek sağlanmaktadır (Kızılay, 11.06.2023).

3.2.2.3.2. Sağlık

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 25. Maddesine göre herkesin kendisi ve ailesinin temel bakım ve ihtiyaçları ile sağlık giderlerinin karşılanmasını isteme hakkı bulunmaktadır (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, m.25). Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 35. maddesinde Sağlık Koruma başlıklı bölümde yine herkesin sağlık hizmetlerine erişim ve tedavi olabilme hakkına sahip olduğundan bahsedilmektedir (Charter Of Fundamental Rights of The European Union, m.35). Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 12. maddesinde sağlık hakkı ile ilgili olarak *"sözleşmeye taraf devletler, herkesin erişilebilir en yüksek bedensel ve ruhsal sağlık standardından yararlanma hakkını tanır. Hastalık durumunda herkese tıbbi hizmet ve bakım sağlayacak koşulların yaratılması için gerekli olan önlemleri içerir"* ifadesi yer almaktadır (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, m.12).

1982 Anayasası'nın 90. maddesinde yer alan yaşama hakkına dayalı bir hak olan sağlık hakkı ırk, din, dil, ırk ayırt etmeksizin herkese uygulanması gerekli temel haklardan biridir. 1982 Anayasası'nın 56. Maddesinde herkesin sağlık ve dengeli bir yaşamın sürdürülebilmesi ve bunu mümkün kılacak bir devletin sağlık hizmetlerine erişimi sağlayabilmesi güvence altına alınmıştır (T.C. Anayasası, m. 56).YUKK 89. maddenin 3. fıkrasında, *"Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerden herhangi bir sağlık güvencesi olmayan ve ödeme gücü bulunmayanlar"* hakkında genel sağlık sigortası kapsamında ücretsiz sağlık hizmeti verileceğini ve sağlık sigortası pirim ödemelerinin Göç İdaresi Başkanlığı tarafından ödeneceğini garanti altına almaktadır (YUKK, m.89).

Şekil: 9 2012-2019 Yılları Arası Dünya Sağlık Örgütü'nün Türkiye'ye Yaptığı Yardımların Sayısı

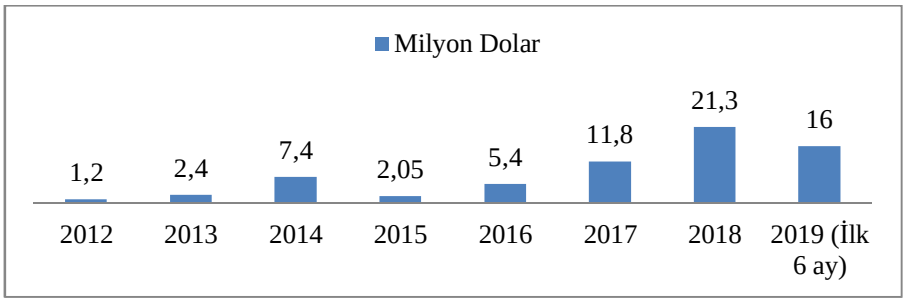

Kaynak: (Özipek, B. B., ve Tanrıkulu, F. (2021). *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Göç ve Suriyeli Sığınmacılar Algılar, Olgular ve Gerçekler* (İkinci Basım). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.s.72).

Bu tablodan görülebileceği üzere Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin sağlık harcamaları ile ilgili Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan yardım 2012'den 2019'un ik altı ayına kadar toplamda 67,55 milyon dolar civarındadır. Ancak Türkiye'nin sadece 2011-2017 yılları arasında yaptığı sağlık harcamasının maliyeti hemen hemen 17 milyarı bulmuştur (Anadolu Ajansı, 06.12.2017). Bu kapsamda uluslararası örgütlerin yaptığı yardımın Türkiye'nin tek başına yaptığı yardımdan daha düşük seviyede gerçekleştiği ve göç külfetine adil katılımın söz konusu olmadığı görülmektedir.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda geçici koruma statüsüne sahip Suriyelilerin, Türk vatandaşlarına sunulan sağlık hizmetlerinden eşit şekilde faydalanması kabul edilmiştir. Sağlık Bakanlığı, devlet hastaneleri, Göçmen Sağlık Merkezleri ve Türk toplum sağlığı merkezleri gibi kurumlar aracılığıyla sağlık hizmetlerinin sunulmasını idare etmektedir (3RP Regional Refugee ve Resilience Plan, 2023: 56). Türkiye'de kayıtlı olan ve ve geçici kimlik numarası sahip olan Suriyeliler, Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) kapsamında yerleştikleri yerlerde acil sağlık, koruyucu ve temel sağlık hizmetleri ile tedavi edici tüm sağlık hizmetlerinden yararlanmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020: 31).

Sağlık Bakanlığı denetiminde verilen sağlık hizmetleri 3 kategoriye ayrılmaktadır. Birinci basamakta, hastaların ayaktan veya yataklı teşhis ve tedavilerinin yapıldığı sağlık kuruluşları yer almaktadır. Bunlar; göçmen sağlığı merkezleri, sağlık ocakları, sağlık merkezleri, ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması merkezi ve verem savaş dispanserleri olarak sayılabilir. Devlet hastaneleri, ikinci basamak sağlık hizmeti verilen yerler olarak kabul edilirken eğitim ve araştırma ile üniversite hastaneleri ise üçüncü basamak sağlık hizmeti verilen yerler arasında kabul edilmektedir (Şanlı, 27.03.2020).

Geçici Koruma altındaki Suriyelilere (GKaS) verilen sağlık hizmetleri 3 temel kategoriye ayrılmaktadır: (Y. Aydın, 2021: 233).

a. Sınırdan yaralı şekilde ülkemize giren veya GKaS'ye verilen 112 Acil Sağlık Hizmetleri,
b. Geçici Barınma Merkezlerinde ve haricinde verilen Temel ve Koruyucu Sağlık Hizmetleri,
c. İkinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetleri

Toplum sağlığı merkezleri birinci basamak sağlık hizmeti veren kuruluş kapsamında yer alırken sahra hastaneleri ve poliklinikler ikinci basamak sağlık hizmeti verilen kuruluş kapsamında yer almaktadır. Göçmenler, daha geniş kapsamlı tedavi gerektiren durumlarda devlet hastanelerinde ücretsiz tedavi olabilmektedirler (Ekmekci, 2017: 1438). Geçici Koruma Yönetmeliği gereğince göçmenlere sunulan sağlık hizmetleri ancak kayıtlı oldukları ilde geçerlidir. Kayıt dışı oldukları yerlerde sadece acil sağlık hizmetlerinden yararlanabilmektedirler. Ayrıca birinci ve ikinci basamak dahilinde olan sağlık hizmetlerinden ücretsiz şekilde yararlanabilmektedirler. İlaç giderlerinin ücreti önceden AFAD Tarafından ödenmekteyken 2018'den itibaren Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından %80 sübvansiyonlu şekilde ödenmektedir (A. Kaya, 2021: 164).

Geçici Koruma Yönetmeliği kapsamında geçici koruma statüsüne sahip olanlar aşağıdaki sağlık hizmetlerinden yararlanmaktadır: (Şanlı, 04.04.2023).

a. Geçici Barınma Merkezleri'nde (GBM) verilen sağlık merkezleri,
b. Bakanlık ve bağlı kuruluşlarının sunmuş olduğu sağlık hizmetleri,
c. Üniversite sağlık uygulama ye araştırma merkezleri,
d. Özel hastaneler,
e. Vakıf veya dernekler gönüllü olarak verilen sağlık hizmetleri.

Sağlık Bakanı Koca ideal bir sağlık hizmetinin nasıl olması gerektiğini şu ifadelerle açıklamaktadır: *"Yerinden edilmiş insanlar ve göçmenler için de bir grup tecrübeli akil bir araya gelse ve ideale ilişkin bir tasavvurda bulunsa büyük göçmen akınlarını karşılamak üzere uygun donanıma sahip yeterli miktarda sağlık çalışanının hazır bulunduğu, sınıra ulaşan istisnasız her bireye sağlık ön tarama ve testlerinin yapıldığı, acil sağlık ihtiyaçlarının karşılandığı, ülke içerisinde hepsinin özel kimlik numaraları ile sağlık sistemine dahil edildiği, göçmenlere özel kurulmuş sağlık tesislerinde ücretsiz ve sürekli sağlık hizmetine eriştiği, bu hizmetlerin birinci basamak, ikinci basamak ve ruh sağlığı gibi tüm sağlık ihtiyaçlarını kapsadığı, ilaçlar ve tıbbi cihazlar da dahil olmak üzere tüm bunların ücretsiz olarak sunulduğu ve hatta dil ve kültür bariyerini aşmak üzere kendi dillerini konuşan, kendi içlerindeki göçmen sağlık personelinin hizmet vermek üzere istihdam edildiği bir resim karşımıza çıkardı."* Ancak Koca, evrensel sağlık kapsayıcılığı ideali doğrultusunda böyle bir durumun gerçekleşebilme ihtimalinin zor olmasına rağmen Türkiye'nin 3,7 milyon göçmeni bu ideal sağlık hizmetini realiteye dönüştürdüğünden bahsetmektedir (Rakipoğlu ve Kara, 17.03.2022).

3.2.2.3.2.1. SIHHAT

Avrupa Birliği'nin ve T.C. Sağlık Bakanlığı'nın ortaklaşa yürüttüğü tarafından "Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sağlık Statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi" (SIHHAT) Projesi ile Suriyeli göçmenlerin sağlık hizmetlerine erişiminin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu projenin hayata geçirilmesine yönelik kurulan Toplum Sağlığı Merkezleri ile göçmenlerin ruh ve sinir hastalıklarının tedavisi gerçekleştirilmektedir. 2017 yılının ilk altı ayına kadar SIHHAT kapsamındaki bu merkezlerde yaklaşık 42.000 ruh

sağlığı hizmeti verilmiştir. Ayrıca Mobil Sağlık Hizmetleri ile kırsal kesimde yaşayan Suriyeli göçmenlerin sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırılmakta ve kanser taraması hizmetleri sunulmaktadır. 2020 Kasım ayında 420.000 kanser taraması gerçekleştirilmiştir. Yine proje kapsamında hamilelik sürecinde Suriyeli kadınlara ek vitamin desteği sunulmaktadır. 2014 yılında 40 bin Suriyeli bebeğe hastalık taraması yapılmıştır (SIHHAT, 12.06.2023). Bu proje kapsamında 2019 yılı bitimine dek bebek ve kadınlara 2,1 milyon kutu D vitamini ve 2,4 milyon kutu ise demir vitamini takviyesi yapılmıştır (Ekmekci, 2017: 1438).

Bu proje ile göçmenlerin topluma entegrasyonunu sağlayabilmek adına sosyo-ekonomik yardım yapılması desteklenmektedir. Öncelikli sağlık alanındaki en önemli yatırımlardan biri göçmenlerin sağlık hizmetine erişimini sağlayabilmek için 300 milyon Euro doğrudan hibe desteği sağlanan SIHHAT Projesi kapsamında 2018 itibariyle 178 Göçmen Sağlığı Merkezinde %69'u Suriyeli olmak üzere 2.569 sağlık personelinin istihdam edilmek üzere görevlendirilmiştir. Ayrıca bu proje ile 2021 yılında göçmenlere daha iyi sağlık hizmeti verilebilmesi için Kilis ve Hatay'da 500 yataklı iki tane devlet hastanesinin açılması öngörülmüştür. Diğer taraftan SIHHAT projeleri ile mevsimlik işçiler gibi sürekli hareket halinde olan göçmenlerin mobil sağlık faaliyetlerinden yararlanması sağlanmıştır. "Türkiye'de Göçmen Sağlık Hizmetlerinin Desteklenmesi" olarak nitelendirilen SIHHAT 2 projesi ile SIHHAT 1 projesinin devamı olarak senkronizasyonu ve göçmen sağlık hizmetlerinin sürdürülmesi amacıyla Aralık 2020'de Sağlık Bakanlığı ile imzalanmıştır. Ruh sağlığı ve psikososyal destek gibi bazı uzmanlaşmış sağlık hizmetleri, Aralık 2020 itibarıyla SIHHAT 1'e entegre edilmişken, cinsel sağlık ve üreme sağlığı ile cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet faaliyetleri bu projeye eklenmiştir (European Commission, 30.04.2020: 12).

. 2022 yılında %79'u Suriye kökenli olmak üzere 4.091 sağlık personelinin istihdam edildiği Göçmen Sağlığı Merkezlerinin sayısı 180'e ulaşmıştır. Mali Yardım Aracı kapsamında sağlık öncelikli alanına 800 milyon Euro tahsis edilmiştir. Ayrıca Covid-19 salgını gereksinimleri karşılayabilmek için Nisan 2020'de SIHHAT 1 Projesi kapsamında 4.75 milyon Euro acil yardım ödeneği ve SIHHAT 2 kapsamında ise 1.6 milyon Euro'luk ödenek sağlanmıştır. SIHHAT 2 kapsamında Dörtyol/Hatay

ve Kilis'teki hastane inşaatlarının %95'lik kısmı tamamlanmıştır. Ayrıca Mart 2021'de Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası (CEB) ile başlatılan bir ortak girişim ile tamamlayıcı küçük ölçekli sağlık altyapısı ve ekipmanı ihtiyacını karşılamak üzere 90 milyon Euro'luk bir sözleşme imzalanmıştır (European Commission, 24.05.2022: 11).

3.2.2.3.2.2. Göçmen Sağlığı Merkezleri

Göçmen Sağlığı Merkezleri, Suriyelilere bulaşıcı ve enfeksiyonel hastalıkların yayılmasını engellemek amacıyla çevre sağlığı, kadın ve üreme sağlığı, gibi birinci basamak sağlık hizmeti sunmaktadır. Eylül 2020 itibariyle Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı 29 ilde 177 GSM ve 792 Göçmen Sağlığı Birimi (GSB) kurulmuştur: (SIHHAT, 12.06.2023).

a. Göçmen Sağlığı Merkezleri'nin kurulduğu 29 il Türkiye'de bulunan GKaS'nin %96,20'sinin sağlık hizmetlerine erişimini sağlamıştır.
b. 48'i Güçlendirilmiş Göçmen Sağlığı Merkezleri'nde dâhiliye, kadın hastalıkları ve doğum, çocuk hastalıkları alanlarında, ağız ve diş sağlığı hizmetleri, psiko-sosyal destek hizmetleri, laboratuvar ve röntgen hizmetleri sunulmaktadır.
c. Ayrıca GSM'lerde istihdam edilen psikolog ve sosyal çalışmacılar tarafından psiko-sosyal destek, danışmanlık ve eğitim hizmetleri sunulmaktadır. Bu kapsamda Eylül 2020 yılı itibariyle 6248 Suriyeli göçmene 8211 seans hizmet verilmiştir.
d. Proje kapsamında Aralık 2020 itibariyle hekim, psikolog, ebe, hemşire gibi çeşitli sağlık branşlarını kapsamak üzere toplam 3422 personel istihdam edilmiştir.
e. Eylül 2020 itibariyle GSM'lere başvuran Suriyeliler için 8,8 milyon civarında laboratuvar testi yapılmıştır.
f. GSM'lerde, 2017 ile 2020 yılları arasında hemen hemen 13,5 milyon GKaS, birinci basamak sağlık hizmeti almıştır.

Sağlık hizmetlerini etkin ve verimli bir şekilde sunabilmek, dil ve kültür kaynaklı sorunları çözebilmek için kurulan Göçmen Sağlığı Birimleri, bir nevi aile hekimliği işlevi görmekte ve bir hekime ortalama 4000 hasta düşmektedir. Suriyeli göçmenlerin 20 bini aştığı yerlerde ve tam teşekküllü kamu hastanesine uzak geçici barınma merkezlerinde güçlendirilmiş GSM hizmeti sunulmaktadır. Dâhiliye, çocuk, kadın-doğum, ağız-diş sağlığı ve psiko-sosyal destek gibi temel sağlık hizmetlerinin verildiği Göçmen Sağlığı birimleri ile hastaneye gitmeden birincil sağlık hizmetlerinin verildiği yerlerdir (Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 21.05.2023). Birinci basamak sağlık hizmetleri üzerindeki yükün hafifletilmesinin yanı sıra dil sorunlarının çözülmesi için tercümanlık hizmetleri verilen GSM'de Suriyeli sağlık görevlileri haricinde Türkçe ve Arapça bilen Türk sağlık görevlileri de bulunmaktadır (3RP Regional Refugee ve Resilience Plan, 2023: 56; Ekmekci, 2017: 1438; A. Kaya, 2021: 164).

Türkiye diğer hizmetlerde olduğu gibi sağlık hizmetinde de yabancılarla kendi vatandaşları arasında ayrımcılık gözetmeksizin insani değerlere öncelik verecek şekilde kararlar alarak uygulamalar gerçekleştirmektedir. Nitekim Türkiye'nin bu davranış şekli Sağlık Bakanı Koca'nın da şu açıklamalarından anlaşılmaktadır. *Temel sağlık hizmetlerine erişimi artırmak amacıyla 29 ilde 185 Göçmen Sağlığı Merkezi faaliyete geçirilmiştir. Bu göçmen sağlığı merkezlerinde ülkemize göç etmek zorunda kalan 787'si hekim, 34'ü diş hekimi, 1149'u hemşire olmak üzere yaklaşık 4 bin Suriyeli sağlık çalışanı, gerekli adaptasyon eğitimleri verildikten sonra istihdam edilmektedir. Göçmen sağlığı merkezlerinin dışında ikinci veya üçüncü basamakta sağlık hizmetine ihtiyaç duyulması halinde doğrudan sağlık hizmeti sunumu sağlanmaktadır. Bu çerçevede bugüne kadar Suriyelilere yaklaşık 97 milyon poliklinik hizmeti verilmişken 3 milyonun üzerinde yataklı tedavi hizmeti sunulmuştur. Yataklı tedavi hizmetinin yanında 2,6 milyon ameliyat gerçekleştirilmiş, 754 bin Suriyeli bebeğimiz sağlık tesislerimizde hayata gözlerini açmıştır"* (Rakipoğlu ve Kara, 17.03.2022).

3.2.2.3.2.3. Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele ve Aşılama Faaliyetleri

Göçmenlerin sağlık koşullarının iyileştirilmesine yönelik yapılan faaliyetlerden birisi de bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek ve buna karşı yapılan aşılama faaliyetleridir. Bu konuda özellikle Suriyeli göçmen çocuklara düzenli aşılama yapılmaktadır.2013-2015 yılları arasında 9 tur ve 5.288.639 doz Çocuk Felci aşısı, 2013-2015 yılları arasında 2.381.626 doz Kızamık yapılmıştır. Ayrıca Şubat, Mayıs ve Kasım 2017'de aşısızlara ya da aşısı eksik olanlara Kızamık kızamıkçık kabakulak aşısı, Beşli karma ve Hepatit-B aşılarının yanı sıra barınma merkezlerinde yaşayan Suriyelilerin bulaşıcı hastalıklardan korunması için birçok aşılama çalışmaları yapılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020: 36). Suriyelilerin yerli nüfusun yirmi de birinden fazla olduğu yirmi ilde 0-5 yaş aralığında toplamda 357.925 tamamlama aşısı yapılmıştır (Baran Aksakal, 2019: 83). Ancak Türkiye'de her ne kadar göçmenlere yönelik aşılama faaliyetlerine önem verilse de 2013'e kadar Suriye'deki iç karışıklıklardan dolayı sağlık alanında yeterli desteği alamayan Suriyeli göçmenler ülkemizde kızamık hastalığına yakalanmıştır. Şanlıurfa'da hemen hemen tamamının Suriyeli göçmenlerde 1400 şark çıbanı virüsünün bulunduğu tespit edilmiştir. Yaygın virüs vakaları sonucunda alınan önlemler çerçevesinde, Gaziantep'te ise sulak yerde kurulan Karkamış Kampı'nın sıtma ve şark çıbanı virüsüne yol açabileceği tehlikesine karşılık Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Leishmania Polikliniği hizmete açılmıştır (Türk Tabipler Birliği, 2014: 52 ve 55).

3.2.2.3.3. Piyasa-İstihdam

İşgücü ve piyasaları düzenleyen uluslararası anlaşmaların ortak kabul gördüğü bir norm herkesin çalışma hakkına sahip olduğudur. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 23. maddesinde; *"Herkesin çalışma, işini özgürce seçme, adil ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır"* ifadesi geçmektedir (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, m.23). Ancak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde çalışma hakkı yer almamasına rağmen bu sözleşmenin bir parçası olarak kabul edilen Avrupa Sosyal Şartı'nın ilk maddesinde herkesin özgür şekilde bir iş edinebileceğinden bahsedilmektedir. Ayrıca, Avrupa Sosyal Şartının 8. maddesinde ise bu hak sınırlandırılarak taraf devletlerin vatandaşlarının birbirlerinin ülkesinde kazanç getirici faaliyette bulunabileceği belirtilmiştir (Avrupa Sosyal Şartı,

m.1). Buna göre Avrupa Sosyal Şartı Avrupa ülkelerine yönelik hak ve özgürlüklere yer verdiği görülmektedir.

Uluslararası İşgücü Kanunu'nun Çalışma izninde yetki ve yükümlülük başlıklı 6. Maddesinde, yabancıların Türkiye'de çalışabilmesini ancak çalışma izni belgesi ile mümkün olabileceği düzenlemesine yer verilmiştir (Uluslararası İşgücü Kanunu, m.6). Türkiye'de yabancıların çalışma haklarını düzenleyen ulusal mevzuata bakıldığında ilk olarak 1982 Anayasası'nın "Çalışma ve sözleşme hürriyeti" başlıklı 48. ve 49. maddesinde, herkesin çalışma hakkı ve özgürlüğüne sahip olduğu hükmü yer almaktadır (T.C. Anayasası, m.49). 2013 yılında kabul edilen YUKK 89. maddesi ve 17. maddesinde iş piyasasına erişimle ilgili bilgilere yer verilmiş olup koruma talep eden kişinin başvurusundan itibaren 6 ay sonra çalışma izin belgesi alabileceği ifadesi yer almaktadır (YUKK, m.89 ve m.17). Bu uygulamanın amacı kayıtdışı istihdamın önüne geçmektir.

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 11. Maddesinde, hiçbir göçmen işçi veya aile ferdinin esaret, zorbalık, güç kullanarak çalıştırılamayacağından bahsedilmektedir. Aynı sözleşmenin 39. Maddesinde, göçmen işçilerin istihdam edildiği ülke sınırları içinde yer değiştirme ve ikamet yerlerini belirleme özgürlüğünün olduğundan söz edilmektedir. Bu kanunun 59. maddesinde, göçmen işçilerin çalışma izni müddetince ikamet izni hakkına sahip olduğundan ve çalışma izni süresinin sonra ermesinin ikamet izni süresinin geri alınmasına neden olmayacağından bahsedilmektedir. Ayrıca yine bu kanunun 51. Maddesinde, 59. madde kapsamı dışında kalan göçmen işçinin geçimini sağlayabilecek bir iş seçemediği durumlarda düzensiz duruma düşmeyeceği ve dolayısıyla çalışma izni süresinde ikamet izin hakkını kullanabileceği güvence altına alınmıştır (Tüm Göçmen İşçilerin Ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme, m.59 ve m.51).

Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 29. maddesine göre geçici koruma statüsünü kazanan Suriyeli göçmenler, geçici kimlik belgesi düzenlenmesinden itibaren 6 ay sonra çalışma izni almak için başvuruda bulunabilmektedirler. Geçici koruma izni verilen göçmenler o iznin verildiği yerde çalışabilmektedir. Tarım ve hayvancılık istisna tutulursa bir işyerinde en fazla o işyerinin %10'u kadar Suriyeli göçmen

çalıştırılabilmektedir. Ayrıca Türkiye'deki göçmenler diş hekimliği, hastabakıcılık, ebelik, eczacılık, veterinerlik, özel hastanelerde sorumlu müdürlük, avukatlık, noterlik, özel ya da kamu kuruluşlarında güvenlik görevlisi, kara suları dâhilinde dalgıçlık, kaptanlık, kılavuzluk ve sair meslekler ve gümrük müşavirliği gibi meslekleri yapamamaktadırlar (Geçici Koruma Yönetmeliği m.29). Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmeliğinin 8. maddesinde de yabancılara %10'luk kota uygulamasından bahsedilmektedir. Ancak bir işyerinde çalışan kişi sayısı en fazla 10 ise burada bir tane Suriyeli çalışana çalışma izni verilmektedir (GÖÇMENBÜRO, 07.12.2021). Bu yönetmelik, 2016 yılında, Suriyelilerin yardımlara bağlı şekilde hayatlarını idame ettirmemeleri ve onları işgücü piyasasına entegre edebilmek için çıkarılmıştır. Suriyeliler, Türk işgücü piyasasında kayıt-dışı sektörlerde aranan ucuz işgücünün temin edilmesini sağlamaktadır Ancak Avrupa tarafından kabul edilen Suriyeli Göçmenlerin ortak noktası ise nitelikli işgücüne sahip olmalarıdır (Aslantürk ve Tunç, 2018: 143). 2011'de 105, 2017'de ise 20.790 Suriyeli çalışma iznine sahip olmuştur (Cengiz ve Tekeoğlu, 2019: 920).

Göçmenlerin entegrasyonu süreci bazı zorluklar içermekle birlikte ekonomik anlamda, ev sahibi ülke işgücü piyasasındaki nitelikli ve niteliksiz emek talebinin karşılanması ve piyasadaki dengesizliklerin giderilmesi, devletin vergi kapasitesinin artırılması ve ekonomik bütünleşmenin teşvik edilmesi gibi ev sahibi ülkeye getirdiği katkılar da göz ardı edilemeyecek derecede fazladır (Orav, 2022: 4). Suriyeli göçmenların Türkiye işgücü piyasası üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı etkileri bulunmaktadır. Doğrudan etkisine bakıldığında girişimcilik faaliyetleri sonucunda bir taraftan ticaretin gelişimine katkıda bulunmaları diğer taraftan yeni kurulan şirketlerin emek talebine karşılık emek arzının da artması ve buna bağlı olarak işsizlik seviyesinde bir düşüş söz konusudur. Ayrıca genellikle Suriyeli göçmenlerin istihdamını sağlayan bu şirketlerin piyasadaki göçmen işgücünü çekmesi ile onlardan boşalan yerlere diğer işsiz ordusunun gelmesi olasıdır. Bunların yanı sıra ticaret sarmalının ana faaliyet dışında diğer alt kollara da yayılması sonucunda Suriye ile temas halinde olan bu sektörlerin ülke ihracatı üzerinde olumlu bir etkisi bulunmaktadır. Söz konusu ihracatın artması ile birlikte yeni faaliyet alanlarının

piyasaya kazandırılması sonucunda tekrar işgücü talebi artışı ve işsizlik oranlarının azalışı görülebilecektir (Akcan, 2018: 66).

Suriyeli göçmenlerin Türk işgücü piyasası üzerindeki dolaylı etkilerine bakıldığında sığınmacı nüfusun artması ile doğru orantılı olarak kamu hizmetinin de artması gerekliliği karşısında hizmet kapasitesinin yükseltilmesi ek elaman ihtiyacını ortaya çıkarabilmektedir. Ayrıca artan göçmen nüfusu tüketim talebinin artmasına, tüketim talebinin artması ise bu talebi karşılayacak emek talebinin artmasına dolayısıyla işsizlik seviyesinin düşmesine neden olurken diğer taraftan da hem tüketim talebinin artışından hem de işsizlik azalışından kaynaklı enflasyonun artmasına neden olmaktadır. Bunların yanı sıra, emek arzının piyasaya kazandırılması bu arzı karşılayacak konutları gerektirdiğinden konut ihtiyacı ortaya çıkmakta ve konut fiyatları yükselmektedir. Ancak göçmenlerin kamplardan kaçarak metropollere yerleşmek istemeleri yerli halkın hoşnutsuzluğuna ve göçmenlerin yoğun olduğu şehirlerin göç vermesine neden olmaktadır. Bu göçün getirdiği yeni hayata uyum sağlayabilmek için geçen sürede friksiyonel işsizlik ortaya çıkabilmektedir. Fakat ilk başta geçici bir durum olarak görülen bu işsizlik daha sonra ülke genelinde varolan emek arzı artışından dolayı kalıcı hale gelerek işsizlik oranlarının armasına ve istihdam politikalarının etkinliğinin azalmasına neden olmaktadır (Akcan, 2018: 68-70).

I. Dünya Savaşı'nda erkeklerin askere alınmasının üretim sürecinde yaşattığı eksiklik emek arzının Afrika'dan alınması ile giderilmiştir. Afrikalı emek gücü, maden, inşaat, tarım gibi gelişen sanayilerde kullanılmak üzere Fransa'ya göç ettirilmiştir. İngiltere ise Karayiplerden getirdiği emek gücünü İskoç ormanlarındaki kereste ve cephane üretiminde kullanmıştır Sömürgecilik döneminde sömürge kaynaklarına erişmeye çalışan kapitalist ülkeler günümüzde de bunu devam ettirmeye çalışmaktadır. Ülkeler arasındaki ekonomik dengesizlik emek piyasasında da dengesizliğe neden olmakta ve uluslararası işbölümünü gerektirmektedir (G. Yılmaz, 2005: 3). 2019 yılında Suriyeli göçmenlerin de dahil edildiği işsiz sayısının yaklaşık olarak 33 milyonluk işgücü piyasasında, işsizlik oranının yaklaşık 5 milyon kişiye tekabül eden %15 oranında gerçekleştiği görülmektedir (Kutlu, 2019: 51). Türk Kızılay ve Dünya Gıda Programı tarafından hazırlanan 2019 yılında

“Türkiye’deki Sığınmacılar Geçim Kaynakları Anket Bulguları” başlıklı raporda araştırma örneklemindeki sığınmacıların yalnızca %3’ünün çalışma iznine sahip olduğu ve %16’sının işsiz olduğuna dair veriler ortaya konmuştur (Türk Kızılay ve Dünya Gıda Programı, 2019: 14). Suriyeli göçmenlerin %8’ini erkeklerin oluşturduğu işgücüne katılım oranı %44 olarak ölçülmüştür (3RP Regional Refugee ve Resilience Plan, 2023: 64). Suriyelilerin çalışma çağındaki nüfus oranı %60 civarındadır. Türkiye nüfus istatistiklerine bakıldığında 15 yaş altı çocuk nüfusu oranının Suriyelilere nazaran daha düşük olduğu görülmektedir. Ülke nüfusunun gençleştirilmesine yönelik olarak uygulanan çocuk teşvikleri politikaları ile emekli nüfusun maaşlarının karşılanması için gerekli olan çalışan nüfusun artırılması politikasının yanı sıra Suriyelilerin genç nüfus oranının fazla olması ülkemizin nüfusu üzerinde olumlu etki bırakacaktır (Kutlu, 2019: 49).

Göçün mal piyasasında talep ve arz yönlü etkileri bulunmaktadır. Göç akımlarının ekonomik açıdan AB ülkelerine ilk etkisi konut, gıda, sağlık, eğitim gibi alanlarda oluşan talep yoğunluğunun işgücü arzının da artmasına neden olmasıdır. Diğer etkisi ise mültecilerin emek piyasasına dahil olmasıyla ücretler ve enflasyon üzerinde oluşan baskının hafiflemesidir (Cengiz ve Tekeoğlu, 2019: 910). Her yeni göç dalgası mal ve hizmet talebini artıracağından bu talep artışını karşılayacak şekilde arz da artacak ve bu arzı ortaya çıkaracak bir emek talebine ihtiyaç duyulacaktır. Talep ve arzın aynı yönde artması göçmenlerin harcama ve iş bulma oranlarına göre değişkenlik arz edebilir. Mesela göçmenlerin istihdamı, harcamalarının gerisinde kalıyorsa emek talebinin sağa kayma aralığının emek arzındaki sağa kayma oranından daha az olmasına ve bunun sonucunda üretim sürecinde yerli işçiler işlerini bırakmalarına neden olmaktadır (Feridun, 2007: 41). Yerli işçilerin işlerini bırakmasının temel nedeni ise emek talep eğrisinin emek arz eğrisi ile aynı yönde kayması sonucu talep eksikliğini giderecek şekilde üretimin artırılmasına bağlı olarak istihdamın ve dolayısıyla emek talebinin artmasıdır. Emek talebindeki bu artış ücretlerin düşmesine neden olacağından yerli işçiler düşük ücretler karşısında özellikle düşük nitelikli sektörlerde çalışan işçiler aynı ücret düzeyinde çalışmak istemedikleri göçmenlerle çalışmaktansa farklı sektörlere geçiş yapmayı deneyeceklerdir. Nitekim Del Carpio ve Wagner da her 10 göçmenin 3 kayıtlı işçi ürettiğinden ve kayıt dışı istihdamdan kayıtlı istihdama geçişte artış

yaşandığına dair veriler ortaya konmuştur (Del Carpio ve Wagner, 2015: 19). Yine ILO'nun 2020 yılı raporundan edinilen bilgiler doğrultusunda, çalışma çağındaki Suriyeli nüfusunun %97'sinin kayıt dışı ve çoğunluğunun düşük nitelikli işlerde istihdam edildiği ortaya çıkmıştır. Bu çalışma ile kayıt dışı sektöre giriş yapan her 10 Suriyeli'nin aynı sektörde yer alan her altı işçiyi sektör dışına ittiği ve her üç kişiyi ise kayıtlı sektör içine ittiği ortaya konmuştur (Korkmaz, 21.09.2021). Özellikle herhangi bir eğitim düzeyine sahip olmayan yerli işçilerden her 10 göçmenin 8 düşük vasıflı işçiyi yerinden etmektedir. Eğitim durumuna göre kayıt dışı istihdama bakıldığında herhangi bir örgün eğitimi olmayan düşük ve yüksek vasıflı işçilerin sektör dışına itilme etkisi daha şiddetli yaşanırken orta eğitim düzeyine sahip işçilerde yerinden edilme etkisi daha ılımlıdır (Del Carpio ve Wagner, 2015: 20). Suriyelilerin yoğun yaşadığı yerlerde işgücü piyasasına dahil olmasıyla ücretlerin düşmesi ve düşük ücretle çalışmak istemeyen yerel halkın işlerini bırakması toplumda huzursuzluklara neden olabilmektedir. Ayrıca diğer sektörlerde de aynı şekilde kayıt dışı ekonomiye neden oldukları, vergi ödemedikleri, haksız rekabetin yaşandığı gibi durumlardan muzdarip olan yerel halk tepkisini zaman zaman göstermiştir (M. Erdoğan ve Ünver, 2015: 46). Diğer taraftan yerli işgücünün kayıt dışı istihdamdan kayıtlı istihdama geçişi vergisel artış doğuracağından devlet maliyesi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Türkiye'de gelir vergisi oranları %15 ila %35 arasında değişmektedir. Ortalama olarak vergi yükü, emek gelirinin yüzde 57,3'ü olarak tahmin edilmektedir. Göçmen girişi nedeniyle resmi maaş faturasının 5,6 milyar Türk Lirası arttığı ve Türk hükümetinin vergi gelirlerinde yılda yaklaşık 1,1 milyar ABD Doları artışın gerçekleşebileceği öngörülmektedir (Del Carpio ve Wagner, 2015: 29).

Türkiye'deki çalışma çağındaki nüfusun %2.9'unu Suriyeliler oluşturmaktadır. Bunların içinden %32'si düşük nitelikteyken %7,2'sinin yüksek niteliklidir. Genç Suriyeli erkek göçmenlerden 15 yaşında olanların %66,1'lik kısmının çalıştığı verisinden yola çıkarak okullaşma oranının genç nüfus arasında düşüklüğü ile istihdam edilme oranının artması arasında ters yönlü ilişkinin olduğu görülmektedir. 2017 yılı itibariyle, Suriyeli göçmenlerin yerli işçilerden 4.4 yıl daha az iş süresine sahip oldukları ve özelikle tarım ve inşaat sektörlerinde çalıştıkları tespit edilmiştir. Suriyeli işgücü, kayıt dışı istihdamın yoğun olarak gerçekleştiği

ticaret, inşaat ve imalat gibi sektörlerde faaliyet göstermektedir. Suriyeli işçilerin %79,1'i özellikle tekstil, giyim, deri ve ayakkabı sektörlerinde istihdam edilmektedir (Caro, 2020: 7-15). Kızılay'ın araştırmasından edinilen veriler doğrultusunda, Türkiye'deki göçmenlerin %20'si niteliği düşük sektörlerde istihdam edilmektedir. Bu sektörlerin, %19'unu tekstil, %12'sini inşaat ve %10'unu zanaatkarlık, %6'sını ayakkabıcılık, %5'ini ticari hizmetler ve tamircilik meslekleri oluşturmaktadır. Bu genel veriler ilden ile değişkenlik arz etmektedir. Örneğin İstanbul'da göçmenlerin yarısı tekstil sektöründe, Mersin'de ise göçmenlerin çeyreği tarımda çalışmaktadır (Kızılay, 2019: 4).

Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin kayıt dışı istihdam edilmelerinin tercih edilme nedenlerinin başında düşün nitelikli sektörlerde işverenlerin vergi ödemekten kaçınma istekleri gelmektedir (Akgündüz vd., 2015: 7). Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasasına girmesinin yerli halkın işgücüne katılımını düşürücü ve işsizliği artırıcı etkisi bulunmaktadır (Ceritoglu vd., 2015: 5). Buradan anlaşılan Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasası üzerinde olumsuz etkisinin ilk olarak kayıt dışı istihdam alanında ortaya çıkmasıdır. Yani piyasaya giren Suriyeli göçmenler kayıt dışı işgücü arzını artırarak bu sektörlerdeki ücretlerin düşmesine ve bundan dolayı yerel işçilerin işlerini bırakmalarına neden olmaktadır. Diğer taraftan Suriyeli göçmenlerin kayıtlı sektörlerde ve bu sektördeki ücretler üzerinde önemli derecede bir değişiklik getirmediği ve hatta istihdamına artmasının ücretlerin yükselmesine neden olabileceği çıkarımı yapılabilir (Del Carpio ve Wagner, 2015: 22). Suriyeli göçmenişçiler, yerel ve nitelikli işçinin işi bırakmasına alternatif olarak görülmektedir. İş deneyimi, dil öğrenimi veya kültürel "entegrasyon" göçmenlerin topluma entegrasyonunda ve belirlenen istihdam hedeflerine ulaşmada hem araç hem de amaçtır. Suriyelilerin işgücü piyasasına girişi işveren açısından iş yerinde verimliliği ve farklı piyasalara girişi kolaylaştırıcı bir etki oluşturabilir (ENAR, 2016: 6).

TÜİK verilerine göre 2020 yılı itibariyle kayıt dışı istihdam oranı %32,9'dur (TÜİK, 10.11.2020). 2004-2021 arası dönemde SGK verileri yıllar itibariyle karşılaştırıldığında 2011 yılında %42,05 olan kayıt dışı istihdam oranının 2021 yılında %29 oranına kadar düştüğü görülmektedir (SGK, 27.05.2023). 2019 verileri

dikkate alındığında, Türkiye'de çalışma çağındaki 32.3 milyonun 10 milyonu aşkın kısmının kayıt dışı çalıştığı düşünülmektedir. Türkiye'deki Suriyeli nüfusun ise %30'una tekabül eden 1.2 milyonluk kısmının çalıştığına dair veriler göz önünde bulundurulduğunda geriye kalan 1 milyondan fazla kısmının ise kayıt dışı çalışması devlete olan mali yükünün azalması anlamına gelmektedir (M. Erdoğan, 2019: 12). 2023 itibariyle 2 milyon Suriyeli göçmenin Türkiye'de çalışan nüfusun %2.8'sine tekabül eden 930.000 kadarı istihdam edilmektedir. Kayıt dışı çalışan Suriyelilerin tümü kayıt altına alınırsa, SGK yılda 7 milyar TL ek gelire kavuşacaktır. Suriyelilerin istihdam oranı yaklaşık %40'tır (Uluslararası Çalışma Örgütü, 01.012023). Türkiye'deki mevcut çalışma durumunu belirten Suriyelilerden yalnızca %2,7'si çalışma iznine sahiptir. Herhangi bir işte çalışan %55,8 oranına sahip Suriyeli içinden her 10 Suriyelinin 9'u kayıt dışı istihdam edilmektedir (Akyıldız vd., 2021: 21).

Suriyeli yatırımcıların Türkiye'de açtıkları anonim ve limited şirketler sayesinde yabancı sermaye ülkemize akmaktadır 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu kapsamında Suriyeli göçmenlerin açtığı şirketler "doğrudan yabancı yatırım" olarak ülke ekonomisine önemli derecede katkı sunmaktadır (Taştan vd., 2017: 20). Building Markets'in yayınladığı verilere göre, Suriyeliler 2011 yılından itibaren ekonomiye yaklaşık olarak 1,15 milyar dolar katkıda bulunmuştur. 2011 yılında Suriyeli firma oranı yabancı sermayeli şirketlerin %2'sini oluşturmaktayken 2018 yılı itibariyle bu oran 10 katına çıkmıştır (Yagci, 26.09.2018). TEPAV'ın yayınladığı rapora göre, Temmuz 2019'da önceki aya nazaran 136 milyon yabancı sermaye içindeki Suriyeli ortak sermayesi 12 milyon TL artış göstermiştir. 2019 yılının Temmuz ayında 92 olan Suriyeli şirket sayısı, Temmuz 2018 ile kıyaslandığında yüzde 42,1 oranında ve yine aynı yıl 21.5 milyon TL olan Suriye ortak sermayesi Temmuz 2018 ile kıyaslandığında yüzde 27,5 oranında azalma göstermiştir (TEPAV, 2019: 1). 2015 yılında ülke çapında Suriye ortaklı kurulan firma sayısı 2010 yılına nazaran hemen hemen 40 kat artmıştır. 2010-2014 arasında Suriye ortaklı şirketler, en çok Suriye ile sınırı olan illerde ve ticaret ağlarının geniş olduğu büyük şehirlerde faaliyet göstermiştir. 2014'te 559 olan şirket sayısı ile İstanbul önde gelmekte ve onu sırasıyla 222 şirket ile Gaziantep 203 firmayla Mersin takip etmektedir. 2010 yılında Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa, Adana

ve Mersin illerinde Suriyeli ortaklı 12 şirket bulunmaktayken 2014 yılında ise bu illerdeki şirket sayısı 537'ye yükselmiştir (Özpınar vd., 2015: 2 ve 3). 2012 yılından beri gitgide Suriyeli girişimci sayısı artmaktadır. Mesela; 2012 yılında 157, 2016'da ise 1777 yeni şirket kurulmuştur. 2016'da Suriyeli şirketlerin payı yabancı girişimcilerin yüzde 28'ine tekabül etmektedir (Esen ve Binatlı, 2017: 5). Gayriresmi ve kayıt dışı şekilde faaliyet gösteren Suriyeli şirket sayısının 10 binin üzerinde olduğu tahmin edilmektedir (CNN TÜRK, 14.11.2017). Türkiye, yalnızca Nisan 2011-Ekim 2015 tarihleri arasındaki dönemde özellikle sağlık, ilaç, barınma merkezleri, acil giysi, gıda ve barınma gibi hizmetler başta olmak üzere Suriyelilere kamu bütçesinden 7,6 milyar dolardan fazla harcama yapmıştır (M. Erdoğan ve Ünver, 2015: 37).

OBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü ve Liege Üniversitesi Hugo Göç Gözlemevi Doç. Dr. Başak Yavçan, düzensiz göç ile ülkemize gelerek kayıdışı şekilde çalışan göçmenlerin sayısının her geçen gün arttığını ve günümüzdeki haliyle yaklaşık 1 milyonu bulduğunu ifade etmiştir. Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (ICMPD) Batı Balkanlar ve Türkiye Bölge Koordinatörü Tamer Kılıç ise 2019 yılında 3 bin 789'unu Suriyeli göçmenlerin oluşturduğu 145 bin 232 yabancıya çalışma izni belgesi verilmiştir (C. N. Karaca ve Şener, 22.05.2023). Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı verilerine bakıldığında, Suriye uyruklu yabancılar içinden 2016 yılından 30.11.2019 tarihine kadar yaklaşık olarak 123 bin kişiye çalışma izni belgesi verildiği görülmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020: 38). 31 Mart 2019'da Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından edinilen bilgiler doğrultusunda Türkiye'de çalışma izni verilen Suriyeli göçmen sayısı 31 bin 185 kişidir (M. Erdoğan, 2019: 12).

Ülkemizde Suriyelilerin çalışma hakkı bulunmaktadır. Bu kapsamda, en az 6 ay ülkemizde kayıt altına alınmış olan Suriyeliler asgari ücret sınırının altına düşmemek ve herhangi bir işyerinde çalışan personelin %10'unu aşmamak şartıyla çalıştırılabilmektedir. Ancak bu resmi çalışma izni kapsamında Suriyelilerin işgücü piyasasında verilen haklara ve korumalara rağmen hala kayıt dışı istihdamdan kayıtlı istihdama geçişinin istenilen düzeyde gerçekleşmediği görülmektedir (M. Erdoğan,

2019: 12). Bu % 10'luk sınır, işçilerin güvenli şartlarda yaşamasına engel olmakla birlikte kayıt dışı ekonominin yaygın bir hale gelmesine ve bunun sonucu olarak ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Tahiroglu, 2022: 4). Bunun nedenleri arasında işverenlerin sigorta pirimleri, katkı payları ile yüksek ücretlerden kaçınma isteği ve düzensiz göçmenlerin de kayıtlı hale geldiği takdirde ülkeden gönderilebileceği korkusu etkili olmaktadır. Ayrıca göçmenler nedeniyle kayıt dışı istihdamdan kayıtlı istihdama geçen işçilerin üretkenliğinin 2011'deki ortalama kayıtlı işçiden daha az olduğu tespit edilmiş ve aynı yıl kayıtlı sektörde ortalama ücretlerin arttığı görülmüştür (Del Carpio ve Wagner, 2015: 23).

Göçmen işçiler, sermaye birikim sürecinin gereksinimlerine uygun şekilde yedek sanayi ordusunun oluşmasına katkı sağlamakta ve bir nevi işgücü piyasasında tampon görevi görmektedir. Yerli ve yabancı işçiler arasında ortaya çıkan bir rekabet, emeği yeniden üretme maliyetinin düşmesine ve sınıf mücadelesinde işçi tarafının zayıflamasına neden olmaktadır. Göçmen işçiler, aşağılanma, dışlanma ve ötekileştirme gibi manipüle edici davranışlarla karşılaşmakta ve aşırı sömürü karşısında düşük ücretlerle geçinmeye çalışmaktadırlar (Hassoy, 2016: 14). Göçmen işçiler ile yerlilerin birbirlerine ikame olarak görüldükleri sektörlerde yerli işçilerin ücretlerinin düşmesi aksi halde ücretlerin ve kariyer olanaklarının yükselmesi olası görünmektedir. Diğer taraftan hem ikame hem de birbirlerini tamamlayıcı özellik gösteren sektörler bulunabilmektedir. Göçmen işçinin getirdiği yetenekler ve beşeri sermaye bazı sektörlerdeki eksikliklerin giderilmesini sağlayabilir. Suriyeli işçilerin Türk işçileri tamamlayıcı bir niteliğe sahip olmaları, farklı iş piyasalarında rekabet etmelerine ve yeteneklerine göre sınıflandırılan işçilerin görevlerinde uzmanlaşmaları sonucu marjinal verimliliklerinin artmasına neden olacaktır (Serttaş ve Uluöz, 2021: 8 ve 6). Yani göçmenler ve yerli işçiler birbirinden ayrı işgücü piyasasında çalışmakta tamamlayıcı nitelikte olduğunda yerli işçilerin ücretlerinde artışa neden olacaktır. Ayrıca göçmenlerin tamamlayacakları sektörlerin bulunması iş olanaklarının ve dolayısıyla işgücü talebinin ve yerli işçi ücretlerinin artmasına neden olacaktır. Yani işçilerin verimliliğinin artması göçmen işçilerle yerli işçilerin işgücü piyasasında tamamlayıcı niteliğe sahip olmalarından kaynaklanmaktadır (Feridun, 2007: 40). Yapılan araştırmalar neticesinde yerli halkın tarım sektörü ya da

fabrikalarda çalışmayı tercih etmemesinden dolayı bu sektörlerde ortaya çıkan eksikliğin Suriyeli işçiler tarafından doldurulması yerel halk açısından bir işsizlik oluşturmamakta niteliksiz işgücü gerektiren bu sektörlerin emek talebini karşılamaktadır (ORSAM, 2015: 18). Göçmenlerin istihdam oranlarının düşük olduğu yerlere daha fazla göçmen almak istihdam oranının daha da azalmasına neden olacaktır (Akgündüz vd., 2015: 5).

2016 yılında işsizlik oranlarına bakıldığında, Suriyeli göçmenlerin ülkemize henüz göç etmediği 2010 yılına nazaran daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu kıyaslama, Suriyeli göçmenlerin gelişi ile Türkiye'de işsizlik oranlarının yükseldiği algısının doğruluk payı içermediğini ortaya koymaktadır (Taştan vd., 2017: 13). Ayrıca 2010 yılında %11.1 olan işsizlik oranının 2012 yılında %8.4'e kadar gerilemesi de göçmenlerin işsizliğe neden olduğuna dair algının gerçeği yansıtmadığının bir göstergesidir. Yani Suriyelilerin Türkiye'deki işsizlik oranlarını etkileyecek derecede bir etkisi bulunmamaktadır (Duruel, 2017: 214).

3.2.2.3.4. Sosyo-Kültürel

3294 sayılı Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu kapsamında yardıma muhtaç olan kişilere sosyal adaletin tesis edilmesi amacına yönelik olarak yardım yapılması sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın teşvik edilmesini sağlamaktadır (3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu, m.1). Bu kanun hükümleri baz alınarak Türkiye'ye giriş sebebine bakılmaksızın yardıma muhtaç kişilere yardım yapılması gerekmektedir (A. Esen, 2019: 174).

Aralık 2020'de Avrupa komisyonu'nu ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın işbirliği çerçevesinde bakıma muhtaç kişilerin temel ihtiyaçlarının ve aylık mali desteğin sağlanması amacıyla 245 milyon Euro'luk hibe verilmesine yönelik sözleşeme imzalanmıştır. SUY ile birlikte yürütülen bu proje aynı zamanda yaşlı ve engelli gibi pozitif ayrımcılık gerektiren kesimlere maddi destek sağlamalıdır. Bu destek ile hem göçmenleri hem de ev sahibi toplulukları desteklemek için mesleki ve beceri eğitimi, dil eğitimi, iş danışmanlığı, işbaşı eğitim programları ile istihdam olanakları oluşturulmaktadır. Türkiye Küçük ve Orta

Ölçekli Sanayi Geliştirme Teşkilatı (KOSGEB) yoluyla iş kurabilmeleri için Suriyeli girişimcilere kredi desteği sağlanmıştır. Ayrıca Dünya Bankası tarafından korunmaya veya bakıma muhtaç olan Suriyeli göçmenler ile Türk kadınları için sürdürülebilir kazancın kurulabilmesi için kadınların liderliğinde bir sosyal girişimcilik modelinin geliştirilmesini ve uygulanması desteklemektedir.Temel olarak insani yardım kapsamındaki projeler ile Yardım Aracı kapsamında korumaya toplam 212 milyon Euro tahsis edilmiştir. Buna ek olarak, Suriye Krizi ile ilgili AB Güven Fonu tarafından finanse edilen projeler arasında, göçmenlerin toplum merkezlerinde kabulüne yönelik yardım ve hassas durumdaki göçmenlerin yeterli hizmetlere yönlendirilmesi de bulunmaktadır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Avrupa Komisyonu arasında en savunmasız durumdaki göçmenlere ve ev sahibi topluluk üyelerine yönelik önleyici ve koruyucu sosyal hizmetlerin sağlanmasının iyileştirilmesi projesi kapsamında 2020 yılı sonuna dek 20 milyon Avro tutarında ödeme yapılmıştır Tarımda istihdamı desteklemeyi amaçlayan iki proje daha var (European Commission, 24.05.2022: 11 ve 13).

3.2.2.3.4.1. SUY (Sosyal Uyum Yardımı)

SUY programı, Türkiye'deki Suriyeli göçmenlere özel bir banka kartı yoluyla kontrollü şekilde aylık mali yardım sağlanması amaçlanmaktadır. SUY programı kapsamında bu kartlar aracılığıyla gıda ve kira gibi temel ihtiyaçlarını karşılayan göçmenlerin yerel ekonomiye ve topluma entegre olacakları düşünülmektedir. Avrupa Komisyonu, 2020 yılında göçmenlerin Türkiye'deki Suriyeli göçmenlere FRİT aracılığıyla Sosyal Uyum Yardımı (SUY) kapsamında 127 milyon Avroluk ek yardım desteği ile toplamda 1.25 milyar Avro katkı sağlamış oldu (AB Türkiye Delegasyonu, 01.10.2020). SUY programı, SUY yardımı, Kızılaykart aracılığı ile ortalama olarak kişi başı aylık 230 TL'ye denk gelmektedir. Bu yardımı finanse eden kurum Avrupa Birliği Sivil Koruma ve İnsani Yardım Ofisi (ECHO)'dir. Ayrıca bu program Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRC), Türkiye Kızılay Derneği ve T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ortaklığıyla yürütülmektedir (Mülteciler Derneği, 27.10.2022).

Türkiye'deki Suriyeliler ile ilgili planlanan mali destek programları 2017 yılının başlarına dek tam olarak uygulanamamıştır. Bu programların uygulanmasında 16 Mart 2016 mutabakatının imzalanması önemli katkı sağlamıştır. Aralık 2016-Nisan 2019 tarihleri arasında AB, SUY programı kapsamında, Türkiye'ye 998 milyon avroluk fon ile 276.556 hanedeki toplam 1.606.404 uluslararası koruma altında kişiye yardım sağlanmıştır. Bu uluslararası koruma altındaki kişilerin %88,2'sine denk düşen kısımdan 1.417.882 Suriyeli yararlanmıştır (yaklaşık 245 bin haneyi içermektedir). 2019 verileri doğrultusunda Türkiye'deki Suriyelilerin sadece %39'unun bu yardımlardan yararlandığı göz önünde bulundurulduğunda özellikle büyük şehirlerde bu yardımlarla geçinmek son derece zordur (M. Erdoğan, 2019: 13). Göçmenlerin yoğun yaşadığı büyük şehirlerin belediyelerin artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayabilecek mali kaynak sıkıntısı çekmemesi için SUY ve ESSN programları gibi AB tarafından belediyelere ek finansa destek verilmesi hem belediyelerin finansal yükünü hafifletecek hem de yerel uyum süreçlerine katkı sağlayacaktır (M. Erdoğan, 2019: 14). Kızılay'ın verilerine göre, Türkiye, SUY yardımından yararlanan yabancılara sadece 2023 Ocak ayında 565 Milyon TL olmak üzere toplamda 18 Milyar TL ödeme yapmıştır (Kızılay, 10.06.2023). SUY Programı, kamp dışında yaşayan ancak kayıtlı istihdamda olmayan ve muhtaç durumda olan Suriyelilerin gıda, barınma, giyim gibi temel ihtiyaçlarını insan onuru zedelenmeyecek şekilde karşılamasını hedeflemektedir (Akyıldız vd., 2021: 24).

3.2.2.3.4.2. Acil Sosyal Güvenlik Ağı (ESSN)

Bir insani sosyal yardım programı olan Acil Sosyal Güvenlik Ağı (ESSN), göçmenlerin temel ihtiyaçlarını aylık nakit ödemeler halinde gerçekleştirilmesini sağlayan bir programdır. SUY'un ikinci aşaması olarak görülen ESSN ile FRIT aracı kapsamında gerçekleştirilen insani yardım ve temel ihtiyaç maddelerine erişim için tahsis edilen rakam Aralık 2019 itibariyle 1,8 milyar Euro'dan fazladır. Ocak 2019 itibariyle, program aracılığıyla aylık nakit transferlerinden 1,5 milyondan fazla yararlanıcı faydalanmıştır. Nisan 2020'den sonra ise SUY'un üçüncü aşaması, Uluslararası Kızılhaç Federasyonu ile 500 milyon Euro'luk sözleşmenin imzalanması ile başlamıştır (European Commission, 30.04.2020: 12; European Commission, 10.04.2019: 10).

AB Komisyonu İnsani Yardım ve Kriz Yönetiminden Sorumlu Üyesi Hristos Stilianidis, ESSN ile taahhüt edilen 652 milyon Euro değerindeki insani yardımın 467 milyonun ödendiğine dikkat çekerek göçmenlerle ilgili çabalarından dolayı Türkiye'nin çalışmalarını takdir etmiştir. AB Bakanı ve Başmüzakereci Ömer Çelik ise Türkiye'nin göçmenler konusunda üstlendiği sorumluluk karşısında uluslararası toplumun desteğinin oldukça hafif kaldığı ve "3+3 milyar"lık yardımın aktarılmasındaki mekanizmaların iyi işlettirilememesinden yakınmıştır (Sputnik Türkiye, 11.03.2020).

2023 yılına kadar uzatılması öngörülen SUY programı ile AB, Türkiye'ye, ilave 325 milyon Avro'luk ödeme yapma taahhüdü vermiştir (Euronews, 07.12.2021). AB Komisyonu, Acil Durum Sosyal Güvenlik Ağı (ESSN) programı kapsamında daha önce yapmış olduğu 400 milyon Euro'luk ödemeye ek olarak 2022 yılı itibariyle 1,2 milyar Euro'luk daha destek sağlanacağını taahhüt etmiştir. Bu yardımın 234 milyon Euro'su Türkiye'nin "İstihdam Stratejisi ve Sürdürülebilir Sosyo-Ekonomik Programı"na 381 milyon Euro'su da yaşlı, engelli, vb. gibi savunmasız durumdaki göçmen gruplarına tahsis edilmiştir. AB'nin Türkiye ile Mart 2016 tarihli Göç Mutabakatı kapsamındaki işbirliğinin sürdürülmesi kapsamında Varhelyi, 220 milyon Euro'luk paket ile İran ve Irak sınırlarına yerleştirilecek gözetim direği, kamera ve ışıklandırma sistemleri gibi yeni ekipmanlara finansman ihtiyacını gidermeyi amaçlamıştır. Ayrıca düzensiz göçün engellenmesine yönelik sınır kontrolü için gerekli teknolojilerinin kullanılması, göç mevzuatı, insani sınır yönetimi, temel haklar ve kitlesel göç akınları hakkında ilgililere eğitim verilmesi amaçlanmıştır. AB Komisyonunun Komşuluk ve Genişlemeden Sorumlu Üyesi Oliver Varhelyi'nin yaptığı konuşmada, AB'nin yardım desteğini sürdürmesini, düzensiz göç akışlarının engellenmesi karşılığında Türkiye ile yapılan işbirliği mekanizmalarının işletilmesine bağlamıştır. Varhelyi, AB'nin 2015'ten beri Türkiye'deki göçmenler ile ilgili 6 milyar Euro'luk kısmının mutabakat temelinde toplamda 9,5 milyar Euro'luk yardım taahhüdü yapılacağını açıklamıştır. Ancak 2022 yılına kadar 4.9 milyar dolarının verildiği görülmüştür (Bianet, 13.12.2022).

AB'nin şimdiye kadarki en önemli insanı yardım programı olarak değerlendirdiği "Acil Sosyal Yardım Planı" (ESSN) ile Türkiye'de yaşayan 1 milyon 700 bini aşkın her bir sığınmacıya temel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için 2020 yılı itibariyle her ay düzenli olarak 17 euro (yaklaşık 130 TL) nakit desteği sağlanmıştır (Alan, 07.07.2020). 2023 Haziran ayı itibariyle bu rakam her bir fer başına aylık 300 Türk Lirasına (yaklaşık 12,5 €) çıkarılmıştır (European Commission, 11.06.2023). Ayrıca aile büyüklüğüne üç ayda bir ek ödeme imkanı sunulmaktadır. Bu yardımlar ile göçmenler, kira, ulaşım, faturalar, gıda ve ilaç gibi temel ihtiyaçlarını belirleme konusunda serbest bırakılmışlardır (IFRC, 10.04.2023). AB insani yardım fonları, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRC), Türk Kızılayı ve devlet kurumları arasındaki ortaklık sayesinde, Türkiye'de yaşayan göçmenler nakit yardım almaktadır (European Commission, 11.06.2023).

3.2.2.3.5. Barınma ve Temel İhtiyaçlar

3.2.2.3.5.1. Barınma

Suriyeli göçmenlerin barınma hakkının temel dayanağı uluslararası hukuk metinlerinde ve ulusal mevzuatlarda temel hak ve özgürlükler ile ilgili normların başında gelen "yerleşme ve seyahat özgürlüğü" ilkesidir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 4 Numaralı Protokol'ün 2. maddesine göre yasal olarak bir devlet ülkesinde bulunan herkesin ikamet etme ve serbestçe dolaşma özgürlüğü bulunmaktadır (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, m.2). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 13. maddesinde ise bu hak aynı şekilde yenilenmiş ve ek olarak kişilerin ülkeden ayrılma ve geri dönme hakkına da sahip olduğundan bahsedilmektedir (İHEB, m.13). Yine yerleşme ve seyahat özgürlüğü ile ilgili BM Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 12. maddesi'nde ve 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 26. maddesinde de İHEB'nin bu 13. madde hükmü yinelenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın "Kişi Hakları ve Ödevleri" başlıklı ikinci bölümünde yer alan m. 23'te "herkesin yerleşme ve seyahat özgürlüğüne" (T.C. Anayasası, m.23) sahip olduğu düzenlenmiştir YUKK'nin 19. maddesinde ise Türkiye'ye tanınan vize süresinden veya 90 günden fazla kalacak yabancıların 6 ay süreli ikamet izin belgesi almaları gerektiğinden bahsedilmektedir (YUKK, m.19).

YUKK'nda yapılan düzenlemelerle ülkemizdeki ikamet iznine sahip yabancı sayısının %100'den fazla artmasında, kayıt altına alınmasını da kolaylaştıran çalışma izninin ikamet izni yerine sayılmasının etkisi büyüktür (Abacı Yıldız, 2019: 255). Türkiye'de kesintisiz şekilde sekiz yıl ikamet etmiş yabancılara mevzuatai uyulduğu takdirde valilikler aracılığıyla ikamet izni süresiz şekilde verilmektedir. Ancak mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma statüsü sahipleri, ikamet izni sahipleri ve geçici koruma sağlananlar ile ilgili uzun dönem ikamet iznine geçiş hakkı verilmemektedir. Çünkü uzun dönem ikamet iznine sahip olmak için *"kesintisiz en az sekiz yıl Türkiye'de kalmış olmak, son üç yıl içinde sosyal yardım almamış olmak, kendisi veya varsa ailesinin geçimini sağlayacak yeterli ve düzenli gelir kaynağına sahip olmak, geçerli sağlık sigortasına sahip olmak ve kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından tehdit oluşturmamak"* gibi ek koşulların sağlanması gerekmektedir. Uzun dönem ikamet izninin birçok zorunlu şarta bağlanmasının nedeni geçici olarak görülen Suriyeli göçmenlerin askerlik yapma yükümlülüğü, seçme ve seçilme, kamu görevlerine girme, muaf olarak araç ithal etme gibi haklar dışında Tük vatandaşlarına tanınan haklardan yararlanmasının önüne geçmektir (Abacı Yıldız, 2019: 256).

YUKK'na göre barınma hakkı, kişilerin kendilerinin edinmesi gereken bir haktır. YUKK'un 95. maddesinde de barınma ihtiyaçlarının kişilerin kendisince karşılanması gerektiği ibaresi yer almaktadır (YUKK, m.95). Burada dikkat edilmesi gereken bir husus da şudur ki YUKK madde 95'te belirtilen "Kabul ve Barınma Merkezleri", Türkiye'nin Suriye sınırı alanında geçici koruma rejimine tabi Suriyeli göçmenlere barınma koşulları sağlanan kamplar olan "geçici barınma merkezleri" birbirinden farklılık arz etmektedir. Örneğin Yozgat'ta en fazla 100 kişilik kapasiteli 1 Kabul ve Barınma merkezi bulunmaktadır (ECRE, 2022: 93). Türkiye'nin ulusal mevzuatında ilk kez YUKK kapsamında GİGM'ye, "Kabul ve Barınma Merkezleri" kurma yetkisi verilerek barınma, beslenme, sağlık, sosyal ve diğer ihtiyaçların karşılanması sağlanmıştır. Yani, devletin bu hakkı dezavantajlı grupların lehine olacak şekilde düzenleyebileceği konusunda güvence verdiği görülmektedir. Göçmenler Kabul ve Barınma Merkezleri'nden uydu şehirlere yerleştirilerek

yaşamlarını idame ettirebilecekleri barınma ihtiyaçlarını karşılamaları beklenmektedir (A. Kaya, 2021: 143).

Kabul ve Barınma Merkezleri İle Geri Gönderme Merkezlerinin Kurulması, Yönetimi, İşletilmesi, İşlettirilmesi Ve Denetimi Hakkında Yönetmeliğin 14. maddesi gereğince, Kabul ve Barınma Merkezleri ile Geri Gönderme Merkezlerinde; "barınma ve beslenme, iç ve dış güvenlik, yabancı tarafından bedeli karşılanamayan acil ve temel sağlık hizmetleri, psikolojik ve sosyal destek faaliyetleri, özel ihtiyaç sahiplerine uygun alanların tahsis edilmesi, barınanların kıymetli eşyalarının emanete alınması, merkezler arası nakil ve sınır dışı nakil işlemleri" gibi hizmetlerin karşılanması devletin güvencesi kapsamındadır (Kabul Ve Barınma Merkezleri İle Geri Gönderme Merkezlerinin Kurulması, Yönetimi, İşletilmesi, İşlettirilmesi Ve Denetimi Hakkında Yönetmelik, m.14). Ayrıca bu yönetmeliğin 4. maddesinde Kabul ve Barınma Merkezleri ile Geri Gönderme Merkezlerinin çalışma esaslarının göçmenlerin misafir olarak ülkemizde ilk karşılandığı yerler olması hasebiyle inanç ve ibadet özgürlüklerine saygı gösterilmesi, ayırım gözetilmeksizin hizmet verilmesi gibi ilkeler doğrultusunda insancıl yaklaşım temelinde örgütlendiği görülmektedir (Kabul Ve Barınma Merkezleri İle Geri Gönderme Merkezlerinin Kurulması, Yönetimi, İşletilmesi, İşlettirilmesi Ve Denetimi Hakkında Yönetmelik, m.4). Geçici Koruma Yönetmeliği 38. madde kapsamında GBM'lerde (Geçici Barınma Merkezleri) insancıl yaklaşım temelinde beslenme, barınma, sağlık, sosyal yardım, eğitim ve benzeri hizmetlerin imkânlar ölçüsünde sağlanması işlevinden bahsedilmektedir (Geçici Koruma Yönetmeliği, m.38)

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü istatistiğine göre; 2017 yılı itibari ile Suriyeli göçmenlerin %8,5'a denk gelen 253.583'lük kısmı, barınma merkezlerinde kalmıştır. Diğer %91,5'lik kısmına tekabül eden 2.725.412'si ise Suriye'ye yakın olan iller başta gelmek üzere ülkenin tamamına yayılmıştır (Akcan, 2018: 64). Türkiye'de nüfusun yoğun olduğu büyük şehirlerde göçmenlere yönelik olarak kotalama ve dağıtım sistemi getirilmiştir. Bundan dolayı göçmen nüfusunun iller, ilçeler, mahalleler arasında büyük oranda farklılıkların ortaya çıkmasına neden olduğu yorumu yapılabilir (M. Erdoğan, 2019: 14). Özellikle sığınmacıların yoğun oldukları yerlerde talep fazlalığından kaynaklanan barınma kaynaklı sorunlar görülmekte olup

bunların başında kira artışları gelmektedir. Bu etkiyi en çok hisseden yerler göçmen nüfusun yoğun olduğu Gaziantep ve Kilis gibi sınır illeridir (ORSAM, 2015: 17).

3.2.2.3.5.2. Kamplar

Kitlesel ve yoğun bir göç ile karşılaşan Türkiye, Suriyeli göçmenlere yönelik olarak geri gönderilmeme ilkesi temelinde "Açık Kapı Politikası" uygulamıştır. Bu kapsamda Türkiye, ilk olarak çadır ve konteyner kentler kurarak ve göçmenlerin acil barınma ihtiyaçlarını karşılayarak buralarda temizlik, güvenlik, altyapı, barınma, ayni yardım, teknik hizmetler, itfaiye, çamaşırhane, sağlık, psiko-sosyal destek, eğitim, mesleki kurs, sosyo-kültürel ve dini, tercümanlık gibi hizmetlerin ulaştırılmasını sağlamıştır. Türkiye sınır bölgelerinden içeriye girmeye çalışan Suriyeli göçmenlere "geçici koruma" statüsü vererek kurmuş olduğu modern barınma merkezlerinde tüm olanakları ve hizmetleri ücretsiz bir şekilde sunmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020: 20). Türkiye'deki kamp alanlarında anaokulundan liseye kadar eğitim imkanları, mesleki eğitim ve dil kursları, internet odaları, bakkallar, marketler, sağlık merkezleri ve postaneler gibi hizmetler bulunmaktadır. Kentte yaşayan göçmenler kampta yaşayanlara göre yoksulluk, pahalı konut ve kiralar, emeğin sömürülmesi, barınma, eğitim, sağlık hizmetleri, kadınlar ve çocuklar için güvensiz koşullar, insan ticareti ve güçlenen yabancı düşmanlığı gibi ihtiyaçlarını kendileri karşılamak durumunda kaldıklarından daha zorlu şartlarda yaşamaktadırlar (A. Kaya, 2021: 152).

2014 yılında Türk Tabipler Birliği'nden edinilen bilgilere göre, kamplarda BM standartlarının üzerinde tuvalet ve banyolar ile 360 ton kapasiteye sahip su depoları-kuyuları ve düzenli klorlama çalışmaları yapılmıştır. Çocuklara aşılama çalışmaları yapılmış, bebek ve hamile takibi için izleme kartları oluşturulmuş, süt ve çocuk bezi dağıtılmış, bebeklerden topuk kanları alınarak hastaneye iletilmiştir (Türk Tabipler Birliği, 2014: 88 ve 89). Adeta bir şehir inşa edilir şekilde kurulmuş çadırkentlerde Türkiye her alanda göçmenlere kaliteli hizmet sunmaya çalışmaktadır. Aralık 2012'de İslahiye Kampı'na yaptığı ziyaretin ardından BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon, Türkiye'ye "açık kapı" politikası ve misafirperverliği için methiyeler düzmüş ve kamp alanlarını beş yıldızlı olarak tabir etmiştir (K. Ulusoy ve Çatır, 2019: 279). Suriye sınırına yakın illerde kampların ve konteyner kentlerin oluşması

ilk etapta acil barınma ihtiyacının karşılanmasını ve hemen hemen tüm hizmetlerin sunulmasını sağlamış olsa da kısa vadeli bir çözüm olarak düşünülmüştür. Yani göçmenlerin ülkelerine geri dönene kadar insancıl bir yaklaşım çerçevesinde tüm ihtiyaçlarını karşılamak için yardım ve destek sağlamış ve eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerinin ulaştırılarak yerleşim yerleri oluşturulmuştur. Ancak kamplarda Suriyeli göçmenler Arapça konuştukları ve genellikle Arapça müfredatına uygun eğitim gördüklerinden uzun vade de dil engeliyle karşılaşarak entegrasyonun sağlanması noktasında olumsuz bir etki oluşturmuştur.

Kampların dışında da STK'lar dil ve meslek kursları ile alternatif eğitim olanakları sunmaya devam etmektedir. Ayrıca kamp dışında çalışmak zorunda kalan ve eğitime devam edemeyen çocukların sayısı fazla olduğundan uzun vadede niteliksiz işgücü ordusu oluşmasına neden olmuştur. Kamp dışında yaşayanlar özellikle dil engelinden dolayı kent alanlarında gettolaşmış mekanları ortaya çıkarmışlardır (N. Dedeoğlu, 2016: 10). Bu gettolaşmış mekanlar da kamplar gibi entegrasyonun önünde engel oluşturmaktadır.

3.2.2.3.5.3. Geçici Barınma Merkezleri

GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDAKİ SURİYELİLERİN GEÇİCİ BARINMA MERKEZLERİNE GÖRE DAĞILIMI (7 İLDE 9 BARINMA MERKEZİ)

İL	GBM ADI	GBM MEVCUDU	TOPLAM MEVCUT
ADANA (1)	Sarıçam	18.513	18.513
HATAY (3)	Altınözü	6.010	13.091
	Yayladağı	3.234	
	Apaydın	3.847	
KAHRAMANMARAŞ (1)	Merkez	12.015	12.015
KİLİS (1)	Elbeyli	7.748	7.748
OSMANİYE (1)	Cevdetiye	8.926	8.926
GAZİANTEP	Nizip	1.284	1.284
MALATYA	Beydağı	574	574
TOPLAM	62.151		
GEÇİCİ BARINMA MERKEZLERİ DIŞINDA BULUNAN SURİYELİ SAYISI	3.319.278		

T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI GÖÇ İDARESİ BAŞKANLIĞI
Göç İdaresi Başkanlığı verisidir.

*17.05.2023 tarihi itibariyle

Kaynak: (Göç İdaresi Başkanlığı, https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638, 25.05.2023).

2011 kitlesel göçü ile birlikte Suriyeli göçmenlerin barınma ihtiyaçları geçici barınma merkezleri, şahsi konutlar ve gayri resmi yerleşimler olarak üç şekilde karşılanmaya çalışılmıştır. Bunların en başında Suriyeli nüfusun %10'unun kaldığı 22 tane GBM'ler gelmektedir. Ancak 2018 yılında GBM'lerin kapatılması gerekli görüldüğünden göçmenler diğer alternatif barınma yerlerine doğru dağılmıştır (A. Kaya, 2021: 152 ve 153). Göç İdaresi Başkanlığı'nın 15.06.2023 tarihli verilerine göre, 7 ilde kurulan 9 geçici barınma merkezinde toplamda 61 bin 300 Suriyeli bulunmaktadır (Göç İdaresi Başkanlığı, 16.06.2023). Geçici barınma merkezlerinde yaşayan yabancılara AFAD Kart ve Kızılay Kart aracılığıyla yardımlar yapılmıştır. 2019 yılı başlarında barınma merkezlerinde yaşayan Suriyeli sayısı 143 bin 558 iken, 27 Kasım 2019 tarihinde ise bu sayı 61 bin 781'lere kadar gerilemiştir. Yani bu tarihte Türkiye'deki Suriyeliler içinden yalnızca %1,67'lik bir oran barınma merkezlerinde yaşamaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim

Başkanlığı, 2020: 22). GBM'lerde, yardım ve desteklerle yaşanmasına ve tüm hizmetlere erişim sağlanmasına rağmen göçmen nüfusu oldukça düşük kalmaktadır. Bunun nedeni, Suriye'de yaşanan istikrarsızlık ve karışıklıkların yıllardır devam etmesi karşısında göçmenlerin artık ülkelerine dönecekleri inancını yitirmesi sonucu ya Türkiye'de kalma ya da Avrupa ülkelerine doğru göç ederek kalıcı olma isteğidir. Çünkü göçmenler, dil öğrenerek ve eğitim görerek veya çalışarak topluma katılmak istemişlerdir. Ayrıca sınır illerindense büyük kentlere göç ederek iş bulma şanslarını artırmaya çalışmışlardır.

3.2.2.3.6. Yardımlar

Yardımların temelini oluşturan hukuki normun dayanağı, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme'nin 16 maddesi gereğince kabul edilmiştir. Bu madde kapsamında her mültecinin ikametgahının bulunduğu ülkede yapılacak yardımlarda vatandaşlarla eşit muameleye tabi tutulacağı ifade edilmiştir (Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme m.16). YUKK Yardım ve Hizmetlere Erişim başlıklı 89. maddesinde eğitim, sağlık, iş piyasasına erişim gibi yardımların kapsamı belirlenmiştir. Ancak bu maddenin ikinci fıkrasında uluslararası koruma altına alınan kişilerden yalnızca ihtiyaç sahibi olanların sosyal yardım ve hizmetlere ulaşabileceği hüküm altına alınmıştır (YUKK, m. 89). Yani sosyal yardım ve hizmetlere erişimin sağlanmasında koruma altında olmanın yanı sıra ihtiyaç sahibi olmanın da gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda herhangi bir işte çalışan Suriyeli göçmenin ihtiyaç sahibi olma koşulunu taşımadığından yardım alması da söz konusu olmamaktadır. Ancak dezavantajlı gruplar lehine pozitif ayrımcılık yapıldığı takdirde cüzi tutarlarla eğitim ve sağlıkla ilgili hizmetlere ulaşılabilmektedir.

Göçmenler valilikler tarafından koordine edilen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla dilekçe vererek tek seferlik nakit yardımı, gıda dışı ihtiyaç malzemeleri yardımı, kömür yardımı, eğitim, barınma, sağlık, vb. yardımı gibi sosyal yardımlar alabilmektedir. Suriye vatandaşı olmayan uluslararası korumadan yararlanan yabancıların 99 ile başlayan Uluslararası Koruma Kimlik Belgesi'ne, geçici koruma altındaki Suriyeli göçmenlerin ise 99 ile başlayan yabancı kimlik numarasının bulunduğu Geçici Koruma Kimlik Belgesi edinmeleri ön koşuldur. Sosyal ve mali yardım SYDV, Sosyal Hizmet Merkezleri, Belediyeler

aracılığıyla Yabancılara Yönelik Sosyal Uyum Yardımı Programı ve İlk ve Ortaöğretime yönelik mali yardım şeklinde yapılabilmektedir (UNHCR, 29.05.2023).

Türkiye, resmi rakamlara göre 4 milyonu bulan mülteci nüfusa ev sahipliği yapmakta ve aynı zamanda göçmenlerin temel hizmetlere erişimini de sağlamaktadır. Ayrıca Türkiye, uluslararası alanda Suriyeli göçmenlere en çok yardım yapan ülkelerin başında gelmektedir. AFAD'dan edinilen bilgilere göre, sadece 2011-2015 arasındaki zaman diliminde Türkiye'nin Suriyeli göçmenler ile ilgili yaptığı harcamaların toplamı 7.158.250.458 ABD Doları'nı (Türk parasıyla yaklaşık olarak 20 milyar TL) aşmıştır. Bunun içinde dış kaynaklardan gelen toplam mali destek bu tutarın sadece %5'lik kısmına denk düşen 417 milyon dolar kadardır. Hatta, bu 417 milyon dolar içinde 7 büyük Avrupa devletinin toplamda sadece 1.5 milyon dolarlık katkısı bulunmaktadır. 328 milyon doları BM, 20 milyon doları Kızılhaç, 14 milyon doları uluslararası STK ve 52 milyon doları ise "diğer" ülkelerden finanse edilmiştir (M. Erdoğan ve Ünver, 2015: 37). BMMYK, Türkiye'de yaşayan Suriyelilere içi dolu bankamatik kartları aracılığıyla kış ayına özel yardım yapmıştır. Bu kapsamda hemen hemen bir milyona yakın mülteciye 34 milyon ABD doları kış ayı ihtiyaçlarını içeren katkı payı sunmuştur. Bunun içinde 25,5 milyonu kentlerde yaşayan mültecilere nakit yardımı ve 8,5 milyonu ise kamplarda yaşayan mültecilere gıda dışı ihtiyaç desteği şeklindedir (Mican, 2019: 29).

AB tarafından Türkiye'deki Suriyeli göçmenler için yapılan yardımlar genellikle Türk Kızılayı, İHH, Cansuyu gibi STK'lar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu durum, Türkiye cephesinde resmi şekilde yardım yapıldığı anlamına gelmediğinden AB bu konuda sık sık eleştirilmektedir. Ancak ülkemizin İçişleri Bakanlığı'na bağlı bir yardım kuruluşu olan AFAD da sadece 2011-2016 yılları arasında 12.7 milyarlık harcama yapmıştır (Özgöker ve Doğan, 2019: 61 ve 62). Bu yüzden, devletin kendi bütçesinde resmi olarak yaptığı yardımlar dışında bu tür kuruluşların bütçelerinde yaptığı yardımların da katkısı oldukça fazladır.

3.2.2.3.6.1. AB Mali Yardım Aracı –FRİT (The EU Facility for Refugees in Turkey)

AB'nin Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programı (FRIT), 2015 yılında Türkiye'deki Suriyeli göçmenlere yardım fonu sağlanması amacıyla 6 milyar Avro bütçeli olarak kurulmuş bir yardım programıdır (AB Türkiye Delegasyonu, 29.09.2020). AB tarafından sağlanan bu yardım fonu 2016-2017 yıllarını kapsayan ilk dönemde toplam 3 milyar Avro ödenmesini planlamaktadır. AB Komisyonu, 14 Mart 2018 tarihinde FRIT 2. Dönemini başlatarak taahhüt ettiği 3 milyar Avro'luk ödemenin yasal zeminini oluşturmuştur. İlk dönemi Başbakanlık bünyesinde sürdürülen FRiT'in 2018 sonuna kadar süreli 2. Dönemi, Dışişleri Bakanlığının AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü bünyesinde yürütülmüştür (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 11.04.2023). Türkiye ile Avrupa Birliği'nin Suriyeli göçmenlere yönelik yardımın aktarılmasını sağlamak amacıyla kurmuş olduğu FRIT aracı ile kaynak aktarımı umulduğu gibi kolay ve hızlı olmamış ve ilk aşamada yalnızca 300 milyon Avroluk destek sağlanabilmiştir (Taştan ve Çelik, 2017: 22).

AB, Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Aracının (FRIT) taahhüt edilen 6 milyar Euro'luk ödeneğin tamamının 2020'nin sonuna kadar ödenmiş olacağına dair sözleşme imzalanmıştır. Ancak, 4,7 milyar Euro'dan fazla ödemenin yapılması Haziran 2022'ye kadar uzamıştır. AB, 2020'de bu mali aracın dışında Türkiye'deki savunmasız gruplar, çocuklar ve kadınlar da dahil olmak üzere Suriyeli göçmenlerin temel ihtiyaçları karşılamak, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimi artırmak için 535 milyon Euro taahhüt etmiştir. Daha sonra Komisyon, 2021'de buna ek olarak yükseköğrenime erişimin yanı sıra göç ve sınır yönetimi için 860 milyon Euro daha taahhüt etmiştir. Ancak bu yardımlar, 2021-2023 yılları arasında Türkiye'deki göçmenlere AB tarafından seferber edilen ek 3 milyar Euro'luk miktarın içinde değerlendirilmiştir (European Commission, 12.10.2022: 57). 2020 itibariyle 6 milyar Avro tutarındaki fonun 5.6 milyar Avrodan fazlası oluşturulan 80 tane proje kapsamında ödenmiştir. Ancak 3.5 milyardan fazla tutarın ödenmesi taahhüt edilmiş ve 2.4 milyarlık kısmının da dağıtımı yapılmıştır. Türkiye, bu yardımları daha çok sağlık, eğitim, koruma ve temel ihtiyaçların karşılanması gibi hizmetler sunarak projeler oluşturmaktadır (AB Türkiye Delegasyonu, 29.09.2020). Bu projeler,

çocukların ve gençlerin eğitim hakkı ve eğitim sistemine entegrasyonunu, kadınların, bebeklerin ve çocukların sağlık olanaklarının geliştirilmesini, sosyal ve kültürel entegrasyona engel olan sorunların çözülmesine yönelik uyum projelerini, istihdamın artmasını sağlayacak mesleki eğitimi, geçim desteğini, sosyo-ekonomik gelişimi içermektedir (Altay ve Aslanpay Özdemir, 2022: 420). Ayrıca bunlara ek olarak okullar ve hastanelerin inşası, sığınmacılara koruma hizmeti sunulması gibi amaçlarla da kullanılmıştır. Avrupa Birliği, bu alanlarda hazırlanan projeleri kabul ettiği takdirde ödeme yapmaktadır. SUY, PİKTES, SIHHAT, KİGEP (Kayıtlı İstihdama Geçiş Programı) gibi önemli projeler FRİT kapsamında gerçekleştirilmektedir. Türkiye'de bu projelerin yürütülmesini ve değerlendirilmesini sağlamak için bir komite oluşturulmuştur (A. S. Özdemir, 23.06.2021). Bunların aynı sıra MEB girişimiyle, 3 Mart 2016 tarihinde Türkiye'deki Suriyeliler için FRIT projesi kapsamında 300 Milyon Avro eğitim giderlerinin karşılanması konusunda AB Delegasyonu ile işbirliği yapılmıştır (M. Erdoğan, 2019: 9).

Türkiye'nin günümüze dek yaptığı masraflar ve maliyetler dikkate alındığında 6 Milyar Avro'luk tutarın "sus payı" olarak verildiği görülmektedir. FRIT de ilk bakışta verimli ve etkin bir program olarak görünmesine rağmen özü itibariyle Türkiye'deki Suriyeli göçmenlere yönelik diğer yardım ve finansal destek programları gibi Türkiye'den AB'ye olan düzensiz göç akışının engellenmesi amacı taşımaktadır. Bunun kanıtı da FRIT'in uygulamaya geçtiğinden beri Türkiye'den Avrupa'ya doğru gerçekleşen düzensiz göç hareketlerinin önemli miktarda azalmış olmasıdır (Altay ve Aslanpay Özdemir, 2022: 420). Aslında, AB tarafından Suriyeli göçmenler için sunulan her yardım ve destek Türkiye'nin mültecilere yönelik finansal yükünü ve hatta marjinal maliyet olarak sınır güvenliği maliyetlerini daha da artırmaktadır. Ayrıca bu yardım ve destek programları Türkiye'nin Suriyeli göçmenlerle ilgili kararlarını bağımsız şekilde uygulayamamasına ve AB'ye bağımlı bir mülteci politikası oluşturmasına neden olmaktadır. Bu bağımlılığın diğer olumsuz etkisi ise proje yatırımlarının ülkenin ihtiyaç duyduğu veya istediği alanlarda kullanılmasından ziyade AB'nin onayına tabi olduğundan daha çok AB'nin öncelik verdiği alanlarda uygulanabilir olmasıdır.

FRIT mali aracı kapsamında hemen hemen her alanda yürütülen SUY, PİKTES, SIHHAT, KİGEP gibi projelere bağlı olarak uygulanan yardım ve desteklerin içeriğine önceki bölümlerde ayrıntılı şekilde yer verildiğinden burada bahsedilmemiştir.

3.2.2.3.6.2. Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı 3RP

3RP, Türkiye'nin 11. Kalkınma Planını ve istikrarlı ve güçlü ekonomi, rekabetçi üretim ve verimlilik, nitelikli insan ve güçlü toplum, yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre, hukukun üstünlüğü, demokratikleşme ve iyi yönetişim gibi beş stratejik önceliğini destekleyen devlet merkezli küresel bir perspektif sunmaktadır. Bu planın dayandığı norm, YUKK ve Geçici Koruma Yönetmeliğinde benimsenen ilkeler doğrultusunda, 3RP ortaklarının Türkiye'deki geçici koruma ve uluslararası koruma altındaki kişilerin kamu kurumu ve hizmetlerine erişiminin sağlanmasına aracılık etmesidir. Bu plan, "daha fazla değer üreten ve daha adil paylaşan, daha güçlü ve daha müreffeh bir Türkiye" vizyonuna yakışır şekilde uygulamaların gerçekleştirilmesini hızlandıracaktır (3RP Regional Refugee ve Resilience Plan, 2023: 9 ve 17).

3RP, mültecilerin ve ulusal sistemin ihtiyaçlarının karşılanmasını, kaynakların etkin ve verimli kullanılmasını, mükerrer hizmetlerin önlenmesini sağlayacak bir koordinasyon mekanizmasını devreye sokarak her ortağın finansal ihtiyacını giderecek bir kaynak platformu oluşturan stratejik bir plandır. UNHCR'nin de aralarında yer aldığı 3RP ortakları, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve Geçici Koruma Yönetmeliği çerçevesinde, Türkiye'nin uluslararası koruma altında bulunanlara ve geçici koruma altında bulunan Suriyeli göçmenlere kaliteli ve sürdürülebilir hizmet verebilmesini sağlamak için çalışmaktadır. 3RP ile Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin sağlık, eğitim, istihdam ve sosyal hizmetler gibi ulusal kamu hizmetlerine erişimini artıracak ve mültecilerle ev sahibi toplum arasındaki uyumu sağlayacak çalışmaların yürütülmesi amaçlanmıştır (UNHCR, 10.04.2023).

2015 yılında Suriyeli göçmenlere ev sahipliği yapan ülkelerin karşı karşıya kaldıkları zorlukların aşılması amacıyla uluslararası toplum Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı (3RP) adında yeni bir yaklaşım ortaya koyarak UNHCR ve UNDP

kapsamında insani yardım ve kalkınma müdahalelerini bu plan dahilinde bütünleştirmiştir. Bu plan, mültecilerin korunma ve insani ihtiyaçlarını ele alırken bundan etkilenen kişi ve kurumların dayanıklılık, istikrar ve gelişme ihtiyaçlarını da dikkate almaktadır. Bu plan ile mültecilerin korunmasını ve temel sosyo-ekonomik hizmetlerini sağlamak için yerel ve ulusal kapasiteleri geliştirmek, korumaya erişimi hızlandırmak, geri göndermeme, şiddet ve sömürünün önlenmesi, ayrımcılık olmadan insan haklarından yararlanmalarının sağlanması, bulundukları toplumdaki ihtiyaçların belirlenmesi ve onurlu bir yaşam sürmesi için elverişli ortamın sağlanması amaçlanmaktadır (Global Compact on Refugee, 01.06.2023).

3.2.3. Değerler ve Çıkarlar İkileminde AB ve Türkiye'nin İdealist ve Realist Bağlamda Suriyeli Göçmenlere Yönelik Politikalarının Analizi

AB, Schengen alanı dahilinde demokrasi, özgürlük, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına dayalı AB değerleri adını verdiği bir normlar birliği oluşturmasına rağmen Akdeniz'de yaşam savaşı veren Suriyeli göçmenler ile ilgili bu insani değerlere uygun hareket ettiği söylenemez. İnsani değer ve normlarla örüntülü olarak inşa edilmiş düzenlemeler üye devletler tarafından içselleştirilmediği müddetçe Avrupa veya Batı medeniyeti dışındaki yerlerde insan hakları ile ilgili devletleri karneleştirme ve gözetleme rolü pek gerçekçi bulunmamaktadır (Vatandaş, 2018: 4). Toplumsal gelişim aşamalarına bağlı olarak ortaya çıkan değerler, toplum ve birey arasında ortak bir kimlik inşasına sebep olmaktadır. Zamanla ortak deneyimin ürünü olarak ortaya çıkan bu değerler sistemi sürekli değişken bir nitelik göstermektedir. Bu değerler, normlara bağlanarak soyutsal özelliğinden sıyrılmakta ve bir değer yargısı haline gelmektedir. Ancak normlar emir ve yasaklarla ifade edilmekteyken değerler ise daha iyiye yönelme yargısı ile ifade edilmektedir (Güneş, 2016: 312). Bu anlamda hukuk sistemi değerlerin normlara dönüşmüş hali olarak görülebilir. Genel insan hakları belgelerinde mülteci düzenlemelerine gidildikçe değerlerin daha somut hale geldiği görülmektedir. AB'nin dış politikasında değerleri savunması, kendi çıkarlarını gözetmesine veya kendi değerlerini başkaları için mutlak olarak konumlandıran narsist bir güç olarak kendini ifade etmesine engel olmayacaktır. Normatif bir güç ve kurallara dayalı çok taraflı düzenin bir savunucusu olarak kendini konumlandıran AB, küresel bir şirket olarak üye devletler arasında oluşan normatif çeşitliliğin arabulucusu olma konusundaki imajını ve deneyimini kullanma

olanağına sahiptir (Rabinovych ve Reptova, 2019: 5 ve 6). Özellikle Suriyeli göçmen krizinde AB'nin üye devletlerin ulusal sınırlarındaki tehditi azaltmaya yönelik isteklerini uyumlu hale getirebilmek için bu arabulucu imajını geliştirmesi gerekmektedir.

AB'nin güvenlik ekseninde oluşturduğu göç ve sığınma politikaları, "Avrupalı değerler" ve insan onuru odaklı politikalar ekseninde oluşturulursa başarılı sonuçlar verebilir. AB'nin göç külfetini Türkiye'ye yüklemeye yönelik politikaları Türkiye'nin AB üyeliği yolunda ilerlemesine katkı sunmamaktadır. Bu durum, AB'nin kısa vadeli çıkarları uğruna Türkiye ile üyelik ilişkilerinin zarar görmesine neden olmaktadır (Demir ve Soyipek, 2015: 34). 29 Kasım 2015'te AB ile Türkiye arasında imzalanan anlaşmanın göçmen haklarından daha çok AB çıkarlarına hizmet ettiği görülmektedir. Bu anlaşma ile Türkiye'nin vizesiz seyahat hakkını kazanabilmesi için uyması gereken kriterleri sıralayan vize serbestisi yol haritası, AB'ye yönelen göçü engellemeye dönük çalışmaların bir ürünüdür (Demir ve Soyipek, 2015: 37).

AB'nin dış ilişkilerine bakıldığında, genellikle, uyumsuz ulusal çıkarlar arasındaki rasyonalist pazarlığın daha normatif ve değer odaklı bir dış politika profili yansıtamadığı görülmektedir. Değerleri soyutlayan bir bakış açısı aslında onların güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Güç politikaları ve normatif dinamikler bir arada bulunması AB'nin normatif değerlere olan bağlılığına engel oluşturmamaktadır. Daha ziyade, belirli normların dış politikaya dahil edilmesi güvenlik temelli akılcılığı ön plana çıkarmaktadır. Normların AB çıkarına uygun olması ile dış politikaların etkinliğini ve meşruiyetini artıran bir pelerin vazifesi görmesi arasında çok ince bir çizgi bulunmaktadır. Soğuk savaş sonrası dönemin bir özelliği batının stratejik çıkarlarını diğer bölgelerdeki insan hakları ve siyasi reformların ilerlemesine bağlayan yeni güvenlik doktrinlerinin geliştirilmesi olmuştur. Bu güvenlik doktrinleri, enternasyonalin köklerine saldırmak, göç akımlarını durdurmak, batı karşıtı milliyetçiliği yumuşatmak ve bölgesel parçalanmayı azaltmak olmuştur (Youngs, 2004: 416-421). AB'nin söz konusu normatif değerleri araçsallaştırma politikası, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni tehdit ve olgular özelinde daha görünür hale gelmiştir. Çünkü bu

dönemde AB açısından güvenlik kaygıları daha da artmıştır. Güvenlik kaygıları normatif değerlerin giderek ikinci planda kalmasına yol açmıştır.

AB'nin güvenlik kaygılarının ideallerinin önüne geçmesi ile birlikte "ilkeli pragmatizm" düşüncesi ortaya çıkmıştır (Nas, 2019: 62). İlkeli pragmatizm olarak kişisel çıkar ve değerler arasında yolları, tarifleri ve modelleri benimsemek için AB neyin kabul edilebilir olduğuna karar vermede bir ölçüt olarak "uluslararası hukuka ve onun altında yatan normlara" işaret etmiştir. AB'nin kişisel çıkarlara ve AB dış politikasının güvenlikleştirilmesine odaklanması daha normatif bir AB talep edilmesi yolunda değerlerin önemini yitirdiği anlamına gelmemektedir. AB vatandaşları, kontrolsüz göç ve terörizmden korkarken, Birliğin demokrasiye, insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygısına ve AB'nin demokratik bir aktör olarak daha güçlü koruma ve sınır kontrollerine dayanarak göçmenlerin geldiği ülkelerdeki durumu iyileştirmesi gerektiğine inanmaktadırlar (Rabinovych ve Reptova, 2019: 2 ve 3).

AB küresel stratejisi, değer ve normlarını daha geniş alanlara yayarak barış ve refahın yayılmasını sağlayan uygarlaştırma misyonu AB'nin bir imparatorluk olarak tasavvur edilmesine neden olmaktadır. Çünkü imparatorluk da kendi kural ve ilkelerini ihraç ederek çıkarları peşinde koşmaktadır. Bu AB'nin kimlik inşası sürevine hizmet etmektedir. AB tarafından aktarılan kural ve uygulamalar "normatif güç" çerçevesinde öne sürülen normlarla uyumlu değildir. AB'nin normatif söylemi ile çıkar temelli politikaları arasında uygunsuzluk olduğu görülmektedir. AB "normatif iparatorluk" modeline uyacak şekilde çıkar ve kimliklerini uzlaştırmaktadır. Aynı imparatorluk gibi sınır bölgelerinde ekonomik ve güvenlik çıkarlarını savunurken kurallarını ve uygulamalarını da bu ülkelere ihraç etmektedir. Böylece, AB'nin emperyal yaklaşımı, fayda maksimizasyonunu sağlamaya dönük stratejilerini norm ve değerlerle uyumlu hale getirmesi sonucunda komşu ülkelere yönelik politika ve çelişkilerini de açıklamaktadır (Del Sarto, 2016: 216 ve 223). Suriyeli göçmenlerle ilgili AB değerleri ve normlarından uzaklaşan AB, sınır veya komşu ülkelerde bu değerler temelinde çıkarlarını yeniden inşa etmektedir. Özellikle Türkiye ile imzaladığı Geri Kabul Anlaşması, AB'nin Suriyeli göçmenlere yönelik politik uygulamalarının normatif ve çıkarlar çelişkisi arasında kaldığının önemli bir göstergesidir. Çünkü burada yaşam tehdidi altında ülkelerinden kaçan aynı statüde

insanlara karşı seçici bir politika güdülmektedir. Burada olması gereken en temel norm, AB'nin bu insanların hepsine eşit ve adil bir tutum içinde olarak sınırlarını açması ve koruma altına almasıydı. Ancak, AB, kayılı veya düzenli göçmenleri ülkesine almakta ve düzensizleri Türkiye'ye iade etmektedir.

AB, insani çıkarlar yerine Birlik çıkarlarını öncelikli hale getirmektedir. Örneğin Dublin Zirvesi sonrasında, üye devletlere, sığınma taleplerini değerlendirirken ilk sığınma başvurusu yapılan ülkeye geri gönderme hakkı tanınmıştır. Ayrıca AB, adaylık statüsünde bulunan ülkelere, göçü kendi sınırlarının dışında çözmeye yönelik aldığı geri kabul anlaşmaları gibi bir takım düzenlemeleri de kabul ettirilmesini sağlamaktadır. Bu durum, transit geçiş ülkesi olması dolayısıyla Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmektedir (A. Aydın, 2017: 543). Ancak AB'nin Türkiye ile Geri Kabul Anlaşması imzaladığı halde, Türkiye'den daha az gelişmiş Ukrayna ve Moldova gibi Batı Balkan ülkelerine (Kosova hariç) vize serbestliği tanınırken Türkiye'yi bundan mahrum bırakması AB'nin ikircikli politikasının bir göstergesidir (Ekinci, 2016: 16). Türkiye, göçü lehine çevirebilmek için göç rejiminin ekonomileştirilmesine yönelik politikalar uygulamak durumunda kalmıştır. Bu anlamda, özellikle BDT ve Doğu Avrupa ülkelerinden gelerek kayıt dışı ekonomiye girmek zorunda kalan düzensiz transit göçmenler, düşük nitelikli işgücü piyasasının ihtiyacını karşılamak için piyasaya sürülmektedir (İçduygu ve Yükseker, 2010: 452).

Tüm Batı Avrupa ülkeleri ile Avustralya, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri, 1951 Birleşmiş Milletler Mülteci Sözleşmesine ve/veya 1967 Protokolüne taraftır. Bu sözleşmeye taraf olan devletler, ırk, din, milliyet, belirli bir sosyal gruba üyelik veya siyasi görüş nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında ikamet eden ve "ülkesine karşı haklı nedenlere dayanan zulüm korkusu" nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen bir kişi olarak tanımlanan mülteci kapsamına giren kişilere koruma sağlamakla yükümlüdür. Ayrıca bu devletler, "geri göndermeme ilkesi" gereğince, mültecileri kendi istekleri dışında menşe ülkelerine geri göndermemeyi taahhüt etmektedirler. Yani bu ilke devletlerin giriş izni vermesini veya geçici veya daimi ikamet statüsü sağlamasını gerektirmektedir (Castles ve Loughna, 2005: 40).

AB, uluslararası toplumda normatif bir güç olarak görülebilir. Çünkü AB, normatif bir kimliğe sahip olarak kurulmuştur ve normatif çıkarları bulunmaktadır. Normatif güç olarak mevcut kural ve normlara uygun normatif bir şekilde hareket etmektedir. Normatif bir güç olarak normatif amaçlara sahiptir ve sahip olduğu maddi çıkarları normatif unsurlarla destekleyebilmektedir (Forsberg, 2011: 1191). AB'nin uluslararası ilişkilerde önemli olan insan haklarına saygı, üye devletler arasında dayanışma ve sorumluluğun adil paylaşımı gibi normatif değerler üzerine inşa ettiği politikasının yerini zamanla sınır güvenliği, geri gönderme ve geri kabul gibi güvenlik odaklı politikalar almıştır (Alkan, 2019: 557). AB, Suriyeli göçmen krizinde normatif bir güç olarak hareket etmektedir. Çünkü AB Suriyeli göçmenlerle ilgili politika oluştururken komşu ülkeler veya güvenli 3. ülkelerde göçün normatif unsurlara dayalı yönetilmesini desteklemekteyken Schengen alanında ise maddi çıkarları devreye girdiğinden hukuk ve sözleşme gibi normatif unsurlarla çıkarlarını örtüştürebilmektedir.

Avrupa'ya doğru kitlesel göç akışının yoğunlaşması karşısında AB içinde görüş ayrılıkları ve koordinasyon sorunu ortaya çıkmış ve "Avrupa değerleri" olarak ifade edilen kavram tartışılabilir hale gelmiştir. Değer çıkar ikileminde çıkarlarını ön planda tutan AB, Suriye'deki insan hakları ihlalleri karşısında uzunca bir süre reaksiyon gösterememiştir. Ayrıca sığınmacıların bir yük olarak görülmesi sebebiyle üye ülkeler arasında göç konusunda herhangi bir uzlaşma sağlanamamıştır. Özellikle 2 Eylül 2015 tarihinde Aylan Kürdi bebeğin cansız bedeninin Bodrum sahilinde bulunmasıyla kamuoyunda oluşan algı karşısında tavır alan AB, değer-çıkar ikileminde değer yönünü ortaya çıkararak mülteci sorununa önem vermeye başlamıştır. Bu tutum değişikliğinde Türkiye'den AB'ye doğru gitgide yoğunlaşan göç akışının da önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. AB'nin mülteci külfetini Türkiye üzerine atması ve bunu da AB kurucu değerlerini üyelik müzarekeleri devam eden Türkiye'ye bir pazarlık aracı olarak sunması çelişkili bir tutum içinde olduğunun göstergesidir (Demir ve Soyipek, 2015: 31 ve 35).

Avrupa'da meydana gelen demografik boşluğun giderilmesi için ya doğum oranlarının artırılmasına yönelik nüfus politikalarının ya da genç nüfusun artırılmasına yönelik göç politikalarının uygulanması gerekmektedir. Avrupa, bu

demografik boşluktan kurtulmak için doğum oranlarındaki artışı istenilen düzeyde tutamadığından göçlerle doldurma ihtimali üzerinde çalışmaktadır. Örneğin Birleşmiş Milletler nüfus tahmini grafiğine göre, 2010 yılı baz alınacak olunursa sürekli artış eğiliminde olan Almanya nüfusunun 2021 yılında 83.408,554 milyon ile maksimum seviyeye çıktığı ve bu tarihten sonra düşüş trendine girdiği görülmektedir. Bu artışın nedeni 2010'dan itibaren Suriye iç savaşından kaçan göçmenlerin ülkeye girişinden ve 2021'de Almanya'da pandemi kısıtlamalarının kalkmasından kaynaklanmaktadır. Almanya'da 2021 yılında 83.408,554 milyon olan nüfusun 2050 yılında 78.391,674 milyon 2100 yılında ise 68.936,102 milyon olacağı tahmin edilmektedir (Macrotrends, 01.06.2023). Almanya'da göç hariç tutulursa Batı ve Orta Avrupa'daki işgücü büyüklüğünün 2005-2050 yılları arasında hemen hemen 66 milyon azalabileceği tahmin edilmektedir. İşgücü göçünün bu boşluğu doldurmaya hizmet ettiği açıktır. Göç dahil edildiğinde ise AB üye devletlerine 2025-2050 yılları arasında her yıl toplamda 1,6 milyon göçmen işgücü eklenebileceği tahmin edilmektedir. Diğer taraftan Almanya'nın göçmen nüfusu dışladığı takdirde sosyal güvenlik pirim ödemelerinin azalması tehlikesi ile ekonomik sorunları da beraberinde getirebilir. Bu yüzden göçmenlerin ülke ekonomisine olan pozitif katkısı göz ardı edilmemelidir (Demir ve Soyipek, 2015: 27-35).

Avrupa'da 2015 yılından doğum oranlarının azalması ile doğal büyümeye dayalı nüfus artışının durma noktasına gelmesiyle artık nüfus artışını sağlayabilecek tek yapay güç göç olarak kalacaktır. 2002'de 484,6 milyon olan toplam nüfus bu net göçün etkisiyle %4 artarak 2012'de 503,7 milyona ulaşmıştır. Ancak 2015'ten 2035'e kadar pozitif net göç 2035'ten itibaren yaşlı nüfusu dengeleyemeyecek ve AB'nin toplam nüfusu 506 milyona gerileyecektir (European Union Committee, 2012). Avrupa'da 15-39 yaş arası nüfus 2008'de 140 milyon iken 2061'de 50 milyon civarına düşebileceği tahmin edilmektedir. Yabancı nüfusun ise aynı dönemde iki kattan daha fazla artacağı öngörülmektedir. AB'de 2009'da % 40,6 olan ortanca yaşın 2060'ta 47,9'a çıkacağı, yaşlı nüfusun ise 2008'de %17'den 2060'ta yüzde 30'a yükseleceği öngörülmektedir. Nüfusun git gide yaşlanması, AB'nin yaşlılık bağımlılık oranının[4] da artmasına neden olmaktadır. 2008'de %25 olan bu oranın 2060'ta yüzde 53'lere çıkacağı öngörülmektedir. Yani 2012'de 65 yaş ve üzerindeki

[4] 65 yaş ve üstü nüfusun, çalışma çağındaki nüfusa bölümü.

her kişiye düşen çalışma çağındaki kişi sayısı 4 iken, 2060'ta 2 kişiye düşeceği tahmin edilmektedir (European Union Committee, 2012: 21)

Doğum oranının azalması ve yaşam süresinin artmasına bağlı olarak Avrupa'da gitgide aktif genç nüfus azalmakta ve bağımlı nüfus artmaktadır. Eğer AB üye ülkeleri göç almazsa 2025'te 201 milyon olan işgücü büyüklüğü oranı 2050'ye kadar yaklaşık olarak %20 azalacaktır. Eğer 2025 yılına kadar Türkiye, AB'ye üye olursa AB'de aktif genç kesim (20-40 yaş) %12, aktif orta yaşlı kesim (40-60 yaş) %6 oranında ve yaşlı kesim (65+ yaş) %37 oranında yükselecektir. Yani Türkiye'nin AB üyeliği, AB'deki yaşlı nüfus artışını yavaşlatabilse de tamamen dengeye getirmesi mümkün değildir. Aktif genç nüfusun aynı şekilde kalması hedeflenirse 2000-2050 arasındaki dönemde Avrupa Birliği, 79 milyon kişiye (her yıl 1,5 milyon göçmen) ihtiyaç duyacaktır. Ancak "potansiyel destek oranının"[5] korunması amaçlanmaktaysa bunun için 674 milyon kişiye diğer bir ifadeyle yılda 14 milyon göçmene gereksinim duyulacaktır. AB'nin İşgücü eksikliği Türkiye nüfusundan da fazladır. Buna karşın, 2005 ile 2050 arası dönemde Türkiye nüfusunun değişiminde 2005 yılı baz alınacak olunursa, 2025'e kadar 15-64 yaş grubu %31, 2050'ye kadar ise %40 artacaktır. Aynı zaman diliminde Türkiye'de işgücü büyüklüğünün 2025 yılına kadar 47 milyona, 2050 yılına kadar ise 51 milyona ulaşabileceği öngörülmektedir (İçduygu ve Biriz Karaçay, 2012: 26-31).

Suriyeli göçmenlerin, Türk işgücü piyasası üzerindeki etkilerine bakıldığında en önemli etkilerden birisi, fiyatların düşmesiyle yerli işçinin piyasadan çekilmesi ve bir süre friksiyonel işsizliğin artmasına sebep olmasıdır. Göçmenler, özellikle yoğun şekilde yaşadıkları alanlarda Türklerin işsiz kalmasına veya kayıdışı istihdamın artmasına neden olmaktadırlar. Özellikle kayıtdışı sektörde çalışan Türk işçilerin göçmenlere bağlı işsizlik seviyesinin kayıtlı istihdama göre daha fazla olduğu görülmektedir (Suzuki vd., 2019: 25). Suriyeli göçmen nüfusunun yoğun olarak yaşadığı Güneydoğu bölgelerinde her bir Suriyelinin 4690 yerli işçinin işsiz kalmasına sebebiyet verdiği tespit edilmiştir. Yani bu tespit, her 100 Suriyeli için işsiz sayısının 19 kişi arttığı anlamına gelmektedir (O. Esen ve Binatlı, 2017: 7). Ancak Suriyeli göçmenler, orta gelirli ülkelerde inşaat, sanayi ve tarım gibi

[5] 15-64 yaş grubunun 65+ yaş grubuna oranı.

sektörlerdeki yetersiz işgücünün giderilmesine katkı sağlamıştır. ynı zamanda Suriyeliler Türk vatandaşlarının çalışmadığı işlerde çalıştığı görülmektedir (Tanrıkulu, 2018: 349).

Normatif değerler etrafında kurulmuş olan AB'nin, normatif değerlerin ve insan haklarının en çok uygulanması gereken bir alan olan göç ve mültecilik konusunda büyük ölçüde, ekonomik ve güvenlik çıkarlarını önceleyen realist politikalar izlediği görülmektedir. Bu bakımdan AB, göç konusunda değerler ve çıkarlar ikileminde çıkarları öncelemiştir. Bu durum, normatif değerler üzerinde kurulan ve yükselen AB açısından varoluşsal bir probleme dönüşmüşmesine yol açmıştır. Bu problem aynı zamanda Birliğin gelecekte ayakta kalıp kalamayacağıyla da ilişkilidir.

Avrupa Birliği'nin demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve sosyal uyum gibi ortak çıkarlar ve değerler üzerine kurduğu Avrupa Komşuluk Politikası, insanlar arasında köprüler kurmak, hareketliliği kolaylaştırmak ve kültürlerarası anlayışı teşvik etmek için kullandığı en önemli amaçları arasındadır (UNESCO, 06.11.2022). Diğer yandan Türkiye'nin uyguladığı göç politikası, yukarıda açıklandığı gibi büyük ölçüde idealist temellere dayalı ve değer odaklı olmuştur. Türkiye konumu itibarıyle göç nedeniyle AB'den daha fazla güvenlik kaygıları taşımaktadır. Kafkasya, Orta Doğu, Balkanlar gibi dünyanın en sorunlu bölgelerine komşudur. Türkiye bu bölgelerde yaşanan savaş ve çatışmalardan doğrudan etkilnmektedir. Nitekim 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşının Türkiye'ye etkisi büyük olmuştur. İç savaş, hem ülkeyi hem de bölgeyi istikrarsızlaştırmış ve çok sayıda terör örgütüne alan açmıştır. Suriye'nin ve bölgenin istikrarsızlşması Türkiye'ye yönelik göç akınına neden olmuştur. Bu durum Türkiye için yeni ve hayati güvenlik kaygılarını ortaya çıkarmıştır.

Bu şartlarda beklenen, AB'nin yaptığı gibi Türkiye'nin de kapılarını kapatması, sınır kontrollerini artırması, göçmenleri geri itmesi, sadece ihtiyacı oranında vasıflı göçmenleri kabul etmesiydi. Ancak Türkiye, soruna insan hakları çerçevesinde değerler temelli yaklaşmış ve açık kapı politkası uygulayarak milyonların hayatlarının kurtulmasına neden olmuştur. Aslında normatif bir Birlik olan AB'den beklenen tutumu Türkiye göstermiştir. Bu bakımdan değerler çıkarlar

ikileminde Türkiye'nin göç politikası büyük ölçüde değer temelli olduğu bir vakıadır. Avrupa ülkelerinin birbirleriyle mücadelesinin tamamen bitirilmesi için çıkar birleşimine dayalı dayanışma içinde var olan bir idealden daha fazlası hedeflenmekteydi (Grace, 2016: 349). Realist çerçeveden bakmak gerekirse bir ülke, dil ve din gibi faktörler açısından kendisiyle bağlantısı olan kişileri kabul edebilir ve diğerlerini dışlayabilir. Bir devletin kişisel çıkarı söz konusu olduğunda temel insani değerler bile tartışılabilir hale gelebilmektedir. Ayrıca göçmenlerin yardım talepleri ve devletlerin kendi çıkarlarını gözetme ve egemenliklerini koruma talepleri iki meşru ahlaki iddia arasında ikilemde kalınmasına neden olabilir (Parekh, 2020: 87).

Avrupa göçmen kriziyle birlikte politik ayrışmalara neden olmuş ve sağcı siyasi partilerin göçmen karşıtı söylemleri belirgin şekilde artmıştır. Göçmen krizi, Avrupa siyasetinin yanı sıra toplumsal bazda da enternasyonalistler ve milliyetçiler arasında derin anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yani liberal enternasyonalistler, göçte Avrupa Birliği ilkelerine bağlı kalınması yönünde ideal anlayışı savunurken aşırı sağcı siyasi partiler sınıra çit çekerek yabancı düşmalığını körükleyen ve göçü medeniyet ve kültürlerini yok eden modern bir barbar istilası olduğunu savunmaktadır. Özellikle Suriyeli göçmenlerin Müslüman kimliğinin Hıristiyan kimlikleri için bir tehdit oluşturduğunu iddia edenler bulunmaktaydı. Diğer taraftan Avrupa kimliğini inkar eden ve ulusal kimliği savunan bir kesim de bulunmaktaydı (Ayaz ve Wadood, 2020: 7 ve 8).

Suriyeli göçmenlerin Türkiye ekonomisi ve kamu maliyesi üzerinde önemli etkileri olmuştur. Suriyeli göçmenlerin Türkiye GSYİH'nın %1'ine tekabül eden tutarda maddi yardım ve destek sağlanmıştır. Suriyeli göçmenler, hem işgücü arzının hem de şirketleşme yoluyla işgücü talebini karşılamışlardır. Suriyeliler tarafından 2012'de 157 yeni şirket kurulmuşken 2015'te ise bu sayı 1599'a çıkmıştır (O. Esen ve Binatlı, 2017: 1). Ancak Türkiye'de gerek kamplarda gerekse şehirlerde göçmenlere harcanan bütçe devasa şekilde artmaya devam etmektedir. 2019'da Suriyelilerin sadece % 9'unun barındığı 10 ilde bulunan 25 kampın günlük maliyeti 5 milyon doları aşmaktadır. Sadece kitlesel akının ilk beş yılda verilen poliklinik hizmeti 13 milyondan, ameliyat sayısı 340 binden fazladır. Her gün ortalama 20 bine yakın reçete yazılmaktadır. Her gün ortalama 125 Suriyeli bebek dünyaya

gelmektedir. Belediyeler ve diğer kuruşların hizmetleri bunların içinde değildir. Ayrıca dış kaynaklar bu maliyetlerin yalnızca %5'ine destek sağlamaktadır (Esen, 2019: 152). Suriyeli göçmenlerin gelmesiyle çöp toplama, toplu taşıma, trafik, su temini ve dağıtımı, şehir temizliği, zabıta hizmetleri, inşaatların kontrolü, kültürel faaliyetler gibi belediye hizmetlerinde sıkışıklık maliyeti oluşmuştur. Belediyeler bağlı oldukları yerin nüfus sayısı ile orantılı olarak ödenek aldığından dolayı yoğun göçmen nüfusunun olduğu belediyelerde sıkıntı yaşanabilmektedir. Maddi yükün yanında belediye hizmetlerinde de bir sıkışıklık ortaya çıkardığı görülmektedir (ORSAM, 2015: 20).

Göçün olumlu bir etkisi, düşük büyüme oranlarına sahip Avrupa ülkelerinin ücret maliyetlerini azaltarak büyümeyi artırıcı etkisine bağlı olarak yüksek göç oranlarından fayda sağlamalarına neden olmasıdır. Diğer taraftan daha yüksek büyüme oranlarına sahip Avrupa ülkeleri ise işgücü piyasasındaki darboğazları hafifletmek ve işgücü arzını artırmak için daha fazla göç talep edebilmektedir (Hix ve Noury, 2007: 185). Göçmen nüfusların yeteneklerini etkin bir şekilde kullanabilme kapasitesine sahip güçlü devletler için göç, göçmenlerin çoğu alanda güç yansıtma yeteneğini geliştirebilir. Kurumsal ve ekonomik anlamda yetersiz olan daha az gelişmiş devletlerdeki nüfus, mevcut göç rejimlerinden orantısız bir şekilde zarar görse de, göç süreçlerinin devletler arasında kalkınmayı ve teknoloji transferini teşvik etme potansiyeli olduğundan küresel ekonomi seviyelerindeki eşitsizliğin yumuşatılmasına ve devletler arasında daha yüksek düzeyde karşılıklı bağımlılığa yol açtığı görülmektedir (Adamson, 2006: 198).

3.2.2.1. AB ve Türkiye'nin Suriyeli Göçmenlere Yönelik İkilemlerinin Karşılaştırılması

AB İkilemleri	**Türkiye İkilemleri**
Teorik açıdan Liberal değerlere ve İnsan haklarına yapılan vurguya rağmen uygulamada kısıtlayıcı ve kontrolcü bir politikanın ürünü olarak insan hak ihlalleri.	Teorik açıdan 1951 Cenevre Sözleşmesine koyduğu çekinceye rağmen ulusal hukukta göçmenlerin hak kaybına uğramayacağı eşdeğer düzenlemeler getirmesi.
Teoride özgürlüklerin, ayrımcılık yasağının ve ırkçılık karşıtlığının savunulduğu bir alandan uygulamada etnik ve dini kimlik açısından bütünleşmiş bir sembolik alanı koruma içgüdüsüyle alınan tedbirler. Ancak bunun sonucunda AB'nin imajının ve dünyanın geri kalanına önderlik etme misyonunun zedelenmesi ve güvenilirliğini yitirmesi.	Teorik açıdan kuruluş yıllarında İskan Kanunu gibi etnik ve dini kimlik açısından sınırlandırılmış bir göçe izin veren yaklaşımdan pratikte zor durumda olan ve vatanlarını terk etmek zorunda kalan her ırktan, etnik ve dini kimlikten insana hem uluslararası hukukun getirdiği ilkeler hem de İslam inancının getirdiği değerler doğrultusunda kucak açması. Ancak göçmen külfeti ile tek başına mücadele etmek zorunda kalması.
AB'nin iyi komşuluk ilişkileri kurma politikasına ve üye devletler ile ortak politikalar benimsenmesi idealine karşılık üye devletler arasında göçmen dağıtımında adaletsizlikler görülmesi ve anlaşmazlıkların ortaya çıkması.	Türkiye'nin bir yandan AB'ye üye olma ve vize serbestisi sağlamak için Geri Kabul Anlaşmasını kabul etmesi bir yandan da göçün maliyetine tek başına katlanmak zorunda bırakılması.

Avrupa'nın yaşlı nüfusunun artması ve çalışma çağındaki nüfusun azalmasına karşısında bağımlı nüfusun önüne geçebilecek güçte olan göç dinamiğini kullanmak istemesi ancak bir taraftan da kimlik, kültür ve medeniyetine tehdit olarak algılaması ikilemi.	Türkiye'nin genç nüfusunun uzun vadede azalışa geçmesi tehlikesine ve göçmen alımını desteklemesine karşılık ekonomik açıdan yeterli refah düzeyine erişilememiş ve makro-ekonomik sorunların çözülememiş olması. Diğer taraftan toplumda göçmenlere yönelik artan olumsuz algılama karşısında huzur ve istikrarın sağlanması ve iç siyasette başarı elde edilebilmesi için geri dönüşün teşvik edilmesi ikilemi.
Avrupa'da aşırı sağın yükselişi ve buna bağlı olarak artan ırkçılık ve milliyetçilik söylemlerine karşılık AB'nin ortak bir politika oluşturaması ve anlaşmazlıkların ortaya çıkması söz konusuyken AB'nin göçmen hak ve özgürlükleri ile ilgili kapsayıcı ve insan hak ve özgürlüklerini baz alan değer odaklı bir dil kullanamaması ikilemi. Bu ikilem AB'nin hakların koruyuculuğu ve temsilciliğini yaptığı uluslararası misyonuna zarar vermektedir.	Türkiye'nin küreselleşme çağında ulus-devlet olarak her alanda gücünü artırması ve milliyetçiliğin yükselmesine karşılık uluslararası alanda göçmen hakları başta olmak üzere insan haklarını savunan ve koruyan bir misyon yüklenmesi ikilemi. Bu ikilem Türkiye'nin iç ve dış politikası arasındaki ayrımın derinleşmesine neden olmaktadır. Nitekim iç siyasette yerel halk, siyasi baskı grupları ve partilerin göçmenlerin geri gönderilmesine yönelik tutumu hükümetin meşruiyetinin azalmasına, huzur ve istikrarın bozulmasına neden olurken uluslararası toplumda Türkiye zayıf ve güçsüz halkların koruyuculuğu misyonunu üstlenmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Küresel çağda göç hareketlerin hızlı ve yoğun şekilde gerçekleşmesinin altında yatan en önemli nedenlerden birisi uluslararası sistemin kapitalist özelliğe sahip olmasından kaynaklanan dengesizliklerdir. Tüm kontrol ve denetimlere rağmen göç hareketliliğinin sürekli artarak devam ettiği ve devletler tarafından engellenmesinin zor bir durum olduğu görülmektedir. Küresel çağda savaş, ekonomik kriz, kıtlık, salgın gibi çeşitli olaylardan veya durumlardan etkilenerek meydana gelen göç hareketlerinin yönetiminde birçok faktör devreye girmektedir. Öncelikle, göç hareketlerinin denetimi ve kontrolünde devletler hangi saikle hareket etmektedir diye sorulduğunda her devlete özgü karmaşık ve çok farklı bileşenler ortaya çıkmaktadır. Ancak ilk aşamada sorulacak soru şudur ki göçün refahı artırıcı etkisi küreselleşmenin payandası olabilir mi? Ya da küreselleşme beraberinde getirdiği küresel hareketlilik sonucunda refah devletlerine katkı sunmakta mıdır? Bu soruların cevabı aranırken çözümlerin uygulanan devlet politikalarından bağımsız olmadığı görülmektedir.

Endüstri, basit aletlerden makinaya oradan da fabrikalaşma ve sanayileşmeye uzanan süreçte ve demir yolları ile başlayarak otomotivden uçak, helikopter, gemiler ile devam eden süreçte küreselleşmenin hız kazanmasını sağlamıştır. Diğer taraftan buzdolabı, çamaşır makinası, fırınlı ocak, bulaşık makinası gibi beyaz eşya fabrikalarının kurulmasına bağlı olarak gelişen sanayileşme süreci kırdan kente göçün artarak şehirleşmenin gelişmesine neden olmuştur. Sanayileşmenin artması ve buna bağlı olarak emeğe duyulan ihtiyaç da aynı oranda artığından ilk aşamada işçiler plansız ve dağınık şekilde temel amaca hizmet etmekteydi. Aksi takdirde, piyasada dengesizlik oluşacak talebi karşılayacak kadar arz ortaya çıkmayacaktı. Küresel çağda sermaye hareketliliğinin, dolayısıyla sanayi ve yatırımların artması, bu üretimi karşılayabilecek derecede emeğe duyulan ihtiyacı da artırmıştır. Ancak sanayileşme ve emeğe duyulan talep arasında doğru orantılı bir ilişki bulunması gerekmekteydi. Bu yüzden ilk aşamada sanayileşme ve kalkınma için gerekli olan emek gücünün hareketliliği desteklenmekteydi. Ancak son on yüz yılda endüstri ile mikro işlemciler, bilgisayarlar, 3-d yazıcılar, üç boyutlu yazıcılar, yapay zeka, biyotik, robotik, Nano teknoloji, çok hızlı ulaşım, bir nesneden bir nesneye iletişim, sosyal ağ ortamlarından veya platformlarda yapılan e-ticaret ve dijital pazarlama

emeğe olan talebin azalmasına neden olmuştur. Veri analizi yapan robotlar ve yapay zeka, CPS, siber teknoloji gibi buluşların ortaya çıkışı ve daha önce daha uzun ve ağır şekilde yapılan işlemlerin daha az kişi ile daha hızlı şekilde yapılması emeğe olan talebin azalmasına neden olmuştur. Ancak göç hareketleri arz ile ters yönde hareket etmiştir. Bunda az gelişmiş ülkelere yapılan yatırımların da etkisi olmuştur. Öyleyse bu zamanda göçmenlerin kabul edilme nedenleri ne olacaktı? Bu sorunun cevabı gelişmiş ülkelerde kadınların da işgücü piyasasında etkin bir aktör olarak varlığını göstermesi, geleneksel aile paradigmalarının yıkılmasına bağlı olarak doğum oranlarının azalması ve ülkelerin yaşlı nüfus oranlarının artması karşısında can suyu vazifesi gören nitelikli genç göçmen nüfusunun ülkeye alınmasıydı.

Günümüzde ise sermaye ve buna bağlı olarak ortaya çıkan refah algısındaki dengesizlikler sonucu tüketim hızı optimal dengeyi aştığından tüketimi durdurmak çözüm olarak görülmüş olabilir. Uluslararası sistemdeki dengesizliklerin giderilmesi için gelir dağılımında adalet sağlanmalı ve gelişmiş ile az gelişmiş ülkeler arasındaki refah dengesi korunmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, üretimin çeşitliliği ve buna bağlı olarak yeni iş sahalarının ortaya çıkması ile üretimin toplumun her alanına yayılması tüketimi önceleyen küresel kapitalist sistemden üretimi önceleyen bir sisteme doğru evriliş geri kalmış ülkelerin de her alanda üretim seviyesinin artmasını sağlayacaktır. Üretimin artmasıyla kalkınma ve refah seviyesi de artacak ve geri kalmış ülkelerin itici unsurları ile gelişmiş unsurların çekici unsurları arasındaki fark ortadan kalkacaktır. Dünyada üretim odaklı bir küresel düşünce ön planda olmadan batı elinde sermaye birer tehdit olarak görülebilir. Bu tehditten kurtulmanın tek yolu her türlü alım-satımın yapıldığı, bir bireyi, bölgeyi, milleti yücelten refaha ulaşmak için uyanması gereken küresel bilinçtir. Küreselleşmede belli ve baskın olan ilkeler tüm dünyaya yayılmalıdır.

İnsanlar artık mekânlar arasındaki mesafelerin kısalması ile birlikte hızlı ulaşım sayesinde, aynı gün içinde dünyanın bir ucundan diğer ucuna gidip gelebilmektedir. Dünün lüksleri bugünün basit araçları olmaktadır ancak eksik kalan refahtır. Küresel bilinç ya da hareket yönlendirilebilir ve her şeye etki edebilen bir mekanizma olmalıdır. Böylece bir taraftan ticaret ve finans, diğer taraftan yerel,

ulusal, bölgesel yapılanmalar arasındaki akışkanlık sağlanmış olacaktır. Coğrafya şartları, iklim koşulları yiyecek içecek bulma güdüsü, İşsizlik, kuraklık, göç yolları küreselleşmenin dinamik yönünü göstermektedir. Bunun sonucunda bilinen bir yöne doğru hareket ettirilen bir uluslararası sistem oluşturulmalıdır. Yani evrensel ilkeleri ve normları esas alan liberal ekonomi ile yönetilen devletler tüm dünyaya yayılmalıdır. Görüldüğü kadarıyla bu dönüşümün gerçekleştirilebilmesini sağlayabilecek en etkili güçlerin başında göç gelmektedir. Ancak göçün engellenmesi ekonomik açıdan üretim ağlarının oluşturulması, siyasal açıdan sınırlarının kalkması, kültürel açıdan ise ortak kültürel deneyimin evrensel alanda yaygın hale gelmesi ve küresel duygu haritaları oluşturulmasını da engellemektedir.

Küresel etkileşim haritaları oluşturulmadığı, devlet ve uluslararası kuruluşların bağlantılarının yanı sıra bireylerin bağlantıları da önemli hale getirilmediğii takdirde tabana yayılmayan bir küreselleşmeden söz edilebilir. Birey veya insan topluluklarının küresel olaylarla ilişkisi ve sınır aşan faaliyetlere katılma süreci ya da hak ve özgürlükler edinme mücadelesi, küresellik niteliğini artırmaktadır. Küreselleşme etkileşim var oldukça anlam kazanır. Karşılıklı bağımlılığa neden olan bireyler, toplumların hatta devletlerin yaşadıkları bir değişim veya dönüşümü ortaya çıkarabilecek güçtedir. Şamanizm'in Müslüman'a, Hıristiyan'ın Yahudi'ye, Budizmin Bahalik, Dürzilik, Sabilik'e, Şintoizm, Sihizm'e, Teoizm, Jainizm, Zerdüş'e bağımlılığının var olması değerlerinden bağımsız hareket etmesini mi gerektirecektir? Cevap olarak küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan karşılıklı bağımlılık değerlerle örüntülü bir şekilde gerçekleşmektedir. Her birey, toplum veya devlet kendi değerleriyle küreselleşir. Karşılıklı bağımlılık geçmişten geleceğe taşınmaktadır. İnsanlar, devletler, toplumlar, kurumlar veya diğer aktörler iletişim ve etkileşim halinde oldukça değişim ve dönüşüm de kaçınılmaz olacaktır. Bu dönüşümde ortak payda saygı ve hoşgörü gibi geleneksel değerler olmalıdır.

Eğer ki küreselleşme artmıyorsa, merkezden tabana yayılmıyorsa, yaşam bağları güçlendirilmiyorsa uyuşmazlıkları ve çatışmaları da beraberinde getirecektir. Oysaki uyuşmazlığın çözümü değerlerin değil çıkarların uyumlu hale getirilmesine bağlıdır. Çünkü kendine özgü değer ve normlarla yaşamsal varlığını sürdüren ve

küresel değerler altında birleşemeyen devletler veya toplumlar ancak ortak çıkarlar etrafında birleşebilecektir. Bu ortak çıkar ise küresel ortaklıkla sağlanabilecek refah seviyesinin dengeli olmasıdır. Küresel çağda küreselleşme normlarını benimsemek ve küresel piyasalara dahil olmak için yapılan planlar merkeze bağımlı olmamalıdır. Küreselleşme ile birlikte merkez ve çevre ülkeler arasında merkeze bağımlı ve çevre aleyhine işleyen bir ilişkinin kurulduğu görülmektedir. Buna göre sermaye sahibi ülkelerin, çevre ülkelerin kaynaklarından faydalanarak ucuz maliyet ve yüksek kazanç fırsatları oluşturmanın yollarını aramaktadır. Merkezin çevrede kurduğu şirketler yoluyla kaynak transferi sağlaması, ucuz emek ve maliyet koşullarından yararlanması gibi faydalarını maksimize etmesi çevrenin yetki alanlarına müdahale etmesine bağlıdır. Bunun için çevre ülkelerde bağımlığı kolaylaştırıcı liberal değerlerin yayılmasını bir plana bağlamaktadır. Buna göre çevreyi de küreselleşme yoluyla merkeze benzetmekte ve merkeze bağımlı bir dönüşüm gerçekleştirmektedir. Ancak üretim ve tüketim dengesi, merkez ve çevre arasındaki ilişkide dengeli değildir. Merkez ülkeler üretmekte bağımlı çevre ülkeler ise tüketmektedir. Örneğin Ortadoğu ülkelerinden petrol alan sermaye sahibi ülkeler, bunu kendi silah teknolojilerinde kullanmakta ve çatışmaları tetikledikleri bu ülkelere tekrar satmaktadırlar.

Serbest piyasa sisteminin kolaylıkla işleyebilmesi için gerekli olan teknoloji ve özellikle internet, mobil uygulamalar, e-ticaret gibi çeşitli araçlar piyasaların gitgide bütünleşmesini sağlamaktadır. Ancak eksik olan üretimden alınan pay tabana yayılmamış ve organik bir büyüme gerçekleşmemiştir. Üretim değil tüketim toplumu oluşmuştur. Sonuç olarak; belirli şirketler büyümüştür. Eğer sorunun kaynağını oluşturan eşitsizlik ve sömürü temelinde yükselen sermaye birikimine dayalı düzen değiştirilmezse insanoğlu ne ekonomik krizlerden, ne savaş ve çatışmalardan, ne iç karışıklık ortamından, ne salgın hastalıklardan, ne çevresel felaketlerden ve canlı türlerin kaybolmasından ne de göçten kaynaklanan sorunlardan kurtulabilecektir

Bilinmesi gerekir ki, gelişmelerin zirveye çıktığı 19. yüzyıl 20. yüzyılı finanse etmektedir. 18. yy'da buhar gücü 19. yy da Nükleer güce kavuştu. Enerji, fabrikaların büyümesine neden oldu. 19. yy'da radyo, televizyon, otomobil, antibiyotikler, deniz altı, roket, uçak, bilgisayar, internet, çamaşır makinası,

buzdolabı, elektrik süpürgesi, kaset, CD, petrol türevleri, demir yolları hız kazandı. Şirketlere sahip ülkeler sahip olmayan ülkelere hükmetti. 20. yy. Facebook, YooTube, Skype, Wi-Fi gibi iletişim hızını değiştirdi. Yapay zeka, nano-teknik, biyo-oteknik, tanımlandı. Şirketler çoğaldı fakat taban unutuldu.. Bu çağda eksik olan norm ve değerlere dayalı insanlar arasında eksik olan duygusal iletişimdi. Bu durum, 2016 yılında dünya ekonomik forumunun haklı olarak konusu olmuştur. Alman yapay zeka araştırma merkezi (DFK) Kaiserslavten şehrinde akıllı fabrika kurmuş ancak sorunlar gittikçe büyümüştür. Eski dünyadan yeni dünyaya ticari keşifler, çok uluslu şirketler, küreselleşen dünyaya bir değer katmamıştı. Teknoloji toplumla bütünleşmemişti. Gelir adaletsizliği siyasi krizler, alt yapı yetersizliği asırlardan beri devam etmekteydi. Küreselleşmenin getirdiği zorluklarla mücadele etmenin yolu küresel katılımı toplumun her kesimine yaymaktı. Bu gerçekleşmediği takdirde üretim yeterli olmayacak ve işsizlik ortaya çıkacaktı.

Gelişmelerin durduğu 20. yy. kayıp yüz yıl olarak sorun olmayı sürdürmektedir. Savaşlar hep, insanları toplulukları, ülkeleri hegemonyası altına almak üzerine olmuştur. Daha çok pazar kazanılmış ancak topluma yayılan fikirler ve araçlar aynı şekilde üretilememiştir. Düşük maliyet, daha çok kazanma işçilere verilen paradan para kazanma sınır tanımamıştır. İşçi ürettiklerini az kazandığı parayla geri almakta zorlanmış, tüketimini devam ettirecek krediler, kredi kartları ile maaşını daha eline gelmeden harcamıştır. Küreselleşme, moda adı altında insanları daha fazla tüketime teşvik eden ve kendini daha özgür hissettiren popüler kültürün etkisi altında kalarak benlik ve çıkar duygularını artıran Batıcılığa özenti bir nesil oluşturmaktadır. Böyle bir nesil küresel sermayeye daha fazla ekonomik kazanç sağlayabilir ve kar olanaklarını da artırabilirdi. Tüketim toplumu inşa eden kapitalist sistem, üretimine bağlı ve bağımlı bir çevre ekonomisi üretmişti. Böyle bir ortamda insanlar ucuza ürettiklerini ve işlenmemiş hammaddeleri mamul olarak moda kisvesi altında daha pahalıya almaktaydı. Bu yüzden ekonomik olarak bağımlı çevre ülkelerde insanlar gelişmiş ülkelere doğru göç etmek zorunda kalmaktaydı.

Küreselleşen çağda göçün dayandığı sistem kaynaklı sorunlardan bahsedilmiştir. Ayrıca, küresel çağda merkez ülkelerin çevre ülkelerdeki istikrarın bozulmasına ve kendi değerlerine uygun bir düzen inşa edilmesine verdiği destek de

inkar edilemez. Kapitalizmin, kapitalist ekonomilerin sıkıştığı veya alanlarının daraldığı durumlarda ortaya çıkan rekabetçi ticaretin getirdiği koşullara bağlı olarak yeni pazarlar bulma ve yeni kazanımlar elde etme arayışı devam etmekte ve krize neden olmaktadır. Günümüzde Ortadoğu'da yaşanan karışıklıkların temelinde bu düşünce yatmaktadır. Ayrıca bu ülkelerdeki insanlar eskiye nazaran daha net şekilde gördükleri ve bildikleri yaşam tarzını istemektedir. Bu yüzden insan hakları ve demokrasinin inşa edilmesi yönündeki taleplerini artırmaktadırlar. Ekonomik koşulların yetersizliğinden dolayı geri kalmış ülkelerdeki insanlar sık sık ayaklanmaktadırlar. Suriye'de yaşanan Arap Baharı da bu nedenlere bağlı olarak patlak vermiştir. Ancak on yılı aşkın bir süredir istikrarsızlık ve çatışma ortamı devam etmektedir. Suriye'deki ortamdan dolayı insanlar, zorunlu olarak dünyanın birçok bölgesine göç etmek zorunda kalmışlardır. Suriye'de hala çatışma ortamının devam etmesinin nedeni, güçlü devletlerin çıkar çatışmalarının devam etmesi ve çıkarlarının uyumlu hale getirilememesidir. Ortadoğu petrol ve doğal kaynaklar bakımından zengin bir alandır. Burada tarih boyunca güç odaklarının mücadeleleri devam etmektedir. Hatta buralarda kurulan petrol şirketleri yoluyla ülkelerin ekonomilerinin yönlendirilmesi bile mümkün hale gelebilmektedir.

Ticaret ve göçte işbirliği mekanizması farklı işlemektedir. Liberal devletler, dünya ekonomisinde ticaret ve yatırım akışının devamlılığını sağlamaktayken göç akışını daha az gelişmiş ülkelerde sıkıştırılmış halde tutmaya çalışmaktadır. Uluslararası ticaret rejimi, doğrudan karşılaştırmalı üstünlük doktrinine ve ayrımcılık yapmama ilkesine dayanmaktadır. İronik olarak, Stolper-Samuelson faktör-fiyat eşitleme teoremi üzerinden açıklanacak olunursa ticaret, genellikle istenmeyen göç sorununa bir çözüm olarak görülebilir. Buna göre göç, kısa vadede devam etse de uzun vadede ticaret göçün yerini alabilir. Eğer daha az gelişmiş ekonomiler ticaret ve yabancı yatırımın güçlü dışsal şoklarına maruz kalırlarsa göç de fiilen artabilir (Hollifield, 1998: 635).

Göçün aslında küresel sistemin yapısından kaynaklı sorunlara bağlı olarak ortaya çıktığı hipotezinden bahsedilmiştir. Dünya Sistemleri Teorisi'nin bahsettiği bir merkez çevre ilişkisi göz önünde bulundurularak göçe neden olan küresel sermaye odaklarının aynı zamanda göçü kısıtlayıcı tedbirler alma sorunsalı nasıl

çözümlenebilecektir. Uluslararası sistemin yapısı veri kabul edildiğinde göç hareketliliğinin azaltılması nasıl sağlanabilir. Hem kötü koşullar oluşturulup hem insanların bu koşullarda yaşam mücadelesi vermesi etik değildir. Günümüzde göç eden kişiler, ilk gittikleri yerlerde tepki ile karşılaşmaktadır. Göçmen de ilk gittiği yerde adaptasyon sürecinin zorluklarını yaşamaktadır. Bütün bu savaşlar veya çatışmalar sonucunda bireylerin daha insanca yaşama çabaları uğruna göç ettikleri ülkelere hareketi, ilk aşamada toplumsal huzursuzluk oluşturmakta ve aynı zamanda gelecekte yeni kazanım fırsatları sunma ihtimalini doğurmaktadır. Göçü engellemek uluslararası sistemin yapısını değiştirmeyi gerektirdiğinden göçü dönüştürmek, göçmen krizinin aşılmasında en önemli çözümlerden birisi olarak görünmektedir. Özellikle Suriyeli göçmenler krizinde AB'nin son teknolojiye uygun şekilde Eurodac, Frontex, Eurosur gibi araçlarla veya sınırlarda geri itmelerle göçü engelleme çabalarına rağmen göç, artamaya devam etmektedir. Öyleyse göçü engelleyici ve kısıtlayıcı tedbirler ile göçmen krizinin çözümlenemeyeceği ve uzlaşma sağlanamayacağı aşikardır. Nitekim devletler ve örgütler de senelerdir bu problemi çözememişlerdir.

AB ve Türkiye'nin göç politikalarının değer ve çıkarlar ikileminde analizinin yapıldığı bu çalışmada ülkelerin göç politikalarının değer ve çıkarlara bağlı olarak yürütüldüğü ancak devlet çıkarlarının önceliğinden dolayı değer odaklı uygulamalardan uzaklaşılabileceği, hukuki kural ve ilkelerin özellikle göç konusunda devlet çıkarları uğrunda bir araç olarak kullanılabileceği, küreselleşme çağında göçün engellenemeyeceği ancak yönetilmesinin gerekliliğinden bahsedilmiştir. Mültecilerin devletlerin baş etmesi gereken bir sorun olarak görülme yaklaşımından uzaklaşılması gerektiği ve bu göçmenlerin bulundukları ülkenin ekonomik gelişimine katkı sunması için topluma entegre edilmesi gerekliliği ifade edilmiştir. Ayrıca küresel çağda göçün kapitalist sistemin bir merkez çevre bağımlılık ilişkisi üzerine kurulan yapısından dolayı sınır denetim ve kontrolleri ile engellenemeyeceği ve hatta daha da çok yaşanabileceğinden dolayı sorunun devletlerin her birinin kendine özgü uygulamalarla çözülemeyeceği hatta bunun ayrımcılık temeline dayalı daha aşırılıkçı hareketlere neden olabileceği ve toplumsal huzur ve istikrarın bozulmasını etkileyebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer taraftan göçmen krizinin çözülmesi belli başlı devletlere yüklenmemelidir. Uluslararası hukuk ve örgütler

yoluyla bu krizin çözülmesi sağlanmalı ve her devlete eşit külfet katlanımı getirilmelidir. Örneğin Türkiye'nin Suriyeli göçmenlerle ilgili ilk başta misafirperverliğe dayalı olarak yürüttüğü açık kapı politikası geçici bir sorun olarak görmüştür. Zamanla sorunun kalıcı hale gelmesi ile buna uygun çıkar odaklı politikalar da yürütülmeye başlanmıştır. Suriyeli göçmenler hususunda Türkiye, uluslararası toplum tarafından yeterli desteği görememiş ve buna rağmen insanların yaşamlarını tehlikeye atmamak için uluslararası hukukun temel normlarından olan geri göndermeme ilkesine aykırı davranmamıştır.

AB ise göçü dışsallaştırarak sadece ekonomik yardımlarla sınırları dışındaki göçe geçici bir çözüm getirebilmiştir. Üye devletlerarasında dahi göç konusunda ortak bir politika geliştirilememiştir. AB sınırındaki devletler de AB tarafından göç yönetiminde yalnız bırakılmıştır. AB, ülkelerle anlaşmalar yaparak kendi bölgesine yapılacak göçlerin yapısını belirlemiştir. Örneğin Türkiye ile yapılan Geri Kabul Anlaşması ile düzensiz ve niteliksiz göçün Schengen alanına girmesini engellemiş ve düzenli ve nitelikli göçü tercih etmiştir. Bu anlaşmanın uygulanması için Türkiye'ye üyelik ve vize serbestliği vaadleri verilmiştir. Ancak hala Türkiye'nin anlaşmaya bağlı kalarak AB'ye düzensiz göç girişini engellemesine rağmen AB sözlerini tutmamıştır. Diğer taraftan AB, vaad ettiği ekonomik yardımları da yerine getirmemiştir. Ayrıca AB yardımlarının çoğunluğu devlet değil de sivil toplum kuruluşları yoluyla yapıldığından Türkiye uluslararası alanda destek görmeyerek yalnız bırakılmıştır. Buna rağmen Türkiye insancıl değerlere bağlı politikalarından vazgeçmemiş ve Suriyeli göçmenlerin dünyaya örnek bir göç yönetimi gerçekleştirmiştir. Yani bu çalışmada ortaya konulan bağlamda idealist görünümlü realist bir AB'den realist görünümlü idealist bir Türkiye'nin varlığından söz edilebilmektedir.

Devletlerin göç sorunu veya göçmen krizi ile karşılaştıklarında değer ve çıkar ikileminde kalmaları muhtemeldir. Ancak bu ikilemden çıkabilmeleri için çıkarların uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Küresel çağda kimlik ve kültürel normların veya ulusal mitlerin yükselişine bağlı olarak artan milliyetçilik duyguları toplumlarda ve devletlerde göçmenlere yönelik olumsuz bir tutum sergilenmesine neden olmaktadır. Göçmenlerin istikrarı bozacağı kültürel ve kimliksel özellikleri ile norm

ve değerlerde çatışmaya sebep olacağı düşünülmektedir. Bundan dolayı göçü kısıtlayıcı ve engelleyici tedbirler ve politikalar güdülmektedir. Ancak yukarıda bahsedildiği üzere kapitalist sistemin yapısından kaynaklı olarak ortaya çıkan göç sorunu uluslararası alanda tüm devletlerin insan hakları temelinde insan haklarına dayalı şekilde oluşturabileceği ortak külfet katlanımını gerektiren küresel bir göçmen rejiminin oluşturulmasıyla mümkün hale gelecektir. Bu küresel mülteci rejimi büyük güç odaklarının yönlendirilmesinden uzak şekilde gerçekleşmelidir. BM, küresel barış ve istikrarın tesisi amacıyla kurulmuş uluslararası bir örgüttür. Ancak bu örgüt, beş daimi üyenin egemenliğinden kurtulamayan bir vesayet ilişkisine tabidir. Bu üye devlet çıkarları söz konusu olduğunda barış ve istikrarı bozucu insan hak ve hukukuna aykırı işlemlerde bile müdahale edememektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin karar almasını engelleyen beş daimi üyenin sahip olduğu veto yetkisi, uluslararası sorunların çözümünde işlevsizliğe neden olmakta ve BM'nin insan haklarına aykırı yaptırım gücünü kullanmasına engel olmaktadır. Yine uluslararası göçün yönetiminde temel bir kuruluş olan BMMYK de bir uluslararası anlaşmaya bağlı olarak kurulmamıştır ve herhangi bir devlet üzerinde yaptırım yetkisi bulunmamaktadır. Kararları tavsiye niteliğinde olduğundan ve devlet dışı bir aktör olması sebebiyle mültecilerle ilgili sorunları Uluslararası Adalet Divanı'na taşıma yetkisi olmadığından etkin bir işleyiş mekanizmasına sahip değildir. Kararları tavsiye niteliğinde ve bağlayıcı değildir ancak ilgili davalarda görüşlerine uygun kararlar verildiği ve devletlerin görüşlerini dikkate aldığı görülmektedir. Yayınladığı ülke raporları üzerinden uluslararası kamuoyuna devletlerin hak ihlallerini duyurmaktadır. Bu bakımdan ülkelerin çıkarlarının uyumlulaştırılması kapsamında küresel bir mülteci rejiminin oluşturulmasında herhangi bir devlete veya güç odaklarına bağlı olmayan bağımsız bir uluslar üstü sivil toplum kuruluşu kurulmalıdır. Bu kuruluşun temel uluslararası hukuk ve insan haklarının düzenlemelerini yasal mevzuatı kapsamında kabul etmeli ve buna uygun olarak bağımsız bir yargı yetkisine sahip olmalıdır. Bu yetki kapsamında mülteci haklarını ihlal eden ve geri gönderme ilkesine uymayan devletlere para cezası verilmeli ve her devletin nüfusu oranında dengeli bir mülteci nüfusunu kabulü sağlanmalıdır. Uluslararası külfet paylaşımı koşulları belirlenmeli ve göç yönetiminde sınır ülkelerinin üzerindeki sorumluluk hafifletilmelidir.

Uluslararası alanda göçmen probleminin çözümünün kapitalist yapısından kaynaklı dengesizliklerin giderilmesi ve merkez ile çevre ülkeler arasındaki eşitliksizliğin giderilmesi olduğundan yukarıda söz edilmiştir. Ayrıca bunun refah paylaşımının dengeli şekilde dağılımının sağlanması gerekmektedir. Diğer taraftan bunun mümkün olmaması halinde ise mülteci probleminin sorun olarak görülmeyerek aynı II. Dünya Savaşı sonrası ülkesine gelen mültecileri ekonomik işgücü kaynağı olarak gören Almanya gibi devletler de ekonomilerindeki sorunlara göçmen işgücü kaynağı ile yeni bir soluk getirebilir. Ayrıca genç ve dinamik bir nüfusa sahip Suriyeli göçmenler, yaşlı nüfusun fazla olduğu ülkelerde piyasalara canlılık kazandırabilir. Ayrıca bu çalışma çağındaki nüfusun artması devletin vergi gelirlerinin artmasını ve emekli nüfusun sağlık ve ödeneğini karşılayacak bir potansiyele sahip olabilmektedir. Ayrımcı ve dışlayıcı siyasi politikalar yerine ortak ekonomik refah seviyesinin yükseltilmesine dayalı ortak çıkarlar etrafında ekonomik politikalar yürütülmesi sorunun çözümünde en etkili yollardan birisi olarak görülmektedir. AB içinde de farklı mezheplere, etnik köken ve ırka sahip olan devletlerin başlangıçta bir araya gelmelerinde ekonomik kazanç edinimleri önemli rol oynamıştır. Ekonomik çıkarlar uyumlu hale getirilmiş ve AB değerleri ve kimliği etrafında değer ve çıkarların uyumlu hale getirildiği uluslar üstü bir yapılanma oluşturulmuştur. Bu şekilde kurulacak küresel bir mülteci rejimi de etnik ve kültürel kimliklerden bağımsız ortak bir ideal birliği etrafında tüm devletleri kapsayıcı şekilde çıkarların ve değerlerin uyumlu hale getirilmesi ile kurulabilecektir.

Bu çalışmada uluslararası alandaki göçmen probleminin nedenlerinden ve çözümlerinden bahsedilmiştir. Özellikle dünya üzerinde en büyük Suriyeli göçmen nüfusu barındıran ve eşi benzeri görülmemiş ahlaki normlar ve değerler etrafında göçü yönetmeye çalışan Türkiye'nin göçmen problemi ile baş edebilmesi için çözümler sunulmuştur. İlk önce çözüm göçün kabul edilmesi ile başlamaktadır. Çünkü kabul edilmez ve plan yapılmazsa bir zaman sonra kitlesel göç külfet haline gelebilmektedir. Suriyeli göçmenler konusunda Türkiye'nin ilk başta değer odaklı misafirperver tutumu ve açık kapı politikası ağır sorumluluk altına girmesine, mali açıdan yıpranmasına ve göçün yönetilmesinde sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Ancak daha sonra göçmenlerin varlığının ve bir arada yaşamanın kabullenilmesi buna yönelik planlar ve hizmetlerin yapılmasını da beraberinde getirmiştir. Eğer

göçmenler kabul edilmezse merhamet normuyla hareket edilirse zamanla değer normları anlamını yitirecek ve yerini ekonomik zorlanmaların etkisi ile çıkar normlarına bırakacaktır. Kabul edilmemesi ve insani duygularla hareket edilmesi kamplarda senelerce süren bakım maliyetlerine de katlanmayı gerektirecektir. Bu durum toplum içinde sosyal devlet anlayışının fazla olma beklentisine sahip kesimlerce hoş karşılanmayacak ve vatandaş ile göçmen arasında hoşnutsuzluklara neden olacaktır. İlk başta oluşan insani duygular ve değerler yerini zamanla realist çıkarlara bırakacaktır. İşte Türkiye'nin başlangıçta yaptığı göç yönetimindeki hata bundan kaynaklanmaktadır. Çünkü Türkiye, ilk başta göçü kabul etmemiş ve misafirperverlik, din kardeşliği, merhamet normlarını temel alarak insancıl değerlerle hareket etmiştir. Tabi ki bunların olması temel amaçtır ancak uzun vadede tek başına yeterli değildir. Devletler değerleri ve çıkarları ile birlikte var olmaktadır. Yani devlet yardım etme duygusunun başat elemanı değildir. Bu yardım etme algısı sivil toplum kuruluşları yoluyla halk tarafından yürütülebilir. Devletin yapması gereken ise tabiri caizse "balık tutmayı öğretmektir". Zaten uzun vadede göçmenler de bakıma muhtaç şekilde kamplarda yaşamaktansa daha iyi yaşam sürebilecekleri ve topluma entegre olabilecekleri alanlara doğru tekrar göç etmeye çalışırlar. Aksi takdirde hem göçmen açısından hem devlet açısından hem de toplum açısından huzursuzluklar ve kargaşa ortamı ortaya çıkabilir.

İlk kabul etme aşaması tamamlandıktan sonra ona uygun plan ve programlar devreye girmeli ve ona uygun politikalar uygulanmalıdır. Bir arada yaşayabilmek için göçmenlerin toplumun her tabakasına dahil olması engellenmemeli ve gettoların oluşmasına sebebiyet verilmemelidir. Çünkü toplumdan uzaklaşılması ve entegre edilememesi toplumsal ayrılıkların ve kültür şoklarının, değer çatışmalarının oluşmasına sebebiyet verebilmektedir. Yani ikinci aşamada entegrasyonun her alana yayılması sağlanmalıdır. Göçmen topluma içselleştirilmelidir. Üçüncü aşamada ise bu göçmenler ekonomik olarak tüketimi canlandıran bir pazar olarak görülmelidir. Ülkeye giren göçmenlerin tüketimi sonucu göçmenlerin ülkeye katkıları söz konusu olabilecektir. Özellikle yoğun göç alan şehirlerin yeni düzene ayak uydurulması sağlanmalıdır. Metropol şehirler başta olmak üzere gelişmiş bölgelerin nüfusunun artmasına neden olan göçler, farklılıkların şehirlerde yoğunlaşmasına bağlı olarak çatışan ve dışlayan bir ortamın oluşmasının nedenidir. Göçmenlerin yüz yıllık

şehirlere uyum sağlamasını beklemek zordur. Önemli olan şudur; toplumda bir şeyler kazanmak değil, topluma bir şeyler kazandırmak olmalıdır. İşte o zaman göçmen o toplumun bir parçası olur topluma entegrasyon tamamlanır. Hiç bir toplum o zaman hiçbir göçmeni asimile edemez. Entegrasyonun önündeki engel ise göçmenlerin kendi mesleklerini yapmalarına izin verilmemesidir. Göçmen, kendi donanımını kullanabildiği ölçüde toplumda kabul görebilecektir. Yerli halk ise beklentilerinin karşılandığı ölçüde göçmenleri kabul edebilecektir. Aynı işi yapan aynı parayı alan göçmenler normal olarak kentli yerleşik halk tarafından kabul görmeyebilir. Bu yüzden göçmenlerin toplumsal kabulüne yönelik politikalar üretilmeli ve bunun yanında kendilerini temsil edecek ve haklarını savunacak düzenlemeler ve kuruluşlar oluşturulmalıdır.

Göç, ulusal egemenlik, kimlik ve sınırların oluşturulmasında kullanılan temel olgudur. Bir ülkenin sınırları başka ülkelerden göç edenler olduğu zaman veya bağımsızlığı başka devletlerin müdahalesi söz konusu olduğu zaman anlam kazanmaktadır. Öyleyse göç edenler arttığı müddetçe devletin varlığını anlamlandıran ve varlığına tehdit olarak algıladığı unsurlar da artmaya devam edecektir. Burada göçlerin artması sorunu değil de ulus-devletlerin sınırlarını belirginleştirmesi sorunu söz konusudur. Elbette devlet, egemenlik ve güvenliğine sahip çıkacak ve vatandaşlarının hak ve sorumluluklarını yüklenecektir. Ancak göç konusunda sınır ve güvenlik odaklı yaklaşımlar yerine ekonomik odaklı yaklaşımların ele alınması göçün külfetini azaltacaktır. Aslında, genç ve üretken bir nüfus toplumda can suyu vazifesi görebilir. Bu nüfus iyi ve doğru yerlerde kullanılırsa ve stratejik hamleler yapılırsa gelişimi destekleyici bir unsur olarak görülebilir. Gençlerden oluşan daha fazla nüfus demek daha fazla tüketim talebi ve bu talebi karşılayacak daha fazla üretim demektir. Yani göçmenlerin önce topluma daha sonra piyasaya kazandırılması gerekmektedir. Çünkü durağan ve bakıma muhtaç değerler üzerine inşa edilen göç politikası çarkı işletemez duruma getirebilir. Bunun için değerler temelinde çıkarlara uygun bir göç politikası oluşturulmalı ve göçmenlerin piyasayı canlandıracak çarkları işler hale getirmesi sağlanmalıdır.

Ulus-devletler küresel çağda önemli bir aktördür. Ancak göç sorunu ile mücadele edebilmede yetersiz bir aktördür. Çünkü ulus-devlete göre göç, kendi

varlığını tehdit edici bir sorun olarak görünmektedir. Ulus-devletler, ulus kimliği değerleriyle örüntülü tarihsel deneyimlerin bir ürünü olarak kurulmuştur. Ortak bir tarih anlayışı bilincine dayalı olarak üretilen efsane ve mitler ulus-devlet kimliğini ve sadakat duygusu ve bağlılık duygusunu geliştirmektedir. Ulus-devlet sınırlarına dayanan göç ise bu değerlere yönelik bir tehdit ve çözülmesi gereken bir sorun olarak görüldüğü müddetçe devletler, göç külfeti ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Buna yönelik çözüm, göçmenlerin entegrasyonu ve adaptasyonunun devlet tarafından toplumun ve piyasanın her alanına yayılması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Ancak buna ek olarak entegrasyon politikaları uygulanırken devletlerin küresel çağın getirdiği çok kültürlülük ortamının bozulmamasına dikkat etmesi gerekmektedir. Çünkü çok kültürlü ve hoşgörü temelinde kurulan bir ortamda toplumlar uzun yıllar barış içinde bir arada yaşayabilmektedir. Böyle bir ortamda çıkarların uyumlu hale getirilebilmesi söz konusu olabilmektedir. Örneğin AB üyesi devletler, AB değer ve normları etrafında birleşmeden önce tarih boyunca otuz yıl savaşları ve yüzyıl savaşları ve dünya savaşları yaşamıştır. İki ezeli rakip olan Almanya ve Fransa kömür ve çelik üretimindeki ekonomik çıkarlarını uyumlaştırmak için 1950 yılında yayınladıkları ve AB'nin temelini oluşturan Schuman Bildirisi ile bir araya geldiyse ve hala işbirliği içindeyse demek ki ortak değerler ve çıkarlar üzerine inşa edilmiş uluslararası örgütlerin rolü büyük önem taşımaktadır. Küresel çağda çok kültürlülük dayanılması gereken baskın bir normdur. Bu normun temelinde yapılan uluslararası ticaret de herkesin kendi payına düşeni ve refah seviyesinden beklenen karı dengeli şekilde aldığı müddetçe devam etmektedir.

AB, serbest ticaret ilkelerini esas alarak bir Schengen alanı oluşturmuş ve anlaşmazlıkların üstesinden gelmiştir. Yani siyasi anlaşmazlıklar ekonomik çıkarlar uyumlu hale getirildiği ve ekonomik ve politik alanın bütünleştiği müddetçe devamlılık arz etmektedir. AB'nin kurulması ile Avrupa'da üye devletler arasındaki problemler çözülmüş taht ve hanedan kavgaları bitmiş, ekonomik rekabetler sona ermiş, savaş ve çatışmalar yerini barış ve işbirliğine bırakmış, sınır anlaşmazlıkları sona ermiş ve serbest dolaşım alanı oluşturulmuştur. Almanya ve Fransa bir daha savaşmamak için 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kurmuştur. Kömür ve çeliğin ortak kullanımı Schengen ile aynı bu güçlü ülkeler etrafında toplanan kazançlar ile devam etmektedir. Çünkü, kapitalizm sınır tanımamakta,

yazılı anlaşmalarla yeni yollar bulmaktadır. Türkiye'nin bu topluluğa alınmamasının ve hiçbir zaman alınmayacağının göstergesi büyük ekonomi olma yönünde gösterdiği istikrarlı tutumudur. Ayrıca Türkiye'nin Türk ve Müslüman kimliği de AB değer ve normları ile ters düşebileceği yönündeki algıya dayanmaktadır. Aslında, AB, Ortak Pazar anlayışına dayalı Schengen alanında ortak aramamakta yeni pazarlar bulmaya çalışmaktadır. AB, ürettiklerini satabileceği çevre ülke pazarlarına doğru sermaye hareketi gerçekleştirmektedir. O yüzden AB'ye giren bir Türkiye'dense Ortak Pazar olarak işbirliği yaptıkları Türkiye daha çıkarlarına uygundur.

AB'nin ekonomik anlamdaki tutum ve algıları göçmen politikasına da yansımaktadır. AB, Suriyeli göçmenlerin Müslüman ve geri kalmışlığı üzerinden ayrımcı ve dışlayıcı bir göç politikası oluşturmuştur. Ukrayna'nın Rusya tarafından işgali ile birlikte dünyada Suriyeli göçmenlerin sayısını aşan yeni bir göçmen dalgası oluşmuştur. Ancak AB'nin göçmen politikasında ikircikli tutumu bu iki göçmen krizi arasında da net bir şekilde anlaşılmaktadır. Dünya üzerinde 11 milyonu aşkın Ukraynalı göçmenin Polonya'ya geçiş yapmasına izin verilmekteyken Suriyeli birkaç bin göçmenin kabulünde krizler yaşanmaktadır. Bunun nedeni, Suriyeli göçmenlerin hem geri kalmış ülkeden gelmelerinin getirdiği imaj ve hem AB medeniyetine hem de AB kültür, din, değer ve normlarına ters düştüğü algısıdır. Yani AB, ne yazık ki temsilciliğini ve savunuculuğunu yaptığı insan hakları temelinde bir politika oluşturamamış ayrımcılık, dışlama, geri göndermeye dayalı adalet ve eşitlikten uzak bir göçmen politikası uygulamıştır. Schengen alanı içinde Hitler gibi kendi "yaşam sahası"nı ilan eden Avrupa, bu alana dayanan her bir Suriyeli göçmeni sınırlarından uzaklaştırmaya çalışırken bu alan dışında değerlerin savunuculuğunu üstlenerek göçmenlerin hak ve hukukunun sözde gözetimini yapmaktadır.

Temel insan hak ve özgürlüklerinin korunmasını sağlayan BM, İHEB ve AİHS gibi temel metinlerin yanı sıra özellikle mültecilerle ilgili daha spesifik hükümlere yer verilen Cenevre Sözleşmesi ile mültecilerin hak ve hukukunun savunuculuğunu yapan AB, Maastricht ve Amsterdam Anlaşması, Dublin Sözleşmesi gibi kurucu belgeleri ile AB çıkarlarını esas alan ortak bir göç politikası oluşturmaya çalışmıştır. Hukuk değerleri politika ise çıkarları esas almaktadır. Ancak hukuk kanun yapıcının çıkarlarından bağımsız şekilde oluşturulmamaktadır. Yani bir nevi

hukuk siyasallaşmanın bir aracı olarak kullanılan meşrulaştırma aygıtıdır. Günümüz küresel çağın özelliği hukuk yapıcıların güçlü devletler olması hasebiyle dezavantajlı grupları özellikle göçmeni korumanın mümkün olmamasıdır. Yapılması gereken ise insan haklarının korunması ve denetimini yapan uluslararası örgütlerin işlerliğinin artırılması ve evrensel bir göç yasasının yapılmasının elzem hale gelmesidir. Uluslararası bir mülteci yasası oluşturulması ilk başta ütopik gelebilir. Ancak çıkar ve değerlerin uyumu halinde nasıl Schuman bildirisi ile ezeli rakipler bir araya gelmişse öyle de dünya devletleri insan hakları temelinde bir araya gelebilir. Bunun için küresel çağda sömürü sisteminin ortadan kalkması ve devletlerin ekonomik refah seviyelerinin dengede olması gerekmektedir. Aslında değerler açısından bakıldığında liberal değerlere dayalı hedonik tüketim arzusu ve ben odaklılık çıkarcı ve özgürlükçü hareket eden bireyin İslam ahlakı ile ahlaklanması ve bu halkanın bireyden topluma, toplumdan devlete, devletten ise dünyaya yayılması kapitalist çıkarlar karşısında direnecek tek güçtür. Bu yüzden AB, İslam'ı kendine tehdit olarak algılamakta ve yayılmasını engellemektedir. Çünkü AB çıkarlarına dayalı küresel sistemin işleyiş çarkını bozabilecek potansiyelde olan tek güç İslam'dır. Liberal değerlerdeki çıkar odaklılık, İslamiyet'te yerini değer odaklılığa bırakmaktadır. Liberal kapital değerler ne kadar hedonik tutum içindeyse İslam o kadar tasarruf tutumu içinde olmayı gerektirir. Liberal düzende oluşturmaya çalışılan egoist birey İslam'da yardımlaşma ve dayanışmaya dayalı fedakar, lütufkar bir bireye dönüşmektedir. Moda kisvesi altında sırf markalaşma etkisi ile aynı kalitede olan ve aynı koşullarda üçüncü ülke piyasalarında üretilerek etiket bastırılan bir malın önemsiz hale gelmesi elbet tüketim hazzının ve doyumsuzluğunun aşılandığı bir toplumun önüne geçebilecek bir insan modelinin oluşturulması karşısında anlamını yitirebilecektir.

Göçmen krizinden kurtulabilmek için göç eden kişiler ülke ekonomileri üzerinde olumlu katkılar sağlayacak şekilde kullanılmalıdır. Suriyeliler Suriye'de, Iraklılar Irak'ta, Afganistanlı'yı Afganistanda, Uygur Türkünü Çin'de iş gücü piyasa elçisi olarak kullanılmalıdır. Piyasa koşullarında niteliksiz işlerde çalışan birçok göçmen, ticaret aracılığıyla ülkeler arasında yeni bir pazar kurulmasını sağlayabilecektir. Türkiye'de üretilen bir ürünün yurtdışına tanıtılması gibi pazarlama stratejileri üzerinden tüketim bilincinin aşılanmasında işgücü piyasası

elçileri ticaretin aracıları haline gelebilecektir. Böylelikle, küresel mekanlar ve kültürel birliktelik oluşturulacak ve küresel pazarlar meydana gelecektir. Günümüzdekinden farkı ise her ülkenin kendi göçmen nüfusu üzerinden ticaret yapabildiği bir sistemin oluşturulmasıdır. Yerleşik halkın yapmadıkları işleri yüklenmekle kurdukları köprü o bölgenin bir bireyi olarak ayrılmaz parçası olacaktır. Bu iş bölümü göçmenleri yeniden yeni hayata bağlayacaktır. Örneğin Yunanistan'dan Türkiye'ye göç eden Gümülcine Yugoslav göçmenleriyle kartonpiyer süsleme yayılmıştır. Dünyanın ilk kartonpiyer müzesini zanaat atölyesini Garabet Cezayirliyan'dan öğrendikleriyle bir zanaat atölyesine çeviren oğlu Kemal Cinbiz Cezayirliyan kurmuştur (Esen, 13.09.2015). Göçmenler gittikleri yerlerde ustalıklarını geliştirerek bir değer bırakabilmekte ve katkı sunmaktadırlar.

Göç sorununa yönelik diğer bir çözüm de göç şehirlerinin kurulması ve bu şehirlerde göçmenlerin her türlü imkanların sağlanması için zemin oluşturulmasıdır. Çünkü bu şehirlerde göçmenler kendi ihtiyaçlarını kendileri üreterek ekonomiye katkı sunabilecektir. Ancak kurulacak bu şehirler metropollerden ve gelişmiş büyük şehirlerden uzak kırsal alanlarda üretim ve tüketimin artması ekonomik büyümenin sağlanması amacıyla kurulacaktır. İç göç iş gücü ihtiyacından ve şehirleşmenin çekiciliğinden kaynaklanmaktadır. Eğer, kırsal bölgelerin kalkınması göç yoluyla sağlanabilirse ve tarım ve hayvancılık modern dünyada tekrar eski geçim düzeyine kavuşturulursa göçler yoluyla kır kent arasındaki denge sağlanmış olacaktır. Böylece, şehrin sıkışıklık ve doygunluğu azaltılmış olacaktır. Türkiye'nin uyguladığı uydu kent modelinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Nasıl Toki şehirden uzak dağlık alanlarda elektrik, su, kanalizasyon gibi alt yapı yatırımları yaparak şehirdeki göçü absorbe etmeye çalışmaktaysa aynen öyle kurulacak göç şehirleri ile de ülke içinde kalkınma ve gelişmişlik düzeyi düşük alanlara göçmenler eliyle yapılan yatırımlarla buraların kalkınması sağlanacaktır. Bir yerde nüfus arttıkça o yerde tüketim ve buna bağlı olarak üretim de artmaktadır. Bir şehirde üniversitenin açılması ile o şehre yeni insanların gelmesi sonucu şehir canlanacak yeme-içme, giyim, serbest zaman faaliyetleri artacak böylece şehrin yapısı değişim ve dönüşüme uğrayacaktır. Aynen öyle de göç şehirleri şle o şehrin kalkınması sağlanacaktır. Ancak burada önemli olan göç edilen yerdeki sosyo-

kültürel dokunun bozulmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Çünkü kültür şoku durumunda yerel halk ile göçmenler arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkabilecektir. Bundan dolayı ilk aşamada göçmenlerin ülkeye kabulünde göç şehirlerine alınmamalarıdır. İlk aşamada entegrasyon merkezlerinde göçmenlerin dil öğrenimi, o topluma özgü gelenek ve görenek gibi yazılı olmayan kurallar ile yazılı kurallar öğretilmelidir. Tabi zorunlu göç durumlarında bunun uygulanması zor bir ihtimaldir. Suriyeli göçmenlerin kamplarda ve barınma merkezleri bir nevi entegrasyon merkezleri niteliğindedir. Buralarda Türkçe dil eğitimi verilmekte ve çocukların eğitimi devam etmektedir. Ancak hiçbir göçmen uzun süreli olarak buralarda yaşamayı tercih etmemektedir. Suriyeli göçmenlerin yalnızca %1'lik kısmı kamplarda yaşamaya devam etmektedir.

Burada çözüm olarak sunulan göç şehirleri ayrılıkçılığın, milliyetçiliğin ve ırkçılığın olmadığı çok kültürlü özelliğe sahip hoşgörü, adalet eşitlik temelinde yönetilen ideal bir şehirdir. Değerlerin yok olmaya yüz tuttuğu Batıcılığın uzantısı olarak görülen küresel şehirlerde bu değerlerin yeniden inşa edilmesi önem kazanmaktadır. Göç şehirlerinin kurulması ideali aslında ayrılıkçı ve kapalı bir mekan algısını temsil etmez bu şehirlerin diğer şehirlerden bir farkı yoktur. Ancak bu şehrin idealize ettiği kuralları ve değerleri bulunmaktadır. Eğer bir göçmenin mesleği ve yaşamını idame ettirebilme imkanı bulunmamaktaysa bu şehirlere gitmeli ve burada dayanışma ve destek ağları ile meslek edindirilmeli ve topluma kazandırılmalıdır. Toplumun kaybolmaya yüz tutmuş meslekleri tekrar gün yüzüne çıkarılmalıdır. Örneğin Türkiye'de bir zamanlar meşhur olan bakır ve kalaycılık, yorgancılık, semercilik, oya yapımı, Keçecilik, sedef ve kakmacılık, semercilik, gibi meslekle lonca teşkilatı benzeri bir yapılanma ile tekrar canlılık kazanması sağlanmalıdır. Bunun sonucunda üretilen ürünler, dünya pazarlarına işgücü piyasa elçileri yoluyla kazandırılmalıdır. Günümüzde ünlü giyim şirketleri veya porselen şirketleri Afrika etnik giyim desenlerini ve yerele özgü modelleri modernite ile birleştirerek farklı bir tarz oluşturmaktadır. Küreselleşme yerelleşmeyi de beraberinde getirdiğinden yerele özgü nüansların kaybedilmemesi gerekmektedir. Bu göç şehirleri, siyasi bir yapılanmadan çok ticari bir pazar olarak görülmelidir. Kendi kendine yetebilen dinamik ve canlı bir şehir özelliği taşımaktadır. Almanya'da demir yolu ağının yapımı ile Doğu bloku ülkelerinden yoğun bir şekilde göç alarak kırsal

alandan gelen göçmenlerin etkisi ile kentleşme ve sanayileşmeye doğru bir dönüşümün önemli bir örneğidir. Çok kültürlü bir yapıya sahip Berlin şehri zamanla Türk işçi göçmenlerin de en çok yaşadığı yerlerden biri haline gelmiştir. Türk işçiler döner, baklava, çiğköfte, gözleme gibi geleneksel Türk lezzetlerini Almanlara tanıtarak sevdirmiş ve büyük şirketler kurmuşlardır. Bu kurdukları şirketler ile hem istihdamı sağlamış hem de devlete vergisini ödeyerek ülke ekonomisine katkı sağlamıştır. İşte bahsedilen göç şehirleri de bu şekilde sosyo-kültürel çeşitlilik içeren göçmenlerden oluşan zamanla kentleşme ve sanayileşme hızının arttığı bir şehir olacaktır.

Göç şehirleri kurulurken ulaşım ve altyapı hizmetlerinin devlet tarafından kesintisiz bir şekilde verilmesi gerekmektedir. Düzenli bir şehirleşme ve iskan politikası ile kalkınacak şehirler küresel ekonomiye entegre olabilecektir. Göç şehirlerinin kurulmasında ve cazip bir yerleşim yeri haline getirilmesinde devletin rolü büyüktür. Çünkü devlet metropollere kota sistemi getirerek ilk aşamada buraya daha fazla göçmen girmesini engellemelidir. Büyük şehirdeki yoğun nüfusun azaltılması ve tüketimi karşılayacak şekilde üretimin dengeye gelmesi ve enflasyonun düşürülmesinde bu etkili bir yöntem olabilir. Çünkü İstanbul gibi bir metropolde yükselen konut piyasasına talep de aynı şekilde artmaktadır. Çünkü göç devam etmektedir. Göç ağları veya yakın çevre bağları ile gerçekleşecek göçler sonucunda göçmenlerin buralardaki vasıfsız işlerde çalıştırılmak üzere getirilmesi ve buralarda talebin artmasına bağlı olarak enflasyonun artmasına neden olmasından dolayı bu engellenmelidir. Ayrıca çok fazla işgücü fiyatların düşmesine ve sermaye sahiplerinin daha fazla kar elde etmesine neden olurken işsizliğin de artmasına neden olmaktadır. Devletin piyasaya müdahalesi, bu şehirlerden göç şehirlerine doğru bir kaymanın gerçekleştirilmesini sağlamasıdır. Devlet metropollere koyacağı kota ve dağıtım sistemi ile o şehrin ihtiyacına uygun göçmenlerin şehre girişini ve piyasada dengeyi sağlayacaktır. Kırsal ve geri kalmış şehirlerin göç yoluyla kalkınmasına ve sanayileşmesine dayalı bu göç şehirleri modelinde devlet yine hangi göçmenin hangi göç şehrine gideceğine kendi karar vermelidir. Öncelikle, göçmenin vasıfları, meslekleri, yaş ve cinsiyeti, medeni durumu, beceri düzeyi araştırılacak ve geldikleri yerin özellikleri de göz önünde bulundurularak karar verilecektir. İlk aşamada iskanın devlet tarafından düzenlendiği bir göç politikasında daha sonra üçüncü nesil

göçmenlere karşı daha esnek bir göç politikası yürütülebilecektir. Çünkü artık üçüncü nesil göçmenler o topluma entegre olmuş ve o ülkenin kendi vatandaşı gibi özellik göstermiş olacaktır.

Bir toplumda göçün yönetilmesi sadece merkezi devlet politikası olarak görülmemelidir. Toplumsal anlamda da etkin bir göç yönetimi politikası oluşturulması gerekmektedir. Yani göç sorununa çözümde sadece tek bir perspektiften devlet odaklı bakış açısının yanı sıra toplum ve birey odaklı bakış açısı da getirilmelidir. Bu bakımdan kent alanlarında yaşayan göçmenlerin topluma kazandırılması için toplumda birtakım önderlerin etkin bir şekilde yer alması gerekmektedir. İdeal bir toplumda olması gereken önderler toplumsal düzen ve istikrarın sağlanmasında en etkili unsurlardan birisidir. Özellikle göç şehirlerinde kurulacak ideal bir toplum düzeni için gerekli olan önderler şu şekilde sıralanabilir:

1. Dini Önderler aracılığıyla camilerde, mescitlerde, ilim mekanlarında göçmenlere ve halka İslamiyet'te yer alan hoşgörü, dayanışma, yardımlaşma gibi duygular tekrar canlandırılmalı birlik ve beraberliğin önemi ve faydaları insanlara anlatılmalıdır.
2. Mahalli Önderler aracılığıyla bir mahalleye göç eden kişilerin bilgileri ve kayıtları tutmalı ve o mahalledeki ihtiyaç listesi oluşturulmalıdır. O ihtiyaç listesine uygun olacak göçmen o mahalleye yerleştirilmelidir.
3. Öğrenim Önderleri aracılığıyla göçmen çocuklarının uyumları problemleri çözülmeye çalışılmalıdır. Bulunulan toplumun kültürel, toplumsal, geleneksel değer ve normları öğretilmelidir.
4. Bekçiler yoluyla mahallenin düzen ve istikrarının sağlanması göçmen ve yerli halk arasındaki anlaşmazlıkların çözümlenmesi sağlanmalıdır. Burada asayiş ve güvenlik öncelikle mahalle bekçisinin samimi ve huzurlu bir ortam oluşturması ile sağlanmalıdır. İlk aşamada her sorun karakola taşınmamalıdır. Bu aradaki husumeti artıracağından dost meclisleri kurularak sorunlar istişare edilmelidir.
5. Ayrıca kahvehaneler ve kıraathanelere çevrilmeli ve burada yerel halk ve göçmenler arasında sohbet ve diyaloğun artırılması sağlanmalıdır.

Ancak burada önemli olan bir özellik muhtarların, imamların, rehber öğretmenlerin kanaat önderi olarak görülmemesidir. Çünkü kanaat önderleri herhangi bir kuruma veya güce veya devlete bağlı olarak çalışmamalıdır. Böyle olduğu takdirde toplumda saygınlık ve itibarı zarar görmektedir. Bu önderler öncelikle göçmenlerin azınlık olmaması için çalışmalıdır ve onun için bir ayrıcalık kazandırılmalıdır. Ayrıca göçmenlerin gettolaşması engellenmelidir. Gecekondulaşma ve çarpık kentleşme ile toplumdan uzaklaşması engellenmelidir. Bu çalışmanın sonuç kısmında ortaya konulan hipotezlerin sorgulanması bağlamında elde edilen sonuçlardan birisi göçmen probleminin mülteci bakış açısıyla değil de göçmen bakış açısıyla çözümlenmesi ve bunun çözümüne yönelik yapılması gerekenler sıralanmıştır. Bu çalışmadan göçmenlerin toplumla entegrasyonunun sağlanması ve göçmen sorununun çözümlenmesi için ekonomi ve toplumsal bazda yapılması gerekenler ortaya konulmuştur.

KAYNAKLAR

AB Mavi Kart Ağı. (t.y.). *AB Mavi Kart*. https://www.apply.eu/tr/Mavi-Kart/ (erişim tarihi: 9 Ağustos 2022).

AB Türkiye Delegasyonu. (t.y.). *AB-Türkiye Bildirisi*. Retrieved April 4, 2023, from https://www.avrupa.info.tr/tr/ab-turkiye-bildirisi-6894 (erişim tarihi: 04.04.2023).

AB Türkiye Delegasyonu (29.09.2020). *Avrupa Birliği Türkiye'deki FRIT - Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programı kapsamında 393 milyon Avro Tutarındaki Projeleri Hayata Geçiriyor*. https://www.eeas.europa.eu/delegations/turkey/avrupa-birliği-türkiyedeki-frit-türkiyedeki-mülteciler-için-mali-yardım-programı_tr (erişim tarihi: 10.04.2023).

AB Türkiye Delegasyonu. (05.08.2020). *Göç Politikaları*. https://www.eeas.europa.eu/delegations/turkey/g%C3%B6%C3%A7-politikalar%C4%B1_tr (erişim tarihi: 11.04.2023).

AB Türkiye Delegasyonu. (01.10.2020). *Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programı (FRİT): AB'nin bugüne kadarki en büyük insani yardım programını güçlendirmek için 127 milyon Avro.* https://www.eeas.europa.eu/delegations/turkey/türkiyedeki-mülteciler-için-mali-yardım-programı-frit-abnin-bugüne-kadarki-en_tr (erişim tarihi: 12.04.2023).

Abacı Yıldız, C. (2019). Suriye Kaynaklı Göç Ekseninde Türk Göç Mevzuatının Tarihsel Açıdan Yeniden Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *19*(43), 237–266.

Abadan-Unat, N. (1972). Türkiye'nin Dış Göç Akımı ve Sosyal Hareketlilik. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *27*(4), 17–52.

Abadan-Unat, N. (2017). *Bitmeyen Göç.: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa* (3. baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Adamson, F. B. (2006). Crossing Borders: International Migration and National Security. *International Security*, *31*(1), 165–199.

Aggestam, L. (2008). Introduction: Ethical Power Europe? *Royal Institute of International Affairs*, *84*(1), 1–11.

Akbaş, E. (2016). Göçmenler Arasındaki Dayanışmacı Ağların Dönüşümü: Göçmen Sivil Toplum Örgütlerinin Yeni Misyonu. In S. G. Ihlamur-Öner & N. A. Şirin-Öner (Eds.), *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 335–351.

Akcan, A. T. (2018). Türkiye İşgücü Piyasasında Suriyeli Sığınmacıların Yeri ve Etkileri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, *8*(2), 59–73.

Akdağ, G. A. (2005). AB Kapısında Türkiye ve Göç Politikası. *Stratejik Öngörü Dergisi*, *4*, 161–167.

Akgündüz, Y. E., Berg, M. van den, ve Hassink, W. (2015). *The Impact of Refugee Crises on Host Labor Markets: The Case of the Syrian Refugee Crisis in Turkey*.(Rapor No: 8841). Germany: İZA.

Akit. (17.10.2022). *Dünyaya böyle duyurdu: Yunanistan yasaları çiğniyor ve AB de rıza gösteriyor*. https://www.yeniakit.com.tr/haber/dunyaya-boyle-duyurdu-yunanistan-yasalari-cigniyor-ve-ab-de-riza-gosteriyor-1699946.html (erişim tarihi: 11.11.2022).

Akıncı Çötok, N., ve Taşdelen, M. (2013). Avrupa Ekseninde Yabancı Korkusu Ve İslamofobi Algısının Değerlendirilmesi. *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, *8*(6), 1–13.

Akkaraca Köse, M. (2015). Geri Kabul Anlaşması Ve Vizesiz Avrupa: Türkiye'nin Dış Politika Tercihlerini Anlamak. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, *3*(2), 195–220.

Akkoyunlu Ertan, K., ve Ertan, B. (2017). Türkiye'nin Göç Politikası. *Contemporary Research in Economics and Social Sciences*, *1*(2), 7–39.

Aksay, C. S., Ketenoğlu, O., ve Kurt, L. (2005). Küresel Isınma ve İklim Değişikliği. *Selçuk Üniversitesi Fen Fakültesi Dergisi, 25*, 29–41.

Aksoy, Z. (2012). Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(20), 292–303.

Aktan, C. C. (2015). Değişim Trendleri Ve Devletin Yeniden Tanımlanması. *Ekonomi Bilimleri Dergisi, 7*(2), 75–98.

Aktaş, M., ve Öztekin, S. (2017). Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları. In R. Aydın & Y. Unvanlı (Eds.), *Irregular Migration towards EU and Balkan Countries*. Sarajevo, Bosnia and Herzegovina: Sedef Bosnıa d.o.o., 203–217.

Akyıldız, Ş., Kenanoğlu, M., Güven, S., Kurt, T., Doğanay, C., ve Kadkoy, O. (2021). *İşgücü Piyasasında Suriyeliler*. Ankara: TEPAV

Alan, G. (07.07.2020). *AB, Türkiye'deki sığınmacılara kişi başı her ay 17 euro yardımda bulunuyor*. Euronews. https://tr.euronews.com/my-europe/2020/07/07/ab-turkiye-deki-s-g-nmac-lara-kisi-bas-her-ay-17-euro-yard-mda-bulunuyor. (erişim tarihi: 16.07.2022).

Aldırmaz, Y. (2017). Değerler Avrupası'ndan Duvarlar Avrupası'na göç, sığınmacılar ve mülteci krizi çerçevesinde AB hukuku ve politikaları. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *16*(2), 83–103.

Alikhani, A. A. (2016). Fundamentals of Islam in International Relations. In D. Abdelkade, N. M. Adiong, & R. Mauriello (Eds.), *Islam and International Relations: Contributions to Theory and Practice*. New York: Palgraven Macmillan, 7-31.

Alioğlu Çakmak, G., & Türkeş Kılıç, S. (2018). Devlet Çıkarları mı? İnsan Hakları mı? Türkiye ve Yunanistan basınında Düzensiz Göçle Mücadele Tartışmaları. *Alternatif Politika*, *10*(3), 427–456.

Aljazeera Türk. (22.09.2015). *1 yılda 224 mülteci Ege'de boğuldu*. https://www.aljazeera.com.tr/haber/1-yilda-224-multeci-egede-boguldu, (erişim tarihi: 28.07.2022).

Alkan, Y. S. (2019). "AB'nin Normatif Güç Kimliği ve Suriye Mülteci Krizi Arasındaki İlişki Üzerine Ian Manners'ın Teorik Yaklaşımı Çerçevesinde Politik Bir Analiz." *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*(37), 545–581.

Altay, A., ve Aslanpay Özdemir, E. (2022). Türkiye Ve Avrupa Birliği Arasında Mülteci Krizi: Mali Yardım Programı Üzerine Bir İnceleme. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *24*, 409–423.

Altemeyer-Bartscher, M., Holtemöller, O., Lindner, A., Schmalzbauer, A., ve Zeddies, G. (2016). On the Distribution of Refugees in the EU. *Intereconomics*, *51*(4), 220–228.

Altuğ, B. (14.09.2020). *BM: AB ülkelerinin göçmenleri toplu sınır dışı etmesi yasal yükümlülüklerin ihlalidir*. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-ab-ulkelerinin-gocmenleri-toplu-sinir-disi-etmesi-yasal-yukumluluklerin-ihlalidir/1972789. (erişim tarihi: 25.01.2022).

An Haber Ajansı. (13.03.2022). *Avrupa'ya 'çifte standart' eleştirisi: Suriyeli ve Ukraynalı mülteciler arasındaki fark ne?* http://www.anhaberajansi.com.tr/avrupa-ya-cifte-standart-elestirisi-suriyeli-ve-ukraynali-multeciler-arasindaki-fark-ne/9762/. (erişim tarihi: 14.04.2022).

Anadolu Ajansı. (06.12.2020). *Başbakan Yardımcısı Akdağ: Suriyeliler için harcanan toplam maliyet 84 milyar 880 milyon lira*. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/basbakan-yardimcisi-akdag-suriyeliler-icin-harcanan-toplam-maliyet-84-milyar-880-milyon-lira/990509. (erişim tarihi: 28.05.2022).

Anadolu Ajansı. (23.08.2017). *Köleliğin kaldırılması için ilk başkaldırı 226 yıl önce gerçekleşti*. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/koleligin-kaldirilmasi-icin-ilk-baskaldiri-226-yil-once-gerceklesti/891675. (erişim tarihi: 14.04.2022).

Anadolu Ajansı. (02.12.2013). *AB'nin dış sınırlardaki yeni gözü EUROSUR devrede*. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-nin-dis-sinirlardaki-yeni-gozu-eurosur-devrede/200411. (erişim tarihi: 12.04.2022).

Anadolu Ajansı. (23.04.2015). *AB'nin 30 yıllık başarısızlık hikayesi: Kaçak göçmenler*. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abnin-30-yillik-basarisizlik-hikayesi-kacak-gocmenler/54536. (erişim tarihi: 13.04.2022).

Anselm, R. (2018). Who are the People? Toward a Theological Ethics of Citizenship and Community. In U. Schmiedel & G. Smith (Eds.), *Religion in the European Refugee Crisis*. Cham: Springer Nature, 227–242.

Appadurai, A. (2007). Küresel Kültürel Ekonomideki Bölünme ve Farklılıklar. In K. Bülbül (Ed.), *Yerel kimliklerden küresel stratijelere Küreselleşme Kültür, Medeniyet*. Ankara: Orient Yayınları, 235-253.

Arango, J. (2010). Explaining Migration: A Critical View. *International Social Science Journal*, *52*(165), 283–296.

Arı, T. (2008). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği* (Beşinci Basım). Bursa: MKM Yayıncılık.

Arıkan, G. (2022). Sığınma Arayanların 2008/115/Ec Sayılı Geri Gönderme Koşulları Avrupa Konsey Yönergesi Kapsamında Sınır Dışı Edilmelerinin Türk Yabancılar Hukuku İle Karşılaştırılması. *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *7*(12), 35–60.

Arıkan, H. (2005a). Entegrasyon Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi ve Genişlemesi. In H. Arıkan & M. Kar (Eds.), *Türkiye-Ab İlişkileri: Siyasal, Bölgesel Ve Ekonomik Boyutlar* (Birinci Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık, 13–36.

Arnakim, L. Y. (2016). Islamic Norms and Values in International Relations and Their Reinterpretation in AKP-Governed Turkey. In A. Deina, N. M. Adiong, & R. Mauriello (Eds.), *Islam and International Relations: Contributions to Theory and Practice. NewYork: Palgrave Macmillan,* 32–49.

Arpacı, I. (2018). İslamcılığın Küreselleşme İle İmtihanı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 52*, 161–174.

Arts, W. ve Halman, L. (2004). European Values Changes In The Second Age Of Modernity. In W. Arts & L. Halman (Eds.), *European Values at the Turn of the Millennium*, Leiden ve Boston: Brill, 25–53.

Aslantürk, O. ve Tunç, Y. E. (2018). Türkiye'de Yabancıların Çalışma İzinleri: Suriyeliler Örneği. *Ombudsman Akademik, 5*(9), 141–180.

Atasü-Topçuoğlu, R. (2016). Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği. In S. Gülfer Ihlamur-Öner & N. A. Şirin Öner (Eds.), *Küreselleşme Çağında Göç*. İstanbul: İletişim Yayınları, 501-518.

Atasü Topcuoğlu, R. (2016). Göç Yazınında Düzenli ve Düzensiz Göç Kavramları: İnsan Hakları Temelinde Bir Kavramsal Sorgulama. *İnsan Hakları Yıllığı, 34*, 1–20.

Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı. (2015). *Sığınma, Sınırlar Ve Göç İle İlgili Avrupa Hukuku El Kitabı*. Lüksemburg: Avrupa Birliği Resmî Yayınlar Ofisi.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950). Strasbourg: Council of Europe, 4 Kasım 1950.

Avrupa Sosyal Şartı (1950). 26488, Strazburg: Avrupa Anlaşmaları Serisi, 35, 3 Mayıs 1996.

Ayaz, A., ve Wadood, A. (2020). An Analysis of European Union Policy towards Syrian Refugees. *Journal of Political Studies, 27*(2), 1–19.

Aybay, R. (2006). *Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi* (Birinci Basım). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Aydın, A. (2017). Avrupa Birliğinin Uluslararası Göç Politikaları Bağlamında Almanya Ve Almanya'daki Mülteciler. *Belgi Dergisi*, *14*, 538–551.

Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, *1*(1), 33–60.

Aydın, Y. (2021). Türkiye'deki Suriyeli Göçmenlere Verilen Sağlık Hizmetlerinin Değerlendirilmesi, Sorun Ve Öneriler. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, *18*, 227–248.

Ayşe Akalın. (2016). Açık Döner, Mühürlü Kapılar: 20. yüzyılda Batı/Doğu Ekseninde Emek Göçünün Seyri. In N. A. Şirin Öner & S. G. Ihlamur-Öner (Eds.), *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar* (Üçüncü Basım). İstanbul: İletişim Yayınları, 89–106.

Baç, M. M. (2001). *Türkiye ve Avrupa: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler*. İstanbul: Alfa Basım Yayınları.

Bade, K. J. (2003). *Migration in European History*. Malden: Blackwel Publishing.

Baganha, M. I., Doomernik, J., Fassmann, H., Gsir, S., Hofmann, M., Jandl, M., Kraler, A., Reeger, U., & Neske, M. (2006). International Migration and Its Regulation. In R. Penninx, M. Berger, & K. Kraal (Eds.), *The Dynamics of International Migration and Settlement in Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 19–40.

Bahar, H. İ., Güçer, M. S. ve Gökulu, G. (2008). Almanya'daki Türkler ve Türkiye'deki Almanlar-Göçün Sebepleri ve Uyum Sorunları. In *Göç ve Entegrasyon-Almanya ve Türkiye'de Azınlık-Çoğunluk İlişkileri*. Ankara: Konrad-Adenauer-Stiftung, 95–127

Bakırtaş, T. (2012). Küresel Gelişme Modelinde Uluslararası Göç Olgusu Ve Yansımaları. *Alternatif Politika*, *4*(2), 232–261.

Balcı, E. (30.06.2020). *Suriyeli Çocukların Eğitimi*. https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/suriyeli-cocuklarin-egitimi#:~:text=En kapsamlı MEB genelgesi%2C 26, (erişim tarihi: 05.06.2022).

Baran Aksakal, F. N. (2019). Göçmenlere Yönelik Bağışıklama Hizmetleri. In Y. Pekşen, F. Kara, M. Topbaş, M. Ertem, & Ö. Boztaş (Eds.), *Göç ve Sağlık*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 82–90.

Bartram, D., Poros, M. V. ve Monforte, P. (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*. (çev. Tuncay Itır Ağabeyoğlu). Ankara: Hece Yayınları.

Batır, K. (2017). Avrupa Birliği'nin Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye İle AB Arasında İmzalanan Geri Kabul Anlaşması Çerçevesinde Hukuki Bir Değerlendirme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, *15*(30), 585–604.

Battır, O. (2020). *Dünden Bugüne Uluslararası Göç; Kuram, Algı, Siyasa* (Birinci Basım). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Batur, C. (2019). *Mülteci Krizi ve Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Bauböck, R., Kraler, A., Martiniello, M., & Perchinig, B. (2006). Migrants' Citizenship: Legal Status, Rights and Political Participation. In R. Penninx, M. Berger, & K. Kraal (Eds.), *The Dynamics of International Migration and Settlement in Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press. 65–98

Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bayındır Goularas, G. ve Sunata, U. (2015). Türk Dış Politikasında Göç Ve Mülteci Rejimi. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, *2*(1), 12–40.

Baykal, S. (2007). Reform Antlaşması Ve Getirdikleri : Kurumsal Yapı Çerçevesında Genel Bir Değerlendırme. *Ankara Avrupa Çalışmalan Dergisi*, *7*(1), 45–67.

Baylis, J., Smith, S. ve Owens, P. (2020). From international politics to world politics. In J. Baylis, S. Smith, & P. Owens (Eds.), *The Globaliziation Of World Politics An Introduction To International Relations* (Yedinci Basım). New York: Oxford University Press.

Bayraklı, E. ve Keskin, K. (2017). Avrupa'nın Mülteci Krizi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, *12*(2), 115–136.

Bayram, M. H. ve İzol, R. (2022). Avrupa Birliği'nin Dış Sınırlarının Yönetiminde Üçüncü Ülkelerle İş Birliği: Türkiye Örneği. *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *12*(1), 15–37.

BBC News Türkçe. (09.09.2015). *AB'den 120 bin yeni mülteci kotası*. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150909_ab_gocmen_plani, (erişim tarihi: 11.09.2022).

Bean, F. D. ve Brown, S. K. (2014). Demographic Analyses of Immigration. In C. B. Brettell & J. F. Hollifield (Eds.), *Migration Theory:Talking across Disciplines. New York: R*outledge, 67–89.

Beitz, C. R. (1979). *Political Theory and International Relations*. New Jersey: Princeton University Press.

Bendel, P. (2007). Everything under Control? The European Union's Policies and Politics of Immigration. In T. Faist & A. Ette (Eds.), *The Europeanization of National Policies and Politics of Immigration Between Autonomy and the European Union*. New York: Palgrave Macmillan, 32–48.

Benedicto, A. R. ve Brunet, P. (2018). *Building Walls Fear and securitization in the European Union*. Barcelona: Centre Delàs d'Estudis per la Pau.

Betts, A. (2017). *Zorunlu Göç ve Küresel Politika* (1. Basım). Ankara: Hece Yayınları.

Bianet. (04.10.2022). *9 yılda Akdeniz'de 25 bin mülteci hayatını kaybetti*. https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/268006-9-yilda-akdeniz-de-25-bin-multeci-hayatini-kaybetti, (erişim tarihi: 05.12.2022).

Bianet. (13.12.2022). *AB'den Türkiye'ye 'mülteciler ve sınır yönetimi' için toplam 1,2 milyar Euro*. https://bianet.org/1/17/271335-ab-den-turkiye-ye-multeciler-ve-sinir-yonetimi-icin-toplam-1-2-milyar-euro, (erişim tarihi: 14.01.2023).

Bilgin, A. A. (2017). Göçmenlere Yönelik Deniz Operasyonlarında Frontex'in Müdahale Yetkisinin Uluslararası Hukuk Kapsamında Değerlendirilmesi. *Hacettepe HFD*, *7*(2), 55–82.

Bircan, T. ve Sunata, U. (2015). Educational Assessment of Syrian Refugees in Turkey. *Migration Letters*, *12*(3), 226–237.

Birgün (17.12.2019). *Erdoğan: Sığınmacılar için harcadığımız para 40 milyar doları aşmış durumda*. https://www.birgun.net/haber/erdogan-siginmacilar-icin-harcadigimiz-para-40-milyar-dolari-asmis-durumda-280421, (erişim tarihi: 02.03.2022).

Björkdahl, A. (2002). Norms in International Relations: Some Conceptual and Methodological Reflections. *Cambridge Review of International Affairs*, *15*(1), 9–23.

BM Mültecilerin Hukuki Durumuna İlşikin Cenevre Sözleşmesi (1951). https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf, (erişim tarihi: 08.11.2022).

Bonifazi, C. (2008). Evolution of regional patterns of international migration in Europe. In C. Bonifazi, M. Oko´lski, J. Schoorl, & P. Simon (Eds.), *International Migration in Europe New Trends and New Methods of Analysis*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 107–128

Borger, J. (15.04.2015). *EU under pressure over migrant rescue operations in the Mediterranean*. https://www.theguardian.com/world/2015/apr/15/eu-states-migrant-rescue-operations-mediterranean, (erişim tarihi: 22.03.2022).

Borjas, G. J. (1989). Economic Theory and International Migration. *The International Migration Review, 23*(3), 457–485.

Boswell, C. (2003). The "External Dimension" of EU Immigration and Asylum Policy. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs)*, *79*(3), 619–638.

Bozkaya, Ö. ve Kıncal, A. (2018). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Suriyeli Yerinden Edilmiş Kişiler Bağlamında Türkiye'nin Göç Politikasındaki Gelişimin Değerlendirilmesi. *Göç Araştırmaları Dergisi*, *4*(2), 90–126.

Bozkurt, K. ve Eur., L. M. (2018). *Avrupa Birliği Politikaları ve Düzenlemeleri Kapsamında Göç Hukuku Mülteci Statüsü ve Sığınma*. İstanbul: Legal Yayıncılık.

Brecher, J., Costello, T. ve Smith, B. (2002). *Aşağıdan Küreselleşme Dayanışmanın Gücü*. İstanbul: Aram Yayıncılık.

Brown, C. (2001). Borders and Identity in International Political Theory. In M. Albert, D. Jacobson, & Y. Lapid (Eds.), *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory*. USA: University of Minnesota Press, 117–136.

Brown, C. ve Ainley, K. (2005). *Understanding International Relations*. New York: Palgrave Macmillan.

Brugha, M., Hollow, D., Pacitto, J., Gladwell, C., Dhillon, P. ve Ashlee, A. (2021). *Turkey: A case history of education provision for refugees from 2011 to 2019*, Jigsaw Consult, United Kingdom.

Bruneau, M. (2008). Diasporas, transnational spaces and communities. In R. Bauböck & T. Faist (Eds.), *Diaspora and Transnationalism:Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam University Press, 35–49.

Bülbül, K. (2009). "Küreselleşmeler ve Sonrası : Bir Dikotomiler Dizgesi." In K. Bülbül (Ed.), *Küreselleşme Temel Metinler*. Ankara: Orion Kitabevi, 13–41.

Bulut, Y. ve Bimay, M. (2020). Göçe İlişkin Kavram ve Kuramlar. In Y. Bulut & S. Akın (Eds.), *Yerel, Ulusal ve Küresel Boyutlarıyla Göç ve Mülteci Sorunu*. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 9-32.

Çağırkan, B. (2020). Çokkültürlülük Tartışmaları Ekseninde Göçmenlerin Hâkim Topluma Uyumu. *AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *2*, 29–41.

Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *17*, 67–91.

Çakır, A. (25.11.2021). *AB'de Göçmen Akınına Karşı Duvarlar Yükseliyor*. https://www.voaturkce.com/a/ab-de-gocmen-akinina-karsi-duvarlar-yukseliyor/6327471.html, (erişim tarihi: 26.03.2022).

Çakır, M. F. (2014). Ahlak ve Uluslararası İlişkiler. In T. Arı (Ed.), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar* (Birinci Basım). Bursa: Dora Yayınları, 261–303.

Çakmak, H. (2005). *Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri* (Birinci Basım). Ankara: Platin Yayınları.

Çalık, B. (03.05.2019). *Türkiye, Suriyeli çocukların okullaşmasında dünya ortalamasını geçti*. https://www.aa.com.tr/tr/egitim/turkiye-suriyeli-cocuklarin-okullasmasinda-dunya-ortalamasini-gecti/1468778, (erişim tarihi: 19.05.2022).

Calligaro, O., Coman, R., Foret, F., Heinderyckx, F., Kudria, T. ve Perez-Seoane, A. O. (2016). Values in the EU policies and discourse. A first assessment. *Les Cahiers Du Cevipol*, *3*, 5–52.

Çam, Ö. T. (08.05.2022). *AB'nin hayal kırıklığı projesi: Frontex*. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abnin-hayal-kirikligi-projesi-frontex/2581428, (erişim tarihi: 01.03.2023).

Canbolat, İ. S. (2002). *Avrupa Birliği Uluslarüstü Bir Sistemin Tarihsel, Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Çapcıoğlu, İ. (2017). Küreselleşme Sürecinde Kültürün ve Dinin Değişen Görünümleri. *Journal of Islamic Research*, *28*(3), 247–264.

Carens, J. H. (1996). Realistic and Idealistic Approaches to the Ethics of Migration. *The International Migration Review, 30*(1), 156–170.

Caro, L. P. (2020). Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler. Ankara: *ILO Türkiye Ofisi*.

Caron, H. (2017). Refugees, Readmission Agreements, and "Safe" Third Countries: A Recipe for Refoulement? *Journal of Regional Security*, *12*(1), 27–50.

Cartagena Mülteciler Bildirisi (1984). https://igamder.org/TR/belgeler/bolgesel-belgeler, (erişim tarihi: 15.02.2023).

Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum, Kültür: Ağ Toplumunun Yükselişi* (İkinci Basım). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castles, S. (2003). The International Politics of Forced Migration. *Development, 46*(3), 11–20.

Castles, S. ve Loughna, S. (2005). Trends in Asylum Migration to Industrialized Countries, 1990–2001. In G. J. Borjas & J. Crisp (Eds.), *Poverty, International Migration and Asylum.* New York: Palgrave Macmillan, 39–69.

Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri* (Birinci Basım). New York: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cebeci, İ. (2011). Küreselleşme Yaklaşımları Kapsamında Küreselleşme. *Journal of Economy Culture and Society, 43*, 359–386.

Çelik, D. Ş. ve Şemşit, S. (2020). Türkiye – Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşmasının Uygulanmasında Suriyelilerin Etkisi ve Rolü. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18,* 66–84.

Cengiz, O. ve Tekeoğlu, M. (2019). Küresel Göçün Değişen Yapısı Karşısında Devlet Müdahaleciliğinde Pragmatik Dönüşüm. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 7*(16), 895–924.

Ceritoglu, E., Gurcihan Yunculer, H. B., Torun, H. ve Tumen, S. (2015). *The Impact of Syrian Refugees on Natives' Labor Market Outcomes in Turkey: Evidence from a Quasi Experimental Design*. Germany: IZA.

Cerrah, U. (2018). *Avrupa Birliği'nin Yeniden İnşası: Avrupalılık Kimliği Tartışmaları ve Avrupa Birliği'nin Geleceği*. Ankara: Hitabevi Yayınları.

Chandler, D. (2007). The Other-regarding ethics of the 'empire in denial.' In *Rethinking Ethical Foreign Policy*. New York: Routledge, 161–183.

Chandler, D. (2017). *Peacebulding: The Twenty Years' Crisis, 1997-2017 (Rethinking Peace and Conflict Studies)*. London: Springer Nature.

Charter Of Fundamental Rights of The European Union, (2000). *Official Journal of the European Communities*, 2000/C 364/01, https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf, (erişim tarihi: 25.06.2022).

Chase Dunn, C. (2006). Globalization: A Word-Systems Perspective. In C. Chase Dunn & S. J. Babones (Eds.), *Global Social Change: Historical and Comparative Perspestives* (pp. 79–105). Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Chillaud, M. (2012). Frontex as the Institutional Reifi cation of the Link between Security, Migration and Border Management. *Contemporary European Studies*, *2*, 45–61.

CNN TÜRK. (14.11.2017). *Suriyeli şirketlerin sayısı 10 bini geçti*. https://www.cnnturk.com/ekonomi/suriyeli-sirketlerin-sayisi-10-bin-gecti. (erişim tarihi: 05.02.2022).

Cohen, M. (1984). Moral Skepticism and International Relations. *Philosophy & Public Affairs, 13*(4), 299–346.

Cohen, R. (2006). *Migration and its Enemies Global Capital, Migrant Labour and the Nation-State*. Cornwall: Ashgate.

Convention and Protocol Relating To The Status Of Refugees. (2010). *Convention and Protocol Relating To The Status Of Refugees*. Geneva: UNHCR.

Convention on the Rights of the Child, (1990). https://www.ohchr.org/sites/default/files/crc.pdf, (erişim tarihi: 01.06.2023).

Coşkun, E. (2001). *Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Coşkun, İpek ve Emin, M. N. (2016). *Türkiye'deki Suriyelilerin Eğitiminde Yol Haritası Fırsatlar Ve Zorluklar*. (Birinci Basım). İstanbul: SETA Yayınları.

Coşkun, İsmail. (2005). Küreselleşme ve Ulus-Devlet. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, *3*(11), 7–14.

Council of Europe European Union. (t.y.). *The European Neighbourhood Policy: Avoiding The Emergence Of Dividing Lines Between The European Union And İts Neighbours*. Council of Europe European Union. https://pjp-eu.coe.int/south-programme2/eu-neighborhood-policy.html, (erişim tarihi: 06.11.2022).

Council Of Union The European. (2009). *The Stockholm Programme-An open and secure Europe serving and protecting the citizens.* (Rapor No: 14449/09). Brussels: *Council Of Union The European.*

Dadush, U. ve Niebuhr, M. (2016). *The Economic Impact of Forced Migration*. Rabat: OCP Policy Center.

Danış, A. D. (2004). Yeni Göç Hareketleri ve Türkiye. *Birikim Dergisi*, *184*(185), 1–15.

DARPE. (t.y.). *EU Contributes €530 million to support the education of refugees in Turkey*. https://darpe.me/eu-to-support-the-education-of-refugees-in-turkey/, (erişim tarihi: 26.12.2022).

Dartan, M. (2005). Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri: Quo Vadis. In O. Kaymakçı (Ed.), *AB Üzerine Notlar*. Ankara: Nobel Yayınevi. 229–257.

Dedeoğlu, B. (2003). Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci I: Tarihsel Birikimler. In B. Dedeoğlu (Ed.), *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 17–39.

Dedeoğlu, N. (2016). War, Mıgratıon And Health; Experıence Of Turkey. *Türk Tabipler Birliği*, 8–12.

Del Carpio, X. V. ve Wagner, M. (2015). *The Impact of Syrian Refugees on the Turkish Labor Market*. Washington, D.C: World Bank Group, No. 7402.

Del Sarto, R. (2016). Normative Empire Europe: The European Union, İts Borderlands, And The 'Arab Spring.' *JCMS*, *54*(2), 215–232.

Delegation of the European Union to Türkiye. (20.12.2022). *Visa Policy and the Local Schengen Cooperation Network in Türkiye*. https://www.eeas.europa.eu/delegations/türkiye/visa-policy-and-local-schengen-cooperation-network-türkiye_en, (erişim tarihi: 26.12.2022).

Demir, O. Ö. ve Soyipek, Y. (2015). Mülteci Krizi Denkleminde AB ve Türkiye: İlkeler, Çıkarlar ve Kaygılar. *Global Politika ve Strateji Analiz*, *6*, 1–40.

Demirhan, Y. ve Aslan, S. (2015). Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi. *Birey ve Toplum*, *5*(9), 23–62.

Deniz Haber Ajansı. (19.10.2014). *Mare Nostrum Operasyonu Sona Ererse Göçmen Ölümleri Artar Kaygısı*. https://www.denizhaber.net/mare-nostrum-operasyonu-sona-ererse-gocmen-olumleri-artar-kaygisi-haber-58203.htm, (erişim tarihi: 26.12.2022).

Dereli, D. D. ve Akkaraca Köse, M. (2015). Avrupa Birliği'nde Yüksek Nitelikli İşgücü İhtiyacı Ve Mavi Kart Planının Avrupa Birliği'nin Rekabet Gücüne Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *20*(3), 203–215.

Dhian Ho, M. S. ve Wijnkoop, M. (2022). The instrumentalization of migration A geopolitical perspective and toolbox. Clingendael Report. Netherlands: The Clingendael Institute.

Dinç, C. (2011). Avrupa Kimliği: Çatışan Perspektifler, Güncel Değerlendirmeler ve Endişeler. *Akademik Bakış*, *5*(9), 31–58.

Drucker, F. P. (1993). *Kapitalist Ötesi Toplum*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Dumanlı Kürkçü, D. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, *3*(2), 1–11.

Dunne, T. (2020). Liberal internationalism. In J. Baylis, S. Smith ve P. Owens (Eds.), *The Globaliziation Of World Politics An Introduction To International Relation*. New York: Oxford University Press, 131–144.

Duruel, M. (2017). Avrupa Birliği Göç Politikası Ve Kitlesel Göç Akınları Karşısındaki Durumu. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, *3*(3), 1–12.

Durul, T. (28.04.2022). *Frontex'in Ege'de düzensiz göçmenlerin geri itilmesine katıldığı ortaya çıktı*. https://www.aa.com.tr/tr/gundem/frontexin-egede-duzensiz-gocmenlerin-geri-itilmesine-katildigi-ortaya-cikti/2575507, (erişim tarihi: 12.05.2022).

Düvell, Franck. (2013). Turkey, the Syrian Refugee Crisis and the Changing Dynamics of Transit Migration. In *Mediterranean Yearbook*. Barcelona: IEMed, 278–281.

Düvell, Frank. (2006). *Illegal Immigration in Europe Beyond Control?* Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: Palgraven Macmillan.

Düvell, Frank. (2014). International Relations and Migration Management: The Case of Turkey. *Insight Turkey*, *16*(1), 35–44.

E-Ticaret Bilgi Platformu. (2019). https://www.eticaret.gov.tr/cevrimiciegitim/sayilarla-dunyada-e-ticaret-21, (erişim tarihi: 15.10.2022).

ECCHR. (t.y.). *İtalya - Denizde kurtarma - Iuventa*. https://www.ecchr.eu/en/case/sea-rescuers-under-attack-iuventa-crew-criminalized-by-italian-government/, (erişim tarihi: 07.06.2022).

ECRE. (2022). *Ülke Raporu: Türkiye*. https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2023/02/AIDA-TR_2021update_Turkish.pdf, (erişim tarihi: 03.10.2022).

Ekici, S. ve Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(1), 9–22.

Ekinci, M. U. (2016). *Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması Ve Vize Diyaloğu*. http://file.setav.org/Files/Pdf/20160521180027_turkiye-ab-geri-kabul-anlasmasi-ve-vize-diyalogu-pdf., (erişim tarihi: 10.10.2022).

Ekmekci, P. E. (2017). Syrian Refugees, Health and Migration Legislation in Turkey. *J Immigrant Minority Health*, *19*(6), 1434–1441.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, (2003). T.C. Resmi Gazete, 25142, 18.06.2003.

Ekşi, N. (2016). İklim Mültecileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, *2*(2), 10–58.

Ekstedt, H. (2019). *Economics, Ethics and Power: From Behavioural Rules to Global Structures.* New York: Routledge.

Ellebrecht, S. (2020). *Mediated Bordering: Eurosur, the Refugee Boat, and the Construction of an External EU Border*. Bielefeld: Verlag.

Emin, E. (2020). Mülteciler ve AB'nin Değerler Sınavı. *İNSAMER*, 1-3.

ENAR (2016). Refugee Inclusıon In The Workplace: A Guıde For Employers. Brussels: ENAR.

Erbaş, H. (2009). *Küreselleşme, Kapitalizm ve Toplumsal Dönüşümler.* (Birinci Basım). Ankara: Palme Yayıncılık.

Erdenir, B. (2016). Avrupa Kimliği. In B. Akçay & İ. Göçmen (Eds.), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Erdenir, B. (2021). 18 Mart Mutabakatı: Bir Hukuki Analiz. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, *20*(2), 447–480.

Erder, S. (2006). *Refah Toplumunda Getto.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdil, B. (2020). Göç Ve Mülteci Hareketlerinin Türkiye'nin Göç Politikalarına Etkileri. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *4*(2), 71–86.

Erdinç, Z. (1999). Küreselleşmenin İstihdama Etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*, 111–120.

Erdoğan, İ. (2000). *Kapitalizm, Kalkınma, Postmodernizm ve İletişim: Sömürünün Paketlenişi*. Ankara: Kardelen Ofset.

Erdoğan, M. M. (2019). *Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler*. Berlin: Konrad Adenauer-Stiftung, 1-25.

Erdoğan, M. ve Ünver, C. (2015). *Türk İş Dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler Konusundaki Görüş, Beklenti Ve Öneriler* (Rapor No. 353). Ankara : Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.

Ergüven, N. S. ve Özturanlı, B. (2013). Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *62*(4), 1007–1061.

Ertürk, E. (2015). Ethıcal Challenges In The Eu's External Human Rıghts Polıcy. *The Journal of Academic Social Science Studies*, *32*, 375–386.

Esen, A. (2019). Uluslararası Düzensiz Göçler Ve Yerel Yönetimler. In A. Esen & M. Duman (Eds.), *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler Ve Öneriler*. İstanbul: WALD, 151–188.

Esen, T. (13.09.2015). *Cezayirliyan'ın kartonpiyer atölyesi Bienal'e taşındı*. Agos. https://www.agos.com.tr/tr/yazi/12743/cezayirliyanin-kartonpiyer-atolyesi-bienale-tasindi. (erişim tarihi: 01.07.2023).

Esen, O. ve Binatlı, A. O. (2017). The Impact of Syrian Refugees on the Turkish Economy: Regional Labour Market Effects. *Social Sciences, 6*(29), 1–12.

Eşki Uğuz, H. ve Saygılı, R. (2016). Küresel Dünyada Ulus Devlet. *Selçuk Üniversitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *32*, 127-147.

Ette, A. ve Faist, T. (2007). The Europeanization of National Policies and Politics of Immigration: Research, Questions and Concepts. In T. Faist & A. Ette (Eds.), *The Europeanization of National Policies and Politics of Immigration Between Autonomy and the European Union* (pp. 3–31). Palgrave Macmillan.

Euronews (03.09.2015). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Akdeniz'de boğulan insanlığımızdır."* Euronews. https://tr.euronews.com/2015/09/03/cumhurbaskani-erdogan-akdeniz-de-bogulan-insanligimizdir (erişim tarihi: 11.11.2022).

Euronews (26.09.2017). *AB'nin zorunlu kota sistemi uygulaması sona erdi*. https://tr.euronews.com/my-europe/2017/09/26/abnin-zorunlu-kota-sistemi-uygulamasi-sona-erdi (erişim tarihi: 17.11.2022).

Euronews (07.12.2021). *AB, Türkiye'deki mültecilere 325 milyon euro ilave insani yardım sağlayacak*. Euronews. https://tr.euronews.com/2021/12/02/ab-turkiye-deki-multecilere-325-milyon-euro-ilave-insan-yard-m-saglayacak (erişim tarihi: 21.10.2022).

Euronews (06.03.2022). *Euronews*. https://tr.euronews.com/2022/03/06/avrupa-n-n-ukraynal-multecilere-s-n-rlar-n-acmas-na-cifte-standart-elestirisi (erişim tarihi: 11.11.2022).

Euronews (12.04.2023). *BM: Akdeniz'de 2023'ün ilk çeyreğinde 441 düzensiz göçmen hayatını kaybetti*. Euronews. https://tr.euronews.com/2023/04/12/bm-akdenizde-2023un-ilk-ceyreginde-441-duzensiz-gocmen-hayatini-kaybetti (erişim tarihi: 25.05.2023).

European Commission (t.y.). *asylum seeker*. European Commission. https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/asylum-seeker_en, (erişim tarihi: 23.12.2020).

European Commission (t.y.). *Glossary*. https://immigration-portal.ec.europa.eu/glossary_en, (erişim tarihi: 01.12.2020).

European Commission (t.y.). *Integration*. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/legal-migration-and-integration/integration_en, (erişim tarihi: 07.05.2021).

European Commission (t.y.). *migrant*. https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/migrant_en, (erişim tarihi: 16.12.2020).

European Commission (10.07.2020). *Report on the continued fulfilment of visa-free requirements: Questions and Answers*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_1330, (erişim tarihi: 02.06.2023).

European Commission (t.y.). *Schengen Area*. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/schengen-borders-and-visa/schengen-area_en, (erişim tarihi: 02.05.2023).

European Commission (t.y.). *Temporary protection*. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system/temporary-protection_en#:~:text=Temporary protection is an exceptional,to their country of origin, (erişim tarihi: 13.05.2023).

European Commission (t.y.). *The Emergency Social Safety Net (ESSN): Offering a lifeline to vulnerable refugees in Türkiye*. https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/emergency-social-safety-net-essn-offering-lifeline-vulnerable-refugees-turkiye_en, (erişim tarihi: 11.06.2023).

European Commission (18.11.2011). Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions. COM(2011) 743. Brussels: European Commission.

European Commission (12.09.2018). *Report From The Commıssıon To The European Parlıament And The Councıl On The Evaluation Of The European Border Surveillance System (Eurosur)*. COM(2018) 632. Brussels: European Commission.

European Commission (10.04.2019). *Communication From The Commission To The European Parliament And The Council: Third Annual Report on the Facility for Refugees in Turkey*. COM(2019) 174. Brussels: European Commission.

European Commission (30.04.2020). *Communıcatıon From The Commıssıon To The European Parlıament And The Councıl Fourth Annual Report on the Facility for Refugees in Turkey*. COM(2020) 162. Brussels: European Commission.

European Commission (12.10.2022). *Commıssıon Staff Workıng Document: Türkiye 2022 Report*. SWD(2022) 333. Brussels: European Commission.

European Commission (24.05.2022). *Communıcatıon From The Commıssıon To The Councıl And The European Parlıament Sixth Annual Report on the Facility for Refugees in Turkey*. COM(2022) 243. Brussels: European Commission.

European Commission (28.10.2022). *Eurodac (European Asylum Dactyloscopy Database)*. https://knowledge4policy.ec.europa.eu/dataset/ds00008_en, (erişim tarihi: 08.11.2022).

European Commission (t.y.). *Eurosur*. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/schengen-borders-and-visa/border-crossing/eurosur_en, (erişim tarihi: 30.11.2022).

European Commission. (t.y.). *What is SIS and how does it work?* European Commission. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/schengen-borders-and-visa/schengen-information-system/what-sis-and-how-does-it-work_en, (erişim tarihi: 02.10.2022).

European Commission (t.y.). *Migration*. European Commission. https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/migration_en, (erişim tarihi: 27.12.2020).

European Commission Council Of European Union (18.03.2016). *EU-Turkey statement, 18 March 2016.* https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/, (erişim tarihi: 02.09.2022).

European Convention on Human Rights (1950). Strasbourg : European Court of Human Rights Council of Europe.

European Union (t.y.). from https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/eu-priorities/european-union-priorities-2019-2024_en, (erişim tarihi: 02.11.2022).

European Union (t.y.). *Facts and figures on the structure of the European Union*. European Union. Retrieved July 24, 2022, from https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/key-facts-and-figures/structure_en, (erişim tarihi: 24.07.2022).

European Union (2019). *What it is and what it does*. Publications Office of the European Union. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 1-62.

European Union (t.y.). *Aims and values*. European Union. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values/aims-and-values_en, (erişim tarihi: 20.07.2022).

European Union Committee (2012). *The EU's Global Approach to Migration and Mobility*. London: Authority of the House of Lords, 1-87.

Faist, T. (2000). Transnationalization in international migration: implications for the study of citizenship and culture. *Ethnic and Racial Studies, 23*(2), 189–222.

Falk, R. (2001). *Yırtıcı Küreselleşme Bir Eleştiri*. İstanbul : Küre Yayınları.

Fassmann, H. (2009). European migration: Historical overview and statistical problems. In H. Fassmann, U. Reeger, & S. Wiebke (Eds.), *Statistics and Reality Book Subtitle: Concepts and Measurements of Migration in Europe Book*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 21–44.

Featherstone, M. (1996). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü* (Birinci Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Federal Ministry Republic of Austria (t.y.). *European Neighbourhood Policy*. https://www.bmeia.gv.at/en/european-foreign-policy/european-policy/eu-foreign-policy/european-neighbourhood-policy/, (erişim tarihi: 06.11.2022).

Fendoğlu, H. T. (2007). *Türkiye'nin Demokratik Gelişimi ve Avrupa Birliği*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Feridun, M. (2007). Immigration, Income and Unemployment: An Application of the Bounds Testing Approach to Cointegration. *The Journal of Developing Areas*, *41*(1), 37–49.

Forsberg, T. (2011). Normative Power Europe, Once Again:A Conceptual Analysis of an Ideal Type. *JCMS*, *49*(6), 1183–1204.

Frelick, B., Kysel, I. M. ve Podkul, J. (2016). The Impact of Externalization of Migration Controls on the Rights of Asylum Seekers and Other Migrants. *Journal on Migration and Human Security, 4*(4), 190–220.

Frost, M. (1996). *Ethics in international relations: A constitutive theory*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.

Gall, L. (t.y.). *EU Should Stop Illegal Migrant Pushbacks at its Borders*. Human Rights Watch. from https://www.hrw.org/news/2022/12/08/eu-should-stop-illegal-migrant-pushbacks-its-borders, (erişim tarihi: 08.12.2022).

Gaste Avrupa (29.04.2022). *Frontex'in Ege'de göçmenlerin geri itilmesine katıldığı ortaya çıktı*. https://gasteavrupa.org/2022/04/29/frontexin-egede-gocmenlerin-geri-itilmesine-katildigi-ortaya-cikti/, (erişim tarihi: 21.06.2022).

GazeteDuvar (21.07.2022). *Yunanistan'ın Ege'de iki yılda 1018 "geri itme" vakası belgelendi*. https://www.gazeteduvar.com.tr/yunanistanin-egede-iki-yilda-1018-geri-itme-vakasi-belgelendi-haber-1574168, (erişim tarihi: 11.08.2022).

Geçici Koruma Yönetmeliği (2014). T.C. Resmî Gazete, 6883, 13.10.2014. https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/evraklar/mevzuat/Gecici-Koruma.pdf (erişim tarihi: 25.02.2022).

Geddes, A. (2001). International Migration and State Sovereignty in an Integrating Europe. *International Migration*, *39*(6), 21–42.

Geddes, A. ve Scholten, P. (2016). *The Politics of Migration & Immigration in Europe*. Los Angeles; London; New Delhi Singapore; Washington DC; Melbourne: SAGE Publications.

Georgas, J., Mylonas, K., Gari, A. ve Panagiotopoulou, P. (2004). Families and values in Europe. In W. Arts & L. Halman (Eds.), *European Values at the Turn of the Millennium*. Leiden ve Boston: Brill, 167–204.

Ghosh, B. (2013). *The Global Economic Crisis and the Future of Migration: Issues and Prospects What will migration look like in 2045?* New York: Palgrave Macmillan.

Ghosh, B. (2018). *Refugee and Mixed Migration Flows Managing a Looming Humanitarian and Economic Crisis*. Geneva: Palgrave Macmillan.

Gibney, M. (2010). *Global Refugee Crisis* (İkinci Basım). Santa Barbara: ABC-CLIO.

Gibney, M. J. ve Hansen, R. (2015). Asylum Policy in the West: Past Trends, Future Possibilities. In G. J. Borjas & J. Crisp (Eds.), *Poverty, International Migration and Asylum*. New York: Palgrave Macmillan, 70–96.

Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. İstanbul: Alfa/Aktüel Kitabevleri.

Gilpin, R. (1987). *The Political Economy of International Relations*. New Jersey: Princeton University Press.

Gilroy, P. (1994). Diaspora. *Paragraph*, *17*(3), 207–212.

Gismondi, M. D. (2008). *Ethics, Liberalism and Realism in International Relations*. London and New York: Routledge.

Gitmez, A. S. (1983). *Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler* (Birinci Basım). İstanbul: Alan Yayıncılık.

Glick Schiller, N., Basch, L. ve Blanch-Szanton, C. (1992). Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration. In N. Glick Schiller, L. Basch, & C. Blanch-Szanton (Eds.), *Toward a Transnational Perspective on Migration*. New York: New York Academy of Sciences, 1–24.

Global Compact on Refugee. (t.y.). *Regional Refugee and Resilience Plan (3RP)*. https://globalcompactrefugees.org/good-practices/regional-refugee-and-resilience-plan-3rp, (erişim tarihi: 30.05.2023).

Global Compact on Refugees. (t.y.). *Promoting integration of Syrian kids into the Turkish education system (PIKTES)*. https://globalcompactrefugees.org/good-practices/promoting-integration-syrian-kids-turkish-education-system-piktes, (erişim tarihi: 01.06.2023).

Göç Araştırmaları Derneği (2021). *70. Yılında 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi*. (Rapor No: 6). İstanbul: Göç Araştırmaları Derneği.

Göç İdaresi Başkanlığı. (t.y.). *Düzensiz Göç*. https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler, (erişim tarihi: 04.06.2023).

Göç İdaresi Başkanlığı. (t.y.). *Geçici Koruma*. https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638, (erişim tarihi: 16.06.2023).

Göçmenbüro. (2021). *Suriye Vatandaşlarına Çalışma İzni*. https://gocmenburo.com/suriye-vatandaslarina-calisma-izni/, (erişim tarihi: 07.12.2021).

Goertz, G. ve Diehl, P. F. (1992). Toward a Theory of International Norms: Some Conceptual and Measurement Issues. *The Journal of Conflict Resolution*, *36*(4), 634–664.

Gökalp Aras, N. E. ve Mencütek, Z. Ş. (2015). The international migration and foreign policy nexus: the case of Syrian refugee crisis and Turkey. *Migration Letters*, *12*(3), 193–208.

Göngen, M. A. (2013). Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *29*, 117–134.

Gözen, R. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç ve Adalet. *Muhafazakar Düşünce*, *4*(15), 207–227.

Gözen, R. (2017). İdealizm. In R. Gözen (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 67–119.

Grace, E. (2016). The Future of European Solidarity: A Reflection on the Schuman Declaration. *Studies: An Irish Quarterly Review*, *105*(419), 342–352.

Güleç, C. (2015). Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları Ve Türkiye'ye Yansımaları. *Tesam Akademi Dergisi*, *2*(2), 81–100.

Güllüpınar, F. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği Ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(4), 53–85.

Gültekinler, G. (06.12.2017). *Suriyeliler için harcanan maliyetin analizi*. https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/8044. (erişim tarihi: 02.05.2022).

Güner, C. (2007). İltica Konusunda Türkiye'nin Yol Haritası: Ulusal Eylem Planı. *AÜHFD*, *56*(4), 81–109.

Güneş, A. M. (2008). Lizbon Antlaşması Sonrasında Avrupa Birliği. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *12*(1–2), 739–772.

Güneş, A. M. (2016). Avrupa Birliği'nin Temel Değerleri Üzerine. *TBB Dergisi*, *125*, 307–340.

Gurak, D. T. ve Caces, M. F. (1992). Migration Networks and The Shaping of Migration Systems. In H. Zlotnik, L. L. Lim, & M. M. Kritz (Eds.), *International Migration Systems: A Global Approach*. Oxford: Clarendon Press, 150–176.

Guzzini, S (1998). *Realism in International Relations and International Political Economy*. London and New York: Routledge.

Habertürk (t.y.). *İçişleri Bakanı Soylu'dan Habertürk'e önemli açıklamalar*. https://www.haberturk.com/son-dakika-bakan-soylu-dan-onemli-aciklamalar-2514831, (erişim tarihi: 01.06.2023).

Hablemitoğlu, Ş. (2004). *Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere* (İkinci Basım). İstanbul : Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (t.y.). *Göçmen Sağlığı Merkezi*. Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. https://hsgmdestek.saglik.gov.tr/tr/göçmen-sağlığı-merkezleri.html, (erişim tarihi: 21.05.2023).

Hall, T. D. ve Chase Dunn, C. (2006). Global Social in the Long Run. In C. Chase-Dunn & S. J. Babones (Eds.), *Global Social Change: Historical and Comparative Perspestives*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 33–58.

Halliday, F. (1998). Morality in International Affairs: a Case for Robust Universalism. In B. McSweeney (Ed.), *Moral Issues in International Affairs: Problems of European Integration*. London : Macmillan Press, 15–30.

Halman, L. ve Draulans, V. (2004). Relıgıous Belıefs And Practıces In Contemporary Europe. In W. Arts & L. Halman (Eds.), *European Values at the Turn of the Millennium*. Leiden ve Boston : Brill, 283–316.

Halman, L. ve Pettersson, T. (2004). Normative Orientations Towards The Differentiation Between Religion And Politics. In W. Arts & L. Halman (Eds.), *European Values at the Turn of the Millennium*. Leiden ve Boston: Brill, 317–339.

Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul: Metis Yayınları.

Hassoy, H. (2016). War, Mıgratıon And Health; Experıence Of Turkey. *Türk Tabipler Birliği*, 13–15.

Hatton, T. J. ve Williamson, J. G. (2005). What Fundamentals Drive World Migration? In G. J. Borjas & J. Crisp (Eds.), *Poverty, International Migration and Asylum* (Birinci Basım). New York: Palgrave Macmillan, 15-38.

Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü (2021). http://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_03/18104635_Mart_internet_bulteni_.pdf, (erişim tarihi: 09.06.2023).

Heins, V. ve Chandler, D. (2007). Rethinking Ethical Foreign Policy Pitfalls, possibilities and paradoxes. In V. Heins & D. Chandler (Eds.), *Rethinking Ethical Foreign Policy*. New York: Routledge, 1-21.

Heisler, M. O. (2001). Now and Then, Here and There: Migration and the Transformation of Identities, Borders and Orders. In M. Albert, D. Jacobson, & Y. Lapid (Eds.), *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory*. University of Minnesota Press, 225–247

Held, D., Anthony, M., Goldblatt, D. ve Perraton, J. (2008). Küreselleşmeyi Yeniden Düşünmek. In David Held & A. McGrew (Eds.), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*). Ankara: Phoenix Yayınları, 88-96.4

Hix, S. ve Noury, A. (2007). Politics, Not Economic Interests: Determinants of Migration Policies in the European Union. *The International Migration Review*, *41*(1), 182–205.

Hobsbawm, E. J. ve Kertzer, D. J. (1992). Ethnicity and Nationalism in Europe. *Anthropology Today*, *8*(1), 3–8.

Hoffman, S. (2008). Küreselleşmelerin Çarpışması. In David Held & A. McGrew (Eds.), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara: Phoenix Yayınları, 133–140.

Hollifield, J. F. (1998). Mıgratıon, Trade, And The Natıon-State: The Myth Of Globalızatıon. *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs*, *3*(2), 595–636.

Hollifield, J. F. (2004). The Emerging Migration State. *The International Migration Review*, *38*(3), 885–912.

Hoven, A. van den (2006). European Union regulatory capitalism and multilateral trade negotiations. In *Values and Principles in European Union Foreign Policy*. London and New York : Routledge, 185–200.

Human Rights Watch. (16.06.2021). *EU: Protect Lives on Central Mediterranean Route*. Retrieved June 16, 2021, from https://www.hrw.org/news/2021/06/16/eu-protect-lives-central-mediterranean-route, (erişim tarihi: 07.07.2022).

Human Rights Watch. (18.01.2022). *Greece: New Biometrics Policing Program Undermines Rights: Risk of Illegal Racial Profiling and Other Abuses*. Human Rights Watch. https://www.hrw.org/news/2022/01/18/greece-new-biometrics-policing-program-undermines-rights, (erişim tarihi: 01.03.2023).

Human Rights Watch (2018). *Towards an Effective and Principled EU Migration Policy Recommendations for Reform*. New York: Human Rights Watch, 1-11.

Human Rights Watch (21.07.2020). *Yunanistan: Toplu Sınır Dışı Etme ve Geri İtme Vakaları Araştırılsın*. https://www.hrw.org/tr/news/2020/07/21/375802, (erişim tarihi: 02.03.2022).

Human Rights Watch (23.06.2021). *Frontex Failing to Protect People at EU Borders: Stronger Safeguards Vital as Border Agency Expands*. https://www.hrw.org/news/2021/06/23/frontex-failing-protect-people-eu-borders, (erişim tarihi: 06.07.2022).

Hurrell, A. (2007). *On Global Order Power, Values, and the Constitution of International Society*. New York: Oxford University Press.

Hürriyet (12.05.2023). *'Sophia Operasyonu'nda anlaşamadılar*. https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/koalisyonda-yeni-sancilar-basladi-42266539, (erişim tarihi: 20.06.2023).

Hürriyet (10.07.2020). *Dünya Meteoroloji Örgütü'nden 1,5 derecelik kritik eşiğe yaklaşıldığı uyarısı*. https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/dunya-meteoroloji-orgutunden-1-5-derecelik-kritik-esige-yaklasildigi-uyarisi-41561595, (erişim tarihi: 12.10.2022).

Hürriyet (04.03.2020). *Türkiye'de Suriyeli çocukların okullaşma oranı yüzde 63 oldu*. Hürriyet. https://www.hurriyet.com.tr/egitim/turkiyede-suriyeli-cocuklarin-okullasma-orani-yuzde-63-oldu-41461020, (erişim tarihi: 11.11.2022).

Hürriyet (10.04.2023). *400 düzensiz göçmen Akdeniz'de kurtarılmayı bekliyor*. Hürriyet. https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/400-duzensiz-gocmen-akdenizde-kurtarilmayi-bekliyor-42248728, (erişim tarihi: 25.05.2023).

İçduygu, A. ve Ayaşlı, E. (2019). Geri Dönüş Siyaseti: Suriyeli Mültecilerin Dönüş Göçü İhtimali ve Gelecek Senaryoları. MIReKoc, 1–17.

İçduygu, A. ve Bayraktar Aksel, D. (2013). Turkish Migration Policies: A Critical Historical Retrospective. *Perceptions*, *18*(3), 167–190.

İçduygu, A. ve Biriz Karaçay, A. (2012). Demography and migration in transition: Reflections on EU-Turkey relations. In S. Paçacı Elitok & T. Straubhaar (Eds.), *Turkey, migration and the EU*. Hamburg: Hamburg University Press, 19–38.

İçduygu, A. ve Demiryontar, B. (2022). Türkiye'de Devlet Ve Suriyeli Mülteciler: Çelişkili Politikalar Ve Araçsal Rasyonellik. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı*, *21*, 316–334.

İçduygu, A., Erder, S. ve Gençkaya, Ö. F. (2014). *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1919-1923: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Oluşumlara*. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi.

İçduygu, A. ve Keyman, E. F. (2000). Globalization, Security, and Migration: The Case of Turkey. *Global Governance*, *6*(3), 383–398.

İçduygu, A., ve Şenol Sert, D. (2009). Country Profile Turkey. *Focus Migration*, *5*, 1–9.

İçduygu, A. ve Yükseker, D. (2010). Rethinking Transit Migration in Turkey: Reality and Re-presentation in the Creation of a Migratory Phenomenon. *Wiley Online Library*, *18*, 441-456.

ICF Consulting Services Limited (2018). *Legal Migration Fitness check Contextual Analysis: Historical overview*. Brussels: European Commission, 1-40.

IFRC (t.y.). *Emergency Social Safety Net (ESSN)*. https://www.ifrc.org/our-work/disasters-climate-and-crises/cash-and-voucher-assistance/emergency-social-safety-net-essn, (erişim tarihi: 10.04.2023).

Ihlamur-Öner, Suna Gülfer (2016). Ulus-Ötesi Göç Sürecinde Dini Ağlar ve Örgütler. In N. A. Şirin Öner & S. G. Ihlamur-Öner (Eds.), *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 309–333.

İnaç, H. (2006). *AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri*. Ankara: Ekin Kitabevi.

İnan, A. (2005). Avrupa Birliği Ekonomik Yaklaşımı: Lizbon Stratejisi ve Maastricht Kriterleri. *Bankacılar Dergisi, 52*, 67–86.

İneli Ciğer, M. (2016). Uluslararası Hukuka Uygun Geçici Koruma Rejiminin Unsurları Üzerine. *Göç Araştırmaları Dergisi*, *2*(3), 62–92.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (t.y.) https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/trk.pdf (erişim tarihi: 25.05.2023).

International Organization for Migration (2019). Glossary on Migration. Geneva: International Organization for Migration.

International Rescue Committee (16.03.2023). *What is the EU-Turkey deal?* https://www.rescue.org/eu/article/what-eu-turkey-deal#:~:text=Turkey would take any measures, who had waited inside Turkey, (erişim tarihi: 18.04.2023).

İskân Kanunu Uygulama Yönetmeliği (2006). T.C. Resmî Gazete, 26718, 02.12.2007.

Jeandesboz, J. (2018). *Reinforcing the Surveillance of EU Borders The Future Development of Frontex and Eurosur*. Brussels: Centre for European Policy Studies.

Jeannet, A.-M., Heidland, T. ve Ruhs, M. (2021). What asylum and refugee policies do Europeans want? Evidence from a cross-national conjoint experiment. *European Union Politics*, *22*(3), 353–376.

Jorgensen, K. E. (2006). Theoretical perspectives on the role of values, images and principles in foreign policy. In S. Lucarelli & I. Manners (Eds.), *Values and Principles in European Union Foreign Policy*. London and New York: Routledge, 42–58.

Jørgensen, K. E. (2018). *International Relations Theory: A New Introduction*. London: Palgrave.

Jorgenson, A. (2006). Global Social Change, Natural Resource Consumption and Enviromental Degration-. In C. Chase Dunn & S. J. Babones (Eds.), *Global Social Change: Historical and Comparative Perspestives*. Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 176–195.

Kahn, P. (2008). *Global Organization: The European Union*. New York: Infobase Publishing.

Kahya Nizam, Ö. ve Sallan Gül, S. (2017). Türkiye'de Mültecilere Yönelik Yerleşim Politikaları Ve Uydu Kentler: Güvenlik Kıskacında Yaşamlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *22* (Göç Özel Sayısı), 1385–1410.

Kahya, Ö. (2014). Türkiye'de Sığınmacılık Ve Uydu Kent Deneyimi Küresel Sorunlar Ve Çözüm Arayışları. In *2. Uluslararası Davraz Kongresi Bildiriler Kitabı*. Isparta : Süleyman Demirel Üniversitesi, 4084–4114.

Kalin, W. (2005). *Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler*. Ankara: İmaj Yayınevi, 1-48.

Kanat, S. ve Aytaç, M. (2018). Suriyeli Mülteciler Özelinde Avrupa Birliği Ortak Göç Politikası Ve Birlik İle Üye Devletler Arasında Egemenlik Tartışmaları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *18* (40/2), 55–86.

Kar, M. ve Taban, S. (2016). *Kalkınma Ekonomisi* (Üçüncü Basım). Bursa: Ekin Yayınevi.

Karabulut, B. (2014). Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkilerde İdealizmin Yükselişi. *Akademik Bakış*, *8*(15), 57–72.

Karaca, C. N. ve Şener, G. (t.y.). *"Düzensiz göçlerle kayıt dışı istihdam yükseldi."* Bloomberg Ht. https://www.bloomberght.com/duzensiz-goclerle-kayit-disi-istihdam-yukseldi-2285882, (erişim tarihi: 22.05.2023).

Karaca, H. A. (2020). Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması Ve 18 MART 2016 Tarihli Türkiye-Avrupa Birliği Zirve Bildirisi Uyarınca Düzensiz Göçle Mücadele VE Bazı Sorunlu Alanlar. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *24*(4), 155–194.

Kardaş, Ş. (2019). İnsan Hakları Siyaseti Ve Uluslararası İlişkiler: Realist Temelleri Yeniden Düşünmek. *Muhafazakar Düşünce*, *15*(56), 121–150.

Karluk, R. (2003). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. İstanbul: Beta Yayınları.

Kartal, Ç. (2016). Küreselleşme Sürecinin Devlet Yapısı Üzerine Etkileri. *Ankara Barosu Dergisi*, *74*(2), 287–327.

Kaştan, Y. (2016). Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi İç Göç Hareketleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergis*, *9*(2), 692–700.

Kaya, A. (2008). Almanya'daki Türkler ve Türkiye'deki Almanlar-Göçün Sebepleri ve Uyum Sorunları. In *Göç ve Entegrasyon-Almanya ve Türkiye'de Azınlık-Çoğunluk İlişkileri*. Ankara: Konrad-Adenauer-Stiftung, 81–94.

Kaya, A. (2021). Geçiçi Koruma Altındaki Kişilerin Kabulü. In A. Kaya, S. B. Rottmann, N. E. Gökalp Aras, & Z. Ş. Mencütek (Eds.), *Koruma, Kabul ve Entegrasyon Türkiye'de Mültecilik* (Birinci Basım). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 111–189.

Kaya, A., Aydın Düzgit, S., Gürsoy, Y. ve Onursal Beşgül, Ö. (2011). Giriş. In A. Kaya, S. Aydın Düzgit, Y. Gürsoy, & Ö. Onursal Beşgül (Eds.), *Avrupa Birliği'ne Giriş Tarih Kurumlar ve Politikalar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1–22.

Kaya, M. (2009). Küreselleşme Yaklaşımları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, *13*, 1–16.

Kaya, M. ve Aydemir, C. (2011). Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *1*(1), 14–36.

Kayaoglu, A. (11.02.2015). *Dev mülteci sorununa Avrupa'dan mini bütçe*. https://tr.euronews.com/2015/02/11/avrupa-29-milyon-euroluk-triton-operasyonuyla-multecilerle-dalga-gecti, (erişim tarihi: 25.03.2022).

Kaygalak, S. (2009). *Kentin Mültecileri: Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Kazgan, G. (2005). *Küreselleşme ve Ulus-Devlet*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kedikli, U. ve Akça, M. (2017). Soğuk Savaş Sonrası Avrupa'da Artan İslamofobi. *TESAM Akademi Dergisi*, *4*(1), 57–95.

Keeley, B. (2009). *International Migration: The human face of globalisation*. Paris: OECD.

Kegley, W. C. ve Raymond, G. (2014). *The Global Future: A Brief Introduction to World Politics* (Beşinci Basım). Boston: Wadsworth.

Keohane, R. O. (2002). *Power and Governance in a Partially Globalized World*. London and New York: Routledge.

Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (2008). Küreselleşme: Yeni Olan Ne Olmayan Ne? In David Held & A. McGrew (Eds.), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması* (pp. 88-106.). Ankara: Phoenix Yayınları.

Keskin Ata, F. (2013). *Avrupa Birliği ve İnsan Hakları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Keskin, İ. (2014). *Modernizm Kıskacından Postmodern Dünyaya Din ve İslam*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Keyman, E. F. ve İçduygu, A. (2003). Globalization, Civil Society and Citizenship in Turkey: Actors, Boundaries and Discourses. *Citizenship Studies*, *7*(2), 219–234.

King, S. D. (2019). *Küreselleşmenin Sonu: Kasvetli Yeni Dünya, Tarihin Nihai Savaşı* (çeviren: M. M. Özeren (ed.)). İstanbul: Profil Kitap.

Kirişçi, K. (2000). Disaggregating Turkish Citizenship and Immigration Practices. *Middle Eastern Studies*, *36*(3), 1–22.

Kirişçi, K. (2002). Justice and Home Affairs Issues in Turkish-EU Relations: Assessing Turkish Asylum and Immigration Policy and Practice. *TESEV*, 1–29.

Kirişçi, K. (2007a). Turkey: A Country of Transition from Emigration to Immigration. *Mediterranean Politics*, *12*(1), 91–97.

Kirişçi, K. (2007b). "Yumuşak Güç" Aracı Olarak Daha Dostça Bir Şengen Vize Sistemi: Türkiye'nin Deneyimi". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, *4*(13), 27–56.

Kıyıcı, G. Ö. ve Kaygısız, U. (2018). Avrupa Birliği'nin Geri Kabul Anlaşmalarının Avrupa Birliği Göç Politikaları Ve İnsan Hakları Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *10*(25), 467–484.

Kızılay. *Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) Programı*. https://platform.kizilaykart.org/tr/sey.html, (erişim tarihi: 11.06.2023).

Kızılay. *Yabancılara Yönelik Sosyal Uyum Yardımı (SUY) Programı*. https://platform.kizilaykart.org/tr/suy.html, (erişim tarihi: 10.06.2023).

Kızılay (2019). *Refugees in Turkey Livelihoods Survey Findings*, Ankara: Kızılay, 1-45.

Koçak, O. ve Gündüz, R. D. (2016). Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(12), 66–91.

Koçak, Y. ve Terzi, E. (2012). Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri. *Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *3*(3), 163–184.

Köktaş, A. (2016). Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı. In B. Akçay & İ. Göçmen (Eds.), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*. Seçkin Yayıncılık, 493–523.

Kolasi, K. (2013). Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi Ve Uluslararası İlişkiler Teorileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *68*(2), 149–179.

Koray, M. (2002). *Avrupa Toplum Modeli (Nereden Nereye)* (Birinci Basım). İstanbul: Tüses Yayınları.

Korkmaz, B. (2021). *Suriyeli Emeği: İşgücü Piyasasını Nasıl Etkiliyorlar?* Teyit. https://teyit.org/dosya/suriyeli-emegi-isgucu-piyasasini-nasil-etkiliyorlar, (erişim tarihi: 21.09.2021).

Korkmaz, M. ve Osmanoğlu, C. (2019). Küreselleşmenin Birey ve Toplum Hayatına Etkileri ve Din Eğitimi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *8*(1), 975–991.

Koser, H. (2007). *Uluslararası Göç: Çok Kısa Bir Giriş*. New York: Oxford University Press.

Kratochwil, F. C. V. (1989). *Rules, Norms, And Decısıons On The Conditions Of Practical And Legal Reasoning İn İnternational Refations And Domestic Affairs*. New York: Cambridge University Press.

Küng, H. (1998). *A Global Ethic for Global Politics and Economics*. New York: Oxford University Press.

Kurubaş, E. (2017). *Asimilasyondan Tanınmaya*. İstanbul: Küre Yayınları.

Kutlu, M. (2019). Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin İşgücü Piyasasına Ve İstihdama Etkileri :Gaziantep-Adıyaman Kilis Örneği. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *9*(17), 45–59.

Lahav, G. (2004). *Immigration and Politics in the New Europe Reinventing Borders*. New York: Cambridge University Press.

Laino, E. (2015). *The new EU Agenda on Migration:a comprehensive solution or a set of stopgap measures? Brussels: Solidar, 1-5.*

Larrain, J. (1995). *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Laux, M. (16.04.2021). *AB'nin Orta Akdeniz'deki deniz operasyonlarının evrimi: Arama ve kurtarmadan kademeli uzaklaşma*. https://tr.boell.org/tr/2021/05/17/abnin-orta-akdenizdeki-deniz-operasyonlarinin-evrimi-arama-ve-kurtarmadan-kademeli, (erişim tarihi: 01.05.2022).

Lavenex, S. ve Uçarer, E. M. (2004). The External Dimension of Europeanization The Case of Immigration Policies. *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*, *39*(4), 417–443.

Lee, E. S. (1966). A Theory Of Migraiton. *Demography*, *3*(1), 47–57.

Lelieveldt, H. ve Princen, S. (2011). *The Politics of the European Union*. New York: Cambridge University Press.

Léonard, S. ve Kaunert, C. (2019). *Refugees, Security and the European Union*. New York: Routledge.

Leslie, S. (2006). Competing Conceptions of Globalization. In C. Chase Dunn & S. J. Babones (Eds.), *Global Social Change: Historical and Comparative Perspestives*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 59–78

Loescher, G. (1996). *Beyond Charity International Cooperation and the Global Refugee Crisis*. New York: Oxford University Press.

Macit, N. (2015). Küreselleşme, Siyaset ve Din. *Dini Araştırmalar Dergisi*, *6*(17), 87–115.

Macrotrend.(t.y.). *Germany Population 1950-2023*. https://www.macrotrends.net/countries/DEU/germany/population, (erişim tarihi: 01.06.2023).

Manners, I. (2006). The Constitutive Nature Of Values, İmages And Principles İn The European Union. In S. Lucarelli & I. Manners (Eds.), *Values and Principles in European Union Foreign Policy*. London and New York: Routledge, 19–41.

Marangos, J. (2013). *Consistency and Viability of Capitalist Economic Systems*. New York: Palgrave Macmillan.

Martin, Maria, Ayuso, S. ve Clemente, Y. (09.04.2023). *The Fences Dividing Europe: How The EU Uses Walls To Contain İrregular Migration*. https://english.elpais.com/international/2023-04-08/the-fences-dividing-europe-how-the-eu-uses-walls-to-contain-irregular-migration.html, (erişim tarihi: 15.06.2023).

Martin, Marie (28.02.2013). *Statewatch Analysis: The Global Approach to Migration and Mobility: the state of play by Marie Martin*. https://www.statewatch.org/news/2013/february/statewatch-analysis-the-global-approach-to-migration-and-mobility-the-state-of-play-by-marie-martin/, (erişim tarihi: 19.08.2022).

Mascareñas, B. G. (2022). *The Instrumentalisation Of Migration*. Barcelona: CIDOB, 23-27.

Massey, D. S. (1990). Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration. *Office of Population Research Stable*, *56*(1), 3–26.

Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. ve Taylor, J. E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, *19*(3), 431–466.

Mathias, A. ve Lothar, B. (2001). What Keeps Westphalia Together? Normative Differentiation in the Modern System of States. In M. Albert, D. Jacobson, & Y. Lapid (Eds.), *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory*. London: University of Minnesota Press, 29-49.

Mazey, S. ve Richardson, J. (1999). Interests. In L. Cram, D. Dinan, & N. Nugent (Eds.), *Developments in the European Union*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: Macmillan Press, 105–129.

McCormick, J. (2018). *Avrupa Birliği'ni Anlamak*. Ankara: BB101 Yayınları.

McSweeney, B. (1998). Moral Choice and European Integration. In B. McSweeney (Ed.), *Moral Issues in International Affairs: Problems of European Integration. London:* Macmillan Press, 89–114.

Metin, Y. (2011). Avrupa Birliği'nde Temel Hakların Korunması Ve Lizbon Antlaşması'nın Getirdiği Yenilikler. *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, *1*(1), 125–158.

Michelini, E. (2023). *Sport, Forced Migration, and the 'Refugee Crisis.'* London and New York: Routledge.

Mican, B. (2019). *Türkiye'nin Mülteci Sorununa Yaklaşımı ve Dış Politikaya Etkileri* (Birinci Basım). İstanbul: Nuhbe Yayınları.

Milliyet (15.06.2022). *Ege'deki ölümlerde 'Frontex' parmağı*. Milliyet. https://www.milliyet.com.tr/gundem/bakan-koca-acilis-torenine-katildi-pandemide-dunyaya-ornek-olduk-6941313, (erişim tarihi: 28.06.2022).

Mor, H. (2010). Avrupa (Birliği) Bütünleşme Süreci ve Sorunları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *14*(1), 499–541.

Müftüler-Baç, M. (2006). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Güvenlik Boyutundan Bir Bakış*. İstanbul: TESEV Yayınları.

Mülteci Hakları Merkezi. (2021). *Suriye'den Gelen Sığınmacılar İçin Türkiye'de Geçici Koruma*. İstanbul: Mülteci Hakları Merkezi.

Mülteciler Derneği. (27.10.2022). *Sosyal Uyum Yardımı (SUY) Programı*. Mülteciler Derneği. https://multeciler.org.tr/yabancilara-yonelik-sosyal-uyum-yardimi-programi-suy/, (erişim tarihi: 29.11.2022).

Mülteciler Derneği (15.10.2022). *Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardım (YŞEY) Programı*. Mülteciler Derneği. https://multeciler.org.tr/turkiye-sartli-egitim-yardimi-programi/, (erişim tarihi: 12.12.2022).

Mülteciler Derneği. (24.05.2023). *Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Nisan 2023*. Mülteciler Derneği. https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/, (erişim tarihi: 18.06.2023).

Mutluer, M. (2003). *Uluslararası Göçler ve Türkiye*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Nas, Ç. (2019). The EU's Approach to the Syrian Crisis: Turkey as a Partner? *Uluslararasi Iliskiler*, *16*(62), 45–64.

National Geographic (23.06.2022). *Dec 18, 1865 CE: Slavery is Abolished*. National Geographic. https://education.nationalgeographic.org/resource/slavery-abolished/, (erişim tarihi: 24.08.2022).

NTVPara (06.10.2022). *AB'nin dış sınırlardan sorumlu kurumu Frontex'in bütçesine onay çıkmadı*. https://www.ntv.com.tr/ntvpara/abnin-dis-sinirlardan-sorumlu-kurumu-frontexin-butcesine-onay-cikmadi,gGJ6g2QgM0SyRbXzI2dHUw, (erişim tarihi: 26.12.2022).

Nugent, N. (1999). Decision-Making. In L. Cram, D. Dinan, & N. Nugent (Eds.), *Developments in the European Union*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: Macmillan Press, 130–150.

Nye, J. S. ve Welch, D. A. (2010). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Öberg, S. (1996). Spatial and Economic Faktors in Future South-North Migration. In W. Lutz (Ed.), *The Future Population of the World: What can we assume today?* Londra: Earthscan, 361–385.

Oğurlu, E. (2008). Lizbon Antlaşması'ndan Sonra Avrupa Birliği. *Türk İşbirliği Ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Avrasya Etüdleri*, *34*(2), 7–33.

Oğuzlu, T. (2013). Türk Dış PolitikasındaRealizme Karşı Liberalizm: Arap Baharı Neyin Habercisi? *Ortadoğu Analiz*, *5*(56), 39–52.

Ohmae, K. (1996). *Ulus-Devletin Sonu*. İstanbul: Türk Henkel Dergisi Yayınları.

Ölmez Kıyıcı, G. ve Kaygısız, U. (2018). Avrupa Birliği'nin Geri Kabul Anlaşmalarının Avrupa Birliği Göç Politikaları Ve İnsan Hakları Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *10*(25), 467–485.

Ölmezoğulları, N. (2008). *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Olney, W. W. (2015). Remittances and the Wage Impact of Immıgration. *The Journal of Human Resources*, *50*(3), 694–727.

Olsen, J. (2021). *The European Union : politics and policies*. New York: Routledge.

Oran, B. (2009). *Küreselleşme ve Azınlıklar*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Orav, A. (2022). *Labour Market İntegration Of Asylumseekers And Refugees*. Strazburg: European Union, 1-10.

ORSAM (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*. Ankara: ORSAM, 1-40.

OXFAM International. (t.y.). *Extreme İnequality And Essential Services*. OXFAM International. https://www.oxfam.org/en/what-we-do/issues/extreme-inequality-and-essential-services, (erişim tarihi: 10.11.2022).

Özbudun, E. ve Keyman, F. (2003). Türkiye'de Kültürel Küreselleşme. In P. L. Berger & S. P. Huntington (Eds.), *Bir Küre Binbir Küreselleşme, Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 303–326

Özcan, M. (2016). Avrupa Birliği'nin Suriyeli Mülteci Politikasına Eleştirel Bir Bakış. *Eğitime Bakış*, *12*(36), 4–8.

Özdal, B. (2018). *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye* (Birinci Basım). Bursa: Dora Yayınları.

Özdemir, A. S. (23.06.2021). *Avrupa Birliğinin Suriyeliler İçin Türkiye'ye Ödediği Para*. https://multeciler.org.tr/avrupa-birliginin-suriyeliler-icin-turkiyeye-odedigi-para/#:~:text=Türkiye'deki Sığınmacılar için Mali,olarak değil proje karşılığında gönderilmektedir, (erişim tarihi: 05.07.2022).

Özdemir, H. (2012). *Avrupa Mantığı Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri* (Birinci Basım). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Özden, Ş. (2013). *Syrian Refugees in Turkey*. İstanbul: Koç Üniversitesi, 1-12.

Özerim, G. (2014). Avrupa'da Göç Politikalarının Ulusüstüleşmesi Ve Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa Göç Tarihinde Yeni Bir Dönem Mi? *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, *5*(1), 11–48.

Özgeker, U. ve Musaoğlu, N. (2013). *Avrupa Kimliği Kurgusu*. İstanbul: Paradigma Akademi Yayınları.

Özgöker, U. ve Doğan, G. (2019). *Uluslararası Göç ve Mülteci Krizi*. İstanbul: Der Yayınları.

Özgür Baklacıoğlu, N. (2010). *Dış Politika ve Göç: Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar*. İstanbul: Derin Yayınları.

Özgür, N. (2016). Modern Türkiye'nin Zorunlu Göçmenleri: Muhacirler, İskanlılar, Mübadiller, İslamlar, Soydaşlar, "G" Grubu, Mülteciler, "Tekne Mültecileri." In N. A. Şirin Öner & S. G. Ihlamur-Öner (Eds.), *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 199–216.

Özkan, F. (2019). Uluslararası İlişkilere Disiplinlerarası Yaklaşım: Tarih ve Teori Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası İlişkiler*, *16*(61), 5–22.

Özkan, R. (2019). Göç Olgusu ve Toplumsal Yapıya Etkisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *33*(47), 127–145.

Özkan, Y. (08.07.2023). *Mülteci sorunu Hollanda'da hükümeti nasıl düşürdü?* https://www.bbc.com/turkce/articles/cd1xykxd68do, (erişim tarihi: 09.07.2023).

Özpek, B. B. (2017). Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler. In R. Gözen (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 121–157.

Özpınar, E., Başıhoş, S. ve Kulaksız, A. (2015). *Göçün Ardından Suriye ile Ticari İlişkiler*. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.

Paçacı Elitok, S. (2013). Turkısh Mıgratıon Polıcy Over The Last Decade: A Gradual Shıft Towards Better Management And Good Governance. *Turkısh Polıcy Quarterly*, *12*(1), 161–172.

Parekh, S. (2020). *No Refuge Ethics and the Global Refugee Crisis*. New York: Oxford University Press.

Perspektif (18.05.2022). *"Çifte Standart Var. Gözümüzle Görüyoruz ve İnkar Edemeyiz."* https://perspektif.eu/2022/05/18/cifte-standart-var-gozumuzle-goruyoruz-ve-inkar-edemeyiz/, (erişim tarihi: 06.06.2022).

Perspektif (14.09.2022). *Ukraynalı Mülteciler ve Çifte Standart Eleştirisi*. Perspektif. https://perspektif.eu/2022/09/14/ukraynali-multeciler-ve-cifte-standart-elestirisi/, (erişim tarihi: 25.10.2022).

Perspektif (19.04.2023). *"AB Hırvatistan'ın Mültecilere Uyguladığı Şiddete Göz Yumuyor."* Perspektif. https://perspektif.eu/2023/04/19/ab-hirvatistanin-multecilere-uyguladigi-siddete-goz-yumuyor/, (erişim tarihi: 21.05.2023).

Petersen, W. (1958). A General Typology of Migration. *American Sociological Association Stable*, *23*(3), 256–266.

Pickel, G. (2018). Perceptions of Plurality: The Impact of the Refugee Crisis on the Interpretation of Religious Pluralization in Europe. In U. Schmiedel & G. Smith (Eds.), *Religion in the European Refugee Crisis*. Cham: Springer Nature, 15–37.

Pinder, J. (2001). *The European Union: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.

Piore, M. J. (1972). Notes For a Theory Of Labor Market Stratification. Working papers 95. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology (MIT).

Pınar, Ö. (27.01.2021). *BM: 2013'te 200'den Fazla Göçmenin Akdeniz'de Ölmesinin Sorumlusu İtalya*. BBC News Türkçe. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55829605, (erişim tarihi: 22.07.2022).

Polanyi, K. (1986). *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Polat, M. H. (2012). *Küreselleşen Kalkınma- Bir Eleştiri* (1. Basım). İstanbul: Açılım Kitap.

Ponting, C. (2011). *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Portes, A. (1997). Globalization from Below: The Rise of Transnational Communities. *Princeton University*, 1–27.

Rabinovych, M. ve Reptova, Z. (2019). The Future Of Values İn The EU Global Strategy 2020. Madrid: *Elcano Royal Institute.*

Rais, M. (2016). *European Union readmission agreements*. Forced Migration Review, 51, 45-46.

Rakipoğlu, Z. ve Kara, M. (17.03.2022). *Bakan Koca: Ayrım Yapmaksızın Göçmenlerin Sağlık İhtiyacına İlişkin Ortak Bir Yol İzlemek Hepimizin Asli Görevi*. https://www.aa.com.tr/tr/saglik/bakan-koca-ayrim-yapmaksizin-gocmenlerin-saglik-ihtiyacina-iliskin-ortak-bir-yol-izlemek-hepimizin-asli-gorevi-/2537978, (erişim tarihi: 29.08.2022).

Rankin, J. (08.12.2022). *Rapora Göre, Göçmenler AB Sınırlarında "Benzeri Görülmemiş Şiddet Artışı" İle Karşı Karşıya*. https://www.theguardian.com/law/2022/dec/08/migrants-face-unprecedented-rise-in-violence-in-eu-borders-report-finds, (erişim tarihi: 05.01.2023).

Rasche, L. (2022). The instrumentalisation of migration How should the EU respond? *Hertie School Jacques Delors Center*, 1–11.

Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*, *48*(22), 167–235.

Reich, M., Gordon, D. M. ve Edwards, R. C. (1973). Dual Labor Markets: A Theory of Labor Market Segmentation. *American Economic Review*, *63*(2), 359–365.

Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs (14.06.2022). *The Visa Liberalization Dialogue*. https://www.ab.gov.tr/51819_en.html, (erişim tarihi: 18.03.2023).

Reynolds, C. (2017). Religion and Values in the ESS: İndividual and Societal Effects. In M. J. Breen (Ed.), *Values and Identities in Europe Evidence from the European Social Survey*. London and New York: Routledge, 58–74.

Risse, T. (2007). Social Constructivism Meets Globalization. In David Held & A. McGrew (Eds.), *Globalization Theory:Approaches and Controversies.* (1. Basım). Polity Press, 126-147.

Robertson, R. (1999). *Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür* (1. Basım). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Robertson, Robbie (2003). *The Three Waves of Globalization: A History of a Developing Consciousness*. New York : Zed Books.

Robertson, Roland (2004). Globalization as a Problem. In F. J. Leckner & J. Boli (Eds.), *The Globalization Reader*. Malden: Blackwell Publishing. 93–99.

Robins, K. (2008). Küreselleşme Karşılaşmaları. In David Held & A. McGrew (Eds.), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara: Phoenix Yayınları. 287–294.

Rosado, C. (1997). Toward a Definition of Multiculturalism. *Rosado Consutling*, 1–11.

Rudolph, C. (2003). Security and the Political Economy of International Migration. *The American Political Science Review*, *97*(4), 603–620.

Saatçioğlu, B. (2017). AB'nin Mülteci Krizi: Normlar-Çıkarlar Dikotomisi Üzerinden AB'yi Yeniden Değerlendirmek. In Y. Gülcan, S. Akgüngör, & Y. Kuştepeli (Eds.), *Türkiye-Ab İlişkilerinin Kurumsal, Siyasi Boyutu Ve Mülteci Meselesi*. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı, 212–236.

Sabah (04.09.2015). *Akdeniz'de Boğulan Mülteci Değil İnsanlık*. https://www.sabah.com.tr/gundem/2015/09/04/akdenizde-bogulan-multeci-degil-insanlik, (erişim tarihi: 06.07.2022).

Sabet, A. G. E. (2008). *Islam and the Political: Theory, Governance and International Relations*. London: Pluto Press.

Sadık, G. ve Kaya, C. (2020). The Role of Surveillance Technologies in the Securitization of EU Migration Policies and Border Management. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, *17*(68), 145–160.

Safran, W. (1991). Diaspora in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora A Journal of Transnational Studies*, *1*(1), 83–99.

Sağır, M. (2004). Ab Perspektifiyle Küreselleşme Sürecinde Ulus Devlet ve İdeolojilerin Durumu. *Amme İdaresi Dergisi*, *37*(1), 87–103.

Şahin, K. (2007). *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus-Devlet*. (1. Basım). İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.

Sandıklı, A. ve Kaya, E. (2012). Uluslararası İlişkiler Teorileri Ve Barış. In A. Sandıklı (Ed.), *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*. İstanbul: Bilgesam, 133–161.

Sandıklı, A. ve Kaya, E. (2013). Barış Kavramına Teorik Yaklaşımlar Ve Küresel Yönetişim. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, *12*(23), 59–79.

Şanlı, N. (27.03.2020). *Geçici Koruma Kapsamında Sağlık Hizmetleri*. Mülteciler Derneği. Retrieved March 27, 2020, from https://multeciler.org.tr/gecici-koruma-kapsaminda-saglik-hizmetleri/, (erişim tarihi: 19.07.2022).

Saraçlı, M. (2012). *Avrupa ve Türkiye'de Azınlıklar*. Ankara: Adres Yayınları.

Sayan, P. (2018). Avrupa'da Sağ Politikalar ve Göçmen Karşıtlığı. In N. A. Şirin-Öner & S. G. Ihlamur-Öner (Eds.), *Uluslararası İlişkilerde Göç Olgular, Aktörler ve Politikalar*. İstanbul: Der Yayınları, 163–181.

SchengenVisa News (05.04.2022). *Nearly 100 Migrants Drowned In the Mediterranean While Attempting to Enter Europe.* https://www.schengenvisainfo.com/news/nearly-100-migrants-drowned-in-the-mediterranean-while-attempting-to-enter-europe/, (erişim tarihi: 17.09.2022).

SchengenVisaInfo (t.y.). *SchengenVisaInfo*. https://www.schengenvisainfo.com/security-system/, erişim tarihi: 11.12.2022).

Schmidtke, O. (2011). İşgücü Piyasasına Entegrasyonda Etnik-Kültürel Sermaye:Etnik Niş Ekonomisinden Genel İşgücü Piyasasına Geçiş. In A.-M. Nohl & K. Schittenhelm (Eds.), *Göç ve Kültürel Sermaye:Türkiye, Almanya, Kanada ve Büyük Britanya'da Yüksek Vasıflı Göçmenler*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 353–370.

Scholte, J. A. (2000). *A Critical Introduction*. New York: Palgrave.

Scholte, J. A. (2008). Küreselleşmede 'Küresel Olan' Ne? In David Held & A. McGrew (Eds.), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara: Phoenix Yayınları, 107-115.

Scott, W. A. ve Scott, R. (1990). *Adaptation of Immigrants: Individual Differences and Determinants.* Oxford: Pergamon Press.

Scripps, T. (26.02.2023). *At least 59 migrants drown off Italian coast, including newborn baby and 19 other children*. https://www.wsws.org/en/articles/2023/02/27/ekox-f27.html, (erişim tarihi: 03.04.2023).

Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu (1986). T.C. Resmi Gazete, 19134, 14 Haziran 1986.

Şen, F. ve Koray, S. (1993). *Türkiye'den Avrupa Topluluğu'na Göç Hareketleri*. Köln: Önel-Verlag.

Şenatalar, B. (2008). Küreselleşmenin Etkileri. In C. Erciyes (Ed.), *Yeni Toplum Yeni Siyaset: Küreselleşme Çağında Sosyal Demokrat Yaklaşımlar*. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 113–140.

Şener, B. (2014). Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet ve Egemenlik Olguları. *Tarih Okulu Dergisi*, *7*(18), 51–77.

Şener, N. (25.10.2021). *Güvenlik duvarı 1079 kilometreye ulaştı*. https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/nedim-sener/guvenlik-duvari-1079-kilometreye-ulasti-41924175#:~:text=Türkiye%2C 911 kilometre sınırı olan,sınırı uzunluğu 1079 kilometreye çıktı.&text=Türkiye'nin 2 bin 949,484 kilometre deniz sınırı var, (erişim tarihi: 15.12.2022).

Şenol Sert, D. (2016). Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru. In S. G. Ihlamur Öner & N. A. Şirin Öner (Eds.), *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar* (Üçüncü Basım). İstanbul: İletişim Yayınları, 29–49.

Şenses, F. (2009). Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı Engel mi? In Fi. Şenses (Ed.), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 235–280.

Serttaş, F. Ö. ve Uluöz, D. (2021). The Impact of Syrian Migration on Unemployment: Evidence from Turkey. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, *11*(1), 1–30.

SGK (t.y.). *Kayıtdışı İstihdam Oranı*. SGK. http://eski.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari, (erişim tarihi: 27.05.2023).

Shaherhawasli, K. ve Güvençer, E. N. (2021). Suriyeli Mülteciler Ve Türk Toplumu Arasındaki Uyum: Fırsatlar Ve Tehditler. İstanbul: İnsamer, 1-35.

Shapcott, R. (2020). International ethics. In J. Baylis, S. Smith, & P. Owens (Eds.), *The Globaliziation Of World Politics An Introduction To International Relations*. New York: Oxford University Press, 207–221.

SIHHAT (t.y.-a). Proje Faaliyetleri. http://www.sihhatproject.org/faaliyetler.html, (erişim tarihi: 12.06.2023).

Şimşek, D. (2017). Turkey as a "Safe Third Country"? The Impacts of the EU-Turkey Statement on Syrian Refugees in Turkey. *Perceptıons*, *22*(4), 161–182.

Şirin-Öner, N. A. (2016). Son mu Başlangıç mı? Göç Çalışmalarında Sosyal Bir Olgu Olarak Geri Dönüş. In N. A. Şirin Öner & S. G. Ihlamur-Öner (Eds.), *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 263-285.

Sivakumar, N. ve Baskaran, S. (2014). Globalization and Nation State. *International Journal for Innovation Education and Research*, *2*, 81–88.

Sjursen, H. (2006). The EU as a 'normative power': how can this be? Helene Sjursen. *Journal of European Public Policy*, *13*(2), 235–251.

Skeldon, R. (2008). International Migration as a Tool in Development Policy: A Passing Phase? *Population and Development Review*, *34*(1), 1–18.

Smith, A.D. (2008). Küresel Bir Kültüre Doğru mu? In David Held & A. McGrew (Eds.), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 330–339.

Smith, Anthony D. (2007). Global Kültüre Doğru. In K. Bülbül (Ed.), *Yerel Kimliklerden Küresel Stratijelere Küreselleşme Kültür, Medeniyet*. Ankara: Orient Yayınları, 75–90.

Şöhret, M. (2012). Realizm Çerçevesinde Avrupa Birliğinin Bütünleşmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *1*(4), 288–330.

Sözcü (27.11.2019). *Suriyeliler Türkiye'de Kalsın Diye Harcanan Paranın Sadece Yüzde 8'ini Avrupa Ödedi*. https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/suriyeliler-turkiyede-kalsin-diye-harcanan-paranin-sadece-yuzde-8ini-avrupa-odedi-5475204/, (erişim tarihi: 13.12.2022).

Sputnik Türkiye (26.09.2016). *AB'den Acil Sosyal Güvenlik Ağı: Türkiye'deki 1 Milyon Sığınmacı İçin 348 Milyon Euro*. https://sputniknews.com.tr/20160926/ab-turkiye-suriyeli-signmaci-essn-1024998706.html, (erişim tarihi: 18.10.2022).

Sputnik Türkiye (11.03.2020). *Göçmenleri Durdurmakla Görevli AB Gücünden Danimarka Teknesi, Emirlere İsyan Edip Göçmenleri Yunanistan'a Getirdi*. https://sputniknews.com.tr/20200311/egede-devriye-gezen-danimarka-teknesi-emirlere-isyan-edip-gocmenleri-yunanistana-getirdi-1041574189.html, (erişim tarihi: 19.10.2022).

Stalker, P. (2002). Migration Trends and Migration Policy in Europe. *International Migration*, *40*(5), 151–179.

Stark, O. ve Bloom, D. E. (1985). The New Economics of Labor Migration. *American Economic Association*, *75*(2), 173–178.

Steger, M. B. (2006). *Küreselleşme* (Birinci Basım). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Stouffer, S. A. (1940). Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance. *American Sociological Review, 5*(6), 845–867.

Strange, S. (2004). The Declining Authority of States. In F. J. Lechner & J. Boli (Eds.), *The Globalization Reader*. Malden: Blackwell, 219–224.

Sunderland, J. ve Pezzani, L. (14.12.2022). *Frontex Delivers Cruelty from the Skies*. https://www.hrw.org/news/2022/12/14/frontex-delivers-cruelty-skies, (erişim tarihi: 02.02.2023).

Suzuki, K., Paul, S., Maru, T. ve Kusadokoro, M. (2019). *An Empırıcal Analysıs Of The Effects Of Syrıan Refugees On The Turkısh Labor Market*. Working Paper 935. Tokyo: Asian Development Bank Institute, 1-27.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (t.y.). *Şartlı Eğitim (ŞEY) ve Şartlı Sağlık (ŞSY) Yardımı*. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. https://www.aile.gov.tr/sss/sosyal-yardimlar-genel-mudurlugu/sartli-egitim-saglik-yardimi/#:~:text=İlköğretime devam eden kız öğrenci,için aylık 150 TL'dir, (erişim tarihi: 20.05.2023).

T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (2011). *Avrupa Birliği Antlaşması Ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma*. Ankara: T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği.

T.C. Cumhurbaşkanlığı (03.09.2015). *"Akdeniz'de Boğulan Aslında İnsanlığımızdır."* https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/34231/kuresel-sorunlara-kuresel-cozumler-bulunmasi-gerekiyor.html, (erişim tarihi: 09.09.2022).

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü (t.y.). *Türkiye'deki Mülteciler için AB Mali Yardım Aracı (FRIT)*. https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Menu/141/Turkiyedeki-Multeciler-Icin-Ab-Mali-Yardim-Araci-_frit_, (erişim tarihi: 11.03.2023).

Tabb, W. K. (2001). *Ahlaksız Fiil 21. Yüzyılda Küreselleşme ve Sosyal Adalet Mücadelesi*. (Çeviren Ercüment Özkaya). Ankara: Epos Yayınları.

Tahiroğlu, M. (2022). Immigration Politics: Refugees in Turkey and the 2023 Elections. *POMED*, 1-13.

Tannenbaum, D. G. ve Schultz, D. (2005). *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri*. (Çeviren Fatih Demirci). Ankara: Adres Yayınları.

Tanrıkulu, F. (2018). Türkıye'de Yaşayan Sığınmacılara Yönelik Yaygın Önyargılar Ve Doğru Bilgiler. *Göç, Mültecilik, İnsanlık*, 347–353.

Taş, M. (1999). *Avrupa'da Irkçılık* (Birinci Basım). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Taştan, C. ve Çelik, Z. (2017). *Türkiye'de Suriyeli çocukların eğitimi: Güçlükler ve öneriler*. Ankara: Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Taştan, C., Haklı, S. Z. ve Osmanoğlu, E. (2017). *Suriyeli Sığınmacılara Dair Tehdit Algısı: Önyargılar Ve Gerçekler*. Ankara: GÖÇMER, 1-36.

TCMB (1998). *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'nin Avrupalılaşma Sorunu*. Ankara: TCMB Yayınları.

Teke Lloyd, F. A. (2019). Türkiye Göç ve Mülteci Politikasının Dış politika Ekseninde Değerlendirilmesi: 2000-2017. *Alternatif Politika*, *11*(3), 502–526.

Tekeli, İlhan. (2008). *Bir Plancı/Araştırmacının Yöntem Ve Ötesine İlişkin Arayışları*. FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 1-25.

Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2000). *Türkiye ve Avrupa Birliği Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı*. Ankara: Ümit Yayıncılık.

Temiz, H. (2004). Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Türkiye Açısından Etkileri. (Birinci Basım). Ankara: Birleşik Metal İşçileri Sendikası.

TEPAV (2019). *Yabancı Sermayeli Şirketler Bülteni Suriye Sermayeli Şirketler*, 1-6.

Terzi, M. (2018). Yönetilebilir Göç Politikaları Ve Külfet Paylaşımı Üzerine Bir Değerlendirme: Suriyeli Sığınmacılar Örneği. *Tesam Akademi Dergisi*, *5*(1), 203–234.

Tezcan, E. (2016a). AB'nde Politika Yapımı/Karar Alma. In B. Akçay & İ. Göçmen (Eds.), *AB: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 345–381.

Tezcan, E. (2016b). Avrupa Konseyi/Avrupa Birliği Zirvesi. In B. Akçay & İ. Göçmen (Eds.), *AB: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 195–220.

The World Bank (20.10.2020). https://www.worldbank.org/en/topic/poverty, (erişim tarihi: 01.03.2023).

Thomas, W. (2001). *The Ethics of Destruction Ethics, Norms, and the Study of International Relations*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Thompson, J. (2008). İletişimin Küreselleşmesi. In David Held & A. McGrew (Eds.), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara: Phoenix Yayınları, 295–310.

TİHEK (2022). *Sığınmacılar Ve Düzensiz Göçmenlere Yönelik Geri İtme Eylemlerinin İnsan Hakları Perspektifinden Değerlendirilmesi Raporu*. Ankara: TİHEK.

Todaro, M. P. (1980). Internal Migration in Developing Countries: A Survey. In R. A. Easterlin (Ed.), *Population and Economic Change in Developing Countries*. Chicago: University of Chicago Press, 361–402.

Tol-Göktürk, E. D. (2006). *Dünden Yarına Yurttaşlık, 21. Yy'da Yurttaşlık, Ulusal Devlet ve Küreselleşme*. İstanbul: SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Tölölyan, K. (1996). Rethinking Diaspora(s): Stateless Power in the Transnational Moment. *Diaspora*, *5*(1), 3–36.

Tomlinson, J. (2008). Küreselleşme ve Kültürel Kimlik. In David Held & A. McGrew (Eds.), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara: Phoenix Yayınları, 320–329.

Touraine, A. (1994). *Modernliğin Eleştirisi*. (Çeviren Hülya Tufan). İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası.

Tranchina, G. (15.03.2023). *More Migrant Deaths in the Mediterranean: Italy and EU Ignore Lessons from Crotone Shipwreck Tragedy*. https://www.hrw.org/news/2023/03/15/more-migrant-deaths-mediterranean, (erişim tarihi: 09.04.2023).

Trilling, D. (22.09.2020). *How Rescuing Drowning Migrants Became A Crime*. https://www.theguardian.com/news/2020/sep/22/how-rescuing-drowning-migrants-became-a-crime-iuventa-salvini-italy, (erişim tarihi: 26.03.2023).

TRT Haber (08.02.2021). *Umutlar Reddedildi: Bir Ege Trajedisi*. https://www.trthaber.com/haber/dunya/umutlar-reddedildi-bir-ege-trajedisi-553997.html, (erişim tarihi: 28.06.2022).

TRT Haber (15.09.2021). *Yunanistan'ın ölüme terk ettiği 6 bin göçmeni Türkiye kurtardı*. https://www.trthaber.com/haber/gundem/yunanistanin-olume-terk-ettigi-6-bin-gocmeni-turkiye-kurtardi-608977.html, (erişim tarihi: 29.06.2022).

Tserodze, I. (t.y.). *Distribute and Conquer: Refugees in the European Union*. https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fspublic/180322_refugees_european_union_tserodze.pdf?nFma1fUzzZthABsA5bxqUNmgGFmuw2Nc54–57, (erişim tarihi: 09.02.2023).

TÜİK (10.11.2020). *İşgücü İstatistikleri, Ağustos 2020*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Agustos-2020-33792#:~:text=Ağustos 2020 döneminde herhangi bir,2%2C9 olarak gerçekleşti, (erişim tarihi: 09.02.2023).

TÜİK (28.12.2022). *İç Göç İstatistikleri, 2021*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ic-Goc-Istatistikleri-2021-45869, (erişim tarihi: 10.02.2023).

Tüm Göçmen İşçilerin Ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (2004). BM Genel Kurulu. 25516, 8 Temmuz 2004.

Tuncel, Z. A. (2017). Avrupa Birliği'nin Dış İlişkilerinde Göç Ve Değişen Kimlik Anlayışı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *31*(4), 975–996.

Türk Kızılay ve Dünya Gıda Programı (2019). *Türkiye'deki Sığınmacılar: Geçim Kaynakları Anketi Bulguları*. Ankara: Türk Kızılay ve Dünya Gıda Programı.

Türk Tabipler Birliği (2014). *Suriyeli Sığınmacılar Ve Sağlık Hizmetleri Raporu*. Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları

Türkeş, M. (2006). Küresel İklimin Geleceği Ve Kyoto Protokolü. *Jeopolitik*, *29*, 99–107.

T.C. Anayasası (1982). T.C. Resmi Gazete, 17863, 09 Kasım 1982.

Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiyeden İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (1994). T.C. Resmi Gazete, 22127, 30 Kasım 1994.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2020). *Güvenli Liman Türkiye'nin Dünyaya Çağrısı: Mülteciler İçin İş Birliği*. (Birinci Basım). İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.

Turner, B. S. (1996). Oryantalizm, Postmodernizm ve Din. In A. Topçuoğlu & Y. Aktay (Eds.), *Postmodernizm ve İslam:Küreselleşme ve Oryantalizm* (Birinci Basım). Ankara: Vadi Yayınları. 35-56.

Turner, B. S. (2012). Managing religions, citizenship and the liberal paradox. *Citizenship Studies, 16*(8), 1059–1072.

TÜSİAD ve Deloitte Digital (2019). *E-Ticaretin Gelişimi, Sınırların Aşılması ve Yeni Normlar*. İstanbul: TÜSİAD.

Ülger, İ. K. (2008). *Avrupa Birliği Rehberi* (Birinci Basım). İzmit: Umuttepe Yayınları.

Uluslararası Af Örgütü (2016). *Güvenli Olmayan Sığınak Türkiye'de Sığınmacılar Ve Mülteciler Etkili Korumaya Erişemiyor*. London: Amnesty International.

Uluslararası Çalışma Örgütü (t.y.). *ILO, Türkiye'deki Suriyeli işçilerin işgücü piyasası durumu hakkında infografik yayınladı*. https://www.ilo.org/ankara/publications/WCMS_738684/lang--tr/index.htm, (erişim tarihi: 01.01.2023).

Göç Terimleri Sözlüğü (2009). Uluslararası Göç Hukuku. B. Çiçekli (Ed.). Uluslararası Göç Örgütü, 18.

Göç Terimleri Sözlüğü (2013). (İkinci Basım). Uluslararası Göç Hukuku. R. Perruchoud & J. Redpath (Eds.), Uluslararası Göç Örgütü, 31.

Uluslararası İşgücü Kanunu(2016). T.C. Resmî Gazete, 6735, 13.08.2016.

Ulusoy, E. (2017). Diaspora Kavramı ve Türkiye'nin Diaspora Politikalarının Modern Teori Çerçevesinde Sosyo-Politik Bir Analizi. *İnsan&Toplum, 7*(1), 139–160.

Ulusoy, K. ve Çatır, V. (2019). Türkiye'de Bir Devlet Kapasitesi Sorunu Olarak Geçici Koruma Altında Suriyeliler. In A. Esen & M. Duman (Eds.), *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler Ve Öneriler*. İstanbul: WALD. 269–286

UNESCO (t.y.). *Policy Monitoring Platform*. https://en.unesco.org/creativity/policy-monitoring-platform/european-neighbour hood-policy-enp, (erişim tarihi: 06.11.2022).

UNHCR (t.y.). *Kurumlar Arası Koordinasyon.* https://www.unhcr.org/tr/kuruluslar-arasi-koordinasyon#:~:text=3RP%2C mültecilere ve ulusal sistemlere,ortaya koyan stratejik bir plandır, (erişim tarihi: 10.04.2023).

UNHCR (t.y.). *Refugee Data Finder*. https://www.unhcr.org/refugee-statistics/, (erişim tarihi: 03.06.2023).

UNHCR (t.y.). *Türkiye'de geçici koruma*. UNHCR. https://help.unhcr.org/turkiye/tr/information-for-syrians/temporary-protection-in-turkey/, (erişim tarihi: 13.05.2023).

UNHCR (21.02.2022). *UN Refugee Agency warns of increasing violence and human rights violations at European borders.* https://www.unhcr.org/neu/75259-un-refugee-agency-warns-of-increasing-violence-and-human-rights-violations-at-european-borders.html, (erişim tarihi: 26.05.2023).

UNHCR (t.y.). *Social and financial assistance.* https://help.unhcr.org/turkiye/social-economic-and-civil-matters/social-and-financial-assistance/, (erişim tarihi: 29.05.2023).

UNICEF (2019). *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Çocukların Eğitimine İlişkin İstatistik Raporu*.

Uslu, S. (1999). *Türkiye'den Avrupa'ya Göç* (Birinci Basım). Ankara: Hak-İş Eğitim Yayınları.

Varlık, A. B. ve Demir, S. (2013). Uluslararası İlişkilerde Realist ve Liberalist Kuramların Güç Kavramına Yaklaşımı. In H. Çomak & C. Sancaktar (Eds.), *Uluslararası İlişkilerde Teorik Yaklaşımlar*. İstanbul: Beta Yayınları, 67–88.

Varlık, A. B. ve Sertif, D. (2013). Uluslararası İlişkilerde Realist ve Liberalist uramların Güç Kavramına Yaklaşımı. In H. Çomak & C. Sancaktar (Eds.), *Uluslararası İlişkilerde Teorik Yaklaşımlar*. İstanbul: Beta Yayınları, 67–88.

Vatandaş, S. (2018). Avrupa Birliği "Değerleri"Ve İnandırıcılık Sorunu. *İNSAMER*, *26*, 1–8.

Vertovec, S. (2001). Transnationalism and identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *27*(4), 573–582.

Viotti, P. R. ve Kauppi, M. V. (2012). *International Relations Theory* (Beşinci Basım). New York: London: Pearson Longman

Voicu, M. (2004). Work And Famıly Lıfe In Europe: Value Patterns And Polıcy Makıng. In W. Arts & L. Halman (Eds.), *European Values at the Turn of the Millennium. Leiden ve Boston:* Brill, 231–253.

Wallendorf, M., & Reilly, M. D. (1983). Ethnic Migration, Assimilation, and Consumption. *Journal of Consumer Research*, *10*(3), 292–302.

Wallerstein, I. (1974). *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press.

Waltz, K. N. (1979). *Theory International Politics*. Illinois: Waveland Press.

We are Social (25.10.2020). https://wearesocial.com/blog/2020/10/social-media-users-pass-the-4-billion-mark-as-glo, (erişim tarihi: 13.05.2023).

Weber, C. (2001). *International Relations Theory: A Critical Introduction.* New York: Routledge.

Weiler, J. (1998). Ideals and Idolatry in the European Construct. In B. McSweeney (Ed.), *Moral Issues in International Affairs: Problems of European Integration*. London: Macmillan Press, 55–88.

Weiner, M. (1992). Security, Stability, and International Migration. *International Security*, *17*(3), 91–126.

Weiß, A., Ofner, U. S. ve Pusch, B. (2011). Göç Sürecine Dayalı Biyografik Yönelimlerin Yabancılar Hukuku Uyarınca Kurumsallaştırılması. In A.-M. Nohl, K. Schittenhelm, O. Schmidtke, & A. Weiß (Eds.), *Göç ve Kültürel Sermaye: Türkiye, Almanya, Kanada ve Büyük Britanya'da Yüksek Vasıflı Göçmenler*. İstanbul: Kitap Yayınevi. 279–299.

White, R. (05.08.2021). *Dayanışma Suçlusu: Iuventa Davası*. https://www.amnesty.org.tr/icerik/dayanisma-suclusu-iuventa-davasi, (erişim tarihi: 14.09.2022).

Wiener, A. (2001). Crossing the Borders of Order:Democracy beyond The Nation-State. In M. Albert, D. Jacobson, & Y. Lapid (Eds.), *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory*. London: University of Minnesota Press, 181–201.

Willermain, F. (2016). *The European Agenda on Migration, One Year On. The EU Response to the Crisis Has Produced Some Results, but Will Hardly Pass Another Solidarity Test*. IEMed Mediterranean Yearbook 2016. https://www.iemed.org/publication/the-european-agenda-on-migration-one-year-on-the-eu-response-to-the-crisis-has-produced-some-results-but-will-hardly-pass-another-solidarity-test/, (erişim tarihi: 07.07.2023).

YUKK (Yabancılar ve Uluslararası Korunma Kanunu) (2013). T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, No: 3, Aralık 2013.

Yagci, G. (2018). *Türkiye'de işyeri açan Suriyeliler 100 bin kişiye istihdam sağlıyor*. https://tr.euronews.com/2018/09/26/turkiye-de-isyeri-acan-suriyeliler-100-bin-kisiye-istihdam-sagliyor#:~:text=Suriye iç savaşının başladığı 2011,100 bin kişiye istihdam sağlıyor, (erişim tarihi: 12.12.2022).

Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Yaman, F. (2019). *Göç ve Toplum*. İstanbul: Ketebe Yayınları.

Yang, D. (2011). Migrant Remittances. *Journal of Economic Perspectives*, *25*(3), 129–152.

Yeni Şafak (25.01.2019). *Akdeniz'de Sophia krizi*. https://www.yenisafak.com/dunya/akdenizde-sophia-krizi-3443006, (erişim tarihi: 23.08.2022).

Yeni Şafak (27.10.2022). *Akdeniz Göçmenlere Ölüm Yolu Oldu: 30 Bin Dram*.. https://www.yenisafak.com/dunya/akdeniz-gocmenlere-olum-yolu-oldu-30-bin-dram-3866720, (erişim tarihi: 03.03.2023).

Yeni Şafak (24.10.2022). *Frontex'ten Yunanistan'la suç ortaklığı itirafı*. https://www.yenisafak.com/dunya/frontexten-yunanistanla-suc-ortakligi-itirafi-3866179, (erişim tarihi: 04.03.2023).

Yıldırım Mat, T. (2020). Uluslararası Hukuk ve Göç. In A. Cihan, İ. Ermağan, & H. Genç (Eds.), *Dünyada Göç Yönetimi ve Türkiye'nin Göçmenleri: Göçü Nasıl Yönetmeli*. İstanbul: Akademik Kitaplar, 19–48.

Yıldız, M. Z. ve Alaeddinoğlu, F. (2011). Küreselleşme Çağında Değişen Mekân Algılayışları. *Kültürel Değişim, Gelişim Ve Hareketlilik*, 845–862.

Yıldız, Ö. F. (23.11.2022). *Uluslararası Göç Örgütü: 2014'ten Bu Yana Göç Esnasında 50 Binden Fazla Kişi Öldü*. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/uluslararasi-goc-orgutu-2014ten-bu-yana-goc-esnasinda-50-binden-fazla-kisi-oldu/2746336, (erişim tarihi: 05.03.2023).

Yıldız, Y. S. (07.01.2019). *Avrupa Birliğinde Ortak Göç Politikası*. https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/politik-sosyal-kulturel-arastirmalar-merkezi/avrupa-birliginde-ortak-goc-politikasi#:~:text=Bu çerçevede birlik' 'Ortak,bulunan kişilerin kabul prosedürlerini kolaylaştırmaktadır, (erişim tarihi: 06.03.2023).

Yılmaz, A (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *Turkish Studies*, *9*(2), 1685–1704.

Yılmaz, E. A. (2019). Evrensel Ahlaki Değerler İle Ulusal Çıkarlar Arasında Ab'nin Göç Politikaları Çıkmazı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *6*(8), 119–128.

Yılmaz, E. A. ve Akbulut, A. (2016). Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devletin Rolü Ulus-Devletler Güçleniyor Mu? *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *8*(16), 71-88.

Yılmaz, G (2005). Emek Göçünün Tarihsel Arka Planı Ab'deki Göçmen İşçilerin Durumu. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 2–7.

Yönlü, K. Y (2018). *Göç Sosyolojisi: Batı Eksenli Dünya Düzeni ve Türkiye'ye Gelen Dış Göç Dinamiği*. İstanbul: İstanbul Doğu Kitabevi.

Youngs, R. (2004). Normative Dynamics and Strategic Interests in the EU's External Identity. *JCMS*, *42*(2), 415–435.

Yüce, M. (16.09.2021). *771 bin sığınmacı çocuk okula gidiyor, 428 binden fazlası eğitime erişemiyor*. GazeteDuvar. https://www.gazeteduvar.com.tr/771-bin-siginmaci-cocuk-okula-gidiyor-428-binden-fazlasi-egitime-erisemiyor-haber-1535151, (erişim tarihi: 10.10.2022).

Yüksel, H. (2014). Küreselleşme Sürecinin Sosyal Politika Dinamikleri Üzerinde Neden Olduğu Değişimin Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *127–151*(19).

Zengingönül, O. (2007). *Küreselleşme*. İzmir: Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi.

Zorba, H. (2016). AB'nin Göçmenlere Yönelik Politikalarını Etkileyen Faktörler. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, *4*(1), 1–17.

3RP Regional Refugee ve Resilience Plan (2023). *Türkiye Country Chapter 2023-2025*.